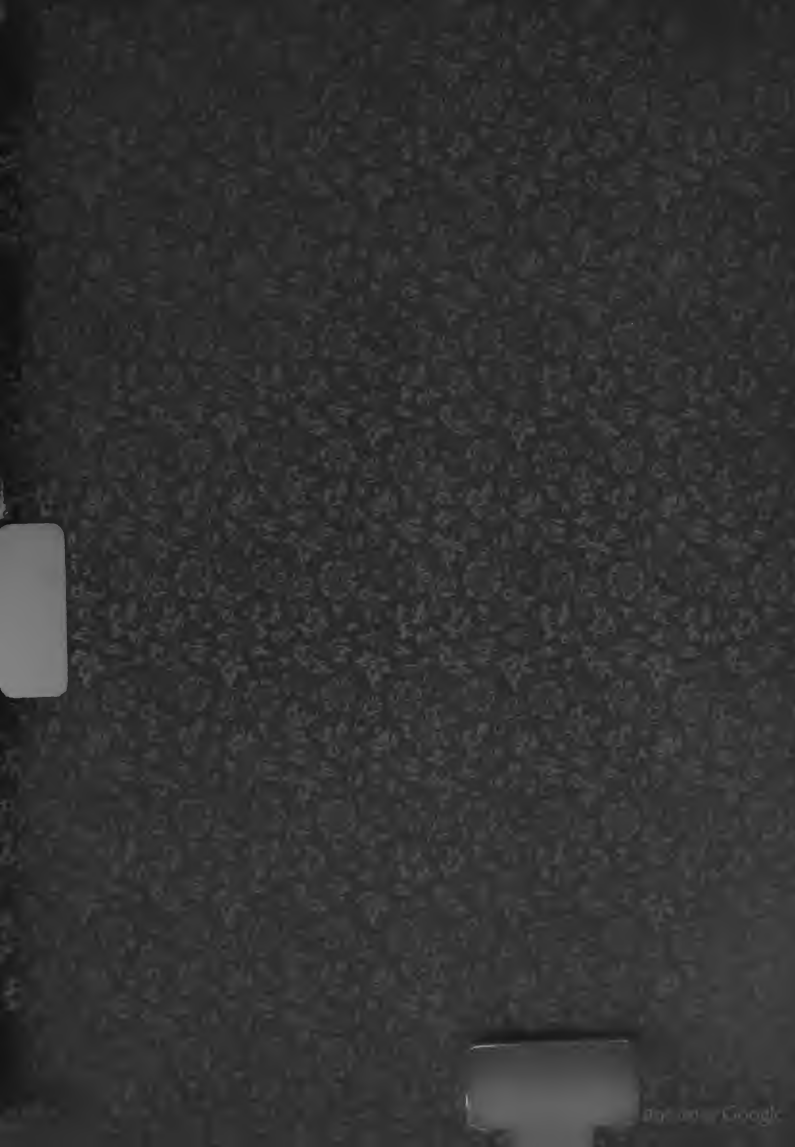

Spisy Jana Amosa Komenského

Johann Amos
Comenius

SPISY

JANA AMOSA KOMENSKÉHO.

ČÍSLO 1.

KORRESPONDENCE.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1898.

KORRESPONDENCE

JANA AMOSA KOMENSKÉHO.

LISTY KOMENSKÉHO A VRSTEVNÍKŮ JEHO.

NOVÁ SBÍRKA.

VYDÁVÁ

D^{R.} JAN KVAČALA.

V PRAZE.

NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

1898.

LB
475
.C5
1898
v.1

PŘEDMLUVA.

Vydávaje po delším prodlení a větších, než jsem původně tušil, nesná-
zích první svazek korespondence Komenského, nově nalezené a sebrané,
pokládám za svou povinnost stran obsahu a způsobu této publikace několik
slov pronést.

Ve sbírku pojat jest veškeren listový materiál, kdekolivěk *tiskem* uve-
řejněný, pokud ve dřívější oddíl korespondence, p. bibliothekářem Paterou
vydaný, pojat nebyl a pokud zevrubnému pátrání mému neušel. Mohu
tvrditi právem, že vědomosti o Komenském odtud v nejedné příčině se
netoliko soustřeďují, ale i značně rozmnožují. Avšak vlastní, nejzávažnější
jádro celé publikace jsou listy z *rukopisů* shledané, použité dosud pouze
mnou, aneb vůbec ještě nikým neupotřebené. Skoro všechny důležitější sbírky
střední a severní Evropy, kam jsem na svých cestách k účelům badatel-
ským opět a opět podniknutých byl zavítal, poskytlý mně bohatý materiál,
jehož cena pouze tím poněkud jest zastíněna, že větším dílem jsou to jen
opisy původního textu, a to opisy někdy až úžasně vadné. Zpracování
a opětné srovnávání takovéto látky vyžadovalo nekonečné námahy a veliké
ztráty času, čímž i tisk i vydání valně se protáhlo. Přes to však nikterak
tvrditi nesmím, že by se bylo všude podařilo nahraditi ztracené originály.

Při *sbíráni materiálu* byl jsem vydatně podporován četnými příznivci
a přátely, což tuto vděčně připomínám a na svém místě zevrubně vyložím.
Za obětovnou, neunavnou pomoc při *úpravě textu* a při korektuře sazby
povinen jsem velikými díky na prvním místě slovutnému p. Dru. J. Reberovi,
řediteli v Aschaffenburgu, který svými rozsáhlými vědomostmi neméně než
kritickým důmyslem množství nedostatků napravil, nejednu záhadu rozřešil,
ba i některé texty zhola pokažené úplně rekonstruoval. Rovněž zavázán
jsem vděčností p. kolegovi prof. Nikitskému a p. inspektorovi C. Treffnerovi
v Jurjevě, kteří značné částky textu ochotně revidovali. Menší některé oddíly
s předlohou srovnali pp. ředitel Jos. Müller v Gnadenfeldě a Dr. Markgraf

ve Vratislavi. Hojně listy londýnské, pověřené v tisku jménem Dra. Klähra, sám jsem několikrát ještě prohlédl, avšak úplně věc provésti pro krátkost času jsem nestačil. Při konečné přehlídce tisku a při vnější úpravě vůbec prokazoval mi přátelské služby p. prof. Ant. Truhlář, člen kommisce pro vydávání spisů Komenského při České Akademii; jeho snahou také byly odstraněny rozmanité nesnáze, kteréž při veliké vzdálenosti vydavatelově nejednou se vyskytly.

Co se *otisku* týče, pomíjel jsem ve shodě se sl. kommisí pro vydávání spisů Komenského vedlejší značky pisecké, jako na př. zkratky, avšak celkem hleděl jsem zachovati dle možnosti ráz předlohy, zejména i v pravopisu. *Zavrubný úvod, dodatečné poznámky a opravy* umístím na konci díla.

Jsem si předobře vědom, že i při té značné podpoře, kteréž jsem byl při své práci účasten, nepodávám díla úplného ani látkou ani bezvadného provedením; avšak nemělo-li vše na dlouhou ještě dobu zůstati zadrženo, nutno bylo přestat na tom, čeho pro nyníššek úsilím, jak myslím svědomitým, bylo lze dosáhnouti.

V Petrovci dne 20. června 1897.

Dr. Jan Kvačala.

ÚVOD.

Již z nápisu sbírky tuto podané patrně, že není úplná a že předmětu svého nevyčerpává. Jest mně proto především vyložití, jak se asi má korespondence, která od Komenského samého kdysi vyšla a jeho se týkala, ke sbírce této a mimo to k veškerým sbírkám posud známým (nejnovější úhrnná sbírka jest od A. Patery, v Praze 1892). Chtěje se tedy pokusiti, abych ze zpráv a zmínek porůznu roztroušených podal hlavní rysy literárního spojení Komenského, postupovati budu při sestavování látky dle toho, pochází-li ze sbírky Komenského samého či ze sbírek těch mužů, s nimiž si dopisoval. Zkoumaje pak osudy těchto sbírek dám též odpověď k další otázce, kde a jaké jsou předlohy sbírky tuto podané, při čemž budu šetřiti náležitě zevrubnosti. Naproti tomu o formě samé zmíním se ke konci jen několika slovy.

I. Přehled osudů materiálu.

1. Sbírka Komenského.

Dvakráte byl majetek Komenského již za živobytí jeho popleněn, vyhnáním z Fulneka r. 1621 a požárem Lešenským r. 1656. Obě ty události dotkly se sice nepříznivě též jeho korespondence, ale nikterak jí nezničily.¹⁾ Toho jest si všimnouti tím bedlivěji, poněvadž lze dokázati, že Komenský uschovával nejen listy, jichž se mu dostalo, ale též koncepty svých listů

¹⁾ Že po velikém zpuštění ve Fulneku (Monatsh. der Comenius-Ges. 1895, str. 323) již za tři léta měl vzácnou knihovnu, patrně ze svatební smlouvy r. 1624 učiněné (*Kadlčík* Brandýs atd. 1885, str. 287—289). Že pak i z požáru Lešenského zachránil nejen list, vychází na jevo z toho, že později některé sám vydal tiskem; na př. menší ve spisech »*Opera didactica*« (viz naše další srovnání), avšak i některé rozsáhlejší, na př. ve spise »*A dextris et sinistris*« r. 1661.

vlastních, po případech opisy jejich.²⁾ Značnou část listů takových, a to ne právě bezvýznamných, zachoval též sám tím, že je dal vytisknouti, a to i své vlastní ve značném množství i cizí, ovšem jen při daných příležitostech ve větších dílech. Kdyby se nám byla zachovala jeho sbírka úplně, jakož po r. 1656 opravdu zachovati se mohla, měli bychom v ní v poměru k nynějším troskám přehojný pramen k dějinám jeho života vlastního i doby jeho vůbec. Zprávy o tom, kdo pozůstalost literární po smrti jeho převzal, se neshodují. Dle zprávy jedné byla odevzdána Docemiovi,³⁾ aby ji připravil k tisku, jakož i skutečně asi po třiceti letech vydal podruhé tiskem *Panegersii*.⁴⁾ Nabyli-li též listů z *pozůstalosti Komenského*, ze zpráv té samé nevyplývá. Zajisté však byly též listy ve sbírce rukopisů, jež byla svěřena Kr. V. Nigrinovi a Danieli Komenskému.⁵⁾ Dokázati lze také, že několik beden rukopisů po smrti Daniele Komenského z majetku jeho dostalo se do Gdanska; v jedné z nich nalezl farář tamější reformované církve listy o postupu hodnosti biskupské v Jednotě bratrské a poslal je vnučovi Komenského, Dan. Arn. Jablonskému.⁶⁾ Tento byl zdědil denníky a vůbec celou pozůstalost otce svého Petra Figula, v níž se snad zachovala značná část toho, co vůbec ještě máme z listů a konceptů Komenského.⁷⁾ Lze-li tedy jen o 13 listech ze spisů jeho vybraných přímo dokázati, že pocházejí z pozůstalosti Komenského, je zároveň pravděpodobno, že též ostatní opisy a koncepty, jež vydal r. 1892 Ad. Patera, pocházejí odtud, že tedy část jeho pozůstalosti literární dostala se do Lešna a vřaděna byla v Archiv Jednoty.⁸⁾ Při tom jest arci jen to nápadné, že originály listů, jež Komenský odjinud dostával, skoro

²⁾ Mimo některé věci takové, jež sám vydal, náležel k nim veliká většina korespondence od Pateru vydané, jak vysvětluje z poznámek Komenského (že je dal opsati). Viz Úvod k *Paterově* Korespondenci Kom. str. V.

³⁾ To mohlo se souditi již z *Buddeovy* předmluvy k vydání *Panegersie* (v Halle 1702), zřejměji to tvrdí vnuč Komenského Dan. Arn. *Jablonský* v listě Leibnizovi poslaném dne 3. září 1715, jež otisknouti hodláme v II. svazku. Že tu může miniti pouze Docemia, patrně ze souvislosti obou událostí.

⁴⁾ Není jasno, komu Docemius ty rukopisy poručil, zda Buddeovi či sirotčinci. V pozůstalosti Buddeově v Jeně chované nic se nenalezlo, rovněž dotazy ke knihovně sirotčince v Halle učiněné neměly výsledku.

⁵⁾ Miněti, že veškerá pozůstalost Komenského svěřena byla jeho synovi a Krist. Nigrinovi (viz list Dan. Komenského Nigrinovi u Pateru, č. CCXXXIX.), odporuje tvrzení *Jablonského* právě uvedenému. Avšak z pozdější korespondence Nigrinovy s Hesenthalerem je patrné, že Docemius dostal teprve později část rukopisů, když Nigrinus a D. Komenský jich nedovedli vydati. Doklady náležité také v II. svazku budou vydány.

⁶⁾ List Chodowieckého *Jablonskému* ze dne 25. srpna 1717 jest uložen v archivu Jednoty a chová se ve státním archivu v Poznani.

⁷⁾ Zřejmých důvodů pro takové skutečné dělení pozůstalosti ovšem není. Třeba též uvážiti, že nebyl nejstarším P. Figulovým synem Daniel Arnošt, nýbrž Jan Theodor.

⁸⁾ K tomu poukazuje na př. svazek *«Clamores Eliae»*, jenž zajisté pochází přímo z majetku Komenského, poněvadž v něm jsou poznámky ještě z posledních dní života jeho. Kromě něho mohly také ostatní kusy po pouiti nám ne zcela patrně dostati se v majetek Jednoty, a netřeba pomýšleti na jiný původ, snad skrze opisovatele.

všecky se ztratily.⁹⁾ Okolnost ta pak právě svědčí o tom, že vlastní jeho pozůstalost po většině buď se úplně ztratila nebo ještě někde jest ukryta. Snahy mé, abych ji našel, posud se nezdařily.

2. Sbírky osob, jimž Komenský dopisoval.

Jak veliký byl počet listů Komenského, patrnó již z přehledu dlouhé řady osob, s nimiž byl ve spojení listovém.¹⁰⁾ Ve všech zemích, kdekoli víra evangelická nabyla jaké moci, měl přátele a čitele. A jakkoli nacházíme pod většinou jeho listů příspěvek »raptim«, přece patrnó, že korespondenci té věnoval mnoho času a péle.

Nejbližší ovšem byli mu jeho *souvěrci*. Některé jeho listy, jež psal seniorům Jednoty, svým bratřím v úřadě, zachovaly se v *archivu Jednoty*, některé listy, psané příteli a spolužákú *Drabíkoví*, získalo před několika léty Museum král. Českého. Ostatní listy, psané tolika exulantům šlechtickým a duchovním, studujícím a čekatelům na kněžství, přišly skoro vesměs na zmar. Několik listů s *pozůstalostí Žerotinovy*, o nichž jsem se nedávno dodatkem dověděl, vzbuzuje naději, že při zkoumání archivů moravských, zvláště Žerotínského archivu v Bludově, na leckteré ještě věci se připadne; ovšem by se to týkalo pouze první doby jeho činnosti literární.

Poněvadž Komenský postupem doby měl spojení s přerozdílnými *panovníky* vyznání evangelického, máme z jejich sbírek také jakousi část původních jeho listů, ovšem že jen pouhý a to neveliký zbytek. To lze říci zvláště o Švédsku a Sedmíhradech. Ve Švédsku však zachovalo se toliko několik listů, jež psal Oxenstiernovi a biskupovi Mathiaevovi, muži rovněž mocnému, a jež vřaděny buď v říšský archiv nebo v státní knihovnu; listů, psaných královně Kristině, nenalezl jsem ani v Štokholmě ani v Římě. Dovídám se však, že právě nyní našla se řada listů, psaných králi Karlu X. Gustavovi. Po přátelském spojení s jinými muži švédskými, zvláště s kancléřem universitním Skythem, nemáme téměř ani stopy. Také z dlouholetého spojení s rodinou *Rákócziů* zachovalo se v jejich archivech jen několik dokladů, jež o tom takřka přímo svědčí, jak nepatrné to zbytky proti tomu, čeho se lze domýšleti. Listů poslaných Bisterfeldovi, Tolnayovi, Schaumovi, Mednyánszkému, Ladiverovi, Kalinkovi, Sartoriovi nemáme skoro vůbec, a zajisté že těchto jeho přátel uherských bylo ještě mnohem více.

Více měla přála náhoda, pokud se týče *Anglic*, zvláště Cromwella, poněvadž se zachovaly téměř úplně listiny, týkající se doby jeho panování. Jsou tu též některé věci od Komenského, jichž dodání sprostředkoval přítel jeho

⁹⁾ Třeba jen za tím účelem uvážiti, jak nepatrný je počet originálů listových, na př. i die předmluvy Paterovy. Avšak ani ze všech těch listů, které Komenský dostal odjinud a jež pak sám otiskl, nemáme snad nížádného v originále ani z originálu mimo listy Andreaevy, Stolcův a Moserův. Ani tato nová sbírka nepodává většiny listů Komenskému poslaných z originálu; a kde přece jsme se dopátrali originálu, je sotva z jeho sbírký (na př. list Figulův, otišt. ode mne v ČČM. 1891 a potom od Paterý).

¹⁰⁾ Pokud měly význam, učiní se o nich obšírnější zmínka.

Hartlib. Sbírký anglické: Hartlibova, Duryova, Pellova, Hübnerova, jsou však nám i jinak hojným pramenem buď svými opisy neb originály korespondence. Ale v každém skoro listě tu zachované patrně, že se jich ještě mnohem více ztratilo. Ještě nepatrnější jsou stopy spojení s Bealem, Boylem, Oldenbourghem, Herbertem de Cherbury, Dalgarnoem, Calamem, Stouppiem atd.

I z jeho listů, napsaných panovníkům *Braniborským*, zachovaly se sotva dva. Nepatrné jsou i paběrky jeho korespondence se známými učenými Němci, jichž byl asi počet největší. Od Gdanska až k Esslinkám, od Vratislavě až po Hamburk měl ve většině měst spolupracovníky a přívržence. Tuto uvádíme jen nejznámější: Menzela, Evenia, Mochingera, Opitze, Tassa, Junga, Harsdörfera, J. V. Andreae, Hainlina, Hesenthalera, J. Docemia, Ravea, Kinnera, Alsteda, později též Hübnera a Colbovia, o knihkupcích ani nemluvíce. Z toho ze všeho nalézáme ve sbírce hamburské a wolffenbüttelské zřídka kdy více než po jediném listě; sbírka v Gothě zachovala list Colbovioví poslaný. Sbírký ostatní pokud byly, a zajisté aspoň listy ostatní se ztratily zcela.

O spojení se *Švýcarsy* víme poněkud více, ovšem jen s Curychem a s žákem tohoto města Janem J. Redingerem, jenž pocházel z Frankenthalu; pozůstalost jeho naleziť nedávno sekretář *Fr. Zollinger*, ač jí v minulém století již Meister používal. Ostatních přátel, jako byl Stockar, Spleiss, Stuckius a j., známe sotva jména.

Spojení Komenského s *Hollandskem*, rovněž jako dříve se Švédskem, dalo se hlavně prostřednictvím rodiny de Geer. O archivu jejího podal nedávno prof. dr. G. Loesche na základě autentických zpráv patrné doklady, že je navždy ztracen. Co se odtud zachovalo, bylo asi záhy odloučeno. Ovšem je při tom nápadno, že listy Wolzogenovi psané od Komenského v archivu Jednoty se zachovaly. Některé zprávy své generálním stavům podané Komenským sám uvádí, nebo je též vydal; originálů jejich nemá ani hollandský archiv státní ani městský archiv Amsterodamský. Avšak i z korespondence s Ruliciem, Mik. Arnoldem, S. Maresiem, Tobíašem a Arnoštem Andreae, Hornem, Goliem, Warnerem nacházíme sotva archivní stopy.

Spojení s *Francií* není nám o mnoho známější. Tu arci potřebí pátrati ještě v státním archivu, kde se asi najdou listy hollandských blouznivců. Něco z toho vydal i sám Komenský. Některé zprávy o spojení jeho s Mersemmem byly již dříve známy, ale list Komenského jemu poslaný se nenalezl. Naproti tomu vzniklo tehda, jak se zdá, též spojení s kruhy hugenotskými, později také s Jansenisty. Jména nejznámější jsou: Drellincourtovo, Muratovo, La Badieovo, A. Bourignonové; ovšem jsou to jen pouhá jména, a toliko v pozůstalosti Bourignonové nalézáme opisy listů Komenského.

Mimo korespondenci mezi přáteli anglickými, o níž ještě více povíme, uvéstí tu třeba též spojení, ze kterého máme listy téměř všechny, totiž spojení dvou učitelů, z nichž jeden žil v Gdansku, *Mochinger*, a druhý ve Vratislavi, *Kurtzmann*; oba číní ve svých listech často zmínky o Komenském a jeho pracích. Nevím, lze-li řadu těchto sbírek doplniti, přičinil jsem se svědomitě o ty, k nimž jsem nabyl přístupu, a patrně z nich, jaké množství listů nebo výpisků

jiných osob podává potěšitelné svědectví o pozornosti, jíž se těšila práce Komenského také v soukromých listech mužů vynikajících. Avšak i tuto jest část zachovaná jen nepatrným zlomkem, mnohem více se ztratilo; toho budme si stále vědomi, obracíme-li jednotlivé listy této knihy.

II. O předlohách sbírky této.

Dle toho, co v první části úvodu řečeno, na místě prvním třeba uvést

1. Archiv Jednoty.¹¹⁾

O dějinách archivu toho psali již A. Gindely,¹²⁾ Jos. Jireček,¹³⁾ Jar. Goll,¹⁴⁾ J. Müller.¹⁵⁾ Lze mně tedy tím spíše mlčením pominouti dřívější jeho osudy, jež beztoho ani sem nenáleží, a počítí příchodem Komenského do Lešna. Archiv Jednoty české chován asi nějaký čas o sobě. Zdá se však, že jménem archivu, jenž po požáru Lešenském odvezen byl do Kartalu.¹⁶⁾ rozuměti jest archiv bratrský vůbec. Když pak ani to místo nezdálo se býti dosti bezpečným, odeslán r. 1658 do Vratislavě, odkudž valná část propůjčena D. A. Jablonskému, když mu bylo svěřeno nové spracování dějin Regenvolsciových.¹⁷⁾ Teprve po jeho smrti (1741) archiv dopraven byl opět do Lešna.¹⁸⁾ Že obsahoval mnoho zpráv od Komenského a o Komenském, jenž sám byl notářem a pak starším Jednoty, je samo sebou zřejmo. Ale jak s tím spojena byla část pozůstalosti Komenského, není nikde vyslovně řečeno.¹⁹⁾ Třeba-li tu

¹¹⁾ Zdá se mi, že tento prostý nápis je případný. Ačkoli archiv české části Jednoty po značnou dobu od části polské byl oddělen, podobá se, že zbytky, o kterých tuto chceme jednati, vztahují se k jedinému celku původnímu, v němž prvky obou částí již byly spojeny.

¹²⁾ A. Gindely, *Geschichte der böhm. Brüder*, na konci předml.

¹³⁾ J. Jireček, *Rukověť*, I., 141.

¹⁴⁾ J. Goll, *Quellen und Untersuchungen zur Gesch. der böhm. Brüder*, I. str. 7.

¹⁵⁾ Novější zprávy nejzevrubnější jsou podány od J. Müllera ve Sborníku historickém 1885, str. 203—210 a 292—310. V první části podává se zpráva o darech, jichž se dostalo Bratřím od rozličných šlechticů moravských. Čtyři z nich náležejí do XVII. století. Ve druhém oddělení spisovatel srovnal t. zv. *«Connotatio ministrorum»* etc. s publikací Fiedlerovou (*Todtenbuch*), což pro nás tuto nemá zvláštního významu, v odděl. III. promlouvá o pramenech Komenského se týkajících, z nichž zevrubně popsal svazek *«Clamores Eliae»*, kupní list Komenského, pak pověřující list pro Warranta a Elsnera.

¹⁶⁾ Některé zprávy k dějinám archivu toho podal jsem již ve své přednášce *«Kurzer Bericht über meine Forschungsreisen»* (Acta et Comment. Univ. Jurjev. Dorpat 1894, p. 1—48), již vůbec třeba pokládati za doplněk tohoto úvodu.

¹⁷⁾ První zpráva o této práci Jablonského pochází ještě ze XVII. stol. Uplynulo však téměř půl století, aniž práce byla dokončena pro jiné přerozmanité práce spisovatelovy. Viz přednášku: *Fünfsig Jahre im preussischen Hofpredigerdienste, D. E. Jablonský* (Acta et Comment. Univ. Jurjev. 1896, p. 1—23).

¹⁸⁾ Vychází to patrně na jevo z obšírného jednání o jeho pozůstalosti, což se nám i zachovalo v archivě Jednoty, uložen v Poznani.

¹⁹⁾ Viz i pozn. 8. Mnohé věci, které náležely k soukromému majetku Jablonských, dostaly se do Lešna, odkud zase zmizely mnohé věci pro Jednotu cenné. O vlastní pozůstalosti Jablonských máme zprávu, že byla svěřena jeho synovi, bydlícímu v Berlíně, Viz list P. Jablonského Buschovi v král. knihovně v Hannoveru.

v nedostatku bezpečných zpráv vysloviti domněnku, zdá se mi, že se dostala tato část do Lešna spolu s literární pozůstalostí Jablonského; rodina jeho v Berlíně usedlá již ani nemluvila česky, mohla se tedy snadno rozloučiti se spisy, které jí byly cizí, jež asi získala skrze Petra Figula. Domněnka tato podporována jest okolností, že z latinských konceptů a prací, které Komenský zanechal, v Lešně nebylo skoro ničeho. Velmi pilně užíval archivu tohoto na počátku našeho století polský dějepisec Łukasiewicz. Když však skrze J. Purkyně do Prahy dostala se zpráva o pokladech rukopisných v Lešně chovaných, nastalo o ně jednání,²⁰⁾ jež posléze vedlo k roztržštění materiálu archivu toho. Zbytky bývalého archivu Jednoty chovají se nyní nejméně na šesti místech: 1. Něco málo pozůstalo v Lešně v archivě chrámu sv. Jana. 2. Většina uložena jest v král. státním archivě Poznaňském. 3. Několik rukopisů dostalo se do knihovny Raczyńských v Poznani.²¹⁾ 4. Jeden svazek viděl jsem i v majetku tanější polské společnosti vědecké.²²⁾ 5. Část prodána do Prahy do Musea král. Českého, odkud velkou většinu listů vydal A. Patera. 6. Ostatek dostal se do Herrnhutu, především folianty pro starší dějiny bratrské velmi dležitě.²³⁾ Mnohé věci, jichž Łukasiewicz užil, nebo jež se uvádějí ve starším rejstříku,²⁴⁾ nejsou ovšem ani na všech těchto místech, z čehož patrno, že archiv rozptýlen jest ještě na více míst.

Podáme tuto krátký přehled, pokud jsme všech sbírek těchto použili.

a) Archiv chrámu Svatojanského v Lešně.

Z pozůstalosti Komenského pochází patrně svazek kolektanův *«Clamores Eliae»*,²⁵⁾ sbírka to materiálu pro poslední svazek Pansofie. Dva vložené listky obsahují zprávy Komenskému podané, ale beze jména. Dle poznámky, ovšem ne zcela zaručené, připsal jsem je oba známému mystikovi Brecklingovi. První má datum cizí rukou připsáno, druhý je zcela bez data. Že pak není jiných dokladů kromě vnitřních pro bližší označení doby, bylo mně spokojiti se pouhým rokem (1663); ve sbírce jsou v č. CCXL. a CCXLI.

Ze starých rejstříků vybral jsem regesta několika listů, které se asi ztratily. Jsou to: č. CXXVI. (Starší Jednoty Zuzaně Lorántfi, ze dne 29. února 1652),

²⁰⁾ Viz o dějinách tohoto jednání v předmluvě Paterově a v díle *«Památník Palackého»* od J. V. Nováka, str. 307 sl., mimo to i ve spise *«Kurse Geschichte der Herrnhuter Sammlungen»*.

²¹⁾ Výklad bezpečný tohoto rozptýlení není mně znám.

²²⁾ Svazek ten pro tuto korespondenci nemá významu.

²³⁾ Zvláště o této sbírce jedná uvedená práce Gollova; obsahem foliantů nejzvrubnější zabývá se pojednání Dr. Cvrčka v ČČM. 1897. Müller podal ve svém článku o Českých Bratřích (v Realencyklop. für protestant. Theologie s. v.) pěkný přehled.

²⁴⁾ Původ a dobu sestavení těchto rejstříků, jež mají název: *«Archivi Unitatis pars in certas classes disposita et hic summatis descripta»*, nemohl jsem bohužel určit, nemohu tedy ani říci ničeho o jejich úplnosti; domnívám se spíše, že se jim úplnosti nedostává.

²⁵⁾ Svazek ze sbírky pansofické. Že se tomuto svazku nedostalo téhož osudu jako ostatním, nýbrž že byl zůstaven v archivě Jednoty, toho důvodem jest asi, že složen jest jazykem českým. — Viz o tom svazku též mé pojednání v ČČM. 1894: *«Komenský a Des Cartes»*.

č. CXXVII. (professoři z Potoku starším Jednoty, ze dne 12. března 1652), č. CXXVIII. (Fr. Veréczy Gertichovi, ze dne 13. března 1652), č. CXXX. (starší Jednoty kněžími a professorům v Potoku, ze dne 4. dubna 1652), č. CXXXV. (Zuzana Lorántfi starším, ze dne 3. května 1653), č. CXL. (táž, ze dne 7. června 1654), č. CXLI. (odpověď ze dne 3. července 1654), č. CCXV. (M. Arnold starším, ze září 1659), č. CCXXXII. (Komenský J. Gülichovi, ze dne 7. září 1661), č. CCXCII. (Komenský Bythnerovi, ze dne 3. července 1669), č. CCCIII. (G. Vetter, ze dne 12. prosince 1670).

Materiál v archivě tom ostatně skládá se z jednotlivých listův a sebraných zápisků. Mezi *listy* jest několik *listin* úředních, pocházejících od starších Jednoty, mimo to originál listu Komenského Wolzogenovi ze dne 1. června 1647, jež Patera vydal z konceptu. *Sebrané zápisky* z jiných listin měly signatury jen dle velkých písmen začátečních. (*A*₁, *B*₁, *C*). Kromě jednoho svazku, jenž přímo má jméno zapisovatelovo, totiž pastora Salomona Opitze, všechny ostatní pocházejí, jak se zdá, z pilné ruky pastora D. Cassia. Oba byli schopní mužové, v první polovici XVIII. stol. správci církve v Lešné a zároveň starší bratrství. Odkud získali originály k opisům, jež se nám v jejich zápiscích zachovaly, není patrné. Z těchto svazků pocházejí listy: č. LXXXI. (hr. Bohuslav Lešenským, ze dne 19. července 1642), č. CXXI. (kupní list od města Lešna, ze dne 30. září 1650), č. CLIII. (dlužní úpis města Lešna, ze dne 24. srpna 1655), č. CLXXVI. (starší Jednoty dobrodincům, v květnu 1657). Ze zápiskův Opitzových (p. 411 a 412) č. CCXXV. (Komenský Bythnerovi, v říjnu 1660) a č. CCXXVII. (Komenský J. Gülichovi, ze dne 7. září 1661).

Z *bibliotšky* kostela Svatojanského v Lešné též uvádím rukopis: »*Diarium Nicol. Gertichii, eius manu propria scriptum ab 1656 d. 13. oct. ad 1658 anni finem.*« Z něho vyňal jsem regesta listů, jež od Komenského dostal a jež se nám nezachovaly: č. CCI. (Komenský M. Gertichovi v lednu 1658), č. CCII. (též, z konce února 1658), č. CCIII. (Komenský D. Vetterovi, z počátku března 1658), č. CCIV. (odpověď Bythnerova a Bratří Komenskému, ze dne 16. března 1658).

b) Archiv Jednoty, uložený v státním archivě v Poznani.

Jádru vlastního archivu bratrského, které se dostalo do Poznaň jako depositum, seřaděno bylo, arci velmi zběžně, ve 13 oddělení. Nemaje tuto vodítka lepšího, přidružuji se v celku tohoto rozdělení a při jednotlivých odděleních ukazují k tomu, co se týká Komenského a čeho jsem z toho buď pro svou sbírku užil nebo již užiti nemohl.

Odděl. I. C. 18. *Piis manibus J. A. Comenii.* (Báseň Woydeova na smrt Komenského, odloženo pro příští svazek.)

Odděl. II. »*Complectitur, quae ad statum ecclesiarum dissidentium pertinent.*«

V A. 2. obsažen jest list Komenského starším ze dne 22. dubna 1647 (č. XCIX.) Pod adreseou čteme starým již písmem poznámku: »*Character magni Viri et Fere Apostoli Christi Domini Joh. Amos Comenii.*«

Odděl. III. (*Synodalia*): A. »*Acta et conclusiones synodales*«.

4. Synoda ve Vilně r. 1629, dne 8. července: »*Comenius habuit continentem de ministris*« (zde se neotiskuje).

14. Synoda v Lešně 1645. — Zvací list lutheránům podepsán jest i od Komenského.

B. »*Fasciculus propositiones synodales continens*«. K zamýšleným pracím r. 1639 přiložen list synody Michailovi v zájmu Komenského (aby ho totiž neobtěžoval. Zde se neotiskuje, poněvadž objednaného opisu jsem nedostal).

C. »*Epistolae ad synodos, ex synodis invitatoriae, conciones*«. Od Komenského jsou dvě kázání: z r. 1634 (dle knihy Přísloví 4, 1—13) a ze dne 8. května 1637 (dle Epišt. I. Tim. 3, 1—6). Pozvání na synodu ze dne 10. dubna 1632 podepsáno jest i od Komenského (zde není otištěno).

Odděl. V. »*Res ecclesiarum Prussicarum*«. B. »*De colloquio Thorunensi*«.

6. »*Variae literae ad coll. Thor. spectantes*«: Komenský starším Jednoty dne 6. února 1645 (č. XCI).

Odděl. VI. »*Res ecclesiarum extranearum*«. A. »*Silesiaca*«. 20. *Brengensia*. Tu obsažen jest list J. O. Biermana Gertichiovi o povolání Komenského do Břehu, ze dne 22. května 1656.

Odděl. VII. »*Ad aerarium collectis etc. acquisitum spectat*«. B. »*Epistolae ad collectas extraneas*«.

Tuto jest obsaženo několik listů Komenského a zároveň listů Komenskému poslaných, totiž:

Bythner Komenskému, dne 8. března 1669 (č. CCLXXXI.), Komenský M. Gertichiovi, dne 28. února 1657 (č. CLXXIV.), též Komenský M. Gertichiovi, dne 25. října 1656 (č. CLXIX.), Komenský starším, dne 10. září 1668 (č. CCLXXXV.), Gertichius Bythnerovi, dne 28. září 1668 (nebylo přijato do této sbírky), Bythner Komenskému, dne 25. června 1668, Schmettau Komenskému, dne 24. března 1657 (oba listy, ač opisy objednány, nebyly pro mne opsány). Opis listu Komenského Gertichiovi, dne 31. ledna 1668 (vydan. od Patery částečně, č. CCLXXVI.), Komenský Bythnerovi, dne 25. ledna 1661 (rovněž neopsán).

Malý svazček obsahuje koncepty listů děkovacích, mezi nimi rukou Komenského jménem Jednoty nebo starších, a to bez podpisu, koncepty: Listu baronovi Sadovskému, ze dne 19. května 1658 (č. CCIX.), listu Stouppiovi, ze dne 8. května 1658 (č. CCVIII.), listu Drellincourtovi, z 30. května 1658 (č. CCX.). Dále jsou zde rovněž pouhé koncepty těchto listů Komenského: Ad Hugonem Petri, z 10. října 1657 (rovněž neopsán), Hartlibovi z téhož dne (č. CXXXII.), Hartlibovi ze dne 5. února 1657 (č. CLXXXIII.), Edmundu Calamovi ze dne 10. září 1657 (č. CLXXX.).

C. »*Calculi varii praecipue ecclesiarum Lesnensium et obligationes*«.

V něm: *Výkaz o zpěvnících* (rukou Gertichiovou). Tuto naskytují se listy Komenského: List Gertichiovi, ze dne 4. října 1661 (č. CCXXXIX.), list témuž, ze dne 6. listopadu 1663 (č. CCXXXVIII.), list témuž, ze dne 22. srpna 1662 (č. CCXXX.), list témuž, ze dne 14. prosince 1660 (č. CCXXVI.), Komenský Svatošovi, ze dne 18. srpna 1657 (č. CLXXIX.).

Odděl. VIII. »*Miscellanea*«. A. »*Ad Unitatem pertinentia*«.

13. *Varia*. Ordinování dvou konseniorů v Lešně dne 19. dubna 1644. Při tom řeč Komenského dle Fil. 2, 19 sl. (tuto se neotiskuje).

C. »*Miscellanea personalia*«. 1. *Leszczynskiana. Seniores ad Boguslaum*«, 22. března 1639. (Dehort. ab apostasia. Opis, č. LVII.). Odpověď Bohuslavova (Opis, č. LVIII.).

28. »*Drabiciana*«. CCLXXIV.

Odděl. X. »*Epistolae variorum ad varios*«.

22. Ad Orminium: Niclassius ad Orminium, dne 14. srpna 1641 (o Nigrinovi a Komenském).

23. Ad Bythnerum: Gertichius Bythnero, dne 2. září 1661 (o Vetterinovi Drabškovi, Schaumovi, Komenském). Ex epist. Comeni ad N. Gertichium, dne 4. října 1661 (CCXXIX.). Comenius Bythnero, dne 16. listopadu 1666 (dle opisu v Mus. král. Českého. Patera CCXXXII.).

30. »*Fasciculi varii, Varias Epistolas continentes*«. Mezi nimi jest koncept Komenského, týkající se almužen. Dále malý sešitek, obsahující opisy dvou listův, určených B. Nigrinovi z Gdanska r. 1643, dne 20. dubna a 12. července (č. LXXXV. a LXXXVII.). Onen podepsán jest písmeny *Ź. C.*, tento jest bez podpisu. Zařadil jsem je oba mezi listy Komenského. Že podány jsou z Gdanska, nikterak nevadí, neboť z Elblagu tam Komenský častěji dojížděl. Nasvědčují též původu jejich písmena pod prvním z těch listů. Neznám jiného člena Jednoty, jehož jméno by těmi písmeny počínalo a jenž by byl měl spojen s Nigrinem. Naproti tomu hodí se k těmto listům, co víme z jiných listů Komenského o poměru jeho k Nigrinovi, a shodují se též s theologií Komenského.

c) Knihovna Raczyńských

má, jak dokázáno, též několik svazků z archivu Jednoty, v nichž jest obsaženo dosti cenné látky o Komenském. Listů vlastních však v nich není. Rozličných denníků, autobiografií a zápisků použijeme zvláště ve svazku následujícím, uvedeme je tedy v úvodu až při tom svazku. Jako na zvláštnost poukazují tuto na opis revelací Kristiny Poňatovské, vydaných od Jonstona, jež se tištěny nezachovaly (Cod. II., H aa 29, p. 329—380, viz Lux e tenebris II. úvod).

V exempláři sebraných spisů didaktických (*Opera didactica omnia*, Amsterodami 1657) tam chovaném nalezl jsem k nemalému překvapení popsáné listy začáteční i konečné. Výklad, kdo je popsal, podává blahopřání Hesenthalerovo Komenskému ze dne 28. března 1669 v hexametrech (č. CCLXXVIII.). Jakož se mi zdá, poznávám v těch řádcích písmo Hesenthalerovo. Na ostatních stranách předních obsažen jest ještě náhrobní nápis Komenského v lepším způsobě, než posud byl znám, pak dvojverší na kamení náhrobním (*Lapis sepulchralis*), německou píseň Komenského na rozloučenou. Na zadních listech podán jest index ke spisům, obsaženým v *Opera did. omnia*, historický a věcně cenný návod, v jakém pořádku za sebou čtati jest didaktické spisy Komenského.²⁶⁾

²⁶⁾ Návod ten vytiskl jsem za přídavek neveliké stati: »*Die deutschen Mitarbeiter an der pädagogischen Reform des Comenius*« v K. Kehrbachově časopise: »*Mittheilungen der Gesellschaft für die deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte*«, ročn. 1896.

d) Sbírky v Museu království Českého.

O způsobu, jakým spisy a listy Komenského tu chované ke koupi vybrány byly z archivního celku Jednoty, známé zprávy nesdělují nám bohužel ničeho. Nepoukazuje k tomu ani rozdělení dříve užívané, jehož podrobnosti se mi dostalo od bývalého bibliothekáře p. A. J. Vrtátka;²⁷⁾ na jakém základě rozdělení to spočívalo, nebylo mně sděleno. Ani ve vydání p. Paterově není úplný popis památek těch obsažen, tak že není snadno rozhodnouti, jsou-li všechny listy pod jménem Komenského do sbírek těchto zakoupené skutečně od něho. Já na př. až posud se přidržuji všech námitek proti listu č. II.,²⁸⁾ ježž nepokládám za list Komenského. Jediný rukopis, z něhož jsem tentokrát mohl čerpati a ježž tuto uvádím, jest *Epistolarium Kristiana Nigrina*,²⁹⁾ z něhož přijata jest do tohoto svazku poznámka Komenského ze dne 19. července 1667 (č. CCLXXIII.). Dostal li se rukopis ten v majetek Jednoty skrze Daniele Komenského či přímo od spisovatele, nemohu posud rozhodnouti.

e) Sbírky Herrnhutské.

Z nich přijal jsem posláných starších Jednoty církvím, podané jako č. III. Jest nejen vůbec zajímavé, ale i pro korespondenci Komenského významné tím, že náleželo ku podnětům sporu, ježž Komenskému za Jednotu bylo věsti s Martinem.³⁰⁾ Z jednoho místa od Martinia citovaného lze konstatovati totožnost. (Sign. bibl. A B II. R 1, Nro. 11 b.) Opis pořízen napodobením tisku v polovici min. století od Čecha v Berlíně žijícího, od něhož pochází ještě několik jiných opisů děl českých téže knihovny ze XVI. a XVII. stol., napodobujících rovněž tisk.

Tuto budiž připojena ještě krátká zpráva o listě č. IV., pocházejícím z *městské knihovny Žitavské*. Obsažen jest ve smíšeném svazku (Bohem. 43, 4°), v němž na 1. místě nalézáme spis *Induciae Martinianae* a na 2. místě dílo *«Cesta pokoje»*. Za ním jest tento list, jenž obsahuje 23 stránky. Kniha náležela Matěji Krocínovskému a opis pochází asi od něho.

2. Sbírky anglické.

Jakož archiv Jednoty obsahuje koncepty a opisy,³¹⁾ jichž originály by měly býti v Anglii, tak podávají tyto sbírky, a to především *Britské Museum*

²⁷⁾ Die toho rozdělení podával jsem citáty ve svém životopise Komenského. Tehdy, jak se zdá, rukopisy Komenského byly samostatnou skupinou. Nynějšího rozdělení neprohlédli jsem dosti zevrubně.

²⁸⁾ Viz mou recenzi Paterovy korespondence v Monatsh. der Comenius-Ges. I, 4.

²⁹⁾ Kdybychom se mohli dověděti o konci života muže tohoto jinak nadaného, jenž však trpěl hypochondrií, zmizelo by tím asi leckteré tajemství o osudech pozůstalosti Komenského. Od r. 1681 mizejí o něm zvěsti docela; poslední literární zpráva, kterou od něho máme, jest věnování Spicilegia.

³⁰⁾ Jednotlivé fáse sporu toho blíže vyložil J. Müller v novém vydání *«Ohlédnutí»* (v Praze, 1898), lze tedy podrobnosti ve věci té pominouti mlčením.

³¹⁾ Viz jednotlivosti v té příčině v předmluvě ku Korespondenci Komenského od A. Paterý.

(British Museum), opisy mnohých věcí, jež z literární pozůstalosti Komenského se ztratily. Dělití tento materiál opisů dle jednotlivých pisatelů nemělo by významu. Znajíce však poměr Komenského k jednotlivým učencům anglickým, můžeme dle toho odhadovati cenu tohoto materiálu. Na zevnějšíku samém i v seznamu ovšem dosvědčeno jest pouze vlastnictví těch listin, které mívá kdysi Dr. J. Pell (Pell-Papers).³²⁾ Avšak dle známek vnitřních soudím, že několik svazků v tomto Museu pochází ze sbírky Hartlibovy. Poněvadž o smrti Hartlibově nemáme zprávy prázdné, nelze o jeho pozůstalosti literární a jejích osudech vysloviti jisté domněnky. Proto též nesnadno rozhodnouti, náleželo-li několik svazků méně významných, jež obsahují korespondenci Duryovu, jemu samému či Hartlibovi.³³⁾ Menší důležitosti jsou papíry Thurloovy v knihovně Oxfordské (Bodlejana).³⁴⁾ Mimo to knihovny ty obsahují některé kusy sem náležité, jejichž původ nelze určit; neboť velká většina těch listů nemá dat, a svazky sestaveny jsou náhodně, jak vysvitne z následujícího přehledu.

A) British Museum.

Sřaďování a označování svazků číslem, z nichž první (4000) pocházejí z pozůstalosti Sloaneovy, konalo se bez ohledu na obsah a provenienci, jež na svazcích též velmi zřídka bývá označena.³⁵⁾ Připojujeme tedy zde pro zevrubné označení zprávy katalogů starších.

1. Pozůstalost Hartlibova.

Sloane 417, 639, 421—437.

První dva svazky, které dle důležitosti stavíme v popředí, náležejí k sobě osobou Hübnerovou. K nim přibírá svazek třetí, obsahující skryté svědectví o přátelství kruhů anglických s Bisterfeldem, k objasnění významu prvních dvou svazků.

Svazek *Sloane 417* obsahuje excerpta z listů, jež jsou mimo nepatrné výjimky anonymní. Uhrnný nápis jeho jest: *»Excerpta literarum de rebus Ecclesiasticis et Eruditione«*. Hned na počátku nalézáme v něm opisy dvou

³²⁾ Tyto jsou v seznamu označeny dosti zevrubně, ještě pak zevrubněji a přímo na vazbách určeny byly jako *»Pell-Papers«*.

³³⁾ Lze to tvrditi jednak dle vlastního jeho rukopisu velmi rázovitého, jednak že listy tu sebrané jemu byly poslány. Mínění své o tom blíže jsem vyslovil kustodům Britského Musea, zde pak jmenuji pouze rukopisy, jež pro tuto sbírku listů jsou významné, jak už po většině z katalogů lze poznati.

³⁴⁾ V seznamu postaveny jsou v čelo sbírky *»Rawlinson A«* výslovně jakožto listiny Thurloovy (*»Thurloe-Papers«*).

³⁵⁾ *Britské Museum* má kromě tištěných katalogů inventárních ještě seznam obecný a mnohé seznamy zvláštní. Nové spracování sbírky Sloaneovy pro nás zvláště důležité (*Sloane Collection*) se chystá, s čímž asi spojena bude revise, po případě i nové sestavení jednotlivých svazků. Proto neuvádím zde ani formátu ani počtu stran jednotlivých svazků, čehož lze ostatně postrádati. První dva svazky dosavadních katalogů založeny jsou ještě soustavně, proto výpisky obsahové dle jednotlivých čísel uvedeny na několika místech; pldržoval jsem se toho rozdělení; až vydán bude nový katalog, snadno bude jednotlivosti tu uvedené doplniti. Kde v rukopisech listy jsou seřaděny pořádkem chronologickým, nepřipojoval jsem při jednotlivých kusech stránek.

úsudků Des Cartesových o Pansofii Komenského (z r. 1639, č. LXIV.) a o spise Herbertově »De veritate«. ³⁶⁾ Pak následuje výňatek z listu Bergiova o Pansofii Komenského, obsahem dosti skeptický (z r. 1637 n. 1638, č. LI.). Nejdůležitější však jsou excerpta z let 1635—1638, na str. 36—199. Obsahují velmi důležité opisy listů Hübnerových Hartlibovi poslaných, z nichž jsem do tohoto svazku pojal tyto: Úryvek z listu, poslaného z Hollandska r. 1636, asi v říjnu (č. XXII.), z téhož roku dne 25. listopadu (č. XXIII.), z téhož r. dne 1. prosince (č. XXVI.), z r. 1637 dne 6. ledna (č. XXV.), z téhož r. dne 3. února (č. XXVI.), z téhož r. dne 8. února (č. XXVII.), z téhož r. dne 22. března (č. XXVIII.), z téhož r. dne 19. dubna (č. XXIX.), z téhož r. dne 10. května (č. XXX.), z téhož r. dne 17. května (č. XXXI.), z téhož r. dne 10. června (č. XXXII.), z téhož r. dne 12. června (č. XXXIII.), z téhož roku dne 28. června (č. XXXIV.), z téhož r. dne 5. července (č. XXXV.), z téhož roku dne 13. července (č. XXXVI.), z téhož r. dne 2. srpna (č. XXXVII.), z téhož r. dne 9. srpna (č. XXXVIII.), z téhož r. dne 16. srpna (č. XXXIX.), z téhož r. dne 30. srpna (č. XL.), z téhož r. dne 20. září (č. XLI.), pak z listu koncem t. r. poslaného (č. XLII.).

Používaje poprvé těchto listů, pokládal jsem je za výňatky z dopisů Krist. Schloera, ³⁷⁾ poněvadž dále uvádí se v tom svazku několikrát jeho jméno pod takovýmito úryvky. Proti tomu však byla již ta okolnost, že výňatky bezejmenné nemají podpisů; třeba je tedy rozeznávati od těch, které podpisy mají. Mimo to i sloh, způsob myšlení a obsah jest úplně jiný.

Dále jest obsažen v tomto svazku též opis dvou listů Komenského z téže doby (č. XLIII., ze dne 8. března 1638, a č. XLIV. z téhož dne).

Výklad k výpiskům těm v mnohé příčině podávají opisy ve sv. č. 639. (Úhrnný jeho titul jest: »Hübner; *Epistolae ad Commenium, Salmasium, Fabricium, Gronovium etc. 1635—1640.*) Jsou tu opisy listů Hübnerových, poslaných Komenskému, které jsem rovněž skoro vesměs pojal do tohoto svazku: List ze dne 9. října 1638 (č. XLVII.), ze dne 24. prosince 1638 (č. XLVIII.), ze dne 28. ledna 1639 (č. LV.), z prvních měsíců r. 1639 (č. LVI.), z července nebo srpna 1639 (č. LX.), z listopadu r. 1639 (č. LXII.), z 1. března

³⁶⁾ Témato dvěma listy svazek celý jest označen jako bývalý majetek Hartlibův, a to dle listu Worthingtonova Ewansovi ze dne 25. února 1667. Již Crossley, učený vydavatel korespondence Worthingtonovy, činí poznámku, že listu Des Cartesova o té věci v jeho vydaných listech nemohl nalézt; mně nezbyvá než říci totéž. — Ve článku o Hartlibovi (Historisches Taschenbuch 1884 na str. 278) konstatuje *Althaus*, že pozůstalost Hartlibova dostala se Worthingtonovi a r. 1667 uznána od biskupa Exeterského Seta Warda za velmi významnou. O tom však, že by část byla se dostala do Brit. Museum, neví, jak se zdá ničeho, neboť píše: »...leider wurden vermutlich auch die in seinem (Worthington's) Besitz befindlichen Papiere Hartlibs später zerstreut oder verloren, da mit Ausnahme des von Crossley herausgegebenen Briefwechsels nur eine äusserst geringe Zahl von Documenten, die der Sammlung Worthingtons angehören mochten, handschriftlich erhalten ist.« Zdali listiny, o nichž tuto krátce mímne promluvíti, dostaly se do Brit. Musea skrze Worthingtona, ovšem není mi známo; že však náležely Hartlibovi, sotva bude lze pochybovati. Zajímavé je při tom, že právě oba jmenované listy Des Cartesovy jsou na počátku prvního svazku rukopisného, arci jen v opisech.

³⁷⁾ Viz můj německý životopis Komenského, str. 241.

1640 (č. LXVI.), ze 3. listopadu 1640 (č. LXVIII.) a ze 7. prosince 1640 (č. LXXV.). První z listů těch podávám ovšem jen ve výtahu. Úvod ku prvnímu listu: »*Crebra illa et amica*« etc. dokazuje, že J. Hübner již dříve s Hartlibem si dopisoval, s Komenským však že znám nebyl. Obšírnost těchto listů, všestrannost vědění a zájmů poukazují k tomu, že jsou pokračováním bezejmenných opisův, obsažených ve svazku č. 417.³⁸⁾ Tomu není na závalu, že jsou psány jiným jazykem, neboť Hübner i později ve svých listech užívá latiny i němčiny.

Zbývá jen uvážiti, hodí-li se narážky osobní, pokud se naskytují v těchto bezejmenných dopisech, také na Hübnera; a to není snadno dokázati, neboť máme zpráv o počátečních literárních činnostech Hübnerovy velmi málo. Charakteristická tu je hlavně znalost vědeckých snah německých a hlavních zástupců reform paedagogických, na př. Evenia, Jonstona, Berneggera, Calixta, Pöhmera, Schickarda, Vechnera, Menzela, Crella, Stresona, Duraea, El. Bodina; zvláště tohoto zná pisatel zevrubně; dopisuje bratrovi svému do Berlína, odkud se o něm dovídá. Na cestě z Němec dostal se do Anglie i do Hollandska, v Londýně pak sešel se s Hartlibem a měl s ním zajímavou rozmluvu, již s velikou pochvalou vzpomíná. Pak ubírá se do Oxfordu, kde se postaral o vytištění »*Prodromus*«. Dle toho, co víme o všech ostatních přátelích Komenského, můžeme říci, že Hübner jest jedinou osobností, jemuž se tyto zprávy hodí. Neodporují-li tomu jiné zprávy o Hübnerovi zachované, nemohl jsem přes horlivé své pátrání zvěděti.

Že listy ve svazku č. 417 poslány byly Hartlibovi, je patrné.³⁹⁾ Nesnadněji jest určiti, komu poslán byl list Des Cartesův. Nejspíše bychom mohli mysliti na Mersenna, přítele Des Cartesova, jenž s přítelem Hartlibovým byl v korespondenci o mathematice.⁴⁰⁾ Výňatek z Bergia byl asi též poslán Hartlibovi, odpověď Hartlibova nám zachovaná, jak se zdá, vztahuje se k tomu listu.⁴¹⁾ Listy Komenského z roku 1638, při nichž je nápadné totéž datum, určeny byly, jak se zdá dle jejich okolí, Hartlibovi a Hübnerovi; odporoval by tomu pouze německý jazyk, jímž jsou napsány. Dalších domněnek nevyslovujeme, nemajíce pro ně věcných podkladů.

Následuje dále ve sv. č. 417 několik bezejmenných německých úryvků listových, při nichž bohužel se nám ani data nedostává. Nejprve dva listy, jež nejspíše Hübner psal Bisterfeldovi (č. XLIX. a č. L., oba snad z r. 1638); říci však můžeme, že spíše určiti lze, komu byly psány, než kdo je psal. Ná-

³⁸⁾ Nasvědčují tomu všechny okolnosti. Tak na př. německý pisatel č. 417 mluví o Komenském mrvdy a účtou, avšak jakož osobně neznámý, zde pak počíná první list zprávou, že Komenský pisatele ve svých listech Hartlibovi posílaných často dával pozdravovati.

³⁹⁾ Pozorný čtenář pozná to i z úryvků tuto podaných. Veškerá pochybnost pak mizí zprávou o tisku *Prodromu* v Oxfordě, jež Hartlib, jak známo, provedl bez vědomí Komenského.

⁴⁰⁾ Ovšem se mluví o tomto úsudku v korespondenci mezi Mersennem a Pellem, jež byla jinak dosti čilá, poměrně jen zběžně a to tak, jakoby Mersenne teprve z Londýna se byl o tom dověděl. Není však v úryvku tom zprávy přímé. (Viz list č. LXXV.)

⁴¹⁾ Dle místa leží oba listy zcela odděleně, dle obsahu hodí se však 2. úryvek, jenž je zcela bezejmenný, za odpověď k listu 1., jehož pisatel je jmenován. Dle obsahu list byl poslán Hartlibovi, pisatele naléztí není nesnadno.

sleduje pak list, jenž přímo se ukazuje býti odpovědí na úryvek listu Bergiova (č. LII., též asi z r. 1638). Dřívější má domněnka, že to jest úryvek odpovědi, dané Tassiovi na list poslaný Hartlibovi, jenž se nyní chová v Hamburku, po bližším prozkoumání obou listů se ukázala bezpodstatnou.⁴²⁾

Ve *svazku 639* pak obsaženy jsou dále, jak i nadpis sám ukazuje, listy Hübnerovy Gronoviovi poslané, jemuž pisatel uděluje neméně chválu než Komenskému (č. LXIII. ze dne 5. prosince r. 1639, č. LXVII. ze dne 29. března 1640, č. LXXIV. z téhož roku bez bližšího data). Pak v *Usserově životopise* (Vita Usseri) nacházíme narážky na dřívější bezejmenný list, v němž spisovatel mluví o spojení svého bratra s tímto slavným anglickým biskupem, »*Memoriale ad Cancellarium Brandenburgensem* (de commercio literario)« jest přechodem k následující době života Hübnerova, kdy byl ve službě této knížecí rodiny. Z úryvků těchto listů, určených Hartlibovi, jichž není ani příliš mnoho, aniž jsou, jak obvykle, příliš obšírné, vyňal jsem ovšem jen to, co se týká Komenského (č. XCIV., ze dne 7. listopadu 1646, č. XCVI., ze dne 27. března 1647, č. XCVII., ze dne 4. dubna 1647, č. C., ze dne 16. června 1647). Ovšem jeví se tu jakási nelibost proti Komenskému, ale zároveň zájem o něho, jakož i o Rava, jehož již dříve málo si vážil. (Snad vyjednával i pro tohoto vstoupení do služeb braniborských). Právě z těchto posledních opisů nejbezpečněji lze souditi, že celý svazek náležel kdysi Hartlibovi.

Že dále ve sv. č. 417 některé úryvky pocházejí od Bisterfelda, soudíme především ze zmínky o jeho vlasti Sedmihradské. Že pak mezi několika Herbornskými nikdo jiný není dopisovatelem nežli právě zase on, dokazuje delší list ve *str. 421—437* (fol. 90—95, tuto č. XLVI., z podzimu r. 1637). Tento bezejmenný list je bez data, místa i času; ale zmínky o Sedmihradsku jakožto místě pobytu jeho, touha vrátiti se do západní vlasti, zvláště pak a nejzřejměji další zmínka, že list psán z Paříže, kde v té době Bisterfeld opravdu meškal jakožto vyslanec knížete Sedmihradského: vše to dokazuje, že pochází tento list od Bisterfelda.⁴³⁾ Naproti tomu je takřka nemožno blíže stanoviti pisatelovu osobu anonymního listu č. LXX. (poslaného Hartlibovi z Oxfordu, úplně bez data), leč že se prohlašuje též za spolupracovníka u Pansofii Komenského. Adressátem prvního listu je zajisté Hartlib, poněvadž vývody Bisterfeldovy nejlépe se hodí na Hartlibovu předmluvu ku Komenského Prodromu. Již v tomto svazku nalézáme opisy dvou listů Hartlibovi poslaných od druhá Bisterfeldova, Slezana Cypriana Kinnera (tuto č. CI., ze dne 19. června 1647). Dále kloním se k mínění, že výklad, počínající na fol. listě 100 s názvem: »*Explicatio Causae Moventis naturalis in mobili perpetuo*« podává zásady mechanického sestavení stroje takového od Komenského; neznám totiž případnějšího k tomu spisovatele.⁴⁴⁾

Další a hojnější sbírkou listů Kinnerových souvisí se svazkem posud probíraným svazek

⁴²⁾ Viz moji zprávu o výzkumných cestách, str. 26.

⁴³⁾ Viz o tom stať moji o Bisterfeldovi, německy podanou v Ungar. Revue 1883.

⁴⁴⁾ O snahách Komenského, sestrojiti »perpetuum mobile«, viz můj feuilleton v Politice r. 1886.

Sloane 649.

Záleží z 20 čísel, zapsaných (kromě č. 9. »*Philosophy*«) do oddělení »*Education, Grammatical and Dictionaries*«; jeť obsah tohoto svazku vesměs paedagogický. Ze všech svazků, o nichž tuto jednáme, bylo právě tohoto svazku používáno nejčastěji, jak patrně ze spisu *Sternova* »Milton und seine Zeit«, z příspěvků Gollových k životopisu Komenského⁴⁵⁾ atd. Avšak všech zajímavých zpráv přece nebylo použito. Na počátku jsou zařaděny Kinnerovy listy Czimmermannovi poslané (1—4), pak listy Hartlibovi určené (5—25), z nichž jsem podal některá excerpta (č. CV., ze dne 9. dubna 1648, č. CVI., ze dne 22. dubna 1648, č. CVII., ze dne 20. května 1648, a č. CIX., ze dne 3. září 1648). Na str. 33—35 je list Pöhmerův Hartlibovi asi z r. 1636 (otišt. j. č. XXI). Nemá ovšem data, není pro ně ani bezpečných podkladů, ale list Hartlibův Tassiovi z r. 1638 dosvědčuje, že Pöhmerův list je starší; avšak pošínovati jej daleko před tu dobu není rovněž lze.

Na str. 90—103 podána jest Jonstonova »*Synopsis didactica*« pro didaktiky Lešenské (zde není otištěna), na str. 113—114 jsou didaktické these Raveovy (ponechány pro II. svazek této sbírky), na str. 115—140 »*Synopsis Methodi Linguarum Novissimae*« od Komenského, obsahující hlavní myšlenky toho díla. — Na str. 153—171 jest list Raveův Hartlibovi nebo Bealeovi poslaný (zachovaný v přepisu velmi vadném, a to ze dne 23. května 1650, č. CXIX.). Na str. 199—200 rukou Komenského psaná »*Hyle Praxeos Comicae Comenii*«, myšlenky pro předmluvu k jeho dílu »*Schola ludus*«. — Str. 208—211 a 264—265 list obsahu didaktického, počínající slovy: »*Diuturni silentii moram*«. Mnohé věci v listě tom jsou velmi případné pro Komenského, a kdyby bylo lze konstatovati, že byl znám s Bisterfeldem, jenž v Anglii studoval, nebo s Duryem před r. 1628 (se Stresonem byl ovšem znám), bylo by lze list ten jemu připsati, což by znamenalo vynikající obohacení jeho korespondence, ba i jeho životopisu. — Na str. 232—235 jest bezejmenné psaní z Drážďan z r. 1635, v němž se děje zmínka též o Eveniovi, o Komenském pak vyslovuje se dosti odměřeně (tuto není vytištěn).

Jiného oboru činnosti dotýká se svazek

Sloane 648,

jehož jednotlivá čísla se dělí ve »*Various Theological etc., Judicial, Astrology etc.*« Jest to činnost jeho mysticko-apokalyptická.

V předu (na fol. str. 1—3.) nalézáme spis Gibbonův »*New Model for Composing Controversies and differences in Religion*«; pochází patrně od téhož Gibbona, o němž zmiňuje se Hübner v listě Hartlibovi jako přívrženci názorů Komenského.⁴⁶⁾ Str. 4—9. úřední doprovození toho díla. Na str. 10—17. listy Polemanovy posílané Hartlibovi o Antilii; z několika těch listů přijal jsem do této své korespondence krátké úryvky (č. CCXVI., ze dne 10. října 1659, č. CCXVII. z téhož dne, č. CCXVIII., ze dne 12. října 1659, č. CCXIX., ze

⁴⁵⁾ v ČČM. 1874.

⁴⁶⁾ Jeho irenický spis tištěný chová se v Brit. Museu.

dne 30 října t. r., č. CCXX., ze dne 31. října t. r. a číslo CCXXII., ze dne 21. listopadu t. r.). Na fol. str. 30. poznámka Komenského k viděním^{*)} Melišovým ze dne 14. května 1660 (č. CCXXIV.), patrně když vidění ta Hartlibovi zároveň posílal; pak č. CXLVI.

Dále obsažena jsou tu z vidění Drabíkových 507., 508., 510., 462. a 463., pak list Drabíkův ze dne 19. listopadu č. 1658 (č. CCXI.). — Cizí rukou nalézáme dále opsána čísla 53—76 z díla Komenského *Paraenesis ad Ecclesiam Anglicanam*;* posléze list Komenského Hartlibovi ze dne 9. září 1654 (č. CXLV.), rukou Komenského písmu tak podobnou, že v poznámkách svých nalézám připomenutí, že nelze rozhodnouti, není-li tento list originální.

Sloane 1465.

V katalogu: *»Copies of Letters and other Papers concerning the Church«.*

Místy patrna jest ruka Hartlibova. Tuto jsem otiskl počátek listu Komenského, poslaného Hottonovi (ze dne 28. září 1644, č. LXXXIX.), z něhož Patera otiskl zlomek ve své Korrespondenci Komenského, na str. 83. Ve svazku tomto jest list ten obsažen v opise velmi vadném, beze jména, bez data i roku. Avšak shoda se zlomkem dříve otištěným dosvědčuje přímo i pisatele i komu list byl poslán i kdy.

2. Pozůstalost Pellova.

Literárním pozůstatkům Hartlibovým cenou svou téměř se vyrovnávají svazky, obsahující diplomatickou a mathematickou korrespondenci známého anglického přirodopisce *Johna Pella*. Obsahují materiály hlavně z doby před příchodem Komenského do Londýna a z let války švédskopolské.

Byli-li jsme při pozůstalosti Hartlibově ve většině případův odkázáni na obsah, abychom odtud poznali pisatele i datum, v listech tuto zachovaných naproti tomu opisy často bývají označeny jménem pisatelovým, neb aspoň bývá označeno, odkud list poslán. Také korrespondence Hartlibova s Pellem obsahuje mnoho zajímavých zmínek pro nás.

Svazky č. 4278—4280 označeny jsou v seznamu takto: *»John Pell, D. D. (Rector of Horndon and Fobbing in Essex) and John Pell, his son, sent with Mr. Dury and others into Savoy to settle some differences in religion. Letters to them 3 vol.«* Z nich povšimneme si toliko předposledního a posledního.

Addit. 4279.

Na str. 41—57 list Hartlibův Pellovi, k němuž připojen úryvek z listu Komenského o Jungovi (ze dne 14. prosince 1657, č. CLXXXVI.).

Na str. 104—105 první list Mersennův Haackovi (z října r. 1639, č. LXI.), z dalších listů po něm následujících podáváme jediný úryvek (z 31. prosince 1639, č. LXV.); ostatní jsou obsahu mathematického. Postup této korrespondence vyličil Hübner Komenskému v listě č. LXII., z měsíce listopadu 1639).⁴⁷⁾

⁴⁷⁾ Zdá se, že později následkem neshod mezi Mersennem a Haackem spojení to přestalo; Angličané nebyli s postupem Mersennovým zcela srozuměni.

Na str. 250. list Stockarův, připojený ku Bráně vyd. Schaffhausského Pellovi poslané (č. CLXVI., ze dne 8. října 1656) a odpověď k tomu (č. CLXVIII., ze dne 13. října 1656), pak jiná krátká zpráva, nedlouho před tím podaná (č. CLXIII., ze dne 29. května 1656); list Pellův Hartlibovi o smrti Hottonově (č. CLXV., ze dne 31. července 1656) a z 12. října 1657 (č. CLXXXI.).

Též obsaženo jest v tom svazku mnoho z korespondence Jungovy a Tassovy s Anglií.

Addit. 4280.

Označen v seznamu: *Letters to Dr. Pell and his son without names. — Dr Pell letters and draughts of letters to various, receipts and scraps of paper belonging to Dr. Pell and his son. — N. B. Amongst these are various letters and papers relating to F. Pells embassy to Savoy.*

Na str. 5. jest obsažen list z Amsterodamu Duracovi nebo Hartlibovi poslaný o smrti Hottonově (č. CLXVI., ze dne 7. července 1656), ježž asi pochází od Rulicia.

Na str. 6. Figulus Hartlibovi píše z Gdanska dne 17. července 1656, při tom podává v latinském překladu úryvek z listu Komenského ze dne 22. května 1656 (č. CLXII.), o němž učiněna zmínka v korespondenci Pellově a Hartlibově.

Str. 49b Úryvek z listu Komenského Hartlibovi ze dne 18. ledna 1658 (č. CC.).

Na str. 51. úryvek z listu ze dne 8. ledna 1656 (č. CLVIII.).

Na str. 52b—53b Mednyánszky Komenskému (opis tohoto listu, ač byl objednáán, nedošel mne v čas; ponechán tedy pro svazek následující).

Na str. 55. dva listy Komenského, v jednom posílá opis listu Schaumova (ze dne 27. října 1657, č. CLXXXIV.), při tom i vlastní jeho zprávy (list průvodní dán dne 28. prosince 1657, č. CLXXXVIII., druhý list ze dne 10. října 1657, č. CLXXXII.).

Na str. 195. Pell Stockarovi, sděluje mu adresu Komenského (č. CLXVIII., ze dne 13. října 1656).

Addit. 4364.

Označen v katalogu: *Instructions given to George Downing, John Pell, Samuel Morland and John Dury, envoys to the Duke of Savoy, with letters, papers etc. relating to the same.*

Obsahuje opisy několika Figulových zpráv, poslaných Hartlibovi. Na str. 49b ze dne 16. dubna 1655 (č. CLXIX.), do něhož vložen list Komenského (z měsíce dubna 1655, č. CLI.), o jehož textu Figulus na konec připomíná: *Hactenus D. Comenius, quae ex Bohemico latine transscripsi* (str. 50.).

Na str. 127. Figulus Hartlibovi dne 29. listopadu 1654 (č. CXLVIII.).

Počínajíc fol. 140 následuje korespondence Hartlibova s Pellem, od Vaughanova sice vydaná, avšak s mnohými chybami; v této publikaci podán list Pellův ze dne 17. července 1657, č. CLXXVIII., list Pellův ze dne 12. října 1657, č. CLXXXI., a ze dne 23. října 1657, č. CLXXXIII. Jeden list Pellův Hartlibovi, ježž Patera otiskl po Vaughanovi, má u něho jen malé odchylky.

Na str. 159. opis listu Komenského, poslaného Stuckiovi dne 14. března 1654, zajímavého zmínkou o učitelích jeho Herbornských (č. CL.), kterýž opis pořídil bezpochyby Pell. Úryvek pochází z listu, psaného od Komenského společně s Ruliciem (*Ex literis J. A. C. et Johannis Rulicii A Mrs. Stuckius*).

Addit. 4365.

V seznamu: *• A collection of Letters and Papers relating to the embassy of Mr. Pell, Hartlibb, Dury and others to Dantsick, to settle differences in Religion, and some other papers and Letters of Mr. Pell's 1654 etc.*

Na str. 3 b sl. nalézáme několik listů Figulových Hartlibovi (č. CLIV. sdělený od něho list Komenského z října r. 1655, přeložený do latiny).

Strana 124. List Komenského Hartlibovi ze dne 28. prosince 1657 (č. CLXXXVIII.), při tom opis Schaumova listu Komenskému ze dne 22. září 1657 z Makovice.

Na str. 125. jiný list Komenského z téhož dne.

Na str. 128. List Komenského (přvodní) Oldenbourghovi z roku 1667 (č. CCLXIX.).

Na str. 142 b list Komenského Figulovi ze dne 8. ledna 1656 (č. CLVIII.).

Na str. 172. list Komenského rovněž Figulovi ze dne 7. dubna 1656 (č. CLX.).

Na str. 199. obsaženo jest věnování tureckého překladu bible, jež se neshoduje úplně s tím, které uveřejnil ve své korespondenci A. Patera.

Na str. 207. list Schaumův Komenskému ze dne 30. listopadu 1657 (č. CLXXXV.).

Na str. 208. Komenského list Hartlibovi ze dne 14. prosince 1657 (č. CLXXXVI.).

Na str. 209. list Bealův Hartlibovi (o Drabíkově).

Na str. 224. Figulus Hartlibovi ze dne 29. dubna 1656; při tom list Komenského Figulovi ze dne 7. dubna 1656 (č. CLX.).

Na str. 276. Komenský Hartlibovi, v listopadu 1656 (č. CLXX.).

Na str. 286. Schaum Hartlibovi, dne 30. listopadu 1657.

Na str. 352. Figulus Hartlibovi, dne 15. prosince 1655 (č. CLV.), při tom list Komenského (z října 1655, č. CLIV.).

Str. 370 zpráva z Gdanska dne 2. února, v níž list Komenského ze dne 8. ledna 1656, č. CLVIII. λ

Jiná část pozůstalosti Pellovy dostala se do sbírky *Landsdownovy*, kde zařaděna jakožto svazky kvartové v č. 745, 746, 747, 748, 750 a fol. 751—755. Jsou to doplňky ke svazkům sbírky Sloaneovy, zvláště opisy politických zpráv, většinou bez podpisu, někdy se jménem zpravodajovým. Užili jsme tuto tří svazků.

Landsdowne 752.

V seznamu: *• Vol. VIII. Credentials, memorials, intelligences, and various correspondence between Dr. Pell and others during the year 1655.*

Na listě 174. tu nalézáme dopis z Břehu; pisatel podává zprávu o návratu Komenského z Uher, ale není znám. List psán byl bezpochyby Hartlibovi, jenž po mnoho let již měl spojení se Slezskem (č. CXI.V., ze dne 25. července 1654).

Landsdowne 754.

V katalogu: *• Vol. X. The correspondence between Dr. Pell, Secretary Thurloe and others, during the year 1656; interspersed with divers memorials and other diplomatic papers on the subject of the Protestant Cantons of Switzerland. •*

Obsahuje svazek tento několik zpráv z r. 1658 z Amsterodamu, jež slohem i smýšlením hodí se Komenskému. Po nich následují přílohy z Uher, listy Schaumovy a Mednyánszkého, jež rovněž dotvrzují původ zpráv od Komenského. Mimo to listy J. Bealeovy z Herefordu, v nichž se ještě ukazuje zřejmým přivrácením revelací Drabíkových. Dále zastoupeno jest tu jednání o přestěhování Bratří do Irska krátkou poznámkou Ruliciovou.

Na str. 301. nalézáme několik Drabíkových zjevení zaznamenáno ale bez podpisu.

Na str. 344. list Komenského Hartlibovi ze dne 22. února 1658 (č. CXC.).

Na str. 354.—355. Rulicius Hartlibovi (v březnu 1658, č. CXCII.). Rulicius jest tu jmenován.

Na str. 354. Beale Hartlibovi, dne 2. března 1658 (č. CXCIII.).

Na str. 355. Komenský Hartlibovi, dne 8. března 1658 (č. CXCIV.).

Na str. 359. Beale Komenskému, dne 8. března 1657 (č. CLXXV.).

Na str. 362. Komenský Hartlibovi, dne 22. března 1658 (č. CXCVI.).

Na str. 367 *b* Komenský Hartlibovi, dne 22. března 1658 (č. CXCVII.).

Na str. 371 *a* kdosi neznámý Hartlibovi, dne 22. března 1658 (č. CXCVIII.).

Na str. 372. Komenský Hartlibovi, dne 12. dubna 1658 (č. CXCIX.).

Na str. 393 *b* Beale Hartlibovi, dne 28. dubna 1658 (č. CCVI.).

Na str. 416. Schaum Komenskému, dne 25. března 1658 (č. CCV.).

Na str. 417. Mednyánszký Komenskému, dne 30. dubna 1658 (č. CCVII.).

Landsdowne 755.

V obsahu: *• A large collection of original letters to Dr. Pell, from Secretary Thurloe, Morland, Lockhart, Stuckius, and divers others persons; with copies of some of the Protector speeches in parliament, transmitted to Dr. Pell at Zurich, and several other diplomatic papers concerning the Protestant Cantons. •*

Na str. 40. Schaum Komenskému, dne 4. prosince 1655 (č. CLVI.).

V ostatních svazcích nenalezl jsem ničeho, co by sem náleželo, rovněž ani v rozsáhlé mathematické pozůstalosti literární Pellově, jež se chová ve sbírce Sloanově (Additional 4418—4431) a v seznamu jest označena: *• Collection of mathematical, algebraical and logarithmal questions and answers, calculations etc. mostly on loose papers, in 15 vol. •* Za práci s tím spojenou

odměněn jsem byl nálezem titulu spisu Komenského o jeho vynálezu, týkajícím se stroje »perpetuum mobile« (ve sv. 4423, str. 6.).

Addit. 4425

obsahuje rozličné zprávy, které si podávali Pell a Hartlib v letech 1630—1640 na str. 17. jsou poznámky, jež by dle rukopisu též bylo lze připisovati Komenskému; str. 65, jak se zdá, obsahuje o něm rozličné poznámky, nelze však je podati jinak než fotograficky, pročež nebyly do této sbírky přijaty.

Dodatek. Ze tří svazků sbírky Birchovy (Sloane č. 4253—4255, v seznamu: »Copies of letters containing chiefly criticism on various books, and accounts of books in publication, and other literary matters, by Dr. Birch, 3 vol.«) sv. 4254 (č. 94.) na str. 273. obsahuje: »Tables of Contents to Universalis Pansophia J. A. Comenii, with his epitaph,« jež otiskneme ve svazku druhém.

Posléze se zmiňujeme, že sv. Sloane 2834 obsahuje opis Panegersie Komenského (v seznamu »De Rerum humanarum emendatione consultatio Catholica«), o němž nelze říci, odkud by pocházel.

B. Bodlejana.

Sbírky této knihovny obsahují především listiny Thurloeovy (*Thurloe Papers*), sekretáře Oliviera Cromwella. Veliká část této pozůstalosti, jak známo, jest již vydána tiskem (od Dra. Bírcha v 6 fol. svazcích, v Londýně 1742), v katalogu jejím pak zaznamenány jsou jen ty části, které nebyly ještě vydány tiskem; co jsme my přijali ve sbírku tuto z věcí tištěných, uvedeme později.

Neveliký byl výtěžek z prohlídky původních 73 svazků sbírky *Rawlinson A.* O způsobě spojení sekretářova s Komenským dovidáme se z poznámky v katalogu ke svazku *Rawl. A. 9*, č. 9. takto: »Note to Thurloe from S. H(artlib), transcriber of many of the foreign letters of intelligence throughout the collection« (p. 76); totéž opakuje se o něm na konci seznamu: »Transcriber or translator of general foreign news in Thurloes St. P. passim«.

V listech těchto, při nichž většinou není podpisu, mnoho kusů je z Amsterdamu. Ač nás to velice svádí, abychom při tom pomýšleli na neunavného Komenského, přece nebylo z těchto zpráv nic přijato do této sbírky, co by bezpečně nepoukazovalo na něho, jako jest to na př. ve svazku

Rawl. A 47.

kde č. 7. přímo označeno jménem Komenského: »Extract from a letter of news from Medniansky, privy councillor to the prince of Transylvania to Comenius,« 30. prosince 1656 (č. CLXXI.).

Zpráva ve sv.

Rawl. A 37.

p. 676 (z Amsterdamu, dne 5. května 1656, č. CLXI.), pochází tuším od *Rulicia*; význam úryvku toho však nezávisí na osobě pisatelově. — V seznamu není ovšem vytkén zvláště, snad tedy byl mezi pozůstalostí Thurloeovou již tištěn, což na tuto dobu nemohu přímo konstatovati. Ve svazcích těchto jest obsažen i list, jež prof. W. R. Morfill vytiskl v *Kroku*, 1893, 220.

Rawl. A 427.

První z nich, jenž v seznamu se uvádí jakožto: »*Codex . . . variis manibus exaratus, olim peculium Tho. Hearne (26. Nov. 1709), a quo tabula contentorum praefixa est*«, obsahuje počátky činnosti neunavného smířovatele (írenika) Duraea posud jen velmi nedostatečně známé. Obsaženy jsou ve svazku tom opisy děl, o nichž praví Hartlib ve svém listě, že byly poslány na pevninu, tedy právě těch děl, v nichž obsaženo jest zásadní východiště historické činnosti Duraeovy. Druhý svazek

Rawl. C 911.

s nápisem: »*Codex chartaceus variis manibus exaratus. Collection of papers and letters (copies) relative the attempt of John Dury to effect an union amongst Protestant Churches*« podává významné zprávy o pokroku jeho prací, jež obsaženy jsou v listech Duraeových, poslaných bezpochyby Hartlibovi. Jinak mají tyto svazky mnoho podobností s Hartlibovou pozůstalostí literární v Brit. Museu, zvláště s papíry Duraeovými, které uvedeny jsou v předavku.

Jsou tu i zprávy o jeho družích na cestách, též o Figulovi a Komenském, jehož právě Dury byl doporučil p. Ludv. de Geer.

Na str. 637. nalézáme list, o němž dříve jsem: »53. *Epistola Duraci, in qua agitur de nobili quodam Polono, qui in literis ei obviis stetit atque annotationes in Praeludia conatum pansophicorum misit.*« Znalci zjevně, že je to list Komenského, patrně Hartlibovi poslaný. Ale toho všeho, poněvadž pochází to již z let třicátých, bude lze použiti teprve při svazku následujícím.

Naproti tomu byl umístěn zde list ze svazku

Rawlinson D 399.

V seznamu tu nalézáme zápis: »*In folio, saec. XVII, ff. 324. Olim liber T. Hearne, cod. Ms. num. 2. A fifth volume of Hearn's Miscellaneous Collections, to which he has prefixed a table of contents.*« Na desce nalézáme slova, jež později byla přetřena: »*This book I give to the Bodleyan Library after my decease.*«

Při č. 39. ve svazku tomto jest v seznamu: »*Apographa literarum Residentis ordinum Belgii Foederati apud Constantinopolim annis 1642—4, in quibus de bello a Turcis in Transylvania et Hungaria gesto et de locis ab eo occupatis, una cum literis Imp. Germ. et Veziri Turcarum, et prophetia Nic. Drabitii anno 1652; accedit denique epitaphium Geo. Rakoczy, subscripto nomine scriptoris Johannes Amos Comenius, Amsterdami 1664. 260—273.*«

Při bližším zkoumání tohoto svazku se ukázalo, že podpis Komenského na str. 271. vztahuje se jen na nevelikou zprávu s názvem »*De progressibus Zerinianis*«, kterou tuto podáváme mezi listy j. čísla CCXLVIII. (z r. 1664, komu? posl.). Z listu Redingerova, otištěného v čísle CCXLV. (ze dne 4. prosince 1664), patrně, že úryvek ten poslán byl netoliko do Anglie, ale rozšířen byl také po jiných zemích (snad i tiskem).

Následující části náhrobního nápisu nemají podpisu Komenského; jest při nich nápis (f. 272): »*Monumentum . . . Sáros Patachini erectum*«. Neptičítám jich Komenskému, ani kusů předcházejících, proto jich neotiskuji.

Otázka, týkající se původu těchto zpráv, ztěžuje se nejvíce tím, že není nám ani známo, kdy Hartlib zemřel (dle Althausa ovšem již r. 1662) ani kdy přestalo jeho spojení s Komenským. Pravdě podobno však, že celé toto č. 39. od Komenského posláno bylo do Anglie snad Bealeovi, Boyleovi neb Oldenbourghovi.

Až bude se v sestavování katalogů pokračovati, bezpochyby se najdou ještě jiné věci od Komenského.

Posléze se zmiňuji o tom, že jsem zvěděl dodatečně, že mezi rukopisy sněmovny lordů (*House of Lords*) jsou též věci od Duraea. Dle popisu (v *Report of Historical Manuscripts*, IV., str. 160.) je tam též list ze dne 10. září 1633, o němž se dří, že je psali *Bohemian Divines to the Divines of the Sion Colledge Lond.*, dále list Andraeeův Duryovi, v němž mu vyslovuje souhlas.

C. Archiv královské společnosti (Royal Society).

Má opis listu, v němž společnost děkuje Komenskému za poslaný spis *•Via lucis•* (č. CCLXXXIV., ze dne 5. června 1668). Exempláře samého společnost již nemá, obmiezujíc se výhradně na pěstování věd přírodních. Rád bych se byl podíval na věnování, v knize samé napsané. Rovněž nenalezl jsem listu od Komenského připojeného, ježž proto sděluji (j. číslo CCLXXXI. ze 1. dubna 1668) dle otisku v předmluvě ke spisu *•Via lucis•*.

Je-li tímto výkladem vyčerpán materiál, pocházející v korespondenci této ze sbírek anglických, pochybuji; zajisté se najde v Anglii ještě všelicos k životopisu Komenského, nemluvě ani o mužích, kteří od něho byli povzbuzeni ku pracím o reformě školské anebo mu vyslovovali svůj souhlas, o nichž máme též zprávy dosti obšírné. Zevrubnějšího spracování a vydání těchto jednotlivostí, pro otázku o poměru mezi Komenským a Lockem významných, nedovoloval ani přímý účel této knihy, ani okolnost, že mnohé věci, o nichž by bylo se zmíniti, jsou vytištěny.

3. Sbírky uherské.

Stopy korespondence s knižecí rodinou Rákócziův, jež se právě netýkala věcí školských, naskytují se v obou sbírkách revelací od Komenského vydaných (*•Lux in tenebris•* a *•Lux e tenebris•*). Prozkoumání korespondence této rodiny z doby příslušné již vydané vedlo mne k tomu, že jsem poznal původce listů Komenského, uveřejněných beze jména, jichž jsem poprvé užil v pojednáních *•Komenský a Rákócziovci•* a *•Falešný prorok v XVII. stol.•* (1889).⁴⁹⁾ Při novém zkoumání objevil p. Szilágyi, že v zahnutém rohu začáteční písmena bývali napsána; rovněž nalezl ještě několik listů nových.

Veškeren ten materiál od Szilágyiho již uveřejněný, který po něm převzal i Patera, pochází z

⁴⁹⁾ V časop. *•Budapesti Szemle•* a *•Századok•*, ročn. 1889.

Archivu Rákócziův.⁴⁹⁾

Listy poslané Klobusickému a Schaumovi, oběma důvěrníkům rodiny, dostaly se přímo do toho archivu, jehož dějin tuto nemíním podávat. Zmiňuji se pouze o tom, že zbytky korespondence s Komenským, jež se tu chovají, podávají nám jen velmi nepatrné úryvky jeho spojení, zajisté velmi čilého a obsáhlého. Mezery vznikly asi nejvíce na cestách, po nichž bylo archivu tomuto putovati do ciziny. Nápadno, že se tu zachoval i list Figulův Komenskému. Či by jej byl Komenský knížeti sám předložil?

Co jsem z archivu toho vybral, jsou vesměs listy méně významné, jichž se mi dostalo laskavým prostřednictvím pana ministerského rady Dra. A. Szilágyiho: list Jana Schlichtinga Zikmundu Rákóczimu, ze dne 4. dubna 1650 (č. CXVII.), list Bisterfeldův Z. R., ze dne 20. května 1650 (č. CXVIII.), úryvek listu Zikmunda Rákócziho Klobusickému, ze dne 8. ledna 1651 (č. CXXII.), úryvek listu Bisterfeldova Klobusickému, ze dne 10. dubna 1651 (č. CXXIV.), list Zuzany Lorántfi Klobusickému, ze dne 15. března 1652 (č. CXXIX.) a ze dne 7. dubna 1654 (č. CXXXIX.), posléze úryvek z listu Mednyánszkého Jiřímu Rákóczimu ze dne 20. března r. 1656 (č. CLIX.). Menší úryvky z korespondence Zikmunda Rákócziho vydal již Dr. Szilágyi,⁵⁰⁾ rovněž list Medgyesiho⁵¹⁾ ze dne 22. března 1651 (č. CXXIII.) a zprávu Schaumovu z roku 1656⁵²⁾ (č. CLVII.). Několik jiných rovněž krátkých zpráv otiskuje se tu poprvé, rovněž i list Marczibánův Klobusickému ze dne 5. května 1651 (č. CXXV.).

V dalších zprávách Mednyánszkého knížeti podávaných jsou ještě krátké zmínky o Komenském, ale méně významné, proto nebyly sem přijaty.⁵³⁾

Nebyla-li korespondence Komenského s Alstedem a s Bisterfeldem uschována někde v Sedmilhradech, není mi známo, avšak nenašel jsem nikde opory, proč bych tam pátral.

Naproti tomu známé přátelství mezi Komenským a Jonášem Mednyánszkým mne pohlo, abych pátral ve stolici Nitranské

v archivu rodiny Mednyánszkých.

Zdá se, jako by tu všechny stopy spojení s Komenským byly odstraněny, neboť k životopisu právě toho člena rodiny je tu dokladů dosti. Nynější majitel archivu, pan baron Dionys Mednyánszky, probral laskavě veškeren archiv jen za tím účelem a našel pouze jediný list, v němž kníže Jiří Rákóczi II. vyslovuje své pochybnosti o viděních českého muže; připadá pak ten list asi v dobou, kdy Komenský odcházel z Uher.⁵⁴⁾

⁴⁹⁾ O dějinách archivu toho pojednává *K. Thaly* v úvodě ke sbírce »Archivum Rákóczyanum« a ve zvláštním spisku.

⁵⁰⁾ V časop. »Történelmi Társ., ročn. 1891.

⁵¹⁾ V časop. »Protestans Szemle«, ročn. 1892.

⁵²⁾ Sdělena ode mne v časop. »Tört. Társ., r. 1893.

⁵³⁾ Na zjednání opisů těchto listů jsem nenaléhal seznáv, že se jedná toliko o zbežné poznámky Mednyánszkého.

⁵⁴⁾ Část listu tohoto otiskl *Szilágyi* ve spise »Erdély és az Északkeleti Háb«; poněvadž pak vztahuje se na Komenského jen neptímo, nepřijal jsem ho v tuto korespondenci.

5. Státní archiv v Curychu.

Meister vykládá ve svých dějinách blouznění náboženského (»Geschichte der Schwärmerei«),⁶⁰⁾ že sbírka zpráv o Redingerovi se chová v Curyšském Karolině; zvěděv to obrátil jsem se na tento ústav, ovšem marně, protože již neexistuje. Mezitím podařilo se p. Zollingerovi nalézt tuto sbírku, opsal ji také s nemalým namáháním a nabídl mně ji laskavě. Jsou to listy Komenského z let 1664—1666, originály, částečně i s pečeti, a týkají se činnosti Redingerovy jakožto šířitele revelací Drabíkových a podobných: List č. CCXLIII. (Komenský Redingerovi, ze dne 2. dubna 1664), č. CCXLIV. (rovněž, ze dne 7. května 1664), č. CCXLIX. (rovněž, z listopadu nebo prosince 1664/5), č. CCLIII. (též, ze dne 20. října 1665), č. CCLIV. (rovněž, ze dne 30. října 1665), č. CCLVIII. (též, ze dne 15. dubna 1666), č. CCLIX. (též, ze dne 19. dubna 1666), č. CCLXI. (též, ze dne 13. května 1666) a č. CCLXII. (Komenský Ulrichovi, ze dne 2. června 1666) a č. CCLXIII. (opět Redingerovi ze dne 1. června 1666). Při tom jsou též dva listy, týkající se technických podrobností při německém vydání spisu: »*Syllogismus Orbis Terrarum Practicus*«, totiž č. CCLXIV. (Sutter Redingerovi, ze dne 22. srpna 1666) a č. CCLXV. (Redinger Waserovi, ze dne 22. září 1666).⁶¹⁾

O bezejmenném listku mohl jsem pomocí předmluvy Komenského k Seydelovu vydání Brány říci, že to jest úryvek listu prof. Horna, poslaného Komenskému,⁶²⁾ č. CCLX. (ze dne 27. dubna 1666).

6. Sbírky v Holandsku, v Německu a Dánsku.

Několikrát již bylo k tomu poukázáno, že holandské sbírky, pokud se týče Komenského, jsou neobyčejně chudé.⁶³⁾ Učenci domácí při živém zájmu, vzbuzeném slavností jubilejní, propátrali téměř vše, a mně, jakož i jiným, zbývalo jen málo vykonati. Ze tří listů, jež vydal prof. H. C. Rogge,⁶⁴⁾ dva byly neznámy; já přijímám je do této sbírky dle otisku prof. Prusika (č. CCXXXI., Komenský L. Warnerovi, ze dne 4. ledna 1663, a č. CCXLVI. Komenský Vavřinci de Geer, ze dne 5. prosince 1664). Není mně známo, kde byly nalezeny, ale tuším, že náležejí mezi zbytky archivu rodiny De Geer a před zničením celku rovněž se od něho odloučily.

Rovněž má se věc s listem v síni Komenského v radnici Naardské, č. CCLXVIII. (ze dne 6. srpna 1666). Magistrátu dostal se skrze knihkupce, dále osudy jeho nelze stopovati.

⁶⁰⁾ Na str. 97, viz též můj životopis Komenského Anhang, str. 53, pozn. 57.

⁶¹⁾ Tyto dva listy otiskl *Fr. Zollinger* v pojednání »Des J. A. Comenius Üblicher Vernunftschluss«. V Curychu 1896.

⁶²⁾ Tuto předmluvu Seydelova vydání Brány otiskl jsem opět v dodatku ke své zprávě již několikrát uvedené.

⁶³⁾ *J. Gott* v ČČM. 1871 a *Fr. X. Prusík* v Kroku 1896. Poněvadž však literární pozůstalost Komenského z Amsterodamu byla odvezena, rodinný archiv Geerův pak byl ve Švédsku, bylo by vlastně lze jen v pozůstalostech přátel Komenského na něco ptipadnouti.

⁶⁴⁾ V holandském časopise *Navorscher*, sv. 42, seš. 4.

Mezi hollandské známé Komenského kromě Petra Seraria počítáme též Antonii Bourignonovou. V posledních letech života s nimi Komenský byl v obcování velmi přátelským, k čemuž zajisté asi náleželo i čilé dopisování. Nepatrné zbytky toho styku máme v úsudku Komenského o Serariově vyvrácení spisu anonymně vydaného *Philosophia Scripturae interpret*, kterýžto úsudek Serarius sám zachoval, a podává se tuto dle jeho otisku (č. CCLXVII., z roku 1666). Rovněž nepatrný je zbytek korespondence s Antonii Bourignonovou, nalezený ve svazku konceptů této dívky, chované v král. knihovně *Kodaňské*. Jsou tu jen dva listy Komenského, několik jejích odpovědí, ale rukopisem skoro nečitelným napsané (č. CCLXXVIII., z měs. března 1668, č. CCLXXX., ze dne 28. března 1668 a č. CCLXXXII., psaný o květné neděli r. 1668). Třeba se domnívati, že Komenský psal ty listy latinsky, nepochybně s dostatek francouzsky. Poznamenáno při nich, že jsou to opisy, a opatřeny jsou jménem pisatelovým i adresátovým.

Dva listy nalezeny v univers. knihovně v *Utrechtě* (č. CCLXXVII., list Muratův Komenskému, ze dne 28. února 1668 a č. CCCII., list Daniele Komenského Jansonovi, ze dne 30. listopadu 1670).

Zbývá promluvit ještě o *sbírkách německých*. Posud jednali jsme o spojení Komenského s Němci, hlavně v cizině žijícími, jako byli Hübner a Hartlib v Anglii, Alsted a Bisterfeld v Sedmihradech a j. Řada německých přátel a spolupracovníků Komenského byla velmi značná, a s methodou jeho byly tu patrně konány pokusy velmi vážné.

Blízkým jeho druhem, ba téměř druhem v povolání byl mu po nějaký čas Jonston; zdá se, že náležel ke kruhu Schickardovu, jako Andreae, Alsted, Bisterfeld.⁶⁵⁾ U Komenského sprostředkoval známost s Eveniem, o níž bohužel víme velmi málo.

Pomějejcí, jak se zdá, bylo spojení s J. Docemiem, Winklerem, Moserem. Jak se nepodařily jeho pokusy o sblížení s Raticem, vykládá Komenský sám, ale zkoumatelé života Raticova nám těchto listů Komenského ještě nevypalili. Také od Jiř. Vechnera máme pouze jediný list,⁶⁶⁾ jež nám Komenský sám zachoval ve spisech didaktických.

Zvláště významné je spojení s Janem Val. Andreae. Nevíme, kdy počalo, a první známé jeho doklady Komenský sám zachoval ve spisech didaktických. Zbytek nalézáme v Augustově knihovně ve *Wolfenbüttelu*, jež získala pozůstalost Andreaeovu. Tuto jest si všimnouti tří svazků, jež uvádím dle popisu v katalogu biblioth. Heinemanna:

Vol. 2086. »Carmina gratulatoria nec non dedicatoria D. Joanni. Val. Andreae a propinquis et amicis transmissa, p. 1—39. Litterae diversorum ad eundem scriptae et transmissae de anno 1634 usque ad annum 1649, f. 40—503.

Tu nalézáme listy Hainlinovy, fol. 51—129, listy M. Hesenthalerovy J. V. Andreaeovi ze dne 20. října 1647 (č. CIII.), ze dne 10. listopadu 1648 (č. CX.) a ze dne 22. prosince 1648 (č. CXI.) na fol. 333.

⁶⁵⁾ To patrně z několika listů, jež chovají se ve veřejné knihovně ve Stuttgartě.

⁶⁶⁾ Pojednání didaktické v podobě listu, jinak ovšem samo o sobě tak zlomkovité, že nelze je úplně odloučiti ze souvislosti spisů metody jazykové. Viz Opera did. I., za č. 8.

Vol. 2116. »Varii ordinis epistolae Joh. V. Andreae et ad eundem de annis 1649—1652.«

Tuto listy Hesenthalerovy ze dne 9. května 1649 (č. CXII.), ze dne 19. května 1653 (č. CCXXXVI.) a ze dne 25. května 1653 (č. CCXXXVII.) na fol. 518—532.

Poslední svazek pro nás nejdůležitější, *Vol. 2133*, s tímž nápisem z let 1616—1649.

Tu jsou oba listy Komenského ze dne 25. června 1648 (č. CII., CVIII.) na fol. 577—579; pak listy Poehmerovy (Philadelfovy) na fol. 19, 22—31.

V těchto listech setkáváme se poprvé s osobností šlechtického Würtemberčana M. Hesenthalera. Vidíme, že způsobil smíření Andreaeovo s Komenským a sprostředkoval vytištění *»Theophila«*, což patrně i z předmluvy tohoto spisu, jak ukázal již Huelemann před několika léty.⁶⁷⁾ Literární pozůstalosti Hesenthalerovy jsem bohužel nenalezl. Bylo by se do ní mnohého vysvětlení nadíti.

Několik svazků, jež se prostřednictvím jeho dostaly do *král. knihovny ve Stuttgartu*, obsahuje mnoho zajímavých zpráv pro dějiny literární, ale co jeho samého přímo se týká, nalezl jsem jinde.⁶⁸⁾ K tomu připojiti jest ještě list Hesenthalerův Leibnizovi z *král. knihovny v Hannoveru*, který odložen k dodavkům; zachován jest v pozůstalosti Leibnizově. Poukazuje však i na dřívejší a bližší spojení, snad i osobní mezi těmito třemi muži.

V létech třicátých Komenský měl znamenité přátele v *Hamburce*, profesory Tassia a Hartliba, z jejich spojení jsou jen zbytky zcela nepatrné zachovány v městské knihovně. Některé listy vydal již Guhrauer, tuto je otiskujeme opět. Dále otiskujeme tu list Hartlibův Tassiovi ze dne 10. srpna 1638 (č. XLV.) a list Komenského Raveovi ze dne 13. dubna 1669 (č. CCLXXXIX.). Jak se tam dostal z pozůstalosti Raveovy, není mi známo. Mezi muži, s nimiž Boecler udržoval spojení listové (list č. CCCI.), kromě Hesenthalera nalézáme též Justa Docemia, jehož sebevědomé hájení Komenského (z r. 1658/9, č. CXCI.) vzato jest z rukopisův Uffenbachovských.

Zdálo se mi, že bych tomuto Docemiovi měl připisovati též neveliký úryvek listu, otištěného od Komenského ve spisech didaktických. Byli totiž, jak známo, dva proušty radové, s nimiž Komenský byl ve spojení, J. Docemius a jeho švagr, známý Jách. Hübner. Zprávy Komenského, jak se zdálo, více připadaly na Docemia jakožto pisatele, ač není určení toto zcela bezpečné.

Zmínili jsme se již, že spojení Komenského se dvorem berlínským, pokud víme, sahálo až do let padesátých. Dokladem toho jest i list Komenského choti kurfirstově ze dne 28. září 1661 (č. CCXXVIII.). Jakožto koncept chová se v *Německém muzeu školském (Deutsches Schulmuseum) v Berlíně*, a získán byl od knihkupce, proto nelze stopovati, odkud pochází.

Tajný státní archiv v Berlíně, pokud lze dokázati, nechová ničeho, co by sem přímo náleželo, ale v jednom svazku nalézáme summu pro J. Raveho

⁶⁷⁾ Viz programm *Huelemannův »J. V. Andreae als Pädagog«*. II., 1894

⁶⁸⁾ Viz zmínku o knihovně Raczynských v Poznani.

poukázanou na podporu Pansofie Komenského od rady městské v Gdansku. Pochází asi listina ta z pozůstalosti Raveovy, již chová král. knihovna.

V *král. veřejné knihovně Berlinské* ve sbírce listů Ahasv. Fritschia, známého vykladače díla Komenského »*Unum necessarium*«, nalézáme jeden list Spenerův, o němž více promluvíme v druhém svazku.

Kdežto v *městském archivu Vratislavském* není již dokladů, na nichž se zakládá věnování »*Rozpravy didaktické*« (Sermo didacticus) z r. 1637,⁶⁹⁾ našel jsem tam v *městské knihovně* list Hartlibův neznámému addressátovi, ze dne 22. října (st. v.) 1632 (č. IX.), a to ve svazku *HS. R. 402*, majícím obecný titul: »*Farrago epistolarum et carminum diversorum ad diversos a Nicolao Henelio ab Hennenfeldet Mathia Machnero congesta et bibliothecae Rehdigeranae destinata, n. 289*«; dále přijal jsem úryvky ze dvou svazků korespondence mezi Mochingrem a Kurtzmanem, s nápisem: »*Epistolae domini Johannis Mochingeri Dantisco Breslam missae ad [Johannem] Kurtzmanum ab a. 1631 ad a. 1643*« (*HS. R. 259*), a dále: »*Kurtzmaniarum epistolarum centuriae quinque ab a. 1629 ad a. 1644*« (*HS. R. 403*), opisy to rukou Mochingerovou pořízené, jemuž vesměs byly posílány. Postup listů jehronologický, nebylo tedy třeba zaznamenávat strany rukopisných svazků.

Úryvky jsou tuto podány v číslech: V. (Mochinger Kurtzmanovi, dne 6. září 1631), č. VI. (rovněž, ze dne 12. února 1632), č. X. (Kurtzmann Mochingerovi, ze dne 12. února 1633), č. XI. (odpověď ze dne 26. února 1633), č. XII. (Kurtzmann Mochingerovi, ze dne 30. září 1633), č. XIII. (Mochinger Kurtzmanovi, ze dne 24. března 1634), č. XV. (též, ze dne 17. října 1634), č. XVI. (též, ze dne 31. července 1635), č. XVII. (Kurtzmann Mochingerovi, ze dne 11. srpna 1636), č. XVIII. (též, ze dne 26. září 1636), č. XIX. (též, ze dne 10. října 1636), č. XX. (odpověď na list předešlý, ze dne 30. října 1636), č. LIX. (Mochinger Kurtzmanovi, ze dne 8. července 1639), č. LXIX. (též, ze dne 5. dubna 1640), č. LXXI. (též, ze dne 15. června 1640), č. LXXII. (Kurtzmann Mochingerovi, ze dne 1. července 1640), č. LXXIII. (Mochinger Kurtzmanovi, ze dne 13. července 1640), č. LXXVI. (též, ze dne 16. srpna 1641), č. LXXVII. (Kurtzmann Mochingerovi, ze dne 1. září 1641), č. LXXXIII. (Mochinger Kurtzmanovi, ze dne 11. dubna 1643), č. LXXXIV. (též, ze dne 18. dubna 1643), č. LXXXVIII. (též, ze dne 5. září 1643).

V *městské knihovně Gdanské* opět nebylo pozůstalosti Mochingerovy, není tu ani dle katalogu korespondence s Mochingrem.⁷⁰⁾

Posléze vzpomenu budiž *věvodské knihovny v Gothě*, kde se chová korespondence Komenského s Colboviem (č. CXIV. Colbovius Komenskému z Lipska r. 1649 nebo 1650 a č. CXX. Komenský Colboviov, dne 5. srpna 1650). Prvního listu Colboviova, jak se zdá, nemáme. Jak se tam listy dostaly, o tom není mi pranic známo.

⁶⁹⁾ Viz předmluvu k tomuto dílu i ve zvláštním otisku i v sebr. spisech didakt. I. (Opera did. I. č. 8.)

⁷⁰⁾ List od Šmahy otištěný, pokud vím, není v seznamu.

7. O listech podruhé otištěných.

Předlohy tištěné, z nichž jsme něco přijali, nejlépe jest dělit v současné a novější. Těchto je počet nepatrný, a pocházejí buď z archivu Jednoty, jako list č. CXXXVIII. (M. Gertich Komenskému, dne 13. ledna 1654) ze spisu *Lukaszeviczova*: »Krótki opis Historiczny kosc. Paroch. w dawn. Dioec. Pozn. Tom. II. Poznań 1859, str. 291—292, nebo ze zbytků archivu rodiny de Geer, vyd. od G. Loesche v *Monatsh. der Comenius-Ges.* 1896 (č. LXXVIII. De Geer Komenskému, dne 19. října 1641, č. LXXIX. De Geer Wolzogenovi, dne 21. prosince 1641, č. LXXX. De Geer Duraeovi, mezi prosincem 1641 a březnem 1642, č. XCIII. Starší Jednoty de Geerovi dne 25. ledna 1646, číslo XCVIII. Komenský de Geerovi, dne 11. dubna 1647, číslo CIV. *Fingulus de Geerovi*, dne 19. listopadu 1647, číslo CXV. Starší Jednoty de Geerovi, dne 15. ledna 1650); jeden list je z pozůstalosti Andreaeovy (č. CII. Komenský Andreaeovi, dne 9. května 1649), otištěn v *Monatsh. der Com.-Ges.* r. 1893, posléze dva z pozůstalosti Jungovy ve spise Guhrauerově »*Joachim Jungius und sein Zeitalter*,« (Stuttgart 1850, p. 264—5, č. LXXXII. Komenský Jungiovi, dne 4. září 1642, a č. LXXXVI. též, ze dne 15. června 1643). Něco jest otištěno i z archivu Curyšského nebo z archivu Rákócziův. Z archivu mitavského pochází list č. CCXCVI. Kdežto však prameny posledních těchto tří publikací lze kontrolovati, nevíme pranic o tom, kde uchovává se list od Lukaszewicze vydaný v č. CCXCVI. Dle obdoby, patrné z celé korespondence, nejspíše lze mysliti, že list pocházel z archivu Jednoty, v němž však ho již není, pokud aspoň vím.

Listy ze starších pramenů tištěných vybrané jsou buď částí korespondence nebo zprávy o Komenském.

I. Pramenem znamenitým tu jsou spisy Komenského. Tak ze sebraných spisů didaktických přijato sedm listů: Č. I. (J. V. Andreae Komenskému, dne 4. září 1628), č. II. (též, dne 15. září 1629), č. VII. (Winkler Komenskému, dne 11. září 1632), č. LIII. (Tassius Hartlibovi v l. 1638—39), č. CXVI. (Regii Fisci Praefectus Komenskému, dne 1. února 1650), č. CLXXVII. (Weinheimer Hesenthalerovi, dne 5. června 1657), č. CLXXXIX. (J. Docemius Komenskému v prosinci 1657). — Jména správce pokladny královské jsem nemohl vypátrati. Neří ani snadno bezpečně stanoviti vévodského radu, jenž odkudsi z Německa zprávu podává; důvody pro Docemia podal jsem již svrchu při výkladu o spojení Komenského s vévodským dvorem Braniborským.

Z předmluvy k *Fysice* přijal jsem dva listy o dle tomtó: Č. XIV. (J. J. Czedlitz Komenskému, dne 25. dubna 1634) a č. CXLVII. (J. Heinlin Komenskému, dne 28. října 1654), jeden z předmluvy k divadelní hře »*Dioegenes Cynicus*« (č. LIV. J. Vechner Komenskému, v l. 1638—39), jeden z vydání »*Atria*«, jemuž je předmluvou (číslo CLII., Komenský Endterovi, v červnu 1655).

V polemice proti Schefferovi jest obsažena douška Wolzogenova Zwicke-
rovi (číslo CCXII., z r. 1659) a Komenského odpověď k ní (číslo CCXIII., z téhož roku).

Dvě anglická vydání Brány, Anchoranovo a Rogerovo, mají též krátké listy Komenského (č. VIII. z listu Anchoranovi, dne 11. října 1632, a č. CCXIV. z listu Dan. Rogerovi, ze dne 8. června 1666).

List Komenského Serariovi, č. CCLXVII. (z r. 1666), obsažen jest ve spise Serariově proti nejmenovanému spisovateli díla *Philosophia Scripturae interpretis*.

K vydání spisu *Via lucis* za předmluvu dán jest list Komenského král. společnosti (Royal Society) londýnské, ze dne 1. dubna 1668 (č. CCLXXXI.).

Ve spise *Lux et tenebris* obsaženy jsou listy: Komenského list rádcům kníž. Jiřího Rákóczi (ze dne 20. května 1652, č. CXXXI.), listy Komenského Bisterfeldovi (ze dne 22. května 1652, č. CXXXII. a z 1. 1652—53, č. CXXXIII.), starší Jednoty Uherským Bratřím (ze dne 23. května 1663, č. CCXXXII.), Uherští Bratři Komenskému (ze dne 16. července 1663, č. CCXXXIV.), J. Junius Komenskému (ze dne 17. července 1663, č. CCXXXV.) a W. Bielsky Komenskému (ze dne 18. července 1663, č. CCXXXVI.).

Všecky tyto listy jsou věrné otisky předloh tištěných, neboť není důvodu, proč by se o spolehlivosti předloh pochybovalo.

Kdo by byli oba šlechtičti radové dvora Sedmíhradského, nelze s jistotou říci; snad to jest Balásdi a Kemény, o kterých se činí zmínka v listě pozdějším.

II. Zajisté velmi neúplně vyčerpána jsou tuto díla jiných mužů za tím účelem. Uvádíme tu jen spis *Clavis apocalyptica*, z jehož úvodu vzat list Komenského Duraeovi z l. 1649—50 (č. CXIII.), *Listiny Thurlowovy* (Thurloe Papers), z nichž je č. CXLII. (Figulus Hartlibovi, dne 3. července 1654), č. CXLIII. (Komenský Hartlibovi z téhož dne), č. CLXIV. (Komenský Ruliciov, ze dne 24. června 1656) a č. CLXXXVII. (Komenský Hartlibovi, bez data). Mimo jediný list všechny jsou beze jména. Ale vnitřní důvody pro Komenského jako původce jsou tak patrné, že snad není méně třeba podávat toho zvláštní důkaz.

Několik úryvkův o Komenském přijal jsem z korespondence *Boyleovy*, (Works of Boyle) atd.: č. CLXXII. (Hartlib Boyleovi, dne 7. ledna 1657), č. CCXXI. (Hartlib R. Boyleovi, ze dne 1. listopadu 1659), č. CCXXIII. (Hartlib Boyleovi, ze dne 29. listopadu 1659), č. CCXXXVII. (Beale Boyleovi, ze dne 2. října 1663), číslo CCLV. (Oldenbourgh Boyleovi, ze dne 16. ledna 1665/6) a č. CCLVI. (rovněž, ze dne 27. ledna 1665/6), a jeden z díla *Sylloge epistolarum*, ed. Burmann, Leidae 1724, tom. II. p. 625. (č. CXXXIV. J. Erpenius Mik. Blancardovi, dne 4. července 1652) a jediný jen úryvek z díla Spizeliova *Literator infelix* 1681. (č. CCCV. D. Komenský Th. Spizeliov, na poč. r. 1671).

Netřeba vykládati, proč toto oddělení nebylo dosti vyčerpáno. Především korespondence Worthingtonova, Vaughanova, jakož i polemika s Arnoldem obsahuje mnohem více kusů, než jich přijal A. Patera dle návodu J. Šmahova. Zvláště však lituji, že jsem nepřijal listů Komenského Stolziovi, právě nyní tak významných. Poněvadž však publikace tato má býti ještě doplněna, lze podati za to náhradu.

III. O poměru otisků k originálům.

Formu otisků bylo třeba přizpůsobiti předpisům České Akademie, a dbáno při tom souhlasu s vydáním Paterovým, zvláště pokud se týkalo rozličného způsobu tisku listů Komenského a cizích. Listy české podávají se v transkripci. Při ostatních pak se mně dostalo povolení, abych transkripci obmezil na míru pokud lze nejmenší, neboť jsem si přál podati otisky pokud možno se všemi zvláštnostmi originálů. Tak v otiscích latinských listů měly se odstraniti přízvuky, zkratky *æ* — *e*, jakož i slovné (*π* = enim, *a* = autem, *v* = vero) měly se rozvésti. Naproti tomu ponechány zkratky jednotlivé, jež se snadno uhodnou. Po teče mělo vždy býti položeno velké písmeno. Jinak otisk měl býti věrným napodobením originálu i v interpunkci.

V době, kdy každá nová zpráva o Komenském se značným zájmem se přijímá a vykládá, nešetřil jsem ani práce ani nákladu, abych získal věrné opisy a tím i správné otisky. Opisy Londýnské dal jsem dvakrát kollacionovati; rovněž opatřil jsem si úřední srovnání kusů, chovaných ve státním archivě Poznaňském. P. Zollinger také dvakrát kollacionoval listy v Curychu chované. V Londýně jsem rád přijal třetí srovnání s vykonaným již otiskem, pokud sám tisk pokračoval. Avšak pouhým otiskem opisů těch přece nebylo lze se spokojiti. Písmo předloh samých nejen že často je nečitelné, ale i předlohy samy oplývají leckdy chybami. Kdesi jsem se dočetl, že Hartlibovi opatřovali opisy příruček, a to několik zároveň. Uvažme při tom úmyslně těžkopádný sloh Hübnerův nebo jména uchu anglickému zcela cizí, a vysvětlíme si nedostatky předloh.

Poněvadž máme všude předlohu toliko jedinou, a poněvadž jsem opravoval toliko omyly a chyby patrné, nepokládal jsem za potřebné zřejmé omyly opisovačské zaznamenávati jakožto různonočení. Otázky, jež se nyní tu naskytly, jsou zcela ojedinělé. Kdybych byl na příklad oba významné listy, Raveův Hartlibovi (č. CXIX.) a Komenského Nigrinovi (CXXV., též CXXVII.) podal se všemi chybami předlohy, bylo by třeba bývalo otisknouti je dvakrát. Nejtěžším záhadám v oboru tom věnoval zvláště neunavný ředitel *Dr. J. Reber* se zvláštní obětavostí mnoho práce a důmyslu. Všude však ukázalo by se přirovnáním mezi předlohami a otiskem, že opravě bylo věnováno tolik práce a péče, kolik jen vydavateli a jeho přátelům bylo lze. V druhé polovině toho dílu (od archu 13.) jest mně uvést se zvláštními díky prof. *Dra. J. V. Nováka* v Praze, jenž revidoval všechny texty, a prof. *Dra. V. E. Mourka*, rovněž v Praze, jenž četl všechny texty anglické.

Postup listů jest rovněž jako u Paterovy chronologický. Poněvadž jsem i v době tisku nové a nové věci nalézal, a vše, pokud jen bylo lze, v tomto svazku chtěl zařaditi, osobně pak nebylo mně lze přidati věci nové ke kusům nalezeným dříve, stalo se při věcech z r. 1658, že pořádek ten byl poněkud porušen, což jsem bohužel znamenal již pozdě a prosím tedy v té příčině o laskavé prominutí.

Bude-li moci některý badatel jednou napsati, jako napsal Balan: »Nos ex codicibus authenticis, ex originalibus litteris . . . omnia transcripsimus vel

nostra vel amicorum opera» (Mon. Ref. Luth. 1521—5. Ratisbonae 1887. Praef.), vydání toto vzdá se rádo používání vědeckého. Že by určeno bylo na krátkou dobu, netřeba se mi jistě obávat. Jakkoli však důležité bylo by pro stránku formální nalezení originálů, přece se nedomnívám, co věcného vychází z tohoto vydání, že by tím bylo podstatně změněno. V té příčině bych použil slov Th. Sickla: »Die Fehler sind weder zahlreich, noch von Gewicht.« (Zur Geschichte d. Conc. in Trient Act. 1559—63. p. 651.)

Na některé, jež mi částečně připadly během dalších studií, sám tuto upozorňuji. Spis *J. V. Andreacii* na str. 2. uvedený není »Invitatio«, nýbrž »Christianae Societatis Idea etc.« 1628. — Vynález Komenského na str. 27 připomenutý jest »Perpetuum mobile«. — Na str. 175 čteme zkomolené jméno »Opalinsky de Bnin«. Na str. 213 m. Winkler čti Wilkins. — Dále uvedeno nesprávně pod listem XC., že kollacionován od Dra. Prümersa m. Dra. A. Andersona v Upsale.

Z pokusu, podati dějiny materiálu tuto tištěného, vychází dále na jevo, že po stránce obsahové látka tu obsažená je spolehlivá. Nižádný z opisovatelů neměl přitýni, proč by něco měnil ze svých předloh. Jediný, jemuž učiněna výčitka, že něco zamlčel, jest Komenský sám; předmětu obvinění však nemáme v tomto svazku. Naproti tomu jsem nedávno zpozoroval, že list Bealův Komenskému (tuto č. CLXXV.) byl již od Komenského beze jména otištěn, a to, jak hned připojuji, na konci poněkud zkrácen. To by se shodovalo s úmyslem vynechati věci zbytečné. Avšak i tuto jest se nám vzdáti konečného úsudku, poněvadž nemáme v Londýně listu toho v originále, nýbrž jen v opise mezi papíry Pellovými.

Konečně třeba opět upozorniti na neúplnost této sbírky. Kdokoli uváží vše, co tuto sděleno, mimo to přirovná velikost úlohy k mým obmezeným prostředkům hmotným a časovým, nebude vykládati ve zlé, že jsem já sám dodatkem opět našel ještě dalších 60 listů, jež nebylo lze zařaditi do této sbírky. Část označena již v tomto úvodě.

Druhý svazek, jenž je má pojmouti, podá ještě něco z jiného materiálu listinného, různá to excerpta k životopisu Komenského, posud neznámá, jakož i některé menší práce jeho, jež nesnadno bylo označiti jménem korespondence. Do něho může se též ponechati přehled historického výtěžku celé publikace, který by tuto vypadal jen zlomkovitě.

Zde zbývá mně jen ještě vysloviti díky nejvřelejší všem hojným přátelům a známým za jejich ochotu při sbírání, opisování a opravování sebraných tuto listů. Veškeré svrchu uvedené sbírky, archivy a knihovny mne co nejochotněji podporovaly, často i více, než jim nařizeno. Mnohých opisů nabyli jsem od přítele *K. Chorváta*, bohužel záhy zesnulého. Avšak nejvýdatnější podpory jak v opisování, tak i v opravování dostalo se mi od neunavného, obětovného ředitele Dra. *J. Rebra* v Bamberce. Poukazují k tomu, co jsem již v předmluvě ku prvním vydanému svazku řekl. Tam vysloveny díky také pánům prof. Nikitskému, inspektorovi Treffnerovi v Jurjevě, J. Müllerovi v Gnadefeldě, řediteli prof. Dru. Markgrafovi ve Vratislavi. V druhém svazku čtel veškerou korekturu též prof. Dr. J. V. Novák, jak již řečeno, prof. Dr. V. E.

Mourek texty anglické. P. sekretář Fr. Zollinger v Curychu přirovnal ještě jednou texty tam chované, pan farář Bickerich v Lešně a pan bibliothekář Sosnovský v Poznani byli vždy ochotni pomáhati. Pana Dra. Axela Andersona obecně známá laskavost přispěla i tomuto dílu. Neméně ochotně povolili mi otisk svých spisů pp. prof. Dr. D. G. Loesche ve Vídni a Dr. Diederich v Mitavě. Často naskytla se mi již příležitost poznati zvláštní ochotu a laskavost p. ministeriálního rady Dra. A. Szilágyiho v Pešti, jež se tuto opět ukázala; rovněž mi byli pomocníky p. bibliothekář G. Moes v Amsterdamě, p. R. Aron v Berlíně, p. Dr. Th. Klähr v Drážďanech, p. prof. W. R. Morfill v Oxfordě, p. kustod Buckle v Brit. Museu. Při revisi Indexu mi poskytl pomoci stud. theol. p. K. Kurnatovský, potomek přátelů rodiny Komenského.

Na konec vyslovuji díky veleslavné České Akademii císaře Františka Josefa za pěknou úpravu a několikerou hmotnou podporu.

SEZNAM LISTŮ.*)

I. Z listu Jana Val. Andreae Komenskému.	Strana
Z Kalvu (ve Württembersku) 1628, dne 4. září (O. D.)**)	1
II. Jan Val. Andreae Komenskému (úryvek).	
Z Kalvu 1629, dne 15. září (O. D.)	1
III. Psaň od starších a kněží Jednoty Bratrské, rozptýleným z Čech a Moravy posluchačům jejich učiněné. L. P. 1630.	
Z Lešna 1630 (Ochranov)	2

*) Odchylky od tisku listů samých v označení úplnosti listin a jistoty vzhledem k osobnostem prosím aby se pokládaly za výsledek novějšího studia, tedy za definitivní prozatím výsledek badání. Závorka () značí místo nebo dobu, jakož i adressáta na listě samém nejmenovaného, jehož však pravděpodobně lze uhodnouti; závorka [] značí pisatele neb adressáta jen tušeného.

**) Na usnadnění přehledu, odkud každý list vzat, připojuji počátečními písmeny stručně místo, kde se chová:

1. *A. R.* (Archivum Rákócianum, v zemsk. archivu v Budapešti).
2. *A. U. L.* (Archiv Jednoty v Lešně).
3. *A. U. P.* (Archiv Jednoty v Poznani).
4. *Berlin* (»Deutsches Schulmuseum« v Berlíně).
5. *B. R. P.* (Biblioteka Raczyńskich v Poznani).
6. *B. U. L.* (Bibliot. Jednoty v Lešně).
7. *Bodl.* (Bodlejana).
8. *Br. M.* (British Museum).
9. *Curych* (Státní archiv v Curychu).
10. *Gotha* (Knížecí bibl. v Gothě).
11. *Hambg.* (Městská bibl. v Hamburku).
12. *Kodaň* (Dvorní bibl. v Kodani).
13. *Mur. Boh.* (Museum Bohemicum v Praze).
14. *Naard.* (Museum v Naardeně).
15. *Ochranov* (Archiv Jednoty v Ochranově).
16. *Stokh. A.* (Riksarchivet v Štokholmu).
17. *Stokh. B.* (Královská bibl. v Štokholmu).
18. *Ups.* (Univers. bibl. v Upsale).
19. *Utrecht* (Univers. bibl. v Utrechtě).
20. *Vrat.* (Městská bibl. ve Vratislavi).
21. *Wolfb.* (Knížecí bibl. ve Wolfenbüttli).
22. *Žit.* (Městská bibl. v Žitavě).

	Strana
IV. Bratrský kněz jednomu údu Jednoty. 1690—2 (Žit.)	6
V. J. Mochinger Kurtzmanovi (úryvek). Z Vratislavě 1631, dne 6. září (Vrat.)	12
VI. Týž témuž (úryvek). Z Vratislavě 1632, dne 12. února (Vrat.)	13
VII. Winkler Komenskému (úryvek). Z Goldbergu (ve Slezsku) 1632, dne 11. září (O. D.)	13
VIII. Komenský Anchoranovi (úryvek). Z Lešna 1632, dne 11. října (Jan. Anch.)	14
IX. Hartlib Nejmenovanému. Z Londýna 1632, dne 22. října (stil. vet.) (Vrat.)	14
X. Kurtzmann Mochingrovi (úryvek). Z Vratislavě 1633, dne 12. února (Vrat.)	16
XI. Mochinger Kurtzmanovi (úryvek). Z Gdanska 1633, dne 26. února (Vrat.)	16
XII. Kurtzmann Mochingrovi (úryvek). Z Vratislavě 1633, dne 30. září (Vrat.)	17
XIII. Mochinger Kurtzmanovi (úryvek). Z Vratislavě 1634, dne 24. března (Vrat.)	17
XIV. J. J. Czedlitz Komenskému. (Z Lehnice) 1634, dne 25. dubna (Phys.)	18
XV. Mochinger Kurtzmanovi (úryvek). Z Gdanska 1634, dne 17. října (Vrat.)	18
XVI. Týž témuž (úryvek). Z Gdanska 1635, dne 31. července (Vrat.)	18
XVII. Kurtzmann Mochingrovi (úryvek). Z Vratislavě 1635, dne 11. srpna (Vrat.)	19

Tisky:

23. Spisy Komenského:
- Atrium*.
 - Clav. Ap.* (Clavis apocalyptica).
 - Contr. Scheff.* (De quaestione, utrum Christus resurrexerit).
 - Diog. Cyn.* (Diogenes Cynicus).
 - Janua Anch.* (Janua Anchoranova).
 - Janua Rog.* (Janua Rogerova).
 - Lux e t.* (Lux e tenebris).
 - O. D.* (Opera didactica).
 - Phys.* (Physicae Synopsis).
 - Via L.* (Via Lucis).
- Guhr. J. J.* (Guhrauer, Joachim Jungius).
 - Krok* (Časopis Krok, 1896).
 - Łukasiewicz* (Łukasiewicz, Krótky opis etc.).
 - Mit.* (Sitzungsber. der Kurländ. Gesellsch. für Literatur und Kunst.)
 - Monatshefte der Com. Ges.
 - Serar. Ref.* (Serarius, Refutatio).
 - Spisel* (Spizelius, Infelix literator).
 - Syll. ep.* (Sylloge epistolarum, ed. Burman).
 - Thurl. P.* (Thurloe Papers).
 - W. Boyle* (Works of Boyle).
 - Zoll.* (Zollinger, stať o Syllogismu).

	Strana
XVIII. Týž témuž (úryvek).	
Z Vratislavě 1636, dne 26. září (Vrat.)	19
XIX. Týž témuž (úryvek).	
Z Vratislavě 1636, dne 10. října (Vrat.)	19
XX. Mochinger Kurtzmannovi (úryvek).	
Z Gdanska 1636, dne 30. září (Vrat.)	20
XXI. Pöhmer Hartlibovi.	
Z Norimberka (1636) (Br. M.)	20
XXII. (Hübner) Hartlibovi (úryvek).	
Z Hollandska 1636, asi v říjnu (Br. M.)	22
XXIII. Týž témuž (úryvek).	
(Z Hollandska) 1636, dne 25. listopadu (Br. M.)	22
XXIV. Týž témuž (úryvek).	
(Z Hollandska) 1636, dne 1. prosince (Br. M.)	23
XXV. Týž témuž (úryvek).	
(Z Hollandska) 1637, dne 6. ledna (Br. M.)	24
XXVI. Týž témuž (úryvek).	
(Z Hollandska) 1637, dne 3. února (Br. M.)	25
XXVII. Týž témuž (úryvky).	
Z Hollandska 1637, dne 8. února (Br. M.)	25
XXVIII. Týž témuž (úryvek).	
(Z Hollandska) 1637, dne 22. března (Br. M.)	25
XXIX. Týž témuž (úryvky).	
Z Hollandska 1637, dne 19. dubna (Br. M.)	26
XXX. Týž témuž (úryvky).	
(Z Hollandska) 1637, dne 10. května (Br. M.)	26
XXXI. Týž témuž (úryvek).	
(Z Hollandska) 1637, dne 17. května (Br. M.)	27
XXXII. Týž témuž (úryvek).	
(Z Oxfordu) 1637, dne 10. června (Br. M.)	27
XXXIII. Týž témuž (úryvek).	
(Z Oxfordu) 1637, dne 12. června (Br. M.)	27
XXXIV. Týž témuž (úryvek).	
Z Oxfordu 1637, dne 28. června (Br. M.)	28
XXXV. Týž témuž (úryvek).	
(Z Oxfordu) 1637, dne 5. července (Br. M.)	28
XXXVI. Týž témuž (úryvek).	
(Z Oxfordu) 1637, dne 13. července (Br. M.)	28
XXXVII. Týž témuž (úryvek).	
(Z Oxfordu) 1637, dne 2. srpna (Br. M.)	29
XXXVIII. Týž témuž (úryvky).	
(Z Oxfordu) 1637, dne 9. srpna (Br. M.)	29
XXXIX. Týž témuž (úryvky).	
(Z Oxfordu) 1637, dne 16. srpna (Br. Mus.)	30
XL. Týž témuž (úryvek).	
(Z Oxfordu) 1637, dne 30. srpna (Br. Mus.)	30
XLI. Týž témuž (úryvek).	
(Z Oxfordu) 1637, dne 20. září (Br. Mus.)	30
XLII. Týž témuž (úryvek).	
(Z Oxfordu) koncem r. 1637 (Br. M.)	31

	Strana
XLIII. Z listu Komenského (Hartlibovi). (Z Frankfurtu) 1638, dne 8. března (Br. Mus.)	31
XLIV. Komenský (Hübnerovi) (úryvek). (Z Frankfurtu) 1638, dne 8. března (Br. Mus.)	32
XLV. Hartlib Tassiovi. Z Londýna 1638, dne 10. srpna (Hamb.)	32
XLVI. (Bisterfeld Hartlibovi). Z Německa a z Paříže r. 1638, na podzim (Br. Mus.)	37
XLVII. Hübner Komenskému. Z Londýna 1638, dne 9. října (Br. Mus.)	41
XLVIII. Hübner Komenskému. Z Londýna 1638, dne 14/24. prosince (Br. Mus.)	45
XLIX. [Hübner Bisterfeldovi] (úryvek). (1638, (Br. Mus.)	49
L. [Týž témuž] (úryvek). (1638) (Br. Mus.)	49
LI. Cunr. Bergius (Hartlibovi) (úryvek). (1637 anebo 1638) (Br. Mus.)	49
LII. (Hartlib Bergiovi). 1638 (Br. Mus.)	50
LIII. Tassius Hartlibovi (úryvek). Z Hamburku 1638—1639 (Op. Did.)	50
LIV. J. Vechner Komenskému (úryvek). Z Lešna (1638—1639) (Diog. Cyn.)	50
LV. Hübner Komenskému. Z Londýna 1639, dne 18/28. ledna (Br. Mus.)	51
LVI. Hübner Komenskému. Z Londýna 1639, v prvních měsících (Br. Mus.)	58
LVII. Starší Jednoty bratrské Bohuslavovi, hraběti z Lešna. Z Lešna 1639, dne 22. března (A. U. P.)	62
LVIII. Hrabě Bohuslav starším Jednoty bratrské. Z Resenburka 1639, dne 10. dubna (A. U. P.)	63
LIX. Mochinger Kurtzmannovi (úryvek). Z Gdanska 1639, dne 8. července (Vrat.)	64
LX. Hübner Komenskému. Z Londýna 1639, v červenci srpnu (Br. Mus.)	64
LXI. Mersenne Haakovi. Z Paříže 1639, v říjnu (Br. Mus.)	72
LXII. Hübner Komenskému. Z Londýna 1639, v listopadu (Br. Mus.)	73
LXIII. Hübner Gronoviovi (úryvek). Z Londýna 1639, 5/15. prosince (Br. Mus.)	82
LXIV. Des Cartes [Mersennovi]. (Z Hollandska 1639) (Br. Mus.)	83
LXV. Mersenne Haakovi (úryvek). Z Paříže 1639, dne 31. prosince (Br. Mus.)	83
LXVI. Hübner Komenskému. Z Londýna 1640, dne 1. března (Br. Mus.)	84
LXVII. Hübner Gronoviovi (úryvek). Z Londýna 1640, dne 19/29. března (Br. Mus.)	88

	Strana
LXVIII. Hübner Komenskému. Z Londýna 1640, ^{27. října} 8. listopadu (Br. Mus.)	89
LXIX. Mochinger Kurtzmannovi (úryvek). Z Gdanska 1640, dne 5. dubna (Vrat.)	91
LXX. Neznámý Hartlibovi. (Z Oxfordu.)* (Br. Mus.)	91
LXXI. Mochinger Kurtzmannovi (úryvek). (Z Gdanska 1640, dne 15. června) (Vrat.)	94
LXXII. Kurtzmann Mochingrovi (úryvek). (Z Vratislavě 1640, dne 1. července) (Vrat.)	94
LXXIII. Mochinger Kurtzmannovi (úryvek). (Z Gdanska 1640, dne 13. července) (Vrat.)	94
LXXIV. Hübner Gronoviovi (úryvek). (Z Londýna 1640) (Br. Mus.)	95
LXXV. Hübner Komenskému. Z Londýna 1640, dne ^{27. listopadu} 7. prosince (Br. Mus.)	96
LXXVI. Mochinger Kurtzmannovi (úryvek), Z Gdanska 1641, dne 16. srpna (Vrat.)	105
LXXVII. Kurtzmann Mochingrovi. Z Vratislavě 1641, dne 1. září (Vrat.)	109
LXXVIII. De Geer Komenskému (regist). (?) 1641, dne 9/19. října (M. C. G.)	106
LXXIX. De Geer Wolzogenovi (regist). (?) 1641, dne 11/21. prosince (M. C. G.)	106
LXXX. De Geer Duraeovi (regist). (?) Mezi r. 1641 v prosinci a r. 1642 v březnu (M. C. G.)	106
LXXXI. Hrabě Bohuslav Lešenským. Z Varšavy 1642, dne 19. července (A. U. L.)	107
LXXXII. Komenský Jungovi. Z Norköpingu 1642, dne 4. září (Guhr.)	107
LXXXIII. Mochinger Kurtzmannovi. Z Gdanska 1643, dne 11. dubna (Vrat.)	108
LXXXIV. Mochinger Kurtzmannovi. Z Gdanska 1643, dne 18. dubna (Vrat.)	108
LXXXV. (Komenský) Nigrinovi. Z Gdanska 1643, dne 20. dubna (A. U. P.)	109
LXXXVI. Komenský Jungovi. Z Elbingu 1643, dne 5/15. června (Guhr.)	116
LXXXVII. (Komenský) Nigrinovi. Z Gdanska 1643, dne 12. července (A. U. P.)	117
LXXXVIII. Mochinger Kurtzmannovi (úryvek). Z Gdanska 1643, dne 5. září (Vrat.)	119
LXXXIX. Komenský Hottonovi. Z Elbingu 1644, dne 13/28. září (Br. Mus.)	119
XC. Komenský Matthiaemu. Z Elbingu 1644, dne 28. listopadu (Ups.)	120
XCI. Komenský starším Jednoty. Z Elbingu 1645, dne 6. února (A. U. P.)	122

*) Patří pravděpodobně v pozdější čas.

	Strana
XCII. J. Regius Matthiaemu.	
Z Gdanska 1645, dne 1. května (Ups.)	123
XCIII. Starší Jednoty De Geerovi (regest).	
V Lešně 1646, dne 25. ledna (M. C. G.)	124
XCIV. Hübner (Hartlibovi) (úryvek).	
Z Cleve 1646, dne 7. listopadu (B. M.)	125
XCV. Hübner (Hartlibovi) (úryvek).	
(Z Cleve) 1647, dne 10/20. března (Br. M.)	125
XCVI. Hübner (Hartlibovi) (úryvek).	
Z Cleve 1647, dne 17.27. března (Br. M.)	125
XCVII. Hübner (Hartlibovi) (úryvek).	
(Z Cleve) 1647, dne ^{sr. března} _{4. dubna} (Br. M.)	126
XCVIII. Komenský De Geerovi.	
Z Elbinku 1647, dne 1.11. dubna (M. C. G.)	126
XCIX. Komenský starším Jednoty.	
(Z Elbinku 1647, dne 22. dubna) (A. U. P.)	126
C. Hübner (Hartlibovi) (úryvky).	
(Z Cleve) 1647, dne 6/16. června (Br. M.)	128
CI. Kinner Hartlibovi (úryvek).	
Z Elbinku 1647, dne 19. června (Br. M.)	128
CII. Komenský J. V. Andreaemu.	
Z Lüneburka 1647, dne 22. srpna (M. C. G.)	129
CIII. Magnus Hesenthaler J. V. Andreaemu.	
Z Osnabrücku 1647, dne 10.20. října (Wolfb.)	131
CIV. Figulus De Geerovi (regest).	
Z Elbinku 1647, dne 9/19. listopadu (M. C. G.)	132
CV. Kinner Hartlibovi.	
Z Elbinku 1648, dne 9. dubna (Br. Mus.)	133
CVI. Týž témuž (úryvek).	
Z Elbinku 1648, dne 22. dubna (Br. Mus.)	134
CVII. Týž témuž (úryvek).	
Z Elbinku 1648, dne 20. května (Br. Mus.)	135
CVIII. Komenský J. V. Andreaemu.	
Z Elbinku 1648, dne 28. června (Wolfb.)	135
CIX. Kinner Hartlibovi	
(Z Gdanska 1648, dne 3. září) (Br. Mus.)	136
CX. Hesenthaler Andreaemu (úryvek).	
Z Tubink 1648, dne 10. listopadu (Wolfb.)	137
CXI. Hesenthaler Andreaemu (úryvek).	
Z Tubink 1648, dne 22. prosince (Wolfb.)	138
CXII. Hesenthaler Andreaemu (úryvek).	
Z Tubink 1649, dne 9. května (Wolfb.)	138
CXIII. Komenský Duraeovi (úryvek).	
Z Lešna [1649—50] (Clav. Apoc.)	138
CXIV. Colbovius Komenskému.	
(Z Lipska?) 1649—50 (Gotha)	139
CXV. Starší Jednoty De Geerovi (regest).	
Z Lešna 1650, dne 5/15. ledna (M. C. G.)	146
CXVI. Regii Fiscii Praefectus Komenskému (úryvek).	
Z Gdanska, 1650, dne 1. února (O. D.)	146

	Strana
CXVII. Jan Schlichting Zikm. Rákócziemu. Z Lešna 1650, dne 4. dubna (A. R.)	147
CXVIII. Bisterfeld Zikm. Rákócziemu (úryvek). Z Karlovskeho Bělehradu, 1650, dne 20. května (A. R.)	148
CXIX. Rave [Hartlibovi aneb snad Bealeovi] (zlomek). (Z Gdanska 1650, dne 23. května) (Br. Mus.)	148
CXX. Komenský Colboviiovi. Z Lešna 1650, dne 5. srpna (Gotha)	155
CXXI. Kupní list, vydaný od města Lešna. R. 1650, dne 30. září (A. U. L.)	176
CXXII. Zikmund Rákóczi Klobusickému (úryvek). Z Fogaraše 1751, dne 8. ledna (A. R.)	176
CXXIII. P. Medgyesi Zuzaně Lorantfi. Z Nagy-Banye 1651, dne 22. března (A. R.)	177
CXXIV. Bisterfeld Klobusickému (úryvek). Z Karlovskeho Bělehradu 1651, dne 10. dubna (A. R.)	178
CXXV. J. Marczibán Klobusickému. Z Púchova 1651, dne 5. května (A. R.)	178
CXXVI. Starší Jednoty Zuzaně Lorantfi (regest). Z Lešna 1652, dne 29. února (A. U. L.)	179
CXXVII. Profesori v Potoku starším Jednoty (regest). Z Potoku 1652, dne 12. března (A. U. L.)	179
CXXVIII. Frant. Veréczy Gertichovi (regest). Z Potoku 1652, dne 13. března (A. U. L.)	180
CXXIX. Zuzana Lorantfi Klobusickému. Z Fogaraše 1652, dne 15. března (A. R.)	180
CXXX. Starší Jednoty kněžím a professorům v Potoku (regest). Z Lešna 1652, dne 4. dubna (A. U. L.)	180
CXXXI. Komenský rádcům knížete Jiř. Rákócziho. Z Potoku 1652, dne 20. května (Lux e t.)	181
CXXXII. Komenský Bisterfeldovi. Z Potoku 1652, dne 22. května (Lux e t.)	182
CXXXIII. Komenský Bisterfeldovi (úryvek). Z Potoku 1652—1653 (Lux e t.)	183
CXXXIV. J. Erpenius Mik. Blancardovi (úryvek). Z Haagu 1652, dne 4. července (Syll. ep.)	183
CXXXV. Zuzana Lorantfi starším Jednoty (regest). (Z Potoku) 1653, dne 3. května (A. U. L.)	184
CXXXVI. Hesenthaler Andreaemu (úryvek). Z Tennstädtu 1653, dne 9/19. května (Wolfb.)	184
CXXXVII. Hesenthaler Andreaemu (úryvek). Z Essling 1653, dne 25. května (Wolfb.)	184
CXXXVIII. M. Gertich Komenskému. Z Lešna 1654, dne 13. ledna (Lukaszewicz)	185
CXXXIX. Zuzana Lorantfi Klobusickému (úryvek). Z Fogaraše 1654, dne 7. dubna (A. U. L.)	185
CXL. Zuzana Lorantfi starším Jednoty (regest). (Z Potoku) 1654, dne 7. června (A. U. L.)	186
CXLI. Starší Jednoty Zuzaně Lorantfi (regest). Z Lešna 1654, dne 3. července (A. U. L.)	186

	Strana
CXLII. (Figulus) Hartlibovi. Z Lešna 1654, dne 8. července (Thurl. P.)	186
CXLIII. Komenský Hartlibovi. (Z Lešna 1654, dne 8. července) (Thurl. P.)	187
CXLIV. ? Hartlibovi (úryvek). Z Břehu 1654, dne 25. července (Br. Mus.)	188
CXLV. Komenský Hartlibovi. Z Lešna 1654, dne 9. září (Br. Mus.)	189
CXLVI. (Komenský Hartlibovi.) (Z Lešna . . .) (Br. Mus.)	193
CXLVII. J. Heinlin Komenskému (úryvek). Z Bebenhausů 1654, dne 28. října (Phys.)	193
CXLVIII. Figulus Hartlibovi (úryvek). Z Gdanska 1654, dne 29. listopadu (Br. Mus.)	194
CXLIX. Komenský Figulovi (úryvek, překlad z češtiny). Z Lešna 1655, v únoru nebo březnu (Br. Mus.)	195
CL. Komenský Stuckiovi (úryvek). (Z Lešna[?] 1655, v dubnu) (Br. Mus.)	195
CLI. (Komenský) Duraeovi (úryvek). (Z Lešna 1655, v dubnu) (Br. Mus.)	196
CLII. Komenský Endterovi. Z Lešna 1655, v červnu (Atrium.)	196
CLIII. Dlužní úpis města Lešna. 1655, dne 24. srpna (A. U. L.)	198
CLIV. Komenský Figulovi (úryvek, překlad z češtiny). Z Lešna 1655, (v říjnu) (Br. Mus.)	199
CLV. Figulus Hartlibovi (úryvek). Z Gdanska 1655, dne 15. prosince (Br. Mus.)	200
CLVI. C. Schaum Komenskému (úryvek). Ze zámku N. na polské hranici 1655, dne 4. prosince (Br. Mus.)	200
CLVII. Schaum kn. J. Rákóczimu (úryvek). 1655 (A. R.)	200
CLVIII. Komenský Figulovi (úryvek, překlad z češtiny). Z Lešna 1656, dne 8. ledna (Br. Mus.)	203
CLIX. Jonáš Medňanský Jiřímu Rákóczimu (úryvek). ? 1656, dne 29. března (A. R.)	204
CLX. Komenský Figulovi (úryvek, překlad z češtiny). Z Lešna 1656, dne 7. dubna (Br. Mus.)	204
CLXI. (Rulicius Hartlibovi) (úryvek). Z Amsterdamu 1656, dne 5. května (Bodl.)	205
CLXII. Komenský Figulovi (překlad z češtiny). Ze Slezska (neznámo odkud) 1656, dne 22. května (Br. Mus.)	205
CLXIII. Stockar Pellovi (úryvek). Z Curychu 1656, dne 29. května (Br. Mus.)	207
CLXIV. Komenský Ruliciovi. Ze Štětína 1656, dne 14/24. června (Thurl. P.)	207
CLXV. (Pell) Hartlibovi (úryvek). Z Curychu 1656, dne 31. července (st.?) (Br. M.)	208
CLXVI. (Rulicius Duraeovi) (úryvek). Z Amsterdamu 1656, dne 7. července (Br. M.)	209

CLXVII.	J. J. Stockar Pellovi.	Strana
	Ze Schaffhausu 1656, dne 8. října (Br. M.)	209
CLXVIII.	Pell Stockarovi (úryvek).	
	Z Curychu 1656, dne 13. října (Br. M.)	210
CLXIX.	Komenský Martinu Gertichovi.	
	Z Amsterodamu 1656, dne 25. října (A. U. P.)	210
CLXX.	Komenský Hartlibovi (úryvek).	
	Z Amsterodamu 1656 v listopadu (Br. M.)	212
CLXXI.	J. Medňanský Komenskému (překlad z latiny).	
	Z Uher 1656, dne 30. prosince (Bodl.)	212
CLXXII.	Hartlib L. Boylemu (úryvek).	
	Z Londýna 1657, dne 7. ledna (W. Boyle)	213
CLXXIII.	Komenský Hartlibovi.	
	Z Amsterodamu 1657, dne 5. února (A. U. P.)	213
CLXXIV.	Komenský Martinu Gertichovi.	
	Z Amsterodamu 1657, dne 23. února (A. U. P.)	214
CLXXV.	J. Beale Komenskému.	
	Z Henfrida 1657, 8. března (B. M.)	216
CLXXVI.	Seniorové Jednoty dobrodincům (anglickým?).	
	Z Vratislavě 1657, dne 18. května (A. U. L.)	218
CLXXVII.	Weinheimer Hesenthalerovi.	
	Z Essling (ve Württembersku) 1657, dne 5. června (Op. D.)	219
CLXXVIII.	Pell Hartlibovi.	
	Z Curychu 1657, dne 17. července (Br. Mus.)	220
CLXXIX.	Komenský Svatošovi (koncept pro seniory).	
	Z Vratislavě 1657, dne 18. srpna (A. U. P.)	221
CLXXX.	Komenský Calamovi.	
	Z Amsterodamu 1657, dne 10. září (A. U. P.)	222
CLXXXI.	(Pell Hartlibovi.)	
	Z Curychu 1657, dne 2/12. října (B. M.)	223
CLXXXII.	Komenský Hartlibovi.	
	Z Amsterodamu 1657, dne 10. října (A. U. P.)	224
CLXXXIII.	Pell Hartlibovi.	
	Z Curychu 1657, dne 23. října (Br. Mus.)	225
CLXXXIV.	Schaum Komenskému.	
	Z Makovice 1657, dne 27. října (Br. Mus.)	225
CLXXXV.	Schaum Komenskému.	
	Z Makovice 1657, dne 30. listopadu (Br. Mus.)	227
CLXXXVI.	Komenský Hartlibovi.	
	Z Amsterodamu 1657, dne 14. prosince (Br. Mus.)	229
CLXXXVII.	(Komenský Hartlibovi) (překlad z latiny).	
	(1657) (Thurl. P.)	230
CLXXXVIII.	Komenský Hartlibovi.	
	Z Amsterodamu 1657, dne 28. prosince (Br. Mus.)	231
CLXXXIX.	(J. Docemius) Komenskému.	
	(Z Berlína) 1657, v prosinci (Op. Did.)	231
CXC.	(Komenský Hartlibovi.)	
	Z Amsterodamu 1658, v březnu (Br. M.)	232
CXCI.	Justus Docemius Boecklerovi (úryvek).	
	Z Amsterodamu 1658/9 (Hamb.)	233

	Strana
CXCII. Rulicius Hartlibovi (úryvek).	
Z Amsterodamu 1658, v březnu (Br. Mus.)	233
CXCIII. Beale Hartlibovi (úryvek).	
Z Herefridu 1658, dne 2. března (Br. Mus.)	234
CXCIV. (Komenský Hartlibovi) (překlad z latiny).	
Z Amsterodamu 1658, dne 8. března (Br. Mus.)	234
CXCV. (Komenský Hartlibovi) (překlad z latiny).	
Z Amsterodamu 1658, dne 15. března (Br. Mus.)	235
CXCVI. (Komenský Hartlibovi) (částečný překlad z latiny).	
Z Amsterodamu 1658, dne 22. března (Br. Mus.)	236
CXCVII. (Komenský Hartlibovi) (úryvek).	
Z Amsterodamu 1658, dne 12/22. března (Br. Mus.)	238
CXCVIII. (?) Hartlibovi (úryvek).	
Z Paříže 1658, dne 22. března (Br. Mus.)	239
CXCIX. (Komenský Hartlibovi.)	
Z Amsterodamu 1658, dne 12. dubna (Br. Mus.)	239
CC. (Komenský Hartlibovi.)	
Z Amsterodamu 1658, dne 18. ledna (Br. Mus.)	241
CCI. Zásilka Komenského Mik. Gertichovi (zápisek).	
Z Amsterodamu 1658, v lednu (B. U. L.)	241
CCII. Zásilka listů Komenského Mik. Gertichovi (zápisek).	
Z Amsterodamu 1658, koncem února (B. U. L.)	242
CCIII. Komenský Dan. Vetterovi (zápisek).	
Z Vratislavě 1658, počátkem března (B. U. L.)	242
CCIV. Odpověď Bythnerova a Bratří Komenskému (zápisek).	
Z Lešna 1658, dne 16. března (B. U. L.)	242
CCV. Schaum Hartlibovi.	
(Ze Sedmíhadska) 1658, dne 25. března (Br. Mus.)	243
CCVI. Beale Hartlibovi (úryvek).	
Z Herefridu 1658, dne 28. dubna (Br. Mus.)	244
CCVII. Jonáš Medňanský [Komenskému] (úryvek).	
? 1658, dne 30. dubna (Br. Mus.)	245
CCVIII. Komenský J. Stouppiovi (koncept).	
Z Amsterodamu 1658, dne 8. května (A. U. P.)	246
CCIX. Seniorové baronu Sadovskému (koncept Komenského).	
Z Vratislavě 1658, dne 19. května (A. U. P.)	247
CCX. Komenský Drellincourtovi.	
Z Amsterodamu 1658, dne 30. května (A. U. P.)	249
CCXI. M. Drabík Komenskému (překlad z češtiny).	
Z Lednice 1658, dne 19. listopadu (Br. Mus.)	250
CCXII. Baron Wolzogen Zwickerovi (douška).	
? 1659 (Contr. Scheff.)	251
CCXIII. Komenský bar. Wolzogenovi (odpověď veřejná).	
Z Amsterodamu 1659 (Contr. Scheff.)	252
CCXIV. Komenský Danieli Rogerovi.	
Z Amsterodamu 1659, dne 8. června (Jan. Rog.)	263
CCXV. M. Arnold starším Jednoty (regist).	
Z Franekru 1659, v září (A. U. L.)	263
CCXVI. Poleman (Hartlibovi) (úryvek)	
Z Amsterodamu 1659, dne 10. října (Br. Mus.)	263

CCXVII. Poleman (Hartlibovi) (úryvek).	Strana
Z Amsterodamu 1659, dne 10. října (Br. Mus.)	264
CCXVIII. Poleman (Hartlibovi) (úryvek).	
Z Amsterodamu 1659, dne 12. října (Br. Mus.)	265
CCXIX. Poleman (Hartlibovi) (úryvek).	
Z Amsterodamu 1659, dne 30. října (Br. Mus.)	265
CCXX. Poleman (Hartlibovi) (úryvek).	
Z Amsterodamu 1659, dne 31. října (Br. Mus.)	266
CCXXI. Hartlib R. Boyliovi (úryvek).	
Z Londýna 1659, dne 1. listopadu (W. Boyle)	267
CCXXII. Poleman (Hartlibovi) (úryvek).	
Z Amsterodamu 1659, dne 21. listopadu (Br. M.)	267
CCXXIII. Hartlib Boyliovi (úryvek).	
Z Londýna 1659, dne 29. listopadu (W. Boyle)	268
CCXXIV. Komenského poznámka k viděním Melišových.	
Z Amsterodamu 1660, dne 14. května (Br. M.)	268
CCXXV. Komenský Bythnerovi	
Z Amsterodamu 1660, v říjnu (A. U. L.)	269
CCXXVI. Komenský Mikuláši Gertichovi.	
Z Amsterodamu 1660, dne 14. prosince (A. U. P.)	271
CCXXVII. Komenský Jách. Gülichovi (regest).	
Z Amsterodamu 1661, dne 7. září (A. U. L.)	272
CCXXVIII. Komenský choti kurfirsta Braniborského.	
Z Amsterodamu 1661, dne 18/29. září (Berlin.)	272
CCXXIX. Komenský Mik. Gertichovi.	
Z Amsterodamu 1661, dne 4. října (A. U. P.)	273
CCXXX. Komenský Mik. Gertichovi.	
Z Amsterodamu 1662, dne 22. srpna (A. U. P.)	274
CCXXXI. Komenský L. Warnerovi.	
Z Amsterodamu 1663, dne 4. ledna (Amsterd. Krok.)	276
CCXXXII. Starší Jednoty Uherským Bratřím.	
Z Amsterodamu 1663, dne 23. května (Lux e t.)	278
CCXXXIII. Komenský Skotům.	
Z Amsterodamu 1663, dne 7. června (A. U. L.)	279
CCXXXIV. Uherští Bratři Komenskému.	
Z Püchova 1663, dne 16. července (Lux e t.)	280
CCXXXV. S Junius Komenskému (úryvek).	
Z Püchova 1663, dne 17. července (Lux e t.)	281
CCXXXVI. W. Bielski Komenskému (úryvek).	
Z Lednice 1663, dne 18. července (Lux e t.)	282
CCXXXVII. Beale Boyleovi (úryvek).	
Jeowell 1663, dne 2. října (W. Boyle)	283
CCXXXVIII. Komenský Mik. Gertichovi.	
Z Amsterodamu 1663, dne 6. listopadu (A. U. P.)	283
CCXXXIX. Ondřej Sartorius Komenskému (regest).	
Z Prešova 1663, dne 15. listopadu (Mus. Boh.)	286
CCXL. [Breckling] Komenskému (úryvek).	
? 1663 (A. U. L.)	286
CCXLI. [Breckling] Komenskému.	
? ? (A. U. L.)	286

	Strana
CCXLII. Medňanský Drabíkovi (regist).	
1664, dne 24. ledna (Mus. Boh.)	288
CCXLIII. Komenský Redingerovi.	
Z Amsterodamu 1664, dne 2. dubna (Curych)	288
CCXLIV. Komenský Redingerovi.	
Z Amsterodamu 1664, dne 7. května (Curych)	290
CCXLV. J. Redinger nejmnocnějšímu císaři (regist).	
Z Lednice 1664, dne 4. prosince (Curych)	290
CCXLVI. Komenský Vavřinci de Geer.	
Z Amsterodamu 1664, dne 5. prosince (Amst. Krok)	291
CCXLVII. Komenský Drabíkovi (regist).	
Z Amsterodamu 1664, dne 23. prosince (Mus. Boh.)	292
CCXLVIII. Komenský anglickému příteli.	
Z Amsterodamu 1664 (Bodl.)	292
CCXLIX. Komenský Redingerovi.	
Z Amsterodamu 1664 5, v listopadu nebo prosinci (Curych)	294
CCL. Drabík Apaffimu (regist).	
Z Lednice 1665, v březnu (Mus. Boh.)	294
CCLI. Komenský Drabíkovi (regist).	
Z Amsterodamu 1665, dne 4. března (Mus. Boh.)	294
CCLII. Drabík Komenskému (regist).	
Z Lednice 1665, dne 25. dubna (Mus. Boh.)	274
CCLIII. Komenský Redingerovi.	
Z Amsterodamu 1665, dne 20. října (Curych)	295
CCLIV. Komenský Redingerovi.	
Z Amsterodamu 1665, dne 30. října (Curych)	295
CCLV. Oldenbourg Boyleovi (úryvek).	
Z Londýna 1665 6, 16. ledna (W. Boyle)	296
CCLVI. Oldenbourg Boyleovi (úryvek).	
Z Londýna 1665 6, 27. ledna (W. Boyle)	297
CCLVII. Medňanský Drabíkovi (regist).	
? 1666, dne 24. března (Mus. Boh.)	297
CCLVIII. Komenský Redingerovi.	
Z Amsterodamu 1666, dne 15. dubna (Curych)	297
CCLIX. Komenský Redingerovi.	
Z Amsterodamu 1666, dne 9. 19. dubna (Curych)	298
CCLX. Horn Komenskému (úryvek).	
Z Leydenu 1666, dne 27. dubna (Curych)	300
CCLXI. Komenský Redingerovi.	
Z Amsterodamu 1666, dne 13. května (Curych)	300
CCLXII. Komenský Ulrichovi (knězi v Curychu).	
(Z Amsterodamu 1666, dne 2. června (Curych)	302
CCLXIII. Komenský Redingerovi.	
Z Amsterodamu 1666, dne 1. června (Curych)	303
CCLXIV. Sutter Redingerovi.	
Z Schaffhúsu 1666, dne 22. srpna (Curych)	304
CCLXV. Redinger Waserovi.	
Z Curychu (?) 1666, dne 22. září (Curych)	305
CCLXVI. Junius Drabíkovi (regist).	
? 1666, dne 23. listopadu (Mus. Boh.)	305

	Strana
CCLXVII. Komenský Petru Serariovi. Z Amsterdamu 1666 (Serar. ref.)	306
CCLXVIII. Komenský Gerhardovi de Geer. Z Amsterdamu 1666, dne 8. srpna (Naarden)	325
CCLXIX. Komenský Oldenbourghovi. Z Amsterdamu (1667) (Br. Mus.)	326
CCLXX. Komenský Drabíkovi (regist). Z Amsterdamu 1667, dne 20. ledna (Mus. Boh.)	327
CCLXXI. Junius Drabíkovi (regist). ? 1667, dne 5. dubna (Mus. Boh.)	327
CCLXXII. Komenský Drabíkovi (regist). Z Amsterdamu 1667, dne 12. července (Mus. Boh.)	357
CCLXXIII. Komenský? (úryvek z konceptu). Z Amsterdamu 1667, dne 19. července (Mus. Boh.)	328
CCLXXIV. Joachim Kalinka Komenskému (zlomek). Z Ilavy 1667, v září (A. U. P.)	328
CCLXXV. Junius Drabíkovi (regist). ? 1667, dne 22. prosince (Mus. Boh.)	328
CCLXXVI. Komenský Mik. Gertichovi (úryvek). Z Amsterdamu 1668, dne 31. ledna	329
CCLXXVII. Murat Komenskému. ? 1668, dne 28. února (Utrecht)	329
CCLXXVIII. Antonie Bourignonová La Badieovi Z Amsterdamu 1668, v březnu (Kodaň)	340
CCLXXIX. Komenský Drabíkovi (regist) Z Amsterdamu 1668, dne 20. března (Mus. Boh.)	340
CCLXXX. Komenský Ant. Bourignonové. Z Amsterdamu 1668, dne 28. března (Kodaň)	340
CCLXXXI. Komenský král. uč. společnosti v Londýně. Z Amsterdamu 1668, dne 1. dubna (Via L.)	342
CCLXXXII. Komenský C. C. Z Amsterdamu 1668, o neděli květné (Kodaň)	351
CCLXXXIII. (Junius) Drabíkovi (regist). ? 1668, na Veliký Pátek (Mus. Boh.)	351
CCLXXXIV. Oldenbourgh Komenskému. Z Londýna 1668, dne 5. června (Br. Mus.)	351
CCLXXXV. Komenský starším Jednoty. Z Amsterdamu 1668, dne 10. září (A. U. P.)	352
CCLXXXVI. Komenský Drabíkovi (regist). Z Amsterdamu 1669, dne 14. ledna (Mus. Boh.)	353
CCLXXXVII. Vetterin Kalinkovi (regist). Z Püchova 1669, dne 26. března (Mus. Boh.)	353
CCLXXXVIII. M. Hesenthaler Komenskému. Ze Stuttgartu 1669, v březnu (B. Racz.)	354
CCLXXXIX. Komenský J. Ravemu. Z Amsterdamu 1669, dne 31.3. dubna (Hambg.)	354
CCXC. Komenský Drabíkovi (regist). Z Amsterdamu 1669, dne 9. dubna (Mus. Boh.)	356
CCXCI. Francouz Muratus Drabíkovi (regist). Augustae Tricastinorum 1669, dne 30. listopadu (Mus. Boh.)	356

	Strana
CCXCII. Komenský Bythnerovi (regist).	
Z Amsterodamu 1669, dne 8. července (A. U. L.)	356
CCXCIII. Fabricius Drabíkovi (regist).	
V Košici 1670, dne 18. ledna (Mus. Boh.)	356
CCXCIV. Komenský přátelům v Púchově a v Skalici (regist).	
Z Amsterodamu 1670, dne 10. února (Mus. Boh.)	357
CCXCV. Komenský Drabíkovi (regist).	
Z Amsterodamu 1670, dne 18. února (Mus. Boh.)	357
CCXCVI. Daniel Komenský Ludovice Karolině, kněžně kurlandské	
Z Amsterodamu 1670, dne 2. března (Mit.)	357
CCXCVII. Komenský Drabíkovi (regist).	
Z Amsterodamu 1670, dne 13. května (Mus. Boh.)	358
CCXCVIII. ? Drabíkovi (regist)	
? 1670, dne 30. července (Mus. Boh.)	358
CCXCIX. Mikuláš Raczky Drabíkovi (regist).	
? 1670, dne 6. října (Mus. Boh.)	358
CCC. Komenský Drabíkovi (regist).	
Z Amsterodamu 1670, dne 2. listopadu (Mus. Boh.)	359
CCCI. J. H. Horb J. H. Boeclerovi (úryvek)	
Z Paříže 1670, v listopadu (Hambg.)	359
CCCII. Daniel Komenský Janssonovi.	
Z Amsterodamu 1670, dne 30. listopadu (Utrecht)	359
CCCIII. G. Vetter (Lešenským?) (regist).	
Z Gdanska 1670, dne 12. prosince (A. U. L.)	360
CCCIV. Vetterin Sartoriiovi (regist).	
Z Púchova 1671, dne 31. ledna (Mus. Boh.)	360
CCCV. Daniel Komenský Th. Spizelovi (úryvek).	
Z Amsterodamu 1671, (na počátku) (Litafel)	360

I.

Z listu Jana Val. Andreae Komenskému.

Z Kalvu (ve Württembersku) 1628 dne 4. září. Komenský byl prosil, by mu A. sdělil svoje úmysly, zvláště vzhledem k výchově, a jej mezi své ctitele přijal. V přítomném listě sděluje A., že jsa zápasem a starostmi úplně zmožen zanechá další práce, ale Komenského rád za přítel přijímá, bude-li jen pravdě a křesťanské svobodě v lásce sloužiti. (Comenius, Opera Didactica II. 282 - 284.)

Tantum vero abest, ut causae susceptae vel paeniteat, vel pudeat, ut ei porro canos meos impendere, atque tam pio negotio immori, decretum sit. Quo nomine libens Te in amicitiam suscipio, si, ut scribis, ab omni partium et litium studio remotus, UNI VERITATI et credas, et cedas, et Christianam LIBERTATEM sub Charitatis vinculo amplectaris. Calvae Wirt. 4 Sept. 1628.

Podnět k tomuto listu zavdaly spisy Andreaeovy, Komenským vysoce ceněné. O zvláštní znalosti obou těchto mužů nemáme žádných zpráv. (Op. Didact. na místě výše udaném.)

(Collacionoval vydavatel.)

II.

Jan Val. Andreae Komenskému.

Z Kalvu 1629, dne 15. září. Na opětný dotaz Komenského (20. července 1629 zaslaný), zvláště s ohledem na známé sdružení »Fraternitas Rosae Crucis«, odpovídá A., že jeho spis o bratrství nebyl ani pouhou ideou, ani prostým vylíčením skutečnosti; vskutku se před 8 roky sešli jednotlivci za účelem všeobecné reformy; válka německá je rozehnala, tak že nyní nikdo z nich nemá vůle ku pokračování v díle. -- Jich cílem bylo postavit na místo rozličných idolů Krista. Že byli jen Němci, byla náhoda, na dobrou věc mají právo všichni národové, zvláště vyhnanci pro křesťanství. (Op. Did. II. 284.)

Quas 20. Julii dedisti, Vir Reverende et Clarissime, amice plurimum honorande, recte accepi: quibus et mei amorem et emendationis studium continuas: quo utroque me comitem habes, atque conjunctissimum. Faxit CHRISTUS, ut hic Consensus noster Ecclesiae afflictae commodo cedat, ac spem meam, tot succrescentibus rei Christianae studiosis, antequam scena excedam, expleat Caeterum quod in Societate Christiana vestiganda *) potissimum haeres, non deero desiderii Tuis honestissimis. Nec Ideam tantum scripsi, sed nec plene historiam. Fuimus aliquot et magnae notae Viri, qui post Famae vanae (Fraternitatis Rosae) ludibrium in hoc coivimus, ante octennium circiter, et plures in procinctu

*) Cujus scilicet Imaginem et Leges communicaverat. Poznámka Komenského.

erant: cum nos exceperunt turbæ Germanicæ et propemodum disjecerunt. Plerique in meliorem patriam subducti, nos deseruerunt: hinc lugere alii, alii immisceri turbis, nonnulli desperare, ego vela contrahere. Supersumus pauci, magis anhelantes ad beatam analysin, quam purgando Augiæ stabulo suffecturi. Itaque Tabulas Naufragii nostri vobis legendas, ac si lubet, sarcindas tradimus: satis beati, si non omnino magnis ausis exciderimus. Hoc se solati sunt, qui Novas Terras Erroribus suis (NB) aperuerunt, sequuturis feliciore Navigatione. Scopus fuit, CHRISTUM loco suo restituere, pulsus passim Idolis, sive Religiosis, sive Literariis. Sed ipse se suo tempore inferet: nec magis fortasse a nobis operam, quam a Davide olim Templum, voluit. Quod Germanos tantum Germani legimus, arbitraria lex fuit, ac jam tum mutata. Bona causa omnes Nationes admittit socios; maxime quos Christianum exilium conciliat. Utimini nostro consilio, et rem graviter gerite, nobis etiam applaudentibus, etc. Dn. Ursinum, Dn. Stadium, D. Jonstonum, saluto, et Vos CHRISTO Domino piis precibus infero. Vale et me ama. (A. 1630 Cal. 16 Oct.)

Komenský slyšel bezpochyby již jako student o mytických slibech zmíněného bratrstva. Andreae v několika svých spisech poukázal na směšnost pověstí o bratrstvě tom kolujících, a pak v knize »Invitatio Fraternitatis Christi« ve 2 dílech (Argentorati 1617 a 1618) podal program pro křesťanské bratrstvo. V přitomném listě jest, pokud mohu věc posouditi, řeč o tomto rozvrhu.

(Coll. vydavatel.)

III.

Psaní od starších a kněží Jednoty Bratrské, rozptýleným z Čech a Moravy posluchačům jejich učiněné. L. P. 1630.

Z Lešna. 1630. Napominání se dělí na 2 části: 1. těm, kteří vlast opustili, a 2. těm, kteří ještě doma zůstávají. První dává se 10 rad a výstrah v kusech blíže označených; druhí jsou napomináni, by nezůstávali déle ve vlasti a brali si příklad ze zcťů Lotových.

Milost a pokoj od Boha Otce, a Pána našeho Jezu Krista, v Duchu svatém vám rozmožen buď.

Nejmilejší nám v Pánu bratři a přátelé a spolu účastníci utření Kristových, majíce my při našem společném, jakéž se v smutném vyhnanství a v krajně cizí státi mohlo, shledání úmysl, vám milým svým, pro Krista a pravdu jeho, žalostně rozptýleným posluchačům potřebné nějaké ohlášení učiniti: rozpomenuli jsme se na ona Božího proroka slova: Prociť, meči, na pastýře mého, dí Hospodin zástupů. Bi pastýře, a rozprchnou se ovce, ale však obrátím zase ruku svou k malíčkým (Zach. 13. 7.), a což tam více až do konce kapitoly stojí. Kteráž slova na paměť nám starodávni Boží proces, kteréhož při církvi své užívati ráci, přivolávají, že jmenovitě, kdykoli lid Boží propůjčeného sobě pokoje, bezpečnosti a pohodlí v zemi té, kdež ji sobě kde vstípi, zle a hříšně užívají, po všem pak napominání, pamatování, přemýšlování a všelikém dlouhoshovívání nedbati začíná: On k metle hubící sahají, nýbrž k meči se potrhovati, a jej v prchlivosti své, aby bil pastýře, a rozprchaly se ovce, pouštěti obyčej má; avšak že toho nečiní úmyslem tím, aby církev zkazil, alebrž raději vzdělal, napravil a obnovil, a to (jakž to sám namítá) skrze bezbožných z lidu jeho vyhlazení, pokrytců vyjevení a odmítní, právě pak věfících jako stříbra skrze oheň přehnání a zprubování. Jakž že s církví svou postupovati zvykl Pán Bůh náš, příkladové od počátku až posavad to osvědčují a nás v tom, že nikdy žádným pokušením církev zkažena není, než přečištěna toliko, utvrzují. Nebo což tu mluví P. Bůh, že obrátí zase ruku svou k malíčkým, a že z těch, kteří na prubě jako zlato obstojí, každý vyzýváti bude jméno jeho, a On že jej vyslyší a k lidu svému zase se přihlásí, jej oslaví, to jako věrný Bůh vždycky plnil a plní. Na kterouž Boží věrnost jako skálu pevnou spoléhajíce, můžeme i my sebe v Bohu k statečnému o víru jednou danou

svatému bojování napomínati (Jud. v. 3.), a aby nám i na nás tento pro zkušeni přišlý oheň divný nebyl, nýbrž abychom se, že utrpením Kristovým obcujeme, radovali, k tomu sobě vespolek všickni věfici sloužití (1. Pet. 4. 12.), obzvláště pak my Kristovi a vaši služebníci, s Petrem sv. za spravedlivé to máme, dokudž jsme v stánku tomto, abychom nepřestávali probuzovati vás napomínáním (2. Petr. 1. 13.), a ač pro nyníjší toto hrozné a divné nás sem tam rozmetání ani všechněm vám přítomni bývati, ani všech docházeti a potřebnými službami opatrovati, nýbrž ani o mnohých věděti nemůžeme, však skrze psaný aspoň, kohož by dojiti mohl hlas náš, jak prve, víc než jednou, tak i nyní ještě duši vašich retovati nepomijíme; skrze slávu Boží a spasení vaše prosíme, abyste takové naše věrné o vás péče jdoucí ohlášení důvěrně přijali, a podle něho skutečně se chovati hleděli. Vidouce pak vás na dvě rozdělené, jedni, kteří jste pro vyhnutí modlářství z nešťastné vlasti již vyšli a po cizích krajinách rozptýlení snášíte, druhé, kteří ještě v hrdle nebezpečnosti duší svých vězíte: obojím vám nyní, ne něco nového, než to, co jste slyšeli od počátku a čehož skutkem na průbě Boží dokazovati povinni jste, připomínáme.

Vy tedy předně, kteříž jste pro zachování Bohu víry a ostihání v čistotě duší svých své všechno opustiti a podle vůle Boží a poručení nejvyšší vrchnosti do vyhnanství jíti se nelikovali, vězte, že jste učinili věc dobrou, kteráž vám, přede vši Jezu Kristovou církví ku pochvalce jest, i vám před anjeli svatými v den soudu k slávě a zvelebení bude. Dokázali jste zajisté, že Pána Ježíše, Boha a Spasitele svého, více a výše než časné ty strastné a pominutelné věci milujete, a tak že pravě, živě a mocně ratolesti jste kmene toho nebeského, od něhož vás ani nahota, ani úzkost, ani protivensství, ani hlad, ani nebezpečensství, ani meč, ani život, ani smrt etc. (Řím. 8. 35.) odloučiti nemohlo. Toť jest vaše sláva, že jste ne nadarmo uvěřili (1. Kor. 15. 2.), to ovoce víry naší, že silni jste, a slovo Boží v vás zůstává, a vítězíte nad zlým (Jan. 2. 14.). Nebo jste ne nám neb z lidí někomu tu čest dali (ačkoliv jsme vám slovem i příkladem k tomu napomáhati se snažili), ale Bohu, kterýž řekl: Vyjděte z Babylona, lidé můj (Zjev. 18. 4.). Item: Oddělte se, praví Pán, a nečistého se nedotýkejte (2. Kor. 6. 17.). Item podle toho, což Kristus dí: Milujte-li kdo více otce, matku, sestry, bratry, roli, domy, nežli mne, není mne hoden; a protož vás, ó nejmilější v Kristu přátelé, skrze Boha napomínáme.

1. Předně, abyste nelitovali poslušenství svého a nazpět se myslí ani srdcem neohlédali, nebo žádný, kdož vztáhna ruku svou k pluhu a ohlédal se za se, není způsobilý království Božímu (Luk. 9. 26.). Pomněte na Lotovu ženu (Luk. 17. 32.), kteráž, ač z Sodomy vyšla, rozpakujíc se ohledajíc se, přece zahynula. Pomněte i na lid Izraelský, kterýž na poušť pro zkušeni uveden byv, netrpělivě nedostatky snášel, na Egyptské hrnce se ohledajíc, a jak se to nelíbilo Bohu, že mnohými ranami bíl je, i vyplenil jako neposlušné: ty pak samy, kteříž jemu věrní a pokorně důvěrní byli, do země zaslíbené uvedl. A protož, ó bratři, nebeského povolání účastníci: stůjtež udatně na cestě poslušenství, na niž jste nastoupili, nebo k tomu (abyste pro Krista trpíc, jméno jeho oslavili) povolání jste (1. Petr. 2. 21.).

2. A nerci-li, nelitujte, že trpíte pro Pána svého, alebrž radujte se s apoštoly svatými, že hodní jste učinění trpěti protivensství pro jméno Pána Ježíše (Skut. 5. 41.), a že oboje to vám z milosti dáno jest, abyste netoliko věřili v Krista, ale také i proň trpěli (Filip. 1. 19.). Radujte se z toho, dí apoštol, že obcujete utrpením Kristovým: nebo duch ten slávy Boží na vás odpočívá (1. Petr. 4. 13.). Radujte se a veselte se, praví Pán sám, nebo odplata vaše hojná jest v nebesích (Mat. 5. 12.).

3. Avšak napomínáme vás: pamatujte při tom na pokoru svatou, abyste v kázni všemohoucího jsouce, nížili se před obličejem jeho; nebo ať nepřítel pro jméno Kristovo nás trápí, my však pro hříchy své na sebe to vložené bití známe, jakž vyznávají mučedníci svatí (3. Mach. 7. 32.). A protož říkajme: Tobě, Pane Bože náš, spravedlnost, nám pak zahanbení tváří; nebo jsme hřešili proti Tobě, Pánu Bohu svému, my i otcové naši, i kněží naši, i knížata naše, etc. (Daniel. 9.)

4. Z kteréž pokory a jde pokání svaté, opravdové, totiž cest svých napravování a v pravě vnitřní pobožnosti, v bázni a milování Božím horlivě a vroucně, nad přešlé časy se obnovování. Ohledujme pilně cest svých (dí k lidu Božímu v kázání postavenému prorok) a zpytujeme je a navracme se až k Hospodinu (Pláč Jerem. 3. 40.). Kdokoli

*

tedy předešlých časů v službě Boží neživý byl, probudí se, kdokoli hříchem jakým a zlou jeho navyklostí jatý, vydobudí se, aby Bohu i anjelům, že přeměnění toto k dobrému nám posloužilo, známo bylo; nevíme zajisté, jak horlí Bůh, když lid jeho ani pod metlou se neponapravuje. Bil jsem je, dí Bůh, nadarmo, kážně mě nepřijali (Jerem. 2. 30.). A opět: Proč, čím více bití býváte, tím více se odvracujete (Izai. 1. 5.), a plná jsou toho psaní všech proroků, jakých naříkali abychom my nyní na se neuvodili, Boží milosrdenství rač ostříhati nás. Obzvláště pak a zejména vás napomínáme k středmosti svaté, aby jste jí nade všechny časy bedlivě ostříhali, mizutého pak obžerství a opilství vystříhati se hleděli, jako i pýchy a nádhernosti, kteráž se nejedněch vás (s žalostí to slyšíme i vidíme) ani v rozptýlení a ochuzení tomto pustiti nechce, a již i sváry společnými a jedněch nad druhé se vzpínáním pronášíte, i krojí a strojí zbytečnými a pohoršlivými. Ježto nevíte-li, že v lidu Božím vždycky obyčej býval v čas veřejných Božích metel ozdoby skládati a místo nádhernosti pytle a žíně na se brátí? Nevíte-li, že Bůh sám, aby se tak dalo, poručil, aby král i královna se ponížili, korunu ozdob složili, na zem sedli (Jerem. 13. 18.)? Nevíte-liž, že pro to samé Bůh, že se v zevnitřním takovém způsobu Achab před ním ponížil, časné počutí jemu promínil (3. Král. 21. 27. ? A protož vás, kteříž tak ku pyše a šperkům chutě máte, Božím jménem zavazujeme, abyste Boha i lidi drážditi již přestali a začali krotce choditi před Bohem svým, jehož rozvedená ruka nad vámi a námi ještě se vznáší; sic by Achab s Ninivetským králem na svědectví proti vám býti a naposledy pohrůžky Boží (Izaiáš 3. 16.) přece dojiti musely, čehož vás Bože uchovej.

5. Mimo to napomínáme vás k svornosti svaté, abyste, kdekoli jste kteří, i sami s sebou i s jinými pokojně, vřídě, laskavě přebývali, k sobě vespolek cítědlnosti, a tím, že v pravdě Kristovi jste, dokazovali. Víte, jaké svým Kristus heslo, po němž by poznávání byli, dal: lásku (Jan. 13. 35.). Hleďtež tedy, aby jste té vroucně ostřihající, zacpávající ústa nemoudrých z neznámosti vám utrhačích (1. Petr. 2. 3.). S bolestí nám sic přichází slyšeti o tom, že na některých místech v nesvornosti a různici s pohoršením a outřzkou pravdy Boží a mučednictví svého se vydáváte. Ježto nevíte-li, co Duch Boží praví: Jestliže se sami hrzyete a koušete, hleďte, abyste jedni od druhých zkažení nebyli (Galat. 5. 15.), a že Bůh chce, abychom jako svíce svítili ctným obcováním na všech místech, aby vidouce to lidé velebili Boha (Filip. 2. 15. Mat. 5. 16.)?

6. Napomínáme a prosíme, abyste čas exulativní svého lépe, než posavad některí, trávití a vynakládati hleděli: ne v muzikách, totiž střelbách, toulkách zahálivých a hrách rozličných, ale v čtení a přemýšlování Písem Svatých a jiných potřebných theologických, neb politických a historických knéh (zvláště komu se živnosti hledáním zanášeti netřeba), též v zpívání žalmů svatých a písniček pobožných. Víte zajisté, jak lid Boží v Babyloně zajatý nástroje radosti a veselí po vrbách zavěšovali (Žalm. 137.). Víte, jak a čím David a jiní pobožní dñi exilium svého trávili a s jakým to jejich i církve vzděláním bývalo. Protož příkladů těch následujte.

7. A poněvadž Bůh v ouzkosti hledán býti chce, aby, když trestání jeho dokročuje, prosby vylévány byly (Isai. 26. 16.); obzvláště nás, nejmilejší, napomínáme k horlivým modlitbám, abyste je za sebe a celou církev i zarmoucenou vlast, též za všechny rozptýlené a zajaté každodenně a vždycky k Bohu vroucně odsílali, dotud nepřestávající pozdvihovati i rukou i srdci svých k Bohu, dokudž by na výsosti nebyl vyslyšen hlas náš.

8. A činíte-li to (jakž naději máme), nepřestávejtež také víry a doufanlivosti k milosrdenství Božimu, žeť uslyší pláč a úpění chudých svých a učiní spomožení silným rame-nem svým, kdy a jak se milosti jeho libiti bude. Neboť neopustí lidu svého Hospodin pro jméno své veliké (1. Král. 12. 2.). Nezamítat Pán svých na věčnost, nýbrž, ač zarmucuje, však se zase slitovává podle množství milosrdenství svého (Pláč Jer. 3. 32.) a mstí volených svých, volajících k němu dnem i nocí, ačkoli jim prodlévá (Luk. 18. 7.).

9. Trpělivě toliko očekávejte na pomoc Boží, žádných jemu cílů a mezi nepokládáje. Nebo Bůh není jako člověk, aby se pohrůžkami pohnouti dal (Judy. 8. 13.), nýbrž: Byť nás zbíl Hospodin, nepřestávejme doufati v něho (Job. 13. 15.). On zajisté nejen raní a léčí, ale také i umrtvuje, do pekla uvodí a vyvodí zase (1. Král. 26.), i nad hlubinou propasti bezpečně kráčeji muž Petr, dokudž silně doufá: začíná-li pak pochybovati, začíná tonouti (Mat. 14. 30.). A protož počtème my jen Pána Boha dokonalou důvěrností a poslušenstvím

a na hlubíně milosrdenství jeho k životu i smrti, jak se jemu líbí, se pusťme, pocti i On nás a víru naši věrností a pravdomluvností svou nad námi korunovati bude; nebo kdo mne cti, toho já poctím, dí Bůh nás (1. Král. 2. 30.). Žádný tedy sobě za přilíš těžké a k snášení nemožné nepokládá exilium svého a cožkoliv trpí. Věrnýť jest Bůh, kterýž nad možnost žádnému nedopustí pokušení býti (1. Cor. 10. 13.). -

10. Kteří pak koli v rozptýlení svém na ta místa přivedeni jste, kdež služby svaté čisté a předně řádem, k němuž dávána vaše důvěrnost jest, máte, napomínáme vás, abyste i toho dobrodiní Božího sobě vážili, služeb takových vděčně a pilně užívali a tak v horlivém Pánu Bohu sloužili čas vyhnanství svého tráвили. Kteří pak v místech jiných jste, mezi obnovenými sic církvemi, však ne podle řádu, k němuž obrácena jest důvěrnost vaše, napomínáme, aby jste se na těch místech pokojně, tiše, pobožně, bez dělání roztržitostí a k různicím, hádkám, nepokojům příčin dáváníi chovatí, i Pánu Bohu za vrchnost míst těch modliti se hleděli, aby srdce jejich k vám nakloněné činil a k činění vám přikolí a nátlaků při svědomí vašem přijíti nedopouštěl. Bude-li to, celou máme naději, že Bůh na vás jiného břemene, než které nesete, neváží. Pak-liť by i tu ještě Pánu Bohu odporným něčím vás cvičiti se vidělo, máte Kristovu radu: Když se vám protiviti budou v městě jednom, utecte do druhého; Amen, pravím vám: neschodíte měst Izraelských, až přijde Syn člověka (Mat. 10. 23.). Měli byste mezi tím v službě zevnitřní jaký nedostatek, pilným čtením a zpytováním Písem Svatých to se vám vynahradí, nebo to jest studnice, z níž všickni svatí v čas vedra pokušení a umdlévání jakéhokoli vodu rozvlažení a života váží (Žalm 119. a jinde).

K vám pak, kteří ještě v vlasti vězíte, buď že vyjítí vám posavad možné nebylo, aneb že se přilíš domy a rolemi, otcem a matkou etc. vážete, nemáme jiného, než onen s nebe znějící hlas Vyjděte z Babylona, lide můj, abyste neobcovali hříchům jeho a nepřijali také z ran jeho, nebo dosahují hříchové jeho až k nebi, a rozpomenul se Bůh na nepravosti jeho, etc. (Zjev. 18. 4.)

Ach, nebudte podobni zeťům Lotovým, kterýmž, když je vychvátiti chtěli poslové Boží, žertem se to býti zdálo (1. Mojž. 19. 14.). Ach, nepokládejtež sobě mláta věcí časných nad nebeskou marnu, pro niž a sbírání jí nyní své odevšad na poušť vyhnanství vyvodí Pán Bůh. Nebudtež tak nešťastní, aby jste od společnosti pro jméno Kristovo trpících odloučení býti žádali.

Nezávidítež sobě potěšení toho, kteréhož ostříhající Pánu svému neposkvrněného svědomí přesladce v srdcích svých požívají; ach, nebudte z počtu opovážlivých, kteříž mezi osidly rádi chodí a po šlitéch městských rádi se procházejí (Syr. 9. 18.). Nebudte z počtu bláznivých, hloupých, kteříž, ač dochází hlas trouby strážných Božích o přicházejícím meči, oni však vystřihati se nedají (Ezech. v. 33. 2.). Kam se hýbal a postupoval sloup ohnivý Boží, tam šli a postupovali synové Izraelští, a dobře jim bylo, ačkoli mezi hory a skály a k moři samému zavedeni byli (2. Moj. 13. 24.). Kladi sobě titíž a měnili stanoviště na poušti, ne tu, kdež rozum radil, než kde oblak Boží nad příbytkem se vznášející ukazoval (4. Moj. 9. 17.). Pokusili se též Izraelitové za archou Boží do Jordánu jíti, a nesto-nuli (Joz. 3.). Šli i mudrcové za hvězdou, kamkoli šla, a dokudž šli, dobře šli (Mat. 2.). Opustili apoštoloé všecko pro Krista a šli za ním, a škody toho neměli (Mar. 10. 21.). Opouštěli a vynakládali všecko pro Krista právě křesťané i rozchvátání statků svých s radostí strpěli (Žid. 10. 34.). Což pak činíte vy, upamatujte se, pro spasení své; kteříž ani za oblakem ochrany Boží nad poslušnými se vznášejícím ani za archou přísluhování církevního od vás odeslou, ani za svící slova Božího od vás odjatou, ani za hvězdou návěští rozličných, ani za příklady předcházejících vás jiných svatých nepostupujte, ale marných světa troštů se držíce a rozumu těla sobě lahodíce, v mrákové, nebezpečenství a strachu i zevnitř od svědců a ukrutníků i vnitř od zlého svědomí zůstáváte a sami svoji pokušitelé jste. Aj, nyní jest čas převlévání humna Božího, běda těm, kteří se ne jádrem a pšenici, ale plevou a smetí býti ukáží. Nechcete-li nyní ukázati, že milujete Krista a proň něco strpěti hotovi jste, kdy pak to ukázati chcete? Aj, nyní čas příhodný, aj, nyní dnové spasení (2. Cor. 6. 2.). Zkuste mne nyní, dí Bůh, skrze proroka, nepozehná-li vám, jestliže uposlechnete mne (Mal. 3. 10.). Ó, nerozumní, kteříž Krista v pravdomluvnosti jeho, dřív nežli jste ji zkusili, podhlídáte: On zajisté řekl: Amen, pravím vám, že není žádného, kterýž by opustil dům

neb rodiče neb pole etc. pro království Boží, aby více nevzal ihned v čas tomtu, v budoucím věku pak život věčný (Luk. 18. 29.). Ó, nešťastných nás! že samé věčné pravdě tak málo věříme a něčeho se pro ni odvážíti nechceme; ježto kdo kdy důvěřiv se jemu hanby došel? kdo kdy zůstává v bázni jeho opuštěn byl? (dí Syrach 2. 19.). Zanechte tedy ty choulostivosti a nedověry a za Bohem, kam volá i předchází, poslušně krácejte. Sic volá Písmo: Běda srdcím strašlivým a rukám oslablým a hříšníku krácejícímu dvojími stezkami. Běda srdci oslablému, nebo nevěří, protož nebude ochráněno. Kteří se bojí Pána, nebudou se nedověřovati slovům jeho, ale teknou: pusťme se na ruce Boží a ne na ruce lidské.

Protož usmyslete sobě, a jestliže kdo i z těch, kdož ze mdloby, neb přelstění, neb přinucení již klesli, uslyší hlas výstrahy, ať se upamatuje, a dokudž čas milosti jest, dokudž Bůh slepotou neraní a smyslem převraceným, ať se navrátí ku pokání a vychýlení své udatnou statečností napravi. Aj, osvědčujeme vám před obličejem Božím, že jsme čisti od krve všech, nebo jsme neobmeškali zvěstovati vám všeliké rady Boží. A již pak, bratří, poručíme vás všechny Bohu a Duchu milosti jeho, kterýž mocen jest zachovati a vzdělávati vás a dáti vám dědictví mezi posvěcenými. On, Bůh pokoje, posvěť sobě vás ve všem, a celý váš duch i duše i tělo bez úhony ku přístí Pána našeho Jezu Krista zachována buďte. Věrnýť jest ten, kterýž vás povolal, kterýž to také i učiní. Modltež se za nás i za všechny svaté a neopouštějte jedni druhých radami a potěšováním k zachování sebe vespolek v jednotě víry a lásky, skrze J. K. P. N., jemuž samému sláva, čest a císařství nyní i na věky. Amen.

Upozorňujeme zvláště na č. 10. částky první, poněvadž se na základě toho Bratří užší společnosti náboženské (večeře Páně) s lutherány stranili. O té věci bližší zprávy v »Ohlášení proti Martiniovi« str. 94, 95. Ač Komenský ještě nenáležel k starším, pokládám jeho účastenství na tomto listě jako zetě seniora Cyrila za velmi pravděpodobné. Historicky významné jest, že list zavalil i podnět ke sporům mezi Bratry a lutherány.

(Coll. p. ředitel Jos. Müller v Gnadenfeldu.)

IV.

Bratrský kněz jednomu údu Jednoty.

(1630—2.) Dokazuje: 1. že Bratr u lutheránů komunikující (přijímající svátost večeře Páně) od Jednoty odstoupil; neboť nechť se i v jiných církvích víra a křesťanství nalézá, řád církevní takového obcování nedovoluje; 2. že příčiny, pro které se adresát rozhodl ke spojení s lutherány, nejsou dostatečné: a) neboť kněží, kteří bludně učí a zle žijí, nejsou kněží, a byť i hodní byli, přece Bratří mají mítí zření jen ke kněžím Jednoty; b) snesení církví saských lutheránů přetřhli; c) komunikant musí totiž ponětí o svátosti, co kněz; d) lidem ukazovati víru svou oprávněno jest jen pod způsobem Bohu milým. — Odvolání pak na usnesení v Praze (1600) odbývá pisatel tím, že dle téhož usnesení Jednota naskrze přestati neměla; to však by se stalo, kdyby všichni Bratří dle příkladu zde uváděného pokračovali.

Cíl hlavní psaní vašeho (takž, jakž jsem já pochopiti mohl) ten jest: chcete v něm dokázati: 1. Že komunikováním u Lutheránů od Jednoty bratrské a nás jste neodstoupili. 2. Že jste k té komunikaci příčinami hodnými pohnuti byli, z nichž nemá žádný vás v tom polevu roznášeti, než raději schváliti a vymlouvatí.

Že jste komunikováním u Lutheránů od Jednoty bratrské neodstoupili, osvědčujete to slovy těmito: »od vás abych měl odstoupiti (totiž od obecenství svatého s námi), toho mi Pán Bůh nedej!« Já pak rozvažující bedlivě vaše slova za těmito položená a samo to obcování svatých, nacházím to: že podle něčeho neodstoupili jste od Jednoty bratrské a nás služebníkův, a zase podle něčeho jste odstoupili.

Neodstoupili jste s strany generálního obecenství svatých, odstoupili jste strany partikulárního obecenství svatých. Generální obecenství svatých jest církev svatou všeobecnou

býti věřiti a vyznávatí a podle toho vyznání s tou církví a se všecnými částkami jejími a oudy, kde se ti koli najítí mohou, obcování svatých držeti, v duchu, u víře, v lásce, v naději, v utrpeních a v usilování zachovávatí s nimi jednotu ducha v svazku pokoje. Když takové obcování svatých rozvažují, povolují tomu, že na to mohou dobře vztažená a obrácená býti vaše slova takto položená: »Než já jsem nikdy k vám tak nepřistoupil, abych se jiných kněží a církví odřeknouti a docela zhostiti měl, tak i napotom toho učiniti nemíním. Ale poněvadž církev svatou všeobecnou býti vyznávám a věřím, tak podle tétož mého vyznání se vši svatou církví a oudy jejími, kde se ti koli nacházejí a dále najítí mohou, věrně, upřímně a stále držím, nic sobě v tom rozdílnosti řádův a jiných případných věcí nepřekážejíce.« Podle toho způsobu obcování svatých ani my nikdy jsme neodstoupili a nezhostili se církve svaté obecně, jakž nám v tom utrhaří papeženci, ani částek té církve a oudů jejích, ale se všemi, kdekoli se ti nacházejí mezi Lutheriány, Kalvinisty, ba i Římany, podle té pravdy, podle níž mezi nimi jest církev svatá a oudové její, jich se neodfíkáme a docela nezhostujeme, ale ve všem tom, což dobrého smýšlejí, podle učení a příkladu Krista činí, věří, s nimi jedno jsme, je milováním Kristovým milujeme, a pokoj s nimi zachováváme usilujeme, věduce o tom, že všudy má Bůh své vyvolené a že není přijímání osob u něho, ale v každém národu, kdož se ho bojí a činí spravedlnost, přijemný jest jemu. V kterémžto dobrém smýšlení ani rozdílnosti některých řádů a ceremonií nic sobě překážeti nedopouštíme. To jest to obecnství, strany kterého jste od nás neodstoupili. Řekl jsem pak při tom, že zase podle něčeho jste od Jednoty naší a od nás odstoupili, a to jmenovitě od partikulárního obecnství svatých.

Partikulární míním to, když kdo věda, že církev svatá křesťanská obecná ve svých částkách neb jednotách a oudech jest široce rozprostřená, rozložená, tak že nemožné jest se všecnými osobně a viditelně v tovaryšství svaté vjítí a přisluhování v slovu, v svátostech a v disciplíně církevní se dějícímu obcovati, z těch mnohých jednot k jedné a v ní k jednomu sboru a pastýři jeho s celou tou důvěrností přistoupí, že ta jednota a shromáždění, k němuž přistoupil, jest z Boha a má pravdu tu, podle níž jest pravou církví Boží a služebníci její praví poslové Kristovi, a že tu bezpečně může se dověřiti svého spasení a duši svou svěťiti pastýřům těm k spasení a spravování, podle čehož jim cele se za ovečku oddává, poslušností slova Božího jim slibuje, k spolu pak oudům v svaté lásce a v tovaryšství s nimi se omlaňuje. A tímto zvláštním způsobem není možné se všecnými partikulárními církvemi neb jednotami obecnství svatých držeti, nežli s tou, jejíž jest viditelný oud učiněn. Toho smyslu jsou i sami Lutheriáni, kteříž nikoli tomu nepovolí, aby, kdož s nimi komunikuje, mohl také v jiné církvi a jednotě komunikovati, kde přijde, aneb kdy by se mu líbilo. A zdaliž i příkladové čeledi domovní, ovcí a oudů v těle pospolu se držících, že to býti má, tomu nás nepoučují? Čeled svého pána jednoho domu pospolu se drží, do něho se uchází, tu jídají, pracují, líhají, a toho domu hospodáře předložného poslušná a jím se spravuje, a hospodář nad tou toliko sobě poručeno čeládkou má právo jim rozkazovati a povinnost o ně pečovati, dokudž pod regimentem jeho zůstávají. Co jiného náleží posluhačům, než aby znali, že jsou čeládkou Boží a aby poznajíce, v kterém domu, v které částce neb jednotě církve Pán nebeský je postavil a oni předložnému šafáři Božimu se v poslušnosti oddali, tu aby zůstávali, tu pokrm a nápoj duchovní přijímali, tu v skutcích dobrých pracovali, tu důvěrností celou líhali, tu předložných poslouchali a jimi se spravovali? O ty toliko povinni jsou správcové pečovati a je spravovati, pokud pod jejich regimentem a v jejich společnosti zůstávají. Ovečky, ačkoli jsou živočich hloupý, ale v tom dobrý vtip mají, že svého ovčince, svého pastýře a svého tovaryšstva se drží: a byť se někdy povmíchaly mezi ovce jiného pastýře a ovčince, samy se vymyslí a k svým běží, jakž je zahlédnou neb hlas jich uslyší. Takž má býti při duchovních ovcech Božích, věrných posluhačích. Mají věděti, že Kristus Pán jejich má mnoho oveček svých, k snadnějšímu jich pasení a spravování na jisté ovčince, to jest částky a jednoty i sbory, je rozdělil a každé té částce a ovčinci služebného pastýře zřídil. Kdož tedy zřízen k kterému tomu ovčinci povolán neb přistoupil a jemu se zavázal, má tu zůstávati, pastýřem tím se spravovati a s jinými tovaryšství a pastvy užívati. Pastýř též o své ovce toliko povinen pečovati a je pásiti, v cizí se nevtírati, leč by mu od jiného řádně uvedeny byly k správě. Témuž nás i oudové v těle lidském učí: ti všickni ve svém těle pospolu a hlavy

své se drží, k jinému tělu se nepřipojují. Částka církve svaté neb sbor co jiného jest, než duchovní tělo, jehož hlavou jest Kristus a předložení nástrojové, skrze něž Kristus to tělo spravuje? Náleží tedy každému oudu v své jednotě s důvěrností zůstávati, tu Krista hlavy se držeti a předloženým od něho se spravovati dáti a jejich péče užívati. Jž tedy vám jako moudrému podávám k soudu není-li toto partikulární obcování svatých v jisté jednotě neb částce církve svaté nevyhnutelně člověku, žádajícímu důvěrně spasení svého požívati, potřebné, nemusí-li křesťan a není-li povinen tak cele a vlastně té jednotě, k níž přistoupil, se oddati a v ní zůstávati, jak čeledín v domu ode Pána sobě ukázaném, jako ovečka v svém ovčinci a pod svým řádným představeným pastýřem a jako oud v svém těle a při své hlavě býti?

Jestliže tedy každého to povinné jest, tedyť nemůž to býti, aby někdo nyní v Lutheriánů, pochvli v Kalvinistů aneb opět u Bratří v jejich Jednotě měl komunikovati a se všecnými člititi držeti. Řád v každé té církvi zřízený nedopouští toho činiti, a řád ku podstatě církve přináleží podle toho apoštolského povědění: všechny věci slušné a podle řádu at se mezi vámi dějí. Vy tedy, když jste prvé k nám přistoupili do Jednoty, nebo jste to necele anebo cele učinili. Jestliže necele, tedy nebyli jste oudem přivtěleným Jednoty, než přilepeným. Ale mám o vás to smýšlení, že jste to cele učinili, s celou důvěrností, o níž vš. A tak byla vaše povinnost, stále v tom trvati. Což když se nestalo, jinde, v jiné jednotě jste komunikovali, zdaliž jste od nás neodstoupili, totiž od viditelného obecnství svatého s námi, v shromažďování se k službám svatým, ani v užívání jejich společnosti svatě nedržíte.

Ale vím, co vy proti tomu, jakou obkectí činíte. Pravíte: Kdybych měl toliko k vám neb k oněm se hlásati a přiznávat, těchto samých se přidržeti, ony pak opomíati, musil bych v tom oněmno Korintským podoběn býti, z nichž někteří nechťeli než Pavlovi býti, jiní Petrovi. Ale jak jest jim to od apoštola schváleno a veš obráceno, o tom 1. Kor. 6. vypravuje. — Na to vám odpovídám: že ten příklad k této věci se netrefí. Korintští křesťané všickni byli jedna církve neb jednoty, a služebníci předloženi v ní byli jedné ordinaci k úřadům, k tomu i jednoho smyslu u víře. Korintští pak ne proto jsou trestáni od apoštola, že se všecnými jinými církvemi a jednotami nedrželi, ale že v té církvi, jejíž byli oudové, roztržku činili, když sobě v služebních přebírali, jedny nad druhé chválili a po nich se jmenovati chtěli, a tak skrze to k zmenšení svatě lásky a k roztržkám příčiny podávali. Ale mezi Lutheriány a námi poněvadž jest rozdíl, jiná naše, jiná jejich obzvláštní jednoty, jiný v nich a jiný v nás řád a ordinaci kněžstva, nemůž se to, co apoštol o Korintských napsal, na to slyšeti, než kdybyste vy jsouce v naší neb v jejich jednotě a sboru v služebních sobě přebírali, k některým toliko důvěrnost obrátili, jinými pohrdali, od lidí se titulovati chtěli, tu byste Korintským podobni byli a to apoštolské obvinění na sebe vztáhli. Ale skrze přistoupení k Jednotě naší podle důvěrnosti obzvláštní a přidržení se jí stále, netoliko tím byste nezhešili, ale, jakž nahoře ukázáno, povinnost svou křesťanskou vykonali jako ti, kteříž v důvěrnosti stojí, a jakž vy pravíte, že k nám tak přilnuli, že sobě to za hřích pokládají, kdyby k jiným kněžím měli jíti a od nich služeb užívati, bezpochyby že umějí to souditi, že tu není o jednoho kněze činiti, než o celou jednotu a s důvěrností přidržení se jí neb opuštění. Protož nemějtež jim v tom za zlé, ale podle regule lásky dobře je v tom vykládejte, a chcete-li, od nich se témuž přiučte.

Dokládáte: však všickni ti kněží jednoho Krista káží a k jedinému cíli směřují, a všickni na samé jediné zásluze Syna Božího spasení zakládají. Proč by tedy neměli k nim jíti?

O to, aby všickni ti služebníci (evangelistské míním, nebo o těch tuto řeč jest) neměli Krista kázati, není žádného odporu; než aby všickni k jednomu cíli směřovali, o mnohých nemůže se to pověditi. Vlastní cíl má býti, k němuž služebník církve má směřovati, sláva Boží, spasení duší i těl lidských a vzdělání bližních. Od toho cíle, ach, jak mnozí se uchylují, a k cíli jinému, jenž jest vlastní chvála, vlastního svého užítu a svého vzdělání, vyhledávají. Na základu tom, jediné zásluze syna Božího, všickni mohou stavěti, ale apoštol dí 1. Kor. 3., že na tom základu od rozdílných dělníků rozdílné věci se stavějí, od některých zlato, stříbro, drahé kamení, od jiných pak třebas dříví, seno i strništé.

Potřebí tedy věděti, jací jsou kteří stavitelé a co na tom základu stavějí! A poněvadž má přijíti oheň a v něm zlato, stříbro zůstati, naproti tomu seno, strniště spáleno býti, kdo nechce škody nésti, mezi námi přichrániti mohl. Dobrá věc ostříhati regule apostolské: Budte vespolek jednomyslní! A opět: Se všemi pokoj mějte!

Díte: Já bych rád všechněm všechno byl, toliko abych tu svatou svornost, na níž nám nyní celý datum záleží, mezi námi přichrániti mohl. Dobrá věc ostříhati regule apostolské: Budte vespolek jednomyslní! A opět: Se všemi pokoj mějte!

I myť toho hledáme a ten stiháme. Avšak pro ten pokoj zevnitřní nemá nic činěno býti, což by mohlo čeliti proti pokoji vnitřnímu dobrého svědomí. Učinil-li by pak kdo co proti zjevné vůli Boží v slovu jeho, proti řádu v slově Božím založenému, a bylo by s urážkou svědomí vlastního a s pohoršením bližních, nemůže se to chváliti žádnému.

Naposledy dokládáte: Já nejsem z počtu těch, kteří, když při některém z roznesených theologů nějakou poklésku v učení vyšetří, tou příčinou všechny jeho práce, jakkoli církvi Boží užitečné, docela zamítají, jej kacefují. Já vída, že všechny Bůh pod nedostatky zavřel, cokoli dobrého učili a v čem se s písmy svatými srovnávají, to s díky činěním Pánu Bohu přijímám. Nachází-li se co odporného, nechávám, následujíc v tom oněch, kteříž, vytáhše sítí z moře, což dobrého, vybírali do nádob svých, zlé zamítali.

Na to odpovídám: Dobře činíte, že podle regule lásky i nedostatky při služebnících přikrýti a v dobré vyložití vůli hotovou máte, ale to má místo o takových učitelích, kteří by nedokonalé osvícení jsouce a z mdloby neb z křehkosti přirozený padnouce hotovi byli k nápravě v smyslu i života, ale o těch a takových, kteří by naschvál chtěli v bludu zůstati, jeho hájiti neb v životu zlém uzdu sobě pouštěli, nemůž se to třešiti, než raději spraviti se Božím hlasem: Nechte jich, vůdcové jsou slepí slepých, povede-li slepý slepého, oba do jámy upadnou. Item: Následovníci moji buďte, bratři, a šetřte těch, kteříž tak chodí, jakož máte příklad na nás, neboť mnozí chodí, o nichž jsem často pravil vám. Tím podobenstvím o vrší z moře vytažené neučí Kristus tomu, že i zlého učitele může se poslechnouti, co dobrého, vzíti, co zlého, zavřiti, ale to chce ukázati, že zde na světě v církvi zli mezi dobrými se nacházejí, ale na skonání světa, když ta veřejná síť všelikého plodu bude vytažena, anjelé oddělí zlé z prostředku spravedlivých, a tu spravedliví přijdou v život věčný, zli pak uvrženi budou do pece ohnivě, kdež bude pláč a škripění zubů. Tento výklad sám Kristus činí Mat. 18. k. — Až potud na první částku.

V druhé částce psaní chcete dokázati, že jste k té komunikaci u Lutherianů příčinami hodnými pohnuti byli etc. A to zejména těmito:

1. Že i je za pořádné kněze máte a jináče nesmýšlíte, než že jsme všickni služebníci Kristovi.

Odpověď: My Lutheriánských kněží řádného kněžství neodsuzujeme, ačkoli z jejich kněží mnozí na kázáních i v spisích naše odsuzovali, ale Bůh jim to odpustí; my se haněním za hanění odměňovati nechceme. Když papežencům řádného kněžství necháváme, čím raději těmto, kteří jsou bližší nás v evangelium Kristovu! Ale z toho nemohu tak zavírat: Tento kněz má řádné kněžství, tedyť mohu u něho komunikovati. Mohou nejedny příčiny ukázány býti, pro něž i u řádně ordinovaného kněze nesluší komunikovati, jako: 1. Kdyby řádně ordinovaný kněz měl učení bludné, nemá od něho služeb užívatí pro záповěď Páně, o čemž napřed jsme pověděli: Nechte jich, vůdcové jsou slepí slepých. 2. Jestli řádně svěcený kněz života zlého, pohoršlivého, nenádeží od něho služeb v slovu a v svátosti užívatí, proto že ten učitel nehodně slouží, svědomí nad tím se uráží, když, co při jiným tupí, sám to činí, uvodí v pohoršení církve a v pochybnost jeho o modlitbách. Kněz má nejen kázati, ale i za lid se modliti, bude-li pak kněz pohoršlivý, bezbožný, zdaliž takového Bůh v modlitbách uslyší? 3. A byť měl řádné povolání, zdravé učení i život příkladný, nejsi-li z jeho ovčince (jemu řádně v péči ovedený od těch, jimiž jsi se spravoval), nemáš bez rady a jistého povolení a zřízení té odevzdání od prvních správců svých k novému přistupovati, načež i vám pamatovati a rady pohlédati náleželo.

Ale díte: Všickni jste jedno, tak že, ač dary Boží jedni nad druhé mají, ale v přisluhování svátosti večeře Páně žádný ani mi více dává, ani užití nemůže, než co mi Pán káštoval.

Odpověď: Tak jest: není tu činiti o to, jestli jeden služebník nad druhého dostojnější a může-li co více dáti neb vzíti, ale o to jest činiti, ke kterému vy máte zření míti a od něho služeb užívatí podle rádu Kristova. Ač vy pravíte, že kážeň a řádové jsou věci případné a neptinálejší ku podstatě církve a úřadu kněžského, ale apoštol 1. Kor. 14. jináče smyslí.

II. Příčina: že týž kněz Perenští, jako i jiní Lutheriáni spolu s námi o velebné svátosti večeře Páně jednotně smýšlejí. Na to odpovídám: Ó, byť tak bylo v pravdě a oni byli s námi při tom artikulu u vyznání i v smyslu jedno, nic by nám nebylo milejšího a žádostivějšího. Ale jistá věc, kdyby jste se jich na to ptali, jsou li s námi jedno, že tomu nepovolí, a byť se k tomu i přiznali, ne nesnadně to uhlédáte. Na tu částku obšírně by se dostalo psátí, nebo musil bych ukázati, v čem se srovnávají s námi a v čem nesrovnávají, a jejich-li čili náš smysl má pevnější grunt v slovu Božím. Ale k tomu potřebí bylo obzvláštního spisu, spis pak do psaní nemůže se položiti; protož toho nyní zanechávám. Prosím, že sami bedlivěji i našich otců i Lutheriánů nynějších psaní o té věci čísti a s písmi svatými srovnávati budete a potom soud zdravý učiníte bez náchylnosti na jednu neb na druhou stranu, kdo jsou bližší pravdy.

Co se toho snesení s církvemi saskými dotýče, jakž dokládáte, tak jest, že se to na onen los stalo a podle toho snesení, dokud Lutheriáni jeho neprotrhli, ale jemu žádosti činili milé, a svaté bylo to sjednocení, a naši rádi k němu stáli. Ale když potom některé závravné hlavy povstaly a jiným duchem vedeni jsouce, tomu snesení na odpor nové některé artikule smýšlené ze svého mozku ukovali i smysl zdravý při té věci zatemnili a v jiný proměnili, a to za pruhu evangelistického učení vyzdvihli, a kdo se s nimi nesrovnávají, za Kalvinisty a jinak potupně je vyhlásili, a podnes toho kvasu zlého plno v církvích saských a při učitelích jejich (málo některé osvícenější a pokoj milující výmínky), tím ne my jsme vinni, ale oni. Byť chtěli Lutheriáni sašti o nás tak dobře, jako dobře a svaté paměti D. Martin Luther a jeho tehdejší tovaryši v evangelium Kristovu, a jako tehdejší, když to porovnání s církvemi saskými se stalo, smysliti, a toho, že o nás dobře smýslí, skutkem dokázati, totiž aby o našich posluchačích dobře smýslili, milováním Kristovým je milovali, našim správcům také mezi sebou býti při posluchačích aneb aspoň jednomu z našich přáli, kázati jemu a jinými služebnostmi sloužiti dovolili tak jako u nás toho všeho kněžím evangelistickým, buďte oni odkudkoli, přejeme, rádi bychom s nimi v obcování svatých jedno byli, chtěli bychom i toho příčinou býti, aby na důvod toho naši u nich komunkovali, a pokudž by oni totéž od našich učinili. Ale daleko jest od toho, aby oni tomu povolili. Kým to tedy schází, sami rozsudte. A poněvadž s námi nejsou jedno, že naši k nim nejdeu, zvláště jsouce toliko pohostinní na čas mezi nimi a nemyslíce se tu osaditi, tomu se nedivte. Byť byli s námi jedno v podstatě učení, víry a v lásce sjednocení, necht by sobě jakékoli formule užívali v mluvení, když by jen byla z slova Božího vzata, tím bychom sobě nepřekáželi, jako ani ceremoniemi, pokudž by jen proti slovu Božímu nečelili.

III. Příčina: Pravíte, že vy při požívání té velebné svátosti nemáte tak mnoho pozorů na smysl služebníka církevního, jako na její nařízení, proti němuž jacikoli smyslové lidští neodolají. Kudyž také že jste tím jisti, že vám tu kněz svým jakýmkoli smyslem nic nemůže ujíti, ani přidati, jeden každý své vlastní což v Kristu uživě, k níž správce může posloužiti, ale dáti nemůže. Podle čehož, kdybyste se do Hollandu, Genfu a kdekoli mezi Evangelistické dostali, všudy vedle svobody křesťanské, šetře ustanovení Kristova, když by jen vás nechali při vaší konfessi, chtěli byste komunkovati.

Na to odpovídám: Toho smyslu nevím, odkud jste nabyli, abyste mezi těmi, kdež kněz i komunkanti jsou smyslu vaší víře a smyslu při ní odporní, vy abyste s dobrým pokojným svědomím mohli u nich komunkovati, byť vás při vaší konfessi nechali. Nebo: I. Čeli to proti příkladům učeďníků Kristových a církví apoštolských. Jistá věc jest, že učeďníci všickni při nejprvnější večeři téhož smyslu, jako Kristus, byli, a v tom mínění ji, jakž Kristus ji nařídil, užívali. Korintští při večeři Páně když pochybili, že z duchovního hodování tělesné hody učinili, hned to svatý Pavel k nápravě vedl, a obnovil jim i vysvětlil nařízení večeře Páně k tomu cíli, že chtěl, aby nejiného smyslu a v jiném mínění, než jakž křáť Kristův zní, tak ji užívali. Tak i v jiných církvích toho bylo vyhledáváno, a podnes

papeženci tomu chtějí od svých komunikantů, aby tak smyslili, jako kněží jejich, a na potvrzení té víry a smyslu při ní jim posluhují. Nebo co jest komunikací, než pečet a jistota učení předloženého? 2. Kdež se to děje, že v jiném smyslu kněz a v jiném komunikant večeře Páně užívá, to zlé z toho pochází, že to sloužení kněze i užívání komunikanta neděje se v plné jistotě víry. Nebo kněz pochybuje, o němž ví, že bludně smýšlí o tom Kristovu ustanovení, má v pochybnosti, hodně-li těmi tak svatými věcmi sloužit, a nefalšuje-li něco při těch pečetech milosti Boží. A což jde s pochybováním, to není z víry, to jest hříchem, napsal apoštol k Židům.

Kdež pak dokládáte o křtu: Zdaliž i on není tak dobře svátost, jako i večeře Páně? Pročež pak těm kněžím, od nichž se večeře nepřijímá, dtky se křtiti dopouští? — Odpovídám: Takť jest, že křest jest tak dobře svátost, a to tak důstojná jako večeře Páně, a volili bychom, aby tou první svátostí jako i druhou nejíní sloužili dtkám, než ti služebníci, o nichž máme tu důvěrnost, že jsou strany učení, života i péče opravdové věrní šafáři tajemství Božích. Ale poněvadž u mnohých místech pro zlost nepřátelských kněžů nemohou ti kněží, k nimž jest důvěrnost, přicházeti a křtem svatým dtkám posluhovati, a bez křtu také v obcích nechťeli by jich trpěti, tou přčinou z nutné potřeby musejí dtky těm kněžím, kteří v těch obcích jsou, dáti křtiti, tím se v svém svědomí pokojíce: 1. Že ten křest i od těch kněžů jest pravý křest, poněvadž podstatná forma i cíl křtu od nich se zachovává, t. smlouva Boží u víře společné a v příkazích Božích záležející a jméno Trojice svaté vodou pravou pokropení na spečetění vnitřního obmytí a řádného do církve uvedení. Ačkoli přílepky některé při tom jsou, tím sobě však nic nepřekážejí; ježto při večeři Páně ta podstata ne zcela a z úplně se nachází. 2. Soudí to, že zavazuje-li k čemu mimo ustanovení Kristova kněz dítě, nepřistupuje k tomu, poněvadž rozumu užívání nemůže a tak svědomí dítěte se neposkvrňuje, ježto při užívání večeře Páně s rozmyslem a povolením to se děje a dítě musí. 3. Křest jedinou toliko přijatý bývá, ale komunikací musí opětovaná býti s učiněním obnovení slibu proti svědomí.

IV. Přičina, že u týchž kněžů, u nichž jste komunikovali, neshledali jste nic scestného a slovu Božímu odporného, nýbrž, že s ním jednostejného chleba a vína užívají, modlitbu a slova křtu Páně říkájí, prv mocí klíčů rozřešení podávají. Což vyšetřiv a znaje potřebu svou, pod tou kázní Boží v pokání svatém a u víře své se obnoviti a své náboženství, pro něž jste vyšli z vlasti, osvědčiti, dobrým a pobožným úmyslem že jste k té komunikaci s nimi přistoupili, a nemoha nás a jiných kněžů předešlých k tomu míti, domácích jste užili. Co se zevnitřní formy a pořádku, již se při večeři Páně užívá, o to, jako i o kněžství, není nic na odporu mezi nimi a námi, kdyby jiné věci, větší podstatu mající, nebyly na překážce, o tu věc nic by nerozešlo. Co se dobrého smyslu komunikování vašeho dotýče, že jste to učinili, abyste pod tou kázní Boží v pokání svatém a u víře své se osvědčili před těmi obyvateli, mezi něž jste se dostali: Napřed sluší nám, abychom pečovali před Bohem známi býti v našem pokání, v naší víře a v celém křesťanství; před lidmi pak, jsou-li v náboženství jedno, může se státi zevnitřní osvědčení komunikací; ale není-li toho pro zalíbení se lidem a pokoj zevnitřní, nesluší toho činiti. Že jste nás, kterýchž jste prv užívali, dojeti nemohli, není to dostatečná příčina. Nebyli-li jsme tu tehdy, když jste vy žádostivi byli, mohli bychom býti, když by Bůh chtěl a tomu požehnal. Nepochybne, že i svatý Pavel u některých svých posluchačů drahý čas, zvláště příčinou pokusení, nebyl a k některým sborům dosti dlouho ani nepsal, avšak proto věřící křesťané od něho vyzískali do jiných církví, své víře a důvěrnosti odporých, se neobraceli. Apoštol jim psával, že vzdálený byl od nich tělem, ale přítomný duchem. My také, jsouc vzdáleni tělem, byli jsme s vámi tam zůstávajícími duchem, myslí, přec, modlitbami za vás přítomnými; měli jste i vy totéž učiniti. Svazek lásky a povinnosti jedni k druhým konati při přátelích, zvláště při manželch, neroztrhuje se, a by dosti daleko i dlouho byli od sebe. Tak i tuto, kdež jest láska a důvěrnost celá, svazek tohoto svatého občanství neroztrhuje. Připoujete lamentaci na ty, kteříž na vás se zhoršili, i po levu vás v tom roznášeli, a horlíte na ně, i dojmavých slov užíváte, kterýmiž proti nim myslíčku vychlázujete, i soud svůj privátní, že sobě ty služby z ledajakýchs ničemných příčin, hůře než Izraelští manu na poušti, osklíví, a obávati se, aby proto Bůh mstíli jich hroznými pomstami neráčil.

Milý Pane Příteli, rozvažte zdravě, jsou-li ničemné příčiny, pro něž naši u těch kněží nekomunikují, a jsou-li vaše dosti podstatné, pro něž jste vy od nás odstoupili a u nich komunikovali! Položte ovšem na váhu podle zdravého soudu a dobrého svědomí. Což když se stane, přestane vaše horlení a budete mít příčiny sami sebe souditi a obviniti a uleknouti se té pohrůžky od vás vynesené. Nechci tuto šliti více o tom, poněvadž to již napřed dosti jest vysvětleno. Pravíte, že mezi jinými příčinami i tu sobě kladou, bojí se, abychom my jim nebránili toho, a pro nás že nesmějí. Myť jsme nad žádným sobě panství neosobovali, abychom měli koho harcovati, zapovídati, brániti, ani dále toho činiti nechceme. Než ukázati, co jest bezpečného neb nebezpečného, povinni jsme, ale vůli každému tu přijíti neb nechati na svobodě zanecháváme, na žádného také (učinil-li by kdo jinak) kladby nějak nevydáváme, než Bohu jeho připomínajíce osvícení a spravování duchem dobrým žádáme.

Zmínku činite o tom srovnání, kteréž se stalo v Praze, a podle toho že nesmýšlíte, abychom komu za zlé měli, kdyby k jiným kněžím šli ku posluhování. — To snesení nestalo se tak, aby naše Jednota, řád kněžstva, přestalo a od druhého kněžstva jako pohlceno bylo, ale aby, jakož oni měli svou jednotu a předního správce jejího, administrátora, kterýž své kněžstvo ordinoval a spravoval, a jejich kněžstvo posluchače jim přináležející, tak naše Jednota měla mít i měla svého staršího, kterýž by kněze své ordinoval a spravoval, a to kněžstvo své posluchače. Podle toho snesení mělo by to býti, aby jakž z administrátorovy strany kněz jest u vás, káže a svátostmi slouží, tak z našeho kněžstva měl by býti aspoň jeden. O čemž výš. To kdyby se dalo, i bylo by srovnání. A bylo by proč za zlé mít, kdyby takové pastýře podle toho porovnání kdo máje, je sobě zlehčoval a jim pohrdal. Kéž jste se o to porovnali, abyste vědouce o tom porovnání, bylo našim také toho přáno, z ministrů jednoho povolati a publice jemu přisluhování s druhým příti, tu by mohlo tak jako u vás se státi, kdyby jednomyslně v slovu Páně přisluhovali, žeť by takť u obouh komunikanti obojí komunikovati mohli. Ale poněvadž se toho, což nejplatnějšího, zapomnělo neb zanedbalo, neb naděje nevede, aby co obdrženo bylo, nechť tedy každý, podle důvěrnosti své, v té jednotě zůstává, kdež jest vyučen a ujistěn o svém spasení. Vy tedy, majíce to ponavržení ve sprostnosti ode mne učiněné, můžete-li ho užiti v čem k užtku, zvláště ku poznání, že jste uchýlili se od nás bez podstatných příčin; item, že jste byli povinni i v pokušeních potrvati s námi a že neslušně na jiné stojící v důvěrnosti horlíte, nýbrž, že grunt a příčiny jejich nás se přidržení zpytovati a v lásce svaté k našim oudům se obnoviti máte: ten užitek půjde-li odtud, nebude práce má bez užtku.

O původci bylo by marno domněnky činiti. Mohl by jim býti každý osvícenější bratrský kněz. Dle Martinia oddělil kněz Nylin první Bratry od lutheránů (Obrana str. 450). Snad jest tento list od něho.

(Coll. p. feditel Jos. Müller v Gnadenfeldu.)

V.

J. Mochinger Kurtzmanovi.

Z Vratislavi, 1631 — 6. září. Mochinger, rektor a lutheránský kněz v Gdansk, oddaný přítel Komenského a přívrženec jeho didaktiky, dopisoval si pilně s professorem Kurtzmanem ve Vratislavi o paedagogických záležitostech. V přítomném úryvku zmiňuje se Mochinger poprvé o Janue.

»De Janua quadam linguarum in Polonia autore Commenio edita brevi quaedam ad DN. Majorem scribam, quem in antecessum haec scire facies ac salutabis ...

VI.

Týž témuž.

Z Vratislavi, 1632 — 12. února. Připomíná již, že očekává nové vydání Janu.

»... non scribam, nisi cum habuero paratam novam Januae linguarum editionem, quam propediem, ut spero, e Polonia accipiemus. De ista jam pridem in animum induxi ad Dn. Majorem scribere, sed ea cum haereat inter amicorum et typographorum manus, meam simul scriptionem differam...«

V dopise Komenského Mochingrovi, nedatovaném (u Paterý str. 10.) čteme, že si Komenský nepřejí, aby bylo první vydání znovu vytištěno. Tím objasňují se přitomné řádky a spolu zjišťuje se datum zmíněného listu. Předmluvu k druhému vydání, které Mochinger a Wengerský přeložili, datoval Komenský 15. prosince 1631.

Král. privil. je datováno 1. dubna 1633.

(Č. V., VI. coll. vydavatel.)

VII.

Winkler Komenskému.

(Úryvek.)

Z Goldbergu (ve Slezsku), 1632 — 11. září. Winkler, evangel. kněz, chválí upřímnost a nezištnost Komenského naproti egoismu a chlubitosti Ratichovců. Vyzývá ho, by pokračoval, že mu mnozí budou pomáhati. Pisatel jest již 66 roků stár, ale tak přirozené metody vyučovací, jako jest Komenského, ještě nepoznal. (Opera Didact. II 282, 283.)

Commendatio satis pomposa methodi Ratichianae a Dn. D. Helwico et Jungio divulgata, quid non spei apud multos excitavit? Sed bonus ille Ratichius latet, et latebit. M. Moserus, Scholae nostrae Collega primarius, fuit ipsius conviva, spe aucupandi verum illius Methodi fundamentum: sed ita eum dimisit, ut praeter pauca, quae ingenii sui acumine arripuit, reportaverit nihil. Nemini se sua commissurum dicit, nisi magna pompa, magnisque sumptibus Regis alicujus redempta; Doctisque viris, quos admissurus esset, ad Methodi hujus defensionem obligatis. Sed an ita Christus, Prophetae, Apostoli? Rectius igitur Te facere omnes boni judicant, qui sine invitatione et sine invidentia, solo pietatis Zelo incensus, sponte Tua offers omnibus: hoc ipso contentus, quod videas Te non omnino lusurum operam in re tam grata bonis. Perge igitur, mi Comeni, uti coepisti: ne retrahas quae so manum. Invenies Tibi faventes, pro Te orantes, gratias Tibi agentes, et largissima Te remuneratione dignum judicantes: quam tamen si non dabit Mundus, largietur DEUS. Ago nunc DEI beneficio annum 61, et tamen adhuc sum cupidus discendi juventutisque tenerae et nepotibus meis bene cupiendi. Vidi multorum scripta Didactica: sed naturali Methodo convenientiora, quam qua scripta est Janua et Grammatica Tua, non vidi. Non aberit certe, quin miretur praesens et sequens aetas, res tantae facilitatis et jucunditatis (Scientias et Artes) pro tam operosis et abstrusis olim habitas fuisse.

U Paterý jsou otištěny dva dopisy Komenského Winklerovi; bezpochyby obsahuje list uveřejněný pod číslem XIII. odpověď na tento zde. »

(Coll. vydavatel.)

VIII.

Úryvky z listu Komenského Anchoránovi.

Z Lešna 1632 — II. října. Děkuje za příznivé smýšlení a doporučuje mladíky, bez pochyby studující. (Z anglického překladu Januy Komenského, obstaraného Anchoránem. 3. vydání.)

Jesus Anchora Nostra.

Duplici Nomine mihi Compellandus es, Excellentissime Domine Anchorane, primum quidem, ut pro benigno in me affectu agam gratias: deinde, ut adolescentibus hosce tuae pietati commendem . . . his conclusionibus Deus retribuat. Ego autem officiis pensare tam amicum officium prorsus laborabo. Vale, dilectum Deo caput, eumque inter tuos reputa et ama, qui te amat et colit. Dat. Lessnae Polonorum 11. Oct. 1632.

Johannes Amos Comenius.

Dle všeho se zdá, že Anchorán v Gdansku poznal Janua Komenského (Srv. u Patery str. 10.). Viz kromě toho list Komenského Hartlibovi (tamtéž str. 20.) a ve sbírce naší čísla XXIV. a XXXVII.

(Coll. vydavatel.)

IX.

Hartlib Nejmenovanému.

Z Londýna 1632 — 22. října (stil. vet.). Buchwälder, slezský kněz, podal knížatům Lehnickým, v Londýně meškajícím, zprávu o snahách irenických, které Hartliba úplně zajímají, tak že zanechal i zamýšleného kollegia. Jinak posílá několik rukopisů Duraevých a sděluje své literární plány; chválí pobožnost Angličanů.

Anderer sachen auf dismal zugeschweigen, wil ich dir Kürzlichen anzeigen, was Mons. Buchwelder durch meinen rath und anleitung wegen dess bewusten hochlöbl. wercks dess Kirchenfriedens alhier verrichtet. Nachdem er sich bey Ihr Fürstl. Gn. Herzog Georgen und Herzog Ludwigen, wie auch ihrem Hofemaister alhier gebürlicher weise angegeben, hab ich ihme alsobald alle die jenigen sachen mitgetheilet, welche den ganzen verlauff dieser Händel biss auff diese Zeit richtig beschreiben. — Weil sie aber meistentheils in Englischer und Lateinischer Sprach gewesen, hab' ich ihn gebeten, dieselben theils zuübersetzen, theils aber Lateinisch zu überantworten. Welches alles er mit grossem und schleunigstem fleiss verrichtet und also durch Hn. Hofemeister denen obgedachten Fürstl. Personen überantworten lassen, mit unterthänigster biet, damit auch dieses christl. werk ihrem hochgeehrten Herrn Vater mit dem ersten möchte angetragen werden. Aber hiervon wird Mons. Buchwälder selbst Hn. Laubanum ganz aussführlichen mit mehrerm berichten, auch wie ihm alle übergebene Sachen sollen ebenermassen mitgetheilet werden.

Zum überfluss hab ich mir auch fürgenommen, nachfolgende Mscr^a ihm mit den ersten Schiffen aufs vohrjahr geliebts Gott zuzuschicken, welche Hr. Duraeus schon in Preussen verfertiget.

1. Theoria Pacis Ecclesiasticae.
2. De Pacis Ecclesiasticae procurandae mediis Problema, ejusque demonstratio.
3. Exercitatio de via quaerendae Pacis Ecclesiasticae, accomodata ad Georgii Cassandri Consultationem ab ipso conscriptam.

Weil mir aber sehr wol bewust ist, dass auch Hr. Laubanus schon zuvohr diesen sorgen sehr löblich und fleissig obgelegen, als wollestu auch ihn meinewegen bieten, er

wolle mir ebenermassen alles zuschicken und aller sachen beschaffenheit und fernerer verlauff unbeschwert wissen lassen. Es weer auch sehr gutt, dass man einmal alle Streit-schriften an beyden seiten in richtige Collectiones logicas, omissis omittendis kürzlich verfasset. Hr. Duraeus hat ihm vohrgenommen, alle Consilia Pacis Ecclesiasticae zu colligiren und vollkörnlich zueptomiren. Desswegen wir alle Catalogos Catalogorum, Bibliothecas privatas et publicas durchsehen, einen perfectissimum Catalogum von dieser Materi zu-verfertigen. Inmassen der Catalogus der A. 1628 Aureliae gedruckt worden, gar viel vor-nahme Autores ausgelassen. Er wird genandt Syllabus aliquot Synodorum et Colloquiorum, quae auctoritate et mandato Caesarum et Regum super negotio Religionis ad controversias conciliandas indicta sunt. Doctorum item aliquot ac piorum Virorum utriusque Religionis tam Catholicae Romanae quam Protestantium Libri et Epistolae, ex quibus videri potest, quam non sit difficilis controversiarum in Religione Conciliatio, si pugnandi vincendique animus absit, Veritatis vero studium cum Ducis studio conjugatur.

Sonsten habe ich dir schon zuvohr angezeigt, aus was ursachen wir unser Illustre Collegium nicht fortstellen können oder vielmehr biss auf eine bequemere gelegenheit und zeit aufschieben wollen. Unter andern ist nicht die geringste gewesen eben dieser Kyrchen-frieden, indem meiner wenigkeit die ganze sachen als einem Agenten in diesen Ländern gleichsam allein befohlen worden. Ich schätze aber dieses werck so hoch, dass ich nechst meiner seeligkeit mir nichts höhres werde lassen befohlen seyn; jedoch was ich auch secundario in dem andern mit hülffe Göttlichen beystandes und segens werde verrichten und fortstellen können, werd' ich nichts an Unkosten und Mühe an mir ermangeln lassen. Dann ich Gott lob und danck viel grosse unterschiedliche wercke, welche die gemeine wol-farth der Cristenheit betreffen, nicht allein untern Handen habe, sondern auch dieselben gar weit albereit fortgestellt. Wo ich nur tüchtige Amanuenses werde antreffen können, sollen auch Herrn Laubano viel sonderliche und statliche sachen überschickt werden.

Mons. Buchwälder schreibt nicht gerne, wie ich mercke, ob ich ihm schon seine arbeit reichlichen belohnen wolte. So geschieht es auch dem gemeinen Kyrchen- und Schulwesen zum besten, und ein angenehmer Dienst Hn. Laubano, dem wir sämbtlich tausensfältig mit allen möglichen Diensten zum höchsten verpflichtet seyn.

Zu dem so hab' ich mich auch deromassen entblösset (dieweil gemeinlich ein jeglicher seine eigene wolfarth vielmehr suchet und befördert, wie ich denn fast von allen verlassen worden), also dass ich gar billicher weise mir den Lobspruch dess Cassiodori zueignen könnte: Proprio censu neglecto sine invidia lucri et ego pietatis divitias retuli. Ich warte mit schmerzen auf den Indicem Ovidianum dess Hn. Laubani.

Ich überschicke ihm auf dismal das Mare Ovidianum, wie es der Author Hr. D. Luebe genennet. Alles das übrige ist mir einzig und allein in gewissen Mss. vertretet.

Sonsten werd ich auch Kürzlichen nachfolgende Bücher drucken lassen, welche H. Casparus Strezo, Exul Anhaltinus, den ich auch alhier versorget, mit meiner hülffe und anleitung verfertigt.

Das I. wird genandt

Transformatio Scientiarum viam sternens ad exequenda vota et desiderata complurium DD. et jam ad satisfaciendum vulgatis querelis hominum de vitiiis publicorum Scriptorum. 1. Praefatione de Occasione, Scopo et insinuat, 2. Circulo generali delineata, cui occa-sione, ut apparebit, postulante subijuncta est Meditatio aliqua de pace Ecclesiastica, seu de dissidio inter Evangelicos tollendo.

Das II. Transformatio Scientiarum incepta in arte Logica, nunc demum in eum statum reducta, ut dici possit vere, quod dicta est dudum, Ars bene disserendi. In fine hujus adjuncta est Censura alicujus MScr. refutationem Organi Verulamii*) tentantis.

Das III. Transformatio Grammaticae Hebraeae Doctrinam Linguae ex principis suis complectens.

Das IV. Transformatio Scientiarum continuata in SS Theologia: cui praemittitur praefatio ad Theologos Germaniae protestantes quoscumque aliquid ipsis deliberandum proponens, quod universam Germanicam Ecclesiam concernit.

*) Rukopis tu má Větuliniani, což je zřejmě chyba.

Endlichen was das Opus Libb. Anglicor. betrifft, hab ich dir zuvohr weitläufigt davon geschrieben. Es muss nunmehr eben dasselbe bekennen Mons. Buchwälder, was ich zuvohr geschrieben, dass nemlich in keinem ort der welt die wahre Gottesfurcht mehr überhand genommen, als eben in diesem schönen Reich, auch dass an Keiner stelle dergleichen Theologi gefunden werden.

Was aber die menge und Zahl anlangt, sind allein in Engelland 24 tausend bestellte Prediger. Ich habe mir auch fürgenommen, einen richtigen Catalogum aller Englischen Bücher zuverfertigen:

Dessgleichen eine vollkömmliche Januam, dass man die Sprach innerhalb 3 oder 4 wochen wird richtig fassen können. Alsdann wil ich auch in unterschiedlichen orten bey der Obrigkeit anhalten lassen, damit ihre Stipendiarii in dieses Reich hernachmals mögen verschicket werden.

Es sind neulicher Zeit etliche Bücher deutsch vertiret worden: unter andern eines, welches handelt von den Tücken dess menschlichen Herzens, oder wie sich ein Mensch selbst zu betriegen pflaget, wann er vermeinet, er sey im Stande der Gnaden, wann er noch nicht ist etc.

List tento, svým obsahem povšechně historickým důležitý, zdá se nasvědčovati, že té doby Hartlib nebyl ještě v přímém spojení s Komenským, a že se již připravoval k překladu Januy. Die toho by padal list u Patery XXII. asi v jaro r. 1633. Lauban byl rektorem školy v Břehu. Nejmenovaný adresát bude bezpochyby jedním z učitelů v tomto městě (snad bratr Hartlibův).

(Coll. ředitel Dr. W. Markgraf ve Vratislavi.)

X.

Kurtzmann Mochingrovi (úryvek).

Z Vratislavi 1633 — 12. února. Radost nad Januou a zásluhy Mochingerovy o věc, která se i ve Vratislavi ujímá.

In Janua linguarum pandenda Te hactenus feliciter laborasse laetus agnosco et in suis vectibus et postibus eam sub praelo volvi et agitari audio. Commenii latinam hic habemus et legimus, versionem germanicam, et quae huic adjecta sunt abs Te, desideramus. Ita cura alia, ut nec talia negligam, si per otium possim, immo cum jucunditate animi tractare gestiam. Cumulus igitur tuorum in me meritorum augebitur, si ex tua liberalitate Januam illam accepero, vel mihi vel liberis meis (ex quibus unum in Poloniam propter linguam misi) profuturam.

(Coll. vydavatel.)

XI.

Mochinger Kurtzmannovi (úryvek).

Z Gdanska 1633 — 26. února. Nemohl jeho prosbě vyhověti, ježto byl listonoš velmi obtížen.

In latere ... »Misissem Januae nostrae exemplaria ad te, sed tuis filiis, qui hac opella fort(asse) juvari possent, sed non ausus sum onerare tabellionem, quaerendus erit alius libellio seu portitor librorum.«

Z této odpovědi na čísl. X. vysvítá, že společné vydání Mochingrovo a Wengerského bylo v únoru 1633 dokončeno. Srv. Č. VI.

(Coll. vydavatel.)

XII.

Kurtzmann Mochingrovi (úryvek).

Z Vratislavi 1633 — 30. září. Díky za poslanou mu trojjazyčnou Januu a srdečná radost nad touto knihou, které přý neodevzdá synovi, ale podrží pro sebe; synovi ji koupí, až knihupec obdrží výtisk.

Emergo ex moerorum pelago et littus gaudii prehendo, ad quod literis tuis quasi manu protensa me eduxisti, gaudii inquam, quod nec leve nec simplex dixi. Ecce, nunc me madidum velut naufragum foves, siccas et mulces beneficio tuo triplici, Janua trilingui. Desiderium ejus, quod paulo ante mihi feceras, a valde necessariis, quae prae manibus erant, occupationibus me abruptit, circum Januam illam spaciari, quam praefixam habet inscriptionem tuam legere, et foris adhuc stantem ostium pulsare adegit. Ex praefatis jam intus eloquentem agnosco, talia ut habeam, quod juventuti nostrae de hoc opusculo gratuler, mihi gaudeam. Non enim putes, velim, me talium pudere, ex quibus aliquid proficere possum, aut me illa minutula, ut pro modestia tua vocas, habere. Quae grande et firmum sunt ad magna fundamentum et felix initium. Mea facio, quae filiolo meo misisti. Ignosce Patris injuriae in filium. Ipse teram cum emolumento, quod misisti, nec in aliam dimittam, quod ex chara accepi manu, non tamen defraudabo beneficentia tua, quem fovere teneor paterna providentia. Quamprimum Bibliopolae nostri exemplaria operis huc advexerint, emam ipsi, quod abs Te acceptum servo mihi. Ingenue autem fateor, et nae Christe, sine fuco, me in amplexu et osculo doni tui ut lactari ob affectum tuum, ita subtristari ob defectum meum, qui non habeo, quod redhostimenti loco reponam Tibi.

Bezprostřední důkaz, jak Janua účinkovala.

(Coll. vydavatel.)

XIII.

Möchinger Kurtzmannovi (úryvek).

Z Vratislavi 1634 — 24. března. Mochinger věří zprávě o nových proroctvích, zvěštujících vznik nebeského Jerusalema.

Salutem a Domino Jesu. — Tu nunquam non ad me pie, docte et amice scribis, mi Kurtzmanne, quid itaque mihi gratius esse posset tuis literis? Postremae quoque gratissimae, quod certiores nos redderent de prodigiis istis. Quis sperasset ista? Imo quis Christianorum, qui audiunt vates arcanorum divinorum conscios, non plura majoraque mente atque spe praecipiat? VASTabitur BaBel: JEROSOLYMA AEDIFICABITVR. Unius generatio est alterius corruptio. Romani Alastores luent poenam fastus: multitudo gentium adventabit ad Ecclesiae pomoeria. Israel salvabitur, ut non sine omine ad Romanos scribit Apostolus luce divina illustratus. Sed haec tempus docebit.

Důkaz o rozšířenosti apokalyptického chiliasmu mezi známými Komenského.

(Coll. vydavatel.)

XIV.

J. J. Czedlitz Komenskému.

(Z Lehnice) 1634 — 25. dubna. Chvála Physiky Komenského, knihy pro mladé i staré stejně poučné, zvláště proto, že nečerpá z pohanských pramenů, ale přidržuje se Božího zjevení. (Předmluva Physiky vydání 1663.)

Salutem et Amorem.

Bis perlegi, Reverende ac Clarissime Vir, Synopsis Physicæ Tuæ et summa quidem cum delectatione ac peculiari fructu. Opusculum enim hoc uti est plenum eruditionis, sic omnibus legentibus maximam præbet utilitatem: lumineque sæculi nostri est dignissimum. Tirones enim instruit, quid secundum veriorum sensum et rationem de Mundi constitutione ejusque partibus ac totius Macrocosmi et Microcosmi fabrica sentiendum. Peritioribus autem rectam viam secundum veritatem plura indagandi aperit.

Admodum vero placuit, quod R. T. animos nostros haud ad Ethnicorum scripta et Aristotelica præcepta, sed ad Fontem veritatis, sacram nimirum Scripturam et divina Elogia, remittit. Cur enim in his non potius rerum creaturarum causae, quam in somniis Ethnicorum, verius inveniri possint? Cur homo per Spiritum S. regeneratus (cui Deus alias manifestavit omnes suae sapientiae Thesaurus, nimirum Christum Filium suum) non facilius ac rectius naturam rerum indagare possit, quam Ethnicus Deum aut non credens aut unum solum in Trinitate non cognoscens? Deus T. O. M. R. T. longiorem det vitam, quo maiori cum fructu seculo nostro prodesse possit. Vale.

Dabam raptim 25 April 1634.

Reverentiae T^{ae}

Studiosissimus

Johannes Georgius à Czedlitz.

Novější spisy o Physice: Kapras, Nástin filosofie Komenského. V Brně 1894. Reber, Comenii Physicæ synopsis s jinými pracemi Komenského physického obsahu, Giessen 1895.

(Coll. vydavatel.)

XV.

Mochinger Kurtzmannovi (úryvek).

Z Gdanska 1634 — 17. října. Zpráva o Duracovi, který si před pěti lety mnoho s pisatelem dopisoval.

» . . . de Duræo quantum novi et sentio, accipe, sed ea lege, ut hæc inter totidem pereant, quot ego et tu sumus. Equidem non aberrat commune iudicium de eo, quod ei præclaras quasdam dotes adscribit, cui ego non tantum subscribo, sed et addo pectus candidum mihi videri. Nam ante quinquennium pene multus mihi cum eo sermo fuit et frequens per literas confabulatio. Ab eo tempore pene nihil commercii . . . Scopum laudo . . . sed immatura esse consilia . . . »

XVI.

Týž témuž (úryvek).

Z Gdanska 1635 — 31. července. Zpráva o vydání Januy rerum, ovšem klamná, vzbuzuje živé očekávání.

»Comenii Januam rerum prodiisse glossitat Catalogus Lipsensis, sed mihi nondum visa. Pansophiam meditari scio et valde laetor. Erit enim, sat scio, autore digna et multi usus. De hac forte rumor ad aures vestras: sed mea farrago aliud quiddam est.»

(Č. XV., XVI. coll. vydavatel.)

XVII.

Kurtzmann Mochingrovi (úryvek).

Z Vratislavi 1635 — II. srpna. Očekávání Januy rerum.

»Interim Pansophiam illam Comenii opperiemur et per Januam rerum ingrediemur, si patuerit nobis.«

XVIII.

Týž témuž (úryvek).

Z Vratislavi 1636 — 26. září. Neschvaluje soudu Majorova, který zavrhuje pokus Vechnerův podati didaktický úvod a rozbor Komenského Januy.

»Majoris nostri de Vechneri opusculo, quoad titulum de igne in Janua linguarum Comenii, nuper ad Te misi. In eo mihi (libere ad amicum de amico scribo) non placet, quod (quia quisque ingredi possit adytum linguarum, non debeat audire, quae narret is, qui infuerit, sed ipse ingredi debeat) innuere videtur, supervacaneam esse istam operam. Felicius et lubentius ingreditur, qui prius audit eum, qui vidit et perspexit, quae intus sunt, quam qui ingreditur ignarus, quae ibi sint et quo ordine singula perspicere et attendere debeat. Ipse potes ingredi. Ergo) non audies eum, qui narrat, quae intus sunt. Non valet consequentia Polyanthea, Theatrum Zwingeri, flores patrum etc.: et alia hujusmodi scripta dicunt, quae in aliis scriptoribus invenire liceat. Ergo sunt libri inutiles. Non sequitur etc. Multa ea de re cum Majore nostro, post schedam illam, quam ad Te misi, plura vero Tecum, si coram loqui liceret.«

XIX.

Týž témuž (úryvek).

Z Vratislavi 1636 — 10. října. Přeje si znáti list, který napsal Mochinger Vechnerovi. Vechnerův článěk o ohni je velmi užitečná práce; nechť původce jeho hledí vypracovati též ostatních 99 částek. Nemusí se všechno v celek spojití, nýbrž může každý kus o sobě dávatí poučení.

»De igne Vechneriano spero me Tibi potius, quam Majori consentire, id quod ex bina mea scriptione intelligere potuisti. Ut vero et ego intelligam, Tu efficies, cum mihi facta fuerit copia legendi ea, quae ad Autorem utilis ejus opusculi misisti. Certe longe majori cum fructu quis ingreditur in conclave, in quo multa visenda et discenda, qui ingreditur introductus ab hujusmodi Janitore, qui infuit, et ostendit, quo ordine singula dispicienda et notanda sint: quam qui ingreditur absque praevia instructione boni Janitoris. Bonus profecto Janitor Vechnerus, qui manuductione sua egregie mentem dirigit, ingenium excitat et acuit, intellectum illuminat, linguam instruit, eruditionem auget lectori sui de igne opusculi. Utinam in reliquis idem praestaret, quod in loco de igne praestitit! Multis aperirentur oculi, ut in autoribus videre et notare discant, quae sine Vechneri manu et indice digito vix vidissent. Pergat, pergat optimus Autor, nec boni naturam in se cohibeat, quod est communicativum sui. Fiant, quia 100 sunt loci, 100 hujusmodi libelli, et quivis ita seorsim exprimat, et ligetur, et non erit metus a grandi monstro voluminis, quilibet esse poterit diverso tempore, pro cujusque lubitu utilissimus comes, et vade mecum. Centum ejusmodi libelli, centum erunt ad solidam eruditionem introductiones, ut homini, qui

a literis nomen habet, de quavis re et materia dicendi copia sit in promptu. Sed plura de his coram loqui mallet, quam scribere. Sufficit, si me probare et tecum approbare Vechneri ignem intelligas.«

Vechner nemohl ve své práci pokračovati, ač byl z mnohých stran k tomu povzbuzován Jeho pokus o ohni vydal Komenský v Opera Did. I. str. 318—346.

(Č. XVII.—XIX. coll. vydavatel.)

XX.

Mochinger Kurtzmannovi (úryvek).

Z Gdanska 1636 — 30. září. Odpověď na list uveřejněný v Č. XIX.: přiznivý úsudek o »Ohni« Vechnerově.

»... Majoris nostri cum lepidum, tum curatum de Vechneriano igne iudicium legi et, ut res postulabat, subisci. Ubi id descripsero, proxime ad te repedabit. Adjiciam mea, quae ego ad autorem istarum pagellarum misi. Quidquid sit, si iste plura hujus generis apparatus habet, nollem, ut rogam ex iis faceret.«

(Coll. vydavatel.)

XXI.

Pöhmer Hartlibovi.

Z Norimberka (1636). Děkuje, že mu byla poslána Delineatio Didacticae. Od Komenského velmi mnoho očekává, zvláště pro mládež školskou. Lituje, že Komenskému chybí prostředky, čehož příčinou je válka. Kdyby byl v Německu mír, jako v Anglii, měl by i podporovatelův. Budoucího roku nastoupí snad cestu do Pruska a bude Komenskému psát z Gdanska; ale má naději, že se Hartlib jeho věci v Anglii ujme. — Na konci o některých jiných učencích, zvláště o Duraeovi.

Clarissime Domine Hartlibi!

Ultimas tuas, praeter plurima alia, eo maxime nomine gratas habui, quod pretiosissimum A. Comenii apud Te depositum, Delineationem Didacticae ipsius puto, votis ac desideriiis meis donaverint. Hoc sane illud fuit, quo nihil hactenus animo concupivi curiosius, quoque nihil eidem suffragatur exactius. Obnixae igitur a Te contendo, ut omnia, quaecunque porro de hoc Viro tibi innotescant, scrupulose ad me perscribere digneris, quo tandem Modum ipsius specialem, de cujus possibilitate accurata rei pensiculatio dubitare me non sinit, investigare possim. Nosti Acontii in Ep. ad Wolfium vaticinium, cui fidem suam hoc pacto adstrui et video, et praesenti seculo (quo Divinae benignitati funestissima illa, quae Orbem Christianum hactenus exercuere mala, efficacissima bonitate recompensare placet, imprimis vero Juventuti nostrae gratulor; spe enim plenus sum hunc Virum in hoc genere excellentissimum esse Gratiae Dei organon ad publicum Scholarum bonum promovendum tam singularibus donis exornatum. Unicum interim doleo, quod scribis, afflictam Excellentissimi hujus Viri conditionem et durissima acerbae penuriae Vincula, quibus ille una cum Collaboratoribus suis constrictus jacet, generosos et laudabiles hosce conatus sufflaminare; doleo inquam, idque tanto vehementius, quod me destitutum iis mediis, quibus huic malo

mederi possit, sentiam. Et haec quoque causa est, quae literarum cum ipso commercium et conceptuum meorum communicationem remoratur, cum in vacuis verborum ac inanibus hortationum solaminibus parum praesidii ei repositum videam, et quantum ex literis colligere licet, huic ingenio innutritum est, ut simplici veritatis tenore in conceptibus suis exprimendis contentus, sermonum ambages et phaleras fastidiat. Summa igitur votorum meorum esset, ut re ipsa tanto viro opitulari possem juxta illud: Tu si forte cui velis bene factum, adde operam, sola cadaver est voluntas. Verum is rerum nostrarum impraesentiarum status est, ut diuturnis ac pene infinitis effervescentibus belli malis et in dies ingravescentibus exactionibus ac depopulationibus enervati et exhausti aegerrime vitam sustentare valeamus, quod ipsum obstat, quo minus aliquid spei aut subsidii pecuniarii hinc audeam promittere. Si urbs nostra aurea illa pace frueretur, qua abundat et abutitur Anglia Vestra, nec media neque Patroni et Evergetae hunc virum — hoc opus — desererent. Interim ante omnia Deus invocandus, ut, sicut hujus viri pauperiem et exilium (nunc accelera ipsa nefasque [Caesarianorum] hac mercede placant), ita porro ejusmodi adminicula subministrare talesque Patronos ac Collaboratores huic Viro excitare velit, quo sublime hoc et non sine speciali gratia Divina hucusque promotum opus felicissimum tandem coronet exitus. Nec ambigo ego, quin Deus miserante oculo aliquando aspecturus sit miseriam Iuventam et Posteritatem nostram (si quae futura est) illamque beneficio dexterioris Institutionis a nefandis istis malis praeservaturus, quae lamentabili experientia exundarunt in totum Reipubl. corpus, cujus fontes esse neglectum disciplinae puerilis pauci intelligunt. Fieri posset, ut proxima aestate necessitas abeundi in Borussia mihi imponeretur, et tum Dantisco ad Dn. Comenium forte scribam, hocque pro virili agam, ut aliquo munificentiae argumento verum meum affectum ipsi probem et aliorum quoque provocem, quo nomine tibi etiam me obstructum fateor, qui post tot ac tantas in res Deo gratas et Reipubl. Literariae proficuas impensas factas hoc quoque opus spontanea ac prompta tua benevolentia complecti voluisti; de cujus perennitate ut non dubito, ita spes certa plauid fore, ut Te incensore omnium Bonorum in Anglia Favor laboribus et conatibus hisce liberalem auram sit inspiraturus. Nec peribit tanti facti gratia; sed Deus sanctam hujusmodi ipsius honori ac totius Boni publici saluti consecratam Eleemosynam abundanti cum spirituali; tum temporali benedictione remuneraturus, et, si hoc aliquid ad rem facit, totus Orbis Christianus ejusmodi Patronis aliquando suam hanc felicitatem est debiturus; omnis denique aetas talium Virorum merita gratiori memoria veneratura ac majori laude prosecutura est, quam Maecenatis illius, qui par Poetarum servavit, vel Ptolomaei, qui unicum Bibliothecam, subsequentium mox flammaram saevitia consummandam, instauravit.

P. S. Dno Duraeo salutem dico, cujus etiam Ruarus in proximis suis meminit; Duraeus, inquit, utinam tandem pariat feliciter, quod jam pridem parturit! dignatus est ille meum aliquando super illo argumento consilium expiscari, nec id ei displicuit, etc. -- Digne ac utiliter idem Dnus Duraeus sublimes cogitationes suas occuparet, si summa Curae Paedagogicae capta, imprimis Modum illa applicandi plenius illustraret (ut hac ratione sinistre a multis praeconcepta opinio, nudas tantum speculationes et imagines de his rebus apprehendens, expugnaretur et illarum facilitas et conjuncta utilitas in apicum produceretur). Item, quomodo ipsa fundamenta omnium disciplinarum pueris tradenda et pueriliter exprimenda sint. De inquisitione temperamentorum quae habet, placent et iudicium ejus desiderio de libellis huc facientibus: Icone animorum Barclaii et Scrutinio Ingeniorum Huartis. Illud in generalibus versatur, hoc ad specialiora descendit: sed Refutationem hujus Rhotomagi vidi, hoc titulo, ni fallor, insignitam: L'Examen d'examen des esprits. Ab Atheis liber hic Huartis sedulo mihi commendatus est, quod notandum. Vale.

Zdali se dále stýkal Pöhmer, norimberský patricij, s Komenským, o tom nemáme zpráv. S Hartlibem zůstával v dalším spojení, jak vysvitá z listu XLV. Snad jeho doléhání také působil, že se Hartlib v Anglii o Komenského horlivě zasazoval.

(Coll. Dr. Th. Klähr v Drážďanech.)

XXII.

Hübner (?) Hartlibovi (úryvek).

(Z Hollandska) 1636 — asi v říjnu. Raduje se z prací Komenského, ale nepokládá se za povolána přidati něco k jeho pansofii. Pošle-li přece něco, stane se tak proto, by Hartlibův úsudek o tom zuvěřil, ne snad že by nějakou cenu své práci přikládal.

Comeniana lectu jucundissima mihi fuere. DEUS generosos optimi hujus Viri conatus iuvet! Sane v. l. minimam Manuscriptorum ejus partem periisse intime tecum doluerim. Sed meliora sperabimus, plus gaudii nobis attulerint ex improvise oblata. Sed quod requiris, ut, si quid Conversatio, lectio, meditatio mihi suggesserit ad pansophiam ejus juvandam, conferam: utinam tam locuples literaria mea supellex foret, ut vel guttulam illi sapientiae mari aspergere liceret, neminem sane in eo me promptiorem haberes: nunc rationibus bene subductis adeo angustam reperio, ut fere nulla re alia, nisi votis tantum sic possim esse liberalis. Nihilominus non intermittam, quidquid hactenus literarium meum otium peperit aut porro pariturum est, id omne in posterum Tibi videndum exhibere, magis ut tuo id iudicio committam, quam ullius momenti esse ipse arbitrer.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XXIII.

Týž témuž (úryvek).

(Z Hollandska) 1636 — 25. listopadu. Velké mínění o Komenského pansofii. Necht jež Hartlib má k tomu, by svou methodu, panharmonii, vydal. Specieľné částky budou moci i druzí zpracovati. — Líbí se mu skromnost Komenského.

...Aber nun mus ich an Comeniana kommen. Welcher ich nicht sagen kan, wie hoch sie mich erfrewet, der Hr. lasse ja nicht nach ihn anzumahnen, das er den gantzen Methodum dieses Operis Pansophici doch ehest wolle an den Tag geben, damit seine bisshero so gar Unbekante panarmonia, darin gewiss die grösste Kunst ist, möge recht kundbar werden. Speciales artes et disciplinae kennen ja Villeicht noch sonst von anderen cum fructu elaboriret werden, aber wo diese seine nova inventio de universali complexu omnis scibilis solte vertunkhelt bleiben, da möchte Villeicht wohl ein Seculum wiederhingehe, ehe einem solch licht in intellectu wieder accendiret würde. Wan er dieses una cum praefatione et reliquis prolegomenis hette drucken lassen, so konte er alsdan nichts desto wenig in explicatione particularium hujus Pansophiae Vortfahren, so viel er Zeit übrig haben würde. Ich kan dem Werckh nicht anders alsß felicissimum successum ominiren, aldieweil es, wie ich auss der herlichen praefation genugsamb sehen kann, auf sehr guete grunde bestehett Und nicht solche aenigmata Und wunderliche träume, alsß die Syntaxis Artis mirabilis Und andere solche prodigiosi foetus in sich halten, sonderlich fere deutlich und candide die warheit in allem zeigett. Dass aber der Hr begehret von mir zu wissen, wie eine solche Pansophia in specialioribus zu verfertigen, fordert der Hr. fast ein grössers, als mein geringfügigkeit sich Unterwenden darff.

... der Her besorget wohl recht, dass nun die neuen opinionen Hr. Comenii dem vulgo Eruditorum mehr anlass geben werden, fein libere inss gelach hinein zur philosophiren, alsß ihm mit gueten Rath (daran doch in diesen stücken am meisten gelegen) bey zu springen. Ja es werden Villeicht ihrer viel sein, die, sobald sie von einer Pansophie hören, ihnen werden einbilden, Sie werden nun im augenblickh Zu weusen Leüthen werden, Und keines studirens mehr bedörffen. Aber solche Kunst, halte ich, werde den faulen Bruedern niemahlen erfunden werden, die sie ohn alle mühe gelehrt mache. Und darumb gefelt mir dieses sonderlich an Hr. Comenii sachen wohl, dass er sich nicht

darin venditiret, alss wan er gar newe Unerhörte sachen wolte vorbringen, sondern Vil-mehr den weg zeigt, wie wir diejenigen adminicula, so wir bishero gebraucht, noch Vortheilhaftiger kennen gebrauchen, Und also solche Sachen verheisset, quæ multorum oculos operire possunt, ad melius consulendum literarum studiis atque per id Scholis, Ecclesiis, Politis totique Mortalium generi. Er gedenkhet in seiner Epistel eines Baronis Herberti . . . die Invention, derer er gedenkhet, mues gewiss ettwass sonderliches, Vir tantæ modestiæ de præstantia ejus tam fideliter pronuciare non posset, nisi de ea certissime persuasus esset.

Hübner tu mŕní dílo Komenského Pansophiæ Prodomus, jehož historii viz v Opera Did. I. 403—404.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XXIV.

Týž témuž (úryvek).

(Z Hollandska) 1636 — I. prosince Chválí Hartliba, že kromě předmluvy i Sciagraphii díla žádal od Komenského. Dobře bude tuto uveřejniti, by věc druží potom sobě nepřipisovali, jak Anchorán učinil a Rave činí. — Věnovati se má dílo to heroovi Švédska. Chvála Komenského Informatoria.

Der Hr. hat aber wol gethan, dass er bey Hn. Comenio angehalten, damit er neben der Praefation eine Kurtze Sciagraphiam totius operis, wie auch ein Vollkomlich specimen totius operis, herausgebe. Dan ohne dieses wird schwerlich die praestantia totius operis, quam multis partibus receptis illis Encyclopaediis antecellens, den gelehrten für augen können gestellet werden. Die leütte muessen deutlich et quidem ipso opere convinceret werden, dass man alle die erudition, davon man so viel artes et disciplinas geschrieben, weit gründlicher Und näher haben könne, wenn man's auff rechte manier (solche nemblich, alss den fürgeschrieben wird) angriffe.

Nullus enim dubito, Virum hunc Sapientiae instaurandae genitum, sapientiam et luciferam et fructiferam (ut hoc Verulamianum hic transferam) nobis daturum. Cum hactenus inanibus tantum speculationum undis a plurimis delusi fuerimus et cum per multos annos in Physicis, Metaphysicis, Astro-omicisque detrivissemus, nesciverimus, ad quid illa omnia usui nobis aliquando futura essent. Ita multi manuarii artifices, malleo tantum, igni credere edocti, caetera materiae primae, vacui et inanes, inanum indagationum prorsus ignari, majorem a natura obedientiam extorserunt, quam summi Philosophi subtilibus suis et perquam ingeniosis, sed debilibus prorsus, nisi valida instrumenta secum apportent, decretis. Sed gloria illa mechanicis omnibusque, qui improbo labore tantum artes discunt, praecripi facile poterit, si omnia eruditorum cogitata et inventa ad certos usus ususque eius adipiscendi instrumenta et artes referantur. Id quod a Dni Comenii generosis rerum Naturae Conatibus speramus. Eoque fine hic meditationum plusculum indulsí, quo magis gaudeam, cum proxime tua benignitate videro, quam Dn. Comenius Tuque longe praestantiora de hoc argumento afferatis. Interea rogo, hanc tumultuariam de re tanti momenti commentationem,*) boni consulas. Nec hanc audaciam meam, quae talia tibi ostendit, bilem tibi movere sinas...

Dass Hn. Comenius will vera latius contrahiren, quam expendere, halte ich nebenst dem Hn. auch wohl für's beste. Hatt er in diesem Seminario so viel verrichtet, dass er scharfsinnigen Philosophis gezeiget, quomodo scientiarum omnium arcem compendiosiori via invadat ac totam sui juris efficiant, den andern aber, die so viel mühe nichtt wollen auff sich nehmen, doch so viel mitgetheilet, damit sie sich ohne weitestige lesung anderer Bücher behelfen können, so hat er mehr praestiret, alss ein einziger von ihnen.

*) Rukopis má: commutationem.

Unterdessen wirdt sehr gut sein, dass eine kurtze delineatio des ganzen werkhs nur in ettlichen wenigen exemplaribus publiciret werde, damit nur anderer Judicia expliciret werden, damit nichtt, wann gar zu viel sollte herauskommen, ein ander Anchoranus komme, ettwass von dem seinigen dar zu flickhe, Und die Universal inventio ihm vindicare.... Dahergegen, wo sich einer Und der andre alss Hr. Evenius, Hr. Pöhmer findete, der das gemeine beste aufrichtig suchete, demselben kennen hernach per literas die hinterstellte scrupuli benommen Und die gloria perfectae hujus et illius operis particulae zwischen Hn. Comenio Und ihnen getheilet werden.

Wie man Unter anderen an Mr. Raven sihet (de quo coram postea pluribus). Wie gern wollte er die gloriam inventae Januae suis commentis Untertrucken Und für Comenio den Nahmen haben, dass er purioris Latinitatis per Germaniam instaurator gewesen. Welches, dieweil es ihm gantz Unmöglich ist, muss er sie unterdessen frigide loben, quod quidam apud Gellium peius aperta vituperatione judicabat Aber hievon paulo post mit mehreren. Wegen der Dedication bin ich auch mit dem Herrn einig. Ich wuste jetzo keinen Evangelischen Potentaten, dem solches mit besserem Vortheil, alss der Eros Schwedens.

Des Comenii Mutter-Schule belangend, ist solches gewisslich ein feines Büchlein, Und eines von den besten, so man in hoc genere hactenus hatt. Kein Zweifel aber ist, wan des Hr. Quaestiones paedagog. von niemand *) solten beantwortet werden, da wurden gewiss vil mysteria in hac educationis materia an den tag kommen, die sonst wohl für den meisten werden verborgen bleiben. Es ist immer schade, das Hr. Duraeus nicht der Sachen besser kan abwarten. Seine meditationes hierin gehen sonderlich tieff Und haiffen nicht so in superficie, wie die meisten zu thun pflegen. —

Zajímavá je protiva mezi sobci Anchoránem a Ravem a nezištnými Eveniem a Pöhmerem. O Eveniovi srv. článek Schmidtův v Monatshefte der Com. Ges. 1895 IV., list Komenského na něho u Paterý č. III.; list Pöhmerův v této sbírce č. XXI.

*) Snad: jemand.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XXV.

Týž témuž (úryvek).

(Z Hollandska) 1637 — 6. ledna. Přeje si viděti Komenského Physiku. Podává rozvrh svého pojednání o Pansophii.

Dessen Physica wirdt mir sehr lieb sein zu sehen. Ich habe sie zwar schon bey einem Zu Leiden gesehen, Aber das war so ein Neydischer Gesell, dass er mir sie niemahls durchzulesen Vergönnen wolte, seit der Zeit habe ich sie durchauss nie kennen antreffen. . . . Nichts desto weniger, wo ich alle diese stücke nicht zusammen fasse, dünkt mich, ich werde keiness nicht Vorgenüglich kennen abhandlen. Jedoch werde ich mich fürnemlich in keinen Dingen extendiren, alss nur in descriptione Pansophiae, cujus ostendenda est 1. Necessitas 2. Possibilitas, 3. Forma seu ejus requisita et specimen ipsius methodi. Vileicht werde ich de recta adornatione systematum ettwas subjungiren, die Ubrige stuckh, ob ich sie gleich, in ipso discursu, tanquam partes ejus gesetzet, werde ich bey seit stellen, oder peculiaribus discursibus, si opus fuerit, reserviren. Sihe da hat der Herr eine rudem delineationem meiner conceptuum Über den begehrten Discours.

Rozvrh ten obšlrnější, jako schema vypracovaného memoriale, viz č. XLVII.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XXVI.

Týž témuž (úryvky).

(Z Hollandska) 1637 — 3. února. Chválí jedno dílo Pellovo a jednoduchost vědeckého jazyka u Komenského.

Mr. Pells Discours De Numero et Ordine Disciplinarum gefahlet mir Über alle massen wohl. Es ist nur die lautere warheit, wass er von den systematibus saget... Dass ist alle Zeit meine meinung gewesen, dass man nur gewisse, Und im Menschlichen Leben recht nützliche Sachen tractiren solte, Und dieselbe also fürbringen, damit ein jeglicher, der der sprachen, darin sie geschrieben, kundig, selbige Verstehen Und Zue seinem Nutz gebrauchen kente, nicht aber Zuevor ein Jahr ettliche mit aussgrüblung der Terminorum hinbringen durffte. Es scheint, Comenius gehet auff dieselbige fundamenten, welchess dan gewiss etwass sonderliches ist, dass Zweye so weit abgesonderten Leütten eben ein inventum inden Sinn kommen ist. Es wird gewiess diesess eine grosse Veränderung in studiis Verursachen; wannns erst recht Under die Leütte kommen wirdt.

Pell, anglický matematik, náležel ke kruhu Hartlibovu. V jeho pozůstalosti nacházejí se opisy mnohých listin zde uveřejněných.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XXVII.

Týž témuž (úryvky).

(Z Hollandska) 1637 — 8. února. Chválí Grotia a haní Raveho pro titule jich děl. Komenského Physika se mu v celku líbí, ale některých věcí pfece neschvaluje, o čemž míní podati zvláštní zprávu.

... Lese lieber ein Buch dess Grotii, da der Titel kaum 4 oder 5 Worte lang, dan dess Raven dissertation, derer gantze Inhallt fast auff dem Titul aussgebreytet stehet. Comenii aber werckh belangend halte ich, man kenne ihn mit seinem titul noch wohl entschuldigen, Sintemal er sein werck nur Purum Sapientiae Seminarium Pansophiae Christianae, nicht aber Pansophiam selbst, welches frewlich ein wenig zu prächtig were, genannt, gleich als ob der Author alle weissheit allein gehabt Und auch andere alssbald durch ein einzelnes Buch einträchtern könnte.

Dess Comenii Physicam werde ich dem Hr. in kurtzem wieder zueschicken, Und dann, wass ich noch darin desiderire, schreiben. Es seind aber doch Viel guete Sachen darin, Und mehr Substantialia alss wohl in allen den grossen Commentariis so man über den Aristotelem geschmieret, Vorhanden.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XXVIII.

Týž témuž (úryvek).

(Z Hollandska) 1637 — 22. března. Lituje, že je Komenskému nemožno na pansofii dále pracovati, prosí Hartliba, by jej dále přiměl načrtnouti své myšlenky, které mohou potom jeho přátelé pracovati.

Von H. Comenio Vernehme ich sehr Ungerne, dass er so gantz jetzo Von seinen Pansophischen Meditationibus abgerissen ist, wan er dass werckh übergibt, wird schwerlich

so bald ein ander wider kommen, der auff solche weütleüffige gedankhen gerathen wirdt. Der Hr. muess desto fleissiger bey Ihme anhalten, dass er seine gedanken, die er schon zu Papier gebracht, in eine Ordnung bringe, Und da er das werk selbst nicht absolviren kan, die selbe doch gueten Freunden mit theile, damit sie andern Ursach geben mögen diesem stuckh desto besser nach zue denckhen.

XXIX.

Týž témuž (úryvky).

(Z Hollandska) 1637 — 19. dubna. O nepřekných záležitostech Raveho. Vechnerovu práci celkem chválí, taktéž Duraeovu.

Gott Verleühe, dass Comenii werckh den gewünschten Zweckh möge erreychen, Und er rechtschaffene Patronen zu dieser seiner Arbeit finden möge. Der Schneiderus zihlet im angezogenen orth gewiss auf den Raven. Den von Buchnero halte ich nicht, dass er jemahl solchess werkh fürgenommen gehabt habe. Wass aber Rave praestiren werde, stehet zu erwarten. Er ist Von Erfurth gar mit grossem schimpffe wegkommen, in dem er sich alda mit eines fürnehmen Mannes tochter Verlobet, da er sich doch in seiner Patria mit einer Wittibe, die ihm auff ihre Uncosten lange Zeit auff Academien Unterhalten, hat gleichwohl im Vergangnen Jahre seine logicam aussgehen lassen, da er gar schimpflicher weise abgedancket, Und ettlicher massen der Statt Verwiesen worden. Jezo ist er zu Rostockh Professor Eloquentiae, da soll er Von seinem debachiren nichts nachlassen, hat gleichwohl im Vergangnen Jahre seine logicam aussgehen lassen, da er gar diversa von allen anderen Authoribus inne haben soll. Wie mir solches Von Zweyen Rostochischen Studenten, so sich jezo alhier auffhalten, für gewiss ist referiret worden.

Comenii Janua wird für diesem auch wohl ihr Lob behalten. Vechneri werckh, ob ess gleich wohl auch noch viel naevos hatt, ist doch diesen Colloquis bei weitem für zuziehen.

Hr. Duraei judicium de usu imaginum gefelt mir sehr wohl. Ist eben dass, wass ich alberet Von den imaginibus gewünschet, niemahls Zeit gehabt Völlig Zue Überdenckhen und Zue Papier zu bringen. O, dass wir nun die Pansophiam wohl beschrieben hätten, die würde Unss all die Sachen, so durch Bilder Zue repraesentiren wähen, gar herlich anzeigen, die Bilder aber würden der Jugend alssdan die Pansophiam recht Verstehen lehren. Es ist immer schade, dass H. Duraeus diese Sachen nit tota mente invigiliren soll. Er würde es gewiss Comenio ipso in Vielen stückchen weit Zu Vor thuen. Jedoch bringet er nun jetzo die conciliationem nur auff die füsse, so hat er mehr, alss alle Theologi Und Colloquia dieser 100 Jahre aus gerichtet. Ich halte, Hr. Menclius werde etliche Stücke der Sensuum schon particularisiret haben.

Vzpomínaná zde práce Vechnerova jest uvedený již výše spis k Janue Komenského: srv. č. XVIII., XIX., XX. Duraeova paedagogická práce vyšla až roku 1650

(Čís. XXVIII. XXIX. coll. Dr. Th. Klähr.)

XXX.

Týž témuž (úryvky).

(Z Hollandska) 1637 — 10. května. Chválá Komenského metaphysiky.

... ich mache mir fast die einbildung, Hr. Comen. habe die Metaphysicam ex praescripto Verulamii (der eben so viel davon et de ejus sobole Magia, alss Comen. promittiret) elaboriret. Sie reden beyde fast aus einem munde, welchess, wan es geschehen, hat sich

Hr. Comen. Vber alle massen wohl Umb die Welt Verdient gemacht, Und wan er gleich nicht mehr praestirt, hat er genug gethan. Ich halte gänzlich, ja sehe es fast augenscheinlich aus seiner Praefation, dass ihm dieses ansam tam Universale opus anzufangen gegeben. Befürchte aber dabey, dass er sich jucunditate operis nicht verführen lasse et intra limites Metaphysicae bestehen bleibe, oder ad praescriptum hujus alle andere disciplinen reformiren wolle. Dabey aber eben die incommoda fürlaufen wurden, die Aristoteles mit seiner Logick Und Plato mit seiner Theologie in Corpore Scientiarum Ver Ursachet, für welchen erroribus Verulamius alle Philosophos so trewlich wahrnet...

Bey dieser abtheilung will ich bleiben, biss ich Vernehme, ob Hr. Comenius, quem ego auctorem lubentissime sequor, non minus ac Cicero suum Platonem, einen bessern erfunden.

Podobá se, že tu měl Hübner spis pansofický nám neznámý.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XXXI.

Týž témuž (úryvek).

(Z Hollandska) 1637 — 17. května.

Mich wundert, dass H. Comenius von seinem invento, dessen er in dem vorigen schreiben gedencket, weiter nichts gedacht, auch nicht einmahl in wass stuckh es wehre. Solte ess einess von den beyden sein, so thete er besser, dass er's dem Herrn bei Zeiten vertrawete, damit es der Herr zue seinem nutzen bekand machte, ehe ihm ein anderer zue vor kheme.

Dotčenými dvěma vynálezy míní se Perpetuum mobile a Navigatio secundum longitudinem, dle udání Jak. Shurttem objevené. V čem záležel objev Komenského, není jasno.

(Coll. vydavatel.)

XXXII.

Týž témuž (úryvek).

(Z Oxfordu) 1637 — 16. června. Úvahy o zprávě, že se v Německu vedou disputatione o Komenského Physice.

Dass sie in Teutschland Paradoxa Physica Comenii disputiren, ist kein wunder, sie thuen nur pro more suo. Ob ess gleich der Pansophi wenig helfen wird, wird ess ihnen doch Villeicht die Aristotelische materias primas et entitates ein wenig verleyten Und also die bahn machen, dass ihnen hernachmahl dergleichen opiniones nicht so gar paradox fürkommen.

Bližší povědomosti o těchto disputacích nemáme.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XXXIII.

Týž témuž (úryvek).

(Z Oxfordu) 1637 — 12. června. O překážkách při tisku Komenského Prodomu dle zprávy Bythnerovy. Chvála Sorella a Herberta de Cherbury.

Nun haben wir zwar noch keine absolute licentiam Zur Druckherrey, gleichwohl so viel ist dabey gethan, dass der Hr. Vice Cancellarius die gantze Praefation gar fleissig

Überlesen, auch alles darin approbirt, Und Zwar mit höchster Verwunderung sagende, es wehre ein werk, das *captum rationis humanae* superire. Er hat aber diese scrupulos darbey moviret, dass ihm dünkete, Er pelagianisirte an Unterschiedlichen orten; Item dass er an ettlichen orten mit den Socinianern consentirete. Welchess wan ess also wehre, durffte man ess alhier zue druckhen nit gestatten. Sintemahl es wider die *Articulos Ecclesiae Anglicanae* wehre. Welche scrupulos ihme dan H. Bythnerus (*ex cujus relatione haec scribo, ego enim non adfui*) genugsam benommen, mit anzeigung, dass er, Hr. Comenius gar Orthodoxus wehre, Und ess weder mit Pelagianern oder Socinianern hieltte, allein wass er de *excellencia Naturae humanae* redete, dass erstreckhet sich nur ad *Philosophiam*, keiness wegess ad *Theologiam*, damit er zwar zufrieden gewesen, hat es aber doch ad *Professorem Metaphysices* remittiret, dass es der solte durchlesen Und ihme sein *judicium* darüber anzeigen. —

Mich düncket, wan Sorellus und Comenius mochten bey einander sein, sie sollten ein trefflich werckh machen, Und einer dem andern gäntzlich auff die rechte bahn helffen. Herbertus solte hierbey den dritten man geben, dan sein werckh de *Notitiis communibus* nicht anders als eine kleine Pansophi ist, quod mihi ex opere ejus de *Veritate* pene liquido constat.

Žádané bližší zprávy o Bythnerovi z matriky university oxfordské jsem neobdržel.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XXXIV.

Týž témuž.

(Z Oxfordu) 1637 — 28. června. O Komenského spise »Faber fortunae« Hartlibovi dává za pravdu, že pansofii velké váhy nepřičiní. Pansofie neměla by se vůbec na morálně obory rozprostírat. Mimo to Komenský přý nespravedlivě posuzuje ideu Verulamiovu. »Com. id praestit . . . quod ubivis obvium esset.« — Toto posouzení asi vysvětluje, proč dílo Faber fortunae, již r. 1637 hotové, teprve r. 1657 bylo vydáno.

(Excerpt. vydavatel.)

XXXV.

Týž témuž (úryvek).

(Z Oxfordu) 1637 — 5. července. Přeje si Komenského *Paradoxa Astronomica*.

Comenii *Paradoxa Astronomica*, wan sie der Hr. von Mr. Pelle wieder bekommen Und sonst auff ein tage 3 oder 4 entbehren kan, möchte ich wohl einmahl durchsehen, nur Zu sehen, wie weit er mit Sorello, der auch Vieless in seinem Opere de *Motu Astrorum* schreibet, Übereinkhome, oder nichtt. Jedoch mache ihm der Hr. desswegen keine Ungelegenheit.

O takovém dile Komenského nemáme zpráv; podobá se pravdě, že jest mysliti na jeho spis *Astronomia*, který nebyl vytištěn.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XXXVI.

Týž témuž (úryvek).

(Z Oxfordu) 1637 — 13. července. Srovnání *Astronomie* Komenského se Sorellem.

Ich bedancke mich für Überschickung *Astronomiae* Comen. Habe sie, so Viel ich in der Weyle thuen können, in etwass schon durchgelauffen. Finde etliche gute sachen

darin, bin aber wegen Unterschiedlicher Paradoxorum mit Mr. Pellen enig. In refutatione Terrae motus braucht er Und Sorellus fast einerley argument. In anderen stücken ist Sorellus anmuthiger zue lesen, dieweil er continua et admodum diserta oratione all dass seine fürbringt, durchauss aber mit Verdrisslichen definitionibus et divisionibus sich nicht aufhelt. Nur missfelt mir doch ettwass, dass er in refutandis aliorum opinionibus sich ettwass Zue lange Unter Zeiten auffhelt, seine Meinung aber gar parce entdeckt, welche, wan man sie weg hat, konte man fast alle argumenta adversariorum proprio Marte refutiren. Über dass brauchett Er auch nie mahlss Autoritate S^{ae} Scripturae, Derowegen Comen. billich Zue loben, sondern bindet sich nur bloss an die experimenta Und demonstrationes Sensuales. Ich habe aber doch, ob wohl Unterschiedliche newe, dennoch keine absurdum opinionem in ihm gefunden, wie auch der Hr. zu seiner Zeit selbst sehen soll, Und Vil leicht auch so judiciren wirdt, Wan ich ihm einmahl ein Extract dieses gantzen Operis Zue schicken werde. Jetzo bin ich mit anderen meditationibus noch ettwass occupiret, also dass ich mich gantz hierauff nicht geben, sondern nur horis successivis solche arbeit traktiren muss.

Velmi zajímavé fádky, ježto kromě nich nemáme žádných zpráv o Komenského Astronomii.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XXXVII.

Týž témuž (úryvek).

(Z Oxfordu) 1637 — 2. srpna. Raduje se z úspěchů Komenského ve Švýcarsku. Navrhuje především vydání jeho Didaktiky, ale tisk jen s nejvyšším privilegiem, aby autor škody neutrpěl pro sobecké spekulanty.

Ich höre sehr gerne, dass Hn. Comenii Sachen in der Schweitz bekend sein. Halte gentslich, dass er Zu anfangs mit seiner Didactica mehr, alss mit seiner Pansophi aussrichten solte, ja mich dünckt, es kan der Pansophi der weg nicht besser alss durch die Didactica gebahnet werden, Sintemahl in diser nicht so Viel paradoxa alss in jener sein, die Leute auch Von dieser Materi besser alss Von iener judiciren khennen, wan aber Hr Comen. (wie er in seinem letzten schreiben Zue Verstehen giebt) dieselbe dem Hn. mit ehesten Zue schicket, würde vor allen Dingen Von nöthen sein, dass solche ohne privilegio Von dem König in England Und den Hn. Staden nicht publicirt wurde, dan sonstn wirdss nicht fehlen, ess werden alsobald ettliche hungerige Drucker selbige nachdrucken, Und wurde alssdan der gewinst Comenio nicht anderss alss in der Janua Linguarum entgegen.

Blížší zprávy o těchto úspěších ve Švýcarsku nemáme. Jediné, co z té doby víme, je ženevské vydání Januy, avšak není pti něm strany Komenského nic pozoruhodného.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XXXVIII

Týž témuž (úryvky).

(Z Oxfordu) 1637 — 9. srpna O Logice Raveho, o úspěších Komenského Januy v Londýně, o E. Bodinovi.

Ich habe im selbigen schreiben Zue forderst gerne gelesen, wass er von Johan Raven Logica schreibett. Zwar benimbt mir dass nicht wenig von der Hoffnung derselben, dass er sie sonderlich ex Aristotele ejusque Interpretibus Zusammengeschmiedet, Sintemahl er nicht leicht schlimmere Logicas antreffen khennen. Aber hingegen ist mir lieb, dass er solchen Methodum promittirt, quae per sensum praeceptorum monstret, welchess gewiess bisshero hefflig ist Versehen worden.

Wass Baldovius Von Comenii Janua schreibet, dasselbe, sagte Mr. Bythner, hette der Schulmeister alhier Zue Oxford auch darüber geklaget, Nemblich, dass er sie fast ein gantz Jahr

seinen Schülern expliciret hette, hette aber damit gantz nichts aussgerichtet, sie wehre für die Jugend gar zu schwer. Aber hierin ist die Schuld nicht Comenii, sondern der faulen Paedagogorum, warumb paraphrasiren sie dass nicht deutlicher, wass ihnen Zue schwer dunckhet.

Dess Bodini Ars Mnemonica per imagines ist aussser Zweifel gantz gewiess. Ess soll aber er selbst solch ein wunderlicher Kopff sein, dass niemand mit ihm kan Zurecht kommen. Wer seine phantasmata nicht bald apprehendiren kan, auff den donnert er alss bald mit schelmen, Eseln und Schlingeln Und anderen groben wortten, Also dass keiner bey ihm lange aussdauern kan. Über das ist er auch sehr tewer, nembt keinen an, ess sey dan, dass also bald hundert Rthaler auff die Hand gegeben werden, dafür doch der Bursche bissweilen wenig genug Von ihm lehrnet. Haec mihi in Hollandia de ipso explorata fuse. Ob er sich nun seit der Zeit geendert, kan ich nicht wissen, will es aber durcht schreiben Vileicht Künftig, geliebt es Gott, wohl erfahren. Ich habe dieses wunderthier damahlen niemahls Zue sehen bekommen kennen, dan er gar obscure Und eingezogen lebett. Ist Über alle massen einess stoici Und inamoeni ingenii.

Zvláště cenné jsou zprávy o Bodinovi, o němž jinak lexika ničeho nevědí.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XXXIX.

Týž témuž (úryvky).

(Z Oxfordu) 1637 — 16. srpna. — Podává zprávu o rozhovoru, který s ním měl Baccal. theol. Mr. Watt, Coll. Lincolnien-is, velice horlivý přivrženec a nad jiné důkladný znatel Verulamia. Zpráva hrozil, že, podnikne-li Komenský něco proti Verulamiovi, nedovolí mu v Oxfordě nic tisknouti. Potom tvrdil, že Kom. všechny své ideje z Verulamia přejal. Hübner mu podotkl, že Komenský vysoce si vážil Verulamia, avšak »Vileicht Comenius ettliche inventiones hette, die wohl Verulamio selbst nicht wehren in Sinn kommen.« Tu řekl Watt, by Kom. ve svém díle pokračoval; snad prý mu některý anglický slechtic poskytně podpory. — Dále zmiňuje se Hübner o návštěvě katol. theologa Sengella, jenž Galileiho vyvracel, a slyše o Komenského Astronomii velice si ptál ji viděti. Proslí Hartliba za úsudek. — O pansofii Hübner hodlá ještě vyzvěděti mínění svého přítele Schletnera a svých krajanů Dr. Francka a Dr. Bergiusa. »Von de Cartes und seines gleichen wird schwerlich schriftliches judicium auszusprechen sein, sie sind gemeinlich gar zu faul Und wollen ihnen so viel Zeit nicht nehmen, wo man nicht per Discursum ihnen etwas auslockt, so erfahret man von ihnen nichts.« Na konci listu zpráva o obrázkové knize El. Bodina.

(Excerpt. vydavatel.)

XL.

Týž témuž.

(Z Oxfordu) 1637 — 30. srpna.

»Mit Mr. Watt habe ich gestern wieder lange geredet, Er rühmet den Comen. Über alle massen. Beklaget nicht mehr, alss dass er seine Zeitt mit Predigen muss hinbringen.«

(Exc. vydavatel.)

XLI.

Týž témuž.

(Z Oxfordu) 1637 — 20. září.

»Ich redete vorgestern mit Mr. Sengelln von Comenio, Er rühmete sein Vor Haben gar sehr, sagend, wan Er dass praestire, wass er promittire, wolle er sich kein ander Buch begehren.«

Naproti tomu prý se v slibech Sorellových velmi oklamal

(Excerpt. vydavatel.)

XLII.

Týž témuž (úryvek).

(Z Oxfordu) koncem r. 1637. Zpráva o jakýchsi nástrojích, které má Budaeus sdělití Angličanům. Kardinal Bilderbeck uznává směr Komenského.

»Mons. Budaeus schreibett an H. Haack, dass die Instrumenten Von Hr. Nettenburg, davon er dem Hn. hiebevor geschrieben, im wercke sein, So bald sie Verfertigtett, wirdt sie Hr. Budaeus communiciren. Er schreibett auch, H. Bilderbeck Cardinal Von Gentni Und andere loben Comenii Conatus gar sehr.«

Budaeus a spojení jeho s anglickými přírodopytci se Komenského málo týká. O kardinálovi Bilderbeckovi se mi nepodařilo něco zvědět ani místo jeho kathedry náležitě přečísti.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XLIII.

Z listu Komenského (Hartlibovi).

(Z Frankfurtu) 1638 — 8. března. Sděluje, že prosbě superintendenta Becmanna stran vydání Massonovy Anatomia Universalis přičinou chudoby a bídy vyhověti nemůže. O smutném osudu školy nad Odrou a Joachimské. (Frankfurt nad Odrou a Berlín.)

Hr. Becmannus, Superintendent Servestanus, schrieb newlich an Unss Und berichtete, wie er fürhabenss wehre, die Anatomiam Universalem Massonii Zue augiren Und auffs neue ausgehen Zu lassen, damit die bisher diese 15 Jhare Scripta Polemica Luther. auch den Vorigen gleich examiniret Und refutiret wurden, begehrte, weil es ihme allein zu schwer fallen würde ess Zu Verlegen, wir auch ettwass darbey thuen wolten. Aber ob wir gleich sein propositum approbiren müssen, alss welchess der Kirchen sehr nützlich sein wirdt, so haben wir ihm doch, quae nostra iam est indigentia, die hülfliche Hand nicht bieten kennen. Wass die Ecclesiae Bremensis et Borussiae, an welche Dr. Bergius desswegen geschrieben Und Hr. Agricola Umb beforderung desselben gebetten, bey der Sachen thuen werden, gibt die Zeitt. Talis iam pro dolor! est apud nos rerum status, ut licet sint, qui causam Dei agant Ecclesiaeque emolumentum quaerant, nullus tamen, qui auxilia-trices illis manus porrigat, reperiatur, sed ab omnibus relinquuntur.

Academia nostra Viadrina tantum non animam agit, Schola vero Joachimica iam pridem expiravit, Rectore tamen, SubRectore et ConRectore eius adhuc nobiscum commorantibus, Hic tamquam ex specula meliorem fortunam et reparationem ad irrita redacti Gymnasij expectantibus

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XLIV.

Komenský (Hübnerovi).

(Z Frankfurtu) 1638 — 8. března. O pokusech superintendenta Bergia, ref. kněze v Berlíně, stran církevní kázně.

Ecclesiastica belangende hat Hr. Bergius, nachdem er Assessor Consistorii worden, sich sehr bemühet, dass die disciplina Ecclesiastica wiederumb introduciret werden mochte, hat auch seine gedanken, wie ess damit angestellt werden konnte, aufgesezet Und dem Consistorio Übergeben, welche sich solchess gefallen lassen, auch die gesambten Prediger dieser Statt so wohl Lutherisch als Reformirte haben ess approbiret, ist noch ubrig, dass es der Hn. geheimen Räthen, dehnen es auch schon eingeliefert worden, censur Und guet achten darauff erfolge Und hernach ihr Churfl. Durchl. furgetragen Und Von ihr publiciret Und introduciret werde. Wan dasselbe geschehen möchte, wolte ich eine gute Hoffnung haben, dass Gott der Hr. diesem Lande ferner gnädig zu sein Und den gulden Leuchter, wie man sich sonst wohl zue befahren hatt, nicht Von Unss zu nehmen geneiget sey Geschiehets aber nicht Und sol diesess hochnützliche werkh von den Instrumentis Satanae verhindert werden, so weyss ich schon, wass ich gedencken und meinem Vatterland prognosticiren solle. Ess scheint, Gott der Hr. habe diesen Mann sonderlich Zu diesen letzten bösen Zeiten erhalten, dass er ein aufrichter dess Zerfallenen Gottesdienstss sein solle.

(Coll. vydavatel.)

XLV.

Hartlib Tassiovi.

Z Londýna 1638 — 10. srpna. Prosí za prominutí, že německy píše. Na jeden z jeho listů již odpověděl; poněvadž ho však ještě odpověď nedošla, vrací se k němu. Stran Komenského souhlasí, že při vypracování pansofie musí všichni badatelé Komenskému pomáhati. Mimo to obrací se k dílům Jungovým, Herbertovým, a sděluje úryvek z listu Pöhmerova. Je zvědav na nové vydání Januy; podává zprávu o nových zjevech literárních, medicínských, filologických, fysických, mathematických a dokazuje tím nejen svůj zájem, ale i zběhlost ve všech těchto oborech.

Hochgeehrter Herr Tassi — Sonders günstiger und vertrauter Freund!

Um auf des Hn. erste Schreiben zu kommen, so bin ich in dehme, was Er von H. Comenio Schreibet, mit Ihme ganz und gar einig. Freilich ist es eine gefehrliche Sache u. vielfeltigem irthumb nur allzusehr unterworfen, aller und ieder dinge Natur und eigenschaft, so wie sie an ihnen selbst sind, zubeschreiben, nicht aber nach seinem eigenen guttdüncken eine Fabricam Universi et Rerum in eo contentarum Ihme zu ertichten. Weil aber jenes nicht ohne fast unendliches Observiren und Experimentiren geschehen kan, ist woll zu bejammern, dass die Eruditi wieder die crassam ignorantiam falsamque Scientiam generis Humani nicht besser conspiriren und einer dem Andern trewlich und ohne betrug, wie Er in einigen stück Menschlicher Vernunft oder Wissenschaft wahr u. gutt befunden, communiciren. Welches das einige Mittel ist diesem ubel etlicher massen abzuheffen. Den einem einzelnen viel mehr aber mit anderen geschefften beladenen Menschen, ist es gewiss ganz unmöglich

durch eigene observation und Erfahrung von allen dingen gewisheit zu erlangen. Daher gegen es fast unglaublich ist, wie stattliche Dinge auch oftmahlen in ganz kurzer Zeit mögen zu wegen gebracht werden, wen nur etliche wenige aufrichtig und standhaftig zusammen halten, u. ihre Spolia de Rerum natura nicht entziehen. Sintemal in tanta diversitate ingeniorum humanorum etliche so geartet Sein, dass sie besser ein und das ander stück von newem ausfinden, andere aber solcher Inventorum zu weit herlicherem nutz, den es wol geschienen, Sich zugebrauchen wissen. An dieser Communication nun fehlet's H. Comenio am meisten und So etwa in seinem Werck mangel sich ereügen wird, wird es sonderlich obernählter Ursach müssen zugeschrieben werden. Unterdessen müssen wir zufrieden sein mit demjenigen, was Golt dem Hn. durch des Comenii arbeit ans licht zu bringen belieben wird und nur dessen uns frewen, d. hiedurch anderen, die scharffsichtige Sein, ein muth gemacht, den hebetioribus aber die augen geöffnet werden mögen, die groben irthumb, So in den Sektirerischen Philosophien fürlaufen, zu sehen und zu detestiren und nicht mehr anderer Sophismatis, Sondern ihrer selbst eigenen sinnen und verstand zu glauben. Und bin ich fast versichert, dass das Exempel, welches Comenius durch Sein Seminarium Pansophiae (welches doch vielmehr nur eine Introductio ad Veram Pansophiam, als die vollständige Pansophi, zu derer verfertigung Er Sich selbst viel zu schwach erkennet, Selbst ist) den gelehrten geben wird, mehr guttes als das Werck selbst thun werde. Unterdessen können wir nicht mehr dabey thun, als nur Gott gnade und Segen darzu wünschen, und dem Authori in particular stücken, So viel möglich, die hülfliche Hand bieten. Des H. Jungii halber ist mir Sehr leid, das Er seine herliche gedanken, die Er hin u. wieder verstecket, wegen unverstand u. grobe unbendigkeit der leut nicht volliger publiciren darf. Für seine überschickte Logik bedancke ich mich ganz freundlich, sende Ihme hinwieder nebenst stätig Ehrengruss zu einem geringen praesent die Opera Verulamiana, wie Sie alhier in fol. newlich aussgangen. Ich habe Seine Logick durchlaufen, finde darin gar viel herliche schöne Observationes, welche vielleicht einem u. dem anderen die augen ziemlich öffnen werden. Aufs wenigste wird der nutz drauss folgen, dass da etwa andere Logici ihrer gewonheit nach diese Seine Logicam zu impugniren anfangen, Er dadurch guttes*) bekommen wird, entweder dasjenige besser zu defendiren was Er für recht befindet, des anderen aber, So Er ex ingenio alieno Schreiben müssen, Schwachheit u. unvolkomenheit mit unwidertreiblichen gründen zu zeigen u. also zu bezeugen, das man gar anders zu Werck gehen müsse, wenn man eine rechte Universalem Logicam haben wolle, denn man bisshero gethan, da man Sich mehr bemühet, wie man dieses oder jenes phantasmata u. wunderliche terminos penetriren u. andern einkewen, als wie man den rechten processum Rationis, der allen Menschen gemein wehre, aussfinden möchte. Aus der beschreibung seiner Apodictica muthmasse ich etlicher massen wohl, was desselben Wercks fürhaben Seie. Würde gewiss die Leute ein wenig fürsichtiger machen, wenn es ihnen etwas mehr bekend würde. Ich höre, Er solle etliche discursus philosophicos gemacht u. unterschiedlichen guten Freunden communiciret haben. Ich habe aber dieselben noch niemals zu sehen bekommen können. Der H. würde mir ein grossen Dienst thun, wenn er mir darzu verhelfen könnte. Es ist schade, dass die Opera Verulamiana So unlateinisch u. undeutlich übersetzt worden. Imgleichen Sind viele schöne tractätlein ganz u. gar aussgelaassen worden, wie auch Seine Historia Experimentalis in fol. Ich hoffe aber, dieses Werck Solle in kurzem anderswo viel förmlicher u. vollkommener aufgelegt werden. Von des Herberti buch möchte ich des H. u. H. Jungii iudicium wohl etwas ausführlicher vissen. Sintemahl er alhier wegen vermeinter obscurit von den meisten Schulgelehrten als eine nichtige Schartecke verachtet wird. Welches denn auch den Authorem des Schreibens so überdrüssig gemacht, dass Er schwerlich die versprochenen Opera Notionum Communium, de Causis errorum, de Conscientia etc. verfertigen wird. Fürnemlich solte mir lieb Sein zu vernehmen, was die Herren meinen, wie etwan das beste in diesem buch etwas verständlicher zu machen. Item ob dieses sein Principium, Tot dari in anima humana facultates, quot dantur Rerum differentiae, fest genug Sey u. der mühe wohl werth, dass es nach seinem ersten angehen ferner elaboriret u. in usum vertret

*) Nečitelno, snad »Feuer«.

würde. Ja wass auch sonst die Herren für dubia über gemeldtes buch hätten, würden Sie Sehr wohl thun, das Sie mir selbige zukommen liessen. Den weil ich zu dem Herbert einen freien Zutritt habe, sowie Er den ein gar verständiger leutseliger Herr ist u. ein grosser Liebhaber der gelehrten, könnte ich Ihme eines u. das ander nach gelegenheit der Zeit proponiren, dadurch vielleicht unterschiedliche gute observations von Ihme könnten aussgelockt werden, welche Sonst schwerlich bey itzigen schlimmen Zeiten (denn es auch alhier nicht frey ist, von allen Dingen gar zu libere zu schreiben) durften herauskommen. Doch melde ich dieses nur, So es den H. nicht ungelegen fallen würde u. damit er wisse, mit was discursen Er in mangel anderer genugsamer Materi mich iederzeit contentiren könne. Sonst des Herberti buch kan der Hr. So lang bey Sich behalten, bis entweder H. Pöhmer darumb Schreibet oder Sich gar Sichere gelegenheit Ihme Solches zu überschicken anbiehet. Vielleicht kombt Er wohl selbst zu Ihme nach Hamburg, wie Er auss letzten Copie Seines Schreibens vernehmen wird. Von dem Authore Pancarpiae judiciret der Herr wohl nit Unrecht. Es ist gewiss solch ein Mysterium Iniquitatis dahinder, es Scheinet, es sey alles dieses grosse angeben fast gantz zu wasser worden, massen H. Pöhmer newlich berichtet wie folget — der Autor Pancarpiae ist umb gewisser und wichtiger Ursachen willen vor etliche Wochen eilend und clam et quidem vestitu et cultu mutato hinweg gereist, das wir also weder wo Er Sich befinde wissen noch ob iemals gelegenheit sein werde etwas von Seinen MS zu bekommen, wiewohl Er versprochen einen Vornehmen H., der mit Ihm bekand vorden u. von welchem ich den Elenchum bekommen, uns künftig zu Schreiben, wo Er Sich aufhalten werde. Causam tam subiti et clandestini discessus nil attinet commemorare. So ich weiter etwas von Ihm erfahren werde, bleibt es dem H. unvorhalten. Aber Schad ist, das man nicht etwas von Seinen MS. haben Solle. Ich habe nur einen discurs von einem guten Freund über den Elenchum gehört, der mir grosse begierd gemacht mehr zu haben. Allein was soll man thun. Man muss Sich zu frieden geben u. vernehmen, ob ins künftig weiter etwas folgen werde. Hactenus ille. Die Promissa Medica verbis magnifica, re modica zeigen genugsam an, das der Author derselben ein Man nur admodum modice doctus sein müsse, und der die rechtschaffenen Scripta vieler insignium aetatis nostrae Scriptorum nicht recht durchwandert habe. Den Sonst würde Er die alte crambem nicht So verdriesslich reponiren. Es arguirt aber eine gewaltige imbecillitatem iudicii in Ihme, das Er So gar viele Parerga in dieses sein Scriptum mit einmischet (wie dan fast das ganze buch de Temperamentis, wie er diese materiam tractiret, gantz u. gar nicht hieher gehört, anderer vieler Capitum zu geschweigen) und so gar einen wunderlichen Methodum führt. Denn gewiss das Opus meistentheils fast nichts anders ist, denn arena sine calce. Wen man So alle Dinge in ieglichem stück der Erudition will sine iudicio zusammenscharren, nur damit man grosse Volumina Schreibe, wan will des unnützen u. vergeblichen büchermachens ein ende werden u. wie kan das wenige Newe, So hin u. da bissweilen an den tag kombt, in tanta repetitionum turba aussgefunden werden? Es erscheint an dieses Authoris u. vieler anderer Exempel genugsam, das es noch eine kunst Sey, etwas rechtschaffenes zu promittiren u. gute Ideas zu machen, u. das, wer darin fellehet, in Opere ipso nichts Sonderliches praestiren werden. Dieser Author hette viel ein trefflicheres promittiren können, wen er des Verulamii Desiderata in Re Medica zu perficiren versprochen, wiewohl Er in seinen Promissis vielleicht eben so wenig thun wird, den Er in einem würde haben praestiren können. Unterdessen ist doch der Wille bey diesem Man zu loben u. wird vielleicht auch dieses Opus, wen es solte publiciret werden, nicht ohne Frucht abgehen, indeme es sublimiora ingenia excitiren kan, ihm bessere durchdringendere Meditationes et Inventa anstat Solcher affaniarum der Welt mitzuthellen. Dr. Pell lesset den Hn. hinwieder gantz dinstlich grüssen. Versichert Ihn Seiner beständigen liebe u. Freundschaft. Von den beyden Inventis, Locorum Longitudine et Motu perpetuo wissen wir weiter nichts, als das dieses der Baro Herbert v. Kalthoff alhier gewies solle erfunden u. practisiret haben, wegen des königes Verbot aber keinem Menschen noch zur Zeit offenbahnen dürfen. Sonsten ist mir wegen dieses u. der anderen keiner bekand, der die vollständige Erfindung beyder So kühnlich Sich anmassen dürfften als Mons. Shurt, mit welchem es doch, wie es Scheinet, nur worte gewesen Sein. Was der H. ex relatione alterius von Ihme judiciret, ist auch alzeit H. Pells Meinung gewesen, den Er auch alhier

mit Ihme Kundschaft gemacht Sonst meinet (Pell), Morinus Medicus Parisiensis habe ziemlichen Wohl de Longitudine geschrieben u. besser als einer für Ihme, wiewohl Er doch noch in vielen stücken von Ihme dissentiret. Wen er könnte gentzlicher zur ruhe kommen (welches, ich hoffe, in kurzem geschehen soll), würde Er ausser zweiffel viel herliche Sach Sp wohl in diesem als auch in anderen stücken des Studii Mathematici elaboriren. Den Er gentzlich nit derer einer ist, die nur auss andern alles aussschreiben, Sondern wo Er nicht entweder etwas Neues erfinden oder, was von anderen gar tunkel u. unvollkommen fürbracht, perficiren u. in eine rechtschaffene ordnung bringen kan, So Schweiget Er lieber still. Ich höre des Mr. de Cartes Geometria, So auch tunkel genug ist, Solle von einem fürnehmen Man in Teutschland sehr schön u. deutlich verfasset werden, davon, So dem H. etwas zu ohren käme, Er mich unbeschweret berichten wolle. Dn. Pell, So viel ich von Ihme vernehme, hat Solche auch gar fleissig durchsuchet und grosse satisfaction darin bekommen. Die Neue Edition der Janua Comenii verlangt mich Sehr zu sehen, So Sichs mit Edition derselben etwas noch verweilen solte, wolle der Hr. gebeten Sein und nur mit wenigen berühren, was diese Edition von den vorigen differire, damit ich Solches H. Comenio desto eher zu wissen thun möge, auff dessen begehren Dr. Georg. Vechnerus izto auch eine auctiorem Editionem Januae adorniret. Der Mercurius Scioppij ist nichts anders, als die Janua Hybernorum in Griechisch u. Hebreisch transferiret. Das dabey gefügte Consilium solle Buxtorfius gemacht haben. Wen des Comenii Janua in den beyden Sprachen vertiret wehre, würde Sie zweiffels ohn viel mehr nutz schaffen; darzu es den nuhmehr leicht kommen dürfte, Sintemahl H. Schneideri Version (die ich Sehr gerne aufs eheste Sehn möchte) gedruckt ist wie Er schreibet, u. in das Hebreische Solle Sie auch H. Zimmermann zu Thorn haben vertiren lassen. Es ist mir auch mit letzter post ein andere Janua zugeschildt vorden genand Benjaminii Mussaphiae, alias Dionysi dicti, Memoria multa, Hoc est Libellus Memorialis continens Linguae Hebr. Radices omnes, etc. Cura et Labore Casp. Seideli Hamburgi 1638. Aber mir gefellet am besten (die rechte warheit zu sagen) Bythneri Clavis L. Hebraicae, der auss lautern dictis Biblicis gar artig zusammen getragen worden So bald dieses buch gedruckt worden, Soll Er solches zu sehen bekommen. Von dess Musaphiae wird mir folgendes judicium mitgetheilet. Non adsunt: I. omnes Radices. Habet enim tantum MLXII et reperiuntur in solo phalerio MCC. II. distinctiones minores singulorum dierum. Huc n. b. Capita deberent in versus iterum subdividi, ut quaeque radix eo citius reperiri posset. Sunt quidem, sed non notata numeris, quod velim. III. Index Alphabeticus Rad. Ebraicar. addito numero versuum et capitum ubi haberentur. IV. Index Alphabeticus Vocum Latinar. addito itidem numero Capitum et versuum, ut ita instar brevis Lexici esse posset Tyronibus.

Pro Tyronibus tamen non est:

1. quia sine iudicio conguessit Synonyma, imo ea pro Synonymis venditat, quae talia non sunt, quod ipsum non nemo in J. Pollucis Onomastico notat: utinam tam curiose digressisset Voces, quam copiose collegit. Idem et hic. quod non insuper haberi debet, Tyronibus nisi optima et certissima proponenda, non dubia, inexplorata et confusa.
2. quia impure Ebraice loquitur, h. e. non more Scripturae, sive Constructiones median-tibus particulis tam separabilibus quam inseparabilibus (quod omnino necesse) non observat.
3. quia plena est Vocum, quae in Bibliis non habentur. Et sunt vel Rabbinicae (Rabbinorum autem dialectus est in mixtura et compositione Vocum Germanicar. Latin. Graec. Hisp. Chaldear. Turcicar. Arabicar. etc.) vel pure exterae i. e. Syriacae vel Arabicae etc., quae singula desiderantibus probabit concessio temporis spatio C-R.

Welches ich an seinen orth stelle. Unterdessen Solte mir lieb sein, wen ich erfahren könnte, was gedachter Mussaphia in Medicina für anschläge habe, deren Er in Seinen Prolo-quis magnifice gedencket. Ich hoffe Ihme in kurzem etwas Sonderliches in didactica omnium Linguarum anzuzeigen. Es Solle ein trefflicher Mathematicus in Ireland bey dem Erzbischoff Vsserlo Sich angegeben haben, das Er nun mehr das genus scribendi Hieroglyphicum od. die Characteres Reales (davon auch Verul. etwas nendet) durch 20 Jährig experimentiren zu solcher perfection gebracht, das Sich alle Nationen und gantze Weld darüber werden höch-

lichen zu erfreuen u. dieselben verständlichen zu gebrauchen haben: Er solle auch sonst wunderliche Sachen in Opticis et Mechanicis schon ausgerichtet haben. Der Man ist sonst in England geböhren u. heisse Johnson. Vorgangene 19 tag habe ich selbst an Ihn geschrieben, alle Sachen desto umständlicher von seiner eigenen Hand zu erkundigen, Innerhalb 8 Wochen (wo nit ehr) erwarte ich seiner Antwort, Den Er Sich geweniglichen in remotissimis partibus Hyberniae aufhalten Solle. So bald ich nun Seine Secreta oder die Beschaffenheit alles Seines Vornemens erfahre, Sollen Sie gründliche und gantz vertrauliche information davon bekommen. Des Galiläi buch de Motu habe ich auch für etlichen Monathen alhier gesehen, habe aber noch nit Zeit gehabt mit Fleiss durchzulesen oder mit anderen darvon zu conferiren. Desto lieber würde mir sein, wen der Hr. von solchen und dergleichen Büchern, als von deren werth niemand besser als der Hr. urtheilen kann, mir zu Zeiten seine Meinung zu eröffnen beliebe tragen würde. Sintemahl unter meinen So vielfeltigen geschäften ich nicht gerne ein buch durchzulesen für mich nehme, es Sey den, das ich versichert bin, das es mir die mühe belohne Den man mit unnützen büchern doch nur alzu sehr überhäuffet ist. Bedachter Galiläi Soll itzo ein ander buch drucken lassen titulo: »Simbellator, in quo aequo atque exacto libello examinantur ea, quae continentur in Libro Astronomico ac philosophico Lotharii Sarsii per modum Epistolae ad Virginium Caesarinum.« Wie mir von Leyden geschrieben wird. Des H. Wolzogen Delineation Seiner Conatum habe ich durch H. Pühmer communication auch zu sehen bekommen. Ist ein grosses weit aussehendes Werck. An dessen stat schicke ich hierbey eine andere Ideam Conatum Mathematicorum eines anderen Authoris, darvon ich des Hn. unparteylichs judicium mit dem ersten erwarte. Summa, es kommen itzo allerhand herliche Dinge herfür u. scheint, als wen d. liecht der wahren Weisheit auf einen höheren leichter solle gesetzt werden, damit es der ganzen Welt scheine, darzu seine gnade von oben herab verleihen volle der Vatter der lichter. In dessen gnadenreichen Schutz u. Segen den Hn. mit allen Seinen herlichen Fürhaben ich hiemit gantz treulich emfele. Verbleibe

D. H.
dinstwilligster
Samuel Hartlib.

London den 10. August 1638.

Der Hr. wird bey zeiger diesem ein packet Zu empfangen haben mit den buchstaben J. A. T. gezeichnet. Darinnen Opera Verul. für H. Jung. 2. andre tractätlein, deren eines de Variatione Acus Magneticae handelt. Ist in Englisch, des H. Ambrs Secretarius kan es Ihm verdolmetschen helfen oder auch H. Duracus, welcher in kurtzem hoffentlich zu Hamburg Sein wird. Ist sehr werth zu lesen u. genau zu betrachten. Das Andere wird genand »Nova Corpora Regularia seu quinque Corporum Regularium Simplicium in V alia Regularia Composita Metamorphosis. Inventa ante annos 60 a Thoma Diggesio Anglo jam Problematicus additis nonnullis demonstrata a Nepote. London. 1631.« Von beyden erwarte ich sein gelibte antwort. Der H. lasse mich auch wissen, ob Er jemals gelesen »Claudi Mydorgii Patritii Parisini Prodromum Catoptricum et dioptricum Sive Conicorum operis ad addita Radii Reflexi et Refracti Mysteria praevis et faciem praeferentis« Parisijs 1631 in fol. Vale.

V listě tomtó jeví se vliv Hübnerových myšlenek, že k zpracování pansofie jeden člověk nestačí. Zároveň jest důkazem, že encyclopaedicko-vědecké snahy i u pátel Komen-ského byly obvyklé.

(Coll. vydavatel.)

XLVI.

(Bisterfeld Hartlibovi.)

Z Německa a z Paříže r. 1638 — na podzim Osobní záležitosti. Chvála Komenského Prodrumu. O pansofii on sám totožné myšlenky měl. Předchůdce jeho Encyklopaedie má býti Phosphorus Catholicus. O upotřebení matematiky v oboru filosofie vzhledem ku pracím Jungovým a Komenského. — Na druhý list mezitím mu došlý odpovídaje jedná zprvu o záležitostech osobních, potom rozmanité věci vědecké objasňuje, zejména i možnost a potřebnost pansofie.

Hochgeehrter Herr ganz vertrauter freundt!

Des Herrn Christlicher eifer und aufrichtigkeit ist mir ein sonderlicher trost in meinem ganz herzbrechenden reysen und geschäften. Des Hn. 27. Julii (die 4) bekam ich den 2. September: als Ich den tag zuvor ihm per 3 meam geantwortet. Weil Ich damals in procinctu naher Rheinberg war, so antworte ich diessmal durch Mr. Hagen, meinen sonderlichen Freundt, Briefboten und gleichsam gesandten Is fuse exponet ea, quae hic perstringo. Dan ich abermal in procinctu bin naher Hamburg, von wannen ich den Hn. berichten will wegen meiner reise in Englandt: ist noch etwas Hoffnung darzu. Summa wir müssen uns einmal recht vnterreden coram vel scriptis. Hette Ich 3 tage Zeit, wolte ich dem Hn. mein ganz Ingenium und Consilium gründtlich dilineiren: Darauf der Hr. seines gleichfals thun könnte: habe mit H. Rulitio gehandelt, dass er des Hn. undt meine brieffe bestelle, biss dass wir eine füglichere adresse finden. Ist nicht mehr rhattsam, das man H. Rivetum oftmals (aliquando non nocet) mit beschwere, dan er das Postgeldt von mir nicht wieder haben will, da doch auch einem jeglichen zum geringsten 18 stüfer stehen. H. Rulicius wird, wie ich gebeten, ein register halten, dass ich ihm alles wieder erstatten möge. Summas clarissimi deque Ecclesiae meritissimi Stoughtonii dotes maximi, nimias mei laudes parvi facio. Tenuitas mea mihi pudorem incutit. Ut singularem Hübneri candorem exosculor, ita monstrum ejus de mea forsan infelici indole iudicium indignor. Utrique mea servitia ea, qua par est, reverentia offeras utque me noscere velint roges. Inveniant juvenem optantem, molientemque multa, sed hactenus nihil vel pauca praestantem. Si Deo meo videretur ex me errone tandem aliquando facere Philosophum, nihil mihi Anglica tranquillitate ac felicitate posset contigere gratius. Anglicam tranquillitatem voco eam, quae tota diurnis nocturnisque studiis mancipata est Otium negotiosum ambio. Die Academische Händel taugen in grundt nichts: muss ich mein mühseliges Leben in Siebenbürgen Zubringen, bin ich auch mit Gottes willen zufrieden. Wie er allenthalben ist, so kan man ihm auch allenthalben dienen. Praeludia conatum Comenianorum habe ich noch zu Weissenburg gesehen. H. Alstedius hat sie noch, mein geringes urtheil ist das. Ich bezeuge in der warheit, dass ich nicht allein eben dieselbige gedanken gehabt, als wie er in dem Letzten schreiben andeutet, sondern auch bey nahe eben dieselbige wort gebraucht hatte. Utilitatem, imo si non semper insanire libeat, necessitatem ac possibilitatem tam clare video atque scio me hominem esse. Ecquid ni viderem? cum omnia mea studia, omnesque meditationes meas, quae te tuique similes mei amantes tam insigniter fallunt, hinc derivem: Est Ars nobis a Natura insita, quam novennis puer scivi, et exinde intelliges. Utinam mihi per semestre vacaret re ipsa superciliosorum Zoilorum ora obturare! ostenderem nihil unquam cogitari posse, vel cogitatum fuisse, in ullo disciplinarum genere, quin in paucissima ac, si facilitatem spectes, puerilia principia resolvantur. Imo quin illinc nullo negotio tam vetera quam nova inventa deducant. In quorsum me res ipsa abripiat! meam filiolam natu majorem sexennem in Daciam redux axiomata illa docebo. Haec ingenio meo melancholico-cholero adeoque incredulo cum rei dignitas, tum malefactorum indignitas extorsit. Optarim tamen tuam in praeludia praefationem frigidiorum. Sincera candorem, summum pro bono publico favorem, sed et quandam credulam simplicitatem sapit. Si omnia etiam votis nostris responderent, nulla tamen evidenter tunc temporis habebas argumenta. Rudis quaedam futuri operis, quam eminus spectabas, idea non est Pansophia talis ac tanta. Ignosce meae libertati, quam sinceritas tua elicit. Nisi eam in tuo de meis iudicio palparem, nihili te

tuae profecto facerem. Itaque bene coepta amicitiae candorisque via uterque pergamus. Recte et non recte sentis. Recte: quod non fucata, sed solidam Encyclopaediam, non fictum pictumve, sed vivum Scientiarum seminarium desideres. Non recte: quod mentem meam assecutus non sis. Idem ego, quod D. Comenius, molior, eademque vel forsitan paulo diffidentiori via, tantum verbis ac titulis discrepamus. Nomenclator meus sit porta linguarum reformata. Dispicet illa vaga et *εὐφροδῶς* vocum conferrumatio; substituatur solida ac vere Didactica. Haec obtinebitur, si omnes omnium disciplinarum voces (barbarae vel purae sint, nihil attinet, modo notis discernantur) colligantur, collectae ita ordinentur, ut prima secundae, secunda tertiae, et sic deinceps catenatim clavis ac mnemosynon sit; utque solo dispositionis aspectu puer sexennis axiomata illinc omni exceptione majora gradatim componere queat. Quin nova vocabula, quorum, ut in omnibus scientiis exerior, magna adhuc est necessitas et inopia, vel fingantur, vel saltem, quomodo fingi debeant et possint, accurate ostendatur. Vera Encyclopaedia nihil est aliud quam proportionalissima Naturae seu rerum pictura. At nondum visa quomodo depingamus? Sed plurima supersunt in singulis disciplinis entia, entium differentiae, modi ac gradus, prorsus incognita, necdum visa. Illa itaque alia via inquirenda; aliaque arte denominanda sunt. Secus Pansophia nostra erit exsuccum, mutilum, ac non a natura datis ligamentis, sed ab arroganti arte fabricatis ferramentis connexum sceleton. Hic itaque se exerat verus Philosophus, qui nulla rerum infinitarum confusione territus filo Ariadnes Universum Encyclopaediae labyrinthum in apricum deduct. Id si praestet, monstra illa et cadavera Artium, pernitiosum illum a Verulamio toties deploratum saltum similiaque ingeniorum nostrorum ludibria evitabit. Quae quia fieri posse desperantur, ac quomodo fieri queant ignorantur, phosphorum Catholicum praemittam, qui sine proemio exequetur, 1. Naturam animae rationalis, 2. Ejusdem vires et usum. Atque ne haec otiose a nobis disputentur vel subtiliter ficta putentur, 3. Addam regulas meditando; in easque omnes Theologorum, Ictorum, Medicorum, Philosophorum et Mechanicorum cogitationes, saltem quoad summa capita resolvam: paucisque ostendam, quomodo et plures et haud raro meliores inveniri queant. Ubi mihi cum didacticis bonis malisque res erit, ut solidis probatis futilia explodantur. Quaevis nam haec jam in promptu habeam? Habeo plus quam affecto. Generalia adeo jam a multis annis concocta, examinata, ac dijudicata habeo, ut ex tempore ea dicere possem, sed ne me nugatorem accurati homines dicant, trimestre circiter requireretur, ut summis artificum speciminibus perlustratis, ea ex meis axiomatibus derivata esse, universus orbis videat. Quae omnia catholice ac practice intelligas velim. Nam nec eos illa ingenii, Cossa, nostrae jurisdictioni se subducere potest. Nam quam Mathematici in suis Analysis urgent, eam ego in omnibus flagito. Hanc divinam artem sophismatum insinulavi, non quod unquam ejus Veritas, sed quod saepe ejus confusio et inutilitas se mihi non probet. Cossae ignarus, Cossam penitus, absit verbo invidia, intelligo. Cossae ignarum me jure dico, quod Herculeae meae curae nullatenus permittant, ut semper modos multiplicandi, dividendi in promptu habeam: Cossam penetror, quod nihil mihi hactenus occurrerit in ea, quod, modo mentem per otium applicare poterim, non intellexerim. Quae igitur confusio? longe maxima: quod non continuatis gradationibus binomios ea observent, sed caeco casui relinquunt; quodque intracatis ac longissimis analysisibus ea expediant, quae facilissimis brevissimisque viis expediri queunt. Mihi autem constat, quod Tabula confici queat, quae continuum omnium binomiorum, tri-quadri-quinque etc. sic porro numerorum genesis ita ostendat, ut analysis eorum non sit difficilis. Nulla quippe est tanta plurinomiorum (irregularium surdorum) ac heterogeneorum infinitas, quin ad uninomiam, regularem, humanae mentis explicabilem ac homogeneam simplicitatem revocari queat; idque viis Catholicis ac proportionalibus. Pejor me habet multorum Cossicorum inutilitas. Quid me juvat, si insulsum aenigma horrendis mentis excruciationibus expiscer? quid lucri redit ad vitam humanam, si Adiani Romani aenigma ejus polygonis praemisum inveniam? Bene novi, quod nunquam illud inveniam, non quod ingenium, sed quod otium et animus mihi desit. Dices: hoc facit ad accendum mentem, prout Peripatetici insanas suas Syllogismorum reductiones, saltem prorsus *εὐφροδῶς*, palliare satagunt. Nugacissima nugae: tanta est naturae ac matheseos in germana sua facie utilitas, ut malitiosum sit mentis nostrae acumen monstris difficultatibus ac fascinationibus perturbare, quominus ingeniosissimas rerum vias ac texturas intueri queat. Vis cognoscere quidpiam? Hoc volo, ut Cossicos suos processus

ac exempla sic instituant, ut sit vera ac fructuosa omnium tam naturalium quam artificialium processuum sciagraphia ac Anatome. Mathesis enim nihil est aliud quam accuratissima habitudinum representatio, Conterfeyt. Ut me capias, velim dicent mibi, quanam sit in toto orbe, in globo inferiori, in coelo, in metallis, in plantis, in ficu, etc. unitas, radix, quadratum, cubus, biquadr. Quanam corpora sint bi-tri-viginti etc. nomia? quae praxis chymica respondeat additioni, subductioni, divisioni etc. idque homogeneae et heterogeneae. Sed de his alias. Hinc jam oriatur Epitome Encyclopaediae non vulgaris (quamvis ea non solum vulgaris superet, sed etiam ansam Comenio praebeat, sed ordinata, in qua describam non omnia, quae alii sciunt, sed quae ego scio: quae a me aliisque, si vacet, sciri possunt. Candide suos naevos, hiatus ac defectus desideratorum nomine indicabit. E. g. In compendio Theologiae de V. T. typis dicentur haud pauca utilia ac rara, hac tamen salutari formula addita: Desideratur via exacta omnes et singulos typos totius Scripturae ita explicandi, ut Panharmonia Scripturae Judaei alique infideles solide convinci queant, et quid $2\frac{1}{2}$, quid $1\frac{1}{2}$ cubitus similesque affectiones demonstrent: uno verbo, quomodo illae partes sustineant illud Pauli 2. Tim. 3. *παράφρασις*) etc. Redeo ad Comenium nostrum, a quo tamen non discesseram. Scopus ejus est verus ac necessarius; media efficacia, si habeantur ac usurpentur, sed ut id ab illo solo praestetur, non spero. Non tamen ideo deterrendus est, sed animandus, consilio auxilioque juvandus. Praestabit nobis egregia laudeque majora, tam facilis enim est illa, quam pollicetur, metaphysica, ut non solum is, qui singulari Dei beneficio eam primum invenit (possunt autem eadem a plurimis inveniri), verum etiam, qui eandem didicerit, protinus admirandos profectus facere queant. Expertus loquor: quamvis de ipsis metaphysica nihil unquam audiverim, nec adhuc literas ac scripta a te nuper per Kesevium missa inspexerim. Sed solus titulus me docet, ipsius, meas, ac Dn. Jungii cogitationes esse plus quam symbolicas. Putarim autem longe satius esse, ut singuli suas meditationes seorsim instituant, postmodum eas communi censurae subjiciant, quam ut sub initium conjungantur. Nam illa conjunctio vim liberali menti facit, ut recte observat D. de Cartes in sua methodo. Hac quoque ratione res longe erit facilior, ne paupertatis inditio rem suspectam reddamus. Ita enim cum hodiernis magnatibus comparatum est, ut ipsis praeclara inventa sordeant, si futurorum fructum spem tanti emere debeant. Quare apud me constitui diligenter pro re nata pergere, ipsisque axiomatibus inventis quibusdam heroibus consilia mea indicare, ut videant me non necessitate quadam ad ea adactum, sed rei ipsius excellentia adductum fuisse. Metaphysica axiomata quod concernit, ea, ut confido, haec ipsa hiems quamvis continuus itineribus jactatissima, mihi pariet. Jam enim ea memoriter collecta habeo: nihilque restat aliud, quam ut pure descripta serenissimae censurae subjiciam. Baronis Wolzogii titulum non sine delectatione vidi, sed denuo vereor, ne nudus sit titulus. Eam ad rem non adeo Alphonsis vel Rudolphis, quam otio opus est. Nisi innumerae remora meos conatus impediunt, Dei, ut confido, beneficio id in Arithmeticis ac Geometricis artis Catholicae ductu praestarem, ut ea puer trimestri spatio solide addiscere posset; quibus principiis facile a Principe vel Magnate aliquo impetravero, ut mihi praemii loco ad Opticas, mechanicas, musicas, similesque inductiones necessarios sumtus suppeditet. Etenim Mathematicae axiomata facilius a priori, quam a posteriori, ut loquuntur, invenientur. Si tibi cum D. Rosencrantz vel D. Cancellario Frisio aliqua intercederet notitia, summopere optarim, ut mihi aditum ad eos parares. Verum nihil aliud scribendum de me foret, quam me esse hominem Juvenem Daciae forsitan pertaesum, qui curiositati ingenii satisfacere omnesque Scientiarum quorundam Tyrannide oppressarum vindices consulere decreverim. Nihil de meo negotio, nihil de meo adventu indicandum, nisi me perditum velis. Via ad eos munita ego suo tempore me iis patefacerem; occultissime enim Hamburgi versabor. Forsan D. Duraeus meus erit pararius. Ars Lulliana vix $\frac{1}{100}$ simam artis Orientalis partem exequitur, praesertim prout hodie intelligitur: egoque dum in Anglia versarer vix $\frac{1}{100}$ simam Lullianae profunditatis partem fueram assecutus. Fateor ingenuae, me partim naturae impulsu, partim Raimundi ductu in eam incidisse, imprimis a Pico Mirandula in $\frac{1}{100}$ conclusionibus Alphabetariae revolutionis admonitus. Est autem, ut uno verbo rem tantam attingam, nihil aliud quam modus omnes voces ex una, omnia axiomata ex uno, omnes syllogismos ex uno, omnes denique methodos ex una ita deducendi, omnemque multitudinem ad unitatem ita revocandi, ut non secus ac continua minimeque incorrupta Veritatis combinatione infinitos

numeros invenire, congruaque divisione maximos quosque ad unitatem reducere possim, sic in infinitum cogitationes humanas excogitare, excogitatas vero ad naturae rectissima principia revocata dijudicare queam. Quae quidem praxis in lingua sacra est duplex, realis et verbalis. Haec illius tum anteambulo, tum pedissqua est. Ob summam enim linguae Hebraicae cum rebus ipsis Harmoniam ex combinatione literarum rerum ipsarum combinationem venari quis potest: Unde Cabala verbalis a paucissimis cognita oritur. Quemadmodum ratione usus est divinissima, sic ratione facilitatis est puerilis, nisi Praeceptores nostri ingenia sponte eam sequentia corrumpent.

Capita a Dn. Duraeco ad deliberandum proposita bis terve perlegi jamque meum de iis iudicium concepi; sed id hac vice perscribere summa vetat festinatio, praesertim cum coram cum eo commodius agere forsitan possim. Conatus ejus prorsus heroici sunt: Deusque iis certo benedicit, si eventus non cum adversariorum salute, saltem cum Ecclesiae triumpho erit conjunctus.

Habes mentem meam de primis: jam ad ultimas 17. Aug. (7.) respondebo: Fasciculum 10. Aug. accepi, tuas Parisios missas, easque primas, nondum vidi. Si nihil in me, sinceritatem meam semper deprehendes. Omnem meum statum tibi, ut facile intelligis, aperui: in posterum idem facturus. Ut in has provincias revertar, mihi gens, genus, genius, ingeniumque omnino suadet: Verum si Deo Principique meo aliter videbitur, quid faciam? Non nihil quoque horum, qui jam Academiarum potentiunt, fastus luxusque me tenet, addo et tyrannidem, quae libera ingenia persequuntur. Si vobis haleyonia polliceri possem, mallet privatus, sed sedulus Praeceptor apud vos, quam nescio quis Professor apud Academicos audire, dummodo mihi meisque honeste prospicere liceat. Dicit non potest, quanta periculosissimarum curarum moles me obruat: mirum, quod de rarioribus vel cogitare queam. In tuam de artium confusione ac futilitate sententiam pedibus eo. Non ego multas disciplinas credo, sed unicam eamque ita per partes suas suscenturiatam, ut ne unica quidem cardinalis vox repetatur: sed primo definiatur, tum accurate distribuatur. Omnia quoque metior vitae humanae usu: Nugas istas de Theoreticis et Practicis tanquam pestes exsecror, cum ego nihil admittam, nisi quod se viva praxi commendet. Plerorumque terminorum technicorum ineptias, si quis unquam, ego deploro. Hinc in meis cogitationibus non tam modernis vobis quam barbarissimis locutionibus et vilitatibus utor. Ad plenam restaurationem linguarum censura omnino requiritur. Lexicon Hebraicum veras vocum Hebraicarum significationes exprimens mihi hactenus videre non licuit; licet Rabbiorum, Reuchlini, Pagnini, Ariae Montani, Forsteri (Optimi), Buxtorfi ac Schindleri diligenter, percurserim. Nam rerum Nomenclatura summum est solidi Philosophi specimen, Meisterstück: ut vel Platonis Cratylus docet. Verulamius idola fori ac theatri merito combusta vellet: verum subito terminos omnes proscribere non est homines ad sanioiorem mentem revocare, sed ad insaniam redigere. Quae de Comenii Pansophia scribis, ea ipsissima sunt, quae ego urgeo. Possibilitatem artis auctor mihi nuper a Te transmissus satis ostendit: ego vero evidenter video. Duae omnino scientias inveniendi viae sunt: una a summis ad infima descendit per combinationem; altera ab infimis, id est specialissimis, per subalterna ascendit ad generalissima per resolutionem. Hanc Verulamius unice urget: illam alii summi Viri. Ego utramque in Physicis praesertim conjungendam censeo: nobilior tamen est prior, certior, prout jam se res habent, posterior. Universalem illam artem D. Comenius primus, ut putas, monstravit. Non nego, si id de te intelligas; si vero de aliis quoque vel ex me, novi id non esse Catholicum. Pendas itaque, quod supra dixi, Unam eandemque rem a diversis inveniri posse experientia testatur. Neque id solum, sed Plato, Cicero, Varro, Scotus, Lullus, Picus aliiq. eam ad ravum usque inculcant. Me sane eam vel sola Hebraeae vocis רמב"ם Latine discurrere, circumspicere, intelligentia docere potuisset. Quod ut videas, quaeso, lege Hopperum de Principiis juris in 4to. Inculcant, inquam, eam esse necessariam ac possibilem, sed neque ipsam neque ejus structuram ostendunt. Itaque D. Comenius me sui instituti non modo approbatorem, sed et socium habeat. Rectissime urges usum in vita civili. Tantum abest, ut disciplinae linguis vernaculis tradi nequeant, ut nostra Germanica, modo excoleretur, latinam longe per se reliquat. Nec dubito, quin lingua Latina cum AntiChristo sit sepe lidenda, vocata Hebraea et Graeca. A perfecta Scripturae intelligentia tantum absum, quantum a viva pietatis praxi. Vestrum Love to Mankinde per Eransennam insexi, lectis obiter

titulis ac marginalibus. Praeter crambem vel millies a Belgis recoctam ac impudentem stupiditatem nihil in eo reperio. Nimirum rerum novarum pruritus audacem ignorantiam admiratur. Ausim spondere, me solius Philosophiae lumine hominem ita refutaturum, ut omnes ejus stuporem palpent. Haec non ex arrogancia, nec ex ignorantia (nam ante 15 annos similiter Arminianorum nugae admirabar), sed ex pio zelo scribo. Anglicam satis intelligo, eam accuratius exculturus legendo. Methodum Duraei contra Socinianos vehementer approbo: ac ni fallor, in meis observavi. Patrum autoritas apud me prorsus est nulla: utpote qui sciam eos, quamvis imprudentes, AntiChristi parentes fuisse, ac tenebrarum, non lucis tempore vixisse. Ridiculum prorsus est eos contra adversarios alligare. Scilicet tantum mysterium, cujus difficultas me ferme oppressit, ideo credam, quia otiosus quidam Rhetor sic de eo contra aemulos suos ganivit. Absit, ut tam impius evadam, ut animae meae salutem Augustini, summi alias viri, iudicio committam: Rationi Scripturae ac — — —

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XLVII.

Hübner Komenskému.

Z Londýna 1638 — 9. října. Memorál stran pansofie, zde pro obšírnost (50 hustě psaných stran) jen v hlavních větech 7 částek uveřejněný. Schema toto jest marginální přehled pisatelem samým sestavený. Čísla připojená značí stranu rukopisu.

Schema Memoriale J. Hübneri ad Comenium. Χριστός!
Reverende et eximie Vir DEI!

- p. 98 . . . Occasio scriptionis
p. 98b . . . Materia scriptionis seu argumentum in genere: Instauratio Sapientiae, qualis
a Comenio proposita
p. 99 In specie per emendationem Librorum,
cujus ostenditur
Necessitas,
Difficultas,
p. 99b Adeoque quantum consilio opus sit,
quod
Promittitur,
p. 100 Excusatur,
Exponitur.
Ejus partitio septuplex.
-
- p. 100b . . . Pars I. De Idea futurorum operum,
quorum declaratur
1. Materia, Cujus indigitatur
p. 101 1. Sedes seu Fontes, qui ostenduntur quatuor
Eorum inter se connexio,
p. 101b 2. Generalissima dispertitio, quae eruitur
p. 102 Ex innato intellectui humano res inter se distinguendi Modo,
p. 103 Dispertiturque adeo omnis scientia nostra
in Universalem { Historiam
Sapientiam }
Philologiae } cujus indicatur Necessitas

- p. 103b. et proprium objectum a reliquis duabus scientiis distinctum. Denique ejusdem possibilitas.
- p. 101b. 2. Forma, quae
In genere prius designatur
Specialius delineatur adducta Partitione
- p. 105. 1. Tribus universalibus scientiis communi petita ex Diversitate Ingeniorum humanorum et Rerum tractandarum
Partitione (inquam cujus) scientiarum universalium
in
Corpus
- p. 105b. Appendices seu Commentarios
Distinctionis Commentariorum ab ipsis scientiarum corporibus exempla
in
1. Historia Universali
2. Philosophia Universali
- p. 106. 3. Philologia Universali
In qua idem discrimen observari posse paucis ostenditur.
Apologia hujus divisionis, quod ejus observatio
1. Nec novae librorum inutilium multitudini viam paratura sit.
2. Nec unam rem saepius cum lectoris taedio repetitura, uti usitatum Commentariis Systematum vulgarium.
- p. 106b. 2. Nec unam rem saepius cum lectoris taedio repetitura, uti usitatum Commentariis Systematum vulgarium.
- p. 107. 2. Cuique Universali Scientiae peculiari, quae in aliud commodius tempus differtur,
- p. 107b. Interea commendatur
Scientiae universalis foecunditas
et
Superius adducta ejusdem divisio tripartita
-
- p. 107b. . . Pars II. De ratione conficiendi propositi operis,
ubi expenduntur
- p. 108. Primo quaedam circa Authores, Nimirum
1. Eorum diversae functiones
2. Necessariae dotes
- p. 108b. 3. Numerus
4. Locus
5. Sustentatio
Circa eam cautio.
- p. 109. Secundo loco investigatur facillimus conscriptionis modus
Itaque suadetur:
I. Ut Dux aliquis collegii constituatur.
II. Primo omnium ipsamet Operum Idea conficiatur.
Circa eam quaedam Monita
1. Colligantur, quotquot haberi possunt, rerum particularium
Idae eaeque in unam universalem conjungantur.
2. Nihil in Universali Operis Idea praetermittatur tanquam scitu minus dignum.
3. Non puerorum captui solum apta scribenda proponantur, sed utilia toti generi humano.

- p. 111 4. Diligenter hoc modo collecta ordine disponantur, quam maxime naturali,
Itaque nihil allusionibus tribuant,
Nec usitatem sapientiae in disciplinas et
artes divisionem observent.
- p. 111b III. Gradatim nova opera conficiantur,
Historia Universalis primo,
Philologia altero,
Pansophia postero loco.
- IV. Corpora harum scientiarum prius componantur,
postea earum appendices.
- V. Appendices plurium opera elaborentur. Corpora manum extremam accipiant tantum ab uno.
Illustrissimi Verulamii in scriptis suis concinnandis mos.
- p. 113 VI. In genere dicendi hisce operibus adhibendo
Abstineatur:
1. A terminis technicis obscuris.
2. Ab otiosis disputationibus Scholasticis.
- p. 113b 3. A non necessariis ultroque affectatis excursionibus.
4. A concisione Textus in minutos Aphorismos et Axiomata.
-
- p. 113b . . . Pars III. De editione novorum Operum.
Monita circa eam:
- p. 114 1. Insignis aliquis iis praemittatur prodromus. Hujus monstretur:
1. Necessitas,
Quia alioquin Opera ipsa
Vel admodum tarde ab omnibus legentur
Vel sine judicio legentur.
- p. 114b 2. Argumentum:
1. Opera ipsa non rude tantum promittat,
2. Nec captui hominum non satis obvia de iis enunciet,
3. Sed ostendat populariter:
A. Operum Necessitatem. Ex variis librorum et Scholarum defectibus et naevis,
Qui 1. Distincte enarrandi et confutandi,
Quod nunquam antea pro merito factum,
Ideoque frustra fuere, qui id tentarunt.
Quod ostenditur ipsius Comenii exemplo
- p. 115 2. Odia hinc oritura boni publici causa patienter tolerandasunt.
2. Confutandi candide. Non praetermissa laude, ubi ab anterioribus quid dextre inventum.
3. Confutandi graviter et cum quadam miseratione sine morsu et cavillis.
- p. 116 B. Subjungat huic refutationi veterum errorum, novorum Operum plenam et dilucidam Ideam.
- p. 116b Afferendo primo Generalia pro possibilitate talium operum argumento.
Deinde Examinando anteriorum Novatorum Conatus.
- p. 117 C. Desinat in enumeratione grandium fructuum, qui ex tali literarum reformatione orientur.
- p. 117b 3. Edendi tempus.
- p. 118 2. Opera singula edantur tota, non per partes.
- p. 118b 3. Edatur Primo Pansophia, Tum Historia et Philologia.

Pars IV.

De Introductione Operum Publicorum.

- p. 119 . . . Non speranda ea sine Status Politici et Ecclesiastici conspiratione.
 2. Sine praevia remotione grandium quorundam impedimentorum, qualia sunt:
 1. Prava juventutis educatio.
 2. Tyrannis in conscientias.
 3. Servilis plurium Ecclesiarum status
 quippe destitutarum
 p. 120 Libertate Prophetandi
 Communione Sanctorum.
 Apologia hujus moniti.
 Quam necessaria sit horum impedimentorum remotio.
-

- p. 120b. Pars V^a.

De Emendatione Operum Introductorum.

Hujus plenior tractatio commodiori tempori reservatur.

Pars VI.

- p. 121 De Fato librorum ante naevos istos scriptorum.

Hi tractandi erunt, prout meriti fuerint.

Pars VII.

De meliore studiorum ratione ante confecta nova opera.

- p. 121b. . . Quae debet praecedere supra memoratum discursum Prodrumum.
 p. 122 Quae et qualia ea contineri debeant.
-

Conclusio epistolae

Gaudium indicat ex conspecta Comenii Didactica Magna.

Excusat 1. Prolixitatem.

2. Libertatem in scribendo.

3. Judicium Comenii de hac consultatione petit.

4. Studium et operam Authoris porro promittit.

5. Divinam benedictionem coeptis communibus precatur.

Dabam Londini Nonis Octobris Anno 1688.

Reverentiae Tuae

sincero amore et observantia
 cultor studiosissimus
 J. H.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XLVIII.

Hübner Komenskému.

Z Londýna 1638 — 14./24. prosince. Přichod jeho ke Komenskému zdržují hlavně rodinné záležitosti. Chvála Komenského pansofie reflexemi a srovnáváním zdůvodněná. O některých didaktických apisech Jonstonových a Brookových, o Didaktice Komenského.

Immanuel!

Crebra illa et amica mei in omnibus tuis ad Dn. Hartlibium literis mentio, Reverende et Eximie vir Dei, Amice plurimum honorande, me merito hortatur, ut ne expectato quidem ad superiores prolixas meas responso, denuo Te appellem, eaque ad quaedam Tuarum literarum capita reponam, quae tua forsitan meaque intererit, ne diutius sileantur. Quod quidem a me fiet ea simplicitate libertateque, quae decet eum, qui (qua amicissima appellatione me non semel dignatus es) tuus esse dicique inter praecipua votorum semper duxit. Principio vereri videris, ne Politica nostra Pansophicis fraudi sint: Sane si amicorum quorundam apud me valeret auctoritas, haud alio in argumento noster labor utilis collocaretur. Verum quam longe ab hac mente absim, priores meae satis testatum fecerint. Non ita amore caecus sum, ut discernere nequeam, inter castam virginem et fucis praestigiisque sese venditantem mulierculam quid intersit. Interim dandum aliquod amicorum importunitati fuit, Aulac potissimum et vitae civili innutritum, qui vix persuadere sibi poterant, vagam hanc et tot conditionibus obnoxiam doctrinae partem certis praeceptionum cancellis cingi posse. Nunc vero brevi tantum dato experimento, non tantum credunt, sed et de ipsa Pansophia, cuius se magnum hoc mare vix tenuem rivulum fatetur, non nisi cum reverentia quadam cogitant. Desideras porro adventum ad Te meum: id scilicet, quod quam anxie ipsemet jamdudum expetam, exprimere nullo modo possum. Jam satisfactum esset Tuo meoque desiderio, si quis praesto esset Daedalus. Sed ubi adhuc res dant sese, ne certi quidem aliquid, quod sperem, relinquitur, nedum quod pollicear. Adeo gravia et propemodum insuperabilia obsequio in te intercedunt meo: Itineris longinquitas, pericula, et hoc praesertim hiemali tempore summa navigandi difficultas. Ad haec movere hinc non licet, antequam quo in statu res domesticae, post nuperum funestum Carissimi fratris Johannis Christophori p. m. obitum, sint, aliquanto plenius didicero. Neque enim fas est, si in Patriam vocer, recusare hoc officium Matri, Fratri natu minimo et reliquis cognatis, inter tanta mala fido amicorum consilio auxilioque quam maxime destitutis. Sed et hoc licet itinere salva pietate supersedere integrum sit, non levibus tamen vinculis in proximam usque aestatem hic detineor. Quae inter vel praecipuum, major quam unquam antea interioris cum summis aliquot hujus orae viris amicitiae, Galliae item et forsán Italiae quoque adeundae spes. Quae si me non fallit, quam splendidae ex nartheis Eruditorum manubiae ad Pansophici exornationem Templi nobis obventurae sint, tutemet facillime colligis. Vulgi enim peregrinantium relationibus minimum tribuere haud paucis experimentis didici. Cum alii veros sapientiae fontes vel stupore vel inanium cupidine praeterant, plerisque ad ipsos admissis situlae desint ad hauriendum affatim illum dulcem variae eruditionis liquorem, acre nimirum et bene subactum iudicium, vera universalis eruditionis semina, et in captanda hominum benevolentia et eliciendis variis arcanis quoddam comitatis et curiositatis artificium. Quas peregrinaturu admodum necessarias dotes, etsi mihi minime arrego, magno me tamen earum amore et studio duci minime inficio. Nec quantum hactenus expiscandi illo exercitio profecerim, me poenitet: vnde non dubia spe et cogitatione praecipere audeo, quanto jam parta illustriora et absolutiora confecto, Duce Deo, proposito per finitima regna itinere, futura sint. Vides igitur, Clarissime vir, per me nondum stare, quominus voluntati Tuae ita, ut par erat, obsecundem: ideoque utrique nestrum in Providentiae Divinae dispensatione adhuc esse acquiescendum. Quae quando in se defixis omnia in bonum vertit, nec commodi omnis expertis passuram nostrum aliquanto diuturnius divortium, tantoque illud latori aliquando congressu nostro beaturam, est cur haud dubie nobis persuadeamus. Ego sane quo serius, eo mentis opibus onustior, adeoque acceptior me tibi affaturum spero.

Nam adhuc ne quid dissimulem, pudore quodammodo, quominus in conspectum tuum de subito veniam, deterreor, non ignarus, quam impar copiae tot insignium observationum Tuarum nostra inopia futura sit: cum plurima affecta nihil fere confectum habeam. Illaque ipsa adeo adhuc cruda, imperfecta, impolita, ut ne mihimet ipsi (quanto minus Tibi) nulli usui futura sperem, nisi diligenter aliquot mensium limam accipiant. Quid agendum interea disjunctis, inquis, ut expeditior sit consiliorum communicatio! Primum totam hanc de feliciter assequendo supremo laborum nostrorum scopo communicationis rationem forsitan eoque differri non incommodum fuerit, donec ad aliquanto maiorem perfectionem ipsaemet saltem praecipuorum operum delineationes reductae sint. Sine istis enim recte iudicas de laboribus nostris dextre sententiam ferri non posse. Loco verae ideae nescio quas Chimaeras Lectoris animus arripit et consensum placitorum Authoris cum suis dissensumve ab iis sibi fingit. cum contrarium recti sibi statuisset. Tum et ipsimet de coeptorum magnitudine parvitate justo plus minusve curae metusque suscipimus, antequam totum eorum ambitum in conspectum nostrum collocaverimus. Incerti fere, quid actum sit, quid agendum restet. Caeterum quae circa opus adeo arduum diligenti deliberatione digna putarem fuisse satis executus mihi videor in superioribus meis, quibus in praesentiarum non occurrit quod addam: nisi ex animo me Tibi gratulari (quod aliqui sensurus eram), quod jam tandem ad tempus omnes ingenii tui vires solis laboribus Pansophicis consecrare decreveris, sepositis ad tempus didacticis et Philologicis. A qua mente et conatu te minime dimoveri equidem ex animo opto. Vide vero, quam egregie et scopo communi apte cogitationes nostrae eadem nec eadem petunt. Quod tempus a Te Pansophiae, id a me examini Didacticae Tuae est destinatum, nec contemnendis jam initiis surgere incipiunt, intra paucos dies in manus resumendae in eam Exercitationes nostrae, quae quid addi, demi, transponi, illustrari putemus, sine fudo Tibi exhibebunt. Dabo autem operam, ut vel omnes, vel praecipuum saltem earum partem accipias, simul ac plus aliquanto de Pansophicis tuis videro. Quae deinde eadem cura et diligentia in me perlustrabuntur. Reddita vero perfectioni suae, Pansophiae et Didacticae Ideâ, oportuum demum erit, de partiendis posthac inter nos operis industriaeque aliorum ac acumini, quae nostrum etiam excedunt, commendandis etiam per literas deliberare. In quo ipsamet missionum reciprocarum tarditas non parum maturitatis soliditatisque consilii nostris conciliabit, cum et paulo diuturnior consideratio altius in rerum viscera penetrat, et aliqui ipsum stili acumen in angustius solet contrahere spatium, meliusque sibi quam sola inter legendum imaginationis vis ostendere crudarum et sibi mutuo implicatarum cogitationum luxuriam: et praeterea velut ruboris experta ad maiorem libertatem, quam viva vox nos provehere, maxime ubi a magno viro, cujus praesentia magnae nobis venerationi est, veritatis vis nos cogit dissentire. Nec id adeo damnosum legentibus, haerere nonnunquam aliquanto diutius circa veri in scripto sensus investigationem. Quid dico damnosum? prodest saepenumero apparens aliqua in contextu praesertim amplae et illustris materiae obscuritas. Quippe non tantum ingenium acuit et majori robore induit anxia haec rei desideratae inquisitio, sed et, dum sese in omnes formas generosa quadam indignatione mens nostra vertit, saepe non posteriora quaesitis ex se profert, et seu assequatur sensum authoris, seu secus, hoc tamen, quod de suo invenit, non sine gaudio in lucro deputat. Monachi illius in modum, qui frustra diu tentatis omnibus conficiendi lapidis Philosophici modis, tandem scrutinii sui praemium pulveris pyrii inventionem tulit, non exiguo, si abusus tollas, in genus humanum beneficio. Obduces hic istam lucubrationes nostras ultro citroque mittendi necessitatem plurimum celeritati editionis obfuturam: At si pateris libere mentem meam tibi exponi, ob istud ipsum aliquando diutius continuandam censeo corporum nostrorum disjunctionem: ut omnes nimiae festinationis ansae amoveantur, qua dignitati novorum operum nihil arbitror infestius, minime aliqui natura cuncator tantique boni, si quisquam, cupidus. Quidni crudeae maximam partem et insipidae remaneant, si non diu satis percoquantur, admirandae illae et coelestis sapientiae dapes, acri illo et penetrante rigidi iudicii et crebrae emendationis igne? Qui nisi ad tempus alatur, quemnam calorem ipsis, quas intra nos versamus, rebus affundet? Tempus tamen illud quantum est? Fac anno uno atque altero, imo quinquennio, imo decennio diutius per istas literarum missiones, operum editionem suspendi: Quid id ad tot superventuras hominum aetates, quorum perpetuis utilitatibus semel consulendum est? Nonne longe

magis obstrictam se fatebitur omnis posteritas, si tam exiguo spatio tardius ipsi plene opitulati simus, quam si mutilo et imperfecto beneficio, in dies mutandi quae dedimus et cum novis opinionum monstris, ex notionibus semiplenis certo certius emersuris conflitandi necessitatem quoddammodo ei imposuerimus? Nam addere inventis sine totius ruptura compagis non modo molestiae nullae, maximae potius voluptatis fuerit. At ubi in ipsis fundamentis primisque contaginationibus vitium est, quanto periculo objiciantur novas inhabitaturi aedes, res ipsa loquitur. Cauta prudensque mora nullibi magis quam in principiis rerum necessaria est. Quod vel Majorum doceamur exemplis, quorum in Reformandae Religionis negotio admissos nimia prudentia errores nostra adhuc aetas luit, et nisi supremum Deum nostri misertum fuerit, vel ad extremum usque Judicis adventum luet. Prohibeat Deus, ne futura ista literarum reformatio ad eosdem scrupulos inter initia impingat. At nimia dilatione sparsa jam de opere fama obsolescet, alique nostra suis in hoc genere monumentis vota anticipabunt: Non negaverim, plurimum in fama situm esse ad insinuandum ignaris mortalibus rarum hunc sapientiae thesaurum. Sed nec quicquam video magis incertum esse et cui fidere liceat minus. Illico surgit, illico dilabitur, prout firmo leveque alimento gaudet. Et quoniam loquacitati ejus credere ausi sumus rem post hominum memoriam longe maximam et difficillimam, tanto major cura incumbit, ut grandi omnium expectationi tanto melius respondeamus. Quam si semel fefellerimus, major erit restaurandi quam parandi prior publici favoris labor. Antequam opus integrum publicis omnium judiciis exponitur, parum nobis periculi est, ferveat de eo fama an tepeat. Quin per varios orbis prodromos intendere eam aut remittere in scribentium fere est potestate. At ubi semel emissae per ora hominum irrevocabiles vigiliae nostrae volitant, jam non qualia velimus, sed qualia meruisse videmur, publica judicia experimur. Magno ex conscientia solatio, si fatua ea aut iniqua Aliorum ampli conatus ne Pansophici operis luminibus obstruant, ne verendum quidem videtur. Quotocunque id temporis intervallo eos subsequatur, dignitate tamen et genuino splendore facile prae omnibus obtinebit primas. Coelesti enim verae pietatis anima totum vigebit, cum alii nescio quem profanitatis foetorem exhalent. Nam de rebus divinis vel prorsus silere vel ambigere vel, quicquid major numerus statuerit, credere, hodie inter prudentiae civilis arcana est. Sed quos fons ille omnis sapientiae confundet in ira sua ab nefarijs ejus seu dissimulatioibus seu corruptoribus seu irrisoribus veritatem servare indicabit. Jactet quantumcunque velit Sorellus de universali scientia sua. Tam otiosus, quales in rebus naturalibus dedit, disputationibus cui vel levissimum vitium eripiet, multo minus totum probitate mundum imbuet? Affirmo tibi, nunquam hominis grandiloqua promissa me turpius deceperunt: Et publico bono famaeque authoris consultum arbitror, quod Historiarum scriptio a Philosophematis adeo frigidis eum abduxerit, in qua majori cum veritatis cura, opto, versetur. Dominus des Cartes, ingenii et modestiae summus, utcunque totum Naturae regnum meditationis vi pervadere minime dubitat, de rebus tamen ad vitam, moribus et pietate gubernandam, spectantibus perpetuum veluti silentium sibi indixit et ubique in suis scriptis requiem animo ex tranquillis potius contemplationibus naturae, quam ex spirituali cum Deo commercio quaerere videtur. De interiore vita ejus nihil aliud mihi comperit, quam quod puram eam flagitiorum agat, morum amoenitate praecipue commendabilis. Pergis: sic tamen plurimum temporis scriptitandis invicem epistolis nobis ereptum iri. Negare non possum, quod quotidie experior. Nec tamen, si rigidissime rem examino, est cur tanti temporis spoliis hoc officii genus, quanti quotidianas amicorum confabulationes accusem. Nostrae quaedam scriptiones vix libabunt otium nostrum, si nihil consuetudini, omnia praecipui operis nostri Imperio dederimus et dignitati. Ita non singulae septimanae aliquam sui jacturam nobis occentabunt. Sed vix singulis trimestribus una atque altera hora veniet in computum. Neque enim inanes salutationes et ambitiosae civilitatis ambages (quibus supra ipsos paganos eruditi hodie sibi placent) integras nobis complebunt paginas. Suffecerit, quaecunque ad mutuum in communi negotio operam consilia, judicia etc. pertinere visa fuerint, verbo indicasse, quid nobis circa ista animi sit, verbo respondisse. Interdum epistolae instar erit aliqua meditationum nostrarum pars, tribus addito verbis, quid in ea examinari, augeri, ornari etc. desideremus. Quodsi argumenti alicujus novitas et pondus non ita cito calamum nostrum dimiserit, modo ad Pansophicos conatus id quoquo modo spectat, minime nos poenitere poterit temporis eo collocati, quippe Pansophiae illustrationi vel sic operatos. Me sane, ut verum fatear, in

hac ipsa, cui hactenus forsā diutiuscule immoror, materia nihil aequē detinuit, quā quod cogitarem collectis semel occasione oblata praecipuis rationibus, aliquantū longinquius divortium nostrum, si non suadentibus, certe solaturis, et amicorum quidvis impedimentum laborum nostrorum adeoque desperationis ansam rapientium querelis posthac sic non incommode occurrī posse. Id quod spero molestum tibi minime acciderit: ea saltem de me suspicione Te facile prohibeant, quasi prudentiae et perspicaciae tuae hac in parte diffusus fuerim. Quod certe longissime a me abfuit. Qui amorem istum Tuum tam fervido mei desiderio semel atque iterum proditum aestimare et praedicare satis non possum. Quantumcunque enim adjungerem, communi tamen errori obtemperarem, a cuius tyrannide te adeo abhorre ex tuis maximo cum gaudio meo intellexi, vel regias opes infra candorem amicitiae et libertatem ducens. Progredior ad alia. Rogas aliquoties, ut mea de Pansophiae necessitate dissertatio quamprimum tibi submittatur. Non cessare sane, si tale quid otium nostrum peperisset. Nunc ita res habet: optare tale quippiam, imo tentare coepi, simul ac de Tuis conatibus quicquam audivi. Videbam enim dignum iis apud praesentes et posteros vix fore locum, nisi grandium errorum convictis aut saltem in suspicionem adductis illis artium et scientiarum corporibus, quae tamdiu regnum in scholis pene sola obtinissent. Caeterum paulo ultra initium progressus rem opinione mea difficiliorem reperi ac paulo minorem, quā si ipsammet pertexere inciperem Pansophiam. Ita enim cum singulis eruditionis vulgaris partibus experiri decreveram, ut, cum Vivis de trad. discipuli et ipsius Verulamii de augm. Scient. labores nostri accuratione et soliditate haud parum superarunt, neutrius tamen aequarunt molem, vnde tandem partim gravitate operis territus, partim animo ex aliis in alia vocato, intra primam delineationem et sparsas quasdam hinc inde crassiorum errorum vellicationes fere subsistere coactus sum. Nec scio, quando satis otii nactus fuero ad concinnanda et pertexenda, quae orsus sum. Simulac aliquid hujus generis sub manu mihi nasceretur, Tu primus eris, quocum communicavero. Interea summam hujus dissertationis in supra memoratis literis, de quibus iudicium tuum avide expecto. Clarissimum Dn. Jonstonum Historiae universalis curam nondum deposuisse mirifice laetor. Gratulorque seculo nostro, inter alia altioris aerae ingenia contigisse eum virum multijuga eruditione, limato iudicio, nec vulgari eloquentia, adhaec vegeta aetate praestantem, qui confusione, tenebris et misera laceratione liberaret nobilissimam hanc et vere fundamentalem scientiae humanae partem, quae eam antiquorum seu inscitia seu praecipitantia merserat et fuderat. Si ad finem perducta esset nostra Historiae universalis delineatio, haud diu a lectoris tam eruditi conspectu cohiberetur, ut si minus apportare aliquid auxilii posset, stimulus tamen adderet vel currenti, nostrumque et de hac eruditionis portione bene merendi studium eidem probaret. Id vero quando praestiturus sim, constituere nondum licet: in arcto adhuc nexu Pansophicarum meditationum dulcedo sibi me devinctum tenet. Officiosa quaeso ex me salute impertire ne graveris Praestantissimum virum et felicissimos laborum suorum successus meo nomine ipsi precari. Si quid erit, in quo vigilis suis mea opera aliquid commodi accedere posse putaverit, non committam, ut in eo unquam desideret diligentiam meam. Antequam scriptionem abrumppam, silentio praeterea non possum, quae de recolligendis D. Brookii bene cogitatis mones. Fuit is sane praeter summam pietatem perspicacis ingenii et admodum penetrantis iudicii vir, cuius colloquiis saepe non parum delectatus sum. Sed cum innatum vigorem valde attriverant incredibiles labores scholastici, liberioribus meditationibus ejus vix unam alteramque horam, nisi et cum valetudinis jactura somno sese fraudare vellet, concedentes: Tum inter tantas distractiones, coeptorum confectioni nihil magis quam agnata coecitas obstitit. Ut saepe non parum miratus sim, unde tam varia eruditio, tam exacta Hebraicae, Graecae, Latinae linguarum cognitio homini, a prima infantia alienis oculis videre coacto. De lucubrationibus ejus nihil aliud mihi constat, nisi quod maximam partem circa Grammaticam haeserint, quam publica autoritate jam ante hos centum annos in omnes totius Regni Scholas introductam, admodum sane perplexam, mancam et obscuram, Optimus vir variis artibus puerili captui facilius insinuare nitebatur. Quae tamen, si quid iudicio, Tuis illis in Did. M. hinc inde indigitatis, utilitate et amoenitate longe cedunt. Si quae tamen in manus meas venient antea mihi non visa, quae linguae docentibus adminiculo esse possint, eorum non emittetur mentio in exercit. nostris, cum ad hanc Did. M. partem pervenerint, aut ipsammet universalis Philologiae nostrae ideam

cui post Didactica absoluta manus Deo volente admoturi sumus. Jam quia in ultimis tuis Philologicorum mentionem (quae opto Tibi nunquam posthac negotium facessant) deprecatus es, injurius sim, si illorum recensione ulterius tempora tua morer. Vale. Vir Praestantissime, in Christo Jesu quam felicissime. Dabam Londini 14th Decembr. 1638.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

XLIX.

(Hübner Bisterfeldovi) (úryvek).

(1638.) — Velice rád zabýval se pansofí Komenského, kterou Komenský sám naprosto nemůže dokonati. Nečeká sice mnoho v ethickém oboru, ani v politickém, ani, dle soudu Pellova, v mathematickém. Ale hlavní věcí jest, že povzbuzuje ku všeobecné moudrosti, »Universalweisheit«.

»Wan nun Hr. Comen mit aller seiner Arbeit (darin gleich wohl viel herliche observationes Physicae, Metaphys., Mechanicae sein werden) solchess zeigt, hat er für seine Persohn gnugsam bei der Sache gethan, die posterí mögen hernachmahl dess gegebenen Vortheilss sich weiter lehren zu gebrauchen. Ich meines theilss achte mich dem Com. gar hoch verobligirt, dass er mir diese Kunst der zerstückelten erudition auss den augen gewischet, Und dess Rechtss, dass die Menschenkinder Über die Geschöpfle Gottes haben, mich durchaus recht Kundig gemachtete.«

Pisatel vyslovuje se potom proti rozdrobování lidské vědomosti a velkou nadějí skládá ve slíbené Komenského »Seminarium Pansophiae«. Žádá si zpráv o tajných družstvech »Roseae crucis« a »Dextrae amoris«; v tomto prý Pöhmer měl účastenství. Přeje si poznati cennější adressátovy práce rukopisné, zejména z oboru lékařství, kterým, jak mu povědomo, důkladně se zabývá.

L.

(Týž témuž) (úryvek).

(1638.) — Děkuje za zprávy o pokuse adressátově »De instauratione disciplinarum« i o brzkém odchodu ze Sedmíhrad do vzdělanějších končin Evropy (»in cultiores Europae partes«). — Stran prvé věci odvolává se ke Komenskému, jenž již dříve byl pojal myšlenku sestaviti všemoudrost v jediném díle, by se lehko na vše strany rozšířovala. Přeje-li si pisatel potvrzení, že i on sám onu věc měl začatu, může se mu ovšem dostati, ba sám Komenský ochotně mu je dá, jsa potěšen, že obdrží pracovníka nad jiné způsobilého. Prozatím jde o to, by se dokázala možnost této pansofie. Potom jedná o adressátových pracích antiovinianských, o kabbale, o Lulliovi, o algebře a cosse, o chymii, o Arminianismě, o Calvinovi a Bezovi.

LI.

Cunr. Bergius (Hartlibovi) (úryvek).

(1637 anebo 1638.) — Nevěří v možnost reformy Komenským ohlašováné, ale nepochybuje, že z pokusu toho vyplynou prospěšné účinky.

Quod ille (Comenius) singularem veritatis ac scientiae perfectionem videtur promittere valde dubito, imo certus propemodum sum praestari non posse. Quod autem ita tradi omnia vult, ut nunquam idem repetatur, etsi praestari possit, dubito, quam utiliter possit fieri. At quicquid illud est, quod conetur aut praestet, utilia multa proditura non dubito. Ego interim contentus sum animadversis magis magisque (qui imponunt fere hominibus

sub scientiae specie) ignorantiae terminis: quos si sibi paterentur ostendi homines, modestius forte de plurimis sentirent, minusque in vanis, et in necessariis aut certo utilibus tanto diligentius ac simplicius laborarent.

Úsudek zde pronesený vznikl nepochybně působením listu Hübnerova ze dne 1. srpna 1637. (viz č. XXXIX.). Z dopisův není jasno, poslal-li Hartlib či Hübner Bergiovi nástin pansofie. Je-li však následující list (č. LII.) odpovědí na tento zde, podobá se, že to učinil Hübner z uložení Hartlibova.

LII.

(Hartlib Bergiovi.)

1638. — Děkuje, že byl na těžkosti při pansofii upozorněn, a lituje, že se to nestalo obšírněji. Není pochyby, že věc má mnoho těžkostí, ale při velikém pedniku jinak býti nemůže. Pisatel byl si opatřil o věci úsudek od F., jež také adressátu odeslal. Dlužno činiti rozdíl mezi těžkostí a nemožností; onu pisatel při pansofii uznává, tuto nikoli. Ovšem nemůže na prvý ráz dílo býti dokonalé. Při všeobecném rozhledě odpadají mnohé nesnáze, jež se vyskytují v jednotlivých odborech. Srovnávati Komenského s Baroniem možno tak, že oba jsou nevysslovně pilní. Námítka, že pansofie bude dílo ohromné, jakého jediný člověk nedovede sestaviti, pozbývá platnosti, ukáže-li se k původcům velikých encyklopaedií. Ostatně Komenský neslibuje celé pansofie, nýbrž jen Compendium anebo Seminarium její. Pisatel myslí jako F., že Hist univers. k pansofii nepatří. — Potom objasňuje se jedno nedorozumění osobního rázu a posléze o F. se svědčí, že jest «ein aufrichtiger redlicher man, der wie er niemand leicht zu gefallen redet, also auch gar wohl leyden kann, dass ihm jemand mit glimpff die warheit saget». Nikomu prý neubližuje a raději kárá chyby jako prosté omyly; téhož naděje se pisatel i do adressáta.

F. připomínáný v listě jest (dle mého mínění) Fundanius — Hübner. Adressáta domýšlí se z předcházejícího výňatku. Domněnka jest podporována i tím, že Hartl. chválí německý sloh adressátův; dlužno tudíž na Němce pomyslet.

LIII.

Tassius Hartlibovi (úryvek).

Z Hamburku 1638—1639. — Komenského reformatorské myšlenky způsobily ruch po celé Evropě; již tím zajistil si nesmrtelnost.

Fervet iam per omnes Europae angulos Pansophicum et melioris Didacticæ studium. Quod si nihil etiam plus praestiterit Comenius, quam quod tantam stimulorum segetem in omnium sparsit animos, satis fecisse putandus est.

Snad jest tu obsažena odpověď na list Hartlibův v č. XLV. Pochází nejspíše z r. 1634, neboť v srpnu r. 1639 Hübner si stěžuje, že Hamburští neodpovídají. Celý úryvek otištěn jest v Op. Did. I. 455.

LIV.

J. Vechner Komenskému (úryvek).

Z Lešna 1638—1639. — Chválí Komenského školní hru o Diogenovi a vyzývá ho, by stejným způsobem zpracoval též látku jiných mužů znamenitých se týkající, nejen filosofů. Prospěch z toho bude mnohonásobný. V Diogenovi jen sloh poněkud má se uhladiti.

S. P.

Faventissime D. Compater, placet mihi vehementer Tractatio DIOGENIS instituta: optemque ad eundem aut similem modum deinceps repraesentari Pythagoram, Socratem,

Platonem, Aristotelem, Epicurum etc., quin et ex majoribus Diis illis praecipuos, Alexandrum, M. Crassum, Cyrum etc. Sane hac via, si ulla alia, imprimi poterunt vivida ratione adolescentum animis, non tantum quae ad Historiam spectant, sed et Apophthegmata notabiliora quaeque: atque ita Antiquitas eximie cognosci. Nec dicam de profectu, quem in El-quentia et Prudentia simul facturi sunt. Nec senili auditorio et spectatoribus sic aberit, quod cum profectu eorundem minus sit, quam cum voluptate ac delectatione conjunctum.

Essent forte in delineatione sic nunc exhibita, quae styli dictionumque respectu politura quadam perfici possent. Sed ea tanti nunc non facio: et satis fuerit ista curari, si in publicum aliquando promere haec libeat. Quod velim successu temporis omnino fieri.

Otištěno v předmluvě k Diogenovi r. 1658. Tam se také připomíná, že hra byla as před 20 lety třikrát za rok provozována, z čehož možno přibližně určit datum listu. Že Vechner zdržoval se tenkrát v Lešně, víme z udání v Op. Did. I. 403, 404, a též v uvedeně předmluvě čte se: »D. G. Vechneri — tum nobiscum exulantis — iudicium.« Holandsky uveřejněna jsou slova Vechnerova listu v předmluvě (nikoli Komenského) hollandského překladu Verzezen Hondschen Diogenes, Rotterdam 1672.

(Č. XLIX.—LIV. excerpt. vydavatel.)

LV.

Hübner Komenskému.

Z Londýna 1639 — 18/28. ledna. Hübner obdržel od Komenského list, ve kterém byl vyzván ku společné práci v díle pansofickém a spolu požádán, by se vyslovil o některých odchylkách, povstálých mezi nimi stran základních návrhů. V odpovědi tuto podávané oznamuje skromně, že chce milerád míti účastenství při práci pro něho čestné, a objasňuje i opravuje své stanovisko ve věci. Jednalo se totiž: a) O předmětu (materia) vědomostí, kdež Hübner ke třem živlům Komenského (Bůh — světlo, tvorové — hmota, člověk — duch) připojiti chtěl »aqua manantes«; nyní svůj dodatek uznává za chybný, povstálý mylným pochopením metafory v Písmě sv. b) O prostředcích (media) pansofie, kdež uznává trojici: samostatné badání, zkušenost jiných (relatio) a Boží zjevení; avšak nechce tím Komenského převelikou náklonnost k číslu 3 naznačiti jako vůbec oprávněnou, neboť při každé věci má se samostatně zkoumati forma a dělení a dle věci samé ustrojiti. c) O rozdělení (disponendi) modus). Proti řadě Komenského: Pansofia, Historia, »Pandogmatia přeje si Hübner, by po Pansofii následovaly: Historia, Philologia. Komenský zamýšlil jen nejpotřebnější částky; Hübner chtěl by všecko obsáhnouti, ovšem, jak na příkladech ukazuje, toliko v hlavní podstatě. — Na Komenského »Dilucidatio« prozatím neodpovídá; nad míru si žádá dalších studií Komenského z oboru fysiky a metafysiky. Znova opakuje mnění, že ku práci pansofické velikého počtu spolupracovníkův jest potřebí; také nového Prodrumu, o němž prý s Hartlibem často hovoří; toto dílo by mohlo posloužiti mnohým, kteří pansofii přeji a jí poskytnouti pomoci jsou ochotni, ač jí blíže neznají. Snad by k účelu tomu hodila se i »taf pisatelova o Komenského didaktice, vypracovaná k vůli jistému společnému přístli.

Christus sapientia nostra!

Reverende Vir Amice plurimum observande.

Quo nihil exoptatius hoc praesertim ineuntis anni exordio contingere mihi potuit, advenere octo abhinc diebus literae tuae, totae, cum summi amoris, tum interioris sapientiae odore fragrant, hoc uno tantum graves, quod in meas laudes effusae reciprocae humanitatis debito rigide nimis mihi interdiciunt, et ad ipsamet statim rerum capita responsum vocant. Nimirum collaboratorem me Tibi, non collaudatorem vis, et ideo me laudas, ut quid agendum sit tanto compendiosius, et velut aliud agendo mihi injungas. Utcunque durum sit silere, cum tanta de me ad me loquaris, cum interioris juxta amicitiae et laborum Pansophi-

corum conscientiam et societatem ultro cooptes: nam vel arrogans videar, nisi removeam ad me non spectantia, vel ingratus, si non agnoscam a Te adeo amanter mihi oblata; tuis tamen mandatis, quam meae voluntati et recepto mori, morem geri aequius est. Hac ex silentio commoditate, quod incomparabiles dotes tuae sic mea non deterentur infantia, majorque et illibatio erit apud tacentem Tui observantia et veneratio. Id tantum profiteri hic semel licebit, quando *σευέγγον* honore me dignatus es, annixurum me omnibus viribus, ut si minus ingenio et eruditione, docilitate tamen et laboris promptitudine et constantia expectationi Tuae satisfaciam, in caeteris submisso veneratus Deum coelestem nostrum Patrem, ut rata facere dignetur preces et vota tua, quae sub initium et finem Suavissimae Epistolae Tuae effudisti longe calidissima. Illo coeptis nostris annuente, et suam exercente omnipotentiam in imbecillitate nostra, irritus non erit labor noster, et omnis in ipsum, gloriae omnis fontem, exinde redibit gloria. Felices nos, si fideles reperiamur operarii in vinea Domini! Et spero reperiemur, quia fidelis est, qui nos vocavit, et tam mira hactenus suae in utrumque nostrum benignitatis judicia prodidit. Hoc non hujus tantum, sed complurium posthac, Deo volente, epistolarum mearum proëmium erit, etiam cum non erit. Ne illis, de quibus minime dubitas, charta occupata illa excludat, quae scire ex me maxime cuperes. Ingeniosas blanditias aulae sibi habeant: nostra non verbis, sed factis constabit amicitia. Pergratum fecisti, ea ex meis responsioni Tuae excerpto, in quibus a me seorsim sentis. Plus me tibi sic obligasti, quam si simpliciter omnia approbasses: Quando veritatis et scientiae incrementa ex hoc rationum placido collisus egregie subnascentia, quemvis cordatum magis quam laudes propriae delectant. Quis timeat errare, quando sic alteri tui uberius instruendi occasionem subministrat? Tale beneficium mei a Te errores reportarunt: et ne offensam suspiceris aut mantelum, a me quoque in apricum producendi, et meis ipsius telis confingendi sunt. Non probas igitur, quod in constituendis omniscientiae nostrae fontibus quaternionem ternario tuo praetulerim. Quo plenius et distinctius patefiat, quid in illo priorum literarum mearum capite probem, quid improbem, patiaris quae so, summam tibi dictorum aut potius dicendorum paucis hic repeti. Concipiendae ibi quam perfectissimae futurorum operum Ideae rationem tradere animus fuit: eam vero antequam per partes enucleatus deducere (quod aliae occupationes tum non permiserunt), sequentia paulo diligentius disquirenda fuerunt.

1. Quanam justa scientiae nostrae esset materia, seu quid ab homine sciri posset?
2. Quibus mediis sciri posset? 3. Quomodo per haec media sciri posset, deberet? 4. Quomodo ita cognita quam perfectissime disponi? Ipsa enim tradendi ratio, quae praeter ordinis concinnitatem alia plura sibi vindicat, ad alterum propositae consultationis caput rectius pertinuit.

De primo igitur si quis, quanam plena Scientiae nostrae materia seu objectum sit, quaerat, brevissima responsio erit, esse id TOTUM HOC UNIVERSVM, in quo nihil praeter Creatorem et Creaturas. Quas docendi gratia Illi, benedicto in secula, jungi non magis ad ignominiam ejus tendere mihi videtur, quam illud Apostolorum: visum est Spiritui S. et Nobis, etc.: Quo plura de his ignoraverimus, eo longius ab illa, quam commendamus et urgemus, Omniscientia abfuerimus. Hoc volui fontibus illis, quos primaevos seu genuinos appellavi, propterea quod res ita, uti in se sunt, exhiberent: Deum in luce illa inaccessibili, Creaturarum quamlibet in sede seu elemento suo, Hominem in se ipso perfectissime cognosci. Nec refert, quod nos in hac mortalitate Deum in inaccessibili luce cognoscere nequeamus: Verissimum enim nihilominus manet, in illa tantum plenissime cognosci. Fons quoque *ἀνεργώσις* nostrae a fonte reliquarum Creaturarum, quae extra nos distinctae, trichotomiae ergo retineri potuit: cum contemplandi semet, ac nova opera producendi potestate, facile ab animatorum et inanimatorum grege secernatur. Alioqui ut pars Universi praestantissima Creaturae vocabulo una absorbeatur. Nihil itaque alienum a vero dixissem, si hic substitissem: Ulterius progressus jure e calamo tuo obelos elicui. Nam non tantum tribus illis genuinis fontibus quartum adjunxi, qui tamen aquarum ex prioribus manantium receptaculum*) potius quoddam, quam fons quidem peculiaris est, adeoque inter instrumenta potius scientiae nostrae, quam materiam referendus: Sed etiam de quatuor horum fontium perpetua unione rectaque subordinatione multis egi, cum silentio doctrinam de mediis

*) text má receptandum.

omniscientiae nostrae prorsus praeterivissem, sine qua tamen rectus horum fontium usus plene non explicatur. Fateor, *παράφασις* hoc grande fuit, sed ita mero saepe in meridie caecutimus. Sane cum ista scriberem, mihi ipsi non satisfaciebam, quominus tamen errorem deprehenderem, nihil aequè video obstitisse, quam illam Fontium Metaphoram, quae nescio qua Venere prae aliis mihi sese tum commendabat, nec alio nomine a me recipiebatur, quam ut nudam scientiae materiam designaret, quippe cum et a servatore nostro Spiritui S. fluviorum aquae viventis nomen attributum, et a Petro Mundum ex aquis extitisse diserte affirmatum meminissem. Verum intentioni in hanc imaginem animo, eadem nec libris, quippe ex quibus pleraque hodie eruditio peteretur, disconvenire visa est: qui, dum plures quam opus erat, constituere laborat, cogitationum suarum fluxus extra ripas ire non animadvertit. Magna imposterum cautione, ne translatis vocabulis utar, quando propria suppetunt, in explicandis praesertim rebus siccis illis et abstractis, ubi vel levissimus inter principia admissus error omnem postmodum accuratae deductionis seriem turbat. Nunc opera dabitur, ut alveo suo redditus orationis cursus paucis exponat MEDIA et modum sciendi, quae secundo et tertio loco considerata dixi, sed in priori epistola partim omisi, partim confuse nec satis dilucide proposui. Complectar vero sententiam meam paucis aliquot aphorismis.

I. Quicquid scimus, vel propria observatione et experientia, vel recipienda alterius traditione didicimus. Observationi nostrae praeter Instinctum Naturalem casus interni et externi subserviunt, et hisce subnixa Ratio. Caeterum qui impertire nobis ignotorum cognitionem queat, aut ejusdem Nobis, aut praestantioris Naturae esse oportet: Adeoque vel homines vel Angelos, vel ipsummet omnium conditorem Deum. Qui omnes vel viva voce vel scriptis adversum nos utuntur. Quibus nonnunquam tacitam et supernaturalem inspirationem et revelationem Supremus Deus (in cujus solius ea potestate est, Nam de Angelorum hoc in genere viribus nondum satis liquet) superaddit. Creata inferioris naturae proprie loquendo nos non docent, sed velut idonea cognitionis objecta sese nobis sistant, nihil nisi scrutantibus et rimantibus nobis de sui natura comunicatur. Porro traditiones horum, quos diximus, quatenus de rebus sunt nos aut res caducas spectantibus, iisdem animae nostrae facultatibus recipiuntur, quibus res incognitas scrutamur: Coelestia et supernaturalia solus recipit spiritus noster, cui, ut ait Paulus, testimonium dat Spiritus Dei, nos esse filios Dei.

II. Scriptura igitur seu libri tum Sacri tum Prophani minime materiae nostrae scientiae, sed tantum medium sunt. Nihil enim tradunt, nec tradere possunt (nisi figmenta producere velint), nisi quod rebus ipsis perpetuo inest et vel perditis iis manet. Unde quae ex iis hauritur scientia, quamdiu Res ipsae et illa, quae homini tribuimus, cognitionis instrumenta remanent, iis licet amissis Dei potentia semper instaurari potest, non aliter ac Danieli revelatum fuit omnium Nebucad Nezaris memoria elapsam: et Esdrae dictatum amissarum scripturarum argumentum, si illi libro fides est adhibenda. Sed nobis acquiescendum est iis, quae ordinaria nobis Deus indulsit, sui et operum ejus pernoscendorum media.

III. Ad universalem omnium cognitionem contentendi nunquam divellendus est duplicis hujus medii, quod paulo ante indigitavimus, usus. Sine scrutinio enim et debita praeparatione animi vera aliorum traditio nobis non obvenit, vel non prodest. Sine traditionis ope scrutinium nostrum vel plurima praeterire cogitur, vel labore ingenti saepe in rebus leviculis semet fatigare. Principio enim de Creatoris ipsius gloria et voluntate nihil fere nobis constat, nisi quod is ipse in verbo suo de se manifestavit. Haec quidem adeo affabre facta coeli terraeque moles cogitationem injecerit homini, Esse aliquod ipso longe praestantius Numen Autoreum omnium. Caeterum quid sit, quale sit, ubi sit, quale erga se sit, seu quid boni sibi ab eo sperandum sit, miser homo ne minima quidem ex parte assequitur, nisi ab ipsomet Deo instructus. Ejusdem Dei verbum, quae rationi et sensibus obviam prodit, ab homine rationali aequè ac alii libri, legi et intelligi quidem prodest. Spiritualia et Divina ludibrio sunt vel ingeniosissimis, quamdiu a Spiritu Dei destituuntur. Quid? Quod nec aliorum Creatorum, quae quotidie oculis nostris obversantur, interiore naturam absque luminis divini ope noscimus: quemadmodum tot monstrosae et sibi contrariae veterum Philosophorum, hominum magnam partem nec hebetium nec inertium, iisdem de rebus opiniones evincunt. Quibus Philosophastrorum quorundam nostri temporis deliria

parum cedunt. Adeo quae in principio Creationis abyssio incumbant tenebrae, adhuc creata singula circumvolvunt, ut homo nec se nec alia sine lucidiori aliqua penitus pernoscant face. Quod si nec Creatorem absque ejus verbo, nec verbum ejus et opera absque peculiari illuminatione illius agnoscere et pervestigare datur, quid sperandum erit de Profundis divinitatis et aliis omnem captum nostrum longe transcendentibus mysteriis, quae testandae veracitatis et constantiae suae ergo tot ante secula verbo potius in servorum scriptis designavit, quam multis elocutus est. Nemo sane sanctuarium Dei invito ipso irrumpat, ut verba audiat ineffabilia, nisi cum Paulo in tertium coelum raptus. Cujus exemplum nos doceat, utcumque praeclare satis in hac mortalitate nobiscum agatur, si in operum verbiq; ejus speculo Creatorem nostrum intueamur; quibusdam tamen dilectis Deo animis, extraordinario quodam modo, eminentiorem inaccessibilis illius lucis fulgorem ostendi solere. Documento reliquis, ne aliunde quam ex hoc fonte illius participes se fieri posse sperent aut de superandis ignorantiae suae tenebris desperent, cum tantae lucis a Deo nonnunquam impetiri suis videant splendorem. Mihi quidem haec perpendenti intellectus humanus a Deo non aliter ac tenebrosus conclave ab homine illustrari videtur. In hoc enim candela collocata majus lumen reddit, quoties ellychnio demta fuerit enormitas. At sole fenestris immisso, ne tenebris quidem amplius locus erit. Ad eundem modum opinionum nebulis obsessa mentis nostrae caverna majus lumen sentit, quoties divina misericordia excitatae et purgatae aeternae illae nobis inscriptae veritatis notiones verae deductionis impediunt liberantur: at ipso sole Justitiae in cordibus nostris oriente, in ipsum usque coelum mentis nostrae acies pertingit. In divina igitur traditione et revelatione praecipuum ad scientiam nostram momentum est. Ac ne humanis quidem traditionibus carere possumus in tanta aevi nostri brevitate, et naturali eorum, quae ante nos contingere, aut aliqui extra sensuum nostrorum contactum posita sunt, ignorantia. Cum e contrario puncto temporis ex perito et fideli doctore percipere liceat, complures annos scrutinium nostrum frustra lassatura: nullo nobis labore reliquo nisi, an ex rationis legibus cuncta praecepta sint, examinandi.

IV. Itaque ut in unum contrahamus hactenus dicta: Materia Omniscientiae nostrae Creator et Creaturae sunt, et quantum de illorum omnium essentia proprietatibus actionibus operibus cognosci potest Media ad eam necessaria sunt partim in nobis Indagatio per instinctum Naturalem, sensus et rationem: partim aliunde nobis obvenientia, Hominum scilicet, Angelorum, Dei ipsius, viva voce vel scriptis expressa traditio, et hisce omnibus superveniens, in iis non dirigens et peculiaribus quaedam de se spiritui hominis nonnunquam extraordinario modo insinuans, interna secreta et prorsus spiritualis revelatio.

Tribus verbis: Propria indagatio, aliorum relatio, et Divina revelatio.

Fusius haec omnia explicari, determinari et rationibus muniri debebant, si ignarum ista docenda, non Tibi in hisce omnibus versatissimo ostendendum tantum esset, quid de iis ipse sentirem. Quod brevitate isthac abunde factum, omneque inter nos dissidium hoc pacto sublato spero. Caeterum quod in priori Epistola mea pro ternario fundamentorum scientiae nostrae numero quaternionem substitui, neutiquam id a me factum est studio a Te dissentienti, sed quod ex adductis partitionibus summam illam resultare viderem, magis ad rem pertinere semper arbitratus, ut numeros rebus accomodem, quam ut ad numerorum summam res invitas traham. Itaque nec binarium nec ternarium, nec quaternarium, nec ullum alium alteri antepono. Sed is mihi maxime aridet, qui rem quam in manibus habeo, simplicissimae secat. Quae a multis sapientissimis viris numeris praedictis inesse dicuntur mysteria, uti nec rejicio, ita nec imitari nondum satis cognita audeo. Malo incertam meam in ejusmodi rebus candide fateri, quam facili scientiae ostentatione majorem proderet. Te quidem, ex quo tua legi, non sine gravissimis causis plurimum nostro quam rerum Symmetriam et harmoniam ablandiri, ejusque amore saepe eo illum promperere, ut nihil vereatur tale fingere, ubi minime reperitur. Naturae certe concordia nulla

*) tu slovo vynecháno.

re magis, quam perpetua quadam discordia, ejus symmetria perpetua quadam irregularitate spectabilis est. Ubi enim perfectum Globum, quadratum, Cylindrum, Pyramidem, in toto Naturae regno repereris? Neque id decori ejus officit, quando insigni usu, in suo quenque genere, utut maxime diformia mutuo sibi praestaret, hoc, quodcunque ab artis regula abit, facile pensatur. Imo in hac inaequalitate maximum Naturae decus. Quid monstrosius, quam si animalia et homines globi figura (quae perfectissima judicatur a Geometris) apparerent? Numerorum naturam non aliter menti nostrae imponere tanto minus mirum est, quo major in illis concinnitatis materies supeditatur. Cujus concinnitatis cum judicio adhibita conservatio, ut magnam scriptis lucem infert, ita praeposterum ejus studium paulo minus quam Lectorum carnificina est. Ramus et Keckermannus quas non dichotomiae amore molestissimas nonnunquam divisionum et subdivisionum Catenas nobis nuxerunt, cum una forsam trimembris aut quadrimembris rei partitio omnem illum inutilium verborum strepitum facile redimisset. Vidi, qui perpetua trichotomiae lege quaevis etiam Clarissima et ordinatissima conturbarent, praetereundo necessaria, supervacanea attrahendo. Quod fieri necesse est, quoties non ingenium nostrum rebus, sed has illi submittere conamur.

Conamur. Dices, ipsummet Deum hoc numero semet nobis revelasse et hoc etiam sui exemplar rebus a se creatis impressisse. At idem se primo omnium populo suo revelavit in unitate et in libro Revelationis Christi septenarius spiritui ejus tribuitur. Ergone vel divisione omni abstinemus, vel rem quamvis primo per ternarium, post per septenarium dividemus? Quando tum divisionum et subdivisionum modus erit? Ego summum hoc mysterium Dei Patris et Christi et septem ejus spirituum potius religiose adorandum, quam in partitionis nostrarum cognitionum exemplar trahendum censeo. Maxime cum nec vox Dei eo nos hortetur, nec multa, quod sciam, hujusmodi partitionis in servorum ejus scriptis exempla extant. Ubicunque Creatoris nostri in Creaturis vestigia et lineamenta deprehendimus, ea qua par est reverentia exosculemur: Caeterum videamus, ne alia ex nostro ingenio fingamus, quam quae vere ipsorum naturae quadrant. Sed haec non oppugnandi Tui, a quo non nisi cum rubore quodam dissentio, a me adducuntur, sed ut perspecta de iis mente mea, facilius applicetur medicina aberranti. Obstringere me sane majori beneficio vix poteris, quam horum et similium mysteriorum fundamenta, aliquanto planius mihi detegendo. Quo et tecum de veritate gaudeam, et imposterum habeam, quod in meditationibus meis constanter sequar.

Progredior jam ad ultimam ex supra propositis quaestionibus, quae tanti scientiae cumuli in rostrum usum optime disponendi modum spectat? Quem quia ita tetigisti, et simul, quae Tibi maxime probaretur omniscientiae nostrae divisio, explicares, res exigere videtur, ut tua cum meis breviter comparem: ne quid mearum cogitationum circa ipsummet Ideae novorum operum fundamentum Te lateat. Novae igitur studiorum reformationi triplex librorum genus aeq. e ac ego assignas: Sed aliis limitibus, alio quoque ultimum genus nomine determinas. Pansophia Tibi agmen ducit, hanc Historia et Pandogmatia velut pedissequae sequuntur. Ego similiter Pansophiae principatum tribuo, sed Historiam et Philologiam prorsus ab illa distinctas volo, ut singulae suis finibus circumscriptae, alterius minime egeant auxilio. Tuae posteriores duae a priori methodum mutuuntur. Mearum quaelibet peculiarem, argumento suo maxime convenientem sequitur. Pansophia eam, quae captui omnium mortalium (omnibus enim scribitur) maxime accomoda, a notioribus ad ignotiora. Historia premit unice ordinem locorum et temporis, omnesque adeo synchronismos, qui velut anima ejus sunt, quoad fieri potest religiosissime observat. Neque enim aliter admirandae Providentiae Divinae a principio mundi usque ad nostra tempora genuinum speculum foret. Quod praecipuum erit, quo necessitatem suam demonstrabit Philologia, quae nihil aliud quam artificiosam et actuaalem (ut ita dicam) omnium librorum hoc labore dignorum interpretationem continebit, nunc temporum, nunc materiarum, nunc scriptoris, quod illustrat, ordinem sequetur. Breviter: Tu Tales libros designas, qui scitu maxime necessaria exhibeant, plurima vero data opera transmittant: Ego tales, qui omne omnino, quod unquam cognitum est et cognosci potest, exhaustiant, adeoque non necessitatibus tantum mortalium, sed et delicatissimae eorum curiositati consulant. Fundamentum hujus partitionis meae in prioribus literis abunde spero detexi: Si tamen forsitan propositae ibi a me rationes non satis validae tibi visae sint, breviter en iterum earum vim sic in unum

constringo. Quandoquidem omnia scienda novis libris tradere profiteur, duo nobis praestanda esse vel ipsum omniscientiae vocabulum, ne alia jam reducam, nos monet. Et ut res omnes intelligantur, quemadmodum in se sunt, et maxime naturaliter sibi cohaerent, et ut facilius intelligantur, quemadmodum aliorum opera discriptae sunt. Posterius prioris beneficio semper acquiri non posse, adductae antehac rationes, spero, satis ostenderint Res vero dum genuino suo habitu et ordine proponere satagimus, in duas prius classes separandas sunt, in aliam particulares et mutabiles, in aliam inde deductae universalitates et aeterna illarum receptaculum historia; harum scientia universalis appellabitur: Quibus si deinde fax alienorum scriptorum Philologiae peculiari volumine accesserit, illa omniscientiae nostrae triga absoluta fuerit. Historiae a me desideratae naturam ex his, quae dixi, facile animo concipis. Meam de Philologia mentem nescio an clare satis generali ejusmodi descriptione ob oculos ponere queam. Inter alia et illam artificiosam magnorum voluminum abbreviationem continebit, quam ut necessarium studiorum nostrorum subsidium alicubi in Didactica Magna desiderasti. Sed de Historia et Philologia non magis lis inter nos erit, siquidem sola Pansophia tot curarum et cogitationum nobis pariet, ut de illis multum cogitare minime vacaverit: Suffecerit, si qualemcunque utriusque ideam aliquando conficere dabitur, quae utriusque a Pansophia discrimen edoceat, ne illarum elaborationem aggressuri Pansophiae fines inscii involent. Tametsi vero tria illa a me proposita omniscientiae nostrae corpora materia, modo et scopo non parum a Tuis differant: Non est tamen, quod Historiam et Pandogmatiam tuam e Territorio Pansophiae prorsus a me exclusam putes. Nam Historiam quod attinet, tantum abest, ut illa prorsus exinde exsulet, ut primam et prorsus fundamentalem operis partem mihi constituat Historiam tamen intelligo non individualement, sed tantum specierum, quae primo ex cumulo rerum et lenissima abstractio est, et dextre facta solis alternis sensibus facillime prehenditur et approbatur. Ita ubi Historicus de Alexandro narraret, quo artificio Tyrum oppugnari, Historia nostra Pansophica simpliciter tantum enarrabit, tali vel tali modo urbes ab hominibus oppugnari posse. Ubi vero a primis illis sensum tantum ferientibus, adeoque puero aequae ac seni decrepitae aetatis obvis, ad investigationem causarum, constructionem axiomatum, ad nova opera inveniendae, ad conficiendas item regulas vitae nostrae in honorem DEI, salutem proximi gubernandae progressa fuerit, singula convenientissimis exemplis illustrare conabitur, quorum plurima ejus Appendices fuse satis enarrabunt: Qui etiam, ubicunque opus erit, aliorum de rebus differentes opiniones (Pandogmaticae Tuae proram et puppim) diligenter recensent: sic ut de plena omniscientiae communicatione nemo facile habiturus sit, quod queratur. Ex his facile etiam intelligis, cur in consultatione mea collaboratores, confecta trium harum omniscientiae partium delineatione, ab Historia et Philologia ordiri labores voluerim. Nimirum quia non perlectis prius lectissimis scriptis hominum, et potissimum Historiarum libris, steriles tantum futurae sint et lentae meditationes Pansophicae, ipsum vero ejus fundamentum, Historia nimirum specierum, sine sufficienti ejusmodi praeparatione, prorsus exile et mutilum sit futurum. Alias Pansophia ex novis laboribus ut dignitate prima est, ita eruditionis honore priorem debere esse, et suasi et suadeo. Illa enim sola studia hominum in melius vertet, et dum perfectissimo et hominum ingeniis convenientissimo ordine singula proponet, ad lectionem quorumcunque scriptorum, quantumcunque etiam res inter se confundant, ita subsidio erit, ut non nisi magis inertia et hebetiora ingenia Philologiae auxilium sint flagitura. Sed hisce ac similibus vellicationibus facile supersederi posset, si vel congressus vel tantum otii utrique nostrum concederetur, ut summam nostrarum circa reformatórios ejusmodi libros cogitationum plene semel literis completi liceret. Fallor aut in plerisque nos conspirare videremus, quae nunc adeo generaliter prolata non possunt non saepe numero aliam a nativa sua faciem induere. Quo facilius veniam mihi dabis, si a censura Dilucidationis Tuae Pansophicae in praesentiarum vel hoc nomine abstineam, ne citra necessitatem scrupulos movendo tot praeclaras meditationes Tuas invitus turbem, et aliqua verisimilitudinis specie inde Te deducam, cui quavis mercede postea optarem uberius Te immoratum. Quanquam inde me jam satis prohibet, quod vix semel, idque perfunctorie tantum eam percurrere licuit, cum proelo in reliquis tuis opusculis recudendis occupato exemplar a Te missum, simulac veniret, traderetur, segnitique operam et crebris interruptionibus vix nunc demum absoluta est. Itaque quibus possum pre-

cibus a Te contendo, ne coeptam operis delineationem Pansophici ex manibus deponas, sed vel ad specialissimos rerum articulos deducas, nec dubites, quin etiam imposterum omnes nervos ingenii et industriae ad colligenda, quae de istis animo volutavi, sim collaturus. De emendatione fructuosius agitur, cum tota confecta est, quam antequam hae adveniant, nihil aequè tibi cordi esse sinas velim, quam Metaphysicas et Physicas observationes tuas, quarum magnam copiam tibi jam partam nullum dubito, ego vero (et quis fere hodie non?) summa ipsorum inopia labori. Si hanc partem tuae solertiae totam debere possemus, tanto expeditius ad illustrationem mortalium, in quibus maxime vitae meae pars occupata fuit, progressus a me fieri posset. Sed de his postea videbimus. Omnis jam in exasciandis universalibus novorum operum ideis felicitis successus cardo vertitur. Quibus consummatis de ultima consultationis meae parte seria deliberatio suscipienda crit, quam paucis praelibare meus erga nova haec coepta amor jubet. Quo magis enim magisque Pansophiae molem cogito, eo major et infinitior mihi videtur, ut vel centum excitatissima ingenia per plures annos occupatura sit, antequam ad metam deducatur. Nedom a duobus, quibus ut alia adsint, otium certe et necessarii apparatus, auxiliaresque manus desunt, paucos intra annos absolvatur. Nisi igitur vulgus literatorum pansophiae fama excitatum, aliquid interea placando stomacho magis quam recepta systemata cupidum accipiat, et hic reformationis studiorum scopus et modus pluribus innotescat, nec Evergetarum liberalitatem, nec Eruditorum altioris ingenii auxilia ausimus nobis polliceri. De quo igitur sententiam tuam scire pervelim, hoc est: Nimirum, utrum e re tibi videatur. Quando soli constructioni Pansophiae semina et fundamenta populariter explicet, praecipuos de plerisque materiis reales aphorismos et vitandae in rebus jam notis et obviis prolixitatis ergo optimos in quacunque materia libros et Autores indicet: Adeoque veram et dicendi et docendi rationem contineat. Opus tale vel Prodomus universalis Reformationis studiorum, vel manu ductio ad parandam et communicandam seu docendam veram et universalem sapientiam appellari posset. Neque vero vires nostras superaret. Quicquid enim selectiorum notionum nobis jam partum est, aut porro obveniet, compingi in eam posset. Et ad famam operis ipsius interesset, tali prodromo adventum ejus nuntiari, cogitaturis cunctis, si talia vel gratis in publicum et ad provocationem tantum opis alienae emittantur, quam praeclara futura, quae adhuc premantur. Tum longe excusatus nostram ignorantiam fateri licet, ubi monitis tantum praecimus, quam ubi omnia complexuros profitemur. Si in hac festinatione effundere liceret, quae de tali opere in antecessum Pansophiae praemittendo cum optimo Hartlibio nostro saepius sermocinatus sum: Facile credo meae te sententiae adstipulatorem essem habiturus. Utilitates ejusmodi libri majores video, quam credi possint. Et proximi bieunii spatio facile cudi posse sperem. Hac saltem informatione aliorum animi ad Pansophiae cultum praeparandi sunt, abortiendum nobis potius erit, quam integri et vitales foetus in lucem producendi. Quaeso haec serio tecum expende, et quid circa ista animi Tibi sit, me quamprimum doce. Caeterum ab elaboratione seu Specialis Pansophiae Synopseo, seu ipsius Portae te dimoveri nullo modo patitor. Forsan de hoc argumento pluribus disserendi copia dabitur, cum caeptae in Didacticam M. exercitationes in manus denuo sumentur, a quibus per aliquot dies avulsus fui, scriptiuncula aliqua in gratiam comm nis nostri Amici suscepta, qua modus promovendi tam praeclari operis, quale Pansophicum est, et sumtus ei sufficientes conquirendi, aliquando strictius exponitur. Nam plurimi manus Dn. Hartlibio jungere promiserunt, qui tamen opus tale, et quibus commendat, nondum satis didicerunt. Mirum est, in hoc regno opibus adeo abundanti, quanta hominum tenacitas et sordes et ad omnia potius quam ad literarum studia munificentia sit. Miror saepe optimum Hartlibium non satisfacere sub illo sollicitationis onere, quod jam tot per annos exiguo fere cum fructu adeo fideliter urget. Sed sic Deus omnem felicitis successus gloriam soli sibi vindicat. Isque, utcumque derelicti videamur a reliquis, nos minime destituet. Sit nomen ejus benedictum in secula. Haec ad jucundissimas Tuas, Dilectissime Amice, subito et vix praemeditate effundenda mihi fuerunt. Differre enim scriptionem, cum literae tuae satis diu in via fuissent, nolui. In posterum, Deo volente, quo plenius et distinctius cogitationes meas Tibi communicem, partem illarum una, partem altera septimana mittam. Quandoque etiam, ne quid morae obijciatur, vel vernaculo sermone eas tibi exhibebo. Dum enim notionum summam accipis, verborum, a quorum incuria in Epistolis vix abstineo, gratiam spero mihi facies.

Curam scriptorum et ornatum reservemus iis, quae posteritati destinantur. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum spiritu nostro. Amen.

Dabam Londini 18, 24. Januarii. Ao. 1639.

T. Sincero amore et observantia,

J. H.

Zvláště zajímavé jsou vývody Hübnerovy stran trojice. Obsah listu vůbec svědčí o samostatném přemýšlení, avšak zároveň i o skromné rozvaze, jež vyšší nadání a cenu na jiné straně s ochotou uznává. Pochybnosti, že nedostačí jeden anebo dva pro práci pansofickou, ohromovaly vzlet Komenského, jak sám o tom vyznává. Bohužel neznáme jeho listů k té věci se táhnoucích, ani nemáme dostatečné povědomosti o anglických kruzích reformám Komenského nakloněných. ^λ

(Coll. vydavatel.)

LVI.

Hübner Komenskému.

(Z Londýna 1639 — v prvních měsících.) Pisatel i Hartlib byli zaroučeni trapnými zvěstmi o Komenském, avšak jeho poslední list, včera z Gdanska přinesený, jich upokojil. Napomíná Komenského k obezřetlosti proti nepřátelům pansofie, práce jeho podrývajícím. O Tammerovi, který též proti pansofii se ozval, pisatel nic nevěděl; nejspíše to jest nějaký nepatrný začátečník. Někteří přátelé žádají prý si bližších zpráv o pansofii; prosí tedy v té věci o radu. O metodě Komenského ^λ ani z listu panu de Sancto Amando psaného nemohl ještě určitě představy utvořiti. Opakuje svůj rozvrh, podaný již v listě předcházejícím. Znova si žádá druhého dílu Prodomu, jenž by se skládal ze dvou částí: 1. Ratio omnia bene discendi — totéž asi, co Komenský naznačil jako Rationarium, a 2. Ratio omnes bene docendi — čemuž výborně by vyhovovala Komenského Didaktika.

Christus Spes nostra.

Me quoque jam taedet, Amice Reverende, et longe dilectissime, literis amplius Tibi obstrcpere, nihil aequè cupientem quam coram quocunque modo frui suavi illa, quam ubique testatum is amoris in me Tui exuberantia: iisque de rebus instrui, quas ipsarum prolixitas et multiplex transmissionis periculum literis includi non permittunt. Sed ut nihilominus calamum arripiam, illa penultimis meis fusius memorata conjunctionis nostrae obstacula cogunt, quae adeo nondum remota sunt, ut potius in dies magis magisque invalescant. Domesticae quidem res meae in patria mediocri in statu sunt, nec tam properum, uti verebar, mei adventum desiderant. Hic loci vero rebus jam haud obscure ad bellum civile inclinantibus, Pautorum nostrorum animi et vires sensim labescere incipiunt, ut recisis mihi quodammodo alis, nec avolare hinc liceat, nec commode satis hic commorari. Unica in mira Providentia Dei mihi tecum spes, unicum praesidium est. Hujus dispensationi omnes meas curas, omnia vota in totum transcripsi. Fiat nobis quod bonum visum fuerit in oculis ejus. Aliter enim quam bene nobiscum agere benignissimus Pater non potest. Conjunget is nos tandem tempore opportuno et tanto majori cum gaudio nostro explebit tam anxiam congressus nostri, sed irrita hactenus desideria. Literae tuae non parum nos tristaverant, quod denuo ab infrunitis hominibus negotium tibi facessi nuntiarent: sed recrearunt nos alterae Tuae hesternae die Dantisco allatae; quibus ulterius ipsemet D. Hartlibius noster jam, credo, rescripsit. Lactor durare adhuc quietem tibi, meque adeo in praesens liberatum cura de submittendis in tempore necessariis ad tantam luctam armis et telis, quorum, ut jam ante scripsi, nulla mihi copia est, vel satis probatorum vel acutorum, nec ad cudenda ea per varias distractiones satis otii, ut verendum fuerit, ne quantocunque nису huc incumbam, serio tamen nimis laboranti tibi suppetias feram, cum scilicet vel jam victus sis vel viceris. Consilii interea, quod suggeram, nihil aliud in praesentiarum succurrit,

nisi ut posthac secreto agas, quod agis, nihilque studiosius declines, quam illius contentiosae cum hominibus sectae addictis reciprocationem serrae. Quos compendiosissime viceris cedendo, et, omisso eo, quod odere, illud, in quo occupatum Te esse vellent, a Te agi simulando. Cujusmodi cauta prudentia in rebus adeo inusitatis ne sacrae quidem literae prorsus interdicunt. Magnus ille gentium Doctor fatetur alicubi τοῖς ἀνθρώποις se factum fuisse ἄνομος, imo omnibus omnia, ut aliquos saltem hinc inde lucraretur. Quid vetat, quominus necessitate exigente et nos μισοπαράδοξοις fiamus tales, ut eorum aliquos tandem reddamus φιλοπαραδόξους? Quid enim agas hominibus ita animatis, ut omnem veritatis animam intercludi parum pensi habeant, dummodo iis, quorum assensum semel sibi impetrarunt, placitis sua stat autoritas. Nihil immitius hoc genere hominum, nihil intractabilius. Nisi prorsus in eorum verba jures, omnemque sanam et sobriam mentem ejures, Lucumones ejusmodi nunquam placaveris. Vires Pontificiorum iis desunt, aliquin inquisitionem brevi Hispanica crudeliorem videremus. Parem enim fastum et animum jam habent. Fellis horum et suspicionum virus, ubi vel levissime commotum, omnia illico tuta timere incipiunt, et validissimis licet rationibus erroris convicti, pertinacia tamen urgendi, quae semel sensuere, contra omnem sanae mentis vim se armant, et non nisi qua vi, qua fraude adepta victoria conquiescunt. Quocunque modo causam optimam adversam iis defendere annitaris, frustra eris: Si leniter propugnas, suspicionem eorum et vecordiam alis, tanquam proferre non omnino audeas ab imaginaria eorundem orthodoxia (ut ita dicam) aliquanto longius abeuntia. Si fidentius, et, ut petulantia eorum meretur, acerbior, acrius eosdem irritas, aegre utique ferentes inscitiam et errores suos ita in propatulo constitui, indeque tanto cupidiore aliquid in vindictam evomendi, quod Te urat et famam Tuam apud bonos denigret, ne scilicet ad silentium redacti esse videantur. Ne dicam, quod solite nimis asserendo per se clara, ea quodammodo et apud bonos causaeque faventes suspecta reddideris, tanquam haud prorsus de nihilo fuerint, quae tanto molimine a Te depelli necesse habent. Majore conatu tuorum per pleniorum aliquam eorum synopsis dilucidatione haud multo plus profeceris. Tametsi enim negari nequeat, praecipuum tot oblocutionum causam esse crassam adeo scopi et dispositionis Pansophiae ignoracionem: illud tamen contra considerandum est, quo plura de tam praeclaro opere nudaveris hominibus tanta loligine infectis, tanto benigniorem carpendi Tui et exagitandi materiam iisdem Te objecturum, omnia in pejus trahente invidia et fascinato praejudicii animo. Unicum hisce malis remedium, meo judicio, est tacitus ejusmodi oblatratorum contentus, et si aliter compescere nequeas, simulatum ad tempus postulatum, quantumvis iniquorum obsequium. Dummodo interea opus ipsum crescat occulto velut arbor aevo, satis honori tuo et securitati consultum fuerit. Suis enim radicibus semel innixum tutelae suae solum sufficit: Facile sane reperiet alios, magno sibi honori ducturos, quando alias conferre huc nihil potuerint, malignis saltem ejusmodi contrectatoribus os pro merito verberasse. Summopere vero necessarium erit, ut mature collectas in unum praecipuas lucubrationes tuas aliquoties describi et in tota loca apud amicorum unum atque alterum, vel obsignatas deponi cures, quo si forsan, (quod Deus prohibeat) inflammatus a Satana hostium furor in chartas tuas grassari cogitet, sic tanto certius eludatur. Haec in praesentiarum consilii mei summa est; cui, ut ante dixi, auxilii jam nihil adjungere possum. Nescio enim, an usui tibi futura sit nupera mea satis proluxa disquisitio, de ratione dextre promovendi conatus Pansophicos in gratiam Dn Hartlibii exarata, qui eandem se tibi missurum dixit. Licet enim ad varias quoque objectiones ibi responderim, eas tamen, quae tibi moventur, consulto omisi, ne vel ansa levissima suspitionis, tanquam aliqua religionis innovatio metuenda ex opere Pansophico, praeberetur hujus loci hominibus, ab ea prorsus adhuc intactis. Pietati tantum, quam hic religionis proram et puppim constituunt sapientiores, quantopere conducturi sint labores Pansophici, aliquanto plenius ostensum. Magna aviditate expectavero Tuum sincerum de tota hac Dissertatione judicium. De Tammeriana Philosophia nihil prorsus mihi liquet, nec per hosce admodum occupatos dies inquirendi copia fuit. Nescio tamen, an propterea odio digna futura sit, quia ab homine rejicitur, infelicitatem judicii imperitis et ineptis suis notis nimis quam prodente. Verulamium est utinam aliquanto attentius legisset; longe reverentius de tam piis et sanctis conatibus Tuis sentiret, quibus tot insignes viri ingenio doctrina, et in gloriam Dei Zelo huic minime inferiores, hic et alibi assurgunt ac suae,

vulgato more hinc inde tumultuario corrogatae eruditionis fascies lubentissime submittunt. Gratissimum fecisses, si adjunxisses, quicquid in meis monendum habuisses. Jam enim monitis et consilio tuo, si unquam, indigeo. Amicorum enim unus et alter, qui nobis bene volunt, aliquid ad Pansophicum opus spectans, praelo ut quam primum parem, me supra modum urgent, quo in solicitando auxilio facilius Patronis persuadeant, non tuis solius humeris posthac incubiturum tantum onus. Nondum ipsis annui, et adhuc incertus sum, quo pacto iis optime satisfaciam. Via tamen maxime tuta neque adeo difficilis mihi videtur, si generalem aliquam et placidam dissertationem seu potius consultationem conficiam de verae et universalis literarum reformationis optima ratione, ut non tantum qui de ejusmodi ansa antea aliquid inaudiverunt, rectius de eo judicare queant, sed et qui tale quippiam vel universali eruditione, vel in ulla ejus parte tentare velint, discant hic semel, quid sibi sequendum sit. Id quod neminem offendere poterit, nisi qui apertum omnis sapientiae hostem semet profiteatur. Tali vero in dissertatione non repetere tantum licebit summam omnium earum cogitationum, quas variis hactenus ad Te literis comprehendi sed et non pauca ejus generis admiscere, quae recens meditatio peperit. Propositum quidem semper antea fuit, consilia de vera reformatione non ante in publicum promere, quam necessitatem Pansophiae ostensione et jugulatione tot grandium in omnibus scientiis, artibus, disciplinis errorum sufficienter satis adstruxissem: sed hoc plurimum annorum opus est, res vero subitum auxilium postulat. Forsan tamen obiter tangi possunt praecipua errorum genera et sedes, ut qui post nos Censorem literarum agere velit, limites laboris sui statim designatos habeat. Equidem quoniam in ejusmodi scriptionem, qualem designavi, jam quodammodo propendeam, summam tamen operam dabo, ut si declinare prorsus non licet, differam tamen: Certe enim alia conditione aggrediar, quam ut tanto diuturnius otium ad invadendum aliquando opus ipsum impetrem Cave, ne me putes ulli unquam rei alii, quam huic, animi et ingenii mei vires, ita permittente Deo, lubentius consecraturum. Lautissimas jam aliquoties conditiones praetermisi, ne qua cogitationum et studiorum libertas plus justo mihi circumcideretur. Parum quidem vel polliceri audeo; labor tamen non alius erit, quam si maxima pollicitus sim, taliaque efficere possim. Nam quae nobis desunt, gratiose supplebit, aliorumque nobis vel adjunget vel subjunget auxilia, Pater luminum, a quo omne bonum et omne perfectum donum proficiscitur. Tu quaeso, quid Tibi videatur de hoc meo consilio, quamprimum et quidem aliquanto plenius rescribe. Omnis enim, ut facile conjicis, conatum nostrorum honos in ejusmodi lucubratione versatur.

Nondum satis me tangere intentionis tuae fastigium semper equidem sum suspicatus. Ex quo tua legi, post varias cogitationes tandem non incommodum deprehendere mihi visus sum compingendae omnimodo eruditionis rationem. Qua vero tu usus es, methodum exculpere inde non licuit Brevem operi Tui Sciagraphiam, quam Tuae ad Dnum. de Sancto Amando continent, si intueor, his tribus ejus generalibus partibus, nimirum theoret pract. et Hermen, omnes aut saltem plerasque universalissimas sapientiae notiones comprehendere posse satis video. An tamen sola eorum generalis explicatio eum, quem vovimus usum, generi humano allatura sit, nondum satis capio. Si enim in iis tantum subsistis, nihil aliud efficitur, quam rationarium aliquid universale, ut ipsemet alibi vocas, apprimè quidem utile sapientibus et perspicacibus, minime tamen omnes alios libros ineptos legendi molestia liberaturum imperitiores. Digitum enim ad plenum rerum scrutinium tantum intendet, minime vero res omnes abunde satis jam explicatas et examinatas continet. Quod tamen in vulgi eruditorum gratiam opus omnino est, quippe quod nulli rei difficilius intellectum suum, quam accurate et solite particularium veritatum ex universalibus deductioni assuefaciat, et ubique praemansum deglutire cupiat. Rursus si templi tui Pansophici delineationem lustro, in plerisque nos congruere animadverto Teque non minus ac ego universalem omnis eruditionis instaurationem animo agitare, quod longe apertius Tuae ad me literae indicant. Supervacuum sane est, haec multis inter nos ventilari, cum unius horae colloquium omnes hujusmodi scrupulos utrique facile eximere possit. Nihilominus quando adhuc ejus felicitatis spes in incerto est, ne silentio profectibus meis forsitan obsim, paucis hi denuo repetere placet, quibus gradibus ad felicem totius eruditionis reformationem procedendum putem: ut consensus dissensusve nostri fundamentum et radix non possit non tibi quam plenissime se aperire. Primo omnium publicari velim aptum novorum

operum prodromum, tractatum nempe mole non admodum magnum, cujus praefatio cum necessitate universalis ejusmodi reformationis, tum leges seu modos illius solide et perspicue exponet, et quae reliqua huc spectant: tractatus vero ipse duabus partibus constet, quarum prior ad apprehendendam rerum omnium scientiam: posterior ad eandem aliis seu privatim in coetibus seu voce seu scripto communicandam, apta et compendiosa comprehendendae administranda et manuactiones. Tribus verbis ibi tradatur ratio omnia bene discendi; hic eadem omnes bene docendi. Priori optime quadrabit, uti animo concipio, Rationarium tuum universale, si hoc accedat, ut ubivis non tantum summa de re quavis sciendorum per solidos et dilucidos Aphorismos exponatur, sed et singulis materiis subjiciantur nomina et censurae celebriorum Authorum, qui de eis antehac optime scripserunt, ut, qui observata ubivis aequali brevitate contenti esse nolunt, sine ulteriore diverticulo dimittantur ad explendam sitim ex fontium receptorum optimis. Posteriori nihil convenientius erit Didactica tua, priori parte recte adaptata, de quo alibi pluribus. Necessitas prodromi ejusmodi antehac, credo, satis a me ostensa fuit. Utilitates sane ejus, quas et in ultimis meis perstrinxi, perillustres sunt Principio ad fidem apud Evergetas liberandam et gratitudinem contestandam, tum vero ad eosdem in solito libertatis tenore continendum nihil aptius est ejusmodi Pansophiae libamento. Nam generales, utut accuratissimae consultationes, utcunque sagacioribus aliquem ipsorum operum gustum praebeant, hebetioribus tamen parum conferunt, qui malunt sibi dari qualemcunque cibum esurientibus, quam licet apparatusissimum e longinquo tantum ostentari. Praeterea non est, quo judicia hominum de opere ipso certius explores, quo ad ejus promotionem plurium animos praepares, quam ejusmodi, qualem diximus, praemissa ejusdem Sciagraphia, quae non simpliciter tantum indiget, quale opus ipsum futurum sit, sed ipsam veluti medullam et fundamentum ejus simul exhibeat. Non ferunt novum Vinum veteres et putridi utres, et optima medicina est, quae sensim vires explicat, violentior illa saepe morbum pellit et aegrum necat. Tali prodromo operi sat tempestivum est, si aliquot annis post succenturiunt tria illa grandia et universalis corpora, quae jam aliquoties designavi. Nimirum primo vera PANSOPHIA, seu omnium universalium seu abstractarum veritatum cum omnibus suis, quoad fieri potest, ad vitae humanae bonum applicationibus quam maxime succincta et ordinatissima expositio. Dein vero PANHISTORIA, seu omnium Particularium a Deo, Angelis, mundo et homine ab initio creationis ad haec usque tempora gestorum plena et accurata et filum temporum strictum ubique sequens descriptio. Denique (ut sic dicam) PANBIBLIOGRAPHIA, seu PHILOLOGIA universalis, hoc est, omnium omnino in omnibus nationibus et linguis hodie extantium librorum, primo secundum scriptorum aetates et primae editionis tempus, tum etiam secundum ordinem materialium primo diligens enumeratio et censura, tum commoda et compendiosa interpretatio, denique eorum omnium artificiosa quaedam emendullatio: Quod si tria haec licet materia, mole tamen non nimium ampla corpora captui omnium ubivis non satis paterent, illustrari progressu temporis necessariis illis Appendicibus seu commentariis ad minima usque rerum descensuris possent, quorum naturam in superioribus meis literis fusiis depinxi. Quibus omnibus ex artis norma praestitis, consummata quodammodo esset, qualis nostro tempore haberi posset, omnis eruditionis emendatio. Nihilque restaret, nisi ut de augendis tantis opibus solliciti essent mortales, id quod in infinitum usque fieri, sine ulla corporum recte dispositorum divulsione, solo Appendicum seu Commentariorum beneficio posset. Talia sperare magnum quid fateor et operosum est; aggredi et perficere multo operosius. Sed aut talia tentanda et eo, quo dixi, ordine exequenda sunt, aut res literaria in eo, quo nunc est, statu relinquenda. Si una tantum aliqua eruditionis parte compendia sectamur, moliemur quidem multa, ceterum errores et molestias discentium nec ex schola nec ex vita humana amoliemur. Omnipotenti quidem Deo facile est, extraordinario quodam et nobis incognito modo Satanae regnum destruere et terras omnes cognitione sui implere. Inde vero nullum voluntariae imprudentiae nostrae patrocinium, qui conscientis nostris optime consulimus prudenter agendo, nec infra supravires quicquam attentando, omnem vero laborum eventum divinae providentiae committendo. Si ad finem tantorum operum pervenire non dabitur, magno tamen solatio erit, firma iis et stabilia initia dedisse et posteris, beneficio Dei, aperuisse planius ad veram Sapientiam iter. O utinam aliquando tantis de rebus nobis liceret mutuas audire vel red-

dere voces! Plus progressibus laborum nostrorum unicus mensis, quam disjunctis integer annus adderet. Sed quamdiu aliud visum fuerit Supremo Moderatori, utamur solatiis, quae altera ante hanc epistola adduxi, et ne commodi omnis expers sit divortium nostrum, annitatur. Quod reliquum est, denuo Te rogo, ut manuscripta tua summae curae habeas, et quodcunque ab interpellationibus otii tibi concedetur, concinnandis Physicis et metaphysicis tuis meditationibus potissimum tribuas. Hoc nihil nobis gratius et communi operi utilius facere potes.

Nepřátelé proti pansofii Komenského vystupující jsou nám známi z předmluvy v Komenského spise Dilucidatio, z některých poznámek na synodách bratrských v Poště, a z jednoho listu (Komenského Hartlibovi), který, pozdě byv nalezen, již nemohl býti v chronologickém pořadí umístěn. List panu de Sancto Amando poslaný nebyl dosud objeven.

(Coll. vydavatel.)

LVII.

Starší Jednoty bratrské Bohuslavovi hraběti z Lešna.

Z Lešna 1639 — 22. března. — Koluje veřejná pověst, že hr. Bohuslav poddává se pokušením od otcovské víry jej odvádějícím. Seniorové pokládají za svou povinnost upozorniti na velikou zodpovědnost s takovým krokem spojenou a doufajíce ve vítězství nad úklady, modlitbami a vzdycháním v boji mu chtějí býti pomocni.

Gratia et Pax a Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo!
Illustris Domine, Domine et Patrone gratiose.

Apostolus olim ad Corinthios epistolam ordiens, relatum sibi esse scribit a quibusdam ex domesticis Chloës exoriri inter eos Contentiones et Schismata, dum nonnulli eorum a Christo communi Salvatore abduci se patiantur ad partes sectandi studium. Quid nos dicemus, quibus non ab hoc vel illo, sed a publica fama relatum est, in Corde Tuo, dilecta Deo anima, exortum esse exitiale Schisma, quo te turbari et ab Evangelio Jesu Christi transversum agi passus sis ad Evangelium aliud, quamquam aliud nullum est: sed qui vos turbant Apostolicis iterum ad Galatas verbis loquimur, invertere volunt Evangelium Christi, ut glorientur de vobis. Quae hostis salutis Tuae molimina, quamquam nos (freti Misericordia Dei et fidelitate ejus, qui quem permittebat cribrandum, eidem dixit, Petre ego oravi pro te, ut ne deficiat fides tua) in vanum esse et constanter fore confidimus, non tamen fieri potest, quin cum infirmis infirmemur, et exorientibus scandalis, aut scandalorum occasione, aut metu, uramur. Non nobis ignotae sunt machinationes Satanae, qui eminentiores Paradisi Dei arbores inprimis prosternere quaerit, ut eodem ictu plures decutiat minores. Eo fine aggressus est primos parentes, ut eos cum tota posteritate perderet: eodem Adam novum Christum, ut eundem cum nova sua progenie pessumderet. Et quid non tentavit impudens; quas non adhibuit artes callidas! sed laus sit Christo Victori aeterno, qui vincendi et triumphandi nobis etiam ostendit rationes ac vias: nihil nempe per se nitendo, nusquam se a Dei revelata voluntate et vocatione sua abduci patiando, nihil inordinarie et ultra providi Coelestis Patris demensum appetendo, neque plus dapium neque plus eminentiae neque plus opum et gloriae vanae hujus mundi. Hoc modo ille vicit et jam regnat in aeternum: hoc eodem modo vincere vult nos, ut regnemus cum Ipso in aeternum: dixit enim: Qui vicerit, dabo illi sedere mecum in throno meo, quemadmodum vici Ego et consemi in Throno Patris mei. Sive igitur jam cessant tentationes, sive nondum, aut cessarunt quidem, sed ita, ut rediturae sint majore impetu, hortamur per Nomen Domini nostri J. C., ut corroborere in Domino et in robore Virtutis ejus, induasque panopliam Dei, et pugnes pro Fide, quae Sanctis datur SEMEL, ut Apostolus loquitur. Non enim est imaginaria pugna haec, sed seria magis, quam si de haereditate omnium regnorum Mundi decertandum esset. Nos quidem humillima spe in Misericordiam Dei defixi persuasum habemus fore, ut qui coepit in Te bonum opus, perficiat usque ad Diem J. C. propter Tuam et multorum, quos protec-

tioni umbrae Tuae commisit, salutem: interim, quia judicia Dei occulta ignoramus, et Te scimus hominem esse, a quo humani alienum esse nihil potest, eumque nec Sapientiozem Salomone, nec confidentiozem Petro, non potest spes nostra non intermixta esse metu, quem nec Te celare volumus, ut omni ratione admonitus discas, similiter caeteris sanctis, cum timore et tremore operari salutem Tuam, et invigilare Tibi ipsi, ne Te circumveniat Satan. Accipe verbum admonitionis hujus, Dilecte, ut ab iis, qui Te in visceribus Jesu Chr. diligunt, sciasque, si quid admiseris indignum Deo, et ea cognitionis luce, qua Te donavit, et eo honore, quo Te in ecclesia sua prae aliis dignatus est, selecti gregis Te constituendo Custodem ac Protectorem, redditurum Te rationem, non pro Te solo et non custodita anima Tua, sed et pro male custodito deposito fidei Tuae commisso. Meliora autem speramus, quanquam ita loquimur, dicit ad Hebraeos Apostolus. Id solum volumus, ut ne scias, quemadmodum invigilet Satan perniciem Tuam, ita non deesse Dei gratia, qui invigilet Saluti Tuae; ideoque monent et hortantur, precibusque et suspiriis hanc pugnam pugnare juvant, et juvaturi sunt. Qui G. Tm. Christo et Gratiae Spiritus Ejus, se autem solito favori G. Tae commendant.

Dabamus Lesnae d. 22. Martii 1639

G. Tae.

Votis et Officiis addictissimi
in Christo Jesu servi.

Podíl Komenského při tomto listě jest dle mého mínění nepochybný. Kromě toho samo jednání jest pro dějiny Bratří ve vyhnanství velmi význačné, jak i z odpovědi hrab. Bohuslava vysvítá.

(Coll. vydavatel.)

LVIII.

Hrabě Bohuslav starším Jednoty bratrské.

Z Resenburku 1639 — 10 dubna. — Uznává jich otcovskou starost a na upokojenou prohlašuje, že chce i dále tím zůstat, čím dosud jest. Odporčuje se zbožným prosbám jejich a služby své nabízí.

Admodum Reverendi in Christo Patres, Dni. Amici observandi.

Quanta vos Ecclesiae teneat, pro munere vestro, sollicitudo, palam fecistis his, quas communi vestrum nomine accepi, literis; si enim tanta cura pro unius membri anima excubias agitis, quid vos non oportet facere, ubi publico consulitis bono? Quamquam nec hoc dubium est, dum privatim pro singulorum vigilatis beatitudine, publice vos de universis bene mereri. Meruistis sane optime et de me, quod curam mei non deponatis, et de Ecclesia, quod ei nolitis perdi membrum, inutile quidem, membrum tamen; quod ut sum, ita esse cupio, quoad esse desinam. Vos autem etiam atque etiam rogo, ne plus in Vos possit publica fama mihi iniqua, quam Vester in me affectus, cujus erit mederi meae famae, quam ego primam captabo ex constantia in divinis. — Caeterum piis Vestris omnia mea commendo Votis, meaque studia, tenuia quamvis, offero lubens. Dabam Resenburgi 1639 10 Aprilis

V. um. R. um. addictissimus

Boguslaus in Leszn.

Známo jest, že hrabě Bohuslav neodolal pokušení a přestoupil k víře katolické. Viz o tom Komenského Excidium Lesnae hned v úvodě.

(Coll. vydavatel.)

LIX.

Mochinger Kurtzmanovi (úryvek).

Z Gdanska 1639 — 8. července. — Oznamuje, že obdržel od Komenského ku posouzení rukopis Didaktiky a z Anglie Prodomus pansophiae.

•Venere quippe hac hebdomada non tantum ordinariae Vestrae, longe gratissimae ad meas manus, sed et aliae extraordinariae ex Anglia cum Pansophiae Comenianae prodromo typis expresso, uti et ab ipsa auctoris benevolentia Didactica Magna, manu ejus ipsius exarata Verum non dicis, sed censurae ac quidem severae caussa isthaec ad me missa esse scribitur. Unde novus sub manibus labor...•

Zajímavá jest zpráva, že do Gdanska byl poslán rukopis Didaktiky, Komenským samým vyhotovený. O stycích Mochingerových s Angličany nemáme zvěsti, avšak víme, že si dopisoval s Mersennem.

(Excerpt. vydavatel.)

LX.

Hübner Komenskému.

Z Londýna (1639 — červenec-srpen). — Komenský pozval svých anglických přátel k soukromému sjezdu pansofickému v Hamburce. Hübner nechce se dostaviti a rozhodnutí své obšírně odůvodňuje. Není prý ještě dostatečného materiálu pro společné rokování, a mimo to nelze mnoho čekati od podobné schůze. I ztráta času a nebezpečení se strany nepřiznivců od toho odrazují. Angličtí přátelé přijiti nemohou. Nevědčným Hamburčanům neptejte si vůbec viděti, a také neví, byli-li by kdo na sjezdu, k vůli němuž cesta by se vyplatila. Ke konci se zmiňuje, že právě došel nový list Komenského, dle něhož upuštěno od sjezdu: pisatel však přece posílá své vývody. Prosí o další materiál a slibuje v brzkou nějaké pojednání o Komenského Didaktice.

Clarissime Comeni, Amice intime dilecte.

Novum iterum consilium ultimae tuae 14/24 Junii datae afferunt et novum quoque responsum merito a me jam ferunt. Non jam ad Te Lesnam amplius, sed recta statim Hamburgum, ad indictum a Te conventum venire vis. Sine ambagibus (quid enim cum illis amicitiae nostrae?) rescribo: NON VENIAM; imo ulterius: neque Te venire velim. Neque haec solius necessitatis, quamquam satis jam imperiosae, vox est: Rationis (quae ipsa sapientibus pro necessitate) et consilii est, non sine diligenti dierum aliquot deliberatione capti. Cujus motus et momenta aliquanto liberius aperire in praesens constitui, vel ut sic calamo ab hoc scriptionis genere, quo non admodum delector, paulo diuturniores post hac ferias pariam. Cur igitur conventum ita prorsus declino et tibi pariter declinandum censeo? Non alia de causa, mi Comeni, quam quia frustra nos conventuros praevideo. Nihil enim certi et fructuosi illic a nobis statuetur, inter quos nondum convenit, qua de re praecipue deliberandum sit. Ire jubemur, ignari, cur eamus.

Fundamentum, inquis, operis Pansophici ibi examinandum est, quo vel deprehensa ejus firmitas in ardore nos contineat, pertexendi coepta, vel imbecillitas tempestive manibus et animo excutiat viribus nostris majora. Prudenter id quidem, sed parum valide ad obtinendum id, quod cupis. Primum enim quid fundamenti voce velis, nullibi dierte satis exprimis, sed tuorum interpretes esse verborum nos quodammodo cogis, nescio an satis accuratos, aut grata tibi proluturos. Ego quidem fundamenti vocabulo nihil commodius designari puto, quam ipsammet operis Tui conficiendi rationem. Adeoque non tam in genere ibi disquirendum, conficine tale opus possit et debeat? quippe ad quod

a Te jam satis accurate responsum: quam An a Te talibus vel talibus sociis et adminiculis instructo confici illud possit? Hoc est, comportarine queat a vobis et sufficiens tanto operi materia? Darine eidem ordo et dispositio aptissima? Denique, optimone et convenientissimo orationis genere cuncta enuntiari? De his enim, nisi in antecessum ratio constet talium molitoribus, incertus vel prorsus irritus erit labor, qui sequetur. Sine materia enim opus nullum, sine reliquis duobus enim inamoenum tantum et debile, sed prorsus imperfectum erit, aut tale saltem videbitur, quando nihil aequae evidenter, omnesne adsint partes, quam apta earundem collocatio et genuina connexio ostendit. Haec vero omnia si fundamenti nomine innuis, vide mi Comeni, quam sine fundamento nos ad conventum voces. Nemo accedere ei sustinuerit, nisi in omnem quaestionum varietatem satis ante praemeditatus. Tu ita nobiscum agis, ac si data opera imparatos eidem interesse velis. Quomodo enim nos parabimus? Commentabimurne aliquid adjiciendum apparatus Tui copiae, aut ordinis firmitati? Utriusque ignarissimi sumus, ac ne tantillum quidem ejus vel per nebulam vidimus. Magni, si quisquam, facio lucubrationes tuas, sed (ignosce huic libertati) nondum tales reperio, quae ad formandum recte ullius de coeptis tuis iudicium sufficiant. Ostendunt in genere et breviter tantum, quid optes, quid agere decreveris, nihil de ipsismet porrigunt a Te jam elaboratis. Tam late patentibus nec satis determinatis non alia reposuerit prudens quilibet lector. Particularium qui vi ingenii fretus aggrediatur deductionem, aliqua forsitan attulerit a vero non abluentia, gloriari non ausus fuerit, de eruta et definita ipsius authoris methodo, quippe quae salvis iisdem fundamentis, prout diversam quisque ratiocinandi methodum sequitur, prorsus alia esse potest. Apud quemvis profecto aequum arbitrum excusatus fuerit, qui a scrutinio abstinet, quoties eidem non tam obscuritas rerum quam absentia obstat. Nos quidem cur divinando nos multum fatigemus! Si scopum tuum praeterimus, operam ludimus: si tangimus, nihil lucri tibi afferimus: proferimus enim tibi jam nota et ad summum ultra generalem aliquam ordinis a Te observati adumbrationem haud exitura. Quae sane parum ad dirimenda ipsi materiae inclusa dubia adjumenti tulerint. Horum accuratam solutionem a quibus sperares, his, quas meditationum tuarum rigidius examinatas velles, tempestive communicatas oportuit, ut, quae ex suis huc spectantia jam habent, tanto politius et accuratius iisdem jungerent. Multiplicem unius rei transcriptionem et missionem molestiae aliquid habere et periculi non infitior. Sed non alia quam hac illic sedibus suis exciveris quietis amatores. Et inter bonos nullus fraudium et periculi metus est. Mali etiam cum te audierint legentem modo, satis negotii tibi facessiverint. Igitur aut domi relinquendi, aut diligentius ad conventum a Te praeparandi sumus. Non enim alioqui erit, quod jure aut cum fructu saltem a nobis poscas. Quae habetis, inquis, ad Pansophiam quoquo modo spectantia, omnia afferte. Idem est ac si dicas: Nihil eo afferte, nihil ibi agite. Ausim enim propemodum nomine omnium dicere, nihil ad Pansophiam spectans conventu dignum nos habere (nihil enim ei paravimus), nihil intra tam angustum temporis spatium parare, aut quae paravimus, per necessariam sarcinarum exiguitatem sumere nobiscum nos, qui e longinquo advenimus, posse. Sed sint alii quam velint parati, ego me imparatissimum novi. Jamprimum mira mihi pro vastitate tanti operis apparatus paucitas, eaque ipsa, quippe in meum tantum collecta non aliorum usum, manca fere ubivis, hulca, confusa, perque quam plurimas schedulas incuriose admodum dissipata. Quid, quod ne chartis quidem omnia inclusa. Magna pars solius adhuc memoriae subsidio nituntur, quae non semper bonae satis fidei est. Quandoque summam illustris alicujus materiae suggerit, olim lectae, authorum reticet nomina. Est, cum haec suppeditat, illas premit: ut plurimarum concinnationem ne in manus quidem sumere ausim, nisi in Bibliotheca aliqua, Oxoniensi non minore, nisi forsitan proprio saepius labore extendere velim, quae multo jam melius ab aliis pertractata novi. Sed nec Oxonium jam abire vacat, nec intra unius tantum alteriusque mensis spatium ullum ibi fecerim operae pretium. Annus minimum abeat, antequam vel levissimam auditioni, nedum lectioni aliorum parem desideratae a me Pansophiae partem. Nam (ut hoc semel moneam) non ita subegi animum meum, ut ei statim se argumento lubens applicet, quodcumque necessitas objicit, aut eidem inhaereat, quamdiu ille jubet. Eligere amat occupationum suarum materiam, ab aliis obtrudi non patitur. Quae elegit, cum alacritate quadam et ardore prosequitur: Cui dum obtempero, feliciter omnia et cito succedunt: ubi reluctor, aspera omnia experior et difficilia,

talesque foetus, quos paulo post pro meis non agnoscam. Forsan vix unus alterve dies toto anno occurrat, quo materias lubens petat, conventui maxime aptas, aliis non quidem usu minoribus, non tamen tantae necessitatis, magis delectatus. Quid tantillo spatio magni elucubrari possit? Ex quo tantum in cognitione mei profeci, satis diligenter, ne quid inquietae menti pabulum deesset, cavi. Ingressus sum campum, quem animo concipere potui vastissimum, in quo licet tardius quam alii in minuto suo circulo, tamen circumspicius forsitan, et quamdiu libertas animo non infringitur, haud paulo fructuosius progrediar. Non alia tum recreatione opus est, quam quae ex laborum nascitur varietate, cum e contrario certae materiae contra voluntatem affixus, vix omnimoda remissione animi fastidium expellam et solutam alacritatem instaurem. Fortassis vero et alii eodem, quo ego, morbo laborant, et quis nostrum non magnopere ineptiat, in illis animis vires atterendo, a quibus quam maxime abhorret, quibus impares illas esse novit? Sed non opus est tam scrupulosa excusatione. Conveniamus singuli, magna meditationum nostrarum mole onusti, ne ramenta quidem plumbea propensius fiet id, cujus causa convocati sumus. Suae cujuscunque vigiliae tum, non fundamentum operis Pansophiae, nostrae erit disquisitionis materia. Non posset tamen non illius honori et incrementis ea inservire, si quam partem sibi quisque tractandam sumserit, aliquanto ante mutuo edocti essemus. Nunc cum illud in ipsomet conventu demum discendum sit, nec allatae a Te lucubrationes Pansophicae et Metaphysicae nostris, nec nostrae, cujuscunque generis sint, tuis quicquam emolumenti attulerint. Aut consentanea tuis afferimus, aut diversa: si illa ne hilum quidem promoventur coepta nec ad fiduciam veritatis sufficit plurium consensus. Fieri enim potuit, ut illos omnes ratio, cui illa sola innititur, fugerit. Si hoc, vide, quam mira et tantum non ridicula facies scenae futura sit. Recitandi initium a Te faciendum est. Tua enim, adeo vasti ambitus, cuncta aliorum ad se trahunt et ordinem post Te dicturis veluti praescribunt. Principio tanta rerum novitas et facilitas facile persuaserit, ut Pythagorico quodam silentio Tibi velut in Templo concionanti auscultemus. Simulac sententias rogaveris, loco earum variis primo omnes quaestionibus tibi molesti erimus, crebramque rerum earundem extorquebimus repetitionem. Vix enim tam celeri quisquam ingenio sit, ut omnem alterius praesertim in re tanta mentem, cum semel tantum audierit, teneat, et dum illam memoriae credit, interea ab intellectu verum statim iudicium extorqueat. Adde quod vix impudentiae notam effugiat, quisquis de negotio tanti momenti sententiam in transcurso seire audeat. Cum satis omnes instruxisse videberis, quid vicissim audies? Pars sagacitati tuae nimis fisa probare videbitur omnia et ubique tecum facere, etiam cum maxime dissentit: optima videlicet a Te prolata ad anticipatas animo crudas notiones torquendo, concordiam in rebus jactando, quae tantum in earum corticibus, vocabulis est: Pars e contrario inde laudem captabit, si clarissimis quoque et evidentissimis a Te prolatis contradicere haud prorsus abs ratione possit. Prudentiores, ne prorsus obmutuisse videantur, laudabunt, quae nemo sanus jure vituperet, censoria notabunt virgula, quae parum intersit, mutentur an maneant: Qui procul litibus rependere aliquid bonae observationis volent, et forsitan quoque possint, gravabuntur tamen extemporanea balbutie auditoribus obstrepere. Singuli vero ad allata a Te provocabunt. Et in illa se potissimum jactabunt operis tui parte, cui suae curae potissimum dicatae fuere. Hic si quilibet peculiaria nec alteri notata attulerit, alter in chymicis, alter in Mathematicis, alter in Politicis, Quartus in Theologicis, et sic porro: egregium iterum spectaculum. Quam audiendi potentiam aliis accomodavit, quisque et sibi recitanti dari vult. Quo diutius vero quisque in una eruditionis parte versatus fuerit, eo minus aliarum genio assuetus est. Qui spatio tam exiguo tam diu contentus esse potuit, ad amplius dominium sane magnopere nunquam aspiravit. Quam facile contingere posset, ut singuli talium, cum sua perlegere, nullum praeter se aptum eorumdem iudicem in toto coetu inveniant? Quanta vero tum molestia legenti, quae tot laboribus sibi parte effundere coram ignaris et, cum Iudices sedere debebant, prima adhuc eorumdem elementa docendis. Quam fastidiosum audientibus sono rerum prorsus sibi ignotarum nec illico perceptibilium suas verberari aures, et mutuam adeo singulis ignoratae alterius excellentiae confessionem extendi? x.

Quae cum ita se habeant, an putas quemquam levissimo talium metu tactum adeo sibi vilem fore, ut spreta studiorum suorum quiete in conventum se praecipitet, in quo non aliam personam sustineat, quam vel muti auscultatoris, vel vani applausoris, vel censoris litigiosi

et inepti, vel percuncatoris demum obstreperi? Tuque ipse otio tuo adeo infestus sis, ut talium consortii gratia vel periculoso itinere id permutes? Non id quidem arbitror, mi Comeni. Pac tu aliquos convolasse, universali quodammodo eruditione tinctos; ne ex eo quidem tantum, quantum speras lucri. Multum temporis poscitur, dum singulorum observata proponuntur, dum examinantur, dum conferuntur cum aliis, dum ad unam omnia, quod tantopere desideras, harmoniam rediguntur. Nobis ad colloquendum vix unus aut ad summum alter mensis conceditur. Tam varii praeterea ultro citroque sermones exercitatos aliquot requirunt ammannenses, cuncta, simulac proferuntur (quemadmodum in publicis conventibus fieri solet), celeri calamo excepturos, et toties eadem scribendi describendique molestiam compendifacere docentibus, requirunt item instructam, et quae occurrentia ibi dubia quaevis facile tollat, Bibliothecam. Nunc et hac et illa congregiemur orbat. Et qui alius conventus tum nostri fructus erit, quam arbitraria et perfunctoria de tanti ponderis rebus confabulatio, et quaedam majoris familiaritatis conciliatio. Non spernenda quidem, si offerantur nescio an digna, quae tantis incommodis aliis acquirantur. Haud facile cupiditate cognoscendi varia et viris sapientibus memet probandi cuiquam concedo. Sed quae aliqui irritatura eandem erant, si solos domi adire daretur, vel te vel alium quemquam eruditorum ignotum mihi, hic frigidam mihi suffundunt. Apud te solum effundere licet tuto, quicquid in buccam venit. Apud alios tui similes, utcumque ignotos mihi vel eligere sermoni argumentum quod velim, vel oblatum eo flectere, ubi maxime mihi confidam protrahere sermonem, abrumperve pro arbitrio, et sic alterius juxta meoque pudori consulere, denique si importunius urgeas, vel candida confessione ignorantiae hac ex parte meae me citra dedecus expellere, quando nunquam nescire crimen fuit, quorum scientiam non putide jactares. Simulac annumerari tantum me patior de universa sapientia consultaturis, tametsi scientiam forsitan solenniter non dixerim, ita comparatus tamen accedere debeo, tanquam aptus sim, qui dicam. Incuriositatis et leviorum errorum venia omnis tum mihi praeipitur, intolerandam audaciam judicantibus cunctis, maxima quaeque tentari ab eo, qui in minoribus non firmo ubivis poplite incedat. Quam benignam vero hoc in genere carpendi ansam aliis praebiturus sim, satis conscius mihi sum. Et qui tantam mihi fiduciam sumam, aut alios adeo eximia de me sperare patiar? Nondum triennium est, ex quo tua vidi, hisque adeo cogitationibus satis serio me dare coepi. Antea enim tametsi multiplici eruditione quoque non indelectarer, quantumque possem ejus arriperem, ad unum tamen studiorum genus cuncta fere dirigebam: illud itaque, quod vitae civili homines praeparat, et ab otiosis contemplationibus ad negotia ducit societatis humanae. Cui ne nunc quidem in totum renuntiare audeo, vel ideo, ne a praestantissimis amicorum tanquam homo umbraticus et inutilis sapientiae affectator excludar penitus, quamquam aliqui sublimioris sapientiae amor in animo meo teneat primas. Cujus in contemplatione utinam integrum licuisset triennium exegisse! haud paulo praestantius sese literaria mea supellex haberet. Nunc tot ab eo tempore perturbationibus, curis, molestisque occupationibus vexatus fui, ut saepe mirer vel eo usque procedere me potuisse. Nisi quod illud ipsum, quantumcumque est, divinae potissimum benignitati tribuere me pietas jubet: hortans simul, ut quo eminentior sit DEI gloria, si quid posthac a me proficiscetur in publicum utile, nunquam apud alios callide tegam meas imbecillitates, quo certior sim de continuatione ejusdem auxilii, ne Eum tentem majoribus quam quibus par sim, temere me obtrudendo. Cur vero captem sapientiae famam apud alios, qui meam indies perspicio inscitiam magis magisque? Cur sperem sapientes reddere alios, quamdiu talis non evasi ipse! Sufficit, ut stultitiam meam domi videam et rideam, nil opus est, ut in solennibus quoque coetibus eandem et quidem sapientiae nomine ostentem. Si meo arbitrio vivere liceat, aut justa maturentur mora cogitationes meae aut aeterno silentio sepeliantur. Sic enim si minus alteri prosint, nihil tamen damni dederint. Quod ex imperfectis nec satis stabilitis placitis oriri solet, dum rixarum potius materiam quam verae scientiae incrementum subministrant. Vincerem tamen et hunc quodammodo scrupulum, et itineri me accingerem, si plurium sapientium amicitiam certus sim mihi hoc pacto obventuram. Est enim, uti ille ait, quod ex magno viro etiam tacente proficias. Colloquium certe fructu carere nequit, quod habetur primo cum sapientibus, tum et amicis, qui quae ipsi sciunt, eadem ab aliis quoque sciri velint. Sed omnia iterum adversa sunt. Paucissimos ibi videro. Et te unum si excipiam, nullum ex iis, quos maxime velim, Dn. Duraeum alio

avocant Ecclesiastica. Dn. Morianum et Hartlibium causae communi injurii simus, si vel evocemus: illico jacebit illa iis vel paulum modo ultra solitum absentibus, quae incredibili praesentium labore vix satis promovetur. Sed non paucos tantum ibi invenero, vero etiam maximam partem mihi ignotos, et sic ad communicanda liberius tua difficiliores: et quod gravissimum, non omnes forsitan ejus genii, qualem nobis pollicebamur. De aliis non habeo quod dicam: de Hamburgensibus omnem propemodum spem abjeci. Seu magnitudo laborum scholasticorum, seu tyrannis temporum, seu propria indoles in causa sit, hominum iis morosiorum et sibi solis magis viventium exempla vix ullibi reperies. Quid ignoti et subito eos aggressi impetrent? Amicorum familiarissimi nihil de ipsorum cceptis exsculpere ipsis possunt. Cumulata in se eorundem beneficia subrustico silentio remunerant, et quia multum atvenere, parum abest, quin pro gratia odium reddant. Talesne quaeso digni sint, quorum causa pedem loco moveamus, nedum tot nos objiciemus aerumnis et periculis? Haud sane adeo insipienter se gerere deceat homines, sapientiae et quidem universae amorem professos. Frustra enim niti nec aliud se fatigando, nisi molestias quaerere, extremae, ut ille ait, dementiae est. Ex quibus omnibus, quam irritus futurus sit conventus noster, satis credo apparet. Sed nondum sic eo defuncti sumus; etiamsi quam prudentissime cuncta apparatus verimus, ingentia tamen pericula quoque et incommoda nos manent. Rem enim aggredimur Magistratibus suspectam, omnibus e vulgo eruditis invisam. Apud illos amicus conventus in conspirationis nefariae, emendatio studiorum in innovationis civilis crimen nimis quam facile rapiuntur. Hi aegre ferunt vetere se luto evolvi, et de prodenda ignorantia sua consilia iniri, se in partem consultationis ne admissis quidem. Utrorumque suspiciones atque odia, quia quaeso arte praetervectus fueris? Adeone secreto id haberi posse putas, quod ne a te quidem, nisi consensu quam plurimis, quorum res ibi minimo agitur, coeptari potest? Ad quod a Te destinati, de quorum omnium silentii fide nondum certus es, hunc ambitio, alterum garrulitas stimulerit, ut secretum hoc revelet amico, ille alii, et sic porro, donec ubique palam fiat. Quo magis ab initio celaveris, tanto fuerit odiosus et suspectus, cum vulgatum fuerit. Contraria vero rem aggredi via paras, et nec a Magistratuum nec eruditorum notitia arcere? Vide, quot iterum te malis implices. Ad Magistratus si rem defers, incertum primo est, an consensum eorum impetres. Facile invenit aliquid quorundam, qui circa eos, nimia prudentia in coepto quantumvis innoxio, quod rationibus Status (ita fere non tam arcana Imperii quam dominationis flagitia citra rationem appellant) adversetur. Aeternum potius exulet sapientia, quam vel per millesimam consequentiam quicquam effreni quorundam imperitandi libidini deradatur. Plerisque rerum potentibus adeo perverse consulentibus, ut eo se munitiores putent, quo illi, quibus imperitant, ignaviores et nequiores sint: si adipisceris, quod rogasti, cultum veluti omnium in consultando admoventis libertati. Cave enim adeo incogitantes, qui Magnatibus a Consiliis, putes fore, ut otiosos aliquot homines de re tanti momenti pro arbitrio garrire passuri sint, quae et quamdiu velint. Custodes et veluti Moderatores apponent, qui et materiam et spatium colloquendi cunctis praescribant, caveantque, ne plus quam privata agitentur. Quod si coeptum aliquod minus laudabile ejusmodi potentiae aliorum instrumentis in animo sit, cui haec liberatae consultationis larva conveniat, cave arbitris adeo commodi sui fore incuriosos, ut tantam occasionem negligant. Egregie vero tum rem gesserimus, si tanto strepitu, tantis sumptibus, vel tyrannidis vel libidinis alienae nos effecerimus ministros et pro libero amicoque colloquio servilem exercerimus et putidam histrioniam. Cujus choragis si sub finem non satis applaudatur, nos cum omni sapientia nostra explodamur. Fac tamen, Magnates haec, ut Scholastica, extra suam habituros curam, non ita habeat grex Ludi Magistrorum, aliorumque ex eruditiorum vulgo. Particeps esse volet consilium, quae in se cuduntur; simulac tempus conventus, locumque indicas, omni te consulendi facultate veluti privas. Non integrum tibi erit definire numerum colloquendum, quemlibet admittere cogeris vel ultro se offerentem, vel ab aliis tibi commendatum; nisi tot hostes tibi et operi efficere velis, quot exclusi sunt. Imo tum acriores efficies, cum omnes promiscue admittes. Portento similis est inter plures concordia, non genii tantum, sed religionis quoque et studiorum discordes, et hic quidem, ubi casui quodammodo omnia permittenda sunt, frustra speratur. An in nostra potestate est cavere, quominus janua omnibus patente, coctui huic se immisceat morosus, inficetus et bilosus quispiam verbulo irritabilis? Aut sciolus quidem, audaculus,

et seu consuetudine Imperii in pueros seu insita animi vanitate ubique *υιλοπρωτεύει*? aut denique sectarum et partium studio coecatus, cui omnia non ante audita absurda statim, haereseos, blasphemiae videantur, et maxima pietatis pars talia non intellecta etiam contra datam fidem diffamare? ut reliqua ejusmodi sileam coetuum eruditum dehonestaamenta. Quos non ii homines, quandocunque voluerint, ludos nobis dabunt? quos non adversum nova consulta ubique excitabunt hostes? Ut velint quiescere supremas potestates, per hos turbines nequiverint, quippe qui non omiserint per inquietos quosdam et inductos clamitatores urbicos, veluti per flabella, plebis ventositatem commovere. Neque aliud blenni isti et buccones libentius arripuerint. Quam gement ambones, quoties non satis ad concionandum parata vilia eorundem onera, garriendi extemporaneam materiam ex nova secta Pansophica petent: quam inflabuntur Stentorum buccae, rubefient oculi, et tantum non rumpentur latera, quoties tantae haereseos, scholas scilicet, templa et postillas omnes destructurae inciderit mentio? quanta miseratione et tantum non ploratu vel praeceptum tantum animo prosequuntur Trojae incendium, et Anchisen Patrem, veterem scilicet superstitionem, vix robusti alicujus Aeneae humeris ab interitu servandum? quam miserabuntur aemuli Gadarenorum fatum pinguum porcorum, appropinquantibus tantum novis reformatoribus illico in mare praecipitandum? His atque similibus semel irritata plebs in quem non grassabitur, vel levissimum tantum coeptorum ejusmodi suspitione perstrictum? Si igitur in ipsa conventus sede tale quippiam, ante is finitus sit, erumpat, quanto compendio carcer, ne quid gravius dicam, tantis conatibus finem imponat? Nemini injuriae est talia timeri, nobis nimis quam grave sit talia experiri. Non desperanda quidem nobis est tutela DEI nostri, sed quid si temeritate nostra meruimus, et sic prudentiam doceremur? Annon imprudentes erimus, si non periculis tantum, sed et infamiae et ludibriis tanta exposuerimus coepa? quibus nimis quam certo obruemur, si vel sine ullo certo decreto solvatur noster celebris adeo conventus, aut non alium finem habeat, quam concilium illud Sapientum, apud ingeniosissimum Italorum Boccalinum, Apollinis auspiciis reformandi seculi ergo coactum, quorum proluxae consultationes tandem in magnifico decreto de minuendo posthac raparum, brassicae, petroselini et ejusmodi olerum pretio, desinebant. Quis enim Sapientum tum a risu, quis stultorum ab acerbissimo insaniae nostrae insectatione sibi temperabit? Cujus vero auxilium postmodum implorare audebimus? Apud quem preces nostrae invenient locum, firmissimis etiam rationibus fultae? Veterem incogitantiam nostram cuncti caesabuntur, et perire nostras potius vigilias maluerint, quam sibi otium et quietem. Omnium tantorum moliminum incrementa sistimus, ubi semel illorum initia adeo imprudenter laedimus. Haec atque talia cogitanti mihi ulla conventus cupiditas maneat? Horror me quatit, cum ipsum adeo infaustum nomen cogito, nec tu credo ejusdem avidus admodum amplius fueris, ubi, quae hactenus a me allata, excusseris paulo diligentius, quae cuivis naturali homini prudentia dictaret; prorsus ab eo abhorrebis spiritali oculo, cuncta ejus contemplatus. Cogita enim, mi Comeni, quid agere cupiamus: Sapientiae verae et omnimodae opulitarii volumus per conventus. Hi opus mundanum et carnale sunt, et tractandis ejusmodi rebus tantum oppositi. Illa divinum quid atque coeleste est, nec nisi tali modo paratur. Fons sapientiae ipsemet DEUS est et Spiritus ejus. Hunc qui obtinuit, carnalium hominum non indiget instructione, ejus experts illuminatissimos quoque incassum audit. Testari illi de vera sapientia possunt et viam designare, quae ad eam ducat, infundere eam aliis non possunt. Gloriam hanc soli reservavit sibi Pater Luminum, a quo solo sapientia est. Jac. I. Cedo, quando unquam amplum aliquod concilium verae sapientiae profectus auxit? Contra ubi majora insipientiae et impietatis exempla edita sunt, quam in tot conciliabulis, quibus multiceps adeo turget Babylon? Apostolorum conventus nemo hic mihi oggerat. Non illi apparatu aliquo et pompa constabant. Assidue fere celebrabantur ab iis, qui uno in loco degebant, qui congregati non de divinae sapientiae mysteriis disceptabant, quippe non agnoscentes alium Magistrum praeter Spiritum Christi; ad munia vocationis recte obeunda se et alios mutuo exhortabantur, et concordiae inter tot credendum coetus firmandae causa, ea suffragio plurium nonnunquam decernebant, quae ad externam eorundem obedientiam spectabant, quaeque adeo intelligi ab omnibus poterant. Tales conventus imitantur Christiani, quotiescunque mutui consilii auxilii vel solatii causa inter se conveniunt. Absit vero a nobis, ut talem sapientiam meditemur, quae non nisi

humano consilio inveniri, non nisi viribus humanis stabiliri potest. Haec enim ubi illa, lubrica et peritura est. Absit, ut, cum improba ipsius Pansophiae spe tamdiu nos paverimus, tandem in unum collatis omnibus consiliis et observationum copiis, nihil aliud quam putidam forsam Grammaticam aut ad summum Logicam, aut aliud quippiam hujus generis nescio quid Scholasticum et pagano simile extundamus, nosque et alios ita misere deludamus. In tali facinore an benedictionem DEI spondere nobis audebimus? qui, quantum in se est, Sapientiam mundi confundit et quas hodie videmus Scholas, unde qui prodeunt, Christianos se esse dicunt, et non sunt, non pro suis, sed pro Synagogis Satanae agnoscit. Quare si sapimus, mature expellamus cordibus nostris inutiles hasce et vix satis Christianas cogitationes, linquamus mundo et Satanae ministris pompatica sua conciliabula et conventus, et solius DEI nostri consortio contenti simus. Is quandocunque per homines nos instruere voluerit, adducet nobis tales, quibus delectatur nobis non cogitantibus. Quamdiu detinet a conspectu eorum, quibus non delectamur, quid nisi ad se solum corda nostra trahit? Quid nisi purgari eodem omnibus praejudiciis jubet, ut auscultare posthac incorrupta mente possimus ab ipso missis verae sapientiae praeconibus. Excitemus interea magis magisque quod nobis concredutum est donum, et gratis a divina manu accepta quoque et bona fide alii aliis impartiamus. Non erit labor noster inanis, si susceptus in Domino: cujus et extra conventus auxilium aderit nobis, quia jam adfuit. Quis unquam majori cum plausu exceptus liber Janua tua? Nec illius tamen elaboratio in conventu decreta. Haud carere plurium piorum approbatione Pansophiae praeludia tua: nullius tamen consilium solenniter ante editionem flagitatum est. Nec quae ex meis eruditiorum suffragia reperere, operosa in congregatione nata sunt. Cur non in eadem simplicitate cordis nostri pergamus, qua coepimus? Cur obnitamur divinae voluntati impatientia nostra? Cur objectis tot proficiendi opportunitatibus aliis rupta cogitationum nostrarum serie, desertis ad tempus et cognatis et amicis, profusis temere tot sumtibus curramus nescio quo, antequam mittamur; imo antequam ad obeundum cum fructu tale iter satis parati simus? Creata cuncta, ut initium ita et progressum et certum perfectionis suae terminum habent. Non primo anni mense cerasa, non castaneae et olivae media produxeris aestate, quantacunque cultura arboribus adhibita. Concede tempus et ultro maturescent. Nos quidem an gloriari jure possumus, habere nos aliquid festinata adeo deliberatione dignum? Nihil sane eo deductum, ut ante editionem nihil reliquum sit amplius, nisi ut more veterum inter amicos recitatum, omnium judiciis et suffragiis extremam adipiscatur manum: nihil vel eo usque devenit, ut ad celestis ejus absolutionem aliorum advocare auxilium cum fructu possimus, nulla quippe satis accurata Magni operis delineatio ab alterutro nostrum confecta. Adhuc inter initia tanti operis versamur, e longinquo veluti Magnifici illius Sapientiae Palatii imaginem prospectantes. Nondum de ipsomet nostri operis fundamento, vel te teste satis certi quicquam habemus. Cur nos non prius secreto examinemus rationem nostrarum pondera, quam de ipsarum valore adhuc dubii aliorum rigori et forsitan ludibriis eas objiciamus? Quidni tutam literarum viam ancipiti praeferamus conventus alicui? Satis bene alter alterius mentem hactenus cepimus, nec haesitassetus unquam, nisi frustra concepta conventus spes et tardiores nos in scribendo et breviores fecisset. Computa jam tempus, quod ita, reditu et inani commoratione Hamburgi terendum, et vide annon aequae cito literae alterum de alterius sententia certiores fecerint. Si tantus conventus amor tenet, nullibi pii viri et probi desunt quibuscum de sapientia colloquamur. Ubi duo aut tres congregati in nomine Christi, ipsemet est in medio illorum. Sed quid hisce diutius te obtundo? Quae haec scribenti interveniunt, Tuae ad Hartlibium scopum horum anticipant, et fecisse jam ostendunt, quod hae suadent. Non alienum tamen putavi haec, quae contra conventum commentus sum, ita tibi mittere, ut scripseram. Nonnulli gaudio erit, caruisse malis, quae hic recensentur: et non minori cautioni, ne pari fervore posthac ad rem adeo arduam et ancipitem feraris. Veniam saltem liberioris stili haud operose exoraverim: ne petere quidem potuissem, si negotii tanti sciens tacuissem pericula. Silentio vel blanditiis quivis amicum mentitus fuerit, verum hunc noris, qui veris offendere praecipat, quam placere adulando. De caetero justa utrique causa est celebrandi Dei nostri, quod fervori cupidinis nostrae ita in tempore intercessit, et pericula ostenderit, antequam itineri nos credidimus. Argumento id est curae ipsi esse salutem nostram et porro futuram, si jussis ejus et providentia: nos morigeros praeberimus. Nunc paucis ad

reliqua Tuarum capita. Urges adhuc, ut antea, adventum ad Te meum. Gratias ago de tanto in me amore Tuo: quo quid gratius, quam coram quam primum frui? Sed quid opus inanibus verbis? Repetendum est, quod initio Epistolae posui: Non veniam. Impedimenta quia siles, satis nota Tibi sunt. Parcas igitur posthac precum ulteriorum labori apud nequicquam cupidum, et tecum feras, quae mutari non possunt. Si tamen illa spe delectaris, non impedio, quominus ei indulgeas; simulac viam aperuerit Deus, vel ex inopinato tibi adero: sed memineris ex altera parte ita nihilominus crebro et diligenter tibi scribendum, ac si nunquam venturus sim. Id te per omnia, quae charissima Tibi sunt, rogo, oro, obtestor. Molles querelas et anxia vota illi retineant sibi, qui laborem horrent et corticibus rerum delectantur; sinceriores nobis voluptatem praebeat effigies animorum, quam corporum, sensum molestiarum tollunt praestantia operis, in quo occupamur. Posthac igitur haec a Te expectabimus, primum plenum responsum ad reliqua priorum epistolarum mearum capita. Dein si ullo modo fieri possit, exemplaria eorum, quae in conventum tecum sumpturus eras, nimirum Delineationis Pansophiae et Metaphysicae, aut saltem eorum loco aliquot insignes, nec hactenus nobis visas observationes ex penu tua literaria. Nulla ad nos epistola vacua veniat. Vix credis, quam silentium tuum et cassae rerum alicujus momenti literae et meis juxta et Dn. Moriani Hartlibique laboribus, tuis adeo ipsius coeptis obstent. Ego qua parte maxime juvare ea possim, ignoro. Illi nisi frequentia et soliditate tuarum literarum, nonnullisque quantumvis brevibus, dummodo fructuosus speciminibus, non habent, quo languorem excitent Patronorum, quo raras observationes in tuam utilitatem ab eruditissimis. Haec omnia nisi velis insupere habere, non poteris non etiam cum aliqua molestia Tua gratificari id, quod communi Te nomine Rogo. Dabimus operam, ut quoad fieri potest, paria vicissim tecum faciamus. Illi quidem suo quisque loco, quae videbitur: ego vicissim, Deo volente, promitto vel accuratum examen Didacticae tuae et reliquorum scriptorum, de quorum communicatione summas tibi gratias ago: vel observationes aliquot rariores Platsii et aliorum: vel denique aliquid circa prodromum magni operis, prioribus meis non comprehensum. In dies enim nova fere in hoc argumento, nec paulo prioribus (nisi me *ψαλγία* decipit) meliora Deo annuente mihi subnascuntur. Elaborare Ideam operis Pansophici ipsius non aggrediar, antequam tua videro. Quod vero jam ante in quadam Epistola suasi, hic denuo repeto: Colligas in unum omnia meditata tua, ut, quantum in qualibet materia apparatum habeas, accurate Tibi constet; tum vero in celebratione ejus secreto pergas, nec consiliorum nostrorum quenquam participem facias, nisi cujus fidem et peritiam jam satis nosti. Jejuna quidem animae plus strepitus cient, quam auxilii afferent, gloriae si qua inde spes, avide ei inhiant: ubi simulatae oriuntur, eas nobis relinquunt. Satis jam publice a Te accepere desidiosi illi fuci, qui aliorum tantum laboribus frui volunt: intendant ipsi nervos, si nolunt expectare, donec meditata nostra communia fiant orbi. Praestat aliquanto lentius omnium bono consulere, quam in unius alteriusque impatientis hominis gratiam deformes nec vitales foetus abortiri. Nec adhuc de collegis magnopere cogitandum est. Tenera nimis operis initia sunt; nec animi hominum ad tantorum votorum amplitudinem satis dilatati. Tum vero collegia, nisi prudenter instituta, invitabula tantum sordidae sunt, in quibus alter alteri laborem tamdiu transcribit, donec tandem nihil agatur, et non exigua carnalis fiducia et securitatis monumenta. Imaginibus hujusmodi rerum et nos et alios oblectare haud citra fructum est. Caeterum opus nostrum tam diu differri se non patitur. Ideae hac in re nostrae futurarum, non praesentium actionum normae sunt. Opes profundere cupidos docere possunt, qui hoc sapientius majoribus suis faciant. Nobis non ita abundantibus sufficiat tantae olim posteriorum nostrorum felicitatis contemplatio. Cum venerit optatum illud tempus, ut terra omnis repleatur cognitione Dei, sollicitis hujusmodi consultationibus non opus amplius erit. Prosilient in singulis gentibus et nationibus ejus veri Doctores ab ipso Deo instructi, et frendentibus Satanæ instrumentis gloriam asserent creatoris sui: adhuc Aurora tantum oritur; incipit orbis paulum se commovere, et catenas ignorantiae, quibus tamdiu victus fuerat, aliquanto violentius confringere. Opera Dei plures nunc quam antehac unquam per omnes Europae fere angulos scrutatores inveniunt. Pervenietur sensim et majori cum reverentia ad ipsummet verbum Dei, discentque homines arcanum ejus sensum a Spiritu Dei non a glossis hominum petere. Denique finem afferet filio Perditionis, homini peccati ipse DEUS, consummaturus eum Spiritu oris sui, et tandem illustri adventu suo prorsus aboliturus.

Velimus nos, quantum possumus summa, caeterum contenti simus sine murmure iis, quae a coelesti manu in nos conferuntur: quamdiu diruere non licet integras arces Regni Antichristi, satis sit nosse tempestive exendum esse ex Babylone tot Sectarum et totum humanum genus sincero amore prosequendum. Ostendamus hunc amorem monitis, exhortationibus, instructionibus, quae nobis obtigerunt, nonnunquam etiam seriis vitorum publicorum insectationibus. Propulsemus fallacias Satanae, vanitatem falso nominatae scientiae et deceptiones propemodum infinitas vulgaris paganae Philosophiae. Quaecunque reperimus honesta justa et laudabilia, candide et sine fuco, prudenter tamen publici juris faciamus. Quanquam et imprudenter potius, quam intercidere patiamur. In parvis fidi, majoribus deinceps adhibebimur. Ille vero, qui magna cum exsuperantia facere potest omnia, supra quam petimus aut cogitamus, custodiat nos a lapsu immunes, erudiat et conformet nos in veritate, et tandem inculpatos sistat in conspectu gloriae suae cum exultatione Illi soli sapienti DEO, servatori nostro, sit laus, gloria et robor et authoritas nunc et in seculorum secula. Amen.

O sjezdě v listě připomínaném jiných zpráv nemáme.

(Coll. vydavatel.)

LXI.

Mersenne Haakovi.

Z Paříže 1639 — říjen. Doklad prvních známostí Komenského s učenci francouzskými. Haak poslal Komenského Prodromus a Pellův spis o reformě matematiky Mersennovi, jenž listem s několika lichotivými poznámkami o obdržení spisůch díky vyslovuje a pro Komenského zvláštní list připojuje.

Mons. Après avoir vu le livre et le dessein de la Pansophie de Monstr. Amos Comenius; et le dessein de restablir les Mathematiques en un feuillet dont je ne sçay point l'auteur (Mr. Veglie m'a dit son nom estre Mr. Pelet) et voyant qu'il semble, que vous les cognoissiez tous deux, j'ay mis de l'autre costé une lettre pour le premier, laquelle je laisse ouverte. et avec la votre afin, que vous la luy puissiez envoyer, si vous le jugez à-propos. Son Dictionnaire promet quelque chose de fort parfait, et je m'asseure que s'il l'a préparé et qu'il ne puisse trouver d'Imprimeurs où il est. les ne refusera pas de l'imprimer en Angleterre, ou en France. Car ce genre de Livres a coutume de se bien vendre. Quant au Second, son dessein est louable. Mais au lieu du grand ramas qu'il propose, de tous ceux qui ont escrit des Mathématiques, il vaudroit mieux faire le choix d'une douzaine des meilleurs en chaque partie, et apres avoir aporté les Anciens, dont nous avons les Livres comme sont Euclide, Apollonius, Archimedes, Théodose, Pappus, Ptolomée etc., avec leurs oeuvres Ms: qui n'ont pas encore vu le jour, et dont Golius à Leyde en a quelquesuns, et d'autres à Rome, l'on mettroit les nouveaux. les meilleurs comme Viète pour l'analyse, Clavius pour ses 4 ou 5 grands volumes, et quelques autres avec lesquels notre Herigonne, qui a fait imprimer depuis peu en 5 volumes en Latin et François, è region; pouvoit avoir lieu. Et en cette maniere, l'on auroit tout ce qu'il y a de bon, sans se soucier du reste. De mesme pour l'optiques, l'on mettroit Vitellius, Kepler, Aguionius et Mr. de Ville, Ingénieur, qui appreste un excellent traité sur ce Sujet. Pour l'arithmétique, après Diophante, Cardan, Tartaglion, vostre Neper etc: Pour les Triangles Sphériques, et supputations par les Logarithmes Briggsius, Gordon, Pitiscus, Snellius et nostre Morin, professeur aux Mathématiques royales. Pour l'Astronomie, après Ptolomée et quelques Arabes, tous ceux qui ont fait des Tables, comme Alphonsus, Jean du mont-royal, Kepler et nostre Durret, qui a fait les Tables Parisiennes et les mesmes pour les Ephémérides, qu'il dresse jusqu'à l'100 ans. Bref, pour les fortifications, pour la musique etc environ 8 ou 10 de ceux qui ont le mieux fait, avec ceux qui ont escrit des Mechaniques, des forces mouevants, des Machines, de l'Elévation des Eaux etc: De sorte qu'en une douzaine d'Auteurs l'on auroit

tout ce qu'on désire. Et si douze personnes entendus et unis entreprennent de reduire chacun sa douzaine à un juste volume bien clair, en suppleant ce qui pourroit manquer, en ostant les superflus, sans doute nous aurions dans peu de douzaines de volumes tout ce que se pourroit désirer. Et mesme je croy que tout ce qui appartient aux Mathématiques, tant pures que mixtes, peut être reduit à une seule douzaine de Volumes; toute la meilleure Philosophie à 3; tous les arts liberaux et mechaniques à 3; etc: de sorte que l'on seroit sçavant à bon conte. Et pour ce qui est des Instruments de Mathématique, cela serviroit peu, de faire un ramas de tous ceux qui ont esté inventez; il vaut bien mieux avoir les 4 ou 5 qui seuls ont esté trouvez les meilleurs, et les plus commode pour l'usage, com: e l'Astrolabe et le Demicercle, ou le quart de cercle, avec le compas de proportion, auxquels le gonomètre, les sauterelles, les planispheres se raportent. Voylà Monsr. ce que je pense sur le feuillet; à quoy j'ajoute que si celuy qui l'a dressé et composé a un Genie si heureux, que de pouvoir luy mesme nous donner de son chef toutes les mathematiques en meilleur ordre, et plus courtes et claires qu'elles n'ont esté déduites, tant s'en faut que je desire une Bibliotheque des dits volumes, qu'au contraire l'ouvrage qu'il en pourra faire, tel que je dis, devroit estre retenu tout seul, sans se soucier des autres; ce que vous luy pourrez signifier et escrire si vous le jugez à-propos.

Quant à ce qui est de la Philosophie et Mr. Amos, vous luy pourrez apprendre que nous avons Mr. Gassendi en Provence, qui prepare une philosophie ou tout ce que l'on a jamais sçu, sera contenu, et qu'il peut aussi voir la méthode de Mr. des Cartes, imprimé à Leyden depuis 2 ans, où il verra un dessein le plus heroïque qui fut jamais, à mon advis. Si quelq'un a travaillé sur le cours et mouvement des Eaux; s'il se trouve quelque bonne pierre d'Aymant, qui sans estre armé lève autant de fer ou plus que son propre poid, ou du moins qui soit fort vive et bonne, si vous pouvez me dénombrer les secrets utiles, qu'a fait imprimer en Anglois le Sr. Plats etc. vous me ferez plaisir de m'instruire, et surtout que je demeure

Monsieur

Votre tres humble serviteur

Marin Mersenne.

Le nom du Livre imprimé en Anglois est: The hidden Treasure.

Je vous envoie en feuillet les propriétés de l'aymant, qu'on m'a prié de dresser pour un Romain curieux.

List byl podnětem korespondence dosti živé mezi Mersennem, Pellem a Haakem, chované v Britském Museu. Týká se hlavně věcí mathematických, avšak k účelům našim málo se hodí. List tuto podaný jest nedatován, avšak druhý dopis Mersennův Haakovi jest ze dne 21 listopadu 1689 a Pellova odpověď ze dne 20. list. 1689; možno tudíž pokládati říjen 1-39 za datum pravdě nejpodobnější. O listu Mersennově Komenskému nelze nic jistého povědět.

(Coll. vydavatel.)

LXII.

Hübner Komenskému.

Z Londýna 1639 — v listopadu. — Úmyslu svého dokončení pojednání o Didaktice se vzdává, jednak pro zásadní nesnáze, jednak, a to hlavně pro dopis, kterýž Mersenne z Paříže byl poslal. Podrobnosti o Mersennovi a Haakovi, Komenskému posílá jen opis listu, z přičin blíže udaných, a navrhuje, by svou odpověď Mersennovi prostřednictvím anglických přátel odeslal. Následuje zdrcující kritika Didaktiky, jež prý není hodna vytisknutí. Toho, co slibuje titulem, prý nepodává, a co podává, je nedostatečné, nesouvislé, neodůvodněné. Vůbec vyslovuje se Hübner proti školskému vyučování a klade důraz na dar Ducha Svatého. Prosí za odpuštění, že příliš soud pronáší; očekává podobnou upřímnost

i od Komenského. Na konci činí se zmínka o dalších plánech a projevuje se pochybnost, zda chrám Šalomounův může a má být vzorem Pansofie.

Constitueram equidem, Clarissime atque Amicissime Comeni, non prius ultimis tuis respondere, quam ad finem deducta essent, quae tribus hisce septimanis ad singula earum capita, illud praecipue, quod Didacticae Tuae editionem spectat, coeperam commentari; mutare consilium istud coegit non ipsa tantum commentandi ratio, quae gliscente in dies cogitationum copia in immensum paene excrescens, nisi mature per vim veluti abrumperetur, cum a rescribendi officio, tum ab aliis haud paulo magis necessariis studiis justo diutius me videbatur retractura: sed vel maxime adjunctum hisce nec tibi magis quam nobis fuit inopinatum et admirationi futurum epistolium, Excellentissimi et sectae licet pessimae adhaerescat, incredibili humanitate et summo de omnibus bene merendi studio tam Protestantibus quam Pontificiis per universam prope Galliam carissimi, quod paucis abhinc diebus huc perlatum, citra injuriam ipsius quodammodo Pansophiae diutius hic retineri non debuit. Nomen et orbes Authoris ignota tibi esse non patietur libellus Caecilii Frey p. 41. toto fere literato orbe satis nota jamdudum. Praeclara ejus scripta fecere, ejus sane pleraque generis, ut ad perficiendas haud paucas nobilissimas Pansophiae partes nihil iis excogitari possit accomodatus. Quo majori gaudio merito nobis esse debet, quod miro divinae providentiae ductu, qui ad juvandum insignibus sibi concreditis talentis magnum illud opus omni cura sollicitandus alioqui erat, is sponte nec cogitantibus nobis operam ad id suam adeo liberaliter offerat. Caeterum si forsitan, et quis ille Haackius sit, cujus in literis fit mentio, et cur pro manu ipsius Authoris literarum ejus modo Exemplar accipias, quaeris: Ille quidem Palatinus natione vir integerrimus et boni publici cupidissimus est, et transferendis imprimis in vernaculam eximiis quibusdam scriptis Theologicis Anglicanis de Ecclesia Patriae nostrae praeclare meritis. Exemplar vero loco literarum ipse quodammodo Author transmitti tibi voluisse videtur, quippe qui literas illas haud seorsim confecerit, sed eadem fere pagina, quae priores ad Haackium finivit, hasce statim subscrip erit, ut sine indecora convulsione Scriptionis reliquiae non potuerint inde separari. Quas idcirco, quo et Haackio jam aliis occupato (alioqui et Tui et operis Tui, ut facile ipsemet conjicere potes, amantissimo, officiosissimamque salutem per me Tibi jam nuntianti) laborem eas et describendi et insuper ad Te scribendi compendificerem, et Tu de fide earum minus dubitandum haberes, mea manu quam diligentissime omnibus earum veluti apicibus numeratis descripsi. Quanquam vero jam Tui esse officii tam inexpectatam viri tanti humanitatem mutuis literis agnoscere vel tacentibus nobis noris, et per te quid respondendum ei sit, facile inveneris, haud invitus tamen credo pro amicitia nostra patieris, non meo tantum, sed et Haackii et Hartlibii nomine, unum te atque alterum hoc in genere moneri. Primum est, ut in totis literis tuis nihil prorsus de statu tuo et vitae genere (quippe quod Author jam ante novit, et si opus sit, per Haackium id commodius docetur) multo minus de religione (quippe cujus causa optimus vir ille neminem odit), sed ut Christianus ad Christianum Christiane scribas, et tanto ejus in te affectui parem rependas, tum vero ut citra ulla, quantum feri potest, ambages (ipsi utique non admodum gratas) rem ipsam, de qua scripturus es, statim aggrediaris. Optime autem meo judicio occupaberis in illis materiis, quarum ipse mentionem facit vel tuam de iis sententiam aliquanto fusius promendo, vel, quae circa eas dubia adhuc tibi supersunt, mentem de iis illius quam distinctissime exquirendo. Eo enim ingenio est, ut et experimenta sua lubentissime cum aliis vel permutet, vel ultro etiam communicet, quibus usui futura videt. Sicut nunc Haackio Selecta quaedam experimenta de Magnete una misit, tibi simulac descripta fuerint, impertienda. De structura tamen operis tui nolim aliquid proponas, quando nec inter nos de ea satis adhuc convenit, et quae in Dilucidatione Tua extant, ei non videntur displicuisse. Breviter: non ulterius eas, quam ipsius te literae duxerint: sic nec labor scribendi nimius erit, et facile expectationem tuam tueberis. Alterum, quod monemus, est, ne hasce literas aliis monstres, quam quos et libero a partium studiis animo et insuper tibi amicissimos esse nosti: ne ista cum Pontificiis familiaritas aliquid monstri alere suspicacibus quibusdam videatur. Quibus observatis nihil erit, quod ab adornando quamprimum licuerit responso, te impedire jure possit. Nec est, quod ex frequentatione commercii istius literarii magnam posthac temporis jacturam metuas:

Modo jam responso tuo ostendas ejus literas bona fide tibi transmissas, tuis postea forsan non ita crebro opus fuerit, quippe quarum vicem vel Haackii vel meae etiam subinde supplebunt. Jam ut ante tuas ipsum adoriar, nec satis commodum fuerit (ne scilicet importunus me illi obtrudam) nec per alias meditationes mihi jam licet, imo supervacuum est, subsidiarii interea amicissimi mei Haackii opera usuro. Atque haec hactenus, quae me monent, ut aliquid reponam epistolae tuae parti, quae de asciscendis collegis agit. Nihil vero hic a te diversum sentio. Retineas imo tecum, quorum opera feliciter jam frueris, nec quemquam repudies, auxilium suum quacunque in re offerentem. Neminem saltem ut perpetuum laborum collegam statim recipi, multo minus solenniter ad id a Te invitari velim, quamdiu nec ab ipsa totius operis forma certius aliquid inter nos statutum, nec de sumptibus certioribus uberioribusque melius nobis prospectum. Sed mitto sumtus: ipsa conciliatio vel constitutio solennis collegae alicujus, quam sine certo aliquo fructu molesta nobis fuerit, vide. Primo, multum temporis effluet, antequam cui scribendi munus delegamus, ei mentem nostram de toto proposito nostro per omnia faciamus planam, ut de certa partis elaboratione cum eo transigamus. Cum gnarum eum promptumque satis reddiderimus, nondum securis nobis esse licet. Non enim aliud tuto ei credere possumus, quam in quo vel optime versatus est, vel ad quod peculiari quadam animi inclinatione fertur. Quod si contingat, ut id, quod is sibi deposcit, vel jam ante satis tractatum sit nobis, vel familiarius et gratius saltem, adeoque tractatu facilius, parum est, in quo nobis prodesse possit ejus labor: sin vero idem illud extra nostram curam fuerit, duplici nihilominus in metu sumus: vel enim prorsus non implet expectationem nostram argumenti tractatione prorsus futili, vel argumentum non male quidem, non tamen ex methodi nostrae praescripto exequitur. Si illud, nihil scilicet actum est, idemque nihilominus nos labor manet. Si hoc, ipsa tamen tractationis dissimilitudo operi nostro non convenit, quam ut nostrae methodo per omnia conformemus, non minoribus curis vexamur, quam si de integro materiam istam per texissemus. Si amico eo usi fuissetus vulgari, in talibus animi gratia stilum exercenti, in nostro arbitrio eratmittere illa et rejicere. Nunc collegii et societatis vinculum hanc necessitatem affert, ut aut lacinia ejusmodi difformi et futili opus devenustemus, aut si vel temerius nugae suas amet, amicitia ejus et auxilio in aliis forsan non modo in perpetuum careamus. Cogita igitur, anne multo satius sit munus excitandi laborum socios voluntarios nulloque pacto nobis obligatos curatoribus nostris relinquere, q. i. illo hactenus satis fideliter functi sunt, nosque totos ad lucubrationes nostras detexendas perpoliendasque conferre, quam inanibus sollicitationibus molestisque instructionibus hominum propositi nostri ignororum tempus perdere? Quanquam satis aliqui virium scripta nostra habebunt in publicum emissa, si eruditionis soliditate vincant ejusdem generis alia: vel aemulatio vel invidia ad similia accedendum stimulabit alios. Si qui vero nostra vel ut amici legunt, vel ut eadem destructuri, neutrobique fructu carere possumus. Quantum enim illi laudibus et communicatione auxilii, tantum hi erroribus nostris detegendis nobis profuerint et communi causae. Qui vero ista nec amore nec ira sua digna judicaverint, apud hos literae nostrae valebunt multo minus. Contra quemcunque illa impulerint, ut privatim nos amice compellet, hunc non amicum tantum habebimus, sed et simul collegam, etsi eo nomine peculiariter posthac nunquam nobis fuerit obstrictus Sic vero inter duo periculosa extrema medium facile tenebimus, ut cum nec otiosi et desides aliorum extraordinarie a Deo excitandorum auxilium expectemus, nec citra causam commodumque commune aliorum interpellemus otium: quicquid apud nos depositum est talenti, cum fide et iudicio in publicum exponamus. Sic sensim delabimur ad Didacticam tuam, quam aliquando praemittendam Pansophiae me suasisse non inficior, sed tum, cum ex lemmatis capitum longe aliud opus, quam quod postea vidi, imaginarer. A quo tempore nunquam me editionem ejus [non] probasse memini. In ultimis vero Hartlibianis non tantum editionem ejus, sed et nimis promiscuam communicationem ejus disertim dissuasi. Quia vero, quas flagitas non ibi explicavi sententiae meae causas, eas, quantum per alia negotia licebit, perspicue hic enarrare annitar. Eae vero in universum duae sunt. Altera, quod nec opus in se satis accuratum editione aptum. Altera quia nec tale, quod commodè satis Pansophiae praemittatur. In opere ipso quatenus id in se considero, primum omnium complures offensum iri arbitror grandi nimis tituli a toto reliquo corpore dissimilitudine. Tantum enim abest, ut omnes

omnia docendi in eo doceatur artificium, ut ne adhuc quidem ibi repperim definitum, quid sit proprie docere, et quo modo ab aliis actionibus, quae ab homine in hominem sermonis potissimum exercentur beneficio, differat. Tum vero nihil minus ostenditur, quam quomodo quilibet quoslibet quaelibet, quam optime possit docere Omnis fere ars docendi ad scholas tantum restringitur, quasi vero extra ipsas nullus ejus in vita humana usus sit: nec aequae Concionator in Templo, Senator in curia etc. suos auditores doceat ac Paedagogus in Schola; aut si sit, paucis aliquot generalibus Regulis ad bene docendum omnes, quibus id quandoque incumbit, satis queant informari: cum neminem latere possit, longe aliud observandum docenti juvenem, aliud senem, aliud nobilem vel Principem, aliud plebejum etc. Neque vero exquisitus ille modus scholas perfectissimas ubique gentium erigendi plenius docetur. Cum solis praeceptoribus iterum tantum res est. Illi modo noverint methodum melius docendi, consultum illico erit scholis et per has rebus mortalium. Magistratus interea et parentum circa ista officii perquam exigua ratio habetur. Jubentur tantum Scholas erigere, reformare, fovere; quomodo ista omnia vinciant, minime docentur. In quo cardo rei praecipue situs est. Cui enim bono summa Praeceptoris docendi peritia, si pravis scholae legibus, quominus ea utatur, prohibetur? Ut nonnullibi hodie Doctores sub mulcta pecuniaria ad tuenda docendaque Aristotelis placita teneri scio. Cui bono vel amplissima a Principibus extructa Scholarum in usum aedificia, lautissima docentibus discentibusque constituta stipendia, si nihilominus iidem fundatores destituantur peritia ferendarum legum, quibus utrique illi in officio assidue contineantur, si detur vigilantia, tacitis errorum incrementis tempestive semper obviam itura? De quibus omnibus altum in toto opere silentium. Tametsi vero hic in titulo admissus error substitutione novi alicujus angustioris facile corrigi possit; sic tamen multiplici, quae materiae libri inhaeret, imperfectioni et defectibus non illico medebitur. Ipsum quippe Doctorum munus, prout et puppis totius libri, minime ita est explicatum, ut illis solis praeceptis subnixus subire illud tuto audeat. Non paucae officii ipsorum partes sicco pede transeuntur: reliquae nudis potius praeceptis quam accuratis consiliis et instructionibus juvantur. Et inde plerorumque praeceptorum usus pendet, novi libri non delineantur ibi, sed vix nominantur. Hosce vero defectus ex altera parte multo superflua non tam compensant, quam molestiores reddunt, quibus inter alia merito accenseam, quaecunque primis aliquot capitibus et passim per totum opus de Christo, beata vita, Angelis et aliis Christianae Religionis materiis immiscentur. Magna enim Christianorum pars de istis ne dubitat quidem. At qui cum Judaeis, Turcis, paganis ista rejiciunt, vel saltem in dubium vocant, longe firmioribus argumentis, quam a Te hic afferuntur, sunt convincendi. Proposita est hic docendi ratio, quae sine istis satis commode traderetur. Hi vero, quos tango, naevi soli tantum ac nudi argumenti massae inhaerent. Et sane exigui ac tolerabiles sunt prae iis, quae totam formam ac texturam ejus devenustant. Prorsus ea non talis, quam rigidi Censores figunt in artem omnes omnia docendi professi. Non tamen a stylo minus accurato periculum aliquod est. Facile ejus incuriam agnoscat, cui rerum potior quam verborum cura, quique raptim ista a Te meminerint translata. Quae et sine verborum elegantia satis commode procedit rerum ipsarum apta tractatio, hic fere omnis desideratur. Principio nullus in toto opere (in quo alioqui nil diligentius urgetur) certus apparatus rerum ordo et dispositio, nulla sub initium libri totius operis in membra sua partitio, nulla per totum concinna partium connexio. Totus in aliquot capita contextus scinditur, quae, praeterquam quod aptis Transitionibus non vinciuntur novis singula, et longe accessitis exordiis Lectoris cupiditatem morantur et ita fere comparata sunt, veluti non grandis ejusmodi operis partes, sed miscellaneae aliquot dissertationes sint, quarum quamcunque primo loco legas, ad intelligentiam libri parum intersit. Nullum id saltem boni ordinis argumentum, quod ejusdem generis materiae, eaeque praecipuae, non uno et constanti loco, sed nunc hic nunc illic concisim velut et frustillatim proponantur. Sic vitia Scholarum notantur primo in praefat. Cap. 11., iter. cap. 16., 17., 18. in doctrina de fundamentis, denique paulo spissius cap. 19. Remedia quoque eorum ter nimium inculcantur, primo mixtim cap. 16., 17., 18., 19., strictius cap. 5. sequentibus, strictissime inde ad finem libri; ita quidem, ut sequentia nihil fere prioribus addant, sed sola repetitionis diversitate ab iis differant. Quo fit, ut nec vitiorum deformitas, nec remedium vis satis pateat ita disjectorum, unius vero rei adeo creber occurus ingens lectori fastidium cieat. Quod deinde mirifice augetur immoderata

ista circumlocutione rerum per se satis perspicuarum, et miro illo probationis genere, quod ea confirmat, quae nemo labefactat. quae ad summum rationes aliquot ponit, sed ab objectionum insultibus non satis munit, denique per ea probat, quae vix qualitercunque illustrant, ad probandum sane illis in locis ineptissima sunt. Caput 1°, quis quaeso otii sui amans sine impatientia leget? Quid omnia ista exempla, si schola in se non sit res ordinis capax? Talem vero esse cum vel notitia communis doceat, quid opus tam odiosa probatione. Nemo sane unquam tam rationem omnem ita ejuravit, ut coetum aliquem assereret confusione optime gubernari. Paucis aliquot lineis omnia huc spectantia expediti roterant, quae nunc aliquot paginis vix satis absoluntur. Quid vero, ubi ad sequentia pervenerit capita, animi putas fore? Quantum aberit, quin, si paulo delicatior, horrenda illa axiomatum didacticorum inter se confusione perpetuae tractationis similitudine et satietate enecetur? Ferreae sint oportet aures, quae ad tam diuturnos avium et arborum strepitus non obsurdescant: ferreus stomachus, qui haec omnia sine nausea concoquat. Quis vero rationis compes adeo originis suae immemor, adeo virium animae suae oblitus, adeo hostis naturae suae sit, ut id, quod fundamentum veluti fundamentorum reliquorum jacis, tibi concedat? An homo, si quid discere aut invenire volet, ad Naturam (hoc est ut exempla a Te adducta testantur, nullibi enim, quid per naturam velis, clare satis definitur) ad bestias, imo vel ad ipsamet inaninata ipsi est abeundum et in ea schola ad discendum? Ergo sine hisce magistris nemo unquam praeclari aliquid didicit, invenit? Quis igitur homines docuit artem ratiocinandi, numerandi, loquendi, ne alias memorem, quae sane in bestiis non conspiciuntur? Quid igitur fiet iis, qui caeci ex utero progressi contemplari brutorum sapientiam nequiverunt, quorum tamen quidam videntes quam plurimos varia anteiverant rerum scientia? An cum bestia aliqua forte fortuito inveniendi alicujus rei ansam praebet, normam simul inveniendi et utendi recte, quod inventum est, praebebit? Cur ergo artifices ita sudant, aestuant, modo hac modo illa via rem tentant, quam prorsus novam dare satagunt, si in ista bestiarum schola omnia ita facile et suaviter discuntur? Sed fac plurima ab eis discere nos posse, discemus tamen ea, quae revera inesse iis conspiciamus, imitabimur ea, quae revera videbimus ab iis agi. Piger a formica officii sui admonebitur, cum colligere eam et seponere fruges videt in hyemem futuram. Cur? quia nisi ipsemet ita agat, fames ipsi est pereundum. At a qua bestia docendi artem hauriemus? Quenam earum aliquid sui generis ignotum docet? Ubi quaeso gentium aviculae reperiuntur suis concionantes pullis? Quanquam si reperirentur, quid hoc ad hominem, si forsitan eadem docendi methodus naturae ejus non conveniret. Profecto si non aliud quid sit artis docendi fundamentum, quam quod bestiae et arbores suppeditant, actum de ea esse arbitror, eoque rem redituram, ut tandem homines non amplius quam bestiae discant. Quae tamen cum dico, minime ut falsa repudio omnia illa universalia axiomata, quae de Natura efformas, quae rerum Naturalium et artificialium exemplis illustras, et unde regulas docendi quam accuratissime deducere tibi videris. Agnosco illa maximam partem esse vera, docendi fundamenta esse nego. Cur e rebus extra me eruenda credam, quae mihi innascentur, cujus exemplum quilibet seipsum circumfert? Quis nescit omnia suo tempore agenda, materiam prius praesto esse debere, antequam iis introducatur forma et reliqua id generis? Quis haec non inveniatur aut saltem ab aliis postulata concedat, qui nunquam vel animal vel plantam vidit? Haec vero omnia qui novit, an propterea ex illis solis artem docendi constituerit? Generales tantum regulas sunt omnibus in universum actionibus ordinatis competentes, quarum solam ductu ad specialissima media fini alicui apta minime pervenerit. Experimentis hic opus est, quae res nobis ostendant universalibus illis legibus agendi et conditionibus conformes. Quae ubi absunt, non magis mirum est, si quaesita invenerit, quam si turrim ascendit per scalam, qui intermedii gradus desunt. Quid me juvat discendi cupidum, si audio, Naturam, hoc est aves et arbores commodo tempori attendere? Si ego tamen quodnam studiis meis commodissimum tempus sit ignorem. Unde vero hoc discam, nisi per omnes anni, imo diei partes mihimet ipsi attendam, quo puncto temporis ut plurimum laboribus literariis aptissimus sim? Id vero ubi per experientiam invenero, quid ad me, quo anni spatio avis pullos excludat, arbor folia et frondes emittat? Quae eadem prorsus in coeteris ratio est. Mirum vero merito alicui videatur ita te tibimet ipsi imponere potuisse, ut ea beneficio et intuitu adductorum exemplorum de scholarum ordine et ratione docendi in

venisse tibi persuaderes, quae jam ante instinctu partim naturali, partim experientia duce noveras, ex comparatione vero cum rebus aliis in memoriam modo tibi revocabas: ut id a priori te invenisse profitereris, quod ipsum non nisi post varia experimenta asserere tibi licebit. Quid protulisses unquam scholis salubre ac frugiferum, si nunquam homines vidisses doceri, nunquam ipsemet doctus esses, nunquam ipse docuisses, sed inter bestias et plantas aetatem omnem exegisses? Nunc quia partim in Te, partim in aliis observaveras, quid captus puerilis ferret, quid recusaret, quae grata ei aetati, quae adversa essent, in eas cogitationes incidisti, et cum vulgo eas in docendo leges negligi, quae in aliis lege vilioribus actionibus non ab hominibus tantum, sed ipsis quadammodo bestiis et plantis videbas observari, merito misertum te est stuporis et incogitantiae humanae nec prorsus inepta inita est via ejus demonstrandae, modo aliquanto cautius pressisses. Nunc cum plura inde extendere vis, quam ibi latent, vereor, ne et eorum apud plures fides vilescat, quae ipso alioquin instinctus naturalis dictamine nituntur. Quod portentosius et magis inauditum rationationis genus quam ex parabolis argumentari? Ex volucrum et fructuum republica Scholis leges praescribere? Et ut falsis illis fundamentis honos suus constaret, adeo misere praeccepta scholastica inter se miscere, ut vix duo unius argumenti conjuncta sint, sed ex fundamento deducantur, toto coelo nonnunquam inter se distantia? Haud puto turpius inter se confundi potuisse, si singula praeccepta singulis schedulis inscripta ex vase aliquo (sortilegii in modum) extraxisses et, ut quamque fors obtulisset, ita primo vel postremo loco collocasses. Quem putas risum, imo bilem motum iri Jungiis, Tassiis, Cartesiiisque et similibus Mathematicarum exactissimis deductionum rigidissimis exactoribus, cum ea pro invictissimis fundamentis venditari videbunt, quae vix precarium aliquem assensum obtinent? Vereor sane, ut qui hoc videant, aut te horum authorem negent, aut alia scripta tua alteri tribuant, quippe in quibus rationis aliquid apparet, quae a tota hac fundamentorum tractatione omnis per vim veluti exulat. Nisi enim per vim contorta ac catenis veluti falsarum legum vincta fuisset instinctus naturalis et rationationis vis, tam multa te et ore tuo indigna calamo tuo exire nequiverant. Ab hoc veluti fonte omnes, qui per totum postea opus sparsi sunt errores dimanant, nimis quam benigna carpendi materia. Possem hic pluribus memorare quam male certitudo et soliditas tanquam res diversae tractentur, quam multo pejus una cum soliditate et facilitate celeritas in docendis requiratur, quippe cujus praeccepta illis alteris multis in locis manifeste adversentur. Adducere possem, quam plurima prorsus falsa, multa absurda, non pauciora prorsus incerta exempla fundamentis illis interspersa. Multa desiderare possem in tradenda scientiarum, artium etc. ratione, quamplurima quoque in quadripartita descriptione scholarum, sanae rationi manifeste contraria. Sed quando finis foret? Habiuissem haec omnia, si jamdudum coeptas in totum opus exercitationes per via impedienda pertexere licuisset, quarum quae hic raptim effundo, vix umbra aliqua sunt. Sed haec ipsa pauca licet, jam plus quam sufficiunt, ut, quam nondum editioni maturus sit iste liber, ostendant. Quippe ex quo prius falsa aliena superflua omnia sint abstergenda, dubiisque certitudo, confusus ordo, deformibus elegantia aliqua concilianda. Quod quomodo factu expeditissimum sit, alias Deo volente erit consultandi locus. Ne tamen interea incertae de fructu ejus spei (tanquam scilicet Pansophiae saltem juvandae, qualis qualis aliqui esse, animos plurium sit praeparatura, aliquid nihilominus tribuas. Quam non commode praemittere ei possit, paucis quoque jam ostendam. Quanquam ipsamet superiora id satis eviderint. Quam incongruum enim librum tot maculis oblitum praemittere illi, quem perfectissimum fere omnes omanantur? Sed sunt tamen, quae id dissuadeant, quaedam peculiararia. Nec enim Didactica Tua necessitatem Pansophiae conscribendae satis asserit: vitia enim scholarum tantum exagitat, non librorum, nec modum ejus deficientiae delineat, quippe quae vix semel iterumque idque obiter tantum ejus meminerit: omnium minime consilium impertit studiosis, qua ratione etiam ante Pansophiam conditam sua fructuosius studia colant. Quae tria in Pro-dromo ejusmodi accurate exequenda alibi, quod Te non fugit, demonstravi. Ars tantum docendi utramque ibi paginam facit. Artis discendi nec via ibi extat nec vestigium; fundamenta ejus quando una cum illis docendi tradi videntur, nihil tamen aliud monstratur, quam quomodo docentes efficere debeant, ut discentes discere et velint et possint, minime omnium qui ad discendum undique sponte sua quolibet se excitare, qui ex se tantum Magistro in omnimoda scientia proficere queat. Quod tamen illi altero traditu haud paulo

magis necessarium est. Doctores enim hodie nimis quam multos habemus, at paucissimos vere doctos. Tum laud adeo difficile est communicare alteri, quod probe noveris, amor impertiendi et candor, qui plerisque deest, callidi satis hujus artis magistri sunt. At sine Doctoris ope magnos in sapientia progressus facere, res sane perquam ardua, quaeque prorsus accuratum consilium poscat. Nam nec primi parentes plurima oculis alioquin obvia novissent, nisi ab ipsomet Deo moniti; at quae semel didicerant, facile postea in posteris suos propagarunt. Unde vero sperabimus perfectos illos Doctores, si nullibi adhuc exstat perfecta ratio sponte sua discendi? Nemo enim plura docere potest, quam didicit. Quod si datis tantummodo *αὐτοδιδάκτοις* quibusdam, qui novam illam methodum Tuam in scholas introducant, et omnium scientiarum semina accuratissime tradant, nemini scholas illas frequentaturo defuturum putas rationem vel ultro postea discendi: non parum falleris. Quantacunque enim methodus ibi adhibeatur, discendi ars tamen summa credulitate constabit, quae ulterius non progreditur, quam doctor fines credendi extendit: nihil vero de suo invenit. Nam summam felicitatem arbitraturs Pansophi sui doctoris umbram tantum adipisci. Qui vero omnia ex rerum fundamentis eruere velit, is praescriptam methodum non ultra observabit, quam genio suo congruit, in coeteris naturae inclinationem unice sequetur. Quid? quod Didactica ista tua Pansophiae haud obscure adversetur, dum et vulgatas artium et scientiarum divisiones adhuc retinet, quas illa respuit, et varios illos libros Pammethodicis ante ipsam requirendo et scholis omnia fere tribuendo amplitudini ejus et pretio non parum detrahit, tanquam non omnia complexura sit, nec ita ut ab omnibus, junioribus aequae ac adultis etiam sine imperiosi Doctoris assidua ope percipi possint. Denique, ut nihil aliud editionem ejus dissuadeat, hoc unum sufficit, quod quantaquanta est, aliqua tantum adumbratio artis docendi est, quemadmodum reliqua scripta tua Pansophici operis. At si verum amamus, sola ista votorum et consiliorum multitudo obtundunt potius quam excitant, quibus citra exemplum et specimen, optimum futuri successus argumentum ingeruntur. Imo nec specimen unum atque alterum, utcunque vel integrum novi operis delineationem comitetur, multum valet ad auxilium aliorum eliciendum. Tot per annos Verulamiana desiderata circumferuntur, et adhuc, qui manus perficiendis adhibere velint, desiderantur. Qui novi aliquid in publicum proferre parat, ut materiam propriis sudoribus peperit, ita et ordinem ejus et methodum sibi debere cupit, et vel imperfectum, dummodo suum, alieno, licet maxime concinno, praeferit; certo paene servilis ingenii argumento, impressa ab alio vestigiis sollicitè nimium insistere. Qui imitatores alios habere cupit, semet exemplum dignum praebeat, quod imitentur. Quale id fuerit, talis etiam labor erit eorum, qui tantum didicerint imitari. Delineationes tantum operum et consilia perficiendorum das? Frustra es, si aliis tali facinore, quam Delineatores et Consiliatores pejores forsitan Te, imitatores tamen tui te effecturum speras. Da novum aliquod et praeceptorum tuorum accusationi ubique respondens opus, et ingenerabis illico audaciam generosioribus animis, novis operibus a servitute pristina semet vindicandi. Non votis sane et consiliis solia majores nostri et rei literariae et religionis emendationem orsi sunt. Quantopere abhorrent ab anteriorum barbariae et superstitionibus, ipsis factis demonstrabant. Aliter qui vel Politianus, Barbarus, Erasmus, Budaeus ad protrahenda in lucem et a mendis purganda tot veterum Graecorum et Latinorum monumenta, vel Zwinglius, Lutherus, Calvinus ad ejuranda Pontificiorum sacra, denique Melancthon, Ramus et Kekermannus ad immutanda Disciplinarum systemata tot alios animassent? Non excuso errores, in reformando ab iis admissos. Prudentiam saltem et candorem ne hostes quidem vituperaverint, quod conatibus suis ostendere maluerint posteritati, quibus malis impares fuerint, quam magnis, sed jejunis Ideis, majore de dotibus suis, quam merebantur, opinione eadem fascinante, efficere potius, quantum licebat, quam agendi tempora consultando corrumpere. Non carent equidem fructu suo paraeneseis illae et Ideae inter amicos: cotis instar sunt, qua alter alterum acuit: publice perquam exiguarum virum sunt, nisi opus ipsum, de quo agunt, cito subsequatur. Quippe velut somnia poscunt aliquantisper mentem, et magnis cogitationibus implent; sed brevi post tanto acrius indignaturam, quod praeter recordationem tam jucundi spectaculi nihil sibi amplius fuerit relictum. Cur vero de praeparandis Pansophiae animis ulterius cogitetis? Qui Tua vidit, non nisi optime de ea sentit, et quos circa eam scrupulos adhuc fovet, eos non nisi opere ipso eximi sibi patitur. Quid vero minus, si nondum praeparati sint, eos praeparet, quam doctrina de modo ejus docendae? Quis

hunc comprehendet aut probabit, nisi inspecta re, quae docenda est? Si ante Januam Tuam rationem exercenda in ea juventutis tradidisses, an putas ab ullo in hunc usque diem confectam videremus? Scommata potius et cavillas omnium provocasses. Nunc post editam eam, donati informatorio Tuo, majori eam in pretio habent, gaudentque ostensum sibi ampliorem ejus fructum, quam antea conceperant animo. Imitare te hic iterum, et similem fortunam specta. Vide, ut prius dones vel totam Pansophiam, vel illustriores aliquot partes ejus, et proba inventa fuerit, et titulo suo digna, vel ultro invenietur ratio ejus docendae, aut a Te tradita haud difficulter tum recipietur. Sed quid diutius moror in re clara? Summa omnis dictorum huc redit. In deliberatione de editione Pansophiae ita tibi calculi ponendi sunt. Ex altera parte quaedam non contemnendae nec aliis forsân dictae de ratione docendi observationes; ex altera errores et naevi iis admixti propemodum infiniti. Elige jam, utrum pauculis aliquot monitis bonis imperitorum gratiam in incertum captare, existimationis vero tuae apud omnes sapientes jacturam semel malis facere: quam vel opus totum tamdiu domi continere, donec recte atque ordine immutatum emendatumque sit, vel ea, quae vera et bona, sola ita proponere, ut citra ludibrium et offensam ab omnibus legi possint? Si me audies, prorsus adhuc silueris et publicationem scriptorum tuorum posthac non ab iis, quae rationem docendi, sed quae res docendas exhibeant, exorsus fueris, ut videant omnes, te non inanibus promissis voluisse eos deludere, sed quantum in te situm fuerit, quae promiseris, omnia quam fidelissime praestare. Nihil vero diligentius posthac tibi, quam titulorum magnificentia vitanda erit. Rudi plebiculae ea forsân blandiatur; sapientibus et gravibus viris risui et fastidio est; quippe qui magnificentius putent promissorum modestiam operis postea excellentia vincere, quam illorum inconsideratam vastitatem paulo post coactis explicationibus intra angustiorembus ambitum cum dedecore constringere, si non prorsus abolere. Malunt ex fumo lucem dare, quam ex luce fumum. Laudibus vero amicorum non nisi lente posthac et caute credas. Pauci de rebus judicare apti sunt. Maxima pars, ut laudetur, laudat. Praecipitantia quoque non pauci labuntur. Ex primo fere aspectu de toto opere pronuntiant, et quia aurei aliquid Splendoris primo oculos ferit, reliqua omnia aurum putant, quod et mihi hic contigisse ingenue confiteor. Quibusdam etiam malignitas laudes exprimit, laudant, ut Te decipiant, et ad naevos tuos omnibus manifestandos tanto securius et citius impellant. De quibus merito Tacitus: pessimum inimicorum genus LAUDANTES. Ego sane nullius de meis judicium magni fecerim, nisi certis induciis mihi comprobet et omnia in eis legisse et intellexisse. Nam qui carpere audet librum, quem inspicere est dedignatus, quidni ejusdem censuram audire dedigner? Nam si vera ea, casui id imputandum habet, non sibi: quippe qui, quae protulit, ipse nescivit; me vero, qui librum composui, ex toto latere non possunt, modo non ipsemet mihi supinus esse velim. Atque haec sunt, quae de Didactica Tua monenda tibi hoc tempore putabam, etsi non ita plene et accurate, quam decebat, tamen fusius forem, quam vel primo decreveram, vel tu quoque desideras. Sed emissum semel fervorem cogitationum reprimere ita cito non licuit, nec fere libuit, quo videres, nos non Dictatorio modo tecum agere animum induxisse, sed dissuadere tantum, non vetare; simul quia meminera adversus rem diu et tenerrime tibi adamatam non volselli pugnandum esse, sed gladiis. Quamquam haec, quae jam obiter effudi, lusoria tantum arma sunt, prae decertoriis illis, quae in singula operis capita servavi, alio tempore, si ita visum fuerit supremo Deo, districtius explicanda. Si rigor subinde meus te offendit, scias primo parem non tantum in haec eadem et reliqua mea tibi permitteri, sed multo majorem ex te flagitari. Plus equidem ei me semper obstrictum ratus sum, qui errata in lucubrationibus mea mihi ostendit, quam quae in iis bona sunt, laudat. Haec enim ultro nobis patent, et plus saepe quam opus est. Illa vix moniti agnoscimus et devitamus. Deinde ad usurpandum eundem rigorem vi me quodammodo et necessitate adactum. Quidni enim amicitiae nostrae convenientius privatim inter nos haec ulcera, quam postea ab aliis inclementius attractari. A me saltem posthac nihil minus quam adulatorias laudes expectaveris, qui, quicquid laudum importunitate et inter alios forsân damni dedi, censurarum severitate posthac expiare decrevi. Qualiacunque tamen haec sint, nolim (ut jam ante dixi) tam imperia illa arbitreris, quam consilia. Non minus per me integrum est edere tua, prout libet, ac si de hisce omnibus nihil scripsissem, maxime si certus sis fructuum, adductis a me incommodis superiorum. Tum vero me nolim publicationi eorum

admisceas. Nam docendi quidem aliam rationem profiteri minime sustineo, ipse docendus adhuc et ignorantiae in infinitis meae satis mihi conscius, insuper in animo semper habens Apostolicum illud. Jac. 3. 1. *μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε*. Si quid invenire aut observare datum fuerit publice profuturum, non invidetur aliis, sed potestate cuivis relicta recipiendi ejusdem vel spernendi. Nunquam equidem adducor, ut Sectae illi Paedagogicae, aut ut vocari mavult Didacticae, accessio fiam. Quam tametsi haud pauci certissimum melioris aevi augurium arbitrentur, ego tamen inter maxima seculi incommoda et summam fundi literarii et Ecclesiastici calamitatem referre non dubito. Nisi aliae quaedam sublimis animae decus literarum sustinerent, et praeclaris suis scriptis totum juvare mundum, quam Stentorea voce ignaram juventutem aut rudem plebicolam obtundere mallent, per jejunos illos et steriles Methodistas, Epitomatores et Didacticos in pristinam bonis avibus regredi barbariem liceret. Dummodo illi apud pueros docendi munere minori cum labore fungantur, et mercedulae tanto amplioris compotes fiant, quo citius ex stultis insanos fecerint, ex ignorantibus improbos, ex indoctis Doctores et Magistros; quam vera, quam bona, quam salutaria iis instillaverint, parum pensi habent. Nam si unicum modo novum salubre inventum, unicam antea non cognitam veritatem beneficio suae methodi eruerint isti docendi Magistri, per me summis in re literaria vris aequiperentur. Ego per hos nihil quam bonis aliorum scriptis ineptissimum ordinem accessisse video. Ipsi vero scholarum instituto multis partibus tantum non tribuo, quantum tu eidem tribuere videris. Haud dubiis quippe argumentis persuasus sum sine iis et Rempublicam et Rem literariam quam optime posse consistere. Ecclesias vero vere Christianas nihil iis opus habere, quippe quae nihil aliud sint, quam Schola Spiritus Christi, cujus omnes discipuli inter se fratres sint, ac unius corporis membra, quorum quodlibet alteri gratis lubentissime communicet, quae sibi supersunt, illi desunt. In hac vero per- versitate seculi et inseparabili adeo mundi et Ecclesiae mixtura vanum esse scholas omnibus numeris absolutas sperare, nedum suadere. Nam ex quo Ludos ejusmodi aperire ab Ethnicis didicimus, et mercede conducere venales animas, quam non habebant pietatis, justitiae, sanitatis et omnium praeterea artium et scientiarum doctrinam, immensi pretio vendituras, maxima antiquo Impostori ad deludendos miseros mortales fenestra aperta est. Factum est istorum Doctorum et Pseudo-Christorum multitudine, ut minus aestimarentur et desiderarentur vera Spiritus S. dona, cunctis per Simone Mago existimantibus nummis jam ubique fere eas venire, et tandem Christo ipso ex animis hominum veluti pulso, figmentum cordis humani pro cujusque Sectae placito, unici veri Dei et Christi ejus loco, ab omnibus adoraretur. Hac arte Bestia per tot secula Sanctos devicit. Hoc solo fulcro ruinam hactenus effugit magna illa Babylon, tot confusarum et implacabiliu sectarum mater impietate et Impostura illa jam ad summum progressa. Utcunque de felicitate seculi nobis plaudamus, nunquam adeo accuratas scholarum Ideas effinxerimus, quin, ubi ad actum ventum fuerit, Diabolo nihilominus permittere cogamur, ut, si minus supremum Ludimoderatorem, aliquem saltem hypodidascalum eo intrudat, suum ibi, nemine observante, negotium quam diligentissime acturum. Haec quidem fateor nec hujus loci nec temporis sunt, majorisque momenti, quam ut in transcurso attingantur. Id tamen non incommode monuerim, ne si probabile aliquid in ulla scientiae parte arripueris, ei tanquam invictus et universali veritate securus statim acquiescas, cum hic facile conjicere possis non deesse mihi satis validas machinas, quibus vel ipsamet operum tuorum fundamenta concutiam, quas tamen non serio adversum ea producere animus est, antequam omnia videro. Id quo celerius mihi gratificatus fueris, ita ut promisiati, eo lubentorem ad hanc examinandi ea provinciam me reddideris: qui alioquin praepotem meam cognitionem novis inquirendis augere, quam alienam destruere. Et tibi interea, dum ei rei vaco, tanto plus otii erit ad partes operum tuorum vel amplificandas vel illustrandas. Prodro-mo illi, cujus antehac mentionem feci, cursum illico inhibui, simulac illud Idearum fatum, cujus supra memini, in mentem venit, et amicos plus delectatum iri percepi particulari aliqua materia elaborata. Quarum unam atque alteram hactenus quidem gratifiari ipsis per varia impedimenta non potui: ut vero quam primum possim, quod mihi jam ad tempus reliquum erit otii, tanto religiosius cupiam asservare. Te quoque, ut video, non invito, dum apparatus augendo ut studeam suades. Hic vero an quadrata methodus tua usui mihi futura sit, dicere nondum habeo. Dummodo tamen materiae selectae non parum congeritur, de methodo forsitan interea non adeo laborandum

erit. Nam illud prope indubitatum mihi est, tam accuratam singularum Pansophiae partium, qualis fuit lapidum Templi Salomonici, praeparationem in antecessum vix sperandam. Illorum enim et sufficientem copiam mature comportandam, et futuro artificio quam aptissime efformandam curare in manu erat et arbitrio architecti; materiarum operis nostri cognitio plurima adhuc in occulto latet, nullo labore, nullo pretio parabilis; plurimum natura se tota non patefacit, nisi in conjunctione concinnationeque omnium. Imo, ut paucis absolvam, non video, cur leges scribendi operis Pansophiae a Templi illius delineatione adeo rigide petere velimus. Nimirum enim quantum interest inter aedificii extructionem et compositionem libri. Neque persuaderi possum, quae de Templi instauratione ibi loquitur Propheta, ea ad ullum librum humanis laboribus scribendum trahi voluisse. Qui ex allegoriis sapere potest, per me sapiat. Ego certissimis experimentis in dies experior, nisi ex proprietatibus et effectibus suis adeoque a posteriori se nobis res quaelibet aperiat, de illius cognitione (quatenus sub investigationis humanae vires cadit; nam a priori nos vere docere solus ille potest, qui omnia effecit) prorsus esse desperandum. Similia quidem, tametsi ut lumina orationis cum iudicio adhibita magni facio, ultra hunc tamen in sermone usum haud citra veritatis injuriam extendi posse arbitror. Eorumque ipsorum ibidem nimirum accumulationem Lectori docto indoctoque plus taedii afferre quam jucunditatis. Illi, quia captui ejus nimium diffidit, tanquam ipsimet notiones communes non sine picturis ejusmodi absonis pateant. Huic, quia veluti illudere ipsi videtur, et res alioqui satis ignotas per multo occultiora illustrare. Nam ut de Tuis obiter hoc repetam, qui adeo simplex est, ut simplices illas maximam partem a te fundamenti loco adductas notiones non intelligat sponte sua vel approbet, hunc quomodo varia illa, quae de horologiis, pictura, similibusque operibus artificialibus eorumque ad artem docendi applicatione memorantur, speremus intellecturum? Sed incius relabor ad ea, quae a praesenti scriptione jam supra removi. Hic igitur finio et coepta nostra gratiae et benedictioni Divinae ex animo commendo. Vale.

Velezajímavý, první a jediný tento soud o proslulé Didaktice Komenského vysvětluje nám, proč asi dílo samo o sobě tištěno nebylo. Zdá se, že též jini vrstevníci soudili o ní nepřiznivě. Místo z Freyova spisu »Via Jani Caecilii Frey ad divas scientias etc., Heidelbergae 1629,« zní takto (p. 41.): »Artium autem nomina omnium non aliunde magis discas, quam vel ex libello nostro hac de re edito vel (saltem quoad mathematicas) ex religiosorum doctissimo et omniscio Mersenno.«

(Coll. vydavatel.)

LXIII.

Hübner Gronoviovi (úryvky).

Z Londýna. 1639 — 1/15 prosince. —

Díky za rozšiřování zpráv o Prodrumu v Patřži. Zmínka o listu Mersennově. Význam Komenského snah záleží v universalnosti naproti rozdrobování věd.

Quod Comeniana et Pelleana pluribus Amicis communicasti, Hartlibio et Pelleo gratissime fecisti. Pervenerant eadem alterius cujusdam Amici nostri opera in manus doctissimi Mersenni, qui e vestigio ad Haacium nostrum literas dedit... aliasque ad ipsummet Comenium adjunxit summae humanitatis et candoris plenissimas, quas simulac acceperam, Comenio transmissi. Ab eo jam ultra mensem nihil accepimus, quamquam in ultimis ad me suis luculentum se intra paucos dies Pansophiae suae specimen missurum rescipserit: ut vereri incipiamus obseptum esse ibi locorum assidua Succorum incursione tabellariis transitum... Tu si qua de utroque judicia Eruditorum audis vel accurate vel futilitate notabilia, eorum quaeso, ne nos ignaros esse patere... Hic quidem non minus quam apud vos diversorum de Successu Conatum Comen. spes diversissimae quoque sunt... Utuncque sit, merebitur tamen posteritatis amorem Comenius, quod ita serio sui aevi hominibus

commendare ausus sit verae sapientiae studium, veniam certe, sicubi lapsus fuerit, apud cordatos quosvis, quia ab omnibus destitutus et solo Dei auxilio fretus instaurationem molitus est universi.

Hübner v tomto listě rozdílnost soudu o Komenského snahách takto vysvětluje: Kdo jest sám rozumu obmezeného, ten nevěří v možnost pansofie; kdo však baží po nesmrtelnosti, ten se nemůže zříci naděje ve zvláštní onen dar Boží milosti.

LXIV.

Des Cartes (Mersennovi).

(Z Hollandska 1639.) — Jako jest Bůh a svět jednotný, tak má i vědomost lidská o všemmíru býti jednotná, ale i nepřetržitá, jednoduchá, z nemnohých, ba z jednoho principu vše vyvozující. Komenský hledá tuto vědomost příslušným způsobem, čerpá-li z knih Velkého i Malého světa a z Písma svatého. Naznačuje se zároveň, jak by se badání nejlépe mohlo upravit.

Judicium de Opere Pansophico.

Quemadmodum Deus est unus et creavit Naturam unam simplicem, continuam, ubique sibi cohaerentem et respondentem, paucissimis constantem Principiis elementisque, ex quibus infinitas propemodum res, sed in tria regna Min., Veget. et Animale certo inter se ordine gradibusque distincta perduxit: ita et harum rerum cognitionem esse oportet ad similitudinem unius Creatoris et Unius Naturae unicam, simplicem, continuam, non interruptam, paucis constantem principiis (imo unico Principio principali), unde caetera omnia ad specialissima usque individuo nexu et sapientissimo ordine deducta permanent, ut ita nostra de rebus universis et singulis contemplatio similis sit Picturae vel speculo, Universi et Singularum ejusdem partium imaginem exactissime repraesentanti. De modo autem speculum eiusmodi conficiendi, naturae maxime consentaneus ille videtur (quem et Comenius hac de re libros mundi utriusque Majoris nimirum et Minoris cum libro Scripturae, ut audio, potissimum consulentem sibi eligere conjicio), qui Vestigia Creatoris in producendis rebus accuratissime observet, ita ut ex rationis lumine primo probetur necessario concedendum esse rerum conditorem et Deum, deinde Creaturae eo pertractentur modo, quo Moses eas in Genesi sua procreatas luculenter descripsit: quarum gubernationem libri profani, praecipue vero sacri ad finem usque saeculorum continuandam explicant, denique ad Deum, tanquam ad punctum vel Centrum, unde progressa omnia reducamus. Sicuti ex uno per et ad unum sunt omnia, ita et horum Ex, per et ad unum Contemplatio utilissima juxta atque jucundissima est futura.

Úsudek tento čte se ve sbírce excerptů za soudem o Herbertově spise »De veritate«.

LXV.

Mersenne Haakovi (úryvek).

Z Paříže 1639 — 31. prosince. Radost z úsudku Des Cartesova o pansofii. Význam úsudku jest proto veliký, že pochází od nejznamenitějšího učence toho věku.

Mr. J'ay esté tres aise de voir le Jugement que fait Mr. Des Cartes sur l'oeuvre de Mr. Comenius; car je prise grandement le sentiment d'un tel personnage qui voit a mon advis plus clair et plus loin en Sciences, qu'aucun autre, qui vive maintenant, ou qui soit de notre Connoissance.

Z uvedených řádků vysvítá, že Des Cartesův úsudek o Komenského pansofii z r. 1639 pochází.

(Č. LXIII.—LXV. excerpt. vydavatel.)

*

LXVI.

Hübner Komenskému.

Z Londýna 1640 — 21. února
1. března.

Pisatel i Hartlib těší se přiznivému obratu v postavení Komenského, že se totiž může nyní již zcela pansofi oddati. — Práce při sestavování stroje »perpetuum mobile« nechtě chová zatím Komenský v tajnosti, dokud nebudou úplně dokončeny; blíží sdělení o věci do Anglie jest prozatím velmi nepohodlné. — Pisatel se těší, že se na něho Komenský pro jeho snad příliš upřímný list nerozhněval. Blíží zprávy o Mersennovi a bar. Herbertovi, Jungovi, Vechnerovi. — Dále podává krátké objasnění svých poznámek ku kap. XIII. Komenského Didaktiky. Svou úctu k dílům Komenského dokázal novým spiskem proti těm, kteří dalších ukáží z jeho plánů žádají; pojednání se Hartlibovi líbí a za nedlouho je pošle. Jinak by při dokončení M. P. Komenskému přítomnost pisatelova málo prospěla, poněvadž tomuto oboru vědomostí málo rozumí.

S. P. Reverende et Clarissime Vir, Amice Dilectissime.

Gaudium quod ex postremis Tuis sub initium hujus anni (cujus decursum felicissimum tibi optamus) cepimus, frustra sim si sperem verbis me posse assequi, neque id ut tibi significem necessarium, cum facile fuit ex tuo gaudio nostrum metiri. Summas potius gratias agimus primo omnium Deo nostro, quod tam felicem laboribus tuis exitum dedit ac soli Pansophiae jam tam grandi avocamento amoto, curas omnes tuas (quibus porro quam longissime benedicere velit) emancipavit, tum vero et tibi, quod illius gaudii tui nos exsortes esse noluisti. Quandoquidem vero nostrum jam de tanta re cum fructu aliquando divulganda consilium flagitas, id ut dari a nobis quantum hebetudo nostra permittit quam optimum posset per tres hasce septimanas de industria a scribendo cessatum est. Agitavimus eam rem quotidie pene inter nos Hartlibius et ego; ac cum non reperiremus, quid certi stateremus, de ipsius machinae figura nondum satis edocti, interea quomodo plena satis sine periculo ad nos posthac a Te perveniret ejus notitia, disquisivimus. Tres in hanc rem viae se offerunt, vel ut ego quamprimum ad Te iter capessam et reversus doceam fabricandae machinae rationem eos quos ejus gnaros esse volueris, vel ut tu per fidum aliquem hominem exemplar ejus ad nos mittas, vel denique ut scriptis porro rem expedias. Ex harum vero prioribus duabus alteram vix est, ut hoc tempore eligere queamus. Ego enim quanquam eundi cupidissimus iisdem vinculis adhuc constrictus teneor, de quibus saepe antea memoravi, incertumque est quando futurum sit ut evolvar. Tu si quandam mittas sine machina ipsa, haud multo plus nos juverit is quam solae tuae literae. Eam vero si secum sumat non uni periculo res subjacet. Nam utcumque de fide ejus non dubitemus (qua si careat, quantum damni dare possit facile conjectu est) casus tamen varios, quibus fieri possit, ut aliis quam quibus velis inventum illud tuum innotescat praestare nemo ausit. Quid si in latrones incidat custos ejus aut piratas? quid si furto ipsi subducatur? Quid si morbo aliquo ex improvise extinctus, ignotis hospitibus relinqueret eam cogatur? Ut taceam infinita ejus generis alia, contra quae nec cauta satis nec valida est mortalitas, quae tutemet tibi facile suggereris. Superest igitur ut quum totius secreti conscios nos esse vis literarum in eo beneficio utare, quippe quae et tutius et citius, minorique sumtu illud nobis enuntiaverint. Non exigimus vero integram quam promittis specialem illius historiam. Sufficiet nobis instruendis breviter et distincte descripta machinae totius structura, magnitudo, partes, materia et quae reliqua huc requiruntur. Id vero quo magis citra periculum omne a Te fiat, id a Te observari non incommodum fuerit ut aliis literis descriptionem, aliis diagrammata (certis in notis ibi applicata) includas ac in ipsa descriptione quae plurimum ponderis continebit, vocabula solitis tibi in eo genere occultis characteribus exprimas. Cui enim alterum horum deest, alterum haud magno usui fuerit. Ita a Te instructis expeditum erit machinulam ejusmodi per partes curare conficiendam a peritissimis hujus loci mechanicis ita secreto, ut ipsi nesciant quid agant, ac ne minimam quidem tantae rei suspicionem capiant. Plene vero edoctis demum de commodissima ac fructuosissima

sima ejus evagatione toto pectore cogitandi suppetet copia. Nobis jam nihil aliud quod hac in parte Te moneamus succurrit, nisi ut profundissimo quaeamodum facis silentio rem tantam premas, donec prorsus absoluta et uni atque alteri fidorum amicorum per diversa Terrarum credita eludere possit et invidorum cavillos et potentium minas, qui aliqui nemini quam sibi scientiam et usuram horribilis arcani patere volent. Victis enim difficultatibus omnibus in fabricandis machinis grandioribus et debita in publicando prudentia adhibita, de infinito lucro ne dubitandum quidem est, si tamen id ita visum fuerit supremo rerum moderatori Deo. Sine ejus enim benedictione, consilia nostra fallacia, coepta nostra irrita sunt. Ejusque contra saepe auxilium nobis obvenit per causas cursui humanae prudentiae prorsus contrarias, unde vero certissimum commodum et tranquillitatem animi sperabamus, in multiplex nobis damnum et molestias vertunt. Quod ipsi hic non semel experti sumus. Utili prudentiae Arti equidem non ultra tribuendum quid putem quam quatenus a temeritate nos refrenat et conscientiae nostrae, ne Deum incurrendo in pericula tentemus, cavet. In ceteris apicem prudentiae judicio Divinae providentiae se totum committere ac ipsius solius Spiritus ductum in vera humilitate et sui abnegatione sequi, minime vero in oculis suis sapientem esse. Cum hucusque pervenissem, cogitabam aliquanto diligentius excusare immo dicam illam meam et pene verecundiae omnis oblitam, censendi in ultimis meis scripta tua libertatem, quippe quam et ultro aliquoties apud me damnassem, et non exiguum inde offensam tuam ut metuerem non parum compellerer penultimis ad Hartlibium tuis, quibus mihi solito commotior videbare; sed labore isto et metu omni jam prorsus me levavit ipsamet suavissima epistola tua heri mihi reddita, de qua immortales tibi gratias ago, quibus vero laudibus efferam incomparabilem candorem tuum et in amorem amicorum constantiam, prorsus non reperio; jam nullum amicitiae nostrae dum vivimus dissidium metuo, cum salvo amore tuo adeo libere a Te dissentire licet et in iis quid improbum indicare, quae tibi carissima sunt, et pro quibus tibi dissimiles tanquam pro aris et focis dimicant: beatior mihi videor isthoc sincero tuo in me affectu, illoque de mea medicritate seu errore seu judicio quam si summos apud reges favore et gratia florerem. Tantoque ferventius posthac auxiliante Deo enitar, ne ejus Te unquam poeniteat. Sed nolo hisce diutius jam immorari, cum literae tuae plenum responsum flagitent. Id quod proxime cum bono Deo conficiemus, jam enim alia quaedam narranda restant tibi forsitan non ingrata futura. Tuas ad Mersennum probamus omnes efficiemusque ut quam primum ad ipsum perveniant. De illius Amicitia faustissima quaeque operi tuo jubemus ominari. Est enim vir studio de omnibus bene merendi prorsus incomparabilis. Ex quo Haackium et Pellium literis suis sine mora respondere vidit, singulis septimanis ad alterutrum eorum scriptis quamplurimaeque observatu dignissima, in mechanicis, musicis et aliis rebus rarioribus narravit, quae omnia ex ejus literis in unum constringere, semelque tibi quamprimum per alias occupationes licuerit exhibere cogito. Jam quod non parum dolemus, in eo est ut in Italiam ad tempus concedat, unde nihilominus creberrime se ad nos scripturum communicaturumque quaecunque in peregrinatione illa observaverit memorabilia, pollicitus est. Mihi ex quo ultimas ad Te dedi unum atque alterum diu optatum tandem contigit. Perveni tandem in Nobilissimi Baronis Herberti notitiam, ejusque incredibilem in tanto eruditionis et honorum fastigio humanitatem semel iterumque expertus sum. Animadverto a publicando iterum praeclaro suo opere multis partibus aucto et nuper (quod tamen neuter illorum publice notum vult) ab ipsomet Mersenno in Gallicam linguam elegantissime translato et Parisiis impresso eum non alienum esse, nec desistam incitare ipsum donec eo prorsus impulerim. Monstravit quoque, non tamen perlegendam dedit partem non exiguum operis de Causis errorum, cui post absolutam jam Historiam Regis Henrici VIII, quae complurium annorum tempus sublimioribus istis ejus meditationibus eripuit praecipuam otii sui partem vindicaturum mihi pollicitus est. Ipsum vero notionum communium syntagma promittere nondum vult. Quid agamus? Permittendus est vir tantus arbitrio suo, accipiendumque grato animo, quicquid illi placuerit dare, cum nisi exquisita et lectu dignissima non dederit. De opere tamen Pansophico, quod mireris, nunquam adhuc inter nos mentio incidit, quamquam id ipsi ignotum minime sit, cum jam diu lucubrationum tuarum exemplaria Hartlibius noster ei tradiderit. Eandem vero rem, quam tu urges, optat et agit, nimirum ut quam maxime universalis omnis veritatis principia extra dubitationis aleam constituentur rerumque

postea omnium recte applicentur inquisitioni et examini, de quo alio tempore pluribus. Alterum quod me nuper summopere delectavit, sunt disputationes variae Jungianae ex Hollandia ab amico quodam transmissae ad breve tamen tempus tantum eorum usu concessio. Nondum omnes perlegi et jam video, quam formidabilem in eo viro hostem exhibiturus sit stagyrita, si omnes aliquando lucubrationes ejus lucem videant. Ita virium ejus ille ubique gnarus nunc aperta vi, nunc per cuniculos castella et munimenta ejus ita aggreditur ut prorsus prosternat et diripiat. Mirabitur certe posteritas, qui fieri poterit, ut tot seculis solis propemodum regnum in scholis obtinuerit Graeculus ille nullibi fere accuratum Philosophum, ubique sophistam agens, ac ne ullam quidem in tot voluminibus veram demonstrationem praebens. Quod Vives jam diu monuit, Patricius quoque Gassendus et alii ostendere re ipsa sunt conati, Jungius vero ita demonstrabit, ut sectatorum ejus nemo vel hiscere contra sit ausurus. De quo major jam, quam unquam antea spes est, cum compulsus adversariorum impudentia, partim ipsius conscientiae vi, ne tot peculiares et publice profuturas observationes secum intercideri patiatur, secum constituit (ut idem amicus ipsius olim discipulus narrat), quicquid in Logicis et Physicis tot per annos sibi meditatum sit, citra ambages ullas posthac in medium proferre, ut veritatis studium et in publicum bonum amor isto saltem monumento posteritati innotescant. Quod eo liberius fecerit, si Lugdunum vel Gröningam (quod magni quidam in Batavia viri moluntur) ad Professorium munus vocatus fuerit, ipsas scil. libertatis sedes. Refert idem a Dn. de Cartes tractatum de immaterialitate animae et alia quaedam brevi expectari. Hic ante octiduum finem impositurus eram huic scriptioni, cum Hartlibius noster exemplar ejus retinere cupiens, cuidam Amanuensium suorum eam describendam tradidit, qui cum circa vesperam restituere eam debuisset, postero demum die eam reddidit, cum jam avolessent Tabellarii. Fateor interea temporis luculenter ad omnia tuarum capita potuisse rescribi, si nihil aliud negotii mihi fuisset, nunc praeter alia impedimenta crebrae amicorum visitationes tot bonas horas mihi eripuerant, ut ne cogitare quidem istis de rebus mihi vacarit. Facere tamen non possum, quin pauca ex tuis breviter saltem hic perstringam. Tuae ad Mersennium heri missae sunt. Deseri te ab illis, qui ante operam tibi promiserant, tantum abest ut doleam, ut tibi gratuler: Sic plus temporis tibi servabitur et minori cum strepitu omnia procedent: citius quoque, nullus enim eorum ingenio et coeptis suis satis quadrat. Nemo eruditorum te juvare potest, nisi varia novarum rerum materia tibi suppeditata. Ordinis et dispositionis arbitrium tibi soli permittendum est, de quo nisi conspecto integro opere non recte judicatur. Vechneri indoles me monet, ne posthac censurae aleam subeam, nisi apud eos quos aequae ac Tu es, amicos mihi esse novi; si sola dissensio nostra bilem ipsi movit, quid non fecisset cujusdam (quem nominare nolo) amarissima deformatae ab ipso januae tuae exagitatio? quid non facturae essent meae in magni operis ejus delineationem animadversiones, non mitius illud ac forsan accerbius, non tam verborum quam rationum acrimonia tractaturae. Summas tibi gratias habeo, quod de animo viri ejus, quem aliqui non parvi facio, reticere mihi noleris, qualia semper fere suspicatus sum, ex quo ante hos septem annos ipsum Berolini vidi. Quid mirum magnos saepe viros adeo pueriliter nonnunquam labi, quod nec ante editionem opera sua cuiquam monstrare, nec latentes in eo errores sibi monstrari volunt? Mallent totum potius mundum deludi opinionibus falsis, quam famae suae jactura veritatem erui. Sed quid proficiunt? Impostura ejusmodi per aliquot annos impune ipsis cedit. Post, ubi laesa unius patientia erueret eam in lucem incipit, et parta et sperata fama omnis simul intercidi! Quis non Heinsium hactenus Graecae linguae peritissimum credidit? immo multitudine assentatorum ita inflatus fuit, ut secum natas literas tantum non arbitraretur, secum interituras, ac veluti jure debitum sibi dictatoris in re literaria titulum prope exigeret a se salutantibus, nunc cum unicus Salmasius tot crassa et pueris indigna sphalmata, tantam in eo antiquitatis imperitiam ostendat: cuius scripta ejus evolventi infinita similium seges se prodit, ut qui antea eum summum literarum antistitem venerati fuerint, nunc vix in imo subsello locum aliquem concedant, certe nihil in isto reperiunt peculiare, nisi aliquam carminum fundendorum (quam jam tamen provection aetas admodum debilitavit) facilitatem, ut orationis Latinae quidem sed tamen admodum affectatae, et hinc inde prorsus inepte inflatae studium. Adeo Deus superbis resistit, humilibus dat gratiam. Sed haec valeant. Ament sua qui

volent: per me istud genus hominum facile quiescet: ratis mihi negotii mecum est, nedum ut ad alios exagitandos otium supersit. In tua vero et tui similibus boni publici sine putida ambitione studiosorum benevolentia dum conquiescere licuerit, nihil morabor tumidos illos, qui cum prope dii quidam inter mortales sibi videantur, nondum didicere, quid sit hominem esse. De meo vero perenni in te studio, et indefesso quoad vita et facultas ulla suppeditet, auxilio per me omnia firma et stabilia, quatenus ea in fragilitatem nostram cadunt, licet pollicearis. Non possum ut velim excutere animo meo illas cogitationes, quarum laevis conspectus tantum mei amorem tibi persuasit. Quicquid meditor, ago, video, illico mens eo recurrit, at hoc in communem omnium usum seponatur. Quanquam non nego indices magis magisque mihi notari cumulum vanitatis humanae non exiguum, qui nobis non cogitantibus sub operis Pansophici blandimento, phantasiae nostrae inserpit: ut non satis humiliter et devote supplicare supremo Deo queamus, ut nobis det spiritum sapientiae et revelationis ad sui ipsius cognitionem et magis magisque participes faciat occultae illius sapientiae, quam ab aeterno praeparavit in nostram gloriam, quae non tantum ignoratur prorsus ἀγρίως sapientibus huius mundi, sed et quicquid ejus profertur, cum irrisu et fastidio stolidissime rejicitur. Itaque non improbo rerum artificium docendi, sed tanquam a re maxima, et quae prorsus divinum donum sit, antequam ejus magis capax sum abstineo. Non sperno, qui quae recte didicere, facile et perspicue docent, sed qui rationem docendi in ore habent, cum nondum peperere dignum aliquid, quod discatur, scilicet ut sua commenta, aut sectae illius, cui se addiderunt, placita, citius influant juventutis animis et teneras eorum mentes opinionum furore tanto altius inficiant. Horum numero te semper exemi, nec unquam illi aggregari cupio. Sufficiet si inter illos numerer, qui quicquid vere didicerunt, sine ambiguis aut turpi et invida mutilatione proponere parati sint, ac scientiam qua hodie magni doctores et magistri tibi plaudant, etiam infimis ex plebe communem facere, ubique vero homines non ad ulla scripta humana in rebus arduis, sed ad ipsum sapientiae omnis fontem DEUM deducere annuntiant, et probare alios omnia, quod bonum est retinere, a quocunque prolatum sit, non voce magis quam exemplo docent. Inter hos si minimo esse contigerit, magis gavisus intra me fuerim, quam si maximus habear in paedagogica natione Pseudodidacticorum. Quod putas cap. 13. Didacticae Tuae otiosum a me esse habitum, verborum ambiguitas, festinanti mihi tum elapsa, in causa fuit, ut ita sentires. Non negavi ordinis scholas esse capaces, sed potius contrarium statui. Non opus esse judicavi, id tot exemplis probari, quod per se satis pateret, cum tam absurdus nemo esse possit, qui statuere ausit confusione coetum aliquem adeoque scholam optime gubernari. Quod si vero schola per se ordinis capax non sit aut saltem non indiga, quemadmodum est et capax et indiga, exempla illa frustra forent adducta. Itaque hoc nomine non est, quod de me amplius sollicitus sis. Nemo mortalium ordini in omnibus rebus plus me tribuit, non tantum ut alicui instrumento illustrationis, sed tali, sine quo nec inquirere recte aliquid nec probare, nec proponere possimus. Eamque ob causam breve illud Acontii scriptum omnibus omnino logicorum, quos vidi, scriptis longe praefero, quippe ex quo uno plus de veri ordinis sententialis natura, quam ex ullo alio didicerim. Complurima in hunc libellum commentatus sum, tibi forsitan, si ad unum concinne redacta essent, non ingrata futura, nunc per varias schedas disjecta, nemini praeterquam mihi prosunt. Digesta essent jam dudum, nisi unum ex alio subtilibus adeo virium et processus rationis humanae contemplationibus intento obstreperet crassioris materiae, ac vulgo gratioris: coeternum luto vilis est habitum mihi prae illo fructu, quem rigida et profunda illa mei ipsius perscrutatio mihi parit. Id ipsum vero simul argumento tibi sit, quam minime horream vel durissimum laborem, qui circa eruenda scientiae nostrae fundamenta occupatus est, quamdiu certis argumentis inanem non fore provideam. Iam per aliquot annos nullum saxum majore cum labore, et majore simul cum cupiditate volvo, cum ea quae extendo facile compensent taedium frustra saepe tundendi. Quod vero paulo contentius de his hoc in genere laboribus loqui visus sum factum id est primo festinatione scribendi ubi non licebat diu expendere vocabula, sed retinenda erant, quaecunque primo se offerebant. Si describere iterum, quae in chartam conjeceram. licuisset, facile multo modestiora, viribus non minoribus cuncta se tibi stitissent. Deinde non scripsi ista respectu habito ad rem ipsam in se, sed quatenus sententia ferenda de libro editioni parato. Cum praesumpta animo lectorum quorundam lascivia, et

triste fatum rerum licet optimarum libro isto contentarum animo observaretur, non poterant verba offerre se mihi dissimilia malo isti, quod metuebam quodque a te devitari cupiebam. Mihi facile fuit vincere, si quod ibi ex rei unius crebra repetitione obrepere tentaret fastidium. An lectores omnes eo animo futuri essent, jure dubitavi, hoc praesertim seculo, quo in nescio quam molliam fracta oratio, et putide quaesita acumina, non vulgo tantum sed et doctis quamplurimis tantum delectationi sunt: certissimo corruptorum nostrorum temporum argumento.

Quo in pretio vero mihi sint omnia tua scripta, compendio te docuerit nuper a me composita dissertatio, adversum eos, qui ulteriora operis tui specimina a te efflagitant, quale quippiam negotiationi suae perquam utile futurum communis amicus noster arbitratur. Tu cum videris rectane advocatum tuum egerim necne, judicabis. Simulac enim pure descripta fuerit, exemplar ejus habebis. Id vero semper observabo, observaturusque Deo juvante sum, ut quam libere apud te de scriptis tuis sententiam feram, et quae minus se mihi probent indicem, tam diligenter ea ipsa apud imperitos tegam ac tuorum coeptorum prae multis aliis excellentiam iisdem quotiescunque opus fuerit ostendam. Quae ratione fidem semper socium me tibi experieris, etiamsi solemnī formula me tibi nunquam obstrinxerim, nemoque tam arctam inter nos intercedere amicitiam norit. Coeterum non male conjicis ad perficiendum M. P. praesentiam meam haud magno usui tibi fuisse futuram. Nondum enim id cogitationum genus ita diligenter persequi datum fuit, ac ea quae ad regimen et conservationem spectant societatis humanae, ad quorum diligentiore culturam, non educationis tantum meae ratio ac majorum exempla, sed ipsa genii vis jam a puero me impulit maxime incitata, cum adultior factus tantum ab anterioribus diligentiae meae campum relictum observarem. Ex quo tamen universae sapientiae naturam intentius coepi contemplari, non tantum aliarum scientiarum addiscendarum necessitas se mihi aperuit, sed et quaedam ex iis prope majore amore me sibi devinxerunt, ut propterea disquisitionibus meis politicis jam a multo tempore manus non admoverim. Volebam plura sed temporis nihil reliquum amplius est. Differentur itaque, quae restant, in proximam occasionem. Vale felicissime mi optime et carissime Comeni. Raptim Londini ^{21. Feb.} _{1. Mar.} Anno 1640.

V tomto listě vůbec poprvé o mechanických prácech Komenského zmínka se děje. Z pozdějších dat víme, že mluví o vynálezu »perpetuum mobile«, což i písmena M. P. znamenají. Kom. věcí tou obíral se od r. 1632,

(Coll. vydavatel.)

LXVII. .

Hübner Gronoviovi (úryvek).

Z Londýna, 1640 — 19/29 března.

Scioppius, jak se zdá, k stáru se polepšil; velebí Komenského Janu a radi, aby se přeložila do řečtiny. Mimo to odporučuje studium písma svatého a dar proctví. — Komenský jest zaujat velvýznamným vynálezem, o němž však nelze psáti dříve, dokud nebude zcela ukončen

Scioppius . . . jam in senecta ad meliorem redire velle frugem videtur. In quadam sua Epistola, quam nuper amicus quidam Vienna ad nos misit, . . . commendat studium sacrarum literarum et donum prophetandi. Comenii Januam linguarum miris effert laudibus, eamque ut in linguam Graecam transferat, eundem hortatur. De Comenio iterum diu nihil audivimus; causam vero ejus non ignoramus; quae est studium ejus et cura circa absolutionem insignis cujusdam inventi, quod proauper, post multorum annorum inquisitionem, ad aliquam certitudinem deduxit. Quod quale sit, sine permissu Authoris enunciare nobis non licet. Ubi constiterit nobis, omnes ejus difficultates perrupisse, tu primus eris, in quem

gaudium nostrum effundamus. Res enim, quam agitat, ejus modi est, qua non minor orbi mutatio, quam per acus nauticae, typographiae et pulveris tormentarii inventa induci possit.

Není pochyby, že vzpomenuť vynález jest totéž perpetuum mobile. Zpráva o Sciopiovi je zvláště zajímavá pro význam téhož při školních knihách, kteréž platily za předchůdce Januy.

(Excerptoval vydavatel.)

LXVIII.

Hübner Komenskému.

2. Londýna 1640 — 23. října—3. listopadu.

Radost nad zprávou, že Komenský obdrží doma podporu. Hartlib, který jest v jeho zájmu neunavně činný, nemohl pro stroj jím odporučený žádné podpory opatřiti. — Uděluje Komenskému radu, by ve své Pansofii jen sám pokračoval; dalším poučováním nechce mu býti na obtíž, pročť mu také Jungových výzkumů nesděluje. Dále mu připomíná, by z osnovy ničeho nevynechal a ničeho nevydával dříve, dokud by toho londýnským přátelům neukázal. Nemusí se obávat, že tito práci druhým ukáží nebo vytisknouti dají. — Že jedno dílo Stoughtonovo Hartlib znovu tisknouti dal, stalo se proto, že byl k tomu pietou nucen, aby práci zesnulého věrněji podal.

J. H. Virorum optimo J. A. Comenio suo S. P. D

Magna molestia nos liberarunt, dilectissime amice ante octiduum nobis redditae, dum inter alia de certa spe nos docent subsidia brevi certa domi nanciscendi, quae nuper tibi affluisit. Nihil aliud sane tam diu a scribendo nos arcuit, quam quod praeter inanem quandam spem nihil reliquum nobis fuit quod tibi promitteremus. Quantumcunque machinarum ab optimo nostro Hartlibio magnis illis patronis adhibitum fuit, ne teruntium quidem loculis eorum extendere potuit. Quod ita aegre ipsi fuit, ut nec calamum prius arripere constituerit quam vel certi aliquid obtinuerit, vel nullum amplius relictum esse viderit certae spei locum. Cur enim putes, a te illato nuntio aliquid de pristino fervore ejus erga tua coepta deminutum iri. Anxietati aliquid decessit, cura eadem manet: Interea non immerito vim Divinae providentiae grato mecum animo agnoscit, ejusque solius ductui et benedictioni omnia nostra coepta porro committit. Equidem quanquam aliis jam curis implicatus, facere tamen non possum quin ad praecipua tuarum capita quaedam vel raptim potius rescribam, meostrarum expectatione frustra te torqueri patiar.

Triplitem igitur viam nobis proponis operis tui ad exitum deducendi, et utra horum nobis maxime probetur quaeris. Prima est ut solus more modoque tuo pertexas, quae diu abhinc coepisti: altera ut ego ad te veniam receptisque in me scribendi partibus tuo apparatu omni pro arbitrio meo utar: ultima ut nostrum aliqua inita veluti societate, rem hanc totam de integro aggrediamur. Si nostro consilio tibi standum existimas, primam harum viarum cum bono Deo quam primum ingredieris, nec deseres, donec ad exitum perveneris. Quam molestum enim ac difficile sit complurium auxilia advocare ad opus cujus tenuia adeo adhuc sunt initia ac prope nulla, jam ante memini me tibi ob oculos ponere conatum. Meo vero ad te adventui eadem quae antea impedimenta obstant, cum contra in iis quae tot per annos animo voluisti, et incipere sine ullius mortalium auxilio et pergere tibi facile sit, et amicis multo promptius, conspecto toto tuo opere aliquam ex penu suo ad ejus consummationem editionem symbolam eidem conferre. Hic igitur si nos audis, illud te porro monitum, imo rogatum volumus, non tam eo incumbas, ut aliquam ampli operis Pansophici delineationem contexas, quam ut integrum aliquod, quanquam molis perquam exiguae systema conficias. Ideis enim et delineationibus tum demum opportunum locum censemus fore, cum illa quae dederis (seu Januae rerum seu quovis alio titulo insignia) iniquiores forsitan censuras experientur

quorundam imparia illa judicantium promissae et desideratae antehac universae literarum et sapientiae instaurationi; quando illae cuius tum monstrabunt, non defuisse tibi voluntatem, et scientiam magna moliendi, defuisse instrumenta et auxilia isthuc requisita. Jam dum amicorum animi tam diuturna expectatione detenti sunt, dandum omnino aliquid, quod statim si libeat, in usus suos vertere possunt. Magnum opus, inquis, illorum respondere expectationi. Mihi secus videtur. Non est supra vires tuas superare vulgarium systematographorum hoc in genere conatus. Omnia tua scripta longe illis palmam praeripiunt, ipsaque didactica tua quanquam minimum cultus a te adepti, materiae tamen soliditate, omnibus hujus farinae libellis plurimum antecellit. Neque vero putes quenquam illorum qui tua maxime videre gestiunt, altiora a te exigere. Ne optare quidem sublimiora norunt. Ramus, Kerkermannus, Alstedius et similes methodici, iudicii eorum norma et aemulationis meta sunt. Da quod horum scripta rerum varietate, methodi concinnitate et styli perspicuitate et elegantia vincat, paucisque paginis ea exhibeat, quae ingentibus ipsi voluminibus vix satis exponunt et omnium illorum iudicio vere Pansophus et universalis sapientiae genuinus Doctor eris. Sapientiores quoque ubi hujusmodi hominibus tantum praecipue te scribere intellexerunt, ingenuitate tamen tua et studio juventutis scholasticae iuvandae non parum capientur; incitabuntur forsitan quoque tuo exemplo ad sublimiora inventa et observationes suas pari candore et perspicuitate posteritati impertiendi et generosa aemulatione ad struendum dignum Pansophiae palatium exardescunt. Monita hoc in genere specialiora et ad ipsam operis tui fabricam spectantia memorare jam supersedeo, ne tuam non satis perspectam mihi methodi rationem interpestivis meis objectionibus conturbem, ac sine causa tibi negotium facessam. Eam ob causam Jungii et aliorum observationes tibi transmittere distulimus. Oportunius poterant ista tibi a nobis legenda dari, cum vel totum opusculum tuum, vel ejus saltem insignem aliquem partem nostro examini subjeceris. Hic vero iterum duo ista porro a te contendimus. Primo ut in continuanda Janua tua rerum, non tam in principio rigidae methodi et dispositionis rationem habeas, quam id potissimum agas, ne quid tuarum cogitationum et variarum observationum excludatur. Nosti enim amputare facilius esse quam quae desunt supplere. Et ut multa tibi in promptu sint, quae citra opusculi tui injuriam abesse ab eo possint, nihil tamen horum omnium sine damno aliquo nostro nos celabatur. Alterum est, ut ne quid vigiliarum tuarum edas antequam nobis ejus copiam feceris. Permagnum enim interest Hartlibii nostri lucubrationum tuarum interiora in antecessum nosse, cum saepe laevissima quaeque morosos quosdam vehementissime offendere soleant, quae vel mitigare vel tollere opere jam publicato non licet. Non est vero quod typos nostros magnopere metuas. Non ita bene nobiscum agitur, ut ad omnia quae communicare cum aliis cupimus proeli beneficio fruamur. Nec sumtibus ista abundamus, nec qui gratis hoc officium praestare nobis velit, hic reperitur typographus. Neque ante hoc quod sciam eo in genere a volentibus nobis peccatum. Prior, fateor, dissertatio tua te inscio lucem vidit, sed id non tam ut publice distraheretur, quam ut plurium amicorum aureos tantum non montes pollicentium cupiditati minori impensa et molestia satisfaceret. reliqua a te primum publicata sunt, et postea quo minoris lectoribus constarent, priori dissertatione uno volumine a nobis connexa. Quae praeterea a te nobiscum communicata sunt, ea non nisi paucissimis tibi quae amicissimis monstravimus. Didacticam tuam magnam, praeter Pellium et Haackium hic nemo vidit, nemo praeter me perlegit at expendit. Noli enim id plurium manibus teri unde minus honorifice de te existimandi ulli mortalium nasci possit ansa. Stoughtonii epistolam quod attinet, ea Hartlibio et me invicissimis edita est, quemadmodum et ex praefatione ejus aliqua ex parte conjicere potes. Saepe prae se tulerat Stoughtonius se ab editione ejus non alienum esse, persuasus iis quae de te et Duraeo prorsus sua sponte inseruerat, quamplurimos locupletiorum amicorum suorum ad fovendum utriusque vestrum coepa non parum permotum iri. Sed varia semper conatus fuit Hartlibius quo editio praetermitteretur. Quanquam enim ejus in te affectum merito magnificeremus, summopere tamen nobis displicuit affectatum illud et variis licet longe accersitis acuminibus differtum, prorsus tamen jejunum scribendi genus, utpote minus conveniens Theologo, eique, ut vocant, practico imo nec ipsi quidem scopo ejus primario. Itaque ipso vita functo ne levissima quidem cogitatio remansit de ea publicanda et adhuc jaceret in tenebris, nisi avaritia typographi eam in scenam produxisset. Huic vero cum fixum esset

hanc praedam e manibus non dimittere, quod majus defuncto officium praestare potuimus, quam curare ut mens ejus saltem posteritati plene transmitteretur? Exemplar enim, quod nebulo ille ab amanuensi Stoughtonii pretio sibi redemerat, et imperfectum et mendosissimum fuit, ipsum vero Autoris Autographum solius Hartlibii manibus ab auctore fuit creditum, quod ipsum imperiti illi homines et nullorum bonorum monitorum capaces, ineptissime ac prorsus ridicule excuderunt, quemadmodum in praefatione monitum. Titulum adeo magnificum concionator quidam, summus Auctoris amicus excogitavit, et ei praefigi voluit, rogatu, credo, typographi, mercem hanc suam tanto citius hoc illicio dividere sperantis, quibus hac in parte refragari tanti non visum Coeterum Principi Transylvanae inscripta est minime spe alicujus promii, quod frustra inde expectari noveramus; sed partim decoris causa, quia ad quendam subditorum ejus esset scripta, et laudum praeterea ipsius Principis plena: partim ut nomine ejus tanquam scuto uteretur editor, si forsitan de editione molestiam ei creare voluissent librorum hujus loci censors, ipsis Pontificis saepe non mitiores. Lucri inde nihil ad Hartlibium rediit, nisi quod centum ejus exemplaria a typographo vix tandem gratis impetravit, quae maximam partem inter amicos distributa sunt: unde tamen tantum non receptum, quod impensas in compactionem factam adaequaret. Hinc munificentiam aestima hujus loci mecaenatum. Qualiscunque vero illa epistola est, non multum tibi damni dabit. Omnia fere exemplaria intra hanc insulam distracta sunt. Et inter censors vix ullus est, qui ibi de te agi animadvertat Nec ita cito iterum edetur, cum expectationi Lectorum Auctor nullibi pejus responderit. Vale. Dabam Londini

Æt. Oct.
79. Nov.
1640.

Připomínaný zde stroj je bezpochyby perpetuum mobile. Spis Stoughtonův má název »Felicitas Ultimi Saeculi«, a velebí se v něm Duraeus, Baco Verulamský a Komenský jako zástupci nového věku. K spisku má novou listu napsaného J. Tolnaima, uherskému theologu a věnován jest I. Rákoczmu I., knížeti Sedmihradskému.

(Coll. vydavatel.)

LXIX.

Mochinger Kurtzmannovi (úryvek).

Z Gdanska 1640 — 5. dubna.

Uvádí se z Komenského fysiky mínění o duchu, stojící naproti běžným názorům (vulgo argemus).

¶ fuit [¶] Quem spiritum quidem increatum, sed creatorem fuisse, vulgo ur-
gemus; sed creatum eum esse ac conditarum princeps rerum elementum, seorsim statuit
Comenius in *Physica reformata*. Ecquid hic Kurzmanno videtur, expensis, si in promptu
sunt, Comenij argumentis.^e

Na nauce o duchu (spiritus) Komenský ve fyzice hlavně si zakládal.

(Excerpt vydavatel.)

LXX.

Neznámý Hartlibovi.

[Z Oxfordu . . .].

Dokončil svá metafyzická badání pro Komenského a přál by si pokynu, jak má stílovat: zda v malých poučkách, či v souvislém celku. Ač Komenského minulého roku napsal, že pisatelův um není ještě dosti zralý, chová naději, že nyní užitečné výzkumy podává. Jako o známých zmíní se o Courtynovi a Revynoldovi Ve fyzice bylo dosud málo experi-

mentů použito, a kdož ví, bude-li nové vydání lepší. Malý ekskurs o irenických pokusech, v němž pisatel rozdělil protestantských církví neshledává podstatné; od mužů věci té se věnujících pál by si více obezřetosti a umírněnosti, což ukazuje na příkladech, i na Komenském.

S. P. D. Clarissime Vir!

Tandem divina gratia in qualemcunque ordinem redegi, quibus tuo favore incumbere licuit, speculationes metaphysicas; superest revidendi labor, ut nimirum elaborati cultu styli expoliantur et praepostero ordine posita debite collocentur. Etiam quae hactenus ex variis Auctoribus congressi excerpta singula evolvenda sunt, ut quicquid inservire poterit, eo referatur. Quamvis nescio an res tantam curam requirat, cum forsán Dn. Comenius in minutas Axiomatum particulas dissipaturus est, quas ego magno studio in perpetui sermonis ordinem collegi. Tuo iudicio stabo, quod vellem ut proxima mihi occasione aperires, et simul, si meas pagellas per-e-gere vacaverit, quae scriptionis forma in toto opere servanda: et an satis clara, num molestae repetitiones, et si quae sint alia quae mihi observanda erunt. Juvaret certe plura colligere iudicia, quia unus utut judiciosissimus non videt omnia. Mihi constitutum est omnes intendere nervos in adornando opere, quamcunque etiam apud Dn. Comenium fortunam experturum est: Sed vos docete qua forma ad eum debeat transmitti. Nam si materiarum tantum, ut loquimur, cumulo juvandus est, inanís est expositionis labor, poteruntque bonae horae melius in aliis nunc collocari, quae nunc placent, non placebunt semper, quod ad externam faciem attinet. (Nam fundamenta Metaphysica puto me certa apprehensione Deo dante assecutum) crescitque iudicium, quo studiosius ad limandas cogitationes adhibetur, quando ubique vere Dn. Comenius meum ingenium non dum maturuisse ad te superiori anno scripserit. Me quod attinet, diem in Bibliothecam insumo; scriptioni et meditationi reliquum tempus tribuo. Bibliotheca 6 horas patet, effluuntque interdum bonae horae dum ex stercore aurum collecturus tantum vix reperio quod temporis pretium aequet. Scripsit Venetus de Harmonia Mundi, et Flud, sed vellem illas harmonicas leges evidentiali rationum, non conjecturarum probabilitate ostenderent. Nuper in quendam Philosophiae Reformatorem incidi: Sed qui nihil praeter Joves et Saturnos et Dianae coelestes quae vocabula Deo accommodabat. Mersennii vastum volumen in 6 priora capita Geneseos evolvi, ex quibus excerpti, sed parum ad Metaphysicam spectantia. Sicut neque libri Hermetici nunc sunt utiles, quia generalior tractatio non permittit descensum ad inferiora tam particularem. Interim multa ex eo didici. Ab initio de sonis ferme omnia habet quae et Verulamius. Etiam Digbyum percurri qui novarum meditationum mihi amplam materiam obtulit Dn. Courteyn (ad quem rursus diriges literas) Whyte Dialogos de mundo habet. Est vir doctus, et in quibusdam me, quae et mihi incidere, confirmavit. Vellem ad Dn. Comenium transmitti posset; sed nescio an utile sit. Nova sententia de refluxu marium, nova forsán impedimenta objicient et remoram. Certe quam inopes sumus experimentorum Physicorum, quotidie magis sentio metuendumque est, ne Comeniana nova Physica villior fiat, quo facie speciosiori prodit. Unde titulum quo jactationem odio habere incipio; quia nescio quam spiritus inquieti et levioris significationem habet, qui ne amat tacite pondere rerum esse gravem, sed verborum specie hominum oculos in se convertere studet. Altissima flumina nullo strepitu labuntur. Dn. Comenii hactenus apud nullum injeci mentionem, licet nuper provocatus. Nam cum Januam tantum linguarum nossent, nolebam de Prodro-mo quicquam dicere putoque consultus esse, ut prius hominum non studia tantum et applausum circa molimina nostra tentemus. Sed et exploratur eorum eruditio et ingenii vis, praesertim cum Comenius expectationes multorum tot annos eluserit. Nam si in quem inciderem in hisce studiis, quae tracto, oculatorem, annon per meum latius totum opus iniquiori iudicio configeretur? quamvis, quod penitus existimo in fundamentis Metaphysicis vix erit, qui me de statu movere possit, quod non velitationibus tantum, sed et veris proeliis expertus sum. Incidi sic in aliquos doctos viros et Aristotelis, quod valde gaudeo, minime admiratores, libere philosophari volunt, quamvis nuper dixerit unus: Episcopis opus esse ut illam libidinem coerceant, quia malum hoc etiam Theologiam invasit. Sed jocus erat. Nam et ipse philosophatur libere, mihi-que omnium amicissimus est. Miror quis famam sparserit Anglos nescire Latine loqui. Cum

septem sociis de quibusdam controversiis conversatus sum, promptissime loquuntur. nostros Germanos provocabunt; et nisi mihi longa non loquendi sed et scribendi consuetudine elegantiores formulae tritae essent, palmam certe dubiam facerent, nunc autem mirantur. Certe si ingenia illa a compedibus praejudiciorum soluta in liberiores campum emitterentur, summa mihi de iis pollicerer. Non deest nostris, inquit ille, qui mihi familiarior est, ingenium, sed labor. Reynoldus doctus est, sed ut Anglus, ut tempestas nostri aëris instabilis est: Dic et ingenia nostra fragilia ut cultri Anglicani, qui prae reliquis acuminis laudem habent. Sed hoc non uno dixit tempore, verum per occasionem. Reynoldus vir est solido iudicio, in diesque me magis amplectitur, ut jam constituerimus de quaestionibus Scholasticis inter nos confabulari, verborum veniam sibi fieri vult. Sed eleganter loquitur quare per ambages virum circumducam, premamque mea silentio, donec ad januam adventum fuerit, ut eo libentius ingrediatur; quantum colligere hactenus licuit, non possum non magna de ipso sperare. Dn. Hackium meo nomine officiose saluta, ad quem scribam si jusseris. Scholares cum Independentibus conspirationem fecisse, ut pro certo negare non possum: ita dubito tamen. Dixit nuper: Si illi Calvinistae Independentes eruditioni debitum aestimium relinquerent, fieri forsitan posset, ut ipsorum sententiae defensores invenirent. Sed nollem ut haec nimis spargeret, contra amicitiae, quod sanctum esse debet, officium agerem, si verba imprudens elapsa exciperem et transmitterem ad alios. Tantum iudicia hominum ut inde aestimes scribo, reliquis occulta sunt. Ego autem quantum possum Presbyterianorum moderationem prae Independentibus extollo, qui vel ideo placent quia in precibus publicis ut eruditionis honos late diffundatur, orant. Collegium Mertonense illud prae omnibus privilegium concedit, ut liceat quamlibet studiorum partem tractare; reliqua omnia ad certam, ut loquuntur, facultatem obligant. Sed non opus est de hisce admodum esse sollicitum, invenirem forsitan facultatem, si nulli sim addictus, sive medica, sive iuridica fuerit. Literas Hamburgenses te legisse admodum gaudeo, vides in quae studia partes trahuntur, ubi neutras quidem ab omni parte absolverem, nimirum privati ita offerunt se, ut tamen se privatis muniant praesidiis, ne ipsorum res, si forte reconciliationis studium irritum caderet, aliquid acciperet detrimenti: quam prudentiam utique ipsa ratio suadet. Verum dum nonnulli vanioresque incautus elati effundunt quaedam, vel adversam partem durius tangunt, illum coelum terra miseri clamant, nihil candide agi sed per speciem, quid faceres? Vellem illi prudentiores, hi moderatiores essent. Exemplum vel a moderatissimo Comenio capio, cui si de propenso ejus in concordiam studio dubitarem, gravissimam sane facerem injuriam, et tamen imprudendo cum hominibus Calvinianis confabulatur, omnia in eorum sinum, quicquid vel dictat suspicio effundit; quae cum emanant, an persuadebis Lutheranis, odio adversae sectae imbuto, eum rem serio egisse? Itaque spem reconciliationis ferme amitto, nisi ex Reformatorum partibus, qui hactenus urgent, res cautius agatur; quia Lutheranorum iniqua suspicio semper habebit, quod carpat, etiam fiducialis extusum. Notum est quantam invidiam Bergio imprudens Colloquii Lipsiensis communicatio confaveit. Cautius enim erat, ne imprimeretur, nisi utraque parte consentiente. Amicus autem Bergianus nihil requisito ipsius iudicio per Germaniam spargere libellum non Germanica tantum sed et Belgica lingua et bellum illud jam compositum esse jactare. Fieri potest ut optima et innocenti conditione ipsi Reformati Theologi aliquid non optent tantum, sed et studiis occultis promoveant, quod eis apud Lutheranos omnia tuta timentes in reliquis deinde fidem abrogat. Nescio an me fallat opinio, puto verumtamen scriptis rem posse facilius transigi, si recta via ineatur. Ubi ante omnia contra Hunnium et alios demonstrandum est, partes in fundamento non dissidere, quod si demonstratum fuerit, res pene confecta esset; superesset tantum Medicina quae exasperatos odiorum acerbitate animos convenienti malagmate leniret mitigaretque. De fundamento autem quos loquentes vidi nescio quibus obscuritatum nebulis rem involvant (injuriarum facerem Dn. Duræo, si eum illis accenserem, non enim licuit hactenus ejus scripta evolvere, quod propediem Deo volente facturus sum) ut semper altercandi relinquatur occasio, et Hunnius quidem Lutheranorum Doctissimus plane a statu controversiae discedere mihi videtur, quem Hülsemannus sequitur. Nam si ea ratio, quam illi ineunt, valeat, demonstrabo Lutheranos Marpurgenses et Tubingenses etiam inter se fundamento dissentire. Aliud est fundamentum, aliud applicatio fundamenti: illud haud dubie integrum apud utrosque est: circa hanc dissentiunt. Quod si ego negarem Ad-

jectivum in Grammatica ad nomen pertinere, sed peculiarem partem orationis constituere asseverarem, interjectionem penitus secluderem, atque in verbis anomalis docendis insigniores errores admitterem, an propterea non possum puero fundamenta inculcare Grammaticae? aut an ego ab alio in ipso fundamento dissentirem, qui concinnius me et rectius Grammaticam tradit? Certe saepe de Applicatione fundamenti incauti loquimur, quando de ipso fundamento loqui nos putamus. Verum quid haec nunc ad Te? ignosce digredienti, quid sentiam de illis altercationibus declarare tantum animus erat. Quos cum toto animo non horream tantum, sed et detester, quid mihi faciendum erit? An objiciam me hominum odiis nitarque in adversum flumen, spe boni successus succisa?

S jistotou nelze ani pisatele ani roku určití; že v Oxfordě list napsán, lze souditi z více podrobností v obsahu.

(Coll. vydavatel.) >

LXXI.

Mochinger Kurtzmannovi (úryvek).

[Z Gdanska 1640 — 15. června.]

Poukazuje na Komenského záměry při konstruování »ducha« (spiritus) ve Fysice; ale vyslovuje pochybnost, je-li tím učení o trojici poslouženo.

> . . . Siquidem vero Commenianam tantummodo intuitus es Physicam, vidisti, opinor, quare ille in capite libri de Spiritu non increato, sed creato, verba fieri statuat, nimirum ut ne non principiorum suorum Triada obtineat: tametsi ego triadem illam amplecti malim, quam hoc ei dare, quod locus iste haud usurpari possit ad probandum Acropolin fidei nostrae, Spiritum in Triade adoranda personam sustinere. . . .

LXXII

Kurtzmann Mochingrovi (úryvek).

[Z Vratislavi 1640 — 1. července.]

Nezná Komenského Fysiky, ale theorie o »duchu« se mu zdá býti mylna. Nemůže Komenskému sám o tom psáti, zvláště když theorie z autopsie nezná; nechť mu tedy adressát pomůže.

Physicam Comenianam intueri non licet, quia non praesto est. Ex tuis autem verbis agnosco, quod autor ille naturalis scientiae se majorem propheta faciat, dum omnium prophetarum primi prophetiam primo in limine suae subjicit Speculationi physicae, et spiritum prophetarum, hoc est, interpretationem tot Theologorum, sibi vult subjectam, ut negando spiritum Creatorem super aquis abyssí in primis rerum omnium originibus, Ventumque Creatum intelligendo, principiorum suorum triadem obtineat: quasi non, citra ventum, ternarium habeat in Aristotele naturalium principiorum numerum! Cum vero magnae eruditionis Viro dicam scribere nolim, praesertim in iis, quae nec vidi nec legi, Tu haec mea boni consulas. Dabo operam, ut libello ipso Physicae illius novae, si haberi potest apud nostrates bibliopolas, potiar.

LXXIII

Mochinger Kurtzmannovi (úryvek).

[Z Gdanska 1640 — 13. července.]

Chvála Komenského snah o šíření vzdělanosti, zvláště že se i o vzdělání dívek zasadil. Na shledání se s ním těší se i on i jeho přítel.

> Nobiles tamen Comenii de literaria re amplianda et auxiliis eo pertinentibus nunquam non laudabo cogitationes. Qua de re quidem cum Dn. Artocophino, ubi, quod opto,

felici ejusdem fruemur praesentia, valde jucundum erit colloqui, ille sane bonus vir effectum dedit, quod nec adhuc in sententiarum deliberationem apud Methodicos venit, de filiabus quoque, sive utilitatis communis, sive admirationis caussa, literatura egregia dextre imbuendis. Quapropter multo jucundissimum mihi accidit, non Martham minus quam Lazarum videre.*

(Č. LXXI. - LXXIII. exc. vydav.)

LXXIV.

[Hübner Gronoviovi?] (úryvek).

[Z Londýna ... '640.]

Přsný úsudek o dosavadních metafysikách a chvála prací Herbertových.

De studio metaphysico nec breviter exponere sententiam meam libet, quia majoris momenti res est, quam ut paucis plene expediatur, nec justa prolixitate licet aliis jam cogitationibus intento. Ne nihil tamen in praesentiarum dicam, systemata metaphysices quotquot in manus meas hactenus pervenerunt, nullius omnino pretii esse judico, atque adeo talia, quibus sine ulla veritatis jactura orbis literatus careat. Nam quae vera habent, ea cuivis homini rationis compoti natura duce jam ante nota sunt, nec, quamdiu manet genus humanum, interitui obnoxia. Quae istis ignava quorundam industria superaddit, nihil fere aliud quam otiosi et inquieti cerebri commenta sunt, quod scientia operum divinorum vacuum in se vertitur universalemque aliquem ineptissimum sibi fingit mundum, ex vulgaribus aliquot ac jejunis terminis Entis Essentiae Existentiae etc. conflatum, quos ubi summa credulitate devoraveris, et hoc viatico instructus, contemplationi rerum naturalium et actionum humanarum in vero reali mundo te dare volueris, nihil te didicisse comperies, quod antea ignorabas, cum ne nomen quidem Metaphysicae tibi esset auditum, nisi forsitan argutas quasdam et fuitiles distinctiunculas, quibus rixas cum alio de re utrique vestrum ignota ad horas aliquot protrahere possis, caeterum in naturam ipsam rerum, ne hilum obtineas potestatis ac virium, quippe quae non altercando vincitur, sed parendo, atque ejus cursus quam diligentissime observando. Non equidem improbo studium investigandi et colligendi notiones omnium communissimas et universalissimas atque adeo sublimes, ut nihil superius in intellectu humano sit a quo dependeant, atque adeo ad confirmationem sui syllogismo opus habeant, sed a se ipsis fidem impetrent. Qualia sunt generalia Mathematicorum principia (quarum notionum integram seriem promittunt Metaphysici, nec praestant). Sed idem affirmo perfectum harum notionum catalogum ac systema minime ab eo texi posse, qui cubiculo suo inclusus, se tantum ac libris suis contentus est: sed eum demum idoneum ejus Architectum esse, qui totum hoc universum, cum omnibus quae cognitioni patent humanae, non mente solum sed et quali licuit experientia est pervagatus, et ex subtili observatione convenientiarum et differentiarum in omnibus rebus creatis, vera genera rerum et species deprehendit, ex varia rerum inter se habitudine, relatione, dependentia, miras earundem proprietates, ortus, interitus animadvertit, ac per accuratissimam inductionem tandem generalia a specialibus abstraxit, donec ad summa et generalia pervenit, quae detrahi sibi nihil patiuntur, nec ullarum exceptionum minas timent. Harum rationum ordine compacta series, quam infiniti usus sit, non tantum ad recte judicandum de naturis rerum, sed et ad varias novas artes producendas, ad emendandas quae inventae sunt, frustra est multis exequi, quamdiu res ipsa desideratur. Nam adhuc neminem scio, qui dicatas huic instituto cogitationes susceperit, praeter Illustrissimum Baronem Herbertum, quo profundioris hoc in genere eruditionis neminem adhuc mortaliu[m] novi. Qui si per alias occupationes dare nobis notionum suarum communium Syntagma posset, plus ornamenti verae sapientiae Metaphysicae isto solo opere, quam omnibus omnium hoc in genere seu veterum seu recentiorum scriptis esset collatum. Quisquis interea librum ejus de veritate legerit, non parum profecerit ad judicium suum de universalibus notionibus recte formandum, easque partim ex instinctu naturali, partim ex communi omnium hominum

consensu, partim quoque ex ipsis rerum particularium latibulis eruendas. Caeterum de ingenti universalium ejusmodi axiomatum utilitate tametsi minime dubius sim, nemini tamen solidae eruditionis amanti author sim, ut ab illis coniectandis initium faciat severiorum studiorum, nec illa quae ex universalium contemplatione oritur delicata voluptate nimis diu se detineri patiatur: sed mentem per aliquod non exiguum tempus diligenter intendat contemplationi et rectae apprehensioni rerum, quae solo sensuum seu exteriorum seu interiorum adminiculo perfruitur: jucunditate vero meditationis universalium interdum abreptus, cito ad examen redeat rerum particularium, ut discat an universales naturas recte inter se comperit. Alioqui loco universalium veritatum universales sibi tantum finxerit errores. Sed de his alias: Haec vero quae raptim effudi, si obscuriora tibi videntur, quia exemplis non illustrata sunt, scito de rebus metaphysicis scribentem non potuisse me ab institutis metaphysicorum prorsus abire, quorum in hoc excellentia potissimum sita est, ut a paucissimis, et quidem admodum tarde intelligantur. Nam si ipsorum commenta cito omnibus paterent, pro applausu explosionem etiam indoctissimorum mererentur. Cum vero universalium notionum natura ea sit, ut sine exemplis plerumque obscurissimae sint, hinc aestima, quanto fidelius discentium profectibus is consulat, qui primo exempla, seu ipsamet semina et fundamenta universalium dogmatum suppeditat et postea, seu ipsas, seu ipsarum tantum inde erueudarum modum tradit, quam qui praepostero eorumdem ingestu, primo mentem discentis mirifice distorquet ac maximi velut thesauri expectatione cruciat et postea exemplis a vilissimis rebus desumptis invitus eidem proderere cogitur, hisce nugis et affaniis inculcandis tot bonas horas, tantumque de vera tranquillitate mentis sese ei eripuisse. Nam qui particularia didicit, inscius una hausit universalis quae iis insunt omnia quae deinceps occasione oblata bona fide ultro se ei suggerent. At qui primo omnium mellitos illos universalium globulos praepostere hausit, is nec vim ipsorum perspicat, quamdiu cum omnibus illis particularibus, unde constructa sunt, negotium non habuerit, nec de naturis particularium quicquam novit, nisi peculiari posthac adhibita inquisitione. Quod iterum exemplis non illustro, partim quia res per se clara et evidens est, partim quia ad finem festino, partim quia, ut dixi, metaphysice de metaphysica scribo. Vale.

(Coll. vydavatel.)

LXXV.

Hübner Komenskému.

Z Londýna 1640 — 27. listopadu—7. prosince.

Svého spisku v předešlém listě vzpomenuťho uznal za prospěšnější neposílati a neuveřejnit. Lépe se mu podařilo pojednání o b. Herbertovi, které k jeho pfání o metafysice složil; přátelství s ním zamýšlí udržeti. — Dále měl zaměstnání s Mersennem, jenž v polemice proti Fluddovi literární pomoci si žádal, kterou též Hübnerovi přidělili. Mimo to se seznámil se Salmasiem, jehož zvláště ctí. Jednomu přednímu muži napsal pojednání o všeobecné korespondenci literátů, kterouž myšlenku i Hartlib velmi schvaluje. Avšak hlavním předmětem jeho myšlenek byl Komenský; všechno toto jsou jen parerga. Proto ho prosí, by vše, co má úplně připraveno, do Londýna k nahlédnutí poslal. Pisatel se věnuje celou duší věcem, které veřejnému dobru sloužiti mají, a to jen těmto, chovaje naději, že mu duch svatý při práci nápomocen bude.

Odpovídaje na list Komenského podotýká, že Scharfova vyvrácení Jungovy Logiky nezná; mnoho se o něm nedomýšlí, ale skutečně měl Jung ve škole neptijemnosti a přišel na jinou katedru. Obsírný výklad o jeho snahách filosofických protiaristotelovských a jich poměr k pansofii. Zatím obdržel pisatel nový list od Duraea, dle něhož jest Jung přinucen vyučovati v duchu Aristotelově. — I Hartlib se těší, že má Komenský naději obdržeti podporu na svá díla: zde v parlamentě jsou vyhlídky velice skrovné. — Januý vyšlo nové (třetí) vydání, předešlých lepší.

Ultimis tuis, dilectissime Amice, rescripsi ante mensem, quantum aliae occupationes tunc patiebantur. Praecipuum quod ursi fuit, ut missis omnibus Ideis et ulterioribus de fabrica operis Pansophici consultationibus ipsimet Januae tuae rerum ex eo qui ad manum tibi est, apparatu elaborandae insudares, tum ne quid vigiliarum tuarum publicares, antequam nobis ejus copiam fecisses. In eo consilio adhuc acquiescimus, nec ullum ei a te praeferrere volumus. Coeterum addere tum in animo habebam, et quid interea temporis mihi fuisset elucubrationum, et quibus cogitationibus porro, si vitam et valetudinem concesserit misericors Deus, otium meum destinassem. Quod quoniam negotiorum aliorum interventu facere impedire, non male inde fecero praesentis epistolae initium. Quo absoluto ad reliqua tuarum capita, si tantum otii superfuerit, tanto expeditius potero respondere. Primum igitur, quod hoc anno calamus meum exercuit, fuit dissertatio illa, cujus jam ante mentionem feci, in eodem quidem argumento occupata, quod epistola quaedam Germanica sub finem superioris anni scripta complexa fuerit, sed tamen illud et multo inferius splendidiusque expromens, et ad alia multa se extendens ibi non tacta. Deceveram enim non importunis tantum satisfacere speciminum flagitatoribus, sed et omnibus objectionibus et cavillis, quibus coepta tua Pansophica impetita hactenus fuisse cognovissem. Et jam plurimum chartae compleveram, videbarque mihi, victis difficultatibus prope cunctis, proxime a meta abesse et in tuto locasse de cujus recta constitutione tam diu inter nos ante hac fuisset disceptatum, cum illico mens mutata est. Praterquam enim quod aliquam vanitatis et impudentiae speciem praerberet, propugnare opus quod nondum exstaret et forsane ne coeptum quidem esset, cujusque ratio ac scopus maximae eruditorum parti prorsus adhuc lateret, illud maxime alacritatem scribendi omnem subito excussit, quod relictis ac pensatis accuratius quae commentatus fueram, tantum rationum et argumentorum in commendationem operis Pansophici adductorum tandem ad nihil aliud referendum esse cernerem, quam ad expugnandum tenacitatem hominum quorundam indoctorum, et de nulla re minus quam de sapientia instauranda cogitantium, utcumque consuetudinis causa quasdam hinc non abluentes voces nonnunquam elabi sibi paterentur. Satis enim manifestis indicis multorum talium in hac causa frigus atque inops verae libertatis animus se probebat. Quorum causa vel minimum laboris amplius suscipere, nil aliud esse quam otium suum temere prodigere, et sapientium, si quae talia foras emanarent, cachinnos velut data opera provocare. Quid multa? Abjeci descriptionem ad quam semel iterumque me per vim veluti extraxeram, nec ex eo tempore cogitare de frustra illo exhausto labore sustinui. Ita tot bonarum horarum collocatarum me poenituit et etiam nunc omnium illarum operosarum deliberationum implorationumque piget taedetque. Quantus enim pulcherrimarum rerum cumulus congeri potuisset, si totum illud tempus, quod formandis operis nondum inchoati delineationibus quarum affatim menti obrepit etiam aliud cogitanti, datum fuit, iis colligendis impendissem, quae non nisi lectione auditione et observatione varia pariuntur? Fallor aut loco inanis desiderii jejunaque spei, qua hactenus nos et alios misere lactavimus, parte non contemnenda operis ipsius brevi fruere. Quamquam interea nec omne illud tempus nobis periisse putandum sit. Didicimus enim, quam parum illi semitae, cui hactenus institutis, fidendum sit; et quae de necessitate instaurandae sapientiae et literarum hactenus tanto molimine tantaque aliarum cogitationum jactura inter nos agitata sunt, olim forsane, cum revera in acie adversus vigiliam nostrarum oppugnatores dimicandum fuerit, cum usum nobis praebebunt, quem nunc festinanter nimis anticipavimus. Sed haec obiter. Felicius successit, cui postea manus admovi, illa ad Ill^m Herbertum conscripta rogatu ejus a me Dissertatio, cujus exemplar cum jam dudum tibi praestantissimi atque optimi nostri Moriani cura transmissum sit, multa de ea dicere non erit necesse. Invitus sane quicquid illud est, pertexui nec prius quam postquam precum ejus assiduitas nihil excusationis amplius mihi reliquum fecisset. Verebar enim, ne in tam lubrico argumento bilem ipsi moverem, omnemque ejus in me benevolentiam uno veluti ictu amputarem, cum impatientissime eum ferre rigide nimis a se dissentientes, et implacabili postea odio prosequi haud pauci insurrarent. Feci tamen ejus rei periculum, quoque minus ad indignandum causae haberet, id maxime operam dedi, ut byssinis veluti verbis objectionum circumtegerem asperitatem ipsaque illa intacta praemitterem, ex quorum duriore contractione vehementissimam illius offensam certissime praevidebam. Decuplo certe majore mole epistola illa intumisset si

omnia illa, quae in ejus libro (quem aliqui optimis notis scriptis accenseo) mihi improbantur, ad vivum rescare ac censorio aceto perfundere aggressus fuisset. Itaque non miraberis si exordium ac finis ejus scriptionis quasdam insolitas mihi blanditias spirent. Sic foro et scenae serviendum fuit. Nec id ipsum Heroem nostrum prorsus fugit, dum de praestito hoc sibi officio summas equidem mihi gratias egit, ac totum ejus flum vicissim majoribus quam quas pudor meus agnoscat, laudibus prosecutus est, nimum tamen a me honorem sibi habitum ingeminans, subinde sic tamen, ut molestiae causa questum id magis scires, quam propterea offensum, utut sit, voce, vultu, et gestibus omnibus erga me humanitatem testatus est, nec unquam familiarius ac diutius sermone suo me detinuit, toto propemodum vitae suae cursu mihi enarrato. Ut hac ex parte queri de eo sane non possim. Quod tamen mireris, ex eo tempore cum eo non locutus sum, nescio quibus avocamentis prohibitus, quanquam et ipse maximam temporis partem urbe abfuisset: non intermissurus tamen sum, amicitiam ejus porro fovere, quibuscunque modis commode potero. Postea novae cuidam aequae proluxae lucubrationi ansa nata est, ex Mersenni ad Haackium nostrum literis. Miserat is Haackio libellum Eusebii Theologi cujusdam Seguvianii obscuri hominis, ante quadriennium pro Mersenno contra Robertum Fludd conscriptum, ac ejus non tantum petierat judicium, sed et oraverat, ut, si ita videretur, typis hic in Anglia curaret exscribendum, cum non ultra sexaginta exemplaria clanculum tantum in gratiam quorundam amicorum in Gallia excusa essent. Cum Haackio, quocum de rebus ejusmodi familiarissime garrire soleo, non minus quam mihi opusculum illud luce indignissimum videretur, omnis quippe doctrinae et elegantiae expers, et putidissimis tantum calumniis et virulentissimis maledictis refertum, rogavit, ut sententiam super eo meam scripto consignarem, se enim, quo labor scribendi ex parte sibi sublevaretur, meae sententiae simpliciter tantum subscripturum. Quod ipsi promissi et statim ad scribendum convolavi. Coeterum cum paucis aliquot lineis principio me defuncturum crederem, primo tamen impetu scribendi aliquanto cupidius obsecutus, eo usque processi, ut loco brevis alicujus super scripto illo iudicii quaedam praecipuarum ejus partium confutatio sub manibus mihi nasceretur. Quae ne prorsus mihi periret, ita postea coarctandam statui, ut non tam patrociniū Fluddo (quippe in ejus scriptis plurima quoque reperi atro quam albo calculo digniora) praestarem, aut antagonistam ejus ex professo refutarem, quam uno atque altero argumento ostenderem, quam male is Fluddum refellere instituisset, quamque iisdem criminibus obnoxium se fecisset, quae in Fluddo adeo acerbè insectatur. Temperavi, quantum in me fuit, a convitiis omnibus, nec salibus ac jocis quicquam in hominem mihi ignotum permittere volui, quorum ingentem aliqui segetem mirificae scriptoris ineptiae suggerebant. Ac ut etiam aliis lectoribus consuleretur, quaedam in sectarum et partium studium, quibus hodie res Christiana dilaceratur, aliter atque a Theologis nostri temporis fieri solet, disserui, ostenso, satis beate Christianeque quem vivere posse, etiamsi nulli illarum sectarum, quae tot peculiaribus humanis nominibus distinctae principatum hodie obtinent, ferroque et flammis, ubi aliter non datur, dogmata sua seu protegere, seu propagare nituntur, nomen dederit. Non tamen tam multa de re tanti momenti dixi, quam amplitudo ejus postulabat, quia forsā aliqui aliquando oportunior erit hanc incudem tundendi locus. Sub finem epistolae rogavi multis Haackium, ut Mersennum a contentiosorum ejusmodi scriptorum cura averteret, et ad expurganda Cardani, Portae et similium Historiae naturalis scriptorum (quod aliquando se suscepturum ultro promissit Mersennus) monumenta hortaretur, eaque occasione obiter ostendi quantum ad condendam Philosophiam veram et fructuosam in Historiae naturalis recta constitutione situm esset, quamque non ita ingenti molestia et sumtibus opus esset ad eam recte constituendam, modo majorem rationem tot egregiorum artificiorum, de quorum certissimis effectis satis constat, quam frigidarum disputationum Academicarum habere velimus. Ante mensem tamen haec epistola ad Mersennum transmissa est cum mense Julio jam esset absoluta. Si hanc meam in Patronum suum Eusebium censuram concoquere poterit Mersennus, dicemus eum boni stomachi esse. Certe non minus amara antehac satis bene digressit. Cum enim aliquando Haackio quaedam nova tum temporis Parisiis patrata narraret a virgine miracula, quinque Servatoris nostri vulnera instar Francisci in corpore suo circumgestante, eidem talium miraculorum fidem variis imposturis in medium adductis in dubiam vocanti, adeo non succensuit, ut etiam sibimet ipsi alicujus in virgine illa imposturae abortum esse metum

ingenue fateretur, ac nihilo parcius propterea per literas cum ipso ageret. Jam ab aliquo tempore rarior in scribendo fuit, quia nec Haackio semper vacavit postulata ejus abunde satis implere, et Pellio cui varia problemata mathematica proposuerat, potius de victu parando, quam de numeris et lineis cogitandum fuit. Ita diversam Patronorum suorum liberalitatem a splendidis eorum promissis maximo suo damno expertus est. Duae praeterea scriptiones non parum temporis mihi nuper eriperunt. Primo enim dum maximo Salmasio (cujus amicitiam ante aliquot menses nactus sum munere doctissimi operis sui de Trapezitico foenore sancitam) literas alicujus bonae frugis plenas mittere paro, non tantum ipsas confeci grandiusculas, sed et inter alia quae lectu grata ipsi fore putabam, addidi succinctam Epitomen ex prolixo quodam manuscripto Tractatu Anglicano, quo prorsus nova numeri Apocalyptici 666 explicatio et ad Papatum Romanum applicatio continetur (vult enim author radice ejus numeri, quae est numerus 25 ἀριθμοῦ 25 numero 12 radici numeri novae Hierosolymae 144 mysterium, quod ibi a Spiritu Sancto innuitur, contineri, — quod quamquam mihi nondum probat, quaedam tamen non contemnenda profert, et quam perditae numerus vicenus quinaris ab Hierarchia Pontificia in omnibus illis rebus affectatus sit, quae in Hierosolyma nova, quae ipsius judicio typus est nascentis Ecclesiae numero duodenario, comprehenduntur, luculentis aliquot exemplis testatum facit) latino sermone a me contractam, quae tametsi ultra duos quaterniones (seu phyluras) non exeat, non paucos tamen integros dies flagitavit dum quam brevissime omnia constringere, et tamen autoris sententiam ita plene et dilucide proponere gestio, ut opus ejus abolitum ex hac lucubratiuncula totum instaurari quovis tempore posset. Inter alia vero, de quibus incomparabili viro (jam in Galliis agenti) scripsi, summopere eum rogavi, ut de ratione studiorum veteribus Hebraeis, Graecis et Latinis tam publice quam privatim usitata si non justo opere agere posset, quaedam tamen quae ipsi maxime visum essent, ex inexhaustis illis eruditae antiquitatis thesauris, quos possidet, edendis posthac lucubrationibus suis quacunque occasione oblata insereret. Hoc argumentum si cura sua dignum duxerit tantus vir, plus sane ab eo uno ad verae Didacticae rationem collatum fuerit, quam ab omnium Europae Ludimagistrorum junctis operis. Quamplurima enim antiquis discendi docendique compendia usitata fuisse, hodie desita, nemo negare poterit in antiquorum scriptis cum cura versatus. Ipsi vero omnia maxima totius eruditae antiquitatis ita patent, imo interdum melius, quam ea quae hodie obtinent, iis nota sunt qui in iis tractandis versantur. Responsum ejus avide expecto, jam enim mensis est quod ad ipsum scripsi. Altera scriptio, quam non exiguo temporis impendio constitisse dixi, exercitio quaedam est de ingenti utilitate, quam ex amplo aliquo commercio literario (barbari correspondentiam vocant) magni in Aulis et Rebus. viri prae coeteris mortalibus decerpere possent, deque modo illius erigendi, in gratiam summi cujusdam amici mei Anglicano sermone concinnata, et paucis abhinc diebus demum absoluta. Casu quodam et nihil tale cogitans in materiam illam incidi, sed magis ea finita laetor quam de omnibus reliquis, quas non nisi coepto quodam consilio meditationi meae selegi. Dum enim utilitatem et possibilitatem ejus rei solis Aulicis astringo, ita totum hoc animo versavi, ut jam non ita magno labore, si porro auxilium suum aspiraverit Pater Luminum, justo tractatu Latino et ingentem explicare queam utilitatem, cum ad omnia alia vitae genera tum maxime ad literatos rediturum, si illo literarum per publicas postas mittendum beneficio, cautius et fidelius quam hactenus factum, inter se utantur, et simul non incertam designare totius hujus negotii recte ordinandi rationem. Quam quominus literis quam primum mandem, vix mihi potero temperare. Illos enim usus Hartlibius noster et ego ex tali labore perspicere videmur, qui aliis in hac arena non subactis vix forsitan in mentem venerint: simul et illud cogito, parandum esse aliquid optimo et boni publici cupidissimo Domino Moriano nostro, quo mentes amicorum paululum erigat, expectatione Pansophiae propemodum languidas. Quod nulla re melius et tutius fieri posse quam eo quod indigitavi opere, habemus persuasissimum. Nec ego ab ulla materia lubentius publicandorum variarum lucubrationum meum exordium fieri velim. Nullibi enim veritatem uberius et magis absque ullius cordati offensa proferri posse arbitror. Atque haec quidem illa sunt, quae quantumvis ita amicis scripta sint, ut forsitan publicam quoque lucem non magnopere metuant, inter paraerga tamen potius numeranda sunt, quam pro solis et praecipuis habendi otii mei fructibus. Sparsarum enim meditationum aliarum ad praecipuum, quod tibi juxta mecum

cordi est, pertinentium opus multo major est numerus. Ne tu putes illius curam propterea excidiase mihi. Quod superiorum vigiliarum mearum et aliorum librorum antehac tibi promissorum nihil a nobis transmissum est, ejus praecipuam causam in prioribus meis breviter quoque indicavi. Nolumus scilicet interpellare intentionem tuam, vel in perpetuum motum, vel in Pansophiam directam: Quorum utrique nihil prorsus subsidii a meis illis quisquiliis aliorumque non magni momenti scriptis accessisset. Accipies eas tempestive satis, cum absoluto laborioso isto penso tuo aliquid desiderabis in quo animum paululum lasses. Nunc quidem nihil tibi antiquius esse cupimus, quam ut omnem tuum multiplicem apparatus qualicunque methodo tantum congestum nobiscum communem facias, ut eo examinato postea recte atque ordine de optima ejus dispositione in consilium ire queamus. Ea de causa et ipse a suavis illis magnificarum Idearum somniis me in totum ad teropus avellam, et loco speciosorum ea consectabor, quae quanquam humilia et protrita certi tamen et infiniti, si recte digerantur, usus sint. Quae vero et qualia illa sint, ideo speciatim non memoro, ne instituti mei a tuo diversitas te in cursu tuo forsitan sufflaminet, aut curis non necessariis aliquem praebat fomitem. Neque vero hominis prudentis, nedum Christiani est, futurorum laborum longam seriem sibinectere, cum quae nostra est fragilitas, nec crastinum sibi quisquam possit polliceri, et pro erumpente ubique indies majori sapientiae luce fines et rationes studiorum nostrorum saepe nobis mutandae sint et relictis iis, quae aliorum industria in apricum produxit ad ea contendendum, quae ignorantiae tenebris abdita adhuc in operto jacent. Interea hoc semel persuasum habeas, mi Comeni, tametsi nunquam posthac nominatim indicavero, cui rei studium meum addixerim, non alia tamen me in manus sumpturum, quam de quibus satis certus sim, publice profutura. In tanta rerum tractatu dignissimarum et plerisque tamen eruditorum neglectarum copia optio difficilis est, utroque intelligis, prout occasio singulariter in scientia rei alicuius proficiendi affulget, prout necessitas aliquid arripere adigit, prout impetus mentis in argumentum aliquid peculiariter fertur, ita quoque faciendam nobis laborum nostrorum electionem. Fieri interea non potest, quin quodcunque pertexitur, modo probi sit et honesti commatis, ad illius sua sponte tendat honorem et ornamentum operis, quod studiorum nostrorum ultimum fecimus scopum. Qui enim omnis veritatis et sapientiae instaurationi depurgationique operam navare cupit, munus suum non male implevit, si modo in partibus aliquot vere praestitit quod voluit. Neque vero ita arrogans ac vanus sum, ut tali operi me solum, quemadmodum amor tuus liberaliter nimis judicat, parem putem: scio atque in dies magis magisque experior, quanto facilius sit vovere et suadere tam grandia, quam praestare. Imo prorsus in ea opinione sum, ut frustra huc se daturum putem, quantum ubique est eruditorum, quamdiu non placuerit ipsimet Deo hoc pacto orbem erudire, et a crassa inscitia fallacique et sophistica sapientia mortales liberare. Nam nec sincera concordia speranda est inter tam diversi ingenii et professionis homines, nisi sacer concordiae Spiritus omnes ex aequo regat et ad eandem metam agat, et in ipsomet naturae regno (ut taceam de coelesti regno Dei et Christi ejus) tot ac tanta profunda sint, quae nemo exhausti, nemoprotrahat aut in clara luce sistat, nisi illius sanctissimus ibidem Spiritus, qui lux vocatur et veritas et via, et vita. Ratiocinatio humana quia non aliis contemplandis et dijudicandis assueta, quam quae externis sensibus percipiuntur, ad subtilia et invisibilia, quae praecipuam rerum essentiam constituunt, caligat, nec nisi Spiritu Divino, (latens ille in omnibus creatis bonus Spiritus Dei videtur), a spiritu corruptionis, qui per protoplastorum transgressionem propemodum elementaribus omnibus adhaesit, recte secernitur, tantum abest, ut sine illius adminiculo hic vinci possit ac debellari aut saltem debilitari. Quicquid de rebus adeo abstrusis novit mortalitas vel ipsamet divina revelatione nacta est aut ex veris traditionibus, illorum, quorum mentes lucidissima illa face fuerunt collustratae Quas traditiones dum sine spiritu illius, qui primo eas dictavit, ope penitus se intelligere posse lectores audito-resse putant, corrupti sui cerebri commentis ita tandem easdem obfuscant, ut vix tenues notae primaevae earundem originis appareant Quod de Pythagoreorum et Platoniorum philosophia (quam utpote primum sui ortum ex Hebraeorum trahentem sapientia maxime non immerito mirata est antiquitas) evincere admodum in proclivi sit, si eo jam tenderemus. Nam qui solo ingenii acumine prima constituere ac definire ausi sint principia et causas rerum rationemque monstrare, variae adeo illorum in compositis mixturae et concretionis,

eorum eo usque tandem profecit subtilitas, ut in atomos quosdam dissiliret aut commenta multo absurdiora. Ita Democriteam de atomis doctrinam in theatrum nostra tempestate reducere coepit Cartesius, sed non prospero admodum successu, ut ex brevi quodam Anonymi cujusdam scripto adversus ipsum appareat. Ne de aliorum infaustis hoc in genere conatibus nunc dicam. Quorum exempla quamdiu mihi ob oculos versabuntur, nunquam, spero, vesaniae eo me prolabi sinent, ut eorum reformatorem emendatoremque me profitear, quae ad genuinam suam integritatem reducere in nullius mortalium sed in solius immortalis et omnipotentis Dei est manu, cum nec intimae grandis illius mali causae, nec apta eorumdem medicina cuiquam pateat, nisi coelesti illo medico eandem monstrante et revelante, nec vires ullas in aegro corpore eadem exercere queat, nisi illo benediciente. Nemo enim ab inscitia ac improbitate pueros reddiderit animos humanos, nisi is qui ipsos pueros et integros creavit. Quid igitur tandem de me promitto? Hoc unum me quovis tempore luculentissime erogaturum, quicquid publice fructuosum cognitum mihi esse putem. Simulac didicero aliquid, quo putem clarius innotescere posse admiranda opera Dei, et vitam hominum salubriter instrui, nihil prius habuero quam ut id publici fiat juris. Quocunque errores vitae et studiis humanis noxios ita animadverto, ut evidenter queam coarguere, nec ab aliis eos diu ignorari patiar, ea lege tamen, ut nec sectam ipse faciam, nec alteri facienti vel facturo operam commodem. Christianorum est non alio homines quam ad Christum deducere, et hoc serio omnibus inculcare, non posse sapientiam Divinam humanis scriptis et sermonibus alteri inculcari, sed a solo Patre Spiritu Suum spiritui nostro debere infundi; qui proinde sapientia destituitur, illi petendam illam esse a Deo, qui dat cuivis simpliciter et nemini exprobrat, et sic eam datum iri. Qui hoc alterum per gratiam Dei sincere docet, is quantum potuit in eum contulit; viam enim ad summam sapientiam designavit et optimum ei ducem ostendit. Qui illam calcare neglexerit et tamen sapientiae se compotem futurum credit, is per me de coloribus in tenebris judicet. Nihil Iudaeos juvabat, quod ipsummet Filium Dei, aeternam sapientiam Patris, quotidie audierant loquentem: Cur? quia Spiritu illo qui nos ducit in omnem veritatem destituebantur, et adeo non petebant eum a Deo, ut saepius se illis ultro offerente turpissime resisterent. Quo horrendo peccato vereor, ne ad eorum instar se maxima pars obstringat nostri temporis Christianorum, cui et ipsum Spiritus vocabulum mire quam invisum est, solaque probantur carnalium Doctorum et Magistrorum suorum carnalia dogmata et commenta: ut propterea nihil utilius quisque pro concessa sibi mensura gratiae agere queamus, quam grandis huius periculi omnes quacunque occasione admonere, et a carnalibus, visibilibus et perituris ad spiritualia, invisibilia et aeterna mentes eorum revocare; ut sic DEVS Pater gloriae gloriificetur in omnibus per Dominum nostrum JESUM CHRISTUM. Hunc scopum si quisque scriptorum in animo habeat, et praeterea sollicito caveat, ne ullam salubrem veritatem in injustitia detineat, fecit quod potuit, eventum enim ipsemet DEUS noster pro infinita sapientia sua moderabitur: si quis ultra niti suaeque consilia vi et artibus humanis exequi voluerit, is non pacem multitudini alicui dabit et pietatem, sed in turbas eam concitabit et profanitatem maiorem: et dum gloriae Divinae propagandae se operari putat, regno tantum Satanae, cui in litibus et discordiis omnia sita sunt, amplificando inscius operam navabit. Admodum ignari simus scripturarum, si hanc mundo felicitatem omninemur, vel ut maior pars veritatem sit amplexura, vel supremae potestates verae sapientiae sint patrocinaturae, ejusque jam latissime diffundendae praecipuam curam suscepturae: Longe aliud nos docent sacrae illae tabulae, Satanam scilicet principem, inno Deum esse sublunaris huius mundi, et Reges terrae in aciem educturum contra Agnum ejusque exercitum, nec liberum fore a miseria et multiplici seductione genus humanum, nisi postquam bestia et falsus Propheta conjecti fuerint in lacum igne et sulphure flammantem, et ipse antiquus Draco et Satanas in Abyssum conclusus. Tum enim demum animae illorum, qui securi percussi sunt propter testimonium JESU et propter sermonem Dei, quique non adorant bestiam, neque imaginem illius, nec acceperunt characterem ejus in frontibus suis aut in manibus suis, vivent et regnabunt cum Christo mille illos annos Tum et haud dubie *postea si vultis* liberabitur ex servitute corruptionis ad libertatem gloriae filiorum Dei. Ante illud tempus non alia sors est illorum, qui pie vivere volunt in Christo, quam ut multiplicem persecutionem patiantur, faciliisque contenti sint, modo tranquillam et quietam vitam

sub quoquo magistratu vivere illis liceat in omni pietate et honestate, etiam si nulla pars ipsimet sint Imperii mundani. Paulo diutius his insisto, quia ejus generis sunt quae problemus facilius quam sequamur, utpote infesta adeo carni nostrae, ad laeta tantum et sincera anhelanti, nec minus horrenti spiritualem mortificationem sui, quam ipsummet interitum naturalem. Coeterum orandus nobis est DEUS, ut sicut velle dedit, ita det etiam proficere pro beneplacito suo. Nam haec invicta ejus lex est. Non erit sapiens nisi qui stultus primo fuerit mundo, cum sapientia hujus mundi tantum stultitia sit apud DEUM.

Redeo nunc ad Epistolam tuam. Scharffii refutationem Logicae Jungianae nondum vidi, raro enim id genus scripta aut saltem sero admodum huc perferuntur. Nec magno ejus desiderio ducor. Jam ante novi praeter *λογμαχίας* et putidos cavillos ab eo scriptorum genere nihil esse expectandum. Interest scilicet cathedraeorum magistellorum illorum, ne quis illis sapientior videatur, ideoque non immerito summa imis miscent, ut hoc aliis persuadeant. Jungii Logicam errorum non esse immunem ne ipse Jungius quidem negat, imo eandem pro sua vix agnoscit. Non enim ex sua mente totam contexere potuit, sed in plerisque praescriptum sequi coactus est. Magistratus ac Theologi Lesmensenses tibi leges praescriberent, ad quos Pansophiam tuam concinnares. Non utique teneri te diceres ad errores illos defendendos, quos eidem infixisset imperitia aliorum. Qualiscunque tamen sit, si senatui Hamburgensi placet, quid id ad Scharffium cujus ibi ne verbo quidem fit mentio? Sed valde vereor ne haec allatrandi et lacescendi alios protervia admodum nequiter ipsi expediat. Cum non Jungio tantum sed et quamplurimis ejus discipulis Scharffianae satis obtusae Philosophiae naevi sint notissimi, ut ex una atque altera brevi eorumdem adversus illum velitatione perspexi; utcunque sit, vel centum Logicae Scharffianis similes tanti ponderis meo judicio non sint, quam unicus quartus liber Logicae Jungianae, ubi aliquot plus sibi permisit, et sola exempla quae hinc inde praeceptis suis subiungit, quam egregie in mathematicis artibus et scientia naturali versatus sit, ostendunt, in quibus Scharffius sane non admodum acutum cernit. Sed mitto illorum inter se lites, quae ad me nihil attinent. Illud doleo virum tanta rerum naturalium et mathematicarum peritia, et in arte ratiocinandi prae infinitis aliis tam egregie exercitatum, inter paedagogicorum ejusmodi rixarum strepitus consenescere cogi. In his omnes fere disputationes ejus consumuntur, in quibus non tam quidem recta Aristotelem quam ejus praecipuos interpretes, primario Zabarellam impetit; sed ita tamen rem gerit, ut per eorum latum magnum illum Philosophum letaliter satis convulneret, ac magis ostendat, quantum ei nocere possit, quam ut pro merito eum ubique tractet. Ea de causa ne opus quidem habet selectis aliquot experimentis adversus hos Aristotelis Idolatras configere. Debellavit eos, dum paralogismos eorum manifestat, dum Aristoteli quam plurima ab his affecta esse monstrat. Boni enim illi viri Aristotelem vel non inspexerunt quoties opus fuit, vel non intellexerunt. Quod vero miserrimum, ubi intellexerunt, una cum Aristotele suo errasse plerumque convincuntur. Habeo penes me non tantum disputationes impressas, de quibus antehac memoravi, sed et particulas quasdam non contemnendas publicarum ejus lectionum, quarum describendarum mihi copiam ante aliquot menses fecit quidam veterum ejus discipulorum Matheseos peritissimus. cum hac in Galliam transiret; sed et illae non tantum observationibus Physicis refertae, quam in convellendis ita, ut dixi, celebrioribus Peripateticorum dogmatibus occupatae sunt. Si omnia quae discipulis suis hoc in genere dictavit tantum, uno volumine comprehenderentur, tametsi Peripateticum loco non moverent, ruborem tamen multis Pseudo-Aristotelicis incuterent, ac liberius cautiusque philosophandi studium in pluribus excitarent. Certe enim quemcunque sibi delegit adversarium, non cum eo ludit jocis quibusdam, sed ita destrinxit ac depectit, ut ad ultimum vix pilum veritatis inde sperem incrementa. Per se enim satis constat, res ipsas de quibus adeo acriter litigatur, nullius prorsus esse ad sapientiam momenti; nisi inter commoda earum numerare velis, quod in cordato quovis omnem contendendi libidinem haud parum restringuat visa haec in tam illustribus exemplis ejus deformitas. A Christiano certe pectore hujusmodi nugarum amor et aestimatio omnis exulat. Ideo tantum iis carere nolim ut cum scolo forsan aliquo vitiligatore ex inopinato commissus in promptu illico habeam, qui scientiam ipsi imperet, mihiq; garrindi cum ipso laborem lucrifaciat. Quanquam id praeterea profiteri non dubitem,

plurima me in ejus scriptis aliud veluti agendo (nondum enim singula eorum perlegi, nedum ut serio expenderim) animadvertisse, quae nollem ignorare. Referebat mihi idem amicus ille meus, commutare velle Jungium professionem Physicam cum Mathematica, Metaphysicam relictam ab eo qui ei antea praefuit, ob perpetuos discipulorum Jungii in ipsum insultus quotiescunque publice disputaret, quibus non fuit diutius sustinendis. Caeterum metaphysices professionem pro altera illa sibi demandari cupit Jungius, quia nec libertatem, nec otium, nec sumtus sufficientes suppetere sibi videt ad interpretationem Naturae ex animi sententia instituendam. Malit igitur quando hoc fatum ejus est, ut non tam cum rebus ipsis, quam cum vocibus conflictetur, eam scientiam sibi examinandam sumere, quae vocum et terminorum tota est. In quorum acervo ventilando tanto majus operae proetium se facturum putat, quo plus damni ex vulgari metaphysices doctrina emergit. Si quis enim rancidus terminus, aut futile aliquod axioma, qua vi qua dolis, hujus Reginae scilicet scientiarum stolae velut lacinia aliqua assui possit, de certitudine ejus dubitare amplius nefas prope-modum habetur, prorsus ac si virginem e Gynaeceo Reginae alicuius impudicitiae asserere res adeo nefaria esset ac inusitata. Ita sane placent sibi otiosi illi ficticiis suis entitatibus, haecceitibus, localitatibus et similibus verborum portentis, ac si nil nisi sacra quaedam mysteria ac demonstrationes plusquam Mathematicas possiderent, cum tamen interea loci non nisi in turpissimis aliquot otiosi cerebri experimentis delicerent, et id saepe pro prima veritate amplectantur quod nunquam fuit. Jungium sane toti Metaphysicorum cohorti periculosissimum fore hostem non tantum ipsum Philosophiae Protonoeticae vocabulum indicat, quod sane id, quod Metaphysici suae meretricis dotem unicam esse volunt, multo distinctius designat, sed et illud praeterea argumento est, quod in disputationibus suis Logicis et Physicis vix manus continere potest, quominus in capillos ejus involet. Ex uno exemplo discite audaciam hominis. Nihil crebrius in ore Metaphysicis quam vocabula unum, verum, bonum. Alii solas, alii primarias esse Entis affectiones tuentur. Certe sine cunctatione dogma hoc Praeceptorum Aristotelis acceptum ferunt. At quid ad haec Jungius? Aliquae sive passionēs, sive Affectiones Entis qua Ens est, quae primo Philosopho sint considerandae, Aristotelem aliquoties asserere non diffitetur, ac inter eas vel verum vel unum vel bonum ab ipso ullibi, in totis qui hodie innumerantur 14 Metaphysicorum libris recenseri, aut ullum ex his tribus de Ente demonstrari, constanter pernegat, et a Thoma Aquinate hanc doctrinam, quam ipse ab omni ratione alienam existimat (a quo non dissentire Gassendum quoque ante hac in ejus scriptis memini me observasse) primum in scholas fuisse invectam arbitrat. Ex quo facile colligis quantum Metaphysicae quoque Tuae ab hoc Lanista sit metuendum, quippe quae tria illa non affectiones sed principia quoque Entis constituit, qui gradus dignitatis haud paulo altior est, de qua ne disturbentur, constantia non exigua opus erit. Sed citra jocum, non parum refert omnino, ut ab aliquo mysteriorum horum probe gnaro larva superbae hujus disciplinae detrahatur, nuditasque ejus et jejunitas commonstretur omnibus. Titulus quidem quo se effert, mihi semper visus est mirificus, at postquam eum cum Domina sua contendere coëgi et paululum disquirere, quam apte ei haereat, ineptissimum vel a natura ejus alienissimum deprehendi. Seu enim vocem Metaphysicam reddas supernaturalia vel postnaturalia, eadem difficultates oriuntur. Primo quis credat supernaturalem esse adeoque supra captum hominis, farraginem aliquot vocabulorum, quae plurimis rebus tribui possunt, ut Entis, Unius, Veri, Boni, Possibilis, Impossibilis, etc. quis adeo rudis quem solius linguae vernaculae usus veram harum vocum significationem non doceat? Hujusmodi autem vocabulorum coacervatio et molesta expositio, distinctio et divisio unicum Metaphysicae opus, si, quod res est, dicere velis. Quod si haec ita subtiliter se rimari asserant, ut naturam et captum transcendant humanum, nonne eo ipso se rem agere fatentur, quam ipsi nesciant? Quis enim solos Metaphysicos peculiari adeo praerogativa gaudere sibi persuadeat? At quidem de Deo, Angelis et Anima tractant in Metaphysicis, quae sane sunt supernaturalia. Sed nonne sic ipsi fatentur, se extra lineas hic errare, cum solo naturali lumine rerum supernaturalium Naturas se pervidere putant posse ac determinare? Quid enim tum Theologia opus fuerit, si supernaturalis hic campus Metaphysicae cedat? Si dicant ideo hanc doctrinam appellari Metaphysicam, quia post perceptam Physicam demum sit discenda, non levioribus rebus se implicant; si docenda haec disciplina est post cognitam rationem rerum Naturalium, cur in amplis suis

encyclopaediis huic primum ante alias disciplinas omnes locum tribuunt? Fac illos dignitatis ejus in hoc habere rationem. Adeone despicientes sui fore putamus naturae contemplatores, ut toto ejus regno lustrato, ab hoc vocum aliquot vulgarium explicationem emendicare sustineant, et pulcherrimis utilissimisque rebus tractandis assueti inanibus et molestis aliquot verbulis aures suas patiantur verberari? Crede mihi rem suam sibi habere jubebunt garrulam illam meretriculam, spurium mentis humanae partum, indulgentissimaeque potius Matri suae Naturae seu potius Coelesti sui Patri omnium Autori praebere se mallent erudiendos. Haec mi, suavissime Amice, perpendas velim paulo intentius, et hunc aëstem meum explices; tua enim res omnino agitur. Nisi consulas honori hujus vocabuli, vel claudenda ei erat Janua tua rerum, aut locus illi alius et materia convenientior assignanda. Cur enim solus Metaphysices titulus lectoribus persuadeat, Te a supernaturalibus auspicaturum cum ea fors anallaturus sis, quae nec puerorum octennium captum superent? Male omnis arbitratur Lector istam tituli a subjecta materia discrepantiam Ergone, inquis, tu quoque me vellicas et ludos facis? Minime omnium, mi Comeni, facile largior tibi et Pansophiae tuae partes insignitas nominibus illis, quae tibi appositissima videntur, dummodo ea ibi revera exhibeas, quae titulorum illorum definitiones promittunt. A Metaphysica non exigo supernaturalia. Contentus sum si (quod offert) praestet scientiam Catholicam, menti humanae prospectum in omnium rerum ambitum, ordinem, veritatemque adaperientem. Quam scientiam an donare apta sit, pluribus Deo volente videbimus, quam totam nacti fuerimus. Haec interim, quae nihil tale praemeditato excidere, in bonam quaeso partem accipias nec hanc jocandi libertatem aliquid benevolentiae erga me tuae abraderere sinas. Nescio quomodo enim ridere magis nugas Metaphysicorum, quam ob eas stomachari libuit, quanquam sane abusus hujus studii inter Christianos lachrymis dignior sit. Cum huc usque inter varia avocamenta fuissem progressus, exemplar hocce amanuensi tradidi transcribendum, ut sic hujus prolixi garritus mei exemplum penes me retinerem. Non enim patientiae meae fuisset illa describere, sed aliam potius scriptionem adornassem. Ita multa sunt in quibus hic mihi displiceo. Menda graviora ut inter religendum in oculos primo incurrerent, correxii, reliqua aequanimitati tuae commendo. Nunc quia paucillum otii restat haec pauca non possum quin appingam. Heri redditae Duraei nostri literae luculenter confirmant quod de Jungio retuli. Eo jam scilicet eum redactum esse, edicto Magistratus, ut Aristotelis dogmata publice proponere cogatur, velit nolit, ni professionem prorsus relinquere malit. Itaque Physicam et Metaphysicam Jacchaei jam sibi sumsisse explicandam. Documento nobis hoc sit, ne novam sapientiam nostram ambitiose et cum injuria aliorum venditemus, aut de coeptis nostris, quantumvis saluberrimum quicquam publice effutiamus, nisi cum ita per totum literarum orbem dispersa fuerint scripta nostra, ut nulli supremae potestati aliquid in ea liceat. Has aliqui uti imprudenter in nos irritamus, vel obijciendus est calamus, vel voluntati ipsorum licet injuriae attemperandus. Mire recreatus fui, ut in prioribus jam scripsi, optimus noster Hartlibius illa, quam de adipiscendis sumtibus attulisti, spe. Nihil magis optat, quam ne ea te fallat, Deique benedictionem tuis coeptis ex animo apprecatur. Ipse interim in eodem negotio omnem lapidem movet, sed nimis quam parum promovit. Pollicitationum ingentes acervi quotidie ingeruntur, rerum pollicitarum nihil, quovis ad levandam interea tenacitatis suae labem satis ingenioso. Praecipuus excusationis cardo in praesentibus Regni Comitibus vertitur, quae integrum jam mensem duraverunt; si pergant ita, ut coeperunt, non Regno tantum sed et fortasse Pansophiae tuae haud parum sperandum fuerit, sin, ut priora, ex inopinato dissolvantur, nil nisi horrendam confusionem oris hisce ominari licet. Sed in Dei omnipotentis haec sunt arbitrio. Illi soli publica et privata desideria nostra rectissime commiserimus; seu implenda ea seu differenda censuerit, non nisi optime nobiscum actum erit. Nos interea nulla honesta media et curam quae ad fines bonos ducunt, omitemus. Exemplaria Januae Tuae linguarum cum reliquis desideratis scriptis prima occasione Deo volente ad te curabuntur. Nova quaedam editio et interpretatio Januae tuae hoc anno hic prodiit a docto quodam viro nobis ignoto et jam vite functo adornata. Reliquas duas versiones longe antecellit, et nihil fere in textu tuo immutat, sed quae commodius fors an emendari possint, in margine exhibet. Ipsamet versio Anglicana supra modum elegans est et concinna. De Clarissimis Dno. Vechnero et Jonstono jam diu nihil audivimus: ut pergunt quaeso illi in amplis suis coeptis? Velim utrumque Hartlibii

et meo nomine officiosissime salutes, et studia nostra luculentissime iis deferas. Scripsissem jamdudum ad utrumque, si aliquid nactus fuisset, idoneum juvandis eorum vigiliis. Nulla ejus spes est, quam diu Oxoniensi aut simili ampla Bibliotheca careo. Hic loci quamquam in magna multitudo librorum, supellex mea libraria admodum curta est et angusta. Causam facile divinaveris. Ne metuas ne Galliam vel Italiam exinopinato petam, cui ne Oxoniam quidem, quoties opus sit, ire, ac publicis illis thesauris pro arbitrio frui datur. Interea tempus meditando, scriptitando, colloquendo hic non injucunde consumitur, utinam aequae semper fructuosae! Sed cedendum imo parcendum est aequo animo iis, in quae imperium exercere ex animi sententia non licet: donec veniat tempus, quo imperemus, et triumphemus de iis qui nunc saepe numero invitis obsequium extorquent. Vincemus tandem patiendo certe, si minus, pugnando. Vale feliciter mi optime ex animo mi dilectissime Comeni, et salve ab Hartlibio, Haackio, de cujus laboribus alio tempore, Pello, et reliquis amicis. Dabam Londini

27. Nov.
7. Decemb. 1640.

Hübnerova díla zde připomínaná jsou zachována v Brit. Mus. Jeho pojednání o korespondenci literátů je složeno pro jakéhosi radu kurfirsta brandenburského. ✕

(Coll. vydavatel.)

LXXVI.

Mochinger Kurtzmannovi (úryvek).

Z Gdanska 1641 — 16. srpna.

Komenský navštívil na cestě do Anglie pisatele, který jeho schopnosti, povahu a obětavou touhu sloužiti veřejnému blahu dosti vynachváliti nemůže.

Salutem a DN JESU!

Optima, quod dici, Amice doctissime jucundissimeque, non nescis, est epistola, quae hallucinatur aliquando. At Tuae, etiam cum non hallucinantur, valde sunt bonae. Accurate ut plurimum rescribis, nec facile intactum quicquam relinquis. Ego, more meo usus, cervos testata lutoque porro sectabor. Comenium his diebus mihi adfuisse narro, et in Angliam, stipis ad sublevandos exilii socios, qui plerique omnes vitae necessariis valde sunt destituti, colligendae ibidem caussa, Transfretanorum navem inscendisse. Quem hucusque nonnisi ex scriptis cognitum pro viro docto habui, jam adhaec aestimo multo magis, quod videar mihi deprehendisse, summum candorem sinceritatemque in pectore ejusdem habitare. Ne non janua suam ita edat, perficiatque, quo per eam ad Latinae linguae, cum primis autem omnis verae sapientiae penetralia commodior sit transitus, summo id sibi habet studio. Sed et in Pansophiam, cujus qualemqualem adorationem se tentaturum publice professus est scripto, defixam se habere mentem et industriam, dicebat ac persuadebat. De zelo, quo flagrat, ut utilitati publicae egregie consulat, gratulor viro egregio. Utinam multorum animos curae ejus generis nobiles versarent! Ut quimus, imitabimur hominem. Ego (si magnis parva addere licet) etc. etc.

Zajímavé jest, že Komenský jako cíl své cesty udal přispěti na pomoc svým ubohým krajanům.

(Excerpt. vydavatel.)

LXXVII.

Kurtzmann Mochingovi.

Z Vratislavi 1641 — 1. září.

Úvahy o zprávě listu předešlého, že Komenský odcestuje do Anglie.

Plurimorum et sensuum et verborum janua aperit mihi epistola tua, unica Comenii mentione. Ut ex paucis ejusdem, qui oblati sunt mihi, laboribus, optimam Boni Viri

mentem intellexi, et planam expeditamque viam ad linguarum et sapientiae humanae perveniendi metropolin, ejusdem manuductione procedi posse judicavi: ita non dubito, quin, si Minervae ille filius coepta sua optime pertexat, non minus texturae suae laudem a recte judicantibus sit reportaturus, quique plurimum suarum mercium ad mercaturam bonarum doctrinarum vectura, utilitatis Reipublicae literariae allaturus est. Divinus Genius ad hoc ipsum humano generi natus et datus. Sed quid audio? Vir aurum contra preciosior stipem quaesitum trans mare currit? ita verum est: Jam precium Musis barbara turba negat, suo damno, dum cubire mavult. Sed et litteratorum hominum infortunio, quibus ex necessariorum adjumentorum penuria vix vitae conceduntur media. Infelicitatem-ne hoc dicam seculi, vel sapientum? Certe hi bona omnia secum portant, et ad utramque fortunam parati, nihil experiri possunt, quod non muniti excipiant animo hilari, et superent fortiter: Illi vero jacturam faciunt culturae mentium suarum, unde quod sunt, vel esse deberent, magis esse apparerent homines. Fatis-ne ista dicam fieri, vel fatuitate mundi, qui, quo plures videt ad sapientiam monstrari vias, tanto minus sequitur, et tamen sapiens audire et haberi cupit? Sed et Docti sunt, qui vel laudem invident famae Viris Ejusmodi, vel eruditionem illis, qui spem posteritatis alunt, quos nolunt altius evehi, quam ipsi pervenerunt.

(Coll. vydavatel.)

LXXVIII.

De Geer Komenskému.

(?) 1641 — 9. 19. října.

Povolává Komenského, jež mu byl Duraeus odporučil. Na cestovné útraty vyplatí mu 100 tolarův Abraham Clement v Gdansk. Pro další dobu přislubuje vydatnou podporu.

(Otištěno v Monatshefte der Comenius-Gesellschaft, 1896, str. 101.)

LXXIX.

De Geer Wolzogenovi.

(?) 1641 — 11. 21. prosince.

Omlouvá opožděnl listu a projevuje radost, že jeho nabídnutí bylo přijato. Stran Komenského a Hotton opatření učiní.

(Otištěno v Monatshefte d. Com.-Gesell. 1896, str. 101—2.)

LXXX.

De Geer Duraeovi.

(?) 1641. prosinec — 1642 březen.

Domníval se, že Komenský jest neodvislý, a že snad jen manželku a děti má, které by též ochotně zaopatřil; avšak co se týče dovolení se strany starších Jednoty, o tom se musí teprve s kancléřem dorozuměti. Zatím ať Lešňané mají trpělivost. Oznámí věc Matthiaemu a Hottonovi. Pozdravuje Hartliba a Komenského.

(Otištěno v Monatshefte d. Com.-Gesell. 1896, str. 102.)

LXXXI.

Hrabě Bohuslav Lešenským.

Z Varšavy 1642 — 19. července.

Upokojuje evangelické obyvatele města Lešna, že jim náboženské svobody nikterak nemíní zkracovati

Spectabiles grate Dilecti.

Ex literis Generosi Domini Judicis Regii bonorum Fraustadiensis intellexi malevolos quosdam vicinos perturbasse subditorum meorum animos et affectus eosque a Me alienare studendo mutationes quasdam in Civitate Nostra futuras iis persuasisse, quod non sine gravi meo accidit dolore. Ego quidem non curo verba malorum, dum recte vivo, neque in fac is alienis curiosus esse soleo. Nec tamen censoribus istis malevolis, quid de qua causa sentiam exponere, pro illorum libitu me obstrictum fore sentio. Ut tamen vobis dilectis Subditis meis, totiusque Civitatis meae incolis satisfaciam, omnesque scrupulos, quos invidiosi propagare et spargere non desinunt, iis adimam, bona fide vobis polliceor. amorem meum candidum, benevolentiam et gratiam immutabilem. Certoque sciant me satius mori velle, quam ut in Civitate mea (ratione Religionis vel alicuius Libertatis) a quopiam quis etiam minima ex causa opprimatur. Exercitium liberum Religionis vestrae et me vivente et mortuo sine omni impedimento cum vestris successoribus habeatis studebo, libertates et jura vestra tuebor, omnique ex parte paternum meum affectum vobis declarabo. Ita me Deus adjuvet. Plura Generosus Dominus Juxta nomine meo referet, qui animum meum a juventute novit quemque quoad vixerit Gubernatorem ditionis meae habere cupio. valeant de sinceroque et immutabili erga se meo affectu bene sentiant. Datum Varsaviae d. 19 Julii 1642.

L. S.

Boguslaus Comes de Lesno.

(Coll. Dr. Prümers, feditel st. archivu v Poznani.)

LXXXII.

Komenský Jungovi.

Z Warköpingu 1642 — 4. září.

Sděluje mu výsledky úmluv se švédskými rozhodujícími kruhy: filosofická díla Jungova a Tassi-ova doporučoval Oxenstiernovi a Skyttemu, a tito slíbili, že budou skrze Sylvia, vyslance švédského v Hamburce, s nimi vyjednávati.

S. P. D. Clarissime D. Jungi, domine et amice honorande, Duos prope modum menses Suetia me habuit, antequam stabiliri consilia potuerunt. Nunc abeo in Polonia hiematurus, laboresque inceptos cum Deo continuaturus. Statim Tua Philosophica (et collegae Tui D. Tassii) commendavi Excellentissimo Dno Archi-Cancellario, sicut et Academiae Upsaliensis Cancellario, Baroni Skytte; quorum uterque talia promovendi ardorem prae se ferunt non vulgarem. Intel'xi fore, ut per D. Legatum, D. Sylvium, Vobiscum agatur; quod Te in antecessum scire volui. Salutem nomine meo quaeso nuntia D. Tassio, quem videndi et alloquendi quod non data sit copia, doleo. Alio id sperabimus tempore ut fiat, provisurum Deum. Valet conjunctissima pectora, decusque literarum et sapientiae verioris augere pergitte. Raptissime scribebam in discessu a Suetia.

Norcopiae 4 Sep. st. v. Anno 1642.

Comenius.

Otištěno ve spise Guhrauerově, J. Jungius und sein Zeitalter, Stuttgart a Tubinky 1850. p. 264.

LXXXIII.

Mochinger Kurtzmannovi.

Z Gdanska 1643 — II. dubna.

Zpráva, že Brodkorb přestoupil návodem B. Nigrina na víru katolickou.

»Salutem a dno Jesu!

Permira, sed sane quam verissima, audi Amice. Brodkorbis (ne, quod plerorumque fert iudicium, rem non assequeretur, quam nomen ipsius intimat) sacramento se addixit Pontificiis. Dux hujus rei (ut credibile est) et autor homini fuit Nigrinus; cujus quondam, cum Palatinus Fridericus floreret, auditum fuit, in gratiis Vestris, Urbis vestrae in arce praeconium. Hic magna voluit hactenus animo, et nescio quam inter Catholicos, ut loquuntur et A catholicos meditatus est henosin lam vero exemplo demum praeire voluit nulli imitando, atque re ipsa quasi declarare, facto quid opus putet, ut unum sit ovile, pastorque unus. Perhibent, variis cum ornatum donis a Regni Polonici Magistratibus, cum animam venum exposuit. Rex tamen pristina erga eum vix dicitur flagrare gratia. Nempe scias, Brodkorbium cum suis, et Nigrinum cum adoptivis, in publico Comitiorum Varsaviensium theatro personam mutasse et ad Heautontimorumenon, ea, quae praecedit, cum se iidem produunt, septimana se aggregasse.«

(Coll. vydavatel.)

LXXXIV.

Mochinger Kurtzmannovi.

Z Gdanska 1643 — 18. dubna.

Posílá mu list z Varšavy obdrženy jako autentickou zprávu o konversi Brodkorba a Nigrina; též epigrammy na posledního.

Salutem a Dno Jesu!

»Misi ante octiduum quaedam Tibi, Frater amicissime, amiceque fraterne, Nigrini ad alios discessionem deplorantia: jam nunc vero etiam alia ex necessarii literis Varsavia ad me transmissis his cum simul accipe etc ...«

»Ex literis Varsavia missis, de dato 7 April, anno 43.«

»Ex istis, quibus salutem tuo nomine debui, his comitiis offendi neminem, praeter D. Brodkorbium. Sed nec hunc salute dignatus sum, quod ipse aeternae salutis suae prodigus, nuperrime 25 Martii evangelicam veritatem ejuravit. Foeda quidem ea I-ctorum labes est: si tamen in I-ctorum subselliis ferendus sit, qui titulum de Apostatis in Codice nostro, aut non intellexisse, aut certe lectione nunquam attigisse videtur.

Longe autem foediorem notam reformatrum Theologis inussit Nigrinus, qui, eodem die et actu, in eandem apostasian prolapsus, in Aedibus Archiepiscopi Gnesnensis reformatae religioni nuncium misit. Unde magna Pontificiis laetitia oborta. Inventus tamen est inter Proceres Regni (is Castellanus Cracoviensis, Supremus exercituum Dux Regni Poloniae fuit) Catholicus, qui Nigrini conversionem nuncianti diceret: Szalbierz to, Szalbierz, nie czuic żadną pociechę z tej conversiey. Alii tamen omnia in melius trahunt. Non apostasiam, sed publicam studii sui, quod prae se fert, uniendarum Ecclesiarum dissidentium professionem fecisse. Ea propter benedictionem ab Archiepiscopi manu accepisse, ut qui tam pium institutum summe probaret. Iturum etiam Romam et Consilia unionis Papae expositurum. Majorem tam arduo operi autoritatem accessuram a Sedis Apostolicae iudicio. Librum de Conscientia et Veritate Religionis habere jam affectum et facturum propediem juris publici, maximo dissidentium in religione bono et applausu. Quibus an fidem habere debeam, anceps haereo. Priorior sum in ejus sententiam, qui hebdomada Phalaecorum his diebus in Nigrinum scripsit, quos subjeci:

Mundo parturiit quis Unionem?
Nigrinus. Peperitque Apostasian?
Quod Praegnantibus, accidit Nigrino.
peccavit, puto, imaginatione.
Aurum praecipue petens abortum
fecit. Namque solet creare bella
aurum, non solet edere unionem.

Tempore Ante-Paschali Petrus iterum in Aula refrixit:

Promissor quondam Petrus refrixit in Aula,
Jurataque suum voce negavit Herum.
Exemplo gemino nuper refrixit in Aula
Nigrinus Gedana Praesul in Aede Petri.
Mutavit morum, vitae, fidei genus omne,
pollicitus fidei conciliare fides.
Flevit amare Petrus non credita scandala passus:
ridet Petrinus, tam bene quod cecidit.
Nos vero Nigrini casum ploremus acerbe,
pectora si gerimus candidiora, Viri. *A. W.*

(Coll. Dr. Prümers, ředitel st. archivu v Poznani.)

LXXXV.

Komenský Nigrinovi.

Z Gdanska 1643 — 20. dubna.

Výčitky pro konverzi. Komenský nemůže věřiti, že by byl Nigrin z přesvědčení přestoupil. Reminiscence z minulosti o pokrytecké povaze adresátově. Pisatel zvláště a podrobně podvrací vyznání, které Nigrin při svém obrácení přijal: víru v papeže a v Tridentinum; přirovnává jej k Aeneovi Sylviovi, který stav se papežem zamítl mnoho věcí dříve uznaných. Komenský, jakoby ještě zprávám zcela nevěřil, ujišťuje ho, navrátili-li se opět k minulosti, že všecko napsané odvolá.

Salutem et conversationem a Christo, mi domine Nigrine. Ne mireris stylum meum: Perfidiae tuae nigredo, calamo meo peregrinum induit colorem. Antehac omnis collatio inter nos merum redolebat amorem, nunc indignationem lachrymabundus effundo, quam intensissimus dicitur dolor, ex abominanda tua conceptus apostasia, qua te ad pontificiorum castra transiisse, testis est manus tua, qua significabas, te nunc Romanum pontificem agnoscere pro capite ecclesiae et TOTO PECTORE amplecti concilium Tridentinum. Testis rumor, qui circumvolitando nuspiam non crepat, te 25 martii Warsaviae coram aliquot episcopis recantasse et a nostra religione divortium fecisse. Deum testor! me vix ac ne vix quidem induci potuisse, ut crederem partim ob fallaciam famae, quae idem antehac aliquoties, sed ficto de te circumtulerať strepitu, partim ex amore tui, quo naevos tuos imbecillitati humanae imputare solebam nominisque tui integritatem quovis modo a suspitione liberare nunquam non annitebar, partim e sermonis tui, praecipue ultimi tenore, quo nil nisi sancta et salutaria spirabas beneque de te ac tuis conatibus sperare jubebas. Sed proh dolor, tu fefellisti et amicorum expectationem et verborum tuorum fidem, ex cordis malitia, quae nullo modo impunis erit

coram eo, cui in omnem fraudem et perfidiam vindex oculus et confringens dextera. Si quis ex haeresi ad fidem catholicam Romanam puta revertitur anathemate tenetur ferire omnes haereses, canon est 31 concilii Nicaeni, sed pontificiis, ut e codice Arabico collegit Alphons Pisanus, nostra religio est haeresis; si igitur et in huius recantatione eadem execrationis usus es sollemnitate, non dubium, quin te percusserit anathemate propria conscientia, quo nos lingua tua detestabilis. Hypocritico non corde ac ore te ibi egisse, quod egisti, ego nullus dubito, si genium tuum magis magisque perpendo ac ad ejus scrutinium ambages tuas recolligo. Posito, nos de papatu et de quam plurimis sub eo bene sperare, in eo tamen excusationem nostram indulget charitas, si velut tenebris immersi per multa traditionum obstacula ad unum Christum stimulante conscientiae dictamine eludentur. Tu vero, cum clara tibi lux affulserit, et nihilo minus te intruseris tenebris, videris viam affectare ad aeternam caliginem. Te enim singula dogmata Romanae ecclesiae de luce esse credere non patiar mihi persuaderi, antequam patefient conscientiae tuae penetrantia coram tribunali dei in censorio, quem expectamus, die. Si verbis expedienda res, tu facile tenebras pro luce venditares, maxime nunc, ubi lingua tibi venalis facta: verum coram infallibili iudicio futuri diei non locus erit cothurno, sed ibi obmutescet et in exteriores detrudetur tenebras, qui se hic nigro obvelaverit hypocryseos vestimento. Matth. 22. 12.

Quid ipsi pontificii de te debeant sperare, facile augurabuntur, si et conversationem tuam priorem et ipsum defectionis tuae actum ponderaverint. Ab utroque latere nil nisi hypocrisis et simulatio foedissima.

Quotiescunque disputandi occurebat occasio, suspecta modestia ita emollebans modum, ut nec tangeres nec tangereris, veluti pugiles, qui ex compacto rem agunt, non ut caedant, sed lubrica ictuum diversitate spectantium fascinent oculos illorumque se comprobent iudiciis. Testem cito. Collationem inter te et reverendum dominum provincialem in horto tuo antehac institutam, in qua, cum leviter oppugnasses ejus rationes et similia tandem addito luculente encomio de tanti viri facundia et gravitate argumentorum objectorum, ad me telam perficiendam devolvebas ac sub discessum te ejus sanctissimis commendabas precibus, quibus, si erroribus esses involutus, revocareris in rectam viam: de qua formula cum te compellarem, risu me excipiebas, dicens: Conditionalem nil ponere in esse, simulque mutata fabula argumenta ejus flocci faciebas.

Quid, non gloriatus es de victoria contra virum illum celebrem Valerianum Magnum, ipsum et tuae victoriae buccinatorem appellasti saepius? Quid hoc est, nisi testimonium de trophaeo in causa tunc tua. Aut revera vicisti et vincere te credidisti et nunc vim inferis conscientiae et veritati, dum contrarium effers: aut non vicisti nec vincere te sed victum credidisti et sic tunc conscientiam vulnerasti, quae sane tunc efflagitare debebat, ut mature transires ad eos, inter quos habitaret veritas, nobis autem mentitus es jactando victoriam, quae non erat parta, mentitus pontificiis te tum temporis alienum a mente ipsorum fingendo, et sic mentitus deo, non hominibus, Act. 5. 4., temerrimeque laesisti spiritum sanctum istiusmodi aequivocatione, qua te duplicis linguae efformasti virum, non imitatus Christum, qui plana

usus confessione coram Pilato et ad cujus vestigia Paulus cujusvis doctoris veritatis linguam revocat 1 Tim. 6. 13.

Lusisti igitur instar hypocritae in his et similibus et nunc ultimum absolvisti comediae actum Warsaviae; sed sequetur tragoedia, in qua tibi et divinae vindictae totam committimus scenam. Idem alias ex ipso defectionis deprehendendum actu: Si sola conscientia te adegit ad Romanae religionis amplexum, cur non citius et quidem in locis vicinis, alienis te adjunxisti sacris? Quod sane absque tanta itineris molestia fieri potuisset: scilicet adeunda fuit Warsavia, ut et regis et episcoporum larga manus tuam remuneraretur operam, et ita vili pretio venderes devotionem, quam multos annos falso possederas titulo. Ita-ne cum animae periculo et famae dispendio suffulcienda fuit diffidentia senectutis, quae, cum ordinariam deservisset vocationem, extraordinario facinore sibi prospexit de futuris subsidiis? Quid profuerit homini, si lucretur mundum universum et jacturam fecerit animae, acclamat tibi Christus Matth. 16. 26. Quicquid mediorum hoc in lapsu mala concinnavit conscientia, unico halitu divina indignatio novit diffilare. Miserrima possessio, quam peperit iniquitas. Cum nostri coetus gratiam tua decoxisset *πολυπρεπυσμένη* et de reconciliatione dubius haereret, ut Romanae cathedrae te eo firmius commendares nobisque bilem eo acerbius moveres, premenda per aliquot annos haec fuere consilia, usque dum in publicis comitiis fraudulentae defectioni sua constaret solennitas. Sed alia restant comitia, nummo non stipanda consortia, extremum iudicium putes, in quo rationem deo reddes de scandalo dato, de quo nisi ad frugem te receperis, vere verbum Christi tibi competit: Vae illi, per quem scandala, satius ei foret etc. Matth. 15. 6. 7. Tot te illo in loco incusabunt olim, quot in hisce terris te veritatem proponere audiverunt. Quis te vocavit? Erat hoc in loco ad collegas tuos communis tibi sarcasmus et vocationem nostram per apparitores obsignari, petulanter objiciebas. Quis te nunc vocavit? quaerimus ex te, Nigrine? Quis te vocavit? ad concordiam inter pontificios et nos sancientiam, quam ipsi fastidiunt, nos subterfugere cogimur....*) Tua nos vestigia terrent. Aut in omnibus concedendum aut capiti timendum. Haec sane revocatio prorsus extraordinaria sit, necesse est, ac ideo probabili confirmanda testimonio, de quo, cum fueris dubius, non mirum, te in ejus ecclesiae gremium confugisse, quae perpetuo jubet dubitare de salute, ut vult concilium tuum Tridentinum sess. 6. cap. 9. Quis te vocavit ad splendorem mundi, ad caballos, ad cisia spreta functione demandata, an non ille, qui filio dei dicebat: Haec omnia tibi dabo, sic Matth. 4. Nullus dubito, quin plurimum religiosi sub ipso papatu facinus tuum ingeniumque tornatile sint subinde execraturi. Quisnam nostratibus sis, divinabis e meritis tuis. Nec credo quempiam ad scandali tui ictum vacillaturum. Nec enim ut tu forsan capiti tuo, ita nos tibi dictum putamus: super hanc petram etc. Matth. 16. 19 Siccine? Qui autem tam levi motu percelleretur, de eo obtinet illud apostoli: Non fuere ex nobis 1. Joh. 2. 19. Cum areae ventilantur, non frumenta, sed paleae vento abripiante separantur ab area. Ita, cum ecclesia per persecutiones et haereses, deo permittente cri-

*) Zde chybí část.

bratur aut a sathana ventilatur, non viri sancti et graves, sed improbi, leves curiosi etc. ab ecclesia avolant. Nec fere solet accidere, ut circa fidem aliquis naufragium faciat, antequam ceperit naufragare circa mores, ita loquitur vester Bellarminus Tom. IV. controv. in orat. qua declarat, quale animal sit Lutheranus ex apoc. 9. An non putas et nostrates eidem contra transfugas subscribere et eo ipso se contra scandala praemunire. Sed deum immortalem tene tam subito abductum, ut papam pro capite ecclesiae agnoscas et toto pectore amplectaris concilium Tridentinum: cum altera vice nobis hic valediceres, magnifice, crepabas, te Augustanam confessionem ita posse explicare pontificiis, ut concedant, positive in ea non contineri errores fundamentales et vicissim, te nosse ita juxta mentem pontificiorum interpretari ac mitigare decreta concilii Tridentini, ut nos et Lutherani facile concedere debeamus, nihil haeretice positive ibidem contineri: huicque dexterae explanationi te adjecturum tractatum de conscientia simulque obtenturum, ut libertas conscientiarum utrisque evangelicis e liberrimo quodam colloquio inter evangelicos et pontificios habendo publ. Rom. sedis indultis concederetur. Nos equidem videbamus futilem conatum et somnia tua tibi explicanda relinquebamus probe scientes risu et ignominia te explosum iri, si decretis illius concilii, quocum stat et cadit ipsorum causa, mitigationem afingere velles et cereum nasum ut distorquere posses, quoquo versum luberet. Sed nunc in aprico est hypocrisis, quam sub illa ficta interpretatione ut monstrum latere suspicabamur. Aut revera Augustanam confessionem positive nullum fundamentalem errorem continere credidisti, aut non? Si revera, cor tuum ipsemet damnas, cum nunc toto pectore absque mitigatione et limitatione ulla amplectaris concilium Tridentinum. An Augustana nostra confessio prorsus idem cum concilio Tridentino, credant quibus cerebrum in calcaneo, fides in lingua, hypocrisis in toto pectore, si non foedissimum egisti hypocritam, verbis strepens, quod omnia negabis: an non hic vel comicum lusibus tuis actum congrue exornaret acclamando. Mala mens, malus animus: scilicet qui modo ait modo negat. Ter. Act. 1. scen. 1 Andr. Quanam haec limitarunt logica, quanam conscientia? Dum de conscientia scripturis facto loqueris te carere omni conscientia et dum aliis libertatem conscientiarum polliceris, tranquillitatem tuae conscientiae, si quam habuisti, inpetuoso quasi motu deperdis et extrudis, quae, ni mature in viam redeas, olim expergefacta erit tibi verbis ille rodens Esaj. 66. 24.

Sed ad confessionem tuam bimbrem. Papam pro capite ecclesiae agnoscis? Ergo et pro infallibili iudice, quemvis ex ordine paparum; aut iterum ludis. Si illud ibi, ubi infallibilitas papae Eugenii, qui non tantum ob vitae scandula, sed et ut haeticus depositus et sede sua motus est a concilio Basiliensi, et ut vidi in *ἀντρογάγῳ* illius concilii in bibliotheca Oxoniensi, inter alia a synodo verba illa Eugenio extrudendo applicata sunt: Si sal infatuus fuerit, quo salietur, restat nisi ut abjiciatur. Matth. 13. Ita habetur in *ἀντρογάγῳ* epist. penult. ad Frider. Rom. regem ut haeticum depositum: testis ipsa synodus veritate tertia, quam posuit, et cui Eugenius pertinaciter fuit oblectatus, vide concil. Basil. apud Caranzam Pontif. Lesz 33 pr. m. 452. Ubi infallibilitas papae Liberii, quem Arianæ haeresi subscripsisse Baronii

annalibus objiciebas ipsemet jesuitis collegii illius, quod extra Gedanum est in loco vicino, Scotia nobis dicto.

Respondebant equidem jesuitae, papam tunc tantum, ut infallibilem judicem considerari, quando proponit e cathedra; quo audito tu tum temporis nullo modo acquiescebas, speciminis te fortem videndi gratia mihi filum latius diducendum committebas, quo e negotio ita dimissus sum, ut protestatus sim, mihi non satis factum, et quibus satis facerent? Si papa tunc tantum, quando ex cathedra proponit, infallibile est caput, haec autem propositio cum rarissima sit, et tantum legitime fiat in conciliis, sequitur reliquo tempore ecclesiam Romanam versare ac nutare sub dubio capite. Et ut vestra apponamus, quid respondebitur Bellarmino dicenti: probabile est pieque credi posse, summum pontificem non solum ut pontificem errare non posse, sed etiam ut particularem personam; haereticum esse non posse falsum aliquid contra fidem pertinaciter credendo. Lib. 4 de Rom. Pontif. c. 6.

Quid respondebis tuo argumento? Si in ordinatione, ut sacramento Rom. ecclesiae opus, ut in ministro sit intentio faciendi, quod facit ecclesia, ut anathema opponit, obloquentibus concil. Trid. sess. 7 C. 11. At vero ministri intentio in ordinando papa videri nequeat, nihilominus ab ecclesiae intentione discrepare possit; an non hinc dubius haeres de virtute ipsius ordinationis. An vero ex dubia et fallibili intentione infallibilis tibi fides de capitis hoc modo ordinati infallibilitate? Si ais fallis, quia antehac insolubile hoc aut credidisti aut mentitus es.

An concoques ea, quae ponit Bellarminus Lib. IV de Rom. pontif. C. 5: si papae errarent praecipiendo vitia vel prohibendo virtutes, teneretur ecclesia credere vitia esse bona et virtutes malas, nisi vellet contra conscientiam peccare. Tenetur et in rebus dubiis ecclesia acquiescere iudicio summi pontificis et facere, quod ille praecipit, non facere, quod ille prohibet, ac ne forte contra conscientiam agat, tenetur credere bonum esse, quod ille praecipit, malum, quod ille prohibet.

A capite ad concilium illudque Tridentinum. Totone illud amplecteris pectore et singula ejus dogmata?

An credis unicam formalem justificationis causam esse justitiam dei, non qua ipse justus est, sed qua nos justos facit et quae nobis inhaeret, ut ponit concilium Tridentinum sess. 6 c. 7. Aliter Petrus in concilio apostolorum, qui formalem justificationis causam assignavit fidei in Christum, non inhaerenti justitiae operum. Per gratiam domini Jesu Christi credimus nos servatum iri. Act. 15. 11. Consensit Paulus: ei qui non operatur, sed credit in eum, qui justificat impium, imputatur fides, *λογίζεται εἰς δικαιωσέν η̅ς*; ubi in versione Syriaca habetur particula exclusiva. Solum tantummodo: qui tantummodo credit in eum, qui etc. Rom. 4 v. 5. An credis in sancta eucharistia conversionem fieri totius substantiae panis in substantiam corporis Christi et totius substantiae vini in substantiam sanguinis ejus, ut sancit concilium Tridentinum sess. 3. c. 4. Cum hoc ipsum non crediderit papa Gregorius VII, qui dubius de hoc dogmate Attoni et Cunoni, cardinalibus injunxit jejunium et missarum celebrationem extraordinario voto, sub quo deberent sollicitare deum, ut si equidem verum hoc dogma, visibili quadam de Gregorio VII

conflasse vult conjicere libr. IV de Rom. pontif. c. 13 sed et Gratio professore pontificio Coloniensi fol. 40.

An tu credis, Christum ipsum aquam vino in calice offerendo miscuisse, quod asserit concil. Trid. sess. 6 apud Caranzam can. 7? Cum tamen in ipsa huius sacramenti institutione Christus tantum panem et vinum adhibuerit, de fructu enim vitis, de quo biberat, annectit clara verba insequentibus Matth. 26. 29. An tu credis damnandos, qui reliquias sanctorum non venerentur putentque opis impetrandae causa sanctorum memorias frustra frequentari, ut statuit concil. Trid. sess. 9. apud Caranzam p. in 597, cum tu ante triennium pro cathedra ad confusionem papatus de reliquiis et ossibus sancti Dionysii litem agita-veris gravissimam, ac utraque pars assereret, penes se illius sancti esse monumentum, Leonem IX papam ita equidem controversiam illam diremisit, ut penes solos Ratisbonenses reliquias illas esse statueres, interim vero et Parisienses easdem Parisiis ut praesentes colere non desistere; ita stringebas in explicatione evangelii illius dominicae, quam antiquitas vocavit Reminiscere.

An tu credis traditionibus non scriptis fidem habendam, ut habet concilium Tridentinum apud Caranz. sess. 4 p. m. 477? Utinam scriptis credidisses, sic forte non adeo leviter vertumni et rotae instar velut alter Erebolus fuisses circumactus. Verum, cum saepius clarae scripturae loca in abusus distorseris, simul pontificiam religionem in multis, ut fanaticam, descripseris, satis argumenti est nobis et pontificiis, te non toto pectore, sed simulato sono amplecti concilium Tridentinum. An non tota natura tua hunc lapsum quasi praesagiens podagrae et aliorum malorum adminiculo te ab illius religionis amplexu detertere voluit, dum te ad geniculationes, processiones, signationes crucis superfluas plane effinxit ineptum

Restat naturae dominus; qui ni mature revertaris, miserrimum naturae tuae ergastulum brevi destruet tragico ictu. Memineris igitur, unde excideris, acclamat tibi Christus Apoc. 3.

Unum insuper demiror, quomodo nimirum jactare nunc queas antiquitatem religionis, quam amplecteris, provocando ad concilium Tridentinum, velut ad sacram anchoram? Si concilium Tridentinum antiquitatis tuae fulcrum, nostra equidem religio antiquior. Si vero a prioribus oecumenicis vera derivanda antiquitas, nostra antiquissima, tua nova est, quia quam plurima, quae habentur in Tridentino, nunquam stabilita sunt, imprimis quae suspensione carent, oecumenicis. Hinc sub Sigismundo tempore Constant. concilii sub medio papatu Nicolaus de Clamengiis archidiac. merito quaestionem movebat, an credendum, cuncta universalis concilia, quae scilicet a papa coguntur, ejusdem et aequalis esse auctoritatis cum primis, et si ita, cur de solis quatuor dixerit Gregorius, illa se venerari ac suspicere, quasi 4 evangelia aut totidem paradisi flumina? Fascic. Rer. expetend. et fugiendar. fol. m 199. Tandem, si antiquissimum, quod verissimum, ad scripturam s. intrepido pede recurrendum. Quo admissio nos confidenter ad veram provocamus antiquitatem cum ecclesia Waldensi, quae ideo a Romana expulsa, quia haec illam novitatis in quibusdam, utpote et in regimine et genere doctrinae arguit, eamque vestigia illius Romanae, ad quam D. Paulus egre-giam illam exaravit

epistolam, in multis deseruisse, conquesta fuit, qua de controversia agitata, cum Warsaviam abiturus esses, inter nos quidem jacta fuit alea: sed quam frigide responderis, testes appello, quotquot aderant, et silentium tuum, quo adhuc premis problemata mea ad votum tibi de hac materia transmissa. Quo prior Romanae factus es cathedrae, eo magis et tibi, ut dictatori, forsan imposterum ascribes jus infallibilitatis, sed nondum absolutus es ab haeresi, nec dum tibi omnia satis firma. Multa cadunt inter calicem supremaque labra.

Difficile est, fateor, nunc contra te scribere, ut contra eum, qui novit proscribere, ut pote fulmini propior. Verum enimvero Romanae ecclesiae suum jus et dogmata defendenda relinquimus, tibi vero, qui simulac credere quod improbat conscientia tua, hypocrisin merito exprobramus. Si putas, caecos affectus mihi tingere calamum, mihi injuriam facis. Dolor e miseria tua conceptus mihi praebebat atramentum: quo familiarius prae ceteris mihi constitit de tua conversatione et moribus, eo apertius nunc e contrariis actionibus possum inducere et colligere argumenta et convictionem simulationis tuae. Cum Aeneas Sylvius adhuc inter clericos ceremoniarum constitutus, ut scriba adesset concilio Basiliensi, inque ejus descriptione, quomodo papam sub conceptum esse debere, decretum esset, bona retulisset fide, postea vero ipse factus papa et nominatus Pius quaedam in praxi, ut non observata in concilio exerceret, scribebat de eo Pontificius ille, Gratius ad Helmannum. Multa approbavit Sylvius, quae postea negavit Pius: ita multa statuit olim Nigrinus theologus, quae destruit nunc factus politicus. Memineris, quam seria voce depinxeris peccatum in spiritum sanctum, cum quidam a Judaismo, ad quem transierat Christianus, ut dicebat, se abdicaret nostraeque religioni nomen daret. Te quoque per simulationem tuam spiritum sanctum gravissima affecisse tristitia, certissimum est. Regredere in rectam semitam, ne ubi veritatem in injustitia detinueris contra conscientiam longius progressurus, tandem tradaris in sensum reprobum. Forte putas, etiamsi ore amplectaris, quae a veritate aliena sunt, corde te tamen retenturum fidem. Periculosissima tentatio. Jam olim haec a nobis postulat Christus: Qui me non confessus fuerit coram hominibus etc. Matth. 10. Corde creditur ad justitiam, ore fit confessio ad salutem. Rom. 10. Si ad pristinam frugem redieris, haec, quae scripsi, una litura expuncta sunt, sin merius scripta sint, ad tui confusionem. Deum vero ex animo imploro, ut te vera donare velit conversione et paenitentia. Vale et respisce, et sic, ut ante, me habebis

Tui amantissimum et observantissimum

J. C.

Dantisci XX Apr. anno 1643.

In Nigrinum bis Lutheranum, bis Reformatum, et si diis placet, semel Catholicum (quod factum est).

Scimus Ruffinum, quem dicimus esse Nigrinum,

Scimus utrunque rubrum corpore, mente nigrum.

Vertice vulpinus vulpina fraude Nigrinus
 Fallere quemque solet, si nequit, ipse dolet.
 Regibus imponit, satis ampla hinc dona reponit.
 Vos si fraude ferit, quis modo tutus erit?
 Subdola vulpino mens est mansura Nigrino,
 Quisquis ab hoc quaerit commoda, damna feret.
 Anseribus vulpes (nihil est, quod caetera culpes
 Bruta) favere solet, nec procul esse volet.
 Taliter hic magnis ducibus vel millibus agnis
 Fit comes, ut sapiat, consilium hoc capiat.
 Vulpes agit caute, quo possit vivere laute,
 Versat corde dolos, ut capiat nebulos.
 Hinc memor ergo doli, Nigrino credere noli,
 Cum tibi dicit AVE, tum tibi quaeso CAVE.

(Coll. Dr. Prümers, fed. státn. arch. v Poznani.)

LXXXVI.

Komenský Jungovi.

Z Elbinku 1643 — 5./15. června.

Odporučení bremského lékaře a theosopha J. Kozáka z Prachně. Pozdrav Tassiovi. Pisatel si stěžuje, že se musí zabývat obtížnými učenými knihami místo realii.

S. P. Praeclarissime D. Jungi. Ex quo Te sub discessu a Suecia de negotiorum ibidem successu (quantum ad studii Tui Philosophici promotionem) edocui, quid Vobis fiat, nihil amplius innotuit, neque id a Vobis vel aliunde exquirere occasio fuit. Nunc ut aliquid de invicem cognoscamus, opera visum est uti praesentium latoris, qui a nobis, per vos, ad sua rediturus, Te coram salutare et alloqui (non magis mihi ea re gratificaturus quam suomet obsecundaturus genio) proponit. Est is verioris philosophiae (in naturalibus praesertim) sagax indagator, cuius in ea re felix curiositas publice jam editis in lucem libris notescere coepit, indesque majora expectamus, D. Johannes Sophronius Kozak a Prachyen. Nominasse sat est, umbram hominis habes: ipsum videre si voles, audi. Audies eadam opera, si voles, de me etiam studiorumque meorum statu, ita enim scriptionis facere potero compendium. Commendo Tibi hunc, non tantum ut amicum nostrum, sed ut virum bonum ex asse, cui nihil nisi rectum et simplex cordi est. Satis dixi: quia omnia dixi, quod ad commendandum Tibi tali hunc talem sufficiunt. Salveat ex me Clariss. D. Tassius; cuius aequae ut Tuae res, aut spes, quo sint statu, cognoscere aveau. Mihi adhuc cum verborum corticibus lucta est, eaque ultra quam cogitarem et diuturna et molesta. In refingenda et perficienda Janua LL. et adjunctis libellis (suasu et rogatu multorum) occupor hucusque. O quam vellem *λογισμῶς* hac pertaediota (meliorum desiderio realium) defungi semel! Deus me juret! Vobisque simul, qui severiores colitis Musas, felices largiri

successus. Valet meumque hunc (et si vultis communem posthuc) animum commendatum habete amoris et candoris Vestri. Elbingae Borussorum
2/13 Junii 1643.

Excellentiss. D. Tuae observantiss.

J. Comenius.

(Otišt. tamže jako č. LXXXII.) >

LXXXVII.

Komenský Nigrinovi.

Z Gdanaka 1643 — 12. července.

Nové výčitky, zvláště vzhledem k adresátovým irenickým srahám: způsobem Nigrinovým by bylo ovšem snadno utvořiti jednotu církve, ale jeho předešlým přátelům je to nemožno; tito ještě i nyní každodenně litují a očekávají, že se N. obrátí, k čemuž jej i pisatel srdečně vyzývá, a pro případ opačný velikými ztrátami hrozí: konečně prosí aspoň za odpověď, by si mohl nějaké mínění o stavu věci utvořiti.

Salutem et lucem a Christo.

Mi domine Nigrine, verum inter nos hactenus vixisse amorem nec ego dissimulo nec tu negas. Testes tui in me adfuere iudicia a te de me vel absente candide lata, quae saepe alienis percepi auribus. Testes mei in te amoris praeter alia sunt hae, quas tibi scribo, lachrimae, quibus lapsum tuum gravissimum anxie deploro. Haecine concordiae tuae studia, hincine pacificationis tuae fervor, ut ante tentata conciliationis primordia saltum faceres ad partem suspectiorem. Judicet mundus universus, quo colore prodas fraudem, quae latibulum fixerat sub specioso conatu. Caetera divina iustitia. Non nego, si omnes tua premeremus vestigia, dissidia et controversias inter pontificios et nos agitas, quam facillime sopitum et singulos ad pristinam unionem revocatum iri. Si quidem ubicunque partes dissidentes in unum coalescunt corpus, non est de quo ulterius inter se digladiatur. Verum hoc modo pessum iret veritas. Nec sic tantum cum pontificiis, verum etiam cum Weigelianis, Mennonistis, Socinistis, imo Turcis facile posset iniri concordia. Ubi singula concesseris, de quibus fuerimus collectati, nemo erit, qui non fraternam obtulerit manum haereticamque expunxerit censuram. Sic Servetus Hispanus ille anno 1531 vafro commento Christianis summae tranquillitatis spem ex eo instillare conabatur, si trinitatis dogma non usque adeo urgerent Sic enim futurum, ut brevi lucrarentur Turcae perpetuamque pacem ecclesiae redderent. Idem svadet praxis tua. Si papam agnoverimus pro legitimo ecclesiae capite, totoque pectore amplectamur concilium Tridentinum, non amplius timenda nobis tonitrua Romani palatii. Verum quid putas? An non eodem consilio Christo a Pharisaeis studium pacis svaderi poterat? Utique et mortis ignominiam et ludibria molestissima evitasset Christus, si errores illorum communi approbasset suffragio aut profundo honorasset silentio. Verum altior lex ipsi in oculis. Amica synagoga, patria, magis amica veritas, quae sanguine potius erat obsignanda, quam ut cum ipsius dispendio et divinae gloriae jactura humanae consulereetur tranquillitati. Eadem nobis obligatio

idem animus. Maledicta pacificatio, quae veritatem vulnerat, detestabilis concordia, quae conscientiam sauciat. Junctim haec ponit scriptura et paci veritatem antelocat. Zach. 8. 19.

Hinc demiror te adhuc praetendere conciliationis studium: aut mundum insanire putas aut te mundus. An ductum tuum sequentur nostrates, qui antequam classicum conantur vel induciae parentur, te ad hostium turmas transvolasse certi sunt? Omnia illi fluxa, qui Christo inconstans: Nulli firmus, qui veritati perfidus, nulli dux, qui bonae causae tergum vertit, antequam decertetur dubio Marte. Monstratum esse oportuisset, quid lubrici, quid falsi foveremus, antequam desereres causam, quam prolixo conatu defenderas tot annos, ut communem. Dicis nostro bono factum transitum tuum, ut eo facilius pontificiis candor noster patesceret. Niger candor, qui illegitimo se prodit medio. Non facienda mala, ut eveniant bona, canon est apostoli Rom. 3. 8. Dicis te anathema futurum pro fratribus ad exemplum Pauli, modo ipsorum pacis consulator Rom. 9. 3. Ast nuspiam lego Paulum Judaeorum errores denuo toto pectore amplexum Christianamque ejurasse religionem. Ubi autem impingitur in circumstantias, pessime provocatur ad integritatem exempli. Sane quaecunque tu aggredieris media, non sunt via ad pacem, sed ad turbas et prosecutiones. Aut nec nos resistimus, si avocamur legitime (de quo tamen totus dubito) nec tu, Romanae ecclesiae errores amplectimur et sic haereseos arguemur: aut si nobis non omnia tuta nec comparemus nec consentimus et sic contumaciae damnabimur. Vel quocunque tandem modo causam tractaverimus, res erit periculosissima. Si veritatem demonstraverimus, infallibilitas papae aliter judicabit. Sin veritatem jactent a parte altera, alio indigemus iudice, quem nec statuent nec indulgebunt Romani, cum non s. scripturae has partes deferant. Satius igitur tibi, nihil horum attentasse, nedum nostris ecclesiis plus calamitatis concitaveris, mensuram peccatorum tuorum ita adimpleas, ut nunquam forte, an detur elucari. Tui auditores adhuc quotidianis suspiriis tuam optant et expectant conversationem, quam et ego ex animo precor. Faxit deus, ut subitaneo motu te expedias ab illo malo, in quod te maturo consilio et ita quidem detestabiliori praecipitasti titulo. Rigidiora, quae sub priori excidere calamo, extorsit indignatio, qua quam aegerrime ferebam, me deceptum ab eo, cujus ultimus halitus vel sani quidquid sperare saltem pro amicitiae lege jubebat, non igitur haec animum tuum repellant a reditu, quem svadet res ipsa, postulat conscientia tua et anhelare debet animae tuae miserrimae salus, si non reverteris, haut dignior es blandioribus, sed istiusmodi litteris, quae lapides et rupes loquantur. Ego tamen ita pergam exercere amorem meum, ut perpetuo de te convertendo deum anxie sollicitem. Ah, mi Nigrine, sequere revocantem, ne, si quondam volueris, praecidatur tempus, quod irrevocabile est, et intercludatur spiritus, qui longa libertatis intervalla forte sibi nunc somniat et fallaci meditatur conceptu. Seria paenitentia nunquam sera, sed sera non semper seria nec certa. A momento pendet, quod disturbat aeterna. Motu nunc opus et lucta, ne aeternum lugeas. Liquescent mundi hujus elementa, antequam hodierna Romana dogmata cum primiaevs concilia-veris. Si igitur perstiteris in opinione suscepta, vae tibi acclamat spiritus

sanctus sub eorum sensu, qui tenebras lucem dixerint, lucem tenebras Es. 5. 20.

Veterum mutua erat paraenesis. Idem inter nos obtineat. Esto nobis et erimus tibi. Nos pro te precabimur, tu sequere desideria nostra, et erit, de quo gaudeat conscientia tua et gratulentur sibi vota et suspiria pro te suscitata; te in omnibus et singulis Romanae doctrinae et quidem hodiernae subscripsisse, ne somniare de te possum, nedum credere, ni conscientiam prorsus oppresseris. Si igitur pristini amoris scintilla me quam proxime aliquo dignare responso, ut, quod tandem de te sperem, qualicunque conijciam ratione. Deus interim tibi meliorem mentem. Vale et ei rescribe, qui animae tuae nunquam non bene ex animo praecatur et hoc titulo est salutis tuae amantissimus.

Dantisci XII juliü 43.

(Coll. Dr. Prümers, fed. státn. arch. v Poznani)

LXXXVIII.

Mochinger Kurtzmannovi (úryvek).

Z Gdanska 1643 — 5. zář.

Chvála Hartliba, který spisovatelům při uveřejňování jich děl velmi obětavě pomáhá.

„...Sunt mihi sane in amoribus, qui eruditos viros subinde hortantur ad edendos libros, quos non nonum tantum in annum aliquando premunt, sed et in aevum, et tandem etiam opprimunt suppressuntque, simul famam, simul publicam utilitatem negligentes. In Anglia hodie aliquis vivit, quo nemo est industriior (quae vox quibusdam non est spreta) in opere tam laudabili. Igitur digito idem monstratus a Stresone in Technologia Theologica: qui viri se non satis demirare posse scribit eo in genere indefessum studium, ut extorqueat autoribus libros, quorum multi in lucem non venissent, nisi ejus obstetricio auxilio in lucem protracti fuissent. Is est Samuel Hartliebius.“

Ze Stresova spisu „Technologia theologica“ jsou zlomky v Brit. Museu.

(Excerpt. vydavatel.)

LXXXIX.

Komenský Hottonovi.

Z Elbinku 1644 — 18. 28. zář.

Clarissime vir, Dne. pater, in Christo observande.

Reversus a conventu Orlensi nudius sextus reperi tuas ad me datas 27/17 August. ad quas prima statim hac occasione respondeo cum utrinque intersit, non diu suspensos teneri. Primum autem de publicis aliquid. Convenerant trium Synodorum (utriusque Poloniae et M. D. Lithuan.) delegati, ad 24. Aug. Orlae, in Lithuanis confinibus, (ditione Illustrissimi Principis Radzivilii) viri primarii, e Politicis 18, e Ministris 22. aliquanto plures; duravit congregatio totos dies 13, continuatis licet sessionibus quotidie a matutina concione ad vespertinam usque (horis enim publicis exhortationibus inchoabantur et finie-

bantur deliberationes omnes). Primum fere biduum consumptum fuit religendis cum Invitatoriis, Episcopalibus et Regiis, tum quae ab illis ad Pontificem in hoc negotio scripta (mirabiliterque in manum nostratum venerunt, quibus reductionem haereticorum per hanc viam certo pollicentur): et denique Judiciis super hac re academiis, virorumque doctorum absentium. Tertia demum die ventum fuit ad sententias dicendum a praesentibus, primum Ecclesiasticis, deinde Politicis ex ordine, ubi varii incidebant nodi, sententiarumque collisiones acres: aliis nullo modo comparandum ad laqueos istos contententibus; aliis comparandum omnino certa spe, divinitus id agi, ut adversarii dominandarum Papatus turpitudinum ipsimet optatas frustra majoribus nostris offerant occasiones. Tandem post ventilationes multas stetit, declinandum esse colloquium hoc, si honeste possit: sin adeundum; sed conditionibus ita presse circummunitis, ut veritati inde metui nihil possit. Declinandum autem non deprecatione aut simplici excusatione multo nimis aperta denaegatione (quod in occasionem calumniarum, et triumphi, et prorsus tanquam contra contumacios, certo rapetur) sed descriptione conditionum, quae in se justae sint, negarique nisi ab aperte iniquitatum causas praebentibus non possint; ut bonae causae fiduciam, malae formidinem ac desperationem secum ferrent. Tum ut eadem occasione aequitas causae nostrae, et innocentia majorum nostrorum, ab Ecclesia Romana cessionem facientium mundo nota fiat, ac ad adornandum esse jam nunc responsum publicum, tam ad Episcopos quam ad ipsam S. R. Majestatem: non cum Episcopis tamen actionem intendendo, sed ad thronum S. R. Majestatis causam deferendo, ut ille diem conventui dicat, utramque partem adesse jubeat, ipsemet (exemplo antiquorum Regum et Imperatorum, autoritate sibi divinitus data) praesideat etc. Conscriptae itaque sunt litterae breviores ad Do. Archiepiscopum et Collegas, prolixiores ad S. R. Majestatem: missaeque illae per cursorem, hae per legatos tres, viros nobiles, pios, graves. (Quorum copiam mitterem jam: sed quia intelligo ante octiduum jam, missas Dantisco Leydam et Ultrajectum, ubi clam non habebuntur: prodibuntque jam typis quoque, ignosco, quod tibi et mihi parco.) Postulatum fuit humillime a Majestate sua ut colloquium illud in ver futurum, aut aestatem praeferretur, quum impossibile sit tanta temporis angustia res tantas adornari

Otištěn jest zde počátek listu, z něhož ostatek co zlomek uveřejnil Patera v Korresp. Kom. str. 83. Celek nachází se ovšem jen v opise bez nápisu a bez podpisu v Brit. Mus. Sloane Ms. 1405 fol. 217.

(Coll. vydavatel.)

XC.

Komenský Matthiaemu.

Z Elbinku 1644 — 28. listopadu.

Posílá dílo Neufeldovo (Komenského pseudonym) proti Valerianovi a sděluje novější zprávy, zvláště o projektovaném colloquiu a o Nigrinovi, jemuž v Římě nedůvěřují.

Ku konci naděje a přání vyhnancův pro švédské zbroje. Připojuje žádost baronů Schönaichů, by ji kancléři odevzdal, v níž si přejí, by se při uzavření míru na ně zřetel vzal.

Admodum Reverende D(omin)e!

Rescripsi nuper, mihique Tuas cum Idea Ordinis boni in Ecclesia recte redditas significavi. Caeterum occasione per amicum data, si quid ad Vos vellem, adhuc patere ante hiemem viam, volui has addere; tum ut redhostimenti loco (nuper id oblitus) adjungerem aliquid, tum ut Vobis gaudia Vestra gratuler. Mitto luctarum nostrarum hic specimina quaedam: Epistolam scilicet Episcoporum Poloniae Invitatoriam, cum Responso Evangelicorum ex Conventu Orlensi: et scriptum in Valerianum Magnum (qui dementaverat Nigrinum, hic autem alios) Ulrici Newfeldii: quem agnosces, qui sit, e stilo forsan, et circumstantiis. Ita visum amicis, non aperte se implicare tricis illis, et tamen satisfacere conscientiae, propriae et alienae. Nunc in eo res est, ut novus Pontifex (Innocentius Xus) Regi et Clero Poloniae exprobet, quod Haereticis tale Colloquium caritativum indulgere, citra consensum sedis Apostolicae, ausi sint, prohibereque id dicitur. Maximae invidiae pars devolvi dicitur in Nigrinum, quem Romae suspicantur, acerrimum sedis Romanae hostem, sub apostasiae pallio non aliud quaesivisse, quam ut Ecclesiam Polonicam a sede Romana avcheret, Pontificemque in Polonia constitueret Archiepiscopum Gnesnensem, quem et talia persuadendo dementasset. Adest nunc Varaviae Pontificis legatus (ubi et Nigrinus est) scrutiniis illis intentus: Eventum expectamus. (Hem Babylonicas confusiones!) Colloquium itaque vix procedet, quia vix audebunt: fierique facile potest, ut provocatores primi ex arena fugiant. Id autem patebit in ipsis Comitibus, in Febuario celebrandis. Vos orate pro nobis.

Vobis nunc jam celebrari Comitibus (simulque Synodum) fama accepimus. Non deerunt nostra quoque ad Deum suspiria, ut Rex Regum solemnitates Vestras felices esse jubeat, Serenissimae Reginae Vestrae coronam ipsemet de Coelo imponat, Sceptrum ejus roborat, victoriarum cursu continuo donet, donec tranquillatum se videat Orbis Christianus. Id enim Vobis propositum esse, armisque Vestris non aliud quam pacem publicam quaeri, persuadent sibi boni quique: ideoque armis Vestris sua jungunt, gemitus et lacrymas, quibus expugnari credunt iram Dei, propitiumque reddi Illum, qui si pro nobis, quis contra nos? Mitto simul ad Te libellum cum literis amici ad Te; aliorumque (cum sigillis sex) ad Eminentissimum D. Archi-Cancellarium, quibus (ut intelligo) Illustris familia Schönaichianorum Baronum, ut in Pacis tractatione sui habeatur ratio, petunt. Quaeso libeat illas ad manus Illustratissimae Suae tradere, cum humillima ac devota Votorum meorum denuntiatione. Ita Vos misericordiae Dei supplex commendo.

Admodum R^de Dⁱ Tuae

observantissimus

J. Comenius.

28 Novembris 1644.

Admodum Reverendo Viro, D. Johanni Matthiae, SS. Th. Dri. Episcopo Strengnensi. Domino observando.

(Coll. Dr. Prümers, fed. státn. arch. v Poznani.)

XCI.

Komenský Starším Jednoty.

Z Elbinku 1645 — 6. února.

Také jeho došla zpráva, že má býti konáno colloquium. I táže se vzhledem na dřívější jedno usnesení, pokládají-li snad za potřebné svolati ještě dříve synodu, což on za nutné nepokládá. Žádoucí by bylo, aby někdo z nich byl po čas sněmu ve Varšavě. Svoje hypomnemata miní dátí jednomu bratrovi pro ty, kteří se sejdou.

Christus lux nostra, dux noster!

Venerabiles Viri, fratres in Domino et Collegae charissimi.

Sperabamus nos provocatoribus nostris posuisse obices, ut bellare non tam volupe esset. Id autem frustra nos sperasse, jam patet: postquam Colloquium istud non sublatum, sed dilatum esse videmus. Venerunt enim ad nos quoque Sacrae Regiae Majestatis universales, propositum urgentes, et ad Augustum hujus anni denuo invitantes. Contigit me cum aliquot viris sapientibus ea de re per cosdem dies conferre sermones, quid nobis, sic jam stantibus rebus, faciendum esset. Et quia consultationum illarum pars aliqua consignata est, egoque literis nuper mihi redditus, duorum e Vestris, Vos pariter sollicitos esse, nostrasque hic scire optare cogitationes, monitus sum: en communico nostras illas cogitationes! Vobis duobus primo, quia Vestrum est primario videre, ne quid erretur consiliis, praesertim sub initia. Memini scripsisse Hartmannum, Vos cum Thorunij essetis in Octobri conclusisse, si procedet Colloquium, ut praecedat Synodus. Videndum Vobis relinquo, an sit opus? Mihi non videtur. Quid enim ibi? Praestat Conventum generalem, qui Synodum generalem repraesentet, qualis hic describitur. Deliberate de his cum Deo. O si possibile sit alterum Vestrum sub Comitiorum tempus esse Warsaviae, consiliorum causa! Ibi enim terminari oportet ea, quae rebus nostris aut fundamenta bona (quod faxit Deus!) aut ruinam (quod avertat Deus!) dabunt. Illustrissimus Dominus Pomerelliae Palatinus cogitat suum Aulae Ecclesiam ad Comitium secum sumere (quia Principem Radzivilium ab initio affuturum spes non est, ne ergo careant Evangelici sacris). Et quia de his mature satis ad Vos scribere non potui, fortassisque Domini Patroni Vestris ex oris abierint, cogito quaedam illa hypomnemata in manum committere Fr. Episcopii. Si quid Vos Vestris aliquid simile aut diversum dederitis, conferant ibidem consilia: Nos autem Deum taciti oremus, ut illorum cogitationes et consilia sic dirigat, quo nusquam aberrant. Expectabimusque, quid nobis de omnibus his rebus (praesertim Synodo aut Conventu praeliminari) decreturi sunt. Caeteris enim post non deerit cum Deo consilium. Valete. Dabam 6. Febr. 1645.

Vester in Domino

6. Febr. 1645.

J. C. /

Reverendis et Clarissimis Viris, D. Martinio Gertichio et Johanni Bithnero, Ecclesiarum U. F. M. P. Superattendentibus fratribus in Domino observandis.

Bezpochyby naráží tu na svůj írenický spis napsaný roku 1644. (Hypomnemata quaedam de pace ecclesiae).

Coll. Dr. Prümers, řed. státn. arch. v Poznani

XCII.

J. Regius Matthiaemu.

Z Gdanska 1645 — I. května.

Díky za podporu mu poskytnutou. Rád by za to poslal spis velmi chválený. Echo na spis Valerianův, avšak ještě ho neobdržel. Zprávy o nastávajícím konventě a o nadějích vyhnancův skládaných ve vítězství Švédů. — Ku konci prosí o obnovení podpory.

Excellentissime Vir ac Reverendissime in Christo Pater Domine Patrone mi honorande,
Salutem et prosperitatem constantem a Deo.

Quum primum intellexissem, Inclytam Regni Sueciae coronam, non sua tantum quae-
rere, ut quidam sat audacter calumniabantur; sed communem omnium Evangelicorum
maxime oppressorum causam agere: adeoque quod insigniter Regium est, injuria per vim
afflictos, patria ejectos, juri suo restituere velle, illico ei addictissimus assiduus precibus
assistere, ac prosperrimos successus precari, non intermisi: praecipue ex quo, me exulem
aerumnis tantum non consumptum, egregio vitae subsidio Serenissima Regina, Te interces-
sore, anno superiori clementissime sublevavit, ac recreavit, id ardentius egi: Quod ubi
etiam in conspectu Dei placuisse, et Serenissimam ac potentissimam Sueciae Reginam ac
coronam ab illo tempore veluti divina remuneratione, majoribus et insignioribus victoriis,
exaltatam et provectam subinde magis esse, considero, etiamnum solertius instare, ac Vobis-
cum Deo Laudem et Gloriam tribuere: atque rem totam ipsius omnipotenti brachio ac
benignitati amplius committere pergo. Dici non potest quam sancte factum fuerit, quod
ita Christus tum in me minimo suorum a Vobis exceptus sit. Utique non deerit Ipsi unde
gloriosissime compenset. Et mea officia uti devinctissima ita promptissima erunt. Quod
injunctum mihi discedenti fuit, si quid forsitan excellentius ac lectu dignum, prodiisse in
Lucem comperiar, ejus ut copiam vel exemplar ad Vos mittam, memoria recolui, et his
intentus fui. Sed hactenus nihil ejusmodi observare licuit. Monachus quidam Valerianus
pro aliquot Articulis Pontificiis Libellum edidit et eo scripto Echo, seu responsum politum
ac modestum elicit, adeo ut hoc Regi Poloniae placuit, et Monachum Regi respondere,
se amplius huic addere vel adimere non posse, tantum Romanam Hierarchiam contrarium
tenere, ex ore Illustrissimi Domini Guldensternii amicis fide dignus retulit. Id si videre
libeat, modo certior reddar, emerem et transmitterem.

Colloquium illud Thorunii certo futurum est, et jam praeparationes rationabiles fiunt:
Rex ut compareant Evangelici novo scripto urget, Theologos Papisticos ad aequilibrium
cum Evangelicis quidem demittit. Sed adhuc Papam Summum caput Ecclesiae indigat,
Evangelicorum ab eo separationem dissidiorum causam subindicat. Quocirca diversa scri-
buntur de eo judicia, quidam aliquid boni, quidam nihil inde sperant. Quidam Regiomonti
et Dantisci Zelotae Reformatos excludere et soli cum Papistis agere vellent; sed cum Rex
utrosque poscat, et exempla Antuerpiana, ac pacta cum Papistis Hoenae, qui Hoe 5 Martii
mortuus est, cautius agere doceant, Reformati adesse atque interesse volunt. Dominus
Ernestus Andraeae concionator Gedanensis ad D. Petri, Tuae Rdissimae Dignitati honori-
ficentissimam salutem scribi petiit, et horum omnium testis est. Reliquiae exulum Bo-
hemiae illustri Victoriae Suecorum 5 Martii ex hostibus reportatae, cujus relationibus
Europa jam personat, aggratulantur, et prae gaudio consilii inopes, in assiduas preces, ut
Victoriae plenitudo cum sua Liberatione jam perficiatur, procumbunt atque in cogitationes
deveniunt: Quibus mediis et viis amplius a Sereniss. et potentissima Regina et Corona
Sueciae requirere vel impetrare queant ut rebus ulterius succedentibus, aequo tempore Suae
Restitutionis in nomine Domini actum aggrediatur, et forsán Libertate redeundi exulibus
in Patriam publicata, salvos conductus exemplo Cyri adjungat: Restitutis atque in tutum
alicubi recollectis, Libertates Regni gratiose confirmet, et conventionem facta de gratitudine
debita, ac partorum tuitione, Genti semineci afflictissimae, Literis Majestatis, in Confes-
sione consensu et confederationibus, cum provinciis incorporatis jam ante nutu Magistratus
initis, libere uti et gaudere permittat: adeoque opus illud Regium vindicationem oppres-
sorum in Libertatem, tanquam opus summae charitatis et justitiae, maxima cum laude et

honore suo perficiat cuive honorem electionis in Regem maxime convenire censeat, clementissime innuat, aut quos interea praefectos et gubernatores in Provinciis et tractibus esse expediat, clementissime expendat. Si Reverendissimae Tuae Dignitati quod horum occurrere atque ex sapientibus intelligere contingat, orant ut vel breviter saltem ad me aut ad aliquos ordinum scribatur, quo operi manum adhibere queant. Sic de reliquiis Gentis miserimae et de Christi membris maestissimis Tua R. Dignitas bene merebitur, et ad coronam gloriae pondus eximium addetur. Vivat et floreat excellentia Tua perpetuum.

Dab. Gedani Anno 1645 Maji. 1.

TRD. A.

Johannes Rgius quondam in Bohemia
Ecclesiae Satcensis Decanus nunc, 23
annos pro Christo exul mppria.

P. S. Subsidium vitae superiori anno acceptum jam minuitur, et paulatim consumitur: recidiva egestas ceu vir clypeatus instat: Sollicitudo angit: et desunt hic qui intelligent: opprobrium Christianorum esse, virum bonum egere necessariis. Cogor iterum de aliquo itinere ad Charitatem Christianam suscipiendo cogitare: et nescio quo me vertam, ea res est mea mors et quiddam amarius! Tam bona spes apparet desideratissimae Restitutionis, et opera mea a compluribus, ad plantandas novellas Ecclesias et convertendos peccatores, ardentem expectatur, ubi paucissimi jam supersunt Pastores aut forsitan nulli magis idonei. Ego tamen egestate conficior. Audivi ab initio exiliorum nostrorum per Charitatem Praesulum Suecorum more primitivarum Ecclesiarum collectas sacras haud poenitendas ad Solatium exulum in quaedam Germaniae loca fuisse missae: o sanctum factum! Sed ego ne obolum quidem inde accepi. Quia quamdiu e facultatibus meis quas ex ruderibus Patriae effodere licuit sat tenues, victum et amictum habui, eo contentus aliis magis egen-tibus ne tantillum quidem praeripere pium duxi. Nunc nunc si quid ejusmodi offerat Deus, et a Vestra charitate iterum aliquid proficisci, aut illustris ille Dominus Ludovicus de Gera vel alii Domini benefici, eo nomine compellari possint ut usibus Sanctorum communicetur, cumque nostra benignitate ipse Deus non egeat erga Sanctos ejus in terra pios illa decla-retur, optime fieret melius agi non posset. Maxime si inter tot Victorias a Deo concessas ejusmodi collectae instituantur et dignis succurratur, ipsi Deo gratum: Gratissimae Vic-timae! et quid eo Sanctius! Haec tuae Rdissimae Paternitati in sinum. Valeat optime. Idem qui supra.

Excellentissimo Viro ac Reverendissimo in Christo Patri Domino Johanni Mathiae Sacrosanctae Theol. Doctori atque Episcopo Stregnesium dignissimo Domino Patrono meo summa observantia colendo.

Spis na počátku vzpomínaný je dílo Komenského. Charakteristické jest, že v kruzích exulantských ani mnozí kněží neměli povědomosti o spise a původci jeho.

(Coll. Dr. Axel Anderson v Upsale.)

XCIII.

Starší Jednoty De Geerovi.

V Lešné 1648 — 25 ledna.

Děkuji za poskytnutou podporu a prosí o další přízeň.

(Otištěno v Monatshefte d. Com.-Gesell. 1896, str. 163.)

XCIV.

Hübner Hartlibovi (úryvek).

Z Cleve 1646 — 7. listopadu.

Soudí, že Tabulae Pansophiae sice velké očekávání vzbudí, ale jinak velmi málo znamenají; neboť návrhy činit je snadno, ale je plnit těžko.

Herr Rulitius gab mir ein exemplar der Tabulae Pansophiae zu Amsterdam gedruckt mit. Welche aber meines befindens den rechten grundt nicht trifft, Und also nicht Viel auf sich hat. Es lest sich oftmalss von Sachen in genere gar speciose reden, Wenn man aber ad res ipsas kombt, und derselben natur intus et in cute sieht und empfindet, so sein solche universalia effata Und Ideae, damit man sich selbst belustiget, Und auch anderen grosse expectantz auff neue, gewaltige wichtige sachen machet, meistentheills ganz frucht und Krafftloss, Und müssen ganz und voll qualificiret werden, Wenn sie mit dem rechten grundt der warheit, der h. Schrift wie auch der natur Übereinkommen Und den lesenden recht nützlich und erbaulich sein sollen . . .

Denn es wird doch niemallss ettwass rechtschaffenes darauss, sondern wan es Umb Und Umb komt, so wird über die alte leckerey neue brühe gemacht, Und bleiben über-dass die alten Irthumber Und müssbräuche in esse einen weg wie den andern.

Míni dílo J. Ravem vydané, dle něhož měl theorii pansofie vypracovati Komenský, praxi však Rave. Ve spísku je podána dispoice.

XCV.

Hübner [Hartlibovi] (úryvek).

([Z Cleve?] 1647 — 10.—20. března.)

Komenský snad bude mít radost z nového čitele, ač bývá dosti lhostejný k lidem, jichž potřeboval.

«Wan Comenius von diesem mane hören wird, wird er Villeicht zum schreiben wieder aufgemuntert werden. Ist sonst nicht wenig zu Verwundern, dass er eben gegen diejenigen so nachlessig ist, deren dienst er doch hiebevur vielfältig benötigt gewesen, und derselben vielleicht noch weiter bedürffen könnte.»

Nový anglický přítel ideí Komenského byl J. Gibbon, jehož schema irenické a akta se nalézají v Brit. Mus. Hübnerovu výčítku Komenskému je velmi nesnadno stopovati; ovšem se zdá, že Komenský nebyl se svými pomocníky příliš spokojen.

XCVI.

Hübner Hartlibovi (úryvek).

(Z Cleve 1647 — 17.—27. března.)

Chvála snah Gibbonových.

Dr. Gibbens offer ist mir sehr lieb, Ich finde es gar Vernünftig gefasset, Allein befürchte ich, weil es so speciose proponiret, das er auch nur nicht das von H. Comenio, dessen sachen er so hoch hielt, ihm angewehnet habe, das er mehr von seinem werk promittire, als daselbe Vermag Zu praestiren . . .

Sein Propositum, vel potius spes et votum ist Unterdessen gar löblich, weil es einen sehr guten Scopum hat, Und aufs wenigste die Imperfectionem hodiernae sectariae cujus-cunque Systematicaeque Theologiae e longinquo zeigt . . .

V téměř dopise prosí dále o bližší zprávy o Gibbonovi, s nímž by také sám rád vstoupil ve bližší styky.

XCVII.

Hübner [Hartlibovi] (úryvek).

[Z Elbinku 1647 — 27. března—4. dubna.]

Radost nad zprávami o Ravovi a Komenském, s nímž miní i sám za nedlouho v korespondenci vstoupiti

Was mir der Herr auss Rawen schreiben von Comenio meldet, ist mir so weit lieb, dass man doch nur ettlicher massen weiss Wo er ist und Was Er mache. Die andern nova, die Er Rave Von Amsterdam schreibt, sind mir auch lieb, werde dannhero Ursach nehmen an Ihme wie auch an Comenium nach der Hand Zuschreiben.

(Čís. XCIV.—XCVII. excerpt. vyd., collac. Dr. H. Klähr.)

XCVIII.

Komenský De Geerovi.

Z Elbinku 1647 — 1/1 dubna. Děkuje za pomoc, a slibuje pilnou práci.

Generose Domine, Patrone honorandissime!

Osculor Dei et Tuam manum, quae iterum necessitatibus meis subvenire voluit. Quid enim in levamen mei, et collaboratorum mandaveris, edocuit me tum Nobiliss. D. Wolzogen, tum Mercator ipse Abraham Clemens meus. Benedicta sit vena Tua, et quicquid consiliorum pro bono Tuo aut publico usquam agitas, in benedictione sit! Amen. Nos gratitudinis loco diligentiam pollicemur: non destituri (nisi nos spiritus deserat) ante, quam videas, quod videre desideras, Opus DIDACTICUM Scholarum solatia, in luce publica. Ita nos juvet luminum Pater! Cui Te cum TUIS omnibus perpetuis votis commendat

U. D. T^{ac}

observantissimus
Comenius.

Elbingae 1/11, Apri 1647.

Generoso et Magnifico Viro Dno. Ludovico de Geer N. N. Domino et Patrono mihi observando.

(Otisknuto v Monatsh. d. Com.-Ges. 1846, str. 105.)

XCIX.

Komenský Starším Jednoty.

[Z Elbinku 1647 — 22. dubna.]

Podává zprávu o agitaci, kterou nepřátelé proti Matthiaemu pro jeho spis Idea boni ordinis etc. zdvihli. Sděluje jim Hottonovu irenickou práci a prosí o jejich mínění, zvláště Bythnera, který má podobného obsahu koncept svého otce v rukou.

Viri fratres et Collegae, mihi in Domino observandi.

Meminisse Vos confido, exhibitam antehac Vobis a me fuisse Ideam Ordinis boni in Ecclesia, adornatam publica auctoritate a Reverendo Episcopo Streng-

nensi, accedentem proxime ad Unitatis Fratrum Bohemorum formam, quippe ex illa potiori parte desumptam. Sed reperti sunt homines inquieti, Ideae illius flagellatores, et qui apud Primates Regni Authorem ej[us] heterodoxiae suspectum reddere anissi sunt. Scripsit ergo ille Que[r]ulam de quorundam . . . in censendis alienis scriptis praepostera ratione: Cujus exemplaria (hic eis mare recusorum cum versione Germanica) ecce Vobis communico! Nunc eo res deducta est, ut . . . praedictum Episcopum Regina ad Archiepiscopalem Dignitatem vellet promotum (vacat enim sedes Upsalensis, post mortem Laurentii Paulini, octogenarii sancti senis) Antagonistarum non solum interceserint protestationes, sed et audax postulatam, ut liber Concordiae Bergensis in symbolum Doctrinae Ecclesiarum Regni illius susciperetur, Archiepiscopusque primus subscriberet. Cum autem refragaretur, pars, si non major, melior tamen, mansit manetque in suspensio utrumque et de recipiendo libro novo, hoc aut illo, Consensus, et Dignitas. Addit amicus, qui haec scribit: Orandum est Deus, ne permittat Lernam illam, Dissensionum alibi fomitem, invadere hoc Regnum, ignorantiae, ac ob id innocentiae, velo per se obnubilatum, nec nisi virulentorum astutia exagitatum etc. Haec de illa re, ne, quid fiat, ignoretis, precibusque Vestris eam Deo commendetis, volui. Alia tamen fuit hujus ad Vos scriptionis occasio, adjacens *de Christiana inter Europaeos Evangelicos Concordia tractatus*! Cujus exemplaria aliquot ad me misit Author eo fine, ut judicia doctorum Virorum, adeoque si fieri posset integrarum Ecclesiarum, colligantur; num caeptum approbent; num illis viis urgendum suadeant; num melius aliquid, et efficacius, a quoquam suggeri possit. Dolo de alterius partis irreconciliabilitate eo se adactum, ut rem nova via tentandam putaret, testatur: factumque jam experimentum (communicato manuscripto exemplari, uno et altero, summis Orbis Evangelici Capitibus) non malam spem boni successus facit. Caeterum quia Duraeo toties fuit objectum, Illum rem sibi non mandatam tentare, Consensumque Universalem ab Ecclesiis Reformatis ab illo requirebant: sicut et nuper Thorunii, quum Pacis consilia cum iisdem tentare vellent Ecclesiae Polonicae, illud pro refugio erat, Cujus nomine istud postuletur? num exteri quoque consentiant? Author ergo hujus scripti, dum majus molitur Opus, et cum Deo urgere proponit, existimat valde e re fore, si Consensu Fratrum, veluti universali, et roboratus et munitus, hoc effugium intercipiat. Agite ergo, Viri fratres, legite haec, expendite, judicia expromite Vestra, aliena colligite. Confratrum scilicet, qui Vobiscum sunt, Illustriorumque et prudentiorum a Dominis Patronis. Quae quia benigna fore confido, in re tam grata, tantisque votis pridem desiderata bonis, ea quamprimum ad me remittite, Synodo non exspectata: ut si quid boni suggeri consilii pote-t Authori (dum in appa-rando majori Opere totus est) ne intermittamus Venit in mentem, quia in simili Irenico opere Tui, Reverende frater Domine Bythnere, parentis, τοῖς μακαρίτοις, revidendo et augendo nonnihil operae fuit antehac irsumptum, nec tamen res ad finem deducta, aut luci exposita: quid si μνημόματα illa huic in usum conferrentur, transmittanturque ad Authorem? Cur enim mina nostra latere debet in abscondito, defossa? cur non exponatur mensae, lucrifactura Domino suo aliquid?

Est autem author ille, si scire avetis, amicus noster, Gallicanae Ambsterdanis Ecclesiae Pastor, domusque de Geerianae Confessarius, Godefridus Hotton, Vir pius et fervidus. Satis autem de illa quoque re, quam pietati Vestrae commendo. Valet Viri Dei, et opus Dei agite feliciter. Dabam 22. Aprilis 1647.

Vester in Domino
frater et servus
J. C.

Venerabilibus Viris Dominis Martino Gertichio, Johanni Bythnero, Ecclesiae orthodoxae per Majorem Poloniam Superattendentibus dominis et fratribus observandis etc.

Vzpomenutý tu spis Hottonův vyšel ještě téhož roku tiskem.

(Coll. Dr. Prümers, řed. státn. arch. v Poznani.)

C.

Hübner [Hartlibovi] (úryvky).

[(Z Cleve) 1647 — 6.—16. června.]

Pochybnost o úspěších Komenského, který prý si příliš mnoho důvěřuje. — Radost nad zprávou o životě Poehmerově.

Comenius will immer wieder auff die alte leyer kommen, ob er gleich zum ersten selbst gestehen müssen das ein Solcher weg grosse Sachen zu Verrichten oder Zubefördern nicht mehr volle den Stich halten, oder viel mehr gar nicht tauge. —

Die Schuld ist sein grosses Selbstvertrauen. Man muss Gottes Hilfe bitten,...

Darinen bleibet man gewiss mit schanden bestecken und muss sich hernach nur seiner tollkühnheit schämen, denn Gott der Herr will seine Ehre keinem andern geben. — Dass Herr Pöhmer noch von einem Jahr im leben gewesen, Verneme Ich sehr gerne.

CL.

Kinner Hartlibovi (úryvek).

Z Elbinku 1647 — 19. června.

Obdržel bližší zprávy od Figula. Podává zprávu o novém významném díle astronomického od jedné ženy. — Komenský nedovolil mu psáti bar. Herbertovi.

»Retulit mihi Figulus noster, mentis ac styli tui interpres, tam quod ad meas repositum voluisti, quam quod insuper duxisti significandum.« —

»Brevi quoque videbis insigne Opus Astronomicum, ab amica nostra, Maria Cunitia, Silesia, variis linguis et artibus exulta virgine edendum. De quo olim Alstedius, cum id ipsi significarem (nam a quindecim jam annis huic operi incumbit) in haec verba erumpebat: Quid ais Kinnere? faemina tale quid molitur: quod nemo virorum hactenus ausus fuit aggredi? Itane tandem nos literati ab imbelli superabimur faemina, ex illis partibus oriunda, quarum incolae ob simplicitatem ac ruditatem asinum quondam devorasse vulgo arguuntur.« ...

»Voluisti ut ad Illustrm. Baronem Herbertum, una cum Dno Comenio scriberem. Scripsi solus ipse hac vice: cur me excluderit, non capio nec inquirō. Forsan quia ignotus ego Baroni; et Baro, Baronisque scripta mihi.«

Z listu vysvětluje, že si Hartlib velmi obšírně a důvěrně dopisoval s Kinnerem, jemuž i nabídl agenturu zamýšleného dopisovacího bureau, a jež i do Anglie povolával,

(Čís. C.—CL. excerp. vyd., coll. Dr. Klähr.)

CII

Komenský J. V. Andreaemu.

Z Lüneburku 1647 — 22. srpna.

Výčítky, že v předmluvě k jednomu dílu nazval Andreae Komenského pansofii «*solium scholasticum*», a ohrazení proti domněnce, jakoby Komenský Lutherem opovrhoval. Proti tomu hájí sebe i svou pansofii; Lutherem neopovrhoval, ale český reformátor, Hus, učil sto let před Lutherem, jehož si Komenský jinak velmi váží. Zcela jiný je duch pansofie, kterou milerád Andreaemu, přeje-li si, před uveřejněním k posouzení podá.

Salus nostra Christus!

Venerabilissime Domine! Intermissum per tot annos literarium commercium reassumendi occasionem, insperato mihi subministravit Divina providentia.

Cum enim post inmissam Patriae Vestrae horrendam illam (Anno 1634) tempestatem ego Te inprimis trepidus cogitarem, et mox ejectum Te in tutum littus, ibi (Argentorati) ad meliorem Vitam evocatum, audirem: acquiescendum fuit Divinae Voluntati.

Et quamquam a triennio jam versari Te adhuc in terra viventium et constitutum in altiore specula, cognovissem, mihi tamen in Sarmatia constituto nihil adeo, praeterquam ut Tua causa Deum laudarem, et Christum pro Te exorarem, erat reliquum. Nunc cum salutiferi Hornhusani fontis fama plures e nostris quoque oris evocaret, suaderetque amicorum non nemo sibi me comitem, adjunxi me, firmioris quoque valetudinis, quam qua fruor, desiderio. Sed superato mari Baltico, plures habuimus redeuntium inde, quo nos festinabamus, obvios, sequiora quam pro spe nostra nobis enarrantes: quo factum, ut hac in urbe gradum steterimus, ad nostra redituri, aerumnasque Vitae pro divini beneplaciti arbitrio toleraturi. Dum ego hic sum, incido in notitiam Viri optimi, D. Johannis Sternii, optime de Ecclesia Jesu Christi studiisque pietatis (una cum dilecto fratre suo) meriti et adhuc merentis. Inter sermones de selectioribus Dei organis ecclesiaeque luminibus reliquis, incidit Tui quoque mentio: cujus scripta cum esse mihi in pretio, adeoque aliquod epistolare nobis intercessisse commercium, ille intellexisset: depromsit tuas ultimas, quae me et solatio et maerore affecerunt: nempe cum vivere quidem, et vivere Deo, et agere constanter opus Dei; sed afflictia esse valetudine, e thermisque nuper nulla meliorationis spe rediisse narrarent, Deum itaque, ut ipse opem ferret Teque melioribus adhuc servaret rebus, rogavi: atque id suspiriis meis a miseratore nostro non desinam. Quam enim spem de Te semel concepi, meisque jam tum expressi, eam non dimitto, selectum Te esse organon Dei, et fore evidentius, si refrigerii tempora reducat Dominus.

Sed veniam dabis, vir eminentissime, quem patris loco pridem jam venerari coepi, si in sinum Tuum effudero, quid simul acciderit. Inter versandum manibus Harmonicum Evangelium opus Augustissimi Principis, reperta est Praefatio Tua, in cujus medio ostendit mihi adstans amicus, de infelici lolio Scholasticae Pansophiae, in Lutheri despectum sato, locum: illudque

de nobis dici voluit, cum de Pansophia a Petro Laurembergio edita intelligi non possit. Obstupui ad haec: legi et relegi ipsemet: nec inveni, aut invenio, quid dicam, aut quomodo verba ista intelligam Si de Pansophiola nostra, cujus Prodromum forsân vidisti, intelligenda sunt: miror, nec mirandi finem invenio, quomodo Verba illa calamo Tuo alias tam circumspecto excidere potuerunt, aut quomodo tanta suspicio incidere potuit in animum tam Dei amantem, tam charitatis Christi observantem. Infelix lolium nasci in agro nunquam adhuc viso quomodo dici potest? Sed fuerint sane Scholastica illa lolium: quod sequitur in Lutheri despectum, quid sibi vult obsecro? Maledictus sit, qui in despectum cujusquam e minimis proximis, nedum tanti organi Dei tentaverit aliquid! Amen. Ego sane in terris neminem adoro Magistrum: unus ille in coelis mihi sufficit. Nec tamen propterea despectui habeo quenquam, in quo vel minimum Christi sit, membrum Ecclesiae illius, quae alios condemnare non didicit, propriam salutem in timore et tremore operari satishabens. Ecclesiae, inquam, quae reformationem suam non a Luthero aut Calvino, sed ab Husso, centum ante Vestram annis coepit; vobiscum autem eo tantum non plene coaluit, quia mox ab initio scindi coepistis, non constituendae disciplinae, vitaeque vere christianae et mansuetae introducendae, sed disputationum fervori intenti. Meminisse potes, Vir optime, ab initio statim me protestatum, sectarium me non esse, Te una sectas, ut satanae opus, abominari. Nulli nomen dedi, nulli bellum indixi; ingemisco tantum, quod satanae machinationes in distrahendis nobis plus possunt, quam in coadunandis spiritus Christi. Misereatur nostri Deus, ut a Vertigine nostra tandem aliquando liberemur. Ignosce, Vir dei, parrhesiae meae! ignosce zelo! Si de me ista scripsisti, ita de tua sine fuco pietate persuasus sum, ut non Tibi laesae charitatis culpam tribuere audeam, sed alicui male feriato susurroni, qui talia persuasit. Sed utinam abstinuisses tamen in publico! Labes haec est seculi nostri, nihil in spiritu lenitatis cum invicem agere, sed tragice. At vero utinam saltem Viri tanti, quantus Tu in oculis Ecclesiae (spero et Dei), maculam hanc eluere incipiant! Si quid exorbitasse quis videtur, monendus est in occulto prius, mandante Christo: si non audiat, ne plures quidem salutaria monentes, deferendus est ad Ecclesiam, priusquam condemnetur. Si ergo privatim me monuisses, Vir clarissime, qui me tibi velut in discipulum dederam (certe enim per Te, gratia Dei, multum profeceram, ad meliora et veriora cum videndum, tum desiderandum) osculatus fuisset candorem Tuum. Nunc si aliter factum, turbari me non miraberis, quippe cui a nemine mortalium minus, quam a Te, tale et tantum praejudicium expectare venisset in mentem.

O mi Valentine, Vir Dei, utinam me et mea omnia tam nude videas, atque videt, qui omnia videt! quam longe alia videres, quam metuit Tua illa pro veritate coelesti (ne quid per ulla clandestina machinamenta detrimenti capiat) sollicitudo! Videbis autem, si me et Te aliquo adhuc tempore vivum volet Deus. Te enim adhuc inter primarios mihi designo censores, si quando opuscula mea videre debebunt lucem. Te inconscio et inconsulto nihil (in maioribus) dabitur in publicum: si modo non aspernari Te coeptam in Christo amicitiam cognovero. Facies ergo ut sit, unde id certus esse queam.

Has meas ad Te curare promisit communis amicus et fautor, D. Sternius: Tuas ad me, si rescribere voles, curabit idem. Haec cum jam inter nos communicandi reperta sit via, si placet Tibi ea uti. Rogo autem ne displiceat: non quod mea adeo intersit, amicitias ambire (fugio potius conversationes et ut vocant correspondentias, quae datur: nec enim sufficio, rebus intentus: atque id forsane est, quod quibusdam male suspicandi ansam dedit): sed ne de nobis triumphet satan, si quos eodem spiritu agi videt, divellat tamen. Ita tibi nudavi animum meum, excellentissime Vir, ut conceptas ex tam amici antehac Viri, tam inimico simili affectu reciperationes meas nude videas. Ita me natura finxit, ita spiritus simplicitatis, qui Christi est, roboravit, ut simulare et dissimulare nihil possim, nedum velim.

Vale dilecta Deo anima et, si simplicitas
mea meretur.

redama

RTae Tuae

constanter
observantissimum
J. Comenium.

Lunaeburgi, 22 Aug. 1647.

Tento list zároveň s obšírným komentářem jest uveřejněn v Monatsh. d. Com. Gesellsch. 1893, pročť tu k článku tomu přestě odkazujeme.

CIII.

Magnus Hesenthaler J. V. Andreaemu.

Z Osnabrücku 1647 — 10. 20. října.

Hesenthaler, rodák Württemberský, ode dávna ctitel Andreův, žil v Holandsku jako vychovatel pruského šlechtice. Zašed s ním do Pruska navštívil v Elbinku Komenského, který mu s podivem oznamoval, že na svůj list, Andreaemu po Sternovi poslaný, odpovědi nedostává; zároveň vyslovil svoje obavy stran zdraví adresátova, v čemž mohl jej pisatel upokojiti. Komenský dále prosil Hesenthalera, aby mu, zajda do Osnabrücku, podal zprávy o vyjednávání diplomatickém. To Hesenthaler rád činí a spolu máje příležitost prosí Andreaeho, by mu buď po doručiteli těchto řádků na otázku Komenského ústní odpověď vzkázal nebo, chce-li býti blahosklonný, celou záležitost objasnil.

Salve Sacer Ecclesiae Antistes,

Reverende admodum et Celeberrime Vir, Patrone Summe.

Sanctitas tuorum et multitudo negotiorum, quae aliorum interpellationibus, nisi gravissimae sint, haud juste adeo turbari semper sum arbitratus, diu me deterruit, quo minus scripto te venerarer. Quamquam enim plures ante annos, literis ab Effereno Beutelspaciensium pastore, mihi cognato, munitus, semel atque iterum a praesenti compellatione incomparandam, quam cum tanta dignitate conjunxisti, tuam humanitatem expertus sum coram et admiratus, non tamen e peregris licere mihi videbatur, scribendi importunitate vigilias tanti viri molestiores reddere. Manseram interea, quod unum mihi cum pluribus commune erat, tacitus nominis tui ac devotus cultor: idque tanto magis, quanto arctiori propriorique causa, ad patriae meae columnina, inter quae tu vel maxime emines, venerabunde, suspicienda obstringor et allector. Neque vero etiam nunc silentium illud rumpere ausus essem, nisi

*

summi alicujus viri, et antiqui studiorum meorum patroni, autoritas excusationem polliceri videretur. Is est Clariss. Comenius, invidendae eruditionis tuae strenuus aestimator, quem vel hoc nomine pristini literarum commercii recordatio non ignotum tibi esse permittit. Postquam enim superioribus mensibus Nobilis cujusdam Prussi de Packmohr, cujus studiorum moderationi sum impositus, negotiorum causa, e Batavia in Prussiam trajecissem, virum illum, diu cognitum, ex Suecia jam reducem, pro officio Elbingae conventum salutavi, ac de felici laboris, in quo versatur, literati successu, cujus testimonia quaedam, praeter ea, quae typis extant, penes me sunt, gratulatus sum. Contigit ibi, inter alia, etiam nominis tui honorificentissimam, quae tibi a cunctis non debetur modo, sed debito exsolvitur, fieri mentionem: qua ille ductus literas mihi, a se proxime elapso anno Lunaeburga ad Te exaratas, et per Sternium transmissas praelegit, addito, dolere se acriter, si suppressae sint, admirari, si responsi nihil obtinuerit; illud quidem vereri, hoc autem ut credat adduci vix posse. Terrebat tamen molestior fama, quam tum, cum scriberet, de valetudinis tuae adversitate inaudierat. Postremum vero hunc metum ipsi mox Regiomontum, quo iter vocabat, digressus, exemi, ubi a Gerlachio populari, quae insignem in me excitarunt laetitiam, percepta Elbingam ad eundem cum plausu rescripsi. Quoniam autem illi propositum meum patefeceram, me videlicet cum credito curae meae Generoso, quam primum Leydam ad eum redierim, Osnabrügä, ad pacis negotia, quantum privatis licet, aliquantisper inspicenda, profecturus, rogavit me, idque jam denuo iteravit, ut occasione illic aucuparer, totam rem, mediantibus Sereniss. patrii ducis nostri Legatis inquirendi ac cognoscendi. Quod quia tum, ut par erat, facile sum pollicitus, ita nunc haud difficulter exequi placuit. Tu vero, Reverendissime domine, quicquid sic occupationibus tuis molestiae affertur, non temeritati meae, quam vitare semper studui, sed fautoribus et amicis parendi promptae voluntati adscribito. Quod si laborum, quibus quotidie sanctissimis invigilas, magnitudo non permittit, mihi vel unica tantum lineola respondeas, oblatori tamen harum, M. Borschio significare non gravaberis quae mihi tuo nomine, in rem praesentem facientia, ille tamquam interpres, rescribat. Faxo ego studiosissime ut et gratissima mente tantum favorem agnoscam, et is, cujus maxime interest, quantocyus resciscat, sic ab omni dubitatione, qua hactenus tenetur, tandem liberandus. Sin autem et indignos meos in scribendo ausus Reverendae tuae dignitati non omnino displicuisse intellexero, ea, qua par est, submissione rogo, ut argumenti occasionem mihi suppeditare, et scribenda alacriter parituro libere imperare ne dedigneris. Quod tamen tantum abest. ut mihi quicquam tale meritum respectu promittere audeam, ut potius illam felicitatem, si forte obtingeret, inter coelestibus proxima jure sim relaturus. Nulla enim prorsus mea erga Te vel fuerunt unquam, vel esse porro poterunt merita, nisi solam animi promptitudinem, qua tuo nomini me totum mancipavi, benigne fueris interpretatus. Qua fiducia, tanquam obvio omine finio, ac benevolentia studiis meis promotrice exorata a te, divini Numinis curae tua ac tuos tecum assidua precum intercessionem trado, perstiturus.

T. R. D.

devotus cultor
Magnus Hesenhaler
S. S. S. Waiblingus
Mpria.

Osnabrugae 10 20 Octobris 1647.

Vzpomínaná v listě rukopisná práce je snad metafysika (?). Povšimnutí zasluhuje i zmínka, že jest Komenský dávný podporovatel studií Hesenhalerových. Snad z Lešna.
(Coll. vydavatel.)

CIV.

Figulus de Geerovi.

Z Elbinku 1647 — 9 19 listopadu.

Děkuje za podporu. Podává krátkou zprávu o pokračování v pracích a o stavu evangelické církve v Polsku.

(Otištěno v Monatshefte d. Com.-Gesell. 1896.)

CV.

Kinner Hartlibovi.

Z Elbinku 1648. — 9. dubna.

Posílá několik listů ze svého paedagogického díla zvaného *Elucidarius* a prosí, by je ukázal Fundaniovi a Rulíkovi, nebo i Hottonovi, který mu snad dopomůže k protekci Geerův. Ovšem se Hollanďané rádi posmívají množství knih německých, ale tentokrát jde o didaktickou reformu »sensuálnou«, názornou, uznanou mnohými vzdělanými kritiky. Chyby písma at omluví křikem nemocných dětí pisatelových. — Mají-li býti anglické školy reformovány, třeba vyžkatí buď didaktiky pisatelovy nebo Komenského pansofie. Než Komenský, zabaven jsa malicherností didaktickými, sám sotva kdy spracuje dílo ono a spolupracovníků netrplí; pisatelé pak chybi peníze.

E postremo itinere his demum diebus redii; insumptis prope hoc parergo undecim septimanis integris. Quam doleo, tot bonas, non horas, sed hebdomadas, adeoque menses, lucubrationibus meis sic periisse! Sed quid faciam? Cum aliunde subsidia non accedant, captanda sunt undecunque obvenientia: modo honesta sint. Nec dum penitus ab isto parergo immunis sum: quia denuo post ferias Paschales adeundus mihi N. N. Nunc inter festivitatis initia silent leges et tribunalia. Jam ergo eadem opera agnosces causam, quo minus *Elucidarium* meum didacticum (quod adeo tamen intenderam) hac hieme perfici non potuerit. Si praevidere tanti temporis jacturam, sub initium suscepti istius parergi, potuissem: satius duxissem eo abstinere. Sed jam factum infectum reddi nequit. Laudandus potius Deus: qui qualequale subsidium continuandis dehinc meditationibus per parergon istud pollicetur. Ut autem videas, quid mense Novembri ac Decembri e *Collectaneis* meis congeris: mitto, ea sub litera v quinque initiales *Elucidarii*, seu consilii didactici, philurae: primas scilicet: cogitationes; nondum secundam, nedum ultimam, lineam expertas, itaque rudes adhuc et non unis locis hiantes, neque per omnia harmonicas. Satiус enim duxi, aliquid ad te mittere, quam nihil: ne me existemes nugivendulum aut jactatorem. Misissem plura, sed quia amanuensibus destituitur: nec Gymnasii nostri alumni his talibus emaculate ac terse describendis apti sunt: pluris temporis prodigus esse nolui: cum insuper binis aliis quoque amicis necessario hae ipsae tot philurae communicandae, meaque manu describendae sint. Habeas ergo tu hasce primitias pro sceletio tantum futuri operis, non pro ipso corpore, quia pleraque, cum ultima accedet cura, transponentur, longeque venustiori prodibunt facie. Vix ullus, credo, paragraphus ab ista animadversione erit securus. In quo loco istae chartae vobiscum habeantur, renunciabis. Nec tamen, si forte arrideant, in vestrum idioma illico transfer: quia tam informia rudimenta pro genuino meo partu haud dum agnosco, nec agnoscam. Et quia te cum CLo. Do. Fundanio (quem insignem accepi esse Didacticum) frequenter agere audiam: ne grave sit, hujus quoque sollicitare censuram. Vellem et Revdo Do. Rulitio communicentur: ut sciat, quid inter nos agatur: sicque red-hostimentum aliquod accipiat pro officio: quod in curandis a te et ad te epistolis hactenus in se suscepit: tantoque paratiorem posthac se exhibeat. Quin et Revdi Di. Hottoni non reformido oculos, maxime si tu speres per eum a Magnifico Do. de G. obtineri pro me id posse, quod tantopere intendis. Parum enim me novit dominus Hottonus; nec de statu et intentionibus meis ipsi constat quicquam. Si nihil aliud in hisce meis chartis inveniet biga ista Belgica: in memoriam tamen sibi revocare poterit Heinsianum illud: Germani scribunt libros, ut Belgae habeant, quod rideant. Rideant per me licet: modo nobis meliora non invadeant! Sic et ipsi una ridebimus et gaudebimus, boni publici causa. Si Dantiscanorum, Thoruniensium, aliorumque emunctionis nasi Aristarchorum, e diversis locis judicia scire desideras: sunt illa opinione magnificentiora. Aperte enim sensualem hanc Methodum praefert aliorum diffusiss moliminibus per definitiones, Axiomata, et nescio quas alias vias, didacticam tradentibus. Vel quod non ideo scribo: ut anticipem censuras vestras. Absit. Tanto mihi gratiora erunt vestra judicia, quanto liberiora: si modo rationabilia fuerint, et

citra aculeos: quibus et causa et persona citra meritum a male feriatis saepe dominari solet. Impossibile namque duco, omnibus haec mea satisfacere posse: nec esse uspiam aliquem, vel in vestro orbe, qui secus de una et altera assertionem statuatur. Si quod sphalma inter describendum irrepsit: condonabis nimiae festinationi turbatoque cerebro: scripsi enim inter ejulatus liberorum meorum, jam per triduum, catarrho et tussis epidemia decumbentium, iterum tamen, Dei gratia, convalescentium: nec relegere otium fuit. Aggressus eram primi Eruditionis Gradus Practicam: in qua adornanda tres mihi natae mox philurae. Sed haec tamen sese diffudit; tantasque a me poposcit operas, ut ego unus solus intra annum vix eam absolvere ausim taliter, qualiter hypotheses meae exigunt. Suspendere ergo eam tantisper, imo ob prolixitatem a Theoria sequestrare, cogito: caeterosque Eruditionis gradus theorie persequi. Si haec satis fecerit Eruditis: postea deliberandum fuerit: quomodo, quibus sumptibus et synergis perficienda quoque Practica. Haec enim non est unius hominis opus futura. Et ita habes, mi Hartlibi, apologiam intermissi per trimestre istud commercii literarii suspensarum Lucubrationum Didacticarum. Si scholae vestrae a fundamentis reformandae fuerint, expectetis oportet, dum vel Comenii Pansophia, vel mea Didactica, vel melior quaedam via prodeat. An Pansophiam visuri sitis unquam; quia Autor didacticalibus istis minutis adeo retardatus et defatigatus est; vixque Collegas feret; unus autem solus absolvere haud poterit: nec citra causam desperare incipio, an meam aliquando habituri sitis didacticam, ad intentiones meas absolutam, novit Deus. Tametsi mihi nec animus deest nec solertia nec hortatorum stimuli, quia tamen nervus rerum gerendarum deest, omnia ista frustra sunt. An vero aliqua melior aliunde speranda methodus, dies docebit.

Ze spisu Kinnerova podal jsem výťah jako přídavek ku své přednášce v Petrohradě »Kurzer Bericht« atd.

(Coll. Dr. Klähr.)

CVI.

Týž témuž.

Z Elbinku 1648. — 22. dubna.

Sděluje velmi přiznivý úsudek Raveho z Gdanska o svém didaktickém spise, ježž mu byl poslal. I jiní znamenití mužové podobně se vyslovují.

Hodie ad me primas Gedano misit literas M. Joh. Ravius, vir eximius qui inter alia benevolentiae suae argumenta hoc quoque addidit: quod illam Didacticae tuae jam partem totius concernit. Fateor equidem, te omnium hactenus cogitata, supra meam ipsius spem, longe ac verissimo cum judicio excessisse: neque cogitandi amplius restare negotium, sed agendi. Unde nec aliud et comprecor tibi, et pro mea circumspecturus sum, nisi quae ad operis *τελειωσιν* hoc est *ἔρδος* ipsum *καὶ ἀποτέλεσμα* faciunt. In eo jam omnes nostrae cogitationes vertunt; hoc rei caput ac summa est. Fide opus est et Prudentia. Fide in Deum, cujus arbitrio committamus; ut si ipsi jam *τὸ πλῆρωμα τῆς πίστεως* videatur, gratiam et successum largiri velit; sin minus tempestive etiamnum habeat, nobis spiritum *ἐμπροσθεν* ex alto emittat. Porro, si visum ipsi institutum tuum, orandus est, ut Fidem apud homines consequaris. Tuam profecto tum ita experieris, veluti ipse praestiteris aliis ac praestare porro cogites. Mea Fides jam tibi condita est. Haec Ravius. Quae ideo addo: ut videas, me denuo novis stimulis incitari ad pertexendum didacticales meas lineas. Nisi vereretur philantiae aut imprudentiae censuram, adjicerem plura alia clarissimorum virorum calcaria. Sed abstineo volens sciens.

(Coll. Dr. Klähr.)

CVII.

Týž témuž (úryvek).

Z Elbinku 1648. — 20. května.

Zpráva o pokračování »Elucidaria«. Pro nedostatek hmotných prostředků sotva bude s to, by práci dokončil. Snad by se mohlo to, co dosud hotovo má, dát do tisku na ukázkou a pro dosažení podpory od očekávaných příznivců.

Absolvi in Elucidario didactico secundum quoque et tertium Eruditionis Gradum: haecque revidere, et pure describere jam aggredior: ut ad Pentecosten sint parata. Tres sequentes Gradus cogito mense Junio similiter absolvere, si deus mihi mentis corporisque subministravit tranquillitatem. Si tunc nulla aliunde venerint subsidia, inane habebō mar-supium (annonae namque gravitas in dies augescit) et persequi operas istas vix potero. Posset tamen opusculum, tametsi tres postremi Gradus desiderarentur, nihilominus tunc edi: ut publice constaret, et possibilem et utilem futuram esse didacticam, et ad continuanda caetera aliquid ad me redundare possit solatium.

Připomenouti dlužno, že Hartlib ukázky nebo lépe rozvrh díla Kinnerova vydal pod názvem »Pokračování školských snah Komenského«.

(Excerpt. vydavatel.)

CVIII.

Komenský J. V. Andreaemu.

Z Elbinku 1648. — 25. června.

Prostřednictvím Hesenthalerovým obdržel Komenský list od Andreaeho, v němž jest opraven dřívější nepřiznivý úsudek o pansofii. Komenský sám lituje, že jeho rozvrhy a plány přátelé bez jeho svolení uveřejnili, což zavadlo příčinu k mnohonásobným polemickým. Na zprávu, že rukopisy Andreaeho z velké části shořely, posílá mu z rukopisu přepis Theophila. Mnoho by si přál na něm mít zjištěno. Ku konci oznamuje své přestěhování z Elbinku do Lešna.

Aeterni amoris fons effundat supra nos dilectionis suae radios! Amen.

Venerabilis domine, Recte Tuas ad me curavit, egregieque suis veluti commentario illustravit, locuples utriusque in alterum amoris testis amicitiaeque (in amoris aeterna basi, Christo, fundatae) inter nos, si non paratius, reparator tamen, D. Hesenthalerus. Accipio de non suggestita Pansophiola nostra excusationem; tametsi quomodo illa ibidem posita verba de ulla alia re accipi possent, non videam. Sufficit mihi Tuum, de Tuo in me non imminuto affectu, testimonium, benigniusque jam de nostris illis, post acceptum aliquem gustum, iudicium. Utinam aliis quoque libuisset cohibere iudicia, donec quid rei subsit cognoscent! Vapularet in publico, si mereretur, quicquid illud est quod Pansophiae Christianae (aut ut verba habent, Scholasticae) nomine venit: sed tuum, cum exstaret in publico, deprehensa fraude. Nam praepjudiciis gravari, molestum est. Quamquam quid queror? Non indigne ridetur haec, qui prosilit in tecta, antequam peperit capra. Amicorum haec fuit culpa, qui precibus impetrata futuri Operis, quod sub illo designabatur titulo, delineatione, non sibi rem privatam habuerunt, sed nobis incon-

sultis publicarunt, antequam Opus absolvi et publicari (nobis alibi varie distractis) posset. Hinc in scenam pertracti, et fabula vulgi facti sumus.

Sed transeant ista cum caeteris mortalitatis nostrae erroribus.

Quam Te infelici patriae incendio passum cladem et Bibliothecae, adeoque manuscriptorum, jacturam, audio, condolesco merito: mihi autem gratulor, quod gratificandi Tibi data sit occasio. En remitto ad Te Theophilum Tuum, manu puerili descriptum (meum enim exemplar marginalibus notis maculatum est). Si illum luci das, quam velim quaedam onitti, aut aliter poni: ut omnia nostra (praesertim maturae senectutis cogitata) minuendis odiis et ampliandis favoribus, serviant potius, quam fovendis sine fine, figendisque, litibus, odiis, sectis. Cavillis et disputationum theoreticarum strepitu nemo unquam pervenit ad meliorem mentem. Veri agnitio merces est probae vitae, veraeque humilitatis et assiduae orationis: quod Te domine scire certe novi. Cur ergo in gratiam corrupti seculi alios blandimentis tractare, alios ludibriis exagitare velis? Ignosce, Vir Dei, haec monenti! Mihi monere (amicitiae, nedum amicitiae Christianae, jure) liberum est. Tibi monita admittere aut contemnere, si ita expedire judicas, aeque liberum. Christus nos spiritu suo regat, ne usquam a praecepti fine, Charitate (de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta) aberremus, ut Apostolus monet.

Vale, Vir praeclarissime, divinae gratiae commendatus. Dabam Elbingae adhuc (relicturus enim sum Borussiam, rediturus Lesnam, ubi facilius, si quid velis, invenire me poteris, per Lipsiam, Grossianosque haecreses). 5 Calendas Julii 1648.

R. T. Dti

addictissimus in Christo

J. Comenius.

Bylo by historicky dŕleŕito, kdyby se mohli zjistiti, od kterŕ doby Komenskŕ s Andreem byl znŕm a kdy obdrŕel od nŕho rukopis Theophila. Œe jej Komenskŕ pro potomstvo zachrŕnil, sdŕlil jŕŕ Huelemann ve svŕ prŕci: Andreae jako paedagog.

(Coll. vydavatel.)

CIX.

Kinner Hartlibovi.

(Z Gdaneka 1648. — 3. zŕŕi.)

Blahopŕje Hartlibovi, Œe protektor jeho pracŕ, V. Waller, se vrŕtil do parlamentu anglickŕho. Pro pŕstŕhovanŕ pisatelovo nenŕ jŕstŕ pracovna jeho zatŕzena, proŕeŕ prosŕ jen na krŕtko o hmotnou podporu k vydŕnŕ »Elucidaria« i oŕekŕvŕ blŕŕŕch podminek stran zamŕŕlenŕho prostŕednictvŕ. Dalŕŕ zprŕvy o nebezpeŕch vŕleŕnŕch; vŕlŕŕŕnŕch vŕcŕ jest se nadŕti z Prahy od Svŕdŕ oblŕhanŕ.

Salutem in Christo officiosam.

Gedanum cum familia hisce diebus (quod felix faustumque sit!) appellens, lactum mihi illico ex ordinariis Novellis occurrit nuncium: rediisse ad Parlamentum Londinense, sessionemque pristinam postliminio occupasse, incomparabilem illum studiorum tuorum

patronum illustr. Dm. Gulielmum Wallerum. Quod cum boni ominis loco habeam: facere non potui, quin confestim de restituto rebus tuis tanto Patrono impense tibi gratularer. Spero namque (et sunt mihi istius spei rationes haud obscurae) non ad te solummodo, sed et ad me ipsum quoque, et procul dubio ad publica insuper commoda, non leve exinde redundaturum solatium. Laudatus ergo sit Deus: qui tibi Patronum istum reddidit! Hic eundem caeterosque omnes quam diutissime incolumes benevolosque tibi praestet! Quin et firmam vobis pacem quantocius reddat: vestrisque consiliis ecclesiasticis et politicis ita benedicat, ut tali funestas istas clades finiatís colophone: qualem in nuperis (ante octiduum scilicet) precatus fui! Jam non plura: quia nondum adornatum habeo museum. Expecto autem plura a te ipso, et inprimis subsidia oeconomica, pro absolvendo typisque describendo Elucidario; tum et categoricas pro ineundo officio communicativo conditiones: ad quas 21 Julii digitum jam intendi. Jamque tanto citius maturare haec talia convenit: cum et tempus labatur. et Cosacorum, Tartarorum, Moschorumque irruptiones nobis certo immincant: adeoque tempestive (ad Pascha certe, si non citius) hisce periculis, si quidem spe diuturniora fuerint, eripiendus sim. Et in Polonia et in Bohemia, rustica plebs contra dominos suos insurgit hostiliter: eosque fugat, et tantum non trucidat. Sed mirabilia indies parturiet Praga, quamdiu a Suecis detinebitur. Vale et cum amicis omnibus salve. Gedani, inter occupationes molestissimas, 8 Septembris 1648.

Tui addictissimus

antiqua fide

Cypr. Kinnerus.

O vzpomenutém v listě prostřednictvím sr. Althausovu práci o Hartlibovi, Hist. Taschenbuch 1885. Kinnerovým přestěhováním jest rozuměti rozchod s Komenským.

(Coll. Dr. Klähr.)

CX.

Hesenthaler Andreaemu (úryvek).

Z Tubink 1648 — 10. listopadu.

Že Theophilus tak dlouho nepřichází, příčinou jest jakýsi dobrý přítel. Lituje, že nejsou přidány poznámky Komenského. Od Komenského obdržel pisatel hojně zprávy, ale rázu jen soukromého.

Theophilum tuum jam tandem Te desiderare adeo non miror, ut priorem, quam semper prae te tulisti in expectando patientiam, potius sim admiratus. Meum sane desiderium, ne fortassis diuturnae culpa morae in me recideret, metuens, adeo passus sum insurgere, ut nescio quem, alias amicissimum, interruptionis coepim accusare . . .

Vidi olim Comenii nostri exemplar multisque, magnique momenti notis marginalibus esse signatum, quas hic desidero, nescio an et tu mecum. Addidit ad me quoque satis grande epistolarum fasciculum, in quo tamen nihil quod communicem cognitione tua dignum habeo, nisi reditum ex Prussia in Poloniam ad antiquos Lares. Caetera enim maximam partem privata sunt, quibus priori epistolae meae, postremo ad ipsum datae, respondet, collaborantium fortunam commemorat, operis qualemqualem progressum describit, methodi linguarum novissimae tardiozem spe mea editionem simul cum causis impediens detegit, quaeque illius sunt generis, quibus Tibi, Domine, undique occupatissimo, molestus esse vix audeo.

(Excerpt. vydavatel.)

CXI.

Hesenthaler Andreaemu (úryvek).

Z Tubink 1648 — 22. prosince.

Těší se, že Andreae konečně obdržel rukop. Theophila. Komenský by poznámky své zajisté rád byl přidal, ale pisatel neví, zda by Andreaemu byly bývaly vhod, majíce význam jen lokální. Lituje, že jest Komenský ještě málo uspokojen s úsudkem Andreaeho o pansofii, ač z listu došlého se naděje, že nedorozumění brzy zmizí. Za prostředníka při dopisech a vzkazech pisatel rád se nabízí.

Theophilum Tibi redditum, quoniam Te teste cognovi, nunc denuo laetor ex animo ...

Monita Comenii, quae suo exemplari adscripserat, legi ego olim, nec dubito, quin lubens admodum, si illorum Te scivisset cupidum, fuerit impertiturus. Verum an in rem tuam fuissent, nescio sane, cum illis potissimum, in quibus jam degit, regionibus meminerim ab illo accomodata, nostris (si bene recordeo non aequè quadratura. Suspicionem de suggillatione Tua viro illi nondum plane exemptam miraris, ego doleo quoque, quod excusatio Tua et testimonium meum non fuerint validiora, tametsi id ex literis ad me datis obiter tantum liceat conjectare.

Nam de reintegrata Tecum renovataque amicitia, in utroque, quod hactenus accepi, epistolio, sibi vehementer et, siquidem viri candorem novi, ex animo gratulatur.

Siquid interea ad illum volueris perscriptum, ubi defecerit occasio, ad me mittito, si nuncium duntaxat meis inserendum, libere mandato, nam cupide utrobis sim pariturus. Rediisse illum Lesnam dubio procul nosti, ipsumque est, ut per Lipsiam potius, quam Batavos, responsa nunc velit transportanda. Quod ut propediem fiat, curabo, voluntate Tua, ad quam meam quoque, ut reliqua debeo, moderabor scriptionem, mihi prius patefacta.

(Excerpt. vydavatel.)

CXII.

Hesenthaler Andreaemu (úryvek).

Z Tubink 1649 — 9. května.

Obdržel nové vydání Theophila, kteréž dílo před šesti lety poprvé byl poznal. Přeje Andr. zdaru a děkuje, že i jeho osoby v předmluvě zpomněl.

Sed magis etiam lactabar, cum Comenio sedem perhonorificam viderem assignatam. Satisfaciet hoc in publica depositum luce testimonium, sublata porro omni, si quae sinistre haesit, suspicione, de qua Tibi constat. Faxo proxime, ut resciscat.

Naráží se na zmínku o Komenském v předmluvě Theophila.

(Excerpt. vydavatel.)

CXIII.

Komenský Duraeovi (úryvek).

Z Lešna [1649. — 50.].

Zpráva o smutném stavu vyhnancův, jednáním westfalským z vlastní vyloučených. Posílá mu vysoce ceněný mnohými učenici spisek o periodách apokalyptických, dle něhož se již svět blíží ku konci. Přeje si úsudku adresátova a prosí ho, by obecenstvu anglický překlad obstaral.

Gener meus per duas Hebdomadas abfuit Wratislaviam missus et Brigam, nihil affert praeter terrores, per Pacem, quae derelictis et a Pace exclusis nihil praeter novas conscientiae carnificinas allatura, metuitur; et prodromi non absunt. Tractatus Germanicos (de Periodis Apocalypticis ad finem decurrentibus) en communico tibi: faxit Deus ut haec ne pereant, neque in alienas veniant manus. Sed ea lege, ut Iudicium de his expromas; hujus enim eliciendi causa nobis ista communicari voluit autor, ut quisquis legeret, judicet simul et censuram addat. Audivi de isto libello jam nuper veram esse Apocalypseon Apocalypsin: et quod maxime solabitur (si rem acu tetigerit) quod a termino tam prope absimus. Communica quaesio vestris; si quos Josephos Medes habetis; sed erit in vestratem linguam transferendum.

Míni se spisek »Clavis Apostolica« Hartlibem v Londýně vydaný; autor německý je mně neznám. Ve vydání londýnském na místě předmluvy jest list Duračov Hartlibovi. schvalující výpočty spisku.

CXIV.

Colbovius Komenskému.

[Z Lipka?] 1649 — 1650.

[Rozvrh veřejného listu Colboviem samým marginálně učiněný s předmluvou ku pozdějšímu vydání téhož listu a odpověď Komenského z r. 1651.]

Podnět k odeslání otevřeného listu zavdaly školní knihy Komenského, které s velkým zalíbením poznal, na nichž by si však některých změn přál. Komenského další práce jej odvedly od předsevzetí, k němuž se zase vrátil na zprávu, že Komenský zemřel. — Ač se o nepravdě této pověsti přesvědčil, mluví ptece v předsevzetí, rozšiřovati ony knihy školské, pokračovati. Uveřejňuje tudíž za dobrým úmyslem několik poznámek a dělí svůj otevřený list ve 2 části:

V prvé oddíle uvádí 7 příčin, pro něž se k odeslání dopisu odhodlal, — a potom činí speciální poznámky o jednotlivých školských knihách a jich užívání; ku konci, schválně divadelní zpracování »Janu« vyslovuje přání, by se i poeticky zpracovala. V druhém oddíle čteme praktické pokyny pro školní praxi: že vyučování má se začít v pátém roce života; čeho učitelé, rodičové, vrchnosti, kněžstvo v tom vzhledě mají šetřiti. Důležité jsou zvláště školní knihy. Pisatel činí ku konci rozvrh pro vyučování v řečtině. Upozorňuje na potřebu chlapeckých a dívčích škol. Odporučuje svoje poznámky pozornosti Komenského a vyslovuje ochotu býti mu k službám i na dále.

Petri Colbovii von Gadebusch aus Meckelnburg Sendschreiben an den Wohl Ehrwürdigen, Hochgelahrten, und umb die allgemeine Christliche Schul Jugend trefflich verdienenden wehrten Mann, H. Johannem Amos Comenium, betreffend etliche dessen neuester Lehr Künstlicher Schul Bücher, was nemlich sowohl noch bey denselben, als auch sonst bey nothwendiger Einrichtung beszer Schulen, doch ohnmaszgeblich, insgemein Zubeobachten; Wonoben auch treue Nachrichtung gegeben wird, wie man ohne Verhinderung der Lateinischen, Vielmehr mit Beforderung derselben, auch einen sehr leichten, ganz gewissen, und recht nachdrucklichen Anfang in der Griechischen Sprache machen und fortsetzen könne; sambt des Comenii Antwort, daraus was weiter zu hoffen, erscheinen wird.

Dem Ewigen, Drey Einigen, Heiligen, Gerechten, Barmhertzigen, Allmächtigen, Allwissenden, Wahrhaftigen Gotte, Gott dem Vater, Gott dem Sohne, Christo Jesu, und Gott dem wehrten Heiligen Geiste, dem Allerweisesten Schöpffer und HERRN Himmels

und der Erden; Allerholdseligsten Erlöser des Menschlichen Geschlechtes; und Allergewissten Lehrer und Tröster aller Unwissenden, Betrübten und Blöden; dem Gott der Ordnung, des Lichtes, der Wahrheit und des Friedes; und der hochnötigen Kinderzucht und schweren Schul Arbeit treuestem Aufseher, und einigem rechtschaffen Vergelter; Meinem gnädigen Gotte und herzlichstem Vater, sey die bevorstehende allgemeine nothwendige Schulen Verbesserung in seine allgewaltige gütige Vaters Hände befohlen, und daneben für diesen guten Anfang und Grund derselben als sein eigen grosztes Gnaden-Werk von Herzen, Lob, Ehr Preys und Dank gesaget, itzo und in alle Ewigkeit Amen! in Jesu Christi Nahmen Amen!

Von seinem Ihme mit Leib und Seele verpflichteten buszfertigen Sohne

Petrus Colbovius.

An den guthertzigen Leser.

Der guthertzige Leser wolle ihm gefallen laszen, über gegenwertige Schrift vorher folgendes zu vernehmen:

1. Dieses Sende-Schreiben hat man bereit vorm Jahr und drüber zum Druck befordert gesehen, theils darumb, dasz man anstat der Irländischen Väter Sprachthür, wie auch der *Portulae Latinae linguae Seidelii* und dergleichen auch anstat des alten *Vestibuli* und der alten *Januae Linguarum Comenij* selbst, sowohl Leipziger als Hamburgischer Ausfertigung, die man näher 20 Jahren hin und wieder gebrauchet, nunmehr zu gedeyleicher Verbesserung der Schulen, Kund gemacht, gesucht, geprüft, gebilliget, oder mitverbessert, und dann von den anfahrenden Lateinischen Schülern hin und wieder einzig und allein und allenthalben einformig, und erbaulich, und dann auch viel destobegierlicher, soviel gewisser Sie jene, als ganz andere Bücher, weit übertroffen, gebraucht werden mochten eben deselben H. Comenij allerneustes *Vestibulum* und *Janua*, sambt denen dazugehörigen *Lexicis*, *Donato*, *Grammatica* und *Informatorij*s, so nebenst dem Haupt-Buche, genant *Methodus Linguarum novissima*, *Fundamentis Didacticis* solide *superstructa*: *Latinae Linguae exmplo realiter demonstrata*: *Scholarum usibus jam tandem examissim accomodata*: Sed et insuper aliis studiorum generibus magno usu accomodanda: Ante tamen *Eruditorum judicio publico exposita*, seriisque ac severis *Censuris submissa*, im 1649 Jahre. Zum erstenmahl, und zwar alle in 8vo zur Polischen Lissa bey H. Daniel Vetter, gedrucket, und hie bey den Groszischen Erben zu finden seyn; Theils darumb, dasz nebenst den Gelehrten auch ein jedweder Verstendiger HausVater ersinnen möge, dasz, was man an selbigen neuesten schönen SchulBüchern noch ferner zu endern und zuverbessern guth befunden, gerahten, und fürgenommen, es beides die höchste Nothwendigkeit, und der darauf folgende grosze Nutz der allgemeinen SchulJugend, geheissen und erfordert habe, und dasz also alles aus wichtigen Ursachen herfliesz, zum guten Zweck zielt, und auf festem Grunde bestehe; Theils auch darumb, auf dasz zu selbiger nöthigen Schulen Verbesserung auch noch andere Büchlein, derer etliche bereit vor ziemlichen Jahren hero von gelehrten tapferen Leuten verheissen und doch bis dato ausgeblieben, etliche aber nun noch erst von neuem darzu verfertiget werden muszten und können, auch mit dem ehesten in den Buchladen zu finden seyn, und der Zugewünschter Einrichtung besser Schulen Fürsten und Herrn desto beszer fortfordern mochten; Theils auch darumb, weil ich in meinem Sende-Schreiben, nachdem ich H. Comenio vorm Jahr endlich nicht alles, sondern nur soviel übersenden können, als die Beschaffenheit desselben, auch Zeit und Gelegenheit leiden wollen, nun das übrige Verfertigte, was zur Sache gedienet, noch darzugethan, welches dann gedachter H. Comenius selbst noch nicht gelesen, drumb auch nicht beantwortet, nun aber nebenst seinen Mitarbeitern zuwissen benötigt ist und begehret hat; Und theils auch darumb, weil bereit vorm Jahr mehrgedachter H. Comenius bey Übersendung seiner hieneben gedrucketen AntwortSchrift selbst gerahten und Mich gebeten, dasz, soviel möglich Ich daran seyn wolte, dasz es mit dem allerehesten möchte gedrucket, und für Ihn und seine Freunde so und soviel Exemplaria übermachet werden: Welches aber, und zwar von hiesiger löblichen Universitet ab, wegen Mangelndes Verlages, und des Versagten thunlichen Vohrschusztes wohlhabender Leute, bis auf gegenwertige

Stunde nicht geschehen können, so gern Ich es auch, sowohl erwehnten H. Comenij, als auch sonsten über gedachte Ursachen meines Nechsten wegen (umb dasz die Paedagogi oder Haus Praeceptores inzwischen selbst ihren Discipulis beides das Lesebüchlein und den Clavem Vestibularem, der im Sende-Schreiben gewiesenen Art nach ohne Hinzuthuthung völliger Beschreibung, aus dem neuesten Vestibulo, mit fürsreiben, obgleich auf beiden Seiten auch nur auf solche weise, würde Zeit, Mühe, und Verdrus gekostet und gemacht haben, hetten bereiten und darauf nahetragen können) gesehen, und so fleiszig und inständig Ich mich auch darumb bemühet habe; ja so gern Ich nicht desto weniger auch fast ein jeder seine Kinder wil bald fortgebracht, ein Verstendiger aber, wie recht und loblich, noch darzu die Seinigen ein jedwedes zu rechter Zeit und ganz richtig wil gelernet und gefaszet haben; ja mancher Vater auch endlich, wen Er entweder wegen seiner Kargheit und Geitzes, oder auch wegen Vohrziehung dieses und ienen unzeitigen kostbahren, und ofters darzu nichtswehrten Exercitii und allzufrüher begehrgung groszes Ansehens seines Sohnes, sich nunmehr mit aufgethanen Augen hintern Ohren krauet, alsdann gern so und soviel (aber dann zu spät) darumb geben oder schuldig seyn wolte, dasz sein Sohn anfänglich wehre ordentlich geführt und recht unterwiesen, und viele andere kostbahre Tohrheit dafür unterlaszen sollte; Welchen deren Ich dann auch über alles ferner so gern und gahr hette dienen wollen, dasz wen Ich nur das Meinige (was mir von vielen Jahren hero Einer und der ander in Mechelburg schuldig ist, und Ich in meiner besten verflozenen Zeit, nicht ohne Schaden meines Studierens und meiner Gesundheit, leider bis auf gegenwertige Stunde, und wer weis wie lange noch, entraten mus) nun einmal aus meiner Heimath hette erhalten können, Ich es auf die Ausfertigung selbst gern wolte gewendet, und aus Liebe zu der allgemeinen christlichen Schuljugend, mit frölichem Herzen ganzlich darzuverehret haben.

2. Wer demnach von diesem Sende-Schreiben recht urtheilen will, der wolle ehremgelmelten H. Comenii neuestes Vestibulum Latinae linguae: *Rerum et Linguae cardines exhibens*; und darauf das *Dictionarium Vestibulare Latino Germanicum*; dann darauf deszen *Fundamenta Grammaticae* (den Donat; dann ferner die darzu gedruckte Stammmwörter der Deutschen Sprache; dann endlich und insonderheit das dazugehörige *Informatorium*; wie auch folgendes die neueste *Januam Latinae linguae reserata*, *Rerum et Linguae structurarum exhibentem ordine nativo* (von der neuesten *Grammatica Januali et Lexico* habe ich, weil ich Sie dazumahl noch nicht gehabt, nichts berüret, und ist es auch, weil Sie der Autor selbst ohne das, wie drunten zu vernehmen, wieder endert, nunmehr nicht nötig gewesen) eins nach dem andern vorher durchsehen, und dann alles, wie auch seiner eignen Kinder oder Discipuljahre, Vermögen und Zunehmen (*profectus*) sammt der gegenwertigen verwilderten Zeit und dergleichen, wohl und genau betrachten.

3. Aufdas aber derselbe destomehr Lust zum durchlesen dieser Schrift bekomme, auch dasselbe, was er insonderheit zu bedencken wehrt befindet, desto eher aufsuchen könne, wolle Er vorher das alles, was am Rande stehet, eins nach dem andern durchlesen, und dann, bei durchlesung der Schrift selbst, die greifliche Einfalt, welche Ich umb der einfaltigen Kinder Besten willen billig beobachtet und dann die oft geringe, ja unnötig und nichtswehrt, oft auch was rauch, und scharf, und mir nicht ziemlich zu seyn scheinenden Erinnerungen, Ihn nicht sowol davon abwendig machen, als vielmehr fortfahren, es hinauslesen, und bey übriger Zeit, umb was Er seiner Kinder oder Discipul bestes wegen insonderheit zu merken hat, wiederholen lassen; und das soviel desto mehr darumb, soviel weniger die erste Unterweisung und die ersten Schuljahr den geringsten Anstos leiden, und ohne Hinderung und Nachtheil denselben überwinden können; des unaussprechlichen groszen Unheils und Jammers zu geschweigen, den die gegenwertige verwilderte unarmherzige, eigennützig, verwirrte böse Zeit bei Verachtung deszen auch in allen Ordnungen und Ambtern leider mehr den gewis wird mitanrichten und ergrüszern helfen!

4. Damit Er aber noch ordentlicher gehe, und nicht meine, als ob Ers Mir Zuliebe und Zufallen thun wolle, oder, als suchete Ich vor andern tapffern Leuten Rhum und Ehre damit: So rathet Ich Ihme treulich, dasz Er des wohlverdienten H. Theologi, H. D. Johannis Mulleri in Hamburg zu S. Peter und Paul Pastoris, des Ehrwürdigen Ministerii Senioris, und der Schulen Inspectoris, Hamburgische SchulPredigten von Auf-

erziehung der Jugend in Christlichen Schulen etc. so diesen jungst verwichenen Leipzischen OsterMarckt zum erstenmahl in 8° herausgekommen, und durch Verlegung H. Zachariae Hertels auch hieselbst in H. Samuel Scheibens Buchladen zufinden sind, und die wenigen Groschen, die Sie kosten, den Gottesfürchtigen, Verstandigen Leser nicht gereuen lassen werden, vorher durchlese, und dann darauf der droben gewiesener Ordnung ferner nachgehe. Diese erbauliche SchulPredigten werden berichten 1. Was Schulen eigentlich seyn, und was von denselben zu halten. — 2. Wie der Teuffel die Schulen anfeinde, und wie Gott demselben widerstehe. — 3. Von Verbeszerung der Schulen, und was Uns zu solcher Verbeszerung aufmuntern und bewegen soll. — 4. Von etlichen nothwendigen Stücken, welche zu einer guten Schule erfodert werden. — 5. Von der AmptsVerrichtung treuer Lehr- und SchulMeister, und was von Ihnen erfodert werde. — 6. Von den Eigenschaften frommer gehorsamer Schüler, wie sich dieselbige verhalten sollen. Und dann 7. Von öffentlichen Schulen (der christliche Leser verstehe, dasz Sie umb gewuster wichtigen Uhrsachen willen, besser seyn, als WinckelSchulen) und insonderheit von S. Johannes Schule in Hamburg, was der fürgeworffen werde; welches alles wohl zu merken. — Weil aber eins von den allernothwendigsten Stücken, nemlich von wohlzugerichteten Schulbüchern dainnen nicht abgehandelt worden, auch (weil es nicht nur eines Mannes, auch nicht eines solchen Mannes Thun ist, der ohndas bey seinem Predigambt vor andern fast täglich auf mancherlei art sehr bemühet wird) nicht abgehandelt werden können; Und doch wo man Schulen verbeszern wil, vor allen Dingen hirauf, hirauf, sage Ich, mitgesehen werden muss, sogar, dasz wen es ja in einer und andern Classe fehlen sollte lieber und ehe eine Unordnung und Mangel in den Obersten Classen, als in den Untersten geduldet, eingebracht und verschmerzt werden kondet Und demnach meine Schrift mit dahingehet, wie von allen Dingen selbigen Untersten oder Unteren durch den wehrten Dienst des ehren erwählten H. Comenii fruchtbarlich gerahten werden möge: so wird der Gottesfürchtige Verstandige Leser nicht übel thun, wen Er zu ehrenghemeldten H. D. Mullers Schulpredigten diese meine schlechte Schrift (zudem Ende Ich Sie dann auch in 8vo auflegen laszen) hinzubinden, und Sie Ihm eine wohlgemeinete Fortforderung seiner guten Haus und Schulzucht bis ein mehres und umständlicheres folgen kann, Gott zu Ehren, und Ihm selbst zum besten, mit sein und bleiben läst. Woneben ich dann wünschen mochte, dasz einer und der ander von den H. Buchführern oder Druckern so viel Liebe zu Gott und ihrem Nechsten an Ihnen mercken lassen wolten, dasz Sie die güldene Schrift H. D. Lutheri S., so Er an die Burgemeister und Rahtsherren aller Städte in Deutschland, dasz Sie Christliche Schulen aufrichten und erhalten solten, geschrieben; und im andern Deutschen Jenischen Theil zu finden ist, auch in 8vo wieder aufliegen, und die nothwendige SchulenVerbeszerung, soviel an Ihnen auch mit belibet machen und befördern helfen mochten; da dann die Lesung desselben) zumahlen so Sie auch noch vor den Schulpredigten fürher gienge, freilich nicht ohne Nutzen abgehen, sondern dem Leser das Herz und die Augen aufthun, Ihme gute Gedanken von Schulen machen, und die angewandte, geringe Mühe, Zeit und Groschen wohl bezahlen würden.

5. Und gleicher gestalt nun auch, wer mein Libellum lectorium Germano Latinum et Latino Germanum aureum etc., welches unter dem bekandten Titul VESTIBULUM Latinae Linguae, sobald sich nur Mittel eräugen werden, ob Gott wil, auch herauskommen soll; insgleichen meinen Clavem Vestibuli Comeniani novissimi auream etc. mit seinen Kindern oder Schülerleinen gebrauchen wil, wird hin wiederumb vonnöthen haben, vorher dieses Sende-Schreiben zu lesen, und sich also daraus mit Rede- und Antwort, warumb dis und das also guth befunden und geendert worden, gegen die fragenden oder misgönstigen gefast zu machen; Zu derer besten dann auch mit der negstkünftigen Ausfertigung zugleich von dem Gebrauch deszelben Lehrbüchleins und des Clavis Vestibularis (welches itzo nicht geschehen können) eine Zugabe kan hinzugethan und sowol den Schülerleinen, als dero Paedagogis, Praeceptoribus und Eltern, so Sie es begehren, umb ein gutes Theil alsdann noch mehr damit gedienet werden. Darumb dann auch die Buchdrucker erinnert seyn wollen, diese Schrift ohne mein oder des Verlegers Vohrwiszen nicht nachzudrucken, und dadurch sich selbst in Schaden zusetzen.

6. Die neueste Januam aber und dero Grammaticam betreffend, so schöne Büchlein Sie seyn, und so gewislich Sie dem Leser, da Er Sie ganz durchgelesen, das schlechte Gold, und die Zeit und Mühe, bezahlen werden, und so grosze Mühe Sie dem Autori gekostet haben, werden Sie doch itzo abermahl, wie aus der Lateinischen AntwortSchrift, und aus dem Lexico Januali, auch aus selbiger Grammatica Selbsten, am ende, zusehen, von gedachtem H. Autore Comenio selbsten, und nun zum letztenmahl, wieder geendert, und die mancherleyen schönen Wisenschaften der Nathürlichen, Künstlichen, Sittlichen und Geistlichen Sachen, in und mit der Lateinischen Sprache, zu einer solchen Kunst- und fruchtbarlichsten, vortheilhaftigen Deutlichkeit (deutlichem Erkenntnus und Ausspruch) ob Gott wil gebracht, auch ehestes Jahres der Welt gemein gemacht werden, dasz, wer Christliches Gemütes ist, Gott für dieses Mannes Fleis und Treu, seiner Kinder und der Nachkommen wegen, wird zudancken, und wie Ers umb den Mann verschulden möge, sich dabei zu erinnern und zu bedencken haben.

7. Drumb Ich dann auch zum beschlus ganz fleisig mitgebeten haben wil, dasz, wer bei des Ehrenoft erwehnten H. Comenii neuesten SchulBüchern als auch bei deszen schönem HauptBuche genand Linguarum Methodo novissima etc. was gutes und erbauliches zu erinnern hat, Er es in Zeiten in der Liebe (eingedenck, was der weise Mann Scaliger schreibt in seiner 344 Exercitat: Juvandi, haud oppugnandi sunt, qui nobis jecere fundamenta sapientiae; und der Zuversicht das auch der Comenius selbsten an Ihm wahr und lobenswehrt befinden lest, was eben der Scaliger in der 216 Exercitat schreibt: Nihil beatius quam SCIRE: Nihil divinius quam DOCERE: Nihil propius verae felicitati, quam DISCERE: Discamus igitur omnes absque conviciis, absque exprobrationibus MUTUA CARITATE) entweder durch einen öffentlichen Druck, oder auch durch geheime Schrift, ins werck sezen, und die Schrift nach der Polischen Lisza an den Buchdrucker, H. Daniel Vetter, Durch welchen Sie weiter an H. Comenium bestellet werden wird, unbeschwert übersenden wolle. — Den gutherzigen Leser hiemit der Gnade und Liebe Gottes befohlen etc.

Gegeben zu Leipzig, aus meiner Studierstube, den 22. August Monats. Im Jahre 1651.

P. C.

Hienegst sollen die Epigrammata folgen.

- Pag. 1. H. J. A. Comenii alte Janua Linguarum hat, gleichwie manchen andern, also auch Mir, da Ich Sie zum erstenmahl gelesen, wohlgefallen, und nach Gott Mir helfen die Augen aufthun.
- Pag. 2. Habe bald mit der Zeit je mehr und mehr gemercket, dasz Ihr müszte geholfen, und dadurch dero Verächtern zugleich begebenet werden; und habe Mich selbst dazu gebrauchen lassen wollen.
- Pag. 4. Bin aber, nachdem der Prodomus Pansophiae Comenii, und deszen Didactica Dissertatio de Sermonis Latini studio ausgefertigt, eine weile hernach davon abwendig gemacht worden.
- Pag 5. Habe inzwischen oft verseumete grosze Jungen in meine Information gekriegt, welche die Logicam und dergleichen hinaushören sollen, und doch nicht fertig decliniren und coniugiren auch wegen gehabten Mangel der Vocabulorum kein Comma Lateinisch, ja nigt congrue geben können.
- Pag. 7. Bin deswegen auch dadurch verursacht worden, mein voriges Fühnrnehmen fortzusetzen, zumahlen, weil man sagte, das Comenius bereit vor 2 Jahren gestorben.
- Pag. 8. Allein eine bessere Zeitung von Comenii Leben und Fühnhaben hat Mir ein anders geraten, wofür Gott Lob und Danck sey!
- Pag. 8—9. Habe Fleis angewend, dasz Mir etliche von Comenii neuesten LehrKünstlichsten SchulBüchern seyn zuhänden kommen.
- Pag. 9. Für diese Bücher sind wir schuldig Gotte, dem Autori Comenio, und deszen H. Patrono H. Ludovico de Geer, der Jugend wegen, fleiszig zu danken.
- Pag. 11. Und dieweil Ich Sie durchgelesen, und für Schulen guth befinde, erachte Ich mich schuldig Sie hin und wieder mitbeliebet zu machen.

- Pag. 11. Und zumahlen auf dismal insonderheit das neueste Vestibulum und die neueste Januam.
- Ibidem. Und zwar durch etliche wohlgemeinete, und denen Büchleinen zustatten kommende, nothwendige, Erinnerungen.
- Pag. 12. Umb welcher willen Ich auch an den Autore[m] dieses Sende-Schreiben abgehen lassen, und in zwey Theile abgetheilet.
- Pag. 12. Wozu mich bewegen 1. mein TauffBund mit Gott, wieder alle Wiederwertigen zu kämpfen, und dem Nächsten zeitlich und gern zu helfen und zu dienen.
- Pag. 13. 2. der GottLob erhaltene allgemeine Friede.
- Pag. 14. 3. des Autoris Comenii neueste Lehrkünstlichste Schulbücher selbst.
- Pag. 15. 4. der gesambten studierenden Jugend mühesambster und doch meistentheils unfruchtbahrer, und auch nichts wenigess wilder und frecher Zustand.
- Pag. 16. 5. derer Praeceptorum schwere und doch ofters auch ganz unfruchtbahre Arbeit, sambt der daneben herlauffenden unbesonnenen Verachtung derselben.
- Pag. 17. 6. der durch den 30jährigen Krieg verderbten kegenwärtigen Zeit und des heutigen Christenthums Beschaffenheit.
- Pag. 19. 7. Und nebenst H. D. Lutheri S. und vieler anderer tapfferer Männer, auch des Autoris selbst, sehnlichstes Verlangen nach beszern Schulen, sambt deszen darüber ausdrücklichen Gemütes-Erklärung.
- Pag. 20. Darumb dann nun auch anfänglich zu mercken, was und wie vielerley annoch bey demselben neuesten Vestibulo zu beobachten.
- Pag. 24. 2. was und wievielerley bey dem Lexico Vestibulari annoch zu beobachten
- Pag. 32. 3. was bey den StammWörtern der Deutschen Sprache annoch zu beobachten.
- Pag. 34. 4. was und wie vielerley annoch bey dem Donat zu beobachten.
- Pag. 40. Zu dero leichtem und nütlichem Gebrauch aber vonnöten seyn wil, dasz aus dem Vestibulo noch ein Deutsch-Lateinisches und Lateinisch-Deutsches Lesebüchlein bereitet, und selbiges vorher erstlich durch Lesen, dann darauf auch, an stat der VocabulBüchlein durch Auswendiglernen den jungen Schülerlein fein bekand gemacht werde.
- Pag. 43. Gleicher gestalt wil auch vonnöten seyn, dasz wen etwa der erweiterte andere Clavis nicht solte beliebt werden, an deszen stat das neueste Vestibulum Gesprächsweise umb ein jegliges Wort hie nun mit einer gleichgeltenden Umbrede zu beschreiben, verfertiget; und dann nach gelerntem Lesebüchlein, Clave und Donato der Jugend ferner zu gewiszerm Eingang in die neueste Januam, nun auch bekand gemacht werde. Und was hiebei zu beobachten.
- Pag. 47. Was und wie vielerley nun auch bey dem Informatorio Vestibulari (oder aller gedachter Büchlein) zu beobachten.
- Pag. 50. Allwo lezlich zu beobachten fürkombt, dasz es besser sey, auch noch ein Tirocinium Vestibulare zu verfertigen, als nach Inhalt des Informatorii den Knaben Lateinische Redearten nur fürzusagen und zu fragen.
- Pag. 51. Was und wie vielerley nun ferner auch bey der neuesten Janua noch zu beobachten.
- Pag. 55. Dasz insonderheit nötig sey, dasz diese neueste Janua, gleichwie in jede Muttersprache, also auch in unsere Hochdeutsche, für Schulen, übersezet werde, und warumb; und was dabey zu beobachten; und wie Sie alsdann zu gebrauchen.
- Pag. 57. Wen diese neueste Janua nicht in unsere Hochdeutsche Sprache übersezet werde, wo wieder es lauffe, und was es verursache.
- Pag. 59. Was bey Verfertigung selbiger Übersezung in acht zu nehmen.
- Pag. 60. Wie dieser neuesten und also verdeutschten und wohl zugerichteten Januae Gebrauch ohnmasgeblich anzustellen; und wie eine neue tägliche Rede-Schreibe-Ubung daneben in Schulen zu belieben und einzuführen.
- Pag. 64. Warumb dieselbe neue tägliche Rede-Schreibe-Ubung in Schulen zu belieben und einzuführen.

- Pag. 65. Dasz nichtsweinigers recht nötig sey, dasz eben diese Janua auch noch darzu auf Comedienart (pro praxi Comica) für die Schulen bereitet werde, und warumb; und was dabey zu beobachten.
- Pag. 66. Warumb diese Janua auf Comedienart für Schulen zu bereyten sey.
- Pag. 69. Was bey Verfertigung dieser Janua auf Comedienart inacht zu nehmen.
- Pag. 75. Wird dem Einwurffe, dasz 4 Examina und Comedien Aufzüge iährlich viele Zeit wegnehmen durften, geantwortet.
- Pag. 77. Schliesslich wehre es auch nicht undienstlich, dasz diese Janua auch Poëtisch übersezet würde.
- Pag. 78. Folget der andere Theil dieses SendeSchreibens, welcher erfordert vom Gebrauch und Nutzen erwehnter und anderer Büchleinen was umbständlicher zu berichten.
- Pag. 78. Zu dero behuef auch die Knaben mit dem anfang des funften Jhres in die Schule zu schicken seyn.
- Pag. 79. Und zu derer erbaulichen Unterrichtung ist auch vonnöten, dasz gleich itzo gelesen und betrachtet werde, was insgemein von Praeceptoribus Eltern und Volhmündern, Predigern und Obrigkeiten zu beobachten. — Und zwar anfanglich was die Praeceptores und SchulMeister zu beobachten haben.
- Pag. 81. Was die Eltern und Vormunde zu beobachten haben.
- Pag. 83. Was die liebe Hohe Landes- und StadtObrigkeit eine jedwede an ihrem Orte, nach als vor wird zu beobachten wissen.
- Pag. 91. Was die Herrn Geistlichen eines wohl-Ehrwürdigen Predigambts, auch nach als vor, werden zu beobachten wissen.
- Pag. 93. Drumb man auch wunschen möchte, dasz alle Verheiszene nötige Schulbücher umb Sie von Anfang bis zum Ende, allen Umbstenden nach, ordnen zu helfen verfertigt fürhanden wehren.
- Pag. 95. Allein, weil Ihre etliche noch erwartet werden, und Ich inzwischen diese Schrift schlieszen muszen: Es auch der Autor nebenst andern Schulerfarenen, eigentlicher treffen kann, wil Ich nunmehr von denen selbst erwarten.
- Pag. 95. Zumahlen weil der H. Professor H. Joh. Conr. Dietrici seine verheiszene Griechische Arbeit inzwischen auch verfertigen wird.
- Pag. 96. Wil aber unterdeszen berichten, wie man ordentlich, gründlich, gewis und doch recht leicht und ganz nachdrücklich die Griechische Sprache zu lernen anfangen und fortsetzen könne.
- Nemlich 1. es musz ein sonderliches kichtes griechisches Lesebüchlein verfertigt und in Schulen eingeführet werden.
- Pag. 97. Hienegst musz zum decliniren und coniugiren geschritten und aus seiner Magnific. H. D. Welleri Grammatica, ein leichter, ordentlicher Donatus gezogen, (dergleichen in deutsch H. Elias Weise gethan), und in Schulen eingeführet werden, und was bey Verfertigung deszen zu mercken.
- Pag. 98. Negst diesem ist nötig zu treiben das Tirocinium, Graecae Linguae Rhenii S. darumb es auch in etwas zu verbeszern ist.
- Pag. 99. Hienegst musz man schreiten zu H. D. Welleri Magnific. Grammatica, und zu dem Clave Graecae Linguae H. D. Lubini S welche aber auf eine sonderliche Vortragsart und weise müszen vorher zum Druck zugerichtet und dann recht gebraucht werden.
- Pag. 101. Und wen der Clavis Lubini auf solche Weise zugerichtet und vorgetragen worden, wird man unter andern viele Zeit und Gemüter gewonnen haben worzu viva vox nicht allein genug ist
- Pag. 105. Und es wollen und behaubten auch eine solche Verfertigung und Vortragung deszelben Clavis Lubini die güldene LehrRegule des Comenii selbst.
- Pag. 107. Helffe nur Gott dasz sich zur beschriebenen Verfertigung deszelben ein gutes Herz mit dem ehesten erbitten lasse. wie Ich dann hoffe, dasz H. Otto Bennevit, itzo der Schulen zu Freyberg Conrector sich darzu beqvemen werde.

- Pag. 108. Obgleich der H. Professor Joh. Conr. Dieterici seinen sonderlichen Fleis in seinem Specilegio Chrestomathiae Graecae auch angeboten, woselbst Er auch zugleich weiset, was nun ferner in Graecis zu lesen.
- Pag. 109. Darumb auch zu wünschen, dasz auch in den Druckereyen ein jedweder das seinige aufs fleiszigste und treueste, auch bey den aller unansehnlichsten Schul-Büchleinen verrichten möge.
- Pag. 110. Ja wollte Gott: es meinete ein jedweder Mensch seinen Nechsten, auch in dem geringsten Dinge ganz aufrichtig, ohn alles eigen Gesuch; und dasz es dann auch der ander erkennete: weil es ja unser Christenthum also erfordert; un! die wieder-gebornen frommen Kinder Gottes auch kein anders wollen noch wünschen.
- Pag. 112. Ja, wie gern sage Ich, wolte auch Ichs, für meine Persohn, und wie mancher gottesfürchtiger, frommer, verstendiger Mensch mit Mir!
- Pag. 112. Allein ohne Anrichtung beszer Knaben- und Mägdgen Schulen ist es schwerlich zu hoffen.
- Pag. 115. Deswegen dann auch zum Beschlus der Autor, ehrengemeldter H. Comenius sein rühmliches nötiges Fürhaben fortsetzen, und diesen meinen einfeltigen wohl-gemeineten Gedancken weiter nachsinnen wolle.
- Pag. 116. Gestalt Ich auch ferner, soviel möglich, selbst auf den Nuzen der allgemeinen Christlichen SchulJugend denken, und so Gott wil, mich derentwegen selbst nun-mehr offentlich gebrauchen lassen wil.
- Pag. 118. Worzu mich dann Gott, durch seinen H. Geist tüchtig machen wolle, umb Jesu Christi willen, Amen.

Když přítomný list dle předmluvy pozdějšího data konečně přišel Komenskému ve známost, byl pisatel vyzván, by doplnil a rozšířil tiskem své poznámky. Ale universita a zámožní mužové pomocí nepřispívali, proto prý se obmezuje na svůj předešlý list, ku kterému připojuje odpověď Komenského a odporoučí ku přečtení J. Müllera hamburského »Schulpredigten«. — Vydavateli je znám jen opis tisku, originál se mu nepodařilo nalézt. — Marginální poznámky na opise jsou tu podány spolu s odkazem ku straně rukopisu. — Předmluva je vytištěna v úplném znění.

(Coll. vydavatel.)

CXV.

Starší Jednoty De Geerovi.

Z Ležna 1650 — 5—15. ledna.

Novoroční blahopřání. Děkuji za podporu 158 imperialů prostřednictvím Komenského jim poslaných.

(Otištěno v Monatshefte d. Com. Gesell. 1896.)

CXVI.

Regii Fisci Praefectus Komenskému (úryvek).

Z Gdanska 1650 — 1. února.

Zpráva o netrpělivém očekávání školních knih Komenského, a to i se strany katolíkův. Komenského metoda zaslouží přednost před mnemotechnickými pokusy, jež nalezly několik příznivců mezi senatory města. Ale i tito dávají Komenského Didaktice (rozuměj Meth. lingu. nov.) přednost.

Contigit mihi nuper videre aliquot philuras Lexici tui, quod jam sub prelo fervet. Utinam quantocius prodeat integrum! Passim enim expetitur summis desideriis, prout omnia tua: ita ut nuper in Aula Regia Magnus quidam Vir et Secretarius Regius, quamvis

Religioni Romanae addictissimus, mentione tui injecta impense me rogavit, ut quaecunque a te ederentur sedulo conquererem, et ad se transmitterem. Se enim Tua omnia magni facere, nepotesque suos nonnisi Comeniana methodo institui velle. Hoc vero est rectae rationis robur apud omnes, ut captivet, vincat et constringat nolentes, volentes ducat, alliciat et voluptatibus perfundat. Ego sane id pro tenuitate mea praevideo, hoc ipsum Lexicon, validam fore machinam evertendae logomachiae, quae hactenus plus satis inquina vit triticum Domini, cujus radix ignorantia, altrix humana autoritas, quam nonnullis verae Eruditioni, aut Divinae rationi, postponere piaculum est. Sed forte non contemnendus erit usus Tuorum Scriptorum in evellendis hisce Zizaniis: quod praestet Aeterna illa Veritas, ut tandem aliquando possimus et recta sentire et recte loqui. Erupit hic haud ita pridem nonnullorum speciosus conatus. docendi per artificium memoriae localis, invenitque quosdam ex Magistratu praecipuos fautores: sed postquam Tua Didactica lecta est, visa est facilius haec via, per iteratos actus doctrinam inculcandi, quam tot reflexionibus operosis memoriam confundendi. Cumque sermo mihi esset cum primario et vere docto Viro, ordinis Senatorii, de Didactica seu Methodo Tua linguarum, isque in laudes ejus erumperet, quaevisi ex illo, An contra dicant isti artifices, aut quid de ea judicent? Respondit, Contradicant? Impossibile est: hic enim Vir quicquid loquitur, loquitur cum ratione, omnemque contradicendi ansam praecidit, dum naturam et sanam rationem et sequitur ipse et monstrat aliis, judicioque Orbis exponit omnia.

Váhy dodává tomuto listu, že se v Gdansku toho času zdržovali oba nespokojení spolupracovníci Komenského, Rave a Kinner.

CXVII.

Jan Schlichting Zikm. Rákoczyho.

Z Lešna 1650. — 4. dubna.

Přížeň Rákoczyho k polské vlasti dodává mu odvahy k přítomným nádkům. Velmi se těšil, že posel Rákoczyho na sněmu polském, kam byl pisatel vyslán od Velké Polsky, tak zjevně odmítl podezření o spojení s kozáky. K vyslovení této své radosti používá příležitosti, kdy jeho milý přítel Komenský podjímá se cesty do Uher. Odporuje příchodu nejrůznější.

Illustrissime Celssissimeque Princeps Domine Colendissime.

Quod illustrissimam Celssitudinem Vestram officioso literarum confidenter adeo compellem affatu, facit benignior ille in patriam nostram illustrissimae Celssitudinis Vestrae genius, qui in nuperrimis Regni Comitibus per literas illustrissimae Celssitudinis Vestrae fratris illustrissimi, inclyto regno Poloniae amicitiam et omnem benevolentiam fide optima spondentes, abundissime patuit: quibus accessere particulares ad illustrissimos regni proceres literae, bene animati affectus, amicitiae et bonae vicinitatis testes atque obsides. Mihi certe summo fuit gaudio, legati munus ex Majore Polonia per Comitibus obeunti, illustrissimum principem, innata dignaque tanto fastigio virtute atque benevolentia illustrium regni procerum amicitiam praetulisse, eoque ipso nebulas suspicionum attentatae cum Cosaccis correspondentiae multorum discussisse animis pariter atque pectoribus. Qua in parte legati serenissimi principis Transylvaniae prudens emicuit dexteritas, ut nullam relinqueret secius suspicandi occasionem, et quodammodo mihi, licet ignoto, officiose per literas Illustrissimam Celssitudinem Vestram compellendi in manus porrigeret commoditatem, dum ad oras serenissimi principis Transylvaniae iter suscepit vir reverendus et doctissimus, amicus vero meus dilectissimus dominus Comenius. Hunc illustrissimae Celssitudini Vestrae commendare cogor, licet viros doctos commendatissimos Illustrissimae Celssitudini Vestrae sat superque sciam. Illustrissima Celssitudo Vestra pro singulari pietate sua et erga eruditos affectu dignetur hunc virum, delicias meas, beare conversatione, sua studia erga literas

*

cognoscere, piam ipsius mentem et sinceritatem explorare et virtuti ipsius favere His illustrissimam Celsitudinem Vestram divino fideliter commendo patrocinio, et permaneo Lesna 4-a Aprilis anno 1650.

Illustrissimae Celsitudinis Vestrae

obsequentissimus servitor
Joannes Schlichting de Bukovec
Judeus R. Provincialis
et P. Regni.

Schlichtinga tohoto listu dlužno rozeznávati od Schlichtinga (Jonáše) socin'ána.

(Coll. Dr. A. Szilágyi.)

CXVIII.

Bisterfeld Zikm. Rákoczymu.

Z Karlového Bělehradu 1650. — 20. května.

Lituje, že Komenský nepřišel z Horních Uher i do Sedmihradska. Příčin, pro něž se chce B. odstěhovati, K. nedoceňuje, neboť jich nezná.

D. Comenium, virum haud vulgarem ad Excel. Vram venisse gaudeo, sed ad nos non penetrasse atque ante meum responsum abiisse doleo. Non placet ipsi meus abeundi conatus. Causas ignorat. Publico bono meum privatum semper postponam.

Komenský litoval, že snaží se Bisterfeld odejiti ze Sedmihrad, neboť znal jeho vliv na knížecí dvůr a jeho náklonnost k chiliasmu.

(Excerpt. vydavatel.)

CXIX.

Rave [Hartlibovi aneb snad Bealeovi].

[Z Gdanska 1650. — 23. května]

Narážka na neznámé nám osoby, které mezi pisatelem a adresátem spor vzbuditi chtěly. Pisatel přeje si přímé kritiky: Komenskému velmi uškodilo, že chtěl založiti sektu, kterouž by se světlo všeobecného poznání právě tak z Čech rozšiřovati mělo, jako kdysi evangelium skrze Husa. Z té příčiny stál tvrdošíjně na svých novotách, i když byly podvráceny. Komenského *ovčácká* zvláště Kinnera tížila, a bylo by vypuklo již mezi nimi nepřátelství, kdyby Rave nebyl jich utištoval. Oba byli dle pisatele i v staré historii i v historii sekt málo zběhlí; Kinner mimo to i nerozhodný, nepokojný, tak že jeho »Elucidarium« ani nebylo tištěno. — Pisatel podává potom zevrubnou zprávu o svém zařízení a pracích, při nichž mu jest s nedostatkem zápasiti. Slibenou podporu jako spolupracovníku Komenského senát mu odepřel, poněvadž se prý nedrží Komenského; výmluvy, že on právě dílo ono koná, a že je napravljuje, nechtěli uznati. Ale pisatel pilně pracuje, máje výstrahou příklad Komenského a Kinnera, kteří nejvíce času přemýšlením a rozpravám strávili; ač Komenského zásluhy v iniciativě rád uznává. Následuje podrobná zpráva o postupu pisatelově při jednotlivých předmětech vyučování, kde se snaží vyváznouti z omylů jiných. Komenského »Januie« škodí nesnadnost, kdežto Rave si přeje lehkosti, které Komenský a Kinner nedosáhli, poněvadž názorné (sensuální) metody sice žádali, ale jí neužívali. Pisatel podrobně poukazuje na nedostatky u Kinnera, s nímž by mu bylo bývalo velmi těžko žiti. Kinner vydával svou metodu za nejlepší, proto nechtěl Ravovy nijak uznati, a s Komenským se rozešel tak, že o vzájemné pravdě velmi mnoho hádek vedli. Poněvadž by úspěchy Raveho byly bývaly Kinnerovým pracím nebezpečny, neznal se

k nim Kinner. Jen aby se od názorů Komenského lišil, přijal Kinner *podějit* Ravovu základní větu, odchýlnou od té, kterou r. 1646. mezi senatory rozšířoval, když Raveho v Gdansk u očekávali. Rave se dovolává Komenského, jehož pansofické zásady z části uznává, byť i nesrovnával se s velikými nadějemi vzhledem k předsévzatému dílu. Komenský sám nevěděl, co odpovědět, když se ho Rave tázal, k čemu bude pak pismo svaté, má-li být pansofie vším.

Pisatel odpovídá dále na dotaz stran pozůstalosti Kinnerovy oekonomicko-vědecké, která prý jest velmi nepatrná, a poukazuje ještě jednou na svůj poměr ke Komenskému Methoda Raveho se sice liší od metody Komenského, ale dají se spojit, jakož to ukázáno na spise »tabulae Amsterodamenses«, které si však Komenský, ježto se mu zdály odchýlnými od prací jeho, hned od sekretáře městského vyžádal. Naproti tomu prý Rave milerád vždy uznal zásluhy jiných, jmenovitě Komenského, a je přesvědčen, že přijde doba, kdy se lidé přesvědčí, kterak on zachovával mír s druhými, ba i mezi nimi, zvláště mezi Kinnerem a Komenským.

Salve plurimum optime.

Cum animo tuo credam, et meum opere testaturus sim, deinceps inter nos *ἀνευ προσημίων καὶ παθῶν* agendum existimo. Qui nos distinuerint et quinam ii sint, malo nescire, ne hominum mala contemplando revocemur a meditatione bonorum. Viderint illi, quo animo sint, et sciant tamen, non frustra Plutarchum monuisse, quae sint etiam ab inimicis capienda commoda. Tu mecum precare Deum, ut nos operi suo idoneos reddat ac servet. Mihi ista mens sedet hactenus et eam probari tot per annos, per tot discrimina rerum volo. Occallui etiam adversus amicos, qui ipsi plurimum nocuere, cum parum abesse visi sunt. Itaque et statuendum tibi mature erit, quanam velis cogitata mea accipere. Nam ut laudes mea nihil refert, spernere quidem bonam memoriam non possum et grata habetur recordatio; ut vero ea laude quisquam me putet duci, frustra est. Video nihil magis obstitisse, quam quod aeternum nomen et gloriam interius secum animo agitabat Comenius; sectam condere volebat; hoc tot indicibus reprehendi, quiquid etiam dissimularet. Pridem enim meae curae est, characteres, quibus se homines produnt, etiam cum integre maxime volunt, observare diligenter. Et sane hoc ipsi curae erat, ut Evangelii ex Bohemia ab Husseo, ita etiam universae cognitionis lucem suo ductu suisque auspiciis accensam esse ac videri. Si falsus sum, ignoscat Deus, actiones certe fuerunt ejusmodi, quae nec proderent aliud nec aliunde sufflaminarent opus. Ego qui persuasus animo sum, fuisse hunc fontem mali, qui eumdem perpetuo obfuturum esse polliceor, qui obstruendum hunc praecipue judicio, obscuro per Dei gratiam, ut hic primus evitetur scopolus a me, et in liberilibus studiis liberali animo tanquam in libertate et Republica, non velut in Dominatu aut Monarchia agatur. Itaque patior et volo quemque sui laboris fructum capere ipsum, ut mendi sui ratio constet posteris, quod dignum est, nec et famae adhuc, si non velificantur, tamen serviant. Abdicavi ergo spem et cupiditatem gloriae omnem, quantum homo adhuc possum, et cum Deo posthac plus potero et meditor et oro Deum hoc praecipue, ut quicquid subrepre possit, avertat ne quidquam impeditenti a me ipso procedat. Si Comenius non obfirmasset se methodo suae ac illam potius, quae optima futura esset, quam receptam semel animo propositam curari voluisset, dudum patronis foret satisfactum. Sed metuebatur, ne pollicitus novam recideret in veterem et eam ipsam, quam damnaverat. Hoc enim philosophis saepenumero accidisse autor Cicero est. Certe qui sectam volunt, hoc debent vereri. Eos enim veritas invitos maxime rediget ad damnata. Mihi autem sic constitutum est, ut nihil referat, antiquum illud an recens sit. Et in recentibus video, quae servari aut emendari debeant, tanquam in assuetis et ob id melioribus vero. Nihil me movet autoritas, sed usus et ille quidem rectus, qui basin habet veritatem exteram et consuetudine hominum adeo cuique rerum generi inditam. Haec ratio me facit expedite philosophantem. Accedit *ἀντάφραξις*, quam in Comenio possum concedere, neque enim mihi quidquam de eo compertum est aliter, quamque Kinnerus valde (est) conquestus. Sed hoc quidem vetor per ipsius manes. Ego certe impedii, quominus simultas ulla invicem erumperet, et hoc meum est meritum, quamquam nesciat Comenius aut etiam nescire velit. Habiturus certe cum fuerat adver-

sarium, quem nollet, et tandem erupisset malum, sed Deus intercessit. Cupidus juventutis et rei literariae Kinnerus quoque ipse erat, sed alia eum agebant transversum, et aliquid etiam interioris voti alebat et Aristotelis ἀνθρώπων ἀγαθῶν: deerant ipsi eadem, quae Comenio. A veterum literatura minus instructi uterque rationes istius condendi operis universas summamque rei nec satis comprehendere nec ideo persequi poterant, multo minus, ut de aliorum propositis recte iudicaret. Idem vero quod in legendis veterum historiis et omni istorum militari arte, hoc etiam in re scholastica obtinet. Prudentia gerendae reipublicae militiaeque eadem et incolumis adhuc est. Ibi tempora saltem, hic instrumenta sunt mutata. Perinde quod scholas sive potius doctrinam attinet in scholis proponendam, prudentia illa veterum recta et eadem est, docendi quoque generalis ille modus recte ostensus; at religio sive revelatio intercessit, quae alia et aliter apud Christianos nonnulla fieri jubet. Quod si quis observet magis derelictas esse per tot secula scholas, quam aut militiam aut rempublicam, facile idem conjectet, quo plus innocentiae in virorum negotiis apud antiquissimos, tanto magis prudentiam docendi in puerorum studiis atque artibus scholarum adhuc reliquam fuisse. Sed neque historiam sectarum tenebant C. et K., quae regimen studiorum, neque sciebant eas conferre inter se, multo minus ut generales docendi rationes a caeteris distinxissent. Praeterea recentioribus innutriti solis ratiunculas quasdam habebant, quibus omnem veterem disciplinam repudiare et novas ipsi vias sternere ac munire deberent: quae tamen ipsi erant illae veterum, sunt sane veteribus non comparandae. De generalissimis dico et primis docendi principiis — his destitutus et Kinnerus ipse utique non erat magis aptus, quam id, quod suscepit, quam ego Metaphysicam puto exotericam fore. Ulterius sane non procedet ipsius institutum, etiamsi fecerit longe universalius ad voluerit. Uti factum est, ita non alios video limites. Deus noluit illum plus adhibere ad scholas operae suae quam praestitit: et precabor, ut ille suo tempore, cum ipse viderit inceptum (usu) futurum esse, advocet quoque me. Nobis pulchrum sit, sic finire; saepe obstatum ipsi cum non putamus, etiam cum mereri plurimum volumus, id quod in rebus suis Kinnero evenit. Nam admonitus a me toties ac ferme exoratus, ut hoc Elucidarium, quod jam quoque confectum esset, permitteret Deo ac liberali manu publice donaret, cum adeo fortunam sibi obsistere videret, ex eo futuros alios, qui hunc laborem praemio refocillarent, semper caussatus est, semper pactus est, labores meritum suum alligare, fructum ex eo publicum, condignum illius operis sui; et in liberalitatibus proliciendis sic agere, tanquam ex jure contractus repeteret. Nimias autem spes ex cogitatis hisce suis ipse finxerat, illaeque tum ipsum reddebant inquietum, seque magis laboribus exantlatis quam a Dei benedictione commendabant. Haec omnis remora fecit Kinneri, et hanc mentem video minime placere Deo posse. Itaque talem manum neque fore aut diuturnam operi aut salutarem existimo. Ego igitur quid profecerim ex aliorum peccatis, seu vera existerint seu mihi duntaxat visa sint, hoc in sinum tuum omne effundo. Pro laboribus operisque praestitis nihil desidero, nisi si quid volent aliqui ultro ad me et uxorem meam olim pervenire, pro iis autem deinceps praestandis exigo, quantum illi requirent. Instrumenta mihi gemina sunt quotidie advocanda, viva quidem et deinde muta: illa homines et synergistae mei, haec libri, chartae, thecae, cistae, verbo apparatus omnis sunt. Unde haec? Deum testem invoco me a nullo homine in istos sumtus vel obolum habere. Magistratus noster promisit MCC Joachimicos sive Imperiales; praestiti sunt DL; ne porro accipiam, haec ratio est, quam ipse non negem, in Comoenianum opus fuisse promissos, ab eo autem me diversum esse. Quicquid ostendo in contrarium me idem illud opus urgere, persequi, in aliquibus emendare saltem et tanto plus mereri, apud obliquo frustra sunt omnia. Manemus, inquit, in formula et hoc est ἀναβιβάζειν, illud politicorum, quod debemus promovere in schola, ne noceat in republica. Quicquid ergo hactenus impendo, id ex salario provenit et privata institutione. Salarium mihi est CCCXXXIII Imperialium, unde familiam sustentem. Accessiones ex privata institutione sic comparatae sunt, ut ad hoc ipsum impendantur opus, et quia videntur inde me adhuc istae in controversiam rapere, inhibitaе et saltem ad novi Rectoris praesentiam inductae sint. Paucos habeo et singuli persolvunt quotannis C florenos, hoc est XXXIII Imperiales. Cum floreno nihil celavi, omnia retexi. Tamen alo VI collaboratores, unum pictorem, quibus domus quoque de meis conducendae, cum enim, quam inhabito publice, ne meis usibus aequam reperio. Itaque ex his computare licet expensas easque cum acceptis

conferre. Hactenus ergo mea confero, sed conferre amplius non valeo, quod credas, sive me vera dicere arbitreris, sive putes me aliquid exagitare praemii. Novit Deus, quanta summa ope ultra vires meas nisis sim in facultatibus arcessendis. Tu facias quantum tibi de me videbitur; neque enim possum exigere, ut spem pretio deinceps ac porro emas. Saepe ac multum falsi estis omnes. Comenius tamen et Kinnerus in ideis consumsere hoc omne tempus et liberalitates, sed neque existimo eos non meruisse quicquid acceperint. Comenius infra meritum suum est, glaciem fregit, contulit in alios; si non eo successu, quid mirum? Quae non a principibus et rebuspublicis effundi solent? Prudentius quidem agendum erat, fateor, in his praecipue rebus, ad quas homines paulo difficiliore sunt, dum nos Deus posthac respiciat, ut ex futuris laboribus priorum naevi abscondantur. Ego qui hactenus in operibus tentandis et promovendis occupor, fidem, credo, reperturus sum non irritae liberalitatis futurae. Tamen quid scire debeas, ut in his ipsis recte judices, brevi subjiciam. Delineationem operis totius in singulas et particulares materias ita quidem adornavi, ut sperem in rei summa me nihil praeteriisse, in singularibus praecipua animadversa, et quae restant, a nemine prius nisi inter ipsam tractationem animadverti, corrigi, constitui posse. Itaque hoc requirit duos homines: alterum, qui totius rei summam manu teneat, regat et revideat operas, alterum, qui ad praescriptum praestet. Hi cum separari locis facile non possint, a Deo propitio accipiuntur rectius quam conquiruntur. Tantum didici, quos evocamus, raro idonei sunt. Quos Deus mittit bona fortuna, his aliquid efficitur, quapropter nec licet mihi ad seriem delineationis meae in exhibendis ordine opusculis procedere. Sed veluti Deus mittit operarios, inde modo hanc, deinde illam, mox aliam partem aggredior. Qui enim possum ego privatus, et minime locuples aliter agere? Porro et hoc minime ignorandum, unius rei argumentum et diligentem operam postulare tempus: quo minus alii nos ante adjuverunt, et plura sunt demum conquirenda, aut emendanda. In grammaticae docendae tabulari methodo prohi quantum temporis impensum, apparebit ex praefatione, in geographica introductione illa annus cum dimidio elapsus, in tyrocinio juris ultra biennium. Et nunc annum addidi, ut iterato repetatur. Sive autem receptum alicubi sit jus Civile Romanum, sive utatur aliqua gens suo, id tamen operae ad omnes spectabit, maxime philologicos. Textus enim est aliquis velut classicorum auctorum aut fragmentorum veterum. Quidquid aequitatis et justitiae simul docetur, id in lucro perinde deputandum, quaeamodum ex bonis autoribus sapere discimus. In historia naturali quantum temporis absument, nemo credat. Utique experiendi varia descendum erat, quod modo doceri convenit. Hoc autem absque temporum spatiis fieri non poterat, sed ne quidem ab angustis. Nihil enim scias a nobis proditurum esse in didacticis, nisi quorum fidem experimentis et usu ipso non ceperimus. Hic enim artificium docendi exhibet, emendat, absolvit; quale nisi attulerimus, quid magnopere dignum expectari debet in his quae sola docendi prudentia commendare se debent? In Ebrea lingua idem tentatum; quamobrem consobrinum meum per sesquiennium Regiomonti meis sumtibus alui, ut a Rittangelio disceret modum, quo utitur Judaei in Asia eumque collatum cum nostro Christianorum, sicuti opus, corrigeret ac perficeret. Successit per Dei gratiam propositum nec dubito aliquid singulare et immotum tenere. Juvenis enim ille est acri ingenio et novit illas rationes institui mei. In Botanica et fabrica ossium et skeleti humani apparebit nos *διὰ τὴν περὶ ἀνάσσειν* et obtinere didacticam. Haec brevi poterunt intra annum per Dei gratiam praestari. In mathesi omnia mechanice procedent et per instrumenta. Haec aetas nihil capit rectius. Et ipsi castorum metatores atque architectones minime demonstrationes ineunt instrumentorum suorum, sed demon tratis jam ante his utuntur. Cur ergo tyroni non liceat idem ad ingressum artis, quod veteranis et artificibus permittitur operari? Eadem enim quae usum exhibent, introductoria sunt in usus illius causas et media. Vos quidem pro eruditis et scientibus absoluta omnia daturi estis. Nullus dubito, sed an aliqua pro Isagogis etiam sint adornata per te, nescire debeo. Isagogas autem quaerimus tales, non quae sunt circa theoriam demonstrationum sed harum doctrinam. Ideoque pro gymnasiis utor homine ingeniosissimo, verum perdifficili et qui labefactatur ab aliis. Patientia vicerò, ubi tempus mihi permiserit. Tempore mihi opus est ubique, hoc amici inimici praeferere non debent, si utrisque faciendum satis. Legimus multa, quae non intelligimus aut facile transmittimus. Aristoteles paucis quibusdam adjectis, longo demum tempore factas omnes scientiarum omnium accessiones tradit. Quis

aequus iudex hoc tempore est, qui non festinata cupiat omnia? Et qui sunt, qui facilius decipiant, quam hac esca? Necessarium est, ut posteri intelligerent bona olim sua, omnes has quaerulas et quicquid literarum ultro citroque missum, quicquid agitatum fuerit aut fuisset, uno volumine in lucem dari. Pejores extant libri his ipsis etiam festinatis atque exidentibus epistolis. Si quis delectum habeat, ut excerptat necessaria, tanto rectius consuleret impensis et commodo publico. Revererentur plerique studia sua magis et colerent, ubi memorari difficultates tot tantasque audirent. Sed et hoc ipsum, quam e re futurum sit, dabit tempus. A me aliqua procedunt, velut historiae domus et simul historia regum Romanorum, in exemplum utrobique ostensa, quomodo historia domestica et civilis concipi in usum scholarum ac primae juventutis debeat. Quae provideri a nobis in tali opere coeperint, monebimus suo tempore, et accipies aliqua nova. Vides haec omnia non esse ideas, sed *ἰδέα* ipsa, quibus intenti sumus. Tanto minus deludi spes hominum possunt. Oppido enim speciose falluntur, quod sic quidem ideis inhaerent, ut has putent prius accuratissime exasciatas esse, quarum perfectio etiam ex effectibus, hic inde et varie tentatis, recipienda est. Unum alterumque opusculum ad leges propositas tractatum simul demonstrat, ubi via in generalibus itum sit, ubi errores devii a principio fuerint. Utique difficultas illa Januae toties retractatae Comenium debebat admonere alicujus novi. Sed illo improbo labore, quem vulgaris damnat processus, sperabat perituros se esse. Nobis contra accidit, ubique facilitas semel prehensa se commendat et lucem profert, ubi nulla aut pertenuis fuit. Certe hoc catholicum Comenii et Kinneri peccatum obstitit laboribus optimis eorum diuturnis. Sensuale doctrinam urgebant, sensuali methodo illa quidem proxima ac propria non utebantur. Hic saltus omnia infestavit. Itaque serio tibi persuadeas, evitato errore isthoc omnia futura esse meliora et praestantiora. Quod cum Kinnero presenti aliquoties promitterem, sic adeo pervincere eum non potui, quominus meam super hoc ordine sententiam Elucidario suo inferret, sed incurvabat, ut sic demum refelleret abdicatum tum quoque a me. Nondum, inquit, se primam, quam ortus sit, telam deduxisse, perfecta ea necessarium esse, ut revocetur ad incudem. An fecerit in exemplari isto, quod ad te misit, nescio. Ejus sane haec verba in *πρωτογράφῳ* erant. Quod si tibi libeat posthabita rerum naturalium et artificialium distinctione (NB. hanc enim dicebam non esse sensus, sed rationis, quam tamen volebat primam) ac serie, qua cum pusionibus fari discentibus procedi solet, undecunque, (quod mihi falsi tribuebat), scilicet nomenclaturam rerum characteristicam ordiendo et quomodoocunque (caeterum hoc mihi improperebat) eam continuando nec ullam, sitne aliqua res naturalis an artificialis (erat mea sententia) adhibendo distinctionem, integrum tibi hoc quidem per me fuerit ad confuse agendum (hoc esse necessarium primo demonstrabam ex ciborum serie, qualis in ventriculo esset jam dum repleto) jam inde tyrones assuefacere, (quasi vero id sequatur? certe non magis quam cum in secunda concoctione ac tertia confusio illa distinguitur) ipsis laborem multiplicare, (non magis quam visceribus multiplicatur). Modo ad ista attendat et (haec eadem erant, quae proposueram) primo nihilominus adhibeat aliqualem ordinem, ut incipiat a rebus iis, quae in hypocausto sunt et occurrunt, nec alibi quam istic reperiri debent, ex hypocausto progrediatur in conclavia reliqua, imo et extra domum, (hic abruptit methodum meam, ne exerte ponendo aut probare eam videretur aut efficeret probandum, eamque statim deseruit et corruptit iterum sua.) eo ordine qui mox docebitur, et quae ad singula illa loco proxime spectant doceat, deinde conferat res sic confuse discipulis propositas, cum iis, quae in nostro Repertorio extant, sique aliqua desint, inde expleat, ut rerum seriem ac nomenclaturam omnem exhaustiat, tertio, cum omnes ita docuerit, regula una et altera tyrones doceat discrimen naturalium et artificialium, nimirum naturales esse res, quas natura producat quaeque crescant et decrescant, multiplicentur et minuantur a se ipsis, artificiales vero, quas homines et bruta aliqua e rebus illis naturalibus efficiant, quaeque nec crescant nec multiplicentur, tandem sparsim sic cognitatas sub classes suas naturales et artificiales, qualiter Repertorium nostrum docet, reducat. Sed cur quis sibi discipulisque illa frustillatione et *ἀμισθὸν*, tot dispendia sciens volensque creare malit? Satis habeo tum. Serius an retraxerit nescio, nec mihi amplius discipendum de ipsius sententia erat, postquam hanc meam nec integre adduxerat nec rationibus solidis confutarat. Toleravi eum, quamquam mihi gravior futurus erat, si superfuisset, etiam si ego liberam domum et lignum, quae hic multo aere paranda sunt ab

amicis hinc inde persuasis, in adventum ad nos suum paraveram. Ajunt quidem illum ipsum hoc magis beneficio senatus nostri intendisse, ut quia collega duorum tertius non fuisset, illud in se transferatur — non accusato mihi gratius est et magis, ex voto eum non tentasse. Ubique methodus mea tam plana erat ut ejus summam facilitatem eludere aliter non posset quam confiteri eam speciosam esse. Et incurrebat tamen in eam plurimis sane locis invitus, sed tractus a methodo nonnunquam sua et illa communi sensus principio. Quo minus autem meam reciperet methodum, hae erant verissimae causae, quod discessionem fecerat a Comenio et suam solius methodum esse ultimam illam et accuratissimam pertenderat, cum ipsi objectum foret, aliam forte adhuc meliorem ab aliis inveniri posse. Quae si lucem videret, tum Comenius solatium sperabat, quod socium habuisset erroris, de veritate enim mutua sua concertabant tanquam de solo. Jam ergo si reciperet meam, videbat humanum esse errare, nec ideo divertere collegas et amicos debere; et metuebat ruborem insuper ex Comenii beneficio. Tandem vero laborem suum omnem irritum fore extimescebat adeoque redire se in easdem causas, ex quibus Comenius illa Kinneri meliora agnoscere nolebat, quasque ipse in Comenio damnaverat. Itaque et Kinnerus ab eo tempore parum mihi fidere, in necessitatibus sublevandis uti quidem me, sed de methodo mea nihil amplius requirere et sibi capere consilium. Sua enim prorsus omnia perire atque interciderere metuebat, si mea recipienda sint. Habeo in schedis, quae tum omnium primo, cum Elbingae adhuc esset, me autem inviseret, contuli cum ipso Seminarerat autem inter magistratus nostros aliquam cogitationum suarum Didacticarum Diatyposin summariam Elbingae 10to Decembr. 1646, pridie adventus mei ex Dania expectatissimi scriptum, cujus prima haec erant verba:

Ego scopum didacticae trimum facio, ut scilicet discentium intellectus eruditione, voluntas moribus, anima pietate imbuatur.

Eruditioni assequendae tres primarios totidemque secundarios et ita sex in universum pono gradus etc.

Cum ergo didacticae suae initium ab eruditione, quam olim Sorae Danorum demonstraveram esse ex studiis inde haerentibus, et proprie et per se nihil facere ad mores, nedum ad pietatem, et sic minime a pietate fecisset, ostendi, quam vel minime Christianum sit et mere ethnicum, cum Spiritus S. universam salubrem cognitionem (neque enim aliam quaeri ab homine aut in scholis inferendam esse in gradus duos dispiceret, timorem Domini et sapientiam, hoc ille postea percipide arripiebat, licet damnatum a se ipso antehac, idque tantum ideo, quia esset contra Comenium, ut sui dissectionis et methodi ab eo diversae fidem faceret majorem. Sed quae tamen mihi praesenti suggesserit, antequam consentire vellet, habeo et scripta et refutata. Apparet etiam quemadmodum in Elucidarii *πρωτογράφω* se maxime munierit adversus praeceptam in primum locum sic atque approbatam hactenus a se eruditionem fundamenti loco substratam, ut vel ut primo ingressu Comeniana ostenderet retractata. Comenius ipse testis est, quemadmodum alias nunquam ante congressum meum quicquam de ordine isto generali inter ipsos communi moverit, sed ab initio et per omne tempus collegialis istus conjunctionis maxime in eo convenit. Et Comenius non aliter mea interpretatus est, quam cogitare me Pythagorae sectam a tot seculis in Christianismo sepultam resuscitare taliaque esse Pythagorica. Certe habebat aliquid Comenius in animo quod fuit *σμενόν και ταλμηνών*. Summa norma erat a sensu ad rationem (quod probum) a ratione ad revelationem (quod improbum, etiamsi speciosum et certis demum casibus verum). Liber ille, qui exinde emersurus esset, Pansophiae titulo exornatus et ad hunc ordinem summum exasciatus, talis praedictae perfectionis erat, ut ego quaererem ex ipso: Cui ergo usui erunt Biblia? Nam si omnis coram lux multo clarior, quia distinctior, et satisfactura cunctis haeresibus ac controversiis, ut exinde seculum istud Christi vel Spiritus S. procedat, quid de Bibliis faciendum? Ad quod ille perculsus animo, cum statim respondere non posset, quod ab impietate aliqua tutum esset, risit et me admirabiles facere conclusiones dixit, nec ultra respondit. Haec talia cum simplicitate cordis quaererem et ille quoque eam non aliter accipere posset, me tamen ab eo tempore sic perculerunt, ut etiam assumpta majore simplicitate cordis ipsius interiora pervidere coeperim. Vix puto Kinnero tantum se expectorasse quantum mihi, paulo enim me simpliciorum, certe non satis eruditum, operis tamen sui in aliquantum idoneum credebatur.

Itaque Kinnerus arrepta hac sententia mea, de pietate, omnium primo ac pro fundamento in didacticis struenda, maturavit aliquod discrimen suae Comenianaeque methodi tantoque confidentius ab eo dissentire inceptit usque adeo. Quod in literis tuis a me postulas, ut Kinneriana inspiciam, ecquid de methodo, quae statum oeconomicum concernunt, reliqui sit, ita comparatum est, ut si quid habeat, quod plane non deprehenditur, id omne non ad methodum tradendi doctrinas, sed ad disciplinam morum pertinet. Hanc autem ulterius quam ab exemplo Anabaptistarum sive fratrum illorum in Transylvania perquisivit nec prius quam post congressum meum, ab anno 1648, proposuit. Nam et Elucidarium ipsum et priora ab eo professas ac probatas ostendunt, se methodum meam de domo, urbe, regione, mundo nec intellexisse nec recepisse et praeterea refellere conatum esse; idque omne metu quodam inani, quem supra verissimum expromsi. Cum enim adversus ista methodi suae exciperem, abstracta esse eadem adhuc ipsa, contra quae sentiret ac pronuntiaret, minime initio esse pueris proponenda, et esse quidem ipsa quodam modo sensualem, sed remotiora jamdum et rationi, si non proxima, tamen et in sensu ultima, non propinqua, tum facile licebat ei hanc conclusionem officere: Ergo suo loco et tempore erant opportuna et proba. Id vero minus erat pro voto ac proposito didacticae universalis, pro methodo omnium prima, nec ideo recipi poterat vel ob dissectionem factam. Ravium autem illum ineptum (ideo autem putabar, quia ideas statim non sequer et hac methodo distincta et scientifica ab initio usque non uteretur) aliquid monstrare, quod oculatissimos illos fefellerit, nec probabile erat, nec credi poterat a persuasivis et sibi solis faventibus, nec ambobus honorificum atque utile, nedum ex bono publico. Habes mysteria. Ego contra hoc animo esse, perferre omnia, licet Comenius in colloquio Thorunensi, ut postea, spargeret ac referre ad me curaret, me speculatorem fuisse, sua pro meis venditare me, licet aperte scriberet, non putasse hoc me animo fore peteretque, si juvare nollem, impedire ne vellem, licet postea cum Kinnero irrumperet prae nimio hujus accepti collegae gaudio in aedes Dn. proconsulis Lindenii fautoris mei summi et Kinnerum esse cum fidelem παραστάτην, qui omnia sit tandem secum absoluturus, eumque nescio quae millia ex haereditatibus Silesiacis collaturum esse praedicaret, licet ageret per Mochingerum et alios, ut beneficium senatus ad Kinnerum devolveretur, licet Kinnerus ipse in has occultas spes ab aemulis meis concitatus, ne votis suis deesset, tentaret eadem omnia. Haec tamen omnia nihil ego morari, sed vel dissimulare vel nescire, pati aequo animo et insuper benefacere; in studiis autem ex opere ipso sic processis semper, ut suum cuique tribuerem, quod Cicero inquit meliorum temporum fuisse et inter eruditos. Itaque cum facere non possem cum Comenio, ita statim ab initio concepiti tabulam istam, cujus editionem frater meus Amstelodami iteravit, ut appareret, Comeniana me non improbare, sed digere, meam methodum diversam quidem esse a Comeniana, tamen retineri ac conjungi posse. Discrimen feci luculentum philosophiae h. e. methodi in philosophando utriusque tum acroamaticae sive systematicae, tum illius exotericae vel didacticae, quam et protrepticam veteres et paraeneticam dixerant. Qua in sententia veluti persisto jam confirmatus, ita eandem multo antequam in Borussia Comenium videram, Sorae Danorum publica disputatione proposueram, Mochingero pariter et Comenio praesens et eorum ut hospes obtuleram. Usque adeo mea fuit isthaec constans ac perpetua didacticae delineatio summa ac generalis, licet in specialibus et mutaverim et emendarim quam plurima. Illa autem salva et incolumi, quae poterat inter Comenium et Kinnerum tanta esse conspiratio atque consensio, unde non apparet, me diversum esse, fuisse, futurum esse! Nam ab hoc primo ac summo principio ordo meus divertebat generalis et fieri omnia diversa ostendebat idque Comenium maxime offendit, qui ea ipsa de causa Gedanum venit atque cum Kinnero expetiit tabulam illam, quam pro arriha condendi operis magnifico senatus obtulissem, ejusque etiam exempla a secretario Joh. Chemnitio impetravit. Utinam illi meo animo exstitissent! Facillime erat circumspicere et quae methodi meae veritas et quae rerum suarum, quas elaboraverant, opportunitas, huius locus, quodnam tempus esset. In id autem quia semper fui intentissimus ego, scopum hunc minus praeterii et aliorum quoque merita servavi. Erit tempus, cum agnoscent boni, quemadmodum aemulis meis bene vulerim, et eos inter se dissidentes continuerim et Comenium praecipue gratiae, quae excidit, nonnihil restituerim. Pro eo mihi nunquam in mentem venit, eorum optimos labores dissimulare, sed potius proferri ac laudare, de caetero etiam appro-

bare. Tu quoque in rem publicam feceris egregie, si patronis jam dudum desperantis spem certissimo affirmes, non omnem liberalitatem in Comenio perditam, sed maximam ejus partem asseri nunc a me et conservari; circumspicere me de optimo Comenianae diligentiae loco et, cum omnia ejus probari non possint, quod etiam supra humanam conditionem est, institutum ejus servavi et protexi. Sane quod in commendando me Comenius defunctus est optimo animo, id mihi antiquius erit omni mutata ejus voluntate, et hoc iterum a me beneficium honori ejus dabitur. Habes, quae historiam maxime sapiunt. De aequitate autem animi mea caeterisque moribus et ipsa veritate non nihil testari apud intelligentem et te cum primis possum, qui rectius nosti, et quibus causis et quomodo et qui fuerint, qui nos a consortio distraxerint. De ultima et postrema delineatione, qua in libros ad argumenta seriemque per scholarum classes tribuo id omne, quod docendum primo sit, cum missurus sim proxime, cognosces. Quae tamen fecerint ad methodi meae explanationem, non invidbo, sed et tua et aliorum omnia per partes communicabo. Veritas statimprehendi potest.

Vlastní charakteristika Raveho zde podaná vyžaduje ovšem nejostřejší kritiky, srv. listy Hübnerovy z let 1636. — 1638. »Tabulae Amsterodamenses« obsahují soustavu didaktické metody Raveovy a Komenského paralelně pokračující, tak že Rave doplňuje metodu Komenského.

(List dle kopie velice vadně rekonstruoval Dr. Reber.)

CXX.

Komenský Colbovioví.

Z Lešna 1650. — 5. srpna.

Pisatel se divil, jak se mohl C. dovědět o pracích jeho ještě neuveřejněných; nyní pozoruje, že to způsobily pronikavé úklady adresátovy a ještě jednoho přítele. Přes to, že jde o věc, veřejnosti ještě nepřístupnou, vyslovuje Komenský svou povděčnost a náklonnost Colbovioví, o němž slyšel, že o své věci zle, o Krista však a jeho maličké velmi srdečně pečuje. Z listu Colboviovova vycítil prý čtvero vlastností jeho: že jest klidný chvalitel (laudator placidus), upřímný posuzovatel (censor candidus), bedlivý oprávec emendator industrius) a pilný pomocník (administer diligens). V přítomném listě se chce pisatel přidržovati těchto stránek.

I. Těší jej, že nechválí původce (Komenského), ale Boha, a vedle něho Maecenata, — Geera.

II. Jest mu milé, že nejen chválí, ale i posuzuje, a to jinak nežli Zoilus; neboť pisatel až dosud shledával, že stále třeba opravovati, což se mu i vytykalo, zvláště od jistého vysoce postaveného polského šlechtice: ale nepřestane opravovati svých spisů, dokud nedosáhne žádaného úspěchu, aby se školy staly hrou lechce plynoucí.

III. Zkoumá po řadě výtky a návrhy adresátovy při textu Vestibula: projevené přání aby se latinská slova dle quantity nějakou značkou určovala, budoucně rád vyplní; dále při lexiku Vestibula, při grammatice Vestibula, při Informatoriu, patřícím k oddílu Vestibula. Zvláště pozoruhodná jest II. poznámka k Lexiku, dle níž se má k Vestibulu připojiti jako úvod ještě Literarum tirocinium, odkudž se děti za 3 měsíce naučí nejen čísti, ale i krásně a rychle psáti. — Stran »Januy« ví sám pisatel, že velikých nadějí v praxi dosud nesplnila. Colbovius si přeje v ní ještě více slov, naproti tomu dosavadní kritikové shledali, že spis již v prvé, nejkratší podobě obsahuje mnoho zbytečného. Ti ovšem jemu a »Janui« neporozuměli; Janua neměla býti pouze návodem k nauce jazyka latinského, nýbrž Repertorium světa a věcí. — Poučevadl Colbovius ještě Grammatiky a Lexica Januy, ani spisů »Atriae« neviděl, posílá mu z nich několik listů. Komenský sám je celkem se svými spisy velmi spokojen a děkuje Bohu, že jej na dráhu paedagogickou přivedl, avšak pozoruje hlavně dvě chyby: 1. objemnost svých knih, 2. nevhodnost jich k autopraxi. — Prvou chybu se pokusí odstraniti, jakmile k tomu nalezne příležitost. Druhé miní se tím vy-

hnouti, že přidá k latinským textům texty v mateřské řeči, a že grammatiku »Januy« zkrátí, zjednoduší a zavede mimo to nový pořádek ten, že bude učiti se nejprve vokabulím, pak grammaticae, a potom teprve přistoupí se k spisovatelům. K velevýznamné této přeměně vede jej dvanácte příčin. Na nějaké odtrhování slov od věcí ovšem se nepomýšlí. Naznačený princip hodlá ve skutek uvéstí při vydání latinsko-polském, jímž jest nyní zaměstnán. — Neustane pracovati, dokud učení tak neupraví, že školy budou naplňovati svět učenými muži, jako knihtiskářství svět knihami naplňuje.

IV. Posilnění čerpá pisatel z úmyslu Colbovia, znamená, že chce methodu Komenského po celé Germanii představeným doporučiti. Kéž by toto cohortatorium, hlavním mocnářství věnované, bylo nejen slyšeno, ale i vyslyšeno, zvláště nyní, kdy po ukončení válek nová doba nastává. Ač Komenský neví, zda to již ten věk, na který se mohou vztahovati slova Cant. II. 11. 12., povzbuzuje adresáta, jež si upřímně zamiloval, a jemně k vůli tyto řádky během 4 dní napsal, k vytrvalosti bez ohledu na přetěž časů.

Eximie Vir, D. Colbovi.

Demum accepta Epistola Tua, mirari desii, quomodo factum sit, ut Libellorum meorum in Polonia excudi coeptorum, et ne in Germaniam nisi completo numero venient, veluti sub custodia servatorum, nihilominus publico Librorum Catalogo insererentur tituli Nempe insidiatrix illa Tua, et alterius cujuspiam amici, diligentia me cum meis in lucem promovere festinabat. Quo cum ipsa quoque Epistola haec Tua tendat, annon praecipitantiæ notanda, quod prius in publicum exerere maluerit caput, quam se insinuare in manus ejus ad quem missa fuit? Vereor Amice, ne in utrumque nostrum quadret aut certe torqueatur, Graecorum illud: *Capra nondum peperit, haedns autem saltat in tectis*. Condonetur tamen factum hoc desiderii impotentiae, cui etiam festinatio interdum mora est. Ad rem ipsam veniendo, amo Te Colbovi, qui Progeniem Dei amas, Juventutem Christianam: ut qui ejus provehendis commodis cum te ipsum impendis, quantum video, tum aliis eodem curas et labores conferentibus accurras, acclamationeque fausta novos subdere stimulos non intermittis; eoque ut quicquid boni hic aut illic nasci vides, commune fiat, nihil non, quantum in Te est, agis. Tanto haec in Te conspicior virtus, quanto rariores, quos vividior pro gloria Dei et publica generis humani salute commendet zelus. Sibi tantum non desse sua commoda, et ut non desint, viribus adniti, vulgi sunt studia: effulcere se in communis boni desideria, proprium illis, quos propius suo Ille, cui soli omnium cura est, afflavit spiritu. Tametsi hi ipsi ab istis mundane affectis contemni, aut etiam ut ineptuli, alienorum commodorum curiosi, suorum negligentes, rideri soleant: homines mundo stulti, Deo, omnibus Mundi sapientibus sapientiores, quippe sapientissimo Deo similiores, qui hominum bona Providens maxime ab hominibus tamen contemnitur maxime. Horum in numero Te pono, Colbovi, quem fortunae suae negligentem esse fabrum, undecunque colligo, ardentem operari Christo et parvulis ejus, Epistola Tua ostendit. Macte virtute hac, Vir pietissime; et a proposito imitandi sanctum Deum dimoveri Te nusquam patere. Ille, cui Te impendis, erit, (quemadmodum fidelium Patri promisit) clypeus tuus, et merces tua ampla valde.

Epistolae Tuae lectio quadriformem mihi Tui impressit imaginem: nempe ut Landatoris placidi, et Censoris candidi, et Emendatoris industrii, et in

Consiliorum exsequutione *Administri* anxie diligentis. De quibus singulis ordine Tecum agam.

I. In Laborum nostrorum encomiis Tuis, non hoc placet, quod nos laudas, *sed quod Deum*; ad cuius bonitatem solam utique referendum est, quicquid boni unquam cuiquam mortalium cogitare, velle, aut perficere datur.

Tum placet, quod *debitis laudibus* condecorare non intermiseris *vere generosam Magnanimitatem, augustamque pietatem, dilecti studiorum nostrorum Maecenatis, a quo, post Deum, otia nostra ad elucubrandum haec et alia habuimus et adhuc.* — *Qui nempe solus, dum alii opes et benedictionem divinam in vana Mundi profundunt, inusitato malignis temporibus exemplo, et heroica plane zelo, ocasiones circumspicit, quibus bonorum necessitatibus succurrere, et ubiubi boni aliquid agitur, promovere queat. Pro cuius salute, et refundenda in Eum, et totam sanctam progeniem suam, Divina benedictione, ardentissima Tua Vota, juncta meis et meorum, aliorumque bonorum suspiriis, exaudiat in coelis Deus!* Pro me autem, et laborum sociis fusa quoque *Tuo et Christianae juventutis nomine Vota* redeant precor in *Teipsum pariter, qui cooperando tam sancto negotio jam quoque tam fervide admoveere coepisti manum.*

II. At vero imprimis gratum est, quod non laudare solum inventa nostra, quae bona fuerint, sed et examinare, atque si quid se haud bonum admisit, ostendere voluisti. Non enim scenam agimus ad captandum applausum: sed opus facimus serium, quod prosit, non quod titillet. Laudare si quid forte se non illaudabile offerat, cuiusvis est: censoriam adhibere virgulam, perspicacioris tantum ingenii, et solertioris manus. Nec aliquid ex laudatione sola, vel approbatione nuda, proficimus, examine atque censura opus est: sicut Equus ut niteat, non poppismo obtinetur, sed strigili. Laudo tamen rursum, quod Censorem agas, non Zoilum: et tam modeste procedas in his, ut candor promineat undique, livoris se prodat nihil. Ita vero profectum in his sperare erit, si rationes conferendo rationibus aemulatione certemus, non invidia. Nos profecto novissimam Linguarum Methodum vestigando, et quousque nostra hic penetrare potuerit industria, ostendendo, non absolvisse videri volumus omnia; sed ad quaerendum consuetis meliora excitare alios, donec inveniatur, quod quaeritur: optimum illud, quod desideriorum hoc in genere finem afferat. Propositum hoc constans mihi est, facitque non tantum, ut, si quis me oculator circa easdem res inveniatur aliquid melius, ferre queam; sed etiam, si quid prioribus melius ipsi mihi iterata meditatione observare detur, usque adeo emendare gestiam, ut non desint, qui in vitio ponant, Tam crebro *untari* Communicabo Tibi, tam amice mecum agenti, quid ea de re nuper ad me Illustrissimus Vir, e summis Regni hujus Proceribus, aliquoties Epistolica salutatione me dignatus, scripserit. *Noli quaeſo Te, inquit) immorari minutis! Audi potius Quintilianum dicentem: Non patitur Natura Rerum, tam late fusa, singulas formarum species, dicendo et docendo persequi. Quod qui facere sunt conati, dno pariter subiere incommoda, ut et nimium dicent, nec tamen totum. Omnia breviora reddet ordo, et Ratio, et Modus. Sed apparet hunc (Modum) remoras injicere Tibi, ut refrigerato inventionis amore, subinde inventa mutes, quantumvis nec priora fuerint mala. Attende Plinium,*

ita scribentem: Apollodorus fitor inter cunctos diligentissimus artis, ast iniquus sui iudex, crebro perfecta signa frangens dum satiare cupiditatem nescit artis. Idem de alio: Callimachus semper calumniator sui, nec finem habens diligentiae, ob id cacizotechnos appellatus, memorabili exemplo adhibendae curae modum: Cicero quoque alicubi meminit, Appellem pictoris eos peccare dicere solitum, qui non sentiant, quid esset satis. Jam itaque audi consilium meum (pergit sapiens ille Heros) et fac quod faciunt Matres: Oblectet Te id, quod peperisti. Securus enim te reddo, lubricationibus tuis non fore locum inter monstrosos partus: quinimo, quicquid scribis, crescet, occulto velut Arbor aevo. Et quanquam aliquid Tuorum incurrat censuram, quid tui? an praescens ignoras seculum? cujus palato difficile est attemperare omnia, et placere omni: non coquorum vitio aut ferculorum; sed quia corrupta sunt morbo. Nec aliquid esse potest in humanis ab omni parte beatum.

Haec ille, magnus et sapiens literarum et literatorum Maecenas, scholarumque novarum hoc in regno fundator. Cujus catum consilium, de non immorando observationum minutis, tametsi, simulac Methodus haec Linguarum novissima, ultimam nostram limam passa, praxique facilius reddita, ultimum ex officina nostra prodierit, sequi stat animus: illud tamen, ut emendare mea, quoties aliquid melius videre datur, desistam, nescio an impetraturus a me sim unquam. Multo minus ut illis, qui nostram circa haec tam diu continuatam diligentiam morbum interpretantur, accedam. Quia induci non possum, ut in vitio esse ponendum credam, si quis Spartam nactus hanc (quam optime potest) ornet: hoc est, quod agendum suscepit, non perfunctorie, sed serio, et diligentia ad superstitionem usque (ut *superficiariis* videri solet) exacta agat; nempe, non ut agat solum quod agit, sed peragat.

Non laudamus certe Architectum, qui Domum aedificat, sed qui exaedificat: neque Motorem, qui rem movet, sed qui promovet; neque militem, qui hostem oppugnat, sed qui expugnat: neque Automatarium, qui automaton fabricat, sed qui perfabricat, spontaneumque motum materiae per se immobili sic indit, ut actu vere constanter procedendo, in dubium trahi quid arte praestitum sit, non permittat. Eo itaque, nisi nobis quoque nostro hoc in studio *Didactices*, deducta res fuerit, ut sublati a studiorum via spinis, explanatisque salebris, in docendi actu *OMNIA SPONTE FLUANT, nullaque insit violentia Rebus*, (quod ego mihi symbolum studii hujus metam ponens ob oculos feci) nihil me egisse, oleum et operam perdidisse, arbitraturus sim. Non pudet deprehensas hac in re (et ubiubi) hallucinationes meas aequae aperte fateri, atque de alienis conqueri, quas notare datur. Errores, quibus obsidemur varie, ab ipsis usque puerilium studiorum incunabulis, detegere, et si qua datur, emendare, vitae meae *tepor* feci, multis jam ab annis. Et nihilne igitur inter haec, tamdiu, tamque enixe tractandum, proficiendum mihi est? Avertat Deus, id contingat parturienti diligentiae nostrae, et foetus enitatur neque staturae, neque vitae ulla habituros incrementa! Nunquam ita quisquam bene subducta ratione ad vitam fuit, quin res, aetas, usus, semper aliquid apporet novi, aliquidque moneat, ut illa, quae te scire credas, nescias: et quae tibi putabas prima, in experiundo repudies, inquit Co-

micus. *Usus longo tempore verus est Legum* quidni et quarumvis Normarum?) *Corrector*, scripsit Livius. Si *secundae cogitationes meliores*, Euripidis testimonio: quidni tertiae, quartae, decimae, eadem aut majori cura et circumspeditione susceptae? *Quamdiu vivimus, discendum est*, monente Seneca: ergo et quamdiu vivimus, in melius proficiendum. Omnes Philosophi antiqui aliquid in dogmatibus suis demutassent, si diutius vixissent, (inquit Augustinus Steuchus in *De perenni Philosophia*): quia *sapientis proprium est proficere*. *Tentando ad Trojam pervenerunt Graeci*, veteri proverbio. Sinant ergo nos quoque tentando venire, quo sine varie iterato tentamine perveniri non potuit. Si enim potuit, ostendatur nobis Vir ille, qui potuit: ut sibi pulchrum ducat, *digito monstrarier: Hic est.* 4

Sed sunt plerique doctorum ita animati, qualiter ut essent suasit Cardanus; Errores suos nunquam ita agnoscentes, ut agnoscere videantur. *Quia quomocunque fatendo corrigas*, (inquit Cardanus) plus erit mali in *erroris confessione*, quam *Laudis aut Utilitatis in emendatione*. At mihi Ludovici Vivis consilium et magis pium videtur, et sapientius longe. Qui virum eruditum, lucubrationesque suas in publicum edentem, describens, haec etiam addit: *Quae post editionem videbantur Authori ipsi parum recte expensa, corrigat*, (NB) *plane, aperte, simpliciter; magis de claritate Veritatis sollicitus, quam de sua ipsius. Sed nec ipse jacturam ullam fecerit existimationis. Quis non est usquam adeo rerum humanorum expertus et ignarus, ut nesciat optimos quosque et sapientissimos viros tempore ac studio in melius proficere? An ego excellentis ingenii virum nihil plus credam assequutum senem, quam juvenem? Iners profecto ac miserrimum est ingenium, cui non plus posterior dies quam prior offerat* Item nonnullis interjectis: *Quodsi ab aliquo corrigatur, agnoscat beneficium, et palam agat gratias. Veritas enim pro qua nos in acie convenit stare, nullius est propria, sed communis omnium: quodsi alter in eam incidit, irasci te non oportet, illi potius gratulare felicitatem, quam et tibi licet cum illo esse communem. Sed procul dubio ita res habet: qui pro veritate certant, ita sunt animati, ut eam a quocunque inventam complectantur: qui autem pro suis inventis, id est. pro suo nomine ac gloria, tanquam aras et focos, quidquid ab eis prodierit, tuantur.* — Haec sapientis Vivis totidem verbis recitata hic volui, quae meo sapiunt palato, (meaeque) et simplicitatis meae serviunt defensionis. Cardani tumidum consilium sequantur, et se nusquam errare videri affectent, quibus *fastuosa Saulis honorari se coram populo quaerentis* (I. Sam. 15. 30) *mens est. Ego me non Deum esse, cui opera sua nota sunt ab aeterno, sed hominem, cui tota Vita sapientiae Dei schola est, profiteor.* Eoque cum Augustino Patre lubens, *Me proficiendo scribere, et scribendo proficere*, confiteor. Si quis hac sorte se exentum credit, pergat effundere, quae nec emendet ipse, nec emendare permittat alios. Et tum quid tandem fiet? ubi desinemus? Certo in *Babylone nostra figenda, aut etiam in majus augenda.* Ego autem e *Babylone* exitum quaero, quia me Dei mei circumsonat vox: *Exite ex ea popule mi.* Quam vocem si de quacunque *confusionum Babylone* intellexero, non me a mente Dei aberraturum confido. Nullius enim *confusionis Author est Deus, sed Satanas: quem, cum omnibus tenebrarum viis, fugitare tenemur ubique.*

Atque hanc eandem cum tibi quoque videam esse mentem, optime Colbovi, quidni monita tua, quibus erratum aliquod meum in lucem protrahas, feram? quidni eo ipso nomine optimi Vivis sequutus consilium, palam gratias agam? quidni etiam Tibi, cui propius in Veritatem incidere alicubi contigit, *cam felicitatem, quae mihi Tecum futura est communis, gratuler?* eo magis, quod sic non mihi hallucinanti solum, sed *juventuti Christianae et Scholis*, si quae forsan viam insistere nostram animum induxerint, *pie succurri videam*. Haec ideo volui, mi Colbovi, ut me melius nosse discas, atque si mecum posthac agere vis, minus *trepidanter* agas, titulorum ambages, prolixasque tot excusationes, vites. *Idola adorari volunt: quibus similes sint, qui adorant ea. At quibus veri Numinis verus inest sensus, nihil sciant, nisi lumen spectare in lumine Dei, humiles veritatis Discipuli, undecumque quidquam ejus, et per quemcumque affertur.*

III. *Ad tertium venio, Tibi tribuendum laudi, quod defectus ostendere non contentus, supplere eodem et emendare allaboras.* — Valde opportune. Huc enim nisi venisses, censuram tuam reddidisses fructu cassam; quia ostendere morbum sine remedio, est augere taedium, eoque ipsum morbum: ostendere vero simul curandi morbi rationem, est levare morbo. Nempe quia, tametsi morbus consilio nudo non tollitur, tolli tamen posse excitata spe, minuitur.

Pertransibo cursim consilia Tua, et expendam singula sic, ut ubiubi meliora mones, monitioni locum dari, et superinventioni tuae (addo etiam occasione quam melioribus quaerendis et inveniendis ingeniose suppeditas) meritam relinqui laudem videas: sicubi vero forte sagacitatem tuam hallucinari contigit, informari cam melius non acgre feras.

In VESTIBULARI TEXTU, Rerum nomenclaturae rudimenta continente, duo desideras. *Primo evidentiorum Materialium distinctionem: ut ubi nova inchoant subjecta, interposita lincola ostendat. Hoc equidem fecimus jam ante: sed quia negligentius alicubi, fiat accuratius, lubens admitto.*

Alterum est, *ut Accentus non omnibus superimponantur Vocabulis, sed illis sicuttaxat, in quibus error committi pronunciando posset. Polysyllabis nempe: quarum penultima quanta sit, neque positione, neque diphtongo, neque vocali nute vocalem, sed autoritate sola, dignosci potest. Item, ut quantitas illa signetur non Accentus acuti nota á, é, í, ó, ú, sed usitata Poetis ā, ē, ī, ō, ū; brevium autem, ā, ē, í, ō, ū.*

Quatuor hic respondenda sunt: I. Primum: Nobis hoc loco non fuisse propositum tradere *quantitatis Syllabarum doctrinam*, cujus primi tirones capaces non sunt: sed *Voces recte pronunciandi rationem*, ad quam utique ab ipso primo Latinitatis accessu assuefaciendi sunt, negotiumque hoc adjectis illis Accentuum signis expediri potuit.

II. *Deinde explicanda tibi est causa, ob quam nos singulas voces accentu notari voluimus, disyllabas etiam, adeoque monosyllabas.* Quia nimirum commune egimus negotium, respectu habito non ad Linguam, sed Linguas. Si ad Linguam unam, nominatim Germanicam Vestram respectus esset, posset utique compendium hic fieri operae, quippe pronuntiatio Vestra cum Latina hodierna in eo conveniunt: quod (1) *Omnis vox accentetur.* (2) *Disyllabae fere in priore accentum locent* (exceptis, quae vobis ab inseparabilibus praepositio-

nibus *Be, ge, vn, vor, zer*, incipiunt: ut, *Bevor, gethön, unräht Vorſchub, zertheilt*). (3) Polysyllabae vero in Penultima vel Antepenultima. De his, inquam, Germanis et Latinis convenit: non item Linguis aliis. Quarum quaedam nullius vocis syllabam ullam prae caeteris notabilius producunt vel corripunt; ut *Gallica, Anglica, Polonica*. Aliae variant admodum, ut *Bohemica*, quae voces habet (plurisyllabas etiam) nullo accentu insignitas, ut: *Nos, Ruka, Podoba, Zamilovati*; et rursum voces per omnes syllabas protractas, ut, *Já, lehám, spávání, Létávání*. Voces item ex longis et brevibus syllabis mixtas, sed jam in Principio, jam in medio, jam in fine, accentatas, uno accentu vel pluribus: ut, *Pán, Paníc, Panl, Panovati, Panováni* etc. In aliis Linguis aliter haec rursum haberi, non dubito. Cum ergo libellos nostros ad Leges Methodi novissimae Linguarum (non Linguae alicujus, minus et alterius) concinnaremus, non potuimus non ex omni Lingua et gente Venientium ad Latium habere rationem: qui nisi hic in primo Linguae sibi eatenus ignotae tirocinio, signo aliquo pronuntiationis rectae admonerentur, destitui viderentur.

III. Quod autem voces positione aut Diphtongo longas inutiliter accentu notari dicis, id intempestive hoc loco dici autumo, ubi tirunculos adminiculatum imus. Quid enim isti, quid Positio sit, in hoc primo Linguae aditu, sciunt? Concionari vero illis, et Regulas constitutas hic tradere, ubi sensu tantum duce progredi gaudent, inopportunist, et praeceps. Pingendum ergo potius ob oculos, quicquid potest: ut quid faciendum sit, et quomodo, ad sensum pateat.

IV. Utilissimum tamen quiddam haec tua monitiuncula mihi suggessit: in quo ut melius mentem explicem meam, praemitto doctissimi Vossii quaedam, ita scribentis: *Quantitatum doctrinam addiscere hodie cogimur, partim ex artis metricae scriptoribus: partim, et tutissime e lectione Poëtarum. E Pronuntiatione vero, quae admodum recessit ab antiqua, aurium judicium facere non possumus. Siquidem in plurimis eodem modo pronunciamus vocalem brevem ac longam. Nec enim aliter efferimus venit praesentis, quam praeteriti: viro a vir, quam a virus; A in dabo, quam a in stabo: et sic in caeteris. Olim autem in Praeterito venit e sonabat quasi duo ee: i in virus, quasi ii fuisset: stabo, quasi staabo. Aliter qui olim extulisset, nae ille pastoritia fistula exceptus esset, etiam a vulgo, quod etsi artem metricam non didicisset e Poetis, optime tamen poterat de modulis judicare. Dabo occasione hujus rei locupletem, atque ut Furiis consulti loquuntur, omni exceptione majorem testem. Is est Tullius, cujus haec verba in Oratore: In versu quidem Theatra tota reclamant, si fuit una syllaba, aut brevior, aut longior, Nec vero multitudo pedes novit, nec ullos numeros tenet: nec illud quod offendit, aut cur, aut in quo offendit, intelligit: et tamen omnium longitudinum et brevitatum in sonis, sicut acutarum graviumque vocum judicium ipsa natura in auribus nostris collocavit. Idem in Paradoxis ait: a plebe et turba in Theatrum conflente explodi, qui in modulo syllabae tantillum delinquat. Histrio, inquit, si paulo se movit extra numerum, aut si versus pronuntiatus est, syllaba una brevior aut longior, exsibilatur, et exploditur. Haec satis ostendunt, quanto difficilins quantitatis doctrina hodie addiscatur, postquam exolevit vetus loquendi consuetudo. Eoque majori cura de hac agendum nobis.*

Hactenus Vossius lib. II. Grammat. cap. XII. Sed et addam, quae paulo post ibidem sequuntur: *Memorabilis fuit antiquorum consuetudo, qui vocalem naturam longam geminare solent. Nam aliud iis erat malus, aliud maalus; aliud populus, aliud poopulus. Monet hoc Fabius Lib. X. cap. IV. et VII. idemque se observasse in veterum monumentis scribit Politianus c. XLIII. Miscell.* Et sane in inscriptionibus quoque a Smetio Gruteroque procuratis, legere est **naata, vaarus, Thraacum, paastores, ree, seedes, sanctissimiis, mariinas**, ac signa hujus modi alia.

Patet exinde *Primo*, antiquos aliter pronuntiasse *Venit*, praesenti significatu, ubi *ē* breve est; aliter praeterito, ubi *ē* longum est. *Secundo*, aliter etiam ista scripto expressisse: nempe *venit*, et *veenit*. *Tertio*, omnium syllabarum in omni voce fuisse illis pronuntiationem talem (NB), *ut plebs etiam de modulis judicare posset.*

Unde porro sequitur, pronuntiationem hodiernam, (qua omnem disyllabam vocem pronuntiamus priore accentata, h. e. protracta, sive illa fuerit natura sua longa, sive brevis, omnemque polysyllabam nonnisi accentu uno) vitiosam esse. Et me omnium disyllabarum priores accentando (*Dēus, bonus, sanctus* e) hodiernae consuetudini servisse: non male quidem forsitan (difficile enim est pugnare cum seculo); Te tamen, syllabarum quantitatis notas apponi suadendo, melius prospicere, et rem juventuti utilissimam (si modo assensus impetrari posset publicus) commendare. Nempe si quamlibet syllabam secundum ipsius naturam pronuntiabimus, prouti exstabant, longam producte, brevem correpte, Latinitatis inde studio multum boni sperari poterit. *Primo*, nullis jam novis de vocum pronuntiatione, seu Accentu, opus erit regulis; et habebimus pronuntiationem genuinam veteri simillimam. *Secundo*, Accentus redibit ad naturam suam, modulationem scilicet vocis: quae non in Syllabarum productione, aut correptione, (in quam degenerasse eruditi agnoscunt) sed in elevatione et demissione consistet. *Tertio*, nulla inerit Praeceptis Prosodiacis de vocum quantitate difficultas, quia hanc usu ipso pueri sibi reddent familiarissimam. *Quarto*, tollentur tot a Pronuntiatione indistincta venientes ambiguitates, quas in *vēnit* et *vēnit*, *Lēgit* et *Lēgit*, *Pōpulus* et *pōpulus*, *Mālus* et *Mālus*, *Tābula* et *Tabūla*, et mille aliis, videre est. *Quinto*, omnes sic instituti intelligent Carminum et metri rationem, aequae facile, ut Romana plebs olim. Quia recte pronuntiare voces per omnes syllabas, modulari erit: Metrum autem nihil aliud, quam ad certas leges modulatus sermo. *Eja igitur sequamur consilium tuum, Colbovi! tironesque Latinitatis cum ipso balbutici lacte quantitatis doctrinam imbibere faciamus!* Conveniatque inter nos, *Positione* longas non opus habere signari: quia tametsi tiro, quid *Positio* dicatur, nesciat, in ipso tamen duas consonantes pronunciandi conatu moram experitur, syllabamque producere habet necesse. Nec *Diphthongos*: quia si pronuntiantur uti debent, (ut sonus utriusque vocalis audiatur) eadem pronuntiationis mora se prodet. Sola igitur *Authoritate et Analogia longae aut breves*, signandae veniunt: quemadmodum more receptum est.

Quaeritur autem, utrum omnes tales signari necesse sit, ut vulgaria Lexica, libellique Prosodici faciunt? an sufficiat solas Productas? ut quae non signatur, brevis esse intelligatur. Si posterius placeat, et lineolae rectae,

supra vocales poni solitae, ponatur Lineola sursum tendens, Accentus acuti instar, prodibitque Orthographia Bohemicae similima, aut potius eadem, ut obiter aliquid in defensionem vernaculae mihi dicam. Quia enim *Accentus iam adeo variare supra dixi, ut alicui voci nullus sit, alicui duo, tres, quatuor*, perabsurdum hoc videri possit: cum prorsus nihil aliud sit, quam quod ipse Latinus sermo habet. Nempe quia non tantum Latini olim longas vocales geminabant, sed et Germani et Bohemi, et fortassis alii, quemadmodum scripti et impressi ante hoc seculum libri ostendunt, Bohemi autem geminandi vocales consuetudinem, in accentandi eas elegantiam, ante centum plus minus annos commutarunt (scribuntque jam loco *aa, ee, ii, et á, é j* etc. Lineolam accentus non supra *i*, propter exstantem jam ibi apiculum, sed infra, locantes), fit, ut si *Dóminús, Dómicillúm, Dónúm, Donárĕ, Dónativúm* etc., ipsorum orthographia scribendum esset, prodirent voces sine accentu, et cum uno, bino, trino etc. accentu, sic: *Dominus, Domicilium* (Ecce nullus in his vocibus Accentus! nulla scilicet syllabae productio). *Donum* (ecce vox cum accentu uno!) *Dondre*, (ecce cum duobus!) *Dónativum*, (ecce cum tribus!) *Dónatívi* (ecce cum quatuor!). Rursus autem, si Bohemorum voces, quas ante posui, Latina Orthographia, et cum adjectis quantitatibus notulis scriberentur, ita exstarent: *Nós, Rūkă, Pödöbă, Milöväti*: Ja, Lehăm, Spävăm, Lětävăm: Păn, Păni, Pănövăni. Quid hic absurdi aut barbari? ... et quia Tu recepto more scribi (*Dóminús, Dónum, Dónare*, etc.) suades, neque nos in ulla minus necessaria renovationem ullam cupimus; fiat, quod optas, ut totus *Vestibularis, et Janualis Textus, una cum Lexicis et Grammaticis suis, suprasignatis ad hunc modum vocabulibus adornentur. Modo Typographos habeamus quos talium Typorum copia se instruere non pigeat.*

DE LEXICO VESTIBULARI tria monet oculata diligentia Tua.

I. Verborum Cardines non assignari, quomodo in Grammatica posita sunt, per infinitivum trinum: ut *scribere* (-psisse, -ptum ire) sed *scribere* (-psi, -ptum). *Resp.* Melius erit forte, ad servandam uniformitatem; quod etiam inter scribendum ista veniebat in mentem. Sed quia Cardinalia tempore vulgo per *Praesens, Praeteritum et Supinum* efferuntur: non interesse arbitrabar, si indifferenter proferantur, ut utrique modo assuescant tirones. Et malui tandem per *Praeteritum et Supinum*: quia sic brevius exprimere cardines datur, postquam Infinitivus Praesentis Conjugationis characterem dedit et ex Praeterito Indicativi facillime fiat Infinitivus, addito *iri*, vel *urum esse*. Si tamen harmonia Lexici cum Grammatica usque delectat, non contra eo.

II. *Difficultatem inesse, quod Lexici praxis inscriptione, nec illa una et simplici, sed varia, locetur, mandeturque tironibus, artis legendi, plerumque adhuc, (uti res nunc in scholis administrantur) rudibus.* *Resp.* Non quia fiat, attendendum est, sed quia fieri debeat. Scribere et Legere tam sunt correlata, quam *Loqui et Audire, Ostendere et Spectare, Dare et Accipere* etc. Jungenda itaque prorsus, simulque docenda et discenda. Quod quia vulgo non fit scriptionisque exercitium non primis tirociniis annis absolvitur, sed differtur, imo intermittitur, (ut plerique studiosorum elegantem et promotam manum aut nunquam nanciscantur, aut sero) hoc ipsum esse Methodo

*

nostra obicem noxium agnosco, et de illo tollendo jam nuper non cogitationes tantum suscepi, sed et remedium inveni, Quod tale est: *ut Latinitatis Vestibulo praemittatur Literarium tirocinium: ita conformatum, ut per lusus et jocum trimestri spatio non Literas duntaxat a fundamento recte accurate, speciose ducere, sed et cum calligraphia tachygraphiam (manus celeritatem, insuperque numerorum notitiam) comparare sibi tirones valeant, demumque ad Latinitatis Vestibulum admitti judicentur idonei.*

Cui Tirocinio si Libellum tuum Lectorium (Lesebüchlein) attexi placebit, eo fiet ad vestibulum ipsum accessus expeditior. Ubi tamen cur vocem eandem bis poni Latine requiras, ter vernacule (ex. gr. die Welt, Mundus, die Welt Mundus, die Welt nihil causae video. *Suffecerit bis poni: semel praecunte Vernacula, semel Latina:* ut sive Latina prius menti occurrat, aut in Examine requiratur, sive vernacula, alteram mox secum trahat, Memoriaeque sic in utrumque casum, (quae progreditur semper, regreditur nunquam) prospectum sit. Die Welt, Mundus: Mundus, die Welt.

III. Quae de reformando ad maiorem evidentiam Vestibulari nostro Lexico disseris, *talia sunt, ut facile subscribam.* Fuerunt sane mihi illorum nonnulla praecogitata pridem, sed certis rationibus intermissa: Tuo tamen in his iudicio lubens tantum defero, *ut rationes Tuas praevalere patiar.* Sicut et quae de Vernacularum Radicum pinace mones (*praestare, ut Latinae a nobis apponantur, quam ut ea res committatur Discipulis*) non admodum repugno, si novellis luctatoribus omnia undique explanata quaerimus reddere: tametsi mihi non defuerint causae, cur eorum attentionem, manum, memoriam, exercenda putarim; fore rem boni usus non dubito.

DE GRAMMATICA VESTIBULARI. Ad faciliorem simulque ampliorem usum deducenda, quatuor mones.

1. *Tradenda esse fundamentalia haec artis praecepta lingua discipulis nota Vernacula. Resp.* Progressis hucusque non possunt Latina usque adeo esse ignota, quin addita eorum, quae nove accedunt, interpretatione (quas nos parenthesi inclusas adjeci us) intelligantur omnia. Si tamen nihilominus omnia potius tradi juvat, non renuo: praesertim cum Tibi esse rem confectam, Grammaticamque Germano-Latinam inpromptu, intelligam.

II. *Secundo, vis haec Grammaticae rudimenta Textui Vestibulari praemitti, quemadmodum Grammaticam Janualem percurri, antequam quis Januae aggredieretur Textum, suasisset ipsemet:* (Aditu in Januam § 18. 19.) Quo ego consilio lubens acquiesco, atque Tibi de administrata pulcherrima *Φορτίδος* divitiis occasione publice gratias ago. Isthoc enim Tuo monito ingenti me scrupulo, qui me ab annis aliquot torserat, penitus liberasti. De quo paulo infra.

III. *Tertio, suades Grammaticam Vestibularem augere supplementis* (1) *de vocum accidentibus,* (2) *de iis quae in Declinationibus et Conjugationibus ab Analogia recedunt.* (3) *Regulis denique syntacticis quibusdam.* Resp. Quicquid incipit, rude est: imo seminis instar parvum et simplex est, modum in ramos explicatum. Pluresque rationes, cur Grammatices rudimenta esse debeant brevissima, continentiaque sola tantum generalia et analoga (dissimulatis specialibus et anomalis), exposui Meth. LL. cap. XIV. § 17, 18, 19

20, 21: quae mihi perstare videntur. Si quos tamen hiatus necessariis additamentis explere poteris, (modo prolixitas et obscuritas absit) gratulabor. Atque id dum exspecto, iudicium suspendo: ipse nunc, editione Latino-Polonica, ut ne quid jure desiderari possit, visurus.

IV. *Tandem de Conjugationum forma mones, Modorum et Temporum aliam exposcens seriem. Nempe ut Imperativus rejiciatur in ultimum locum: Praeteritum vel Imperfectum praemittatur Futuro etc. Resp.* Me respectus ad Linguarum harmoniam ordinem istum docuit. Quia enim *Infinitivo et Imperativo, et Indicativo, nulla Lingua caret; Subjunctivo autem multae*; ipsa Lex justitiae communia praemitti, specialia subjungi, (atque sic ista Regulae, haec exceptionis loco haberi) postulat. Imperativum vero Infinitivo et Indicativo interponi, Lex gradationis, (a simpliciori ad compositum et a minus composito ad magis compositum progredi suadens) cogit. Nempe simplicissimum in verbo Infinitivus est, carens numero et personis, recipiensque solius Temporis differentiam: et ne id quidem in omnibus Linguis. Proximus huic Imperativus admittit numerum, et tempus, et personas; sed tempus nonnisi unum (Latinis); personas nonnisi duas. Prima quippe caret, quia sibi ipsi nemo imperat. Indicativus demum per numeros duos, personas tres, tempora autem sex, sese diffundit: compositissimus igitur. Absolvi igitur prius simpliciora et breviora, et dehinc venire ad compositiora et diffusiora, prudentiae lex suadet. Accedit alia non levis momenti ratio duplex: nempe quod Imperativus (1) immediate ex Infinitivo fluit, abjecto tantum ultimo *-re* (2) characterem Conjugationis retinet *-a, -e, -i*.

Amā-re	Amā
Docē-re	Docē
Legē-re	Legē
Audi-re	Audi.

Haec ergo tam conjuncta cur divellamus? Certe enim Conjugationis character in Indicativi persona prima jam turbatur: quia terminatio primae cum tertia semper; cum secunda et quarta non raro; tertiae cum quarta saepe, coincidunt. Ut patet in *Lēgo* et *Lēgo*; *Meo* et *Fleo*; *Amplio* et *Ambio*; *Capio* et *Sapio*. Quod ergo a characterē recedit, recedat quoque a frontispicio.

De INFORMATÓRIO denique quod mones, adornandum esse potius vernacule, quam Latine, propter et Parentes et imbecilliores Paedagogos, *recte mones*. Optavi enim idem Meth. LL. Cap. XIX. § 11. *etiam propter autodidactos*; habesque paratum fere.

De JANUA rursum bona quaedam monet Censura Tua, licet non sine superstitiosa iterum modestiae protestatione. Quid autem opus? Commune agitur negotium: agat, addat, demat, mutet, limet, quisquis potest, *modo ita, ut ad rationis tribunal reddere queat facti rationem, certus, Censurae publicae subire aleam, quisquis in publico agit aliquid*. Ego vero eo libentius de Januae Linguarum vera constitutione legitimoque Usu **Te** disserentem audio, quo majori approbatione illa fuit hactenus excepta, minori autem usu adhibita. Quod iudicium erat Viri eruditi, jam Anno 1639. ita scribentis: *Quam primum*

in Lucem prodiit Janua Linguarum, non in Polonia solum et Germania, sed multis aliis in Regnis caepit amari, uti sane merebatur. At nullo adhuc cum adolescentiae commodo ullibi, quod ego quidem sciam, tractatur: ut hunc an alium libellum discant, non videam quid intersit. Aperta stat Linguarum Janua, magno applausu, sed evanido. Id quod dolendum est. Ita ille. Tentavi ego sane novissima recognitione omnia reddere meliora, et ad usum accommodatiora: sed me nondum ea vice fuisse tam felicem, ut Voto potirer meo, expertus sum. Dabit autem tandem Deus: cujus spei antequam explico fundamenta, Te prius, quid in Editione novissima desideres, audiam. Primarium est, Nomina saepe destitui Epithetis suis; aut etiam descriptione plena: ut non semper quid Res sint, vel agant, aut patiantur, in toto vel per partes, pateat. Ain? Augeri igitur in majus etiam hanc Rerum historiolum cupis? Alia Tibi mens, quam cuidam (alias non indocto viro, nec indiligenti Juventutis formatori, cujus nomini parco), quia in Discentiae Hermete suo Januam Linguarum nostram (et quidem primam illam brevem et simplicem) eo insectatur, quod Vocabula tradat Rerum a cognitione puerili remotarum, Theologicarum, Medicarum, Juridicarum, Mechanicarum, Mathematicarum, Opticarum, Geometricarum, Astronomicarum, Oeconomicarum, Physicarum, Ludicarum etiam: queriturque sibi cerebrum excuti tantis lapidibus. Plumum esse oportet: eum vero pueritiae formatorem biteum, qui tales futuros non talibus instruit. Annon enim qui culturae adhibentur, eo, ut Theologi, Medici, Jureconsulti, Mathematici etc. evadant, adhibentur? Dicit pueros ad haec talia tam aptos, quam asinus ad lyram. Hem! aliter judicabat sapiens Socrates, octennem etiam puerum ad omnia totius Philosophiae respondere posse, si scite, interrogetur: quia latens intus Rationis lumen, recte provocatum, ad omnia sufficit. Non satis perspicimus, inquit Fabius, quantum natura humani ingenii valeat. Sed realium capaces non sunt, inquit. Scilicet terminos cognitionis reflexae, notionum secundarum, Genera et Casus, Enallagas et Zeugmata, Darapti et Felapton etc. percipient: terminos autem notionis primae, Rerum in sensus incurrentium, non percipient? Quam vane haec dicantur, re ipsa experiri promptum est. Ostende puero, non infanti dico, bimulo vel trimulo, sed puero, septem vel octo annorum, nedum altius aetatis progressu, differentiam stirpium, piscium, morborum, et quarumcunque naturalium et artificialium, moraliumque et spiritualium rerum: tam capiet quam digitorum suorum differentiam, si aequae clare ostendis. Dicit Pueros etiam Vernacula istarum Rerum vocabula ignorare. Resp. Quid tum? an quia ignorant semel, ignorabunt semper? Annon ductu Rerum in conspectum productarum addiscere possunt pariter Res, pariter Rerum nomenclaturam? aequae Latine ac vernacule? Puerilis aetas huic negotio aptissima est, dum sensus viget, et in objecta sua prompte insiliunt, et memoria, cuicunque rei applicata, ut viscus haeret. Taliter comparatam aetatem quibus potius, quam quae sequenti aetati materialium thesauros congerant, occupabimus? Sed Praeceptores ipsi talia plerumque ignorant, inquit. Esto: sed quaeritur, an recte ignorent? et an ignorantia haec diutius ferenda? annon exuendi eam obijciendae occasiones? et quidem illis primum, qui inscitiae rubigine liberare debent alios? ne amplius ingenia privare adaequato suo

pabulo pergant: cum Natura humana Rerum nucleo pasci velit, non verborum corticibus. *Nulla est horum utilitas*, inquit ille. Ergo declinare nomina Rerum non intellectarum; et conjugare Verba Actionum ignotarum; et nectere Phrases e Vocibus, quae quid primo significant, nescias, major erit utilitas? *Quaerit: Cum quo puer de Casco, Mappa, Pulc, Apluda, Botulo, Scriblita, Lardo, etc. sermocinaturus sit? an cum Matre, quae Latine nescit? Praeceptores enim de talibus nunquam neque Autores Classici.* Resp. *Sapientis est ubique malle totum, quam partem*, si posse detur. Cur igitur non totam Latinam Linguam, *cum tota Rerum cognitione*, possidere malit quis, si possit? Datane opera frustillationem scientiarum et Linguae, continuabimus, ut mancipia paucae Eruditionis efficiamus? Praestabit ergo Latine loquentem, res humiliores monstrare digito, potius quam nominare? ne scilicet demittendo se ad humilia, sublimitatis suae opinionem diminuatur. Ita vult: addit enim: *Si in talium cognitione Eruditionis partem locamus, Coquos, Pistores, Subolcos, Mulieres, doctiores fore aliis.* Resp. Imo sapientiores etiam, qui quantum eorum status requirit, lubentes non ignorant: prae Vobis qui cum lumen Orbis esse debebatis, data opera ignorantiam affectatis et mordicus tuemini. *Sapientis est omnia scire, quantum est possibile* dixit Aristoteles. Insipientis ergo, nolle scire, quantum est possibile: et non permittere sapientiae Candidatulos omnia, quantum illi aetati possibile est, (nempe saltem per externas differentias, propriamque Nomenclaturam) scire. Annon hoc est autem sapientiae verae, universalis, non ambitu duntaxat, sed aditu etiam ipso arcere? Merito hic exclamet Poëta: — *Cur prohibetis aquas? Usus communis aquarum est.* Pergit ille: *Ea discenda sunt, quae ad scientiam ducunt, et conducunt.* Resp. Quid autem eo non ducit et conducit, inter omnia Dei et Artium opera? Misera vero Prudentia, circa quaedam velle sapere, circa reliqua seipsum et quorum dux esse debebas, exoculari? *At ista non faciunt ad Eloquentiam.* Resp. Profecto nisi Vos Loquentiae Magistri Rerum naturalium et artificialium docueritis simplicem Nomenclaturam, Eloquentiam Vestram semper esse rem mancā, obscuram, stupidam necesse erit: quia ductas a rebus ubique obviis Phrases, Adagia, Comparationes, (quorum apud Autores omnia plena, ut in quibus omnis Eloquentiae vis consistit) nunquam a fundamento intelligent discipuli. Quod cum intelligeret Cicero, recte scripsit: *Dicendi virtus sine rerum scientia exstare non potest.* Vos ergo qui extra Rerum scientiam Dicendi virtutem quaeritis, non eloquentes Oratores, sed loquutulejos blaterones redditis: neque Sapientiae tirunculos, sed ignorantiae candidatos, semper in vita futuros asellos, ignorantiaeque fratres formati, boni formatores. Tandem tamen, si alterutrum eligere necesse sit, Tullius ipse *maius vult indiscretam sapientiam, quam stultam loquacitatem.* At ille noxae etiam insimulat nostra haec studia ita detonans: *Cur in dies major barbaries? cur variores eruditi? cur pauci solide docti? Vis causam? Dicam: Quia discentes talia opinantur jam sese omne Latium peragrassae et bonos classicosque Autores negligunt.* Resp. Hoc ergo fulmen non nos ferit, qui ab Authoribus bonis non abducimus; illos potius a scholis exulare queribundi introducendis illis viam paramus. Interim tamen sub ipsa haec Introductoria, et per illa inescanda esse ad variā Eruditionem.

quibus usque honestis modis licet, Ingenia, prudens ingeniorum cultor nullus negaverit. Inescari autem vel sola universae Eruditionis blanda et suavi imaginatione, quis non animadvertit? Non quasi nuda imaginatione Mentes impleri doceam: sed quia ad plus sperandum et audendum stimulum esse scio tanto acriorem, quanto fixius quis de superatis, aut brevi superandis, difficultatibus spem conceperit. Certe id usque adeo verum est, ut multis Exercitibus sola Victoriae persuasio Victoriam attulerit. Ideo prudentissimi Duces semper suos ad praelia Victoriae spe solent animare imo nonnunquam desperatis, etiam, et victis jam reparata quocunque stragemate spes victoriam reddidit. Notum est, Caesarem natantis Victoriae metu, utque suis Victoriae spem ingeneraret, hostibus adimeret, obequitando clamasse, *Parce sanguini Civium miles!* qua acclamatione, tanquam triumphator clementiam distribuere paratus, suis acrius instandi, hostibus vero cedendi et fugiendi occasionem dedit. *In summa, ad pauca respiciunt boni illi Viri, qui nihil nisi Latinitatem nudam pueris instillare animum inducunt: sed et illam qualem? Quae in collectis undecunque Verborum flosculis, dictioliis, versiculis, consistat: et per quam si quis post Terentium aut Catullum, unum praeterea et alterum e lasciva ista gentiliū turba, legisset, pulchre se Musarum latice inebriatum et ad omnia vitae munia instructum, somniet. Noster Januae Linguarum apparatus alio tendit: nempe ut Homines in omnia melius prospiciendi, melioribusque ad vitae munia praesidiis sese instruendi, occasiones habeant. Textitur enim hic, et ob oculos panditur, Rerum historiola quasi universalis: quae Res, quas Mundus habet, primarias omnes exhibendo, easque suis appellacionibus convestiendo, ingeniis Juvcum, in Mundum et Negotia intromittendorum, ad omnia quae obvenient (sive in seipsis spectantur, sive ut ab Authoribus enarrantur pensitandum) tam conferat, quam solet amplissimam haereditatem adituro, redactum ordine bono in compendia Repertorium.*

Verum satis de his, quae occasione Voti Tui de ampliando Januae Textu et atri calculi censoris praeproperi, dicta sunt: revertor ad tua. Dicis te de Grammatica Januali, et de Lexico, et de Atrialibus, judicare non posse, quae nondum vidisses. Recte: de rebus imperspectis judicari non solet, nisi temere. Mittam ergo ad Michaelis, per Mercatores. Ut tamen gustum habeas, en utriusque philuram unam et alteram per hemerodromum mitto. Ideas enim horum, descriptas Methodi capite XV et XVI, non reprobare Te; rem ipsam quomodo ad Ideam sit facta, videre velle, intelligo. Vide ergo stipulam, et judica de spicis. Atque si non aspernaris meam quoque de meis audire censuram, en accipe! quae Te plus forte de istis, Tibi jam visis, et nondum visis, informabit, quam si legas cum praepudicio, meo ista iudicio talia esse, ut mihi satisfaciant et placeant. Debet enim certe licere nobis nostra ipsorummet etiam censere et taxare: atque aliena sic audire iudicia ut tandem nitamur nostro. De quo sapiens vir, Jacobus Acontius, ad Johannem Wolfium, ita scribit: *Intelligentis iudicii certissimae videntur notae, si multa tibi in mentem sua sponte veniant, quae cum summorum hominum iudicio congruere postea deprehendas. Conceptibusque Tuis varie tentatis, et aliis atque aliis rationibus examinatis, semper tamen idem proveniat. Addenda denique experimenta: quae*

animos vel addent, vel cohibebunt etc. Pluries ergo tentabis eadem tua, interposito a prima scriptione tempore nonnullo: ut legendo non quasi tua, sed aliena, iudicio utaris saniore etc. Rursum: Suadeo et amicos consulendos: sed ita, ut non multum in illis spei repositum habeas. Tu ipse, tua deposita persona, tibi ipsi acerrimus esto censor. Similiter Vives: Posteaquam scripseris, ostende iis opus, a quibus recte admoneri Te posse confidas, eorumque sententiam attentus ac patienter auscultato, ut quae videbuntur necessaria, corrigas. Sunt tamen nova quaedam inventa, quae melius poterit Author ipse arbitrari ac iudicare, quam alius quivis etc. Et postea suadet, quod et Quintilianus suavit, ut scriptor opus suum aliquantis per seponat, rediturus, ad illud, refrigerato jam inventionis ardore, tanquam alium; nec jam ut Author, sed ut Lector et Censor. Accedet multum iudicio, inquit, ex dilatione tum comparatione sui, tum aliorum. Quae omnia si probe sit exsequutus, opus tamen placere pergit, bonam poterit concipere spem, placiturum et aliis.

Audi igitur, quomodo placeat opus meum mihi, revisum per intervalla, et examinatum aliquoties: acrius etiam ac unquam, postquam illud sudare caeperat sub praelo. Quantum ad rem, placere sic pergit, ut indesinenter gratias agam Deo, qui me agere haec jussit, a quibus multum emolumenti in Juventutis Christianae augenda commoda expectare est, tametsi Mundus id nondum videat: eritque in ipsa morte solatio mihi, spero, in his vixisse, his immortuum esse.

At modus displicere caepit: postquam me in libellis Didacticis contextendis non uno modo ab Ideis, recte semel deprehensis, nec recte post observatis, aberrasse deprehendo. Quod aperte fateri, vel in publico, nihil verecundabor: modo ut benignitate Dei nos tamen propius ad desideriorum fines promoveri, palam constet; praesertim si me, antequam reficiatur, perficiatur, et ad spontaneum illum motum plene disponatur machina haec, abire hinc iusserit Deus. Faciam, quod ut fieret, suasit Vives: ut quae post editionem demum agnoscuntur minus recte expensa, corrigam aperte, plane, simpliciter.

Duo autem displicent in nostris istis Libellis. I. *Major ac volui, prolixitas.* II. *Minor ac optavi ad autopraxiam facilitas.*

De prolixitate conqueri caepi jam sub finem Methodi, Cap. XXVIII. § 4: sed operis progressu magis illa displicere caepit, cum danda in manus Latinitatis tironibus adeo excrescere viderem. Certe enim Instrumenti cuiusvis laus in eo quoque est, *ut sit expeditum ac versatile, non operi tantum, sed et operantis manui, proportionatum.*

Omnino itaque hoc agendum restat, ut haec omnia ad maiorem concinnitatem quantocius reducantur: deditque jam pro bonitate sua Deus reperire modos, mediam molis partem lucrificandi, *nullo rerum detrimento, multo ad facilitatem maiorem emolumento.* Quae specificè referre diu foret: festino ad finem.

Difficultatem ad praxin video inesse, tum Textui Januali, tum Grammaticae.

Textui: *quod tantum latinum dedi, jussis eum sibi vernaculum reddere discipulis ipsis, adjuncti Lexici ope: Et quod tamen non ea simplicitate*

structurae dedi, qua versionis iste labor esset facilis. Prius istud consilio factum: posterius dormitatione quadam. Prioris causa fuit usitata scholis consuetudo, Latinitatis studium a Latinis libellis inchoandi: a qua nos secedere superstitiosus metus, ne nimis novatores videremur, coëgit. Addebat consilio larvam *Canon de Autopraxia: ut discipuli propria diligentia in his versati feliciter proficerent.* Sperabam enim processurum hoc Exercitium, addito illis Interprete, Lexico. Sed praxeos difficultas ab hoc scopulo proram deflectere nos, et in naturalis Methodi, redire tramitem, cogit. Satis enim evidenter Didacticus Canon, *ignota nisi per nota disci non posse, ostendit.* Ecce igitur ad Latinam linguam, tironibus ignotam, non damus manu ductricem illis prae-notam, vernaculam? Cur Libellos Latinos primum objicimus? h. e. Visum in tenebras defigere jubemus?

At interpres adest, inquam, Lexicon, Latina vernaculis reddens, eoque Latine lectis intellectum ministrans. Resp. Est aliquid: rationis nempe larva, quam rei per se absurdae male inolita praepandit consuetudo, ne animadvertatur error: Prorsus *ἰστέον πρότερον* est, inmittere prius aliquem in tenebrosam antrum, demumque illi a tergo porrigere facem. Enimvero cur non praefers potius? Cur, quod mihi dicendum est, dicis alteri, ut ille demum mihi? Cur mihi Cracoviae constituto et viam quaerenti Romam indicem ostendis talem: *Roma Viterbum, inde Sienam, hinc Florentiam, et sic consequenter Cracoviam usque.* Aliud enim doces, ac rogavi: aut certe si idem, ordine inverso. Mihi enim Cracovia iter est Romam, non Roma Cracoviam: qua eam, ostende, non qua redeam. Pariter igitur; transitum a lingua mea in Romanam quaerenti cur a Romana ostendis in meam? Intricas me, obicesque ponis, etc. Ita nobiscum expostulare posset Tironum aliquis, si Methodi hoc vitium nosset. Cujusmodi emendandi Remedium duplex est: ut aut Vernaculo-Latinus fiat Textus, aut praemittatur Lexicon: de quo mox.

Grammaticam nos scripsisse Philosophicam, ad Praxin tamen, singulari ratione accommodatam, gloriati fuimus Methodi cap. XV. § 90 et 91. At vero facta experimenta difficultatem subesse ostenderunt: scripsitque Vir Illustris, *Grammaticam hanc non docendis videri scriptam, sed doctis; neque proponendam nisi longius a Tirocinio proVectis.* Agnosco igitur, accidisse nobis hic, quod olim Regi Sauli: *qui arma virilis suae et procerae staturae adaptare tentabat adolescentulo Davidi, sed frustra. David enim non armari se istis, sed gravari sentiens, elegit loco Galeae et Loricae et Gladii, Baculum et Ffundam, et Lapides quinque laeves, victoriamque de hoste retulit.* Imitandum hoc jam nobis erit in puerili hoc Tironum nostrorum cum barbarici hoste conflictu: ut viriles contemplationes in virilem captum differendo, pueros Linguae Usu et Exercitatione levi adjuncta Praeceptorum norma, doceamus; sublimioribus inquam et subtilioribus observationibus alio dilatis. Collimamus enim certe constanter eo, ut Discipuli nostri totum sermonis artificium intelligant, ad minutias usque: sed videmus tamen non ideo simul et semel detegi omnia necessum esse. Nec operose inculcari oportere omnes minutias sigillatim: quia explicatis recte fundamentalibus, infinita ultro patescent. Devoranda itaque nobis iterum erit molestissima haec molestia, salebraeque istae denuo transeundae, explicatioresque reddendae, quam adhuc tentavi.

Primum, quia quies non est animo meo, si non assequor, ut *prosim*. *Dehinc* quia nauseam video paratam, si quid optimum etiam non ita fuerit delicatis palatis attemperatum, ut jucunde influat. *Denique*, quia in eo, ut Grammatica haec nostra suscipiatur, plus quiddam boni futuri video, quam ut pro obtinendo eo quidquam sudoris declinare conveniat. Non hoc innuo solum, quod Melanchthon ursit toties; ut Homines vaga cogitare, agere, natura quodammodo proni Legibus constringi, et ad Leges vivere et loqui consuescant, (quod utique per se magnum quid est): sed etiam ut per illam ARTICULATIONEM quam in *Sermone* spectare (manuductione nostra) assuescent, oculi simul aperiantur in ARTICULATIONEM, quae pariter in omnium *Rerum, Cogitationumque humanarum* structuris obtinet: et *ex cujus intellectu vero, claro, distincto totum humanae sapientiae lumen exsurgit*. Loqui aenigmata videor? Esse aenigmata desinent, ubi omniscientiae humanae syntagma trium harmonicum, et in eo Grammaticae, Logicae, Metaphysicae osculum, humani ingenii deliciae, oculorumque Mentis collyrium veniet in lucem Ut autem veniat feliciter, faxit Luminum Pater!

Unum restat, sed enorme erratum, bene repertae Instrumentorum triadis ad usum applicatio non bona. Reperta illa bene trias est Linguarum bene tradendarum Instrumentum triplex; Textus, res enarrans; Lexicon, Verba interpretans; Grammatica, Verba flectendi et nectendi normas addocens. Quorum nihil a rationabili Linguarum studio abesse posse, demonstratum est, satsque liquere, puto. Erravisse nos autem in ordine ista usu adhibendi deprehendo: quia initium semper fieri voluimus a Rerum recensione, perque Lexicon veniri demum in Grammaticam, quae sermonis absolvat artificium. Operose consilium hoc, ut adamantinum esset, stabilitum ibam Cap. XII. Meth. LL. novissimae § 7.-8. 9 et 31; Rationesque ibi positae perstant, si ad methodum sapientiae respectus sit, et Linguam discendi idem esset modus nunc, qui fuit Linguam condendi in Paradiso; ut muta prius esset Rerum speculatio, sequeretur demum nomenclatio. Verum enimvero, quia Linguarum Methodus nostra non id solum, quod per Ideam spectatum ut perfectissimum concipi potest, propositum sibi habet, sed et amoenitatis quaerit vias ad ingenia facilitate ipsa alliciendum: et vero facta experimenta, difficilius sermonum jam textum a Tironibus, Vocabulorum seorsim consideratorum vim nondum intelligentibus structuraeque ignaris, intelligi, ostendunt; Rem aliter experiri adigimur. Nempe ut *ante omnia discantur Vocabula Rerum; tum Vocabula flectendi et nectendi formulae; demum sermonis textura. Hoc est, ut studii Linguae initium faciat Lexicon, continuet Grammatica, absolvat Realis Textus*. Fundamenta, quibus consilium hoc innititur duodecim mihi jam occurrunt; quae dum explico, attendo quaeso, quam sint firma!

I. *Quicquid incipit, rude est, perficiendum ipso progressu, donec in perfectissimum quid exeat*. Atqui Vocabula singula rudiinentum sunt Sermonis; sermo ipse completa perfectio. Illa ergo inchoent, non hic.

II. *Gradus Rerum esse debent cohaerentes, ut ubi alter desinit, alter incipiat*. Atqui Linguae Tironibus e Latinitatis Vestibulo, ubi Linguae Radices viderunt, recens egressis, proximum est, quomodo se Radices in Ramos

pandant, spectare. Spectent ergo sine interposita alieni negotii mora et remora. Eritque res intellectu facilis et jucunda, post intellectas jam Radicum significationes primas et fundamentales.

III. *Simpliciora debent praecedere, compositiora sequi.* Atqui Vocabula singula simplicius quid sunt, quam conjuncta: praecedant igitur. Tametsi enim Lexicon nostrum Voces ejusdem Radicis in Contextum quoque redigat (ad tollendum a Lexici studio taedium): haec tamen Lexicalis Verborum textura longe simplicior est, habetque suam secum explicationem mox in conspectu ut non sit opus (quemadmodum ad Januae Textum interpretandum) per totam Lexici sylvam volitare et volutari. Prorsus ut *legendi artem* disciturus a Literis incipit, perque syllabas venit in Voces, tum sententias, demumque Textus integros: ita Linguae tiro incipiat a Vocabulis singulis in Vestibulo; tum has discat multiplicare, derivando et componendo, in Lexico; mox easdem flectere et nectere, in Grammatica; et in Sententias Periodosque struere, in Januali Textu; demumque libere per Libros Latinos volabit. Et sicut *Avium pulli* e nido prorepentes volatum primo tentant super ipsum nidum et circa illum; tum de fronde in frondem ejusdem Arboris; demum de Arbore in arborem. tandem de Sylva in Sylvam, et quo volunt libere: Ita postquam tirones nidum suum habuerunt in Vestibulo, proximum est, ut inde egressi exercentur Vocum, ex eadem radice provenientium, intellectu; quod erit volitare de Ramo in Ramum in Arbore eadem. Tum immittantur Arbori vicinae proximae radices, ejusque similiter lustrant ramusculos, et sic ad Lexici finem. Tum de sylva in sylvam, sub easdem Regulas reductarum Vocum lustrantes genera, in Grammatica. Demumque tempus erit totam Rerum et Sermonis, quam late patent, campos[1] Ita sit, quia ita expedit.

IV. *Melius est praescire Vocis cujusque vim in seipsa, quid ratione Originationis suae significare habeat, quam ad quid eam in rebus suis adhibeant hi, illi, isti, spectare.* Prius enim illud fixius quiddam est, hoc posterius vacillat: quia fit ad placitum, nec ab omnibus modo eodem.

V. *Cum interprete, quo quis ad homines alieni labii necesse habet uti, prius est contrahenda familiaritas, ut fidum habeas amicum, non proditorem aut perditorem; seu studio, seu Tui incuria.* Atqui antea Lexicon Rerum Nomenclaturae adjugebamus, ut Interpretem, sine quo realis ille Textus intelligi non posset: quodsi est, necessario prius cum illo conversari assuefiant, demum habituri familiarem, fidum, promptumque Ministrum.

VI. *Aedificare Donum, antequam sylva fuerit caesa, nemo potest; neque componere Parietes, ante exasciata tigna, trabes, cantherios pro se unumquodque.* Ergo et Vocabulorum sylvam prius caedant faberculi nostri; priusque in Grammatica dedolent, exascent, ad numerum et mensuram redigant singulas trabes: demum quomodo aedificio congruant omnia et singula, jucunde spectaturi.

VII. Saepenumero vetat Methodus novissima quenquam tenebroso antro immitti sine Lucerna. Atqui tale antrum tironi, Latina nondum intelligenti, realis ille Textus est. Si dixeris, (diximus autem ipsimet errore nuper abrepti) *At habet ad manum Lexicon, inde facem petat.* Resp. Jubes nihilominus te-

nebras primum ingredi, demumque cum oculi caligant et horrent, regredi et circumspectare faculam? Cur non, ut sibi hanc prius comparet? Praeterea, Facis illa inquisitio quam operosa est? Vel ad unius Periodi comparandum intellectum Lexicon totum erit versandum.

VIII. *Compendia laborum, occupationum, molestiarum, quaerenda sunt ubique; per intimam novissimam studiorum Methodi intentionem.* Atqui si Januae Textum primo damus Tironibus evolendum, et ope Lexici interpretandum, quot et quantae, quamque molestae, horum duorum Libellorum futurae sint volutiones, quis non videt? Cum tamen, si Lexicon primo transeundum detur, ibunt hoc solo contenti ordine, sine volutatione huc, illuc, a principio ad finem. Et delati post ad Januae Textum, intelligent omnia ultro, recurri ad Lexicon, nisi raro, nihil erit necesse. Ergo vel ad compendificiendum laborem, et praeveniendas distractionum molestias, librorumque lacerationes res aliter, quam occeperamus, instituenda est.

IX. *Intelligere Linguam alienam prius quid est, quam loqui, quia facilius, faciliora autem debent praeire.* Atqui Linguae Intellectui serviunt Interpretationes, quas Lexicon expedit, Loquelae demum ipse in sententias redactus Textus. Ergo illud praecedat, hic sequatur.

X. *Invecti fuimus suo loco, quod qui Tironibus Linguae praecepta sermone illis nondum intellecto, Latino, objiciunt, triplicem eos luctari perabsurde cogant luctam.* (Videatur Methodi cap. VII. § 12 et 13.) An vero nos ipsi jam aliter? quanquam aliter; in alia scilicet materia. Nempe et hic, *dum seria Rerum offerimus Lingua adhuc ignota, triplex exsurgit novellis Linguae et Rerum candidatis lucta.* Prima cum Verbis, quid significant. Secunda, cum inquisitione vocis vernaculae, ubi ea in Lexico lateat: (Nam et ipsa haec inquisitio molesta est inexercitatis adhuc Inquisitoribus, eosque retardat: dum vox interim non intellecta mentem premit, vellicet, pungat.) Tertia lucta Menti cum Rebus ipsis oritur, quid sint juxta descriptionem suam. At Lexicon aggrediundo primum, dehinc Grammaticam, tandem Textum, expedita erunt omnia. Unum enim solum hic uno tempore agendum erit, ex uno illo, quem ante se Tiro habebit, libro; qui quia omnia sua secum feret, distractionem menti afferet nullam. Et quidem Lexicon exhibens quamlibet Latinam vocem immediate junctam vernaculae, Phrasinque Phrasi, per lucem ubique praesentem amoene progredi faciet Tironem. *Grammatica* similiter nihil cruciabit, quia nihil distrahet: quippe huc delati Vocum significationes jam intelligent, iterumque nonnisi uni duntaxat negotio attendere necesse habebunt, Vocum formationi. Sicuti et ad *Textum* delati, uni rursus Primario, Rebus. Verba quippe, illorumque nexus praenota jam erunt, intentionem non requirent: perpetua tantum repetitione profundius Intellectui Memoriaeque se insinuabunt, citra tamen ullam novam, molestam, mentemque lacerantem intensionem.

XI. *Pondus addit, et praevalere has rationes omnibus prioribus cogit, USUS ex hoc tali processu fluidior, FRUCTUSque uberior.* Jam enim demum revera poterimus ex reperta vere novissima Linguarum Methodo, Triumphum veluti cantillantes, hoc eam Elogio venditare, OMNIA SPONTE FLUUNT! NULLA EST VIOLENTIA REBUS. Nulla certe jam afferetur violentia

Rebus, nulla Ingeniis, nulla Docentibus, nulla Discentibus: Fluent sponte omnia. Patri Luminum, pro hoc lumine, laus sit et gloria!

XII. Dumque tali amoeno processu ad solidam et Rerum cognitionem, et Artis sermocinatricis praxin, veniri certo patebit, patebit simul Canonis Logici Veritas, *Primum intentione, ultimum fit executione*. Quo enim his Philologicis studiis tenditur, est clara Rerum intellectio, sapienti juncta Eloquentiae.

Terriculamenta itaque illa nostra, quae prius in conspectu nostro regiam hanc obsidebant viam, et nos ab illius ingressu deterrebant (Methodi cap. XII. § 10.) evanescent jam. Sensusque Canonis (*De non discenda Lingua nisi Rerum ductu*) eo se resolvat tandem, ut *Verborum studium nunquam sit a studio rerum omnino separatum, sed conjunctum, parallelum, reciprocum*. Quale et prius habuit Methodus nostra et habebit nunc jam melius. eo lucis deducta. *Sive enim Rem ostendendo nomino, sive nominando ostendo, perinde est. Et, sive rei prius intellectae attribuo Nomen suum, sive intellecto Nomini applico Rem suam, eodem tamen venit, quo tenditur, ad rationabile Linguarum studium*. Quia tamen rationes jam allatae omnino pro studii facilitate militant: ita omnino Res partiamur, ut studium linguae inchoet a Verbis, Rebus tamen suis curate accomodatis: exeat autem in Res, Verbis suis accurate expressas et exprimentas.

Haec insolatia Tibi, amicissime Colbovi, *cujus minuta monitiuncula (uti videri poterit, visaque mihi primum fecit) eum in me solvendi hujus tam diuturni et intricati nodi ardorem excitavit, ut noxiosus illi obex, qui mihi aliquot annis, ne ex hoc studio invenirem exitum, obstitit, Didacticoque studio infinita adhuc impedimenta, molestias, cruces, creare potuisset, penitus jam amotus sit* Ita enim confido, iteratis hoc triduo varie super hac re meditationibus: quarum partem hic expressi, et ad Te eo fine mitto, ut haec rumines, aut si robustiore translatione opus, recoquas, percoquas, et colliques, donec, num puri jam auri repperimus venam, an vero etiamnum fucosus aliquis promicans splendor nos fallat patescat. Si perstabunt rationes, et responderit optata Praxis tentabo enim Latino-Polonam nunc adornans Editionem, omnia jam ad hanc reconcinnare formam) erit unde laudemus Dei, qui quaerentibus, petentibus, pulsantibusque promisit omnia, benignitatem. *Tu autem, qui me inscio tam serium mearum inventionum suscepisti examen continuare illud, me jam conscio, perge*. Stimulet Te, aequè ut me, (et qui alias sibi hoc dictum velint) memorabile illud Ciceronis: *Quaerendi defuturatio turpis est, cum id quod quaeritur, est pulcherrimum*. Pulcherrimarum enim profecto inventionum ante nos habemus campum; quarum usus ad salutem humanae societatis, quam late illa patet, ornamentaque Ecclesiae tendit. Hic ergo ignavos esse et socordes atque incuriosos, turpe fuerit. Praesertim, qui jam operi pulchro admovimus manum, turpe foret eam retrahere, *antequam videamus scholasticas operas ad operarum Typographicarum similitudinem, certitudinem elegantiamque redactas, ad implendum Orbem Viris eruditiss, sicut illa Libris eruditiss implevit Mundum*.

IV. A quo tamen metu liberat me, quantum ad Te, probata jam ab annis octo (ut innuis) hoc in studio constantia, praesensque (quod mihi pri-

vata Epistola detegis) de studio Didactico, et reperta hac meliore Linguarum Methodo Imperii Proceribus, Scholisque per Germaniam universim commendanda propositum. *Bonus est Zelus Tuus, Colbovi, et de consiliorum executione cogitatio laudabilis: quia cogitata bona perire necesse est, ubicunque exsequutio abest.* Caeterum quod Editionem illam Exhortatorii Tui scripti, dedicationemque illius eminentissimis Imperii capitibus attinet, in eo ut consilium meum non requiris, ita me illud ferre necesse non est: res sit arbitrii Tui. Unum cogito, *an nos tantillos audituri sint tanti illi: Utinam non audiant solum, sed exaudiant!* Hoc praesertim tam opportuno tempore, post pacem Germaniae redditam, ubi cantillandi tempus erit (utinam vere!). *Jam hiems transiit, imber abiit, et recessit. Flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis advenit; Vox Turturis audita est in terra nostra* (Cantic. II, v. 11, 12). Sed utinam simul audiatur Vox Dei: *Novate Vobis novale, et nolite (amplius) serere super spinas* (Jer. IV. 3). Novale Ecclesiae Scholae sunt, ubi novellae plantae Paradisi Dei plantantur, et ad optata incrementa provide curantur, rigantur, putantur. Utinam sic, ut spinis (spinosis scilicet studiis et methodis) non sit amplius locus! Sed nescio, an ita jam castigati simus, *ut hac vocis ad nostra penetrent corda, et nos doceant posthac circumspectare profutura potius, quam pomposa.* Interim Tu non ignoras illud Dei ad Prophetam: *Clama ne cesses, quasi Tuba exalta Vocem Tuam!* et Apostolicum illud: *Insta, Εὐχαρίσας, ἀγαπῶν.* Deus Te regat Spiritu suo, ad omne beneplacitum cordis sui. Vale, et haec si ad manus Tuas venerint, illico rescribe, ut reddita Tibi esse sciam. Fortassis enim alia necessaria ultro citroque moneri poterunt, aperta semel nos invicem conveniendi via.

Haec ego interim pro informatione Tui, sumto quadridui spatio, scripsi: *ut magis excitem industriam Tuam, ob quam Te singulariter amare caepi, ex primo hoc Tui gustu.* Hactenus experiri me veritatem illius:

»*Qui stimulant Taurum multi, sed rarus Arator,*» necesse fuit. *Tu primus jam accedis, non stimulo terrens, sed colla subdens jugo, ad fortius trahendum Aratrum.* Quae res bene vertat mihi, tibi, Scholis! Sub directione illius, a quo Solo rebus nostris successus et benedictio venire possunt, Amen! Vale iterum. E Museo meo,

5. Augusti st. novo, Anni 1650.

Tui amans

Comenius.

Pěkné řádky polského velmože zde citované jsou jistě asi z listu kn. Ossolinského de Bruin, palatina. Autor listu druhého, z něhož excerpta se zde připomínají, jakož i kritické »Janu«, na něž pisatel reflektuje, jsou vydavatelům dosud blíže neznámi. Zajímavé jsou narážky na název spisu o perpetuum mobile, čímž se pravdě podobno stává, že Komenský na tomto problému i po návratu z Anglie pracoval.

(Coll. vydavatel.)

CXXI.

Kupní list vystavený od města Lešna.

R. 1650. — 30. září.

Komenský koupil dům od Jednoty; polské exulanty zastupovali senior a consenior, od uherských bylo příslušné plnomocenství ukázáno. Cena 150 dukátů, které Komenský v hotovosti složil. Právo kupní vůbec a proti dědicům Erastovým zvláště se potvrzuje.

Den 30. Septembris Anno 1650 ist nachfolgender Kauff E. Ehrenw. Rathe vorgetragen und mit gutem Vorbewust und auf befehl Ihrer Gnaden des Herrn LandRichters undt Bevollmächtigten Administratoris der Graffschaft Lissa auff nachstehende weise eingeschrieben worden.

Am 30 Septembris des 1650igsten Jahres Verkauften die wohlehrwürdigen undt wohlgelarten Herren Venceslaus Lucharius Senior, und Herr Petrus Cephas Consenior, in Nahmen undt aus vollmacht der Sambtlichen Brüderschaft Böhmischer Evangelischer Confession, als Sie zuvor Ihre Personen, darzu durch eine aus Ungern überschickte undt von folgenden Herren Johann Chodenicio, Johann Effron, Daniel Nallian, Daniel Ruffo, Ezechiel Zabin, Johan Solino, Nicolao Drabitio, Lucas Cales undt Johan Radosch unterschriebene Vollmacht genugsamb Legitimiret, das jeztbemelter Brüderschaft zustehende Hauss und Hoff, nebenst dem Reissner Thore auf der Toko, hinten an Simon Gumprechts Haus angelegen, in Rechtes Reines und gränzen, mit alles zugehöriges, wie es nur Ort undt Nagelfest ist, wie Solches der weilandt Ehrwürdige Achtbare undt wohlgelarte Herr Georgius Erastus, gewesenene Senior besässen vor Hunderth undt Funffzig Ducaten in specie den WohlEhrwürdigen Vorachtbarn undt Hochgelarten Herrn Johanni Comaenio Seniori, Undt weil Herr Keufer das Kauffgeldt in einer Summe baar erleget und Herren Verkeuffern auch von E. E. Rathe des empfangs halber geständnüss gethan, Als wirdt das verkaufte Hauss, Herrn Keuffer zu Erb-eigenthumbliches besiz, Orberung [Erbung?] undt gebrauch uberagirt und gegeben, darinn als mit seinen nunmehrre eigenthumb zu handeln undt zu gebahren vor männigliches, absonderlich des Herrn Erasti ... Erben Ungehindert, auch darbey von Herrn Verkeuffern Crafft habender Vollmacht, gegen Herrn Keuffer, seiner Erben undt Nachkommen kräftigen undt zu Recht beständigen Verzicht gethan, So zum beweiss undt becräftigung in das Gemeine Stadtbuch eingezeichnet auch unter der Stadt kleinere Insiegell diess aussgehändiget worden, So geschehen in tag undt jahr als oben vermeldet.

Slovo »Toko« se mi nepodařilo přečísti. Že Komenský byl dobrým hospodářem, je známo již z jiných pramenů. V poslední době jsem nalezl zprávu, že si již roku 1638. byl koupil dům v Lešně. Snad jej prodal při přesídlení do Elbinku.

(Coll. vydavatel)

CXXII.

Zikmund Rakoczy Klobusickému (úryvek).

Z Fogarás 1651. — 8. ledna.

Oznámil Komenskému listem, že je srozuměn s příchodem jeho manželky. Také žalobu na Tolnaje hodlá uvážiti a vyslyšeti.

Comenius uramnak ím írtam levelet, adja meg kd, akarám felesége alájövetelét, örömost érténém, miből panaszkodott Tolnai uram ellen, isten kivívén, meg kell orvosolnunk azt is. Procuratoriát ím küldtem most hamarjában hatot, az többit is hamar nap elküldöm.

Jediná zpráva, že se vyjednávalo o příchod manželky Komenského do Uher. S Tolnajem Komenský měl potyčky stran církevních řádů.

(Excerpt. Dr. A. Szilágyi.)

CXXIII.

P. Medgyesi Zuzaně Lorantfi.

Z Nagy Banye 1651. — 22. března.

Lituje, že při poslední příležitosti pro nemoc nemohl se představit, a to tím více, poněvadž šlechtici k upevnění svého stanoviska vydali jménem Komenského spis »ad fratres presbyterianos«, v němž se tvrdí, že jakýkolivěk způsob říditi církev jest lepší než presbyterský. Podobná zmínka již i kněžné prý se stala. Jest li to skutečně pravda, tedy Komenský více škody natopil, nežli způsobiti může užitku svou latinou. Škoda, že není »sincerus theologus«. Pro theologii nebyl sem povolán, měl by tedy věci takové nechati s pokojem. Jakmile pisatel Komenského knihu dostane do rukou, ihned na ni odpoví.

Ndnak ajánlom alázatos szolgálatomat, és az úr istentől minden dolgaira Ndnak, nevezet szerint a mostan elindóttra, mennyei áldásokat kívánok szívből.

Nd parancsolatjából értvén, hogy isten Ngtoakat ad 22. hujus eccsedi házához kihozza, az Ngtoak köszöntésére kívánva kívántam volna elmenni, s követem is Ngtoakat alázatosan, hogy elnem mehettém, az köszvényből szintén meglábadozok; melylyel mindazáltal nem gondoltam volna, de szekeresnek, kocsisnak itt semmiképpen szerét nem tehettem, holott ez egész városon egyetlen egy lovas szekeres nincsen, az drága idő mind elfogyatta őket; két három lovon pedig ily rút sáros úton, minemő ide mi felénk vagyon, szekéren nem járhatni. Talán isten másszor jobb módot ad benne. Valóban szükséges volt volna ugyan mennem egynehányféle dolgokért; a többi között az presbyterium állapotjáért is. Tudakozván az elmúlt napokban Ványai uramtól, mi okon nem consentáltak volna ő klmek az Zemlény vármegyei uraiméknak jó példájok szerint in presbyterium, holott már nationalis synodusunkban is megegyeztünk abban, melynek egy s több dioecesis nem praepudicálhat. Azt írja ő klmek énnekem, hogy az patronusok miatt, kik ha consentáltak volna is, revocáltatták volna őket. Sőt csak hogy tanétsák is ő kk, rejá nem mehettének, praetendálván az Tiszán innen levő és erdélyi ecclesiákkal való uniót. Jelemti azt is ő kke, hogy még a kik Ngtoak előtt az presbyterium felől jól szólnak is, kimenvén, ellene beszélnek; azon félek, úgy írja ő klmek, hogy az seniorságnak evértálására fogna lenni az presbyterium. Melyet bizonyt abból, hogy Tholnai uram Patakon az dioecisiseket diabolicum inventumnak tanétja. Fenyegetőznek is az patronusok, hogy ha ő klmek nem nyugosznak, vagyon koronás királyok s azt találják meg. Mit feleltem legyen ő klmek, Ndnak in paribus megküldtem. Im csak most értem, hogy egy kiskönyvet bocsáttak volna ki Comenius uram neve alatt sub hoc titulo: Ad Fratres Presbyterianos, melyben expresse írják, hogy praestitisset, ecclesiam quovis modo regi, quam per presbyterium. Tudom, hogy az Ndnak küldött irásában is ilyen informatum sententiája vagyon ő klmének. Nem fogunk így Ngos uram sokat nyerni abban az emberben, akárhova legyen latinítása, ha az lelki jó igyekezetekben az igaz reformata religiónak kívánsága szerint ily nagy kárt teszen. S nyilván ha így vagyon a dolog, tött is már annyit, hogy hasznot sok esztendőök alatt annyit nem teszen. Most értem már, mi volt az oka, hogy ezt az embert még nem látták, sokféle nagy kívánsággal várták s vitték, s azután nagy hamar ismét megvetették. Nógrádi uram, ki nem régen jött be, nagy csudálkozással mondja, hogy csudálják odafel a mi theologusink, hogy azt az embert hozatta Ngtoak alá. Bezzeg ezt tudja, nemhogy commendálnunk, de inkább modis omnibus condemnálnunk kellett volna Ngtoak előtt, ha ugyan így vagyon a dolog. Im az kinek leginkább kellett vala segíni az Ngtoak munkás igyekezetit az isten dicsőségire, ez akasztá meg, smég pedig nagy költségen vétetők meg Ngtoakkal ez nagy kárt. Egy elő ez s csak kezdeti a több gonoszoknak. Kár, hogy nem syncerus theologus ez ember. Hiszen Ngtoak sem theologia tanétani hozatta, hogy nem hagy békét annak. Tudom, énnekem már Adversariusommal teszen, mert ha kezembem akad a könyve, az én vékony tehetőségemből isten-szétsége által mindjárt megigyekezem rá felelni. Ngtoak az istenért ne lassódjék meg istenes buzgóságában; könnyű Ngtoaknál ez obstaculumnak megorvoslása. A legtovább s jobb reformata ecclesiákkal, s ami legkíváltképen való, az sz. írással jobb nekunk tartanunk. Így szokta isten az ő hiveinek jó igyekezeteket megpróbálni, még a hová birtanak volna is, onnan is

ellenkezéseket támasztván. Tudom, vagy recommendálták eddig ő klmét az Tiszántúl levő uraim, ezután derék commendátori lesznek. De erős az igazság. Alázatosan megsgálom Ndnak, ha Nd a mi kmes asszonyunknak méltóztatik ezeket nomine meo suggerálni. — Ajánlom az jó istennek kmes gondviselésében az Ngtok életét minden titkos és nyilván való ártalmok ellen, mindörökké.

Nagy-Bányán, 22. Martii, 1651.

Ndnak alázatos szolgálja életéig
Medgyesi Pál, m. p.

Pravdivost dat v listě uvedených jest pochybna. Jde snad pouze o kapitolu spisu Komenského »Independencia« atd. Pisatel sám praví, že knihy Komenského dosud neviděl.

(Coll. Dr. A. Szilágyi.)

CXXIV.

Bisterfeld Klobusickému (úryvek).

Z Karl. Bělehradu 1651. — 10. dubna.

Prosi, by u Komenského omluvil dlouhé jeho mlčení; přistě chce vše vynahradiť.

Quamobrem etiam oro, excuset meum silentium Excellentia Vestra apud Clarissimum dominum Comenium, proxima occasio hoc damnum resarciet.

Zpráva tato jest zajímavým svědectvím, že Komenský již tenkrát s Bisterfeldem byl ve stycích.

(Excerpt. Dr. A. Szilágyi.)

CXXV.

J. Marcziban Klobusickému.

Z Púchova 1651 — 5. května

Děkuje, že záležitost na příslušném místě řádně obstaral. Oženil-li se přibuzný Komenského se svou kubénou, o to pisatel nikterak nemůže se starati. Kdo byl dosud lotrem, zůstane jím i budoucně. Věci podobné přiházejí se stále i ve vyšších vrstvách a nestalo se tak jen v rodině Komenského. Ostatek listu vztahuje se na zamýšlený sňatek Zikm. Rakoczého.

Szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek, mint sógor uramnak és fautoromnak. Az úristentől jó egészséget és minden szerencsés jókat kívánok Kegdnek adatni.

Die 29. Aprilis nekem irt Kegd levelét 4. Maii vettem kezemhez délután 1 órakort, Rédey uramnak ő nagyságának és Mednyánszky uraméknak ő kegmeknek szóló leveleket is megadtam. Kegmednek megsgálom, hogy az úrnak ő nagának eleiben adta az dolgot, ő naga is becsületesben adott választ levelemre, megértvén az igazságot. Azon Comenius uram atyja fia minthogy megesködött kurvájával, én nem gondolok vele, akar lakjék vele, akar ne lakjék, az ő hiti rajta, én a lábomhoz nem köthetem, a ki azelött látor volt, azután is a leszen; nemcsak Comenius uram nemzetségében történt ez, de nagyobb rendek között is. Bitsei palotában a vagyon egy helyott felírva tótl »U ludij gedz to, czo tij dadga, a doma czo mass; toto prawo zachowass, gestlij swem rode kurwi mas etc. Rédey uram ő naga ez jövő kedden indul meg Kraszno felé, úgymint 9. Mai, etszakára Lijszára; innen Puchórol elkésérem ő nagát 200 gyaloggal Mezericzeg 8 mélföld ide Puchóhoz; még ő naga nálam lakott, én nagy emberséggel voltam ő nagához, a mi az én szegény házamnál volt az ő nagok tékentetjért, mert igen igen körösztény úr ő naga, az gazdám asszon sötette

czipóját kedvelte ő naga; azt nem is volna méltó előszámálnom. Hála istennek, az idő alatt nem történt semmi gonosz, mert magamnak is szorgalmatos gondom volt reá, úgy hiszem, ő naga contentus az én emberségemmel. Az udvarbíróknak bár köldene Kegd avagy 2000 tallert, a minem^o borokot vött volt hűtelben, annak az árát meg nem adhatta, mint-hogy az asztalra feles költ, az adósságot is kéri tőle hűtelben, addig nem adnak neki, valamég az előbbeni bornak az árát meg nem adja; a gabonában nem igen adhat el, nem is igen keresik. Nálunk hála istennek a gabona olcsó, tiszta buzája semmi sinca, mind az én buzámbul sötét a gazdám asszony az úr számára czipót. A minem^o söt-je vagyon it az úrnak, párral sötette a czipót, de az úr nem ehette, csak az uraiméknak való, még ez idén semmiben nem volt fogyatkozás, emberöl volt az gazdálkodás, tudom, ő naga sem panaszkodik, visszajövet is isten ő nagokat meghozván, minden igyeközettel azon leszek, a még itt nyugosznak, hogy defectus semmiben ne legyen; a ményasszonnak ugyan házammal leszen ő nagának szállása, az urat visszajövet az alsó házamban szállítom, ahol magam lakom; az kisasszonyonnyal jött főembereknek is becsöletes szállást rendeltetek, mert azok megkévánják. Thyographiát is ugyan akkor köldem alá, mert mostan erőtlen az szegény ember lova, sem fő, sem széna, sem abrak, talán addig megjavulnak az szegény ember lovai. En örömet álamegyek az nász néppel Patakra, Kegd parancsolatjára, csak Kegd írja meg ujobban, ha ugyan elmenjek-e, tudjam magamat mihez alkaln aztatni; tudom Kegd elméje is distractus ez mostani állapotban, az úr isten, engedje Kegdnek szerencsés jó egészségben végben vinni ezen szent dolgot velőnk egyetemben. Datum Pucho die 5. Maii 1651 hora 8. matutina.

Kegdnek még él szeretettel szolgál

Marcziban György.

Külczim: Generosissimo domino Andreae Klobuczyczky celissimae principissae senioris dominae nostrae clementissimae in Hungaris universorum bonorum praefecto etc. Domino affini et fautori mihi confidentissimo.

Ani o připomenutě záležitosti ani o přibuzném Komenského nemáme bližších nějakých zpráv.

(Coll. Dr. A. Szilágyi.)

CXXVI.

Starší Jednoty Zuzaně-Lorantfi.

Z Lešna 1652. — 29. února.

Komenský zpět povolován.

(Copia Literarum) Lesn. d. 29. Febr. 1652 ad Principissam Trans., quibus Comenius revocatur.

(Regesta katalogu archivního.)

CXXVII.

Professoři v Potoku Starším Jednoty.

Z Potoku 1652. — 12. března.

Žádají za ponechání Komenského.

Professorum dictorum*) responsum Patak d. 12 Mart. 1652 ad Seniores. Urgent retentionem Comenii.

(Regesta katalogu archivního.)

*) Sr. list ze dne 4. dubna 1652.

CXXVIII.

Frant. Veréczy Gertichovi.

Z Potoku 1652. — 13. března.

Jedná o ponechání Komenského.

Franciscus Weresi*) Eccl. Patachinae Minister d. 13 Mart. 1652 ad Gertich. Pro retentione Comenii.

(Regesta katalogu archivního.)

CXXIX.

Zuzanna Lorantfi Klobusickému.

Z Fogarase 1652. — 15. března.

Chťic na zvelebení Boží slávy i ve smutném postavení svém pracovati prosí Klobusického, by povzbuzoval Komenského k další práci, ve kteréž, jak se zdá, již umdlévá.

Ecsedből 7. praesentis nekünk írt kegyelmed levelét elvettük, értjük írását. Az Isten dicsőségének előmozdításában mind ilyen keserves szomorodott állapotunkban is nem kell megcsökkennünk, noha emberi mód szerint szólván, Isten jó segédünket venné el mellőlünk. Comenius uram is elkezdett munkájához hozzá lásson, mert immár ő kíme is naprólnapra inkább erőtlenedik, csak nem kellene azt halogatni. Az váradi mester állapotját is az mi illeti, kidek írt leveléből is látjuk kedvetlenségét az oda való menetelre; beszélgettünk Medgyesi urammal is felőle a Bisterfeld uramnak is írtunk, hogy tudósítsa; mint volt elsőben idvözölt fiunkkal való beszélgetések, alkuzások, ő kíme jól tudhatja, válaszuk jöven ő kímétől értésére adjuk kideknek is, könnyen csak nem hagyjuk. Elég búsulásunkra vagyon mind ilyen keseredett állapotunkban is annak az scholának fogyatkozott állapota. Itván minden felől az ellenkezőknek reánk és vallásunk ellen való törekedéseket. Ha pedig különben ugyan nem akarna oda menni, fiunkkal is íratunk, hogy igéreti szerint csak elmenjen...

Smutek, o němž učiněna zmínka, způsoben byl úmrtím syna Zikmunda.

(Coll. Dr. A. Szilágyi.)

CXXX.

Starší Jednoty kněžím a professorům v Potoku.

Z Lesna 1652. — 4. dubna

Komenský znova nazpět povolán.

(Copia Literarum) ad Pastores et Professores Patakinenses Lesn.; d 4 April 1652 ejusdem argumenti.**)

(Regesta katalogu archivního.)

*) Veréczi.

**) Sr. list ze dne 29. února 1652.

CXXXI.

Komenský rádcům knížete Jiř. Rakoczyho.

Z Potoku 1652. — 20. května.

Posílá žádaný opis novějších zjevení a prosí, by vše, co tam obsaženo, v úvahu vzali, ježto veliká zodpovědnost na nich spočívá. Politikům přislouží zkoumati nejen historické zprávy, ale i dohadem souditi, ať již z politických rozhovorů anebo z astrologických návštěv. Necht' mají před očima příklad Sedechiáše a Josua s Kalebem. Měli-li by ještě nějaké pochybnosti, doufá, že je odstraní, poněvadž sám po rozličných pokušeních došel k výsledku, k zjevnému světu.

Gratosi Domini, Mitto exemplar quod postulastis: orans Deum Patrem Domini nostri Jesu Christi, ut vobis det illuminatos oculos cordis, spiritumque sapientiae et revelationis in agnitionem voluntatis suae. O illustres animae, Vos duo, praebete Vos organa digna Deo, dum adeo torpent alii! Vobis commendo eorum, pro quorum salute Vos Altissimi providentia excubare jussit, salutem; et quae cum illa conjuncta est, Ecclesiae Patriaeque salutem. Eo magis, quanto certioribus indiciis colligo, ad Vos duos solos potissimum devolvi, ut Atlantes sitis Excelsam a ruina conservantes Domum. Agnoscite (per viscera miserationum) gratiosae Visitationis tempus, dum ostium adhuc patet! clausum si fuerit, sera erit deliberatio. Ergo deliberate jam; et sapite ante factum, non post. Faciant Vos aliena pericula (imo interitus) cautos: ne et Vos abripiat is, qui frustra homines invocans, deinde se quoque invocantes non audit: eoque ne ruina Vestra ruinae universali sternat viam. (Hem ominosas tunc voces!) Legite obsecro ipsi primum quae offeruntur, expenditeque in timore Dei. Atqui Politicum est omnia circumspectare, et unde cautionis aliquid accedere possit nihil intermittere: sive sint historicae de rebus olim aut nuper gestis relationes, sive de futuris (institutae per discursus Politicos, aut divinationes Astrologicas) conjecturae. At hic plus est, et ex altiori principio veniens, sine humanae curiositatis mistura: aspernari velitis! Deumne (si hic loquitur) nec audire nec sequi libeat? Loquutus fuit Sedekias rex cum Jeremia in occulto, sed sero: respondentemque audivit tantum, non etiam obedivit consilio. Vosne igitur, dum Vobis qui loquatur ultro (clam etiam interim) mittitur, ne audiat quidem? Faxit Deus ut faciat etiam: fiatque non arcus fallax in manu Domini (Os. 7. 17) sed sagitta nitida in pharetra Jehovae, gladiusque acutus in manu Dei (Jes. 49. 3.). Facite o Vos inter Vestrates magni (qui pro reliquis gestatis oculos, aures, cerebrum, cor) ut ad obsequendum Deo concipiatis spiritus generosos, heroicos, divinos! Et faciet Vos Deus coram se et mundo magnos, et ad posteritatem gloriosos; sicut fecit Josuam et Calebem, rebellioni contra Deum obsistentes, sepemque pro populo (ut ne perderetur) opposcentes (Num. 14.). Plus non possum, nec forte opus est; aut si est, suspirii agam ad misericordiae Dei pedes prostratus, ut a nobis auferat iram. Quod erit, si auferat cor lapideum, detque cor carneum, in obsequia sua flexile. O Deus, Deus, Deus, percutite caecitate hostes tuos, non autem servos tuos. Nobis potius aperi oculos, ut in luce Tua videamus lucem! Valet illustres Patroni: et

si quid forte adhuc oriatur scrupuli, ne celate: solvere omnes confido, Deo fretus. Exercuit enim me circa materiam hanc multis tentationibus Dominus, antequam videre daret lucem suam. Illi gloria! 20 Maji 1652.

Podobá se pravdě, že mimo prorocství Drabíkova byla i Kotterova a Poňatovské.

CXXXII.

Komenský Bisterfeldovi.

Z Potoku 1652. — 22. května.

Pro snazší přehlednutí obsahu uznal za dobré důležitější věci podtrhnouti. Necht adresát pilně prozkoumá, mohou-li býti zjevení původu lidského. Komenský jen obecně blaho vyhledává a za povinnost pokládá nemlčeti, když Bůh velí hovořiti. Dnem i nocí pracuje ve prospěch uherské mládeže, ale svědomí mu tíží úloha, pro kterou hlavně sem přišel: by zjevení ve známost uváděl. Necht tedy umenš bídně jeho, vezma na vědomí věc přednesenou, chce-li ujíti pokutě Boží. Prozatím ať věc podrží v tajnosti; dostačít, věděl-li o věci sami dva, hlavní rádcové.

Generose Domine, Ut facilius omnia recognosci possint visum est notabiliora subduci rubrica. Rogo per adorandum Dei nomen, seponere in his legendis praejudicia, libero utere iudicio. Discretio spirituum donum est Dei, non alligatum ad Theologos: toti Ecclesiae datur, potissimum Ecclesiae nutriciae, simplici Davidico corde Deo servire paratis. Habes per Dei gratiam exercitatos in Scriptura sensus: dijudicare (invocato Deo) poteris, an haec ab ullius creaturae figmentis venire imposturamque redolere possint. Atque si altiora esse humano Intellectu apparebit, tenebimur profecto gloriam dare Deo. Ego in conspectu Caeli et Terrae protestor, me ista sic nunc apud Vos duos deponendo non aliud quaerere, quam Vestrum, et per Vos Viros publicos publicum bonum. Deum timeo, homines formido, Vos amo, de Ecclesiae salute sollicitus sum, sicut et de salute eorum, qui me vocatione ad se dignati sunt: quibus proinde obstrictum me sentio, ne sileam, si quid ex usu aut noxa esse intelligam. Vos quidem aliud agere me jubetis, et ago; noctesque diesque in iis sum, ut jurenti Vestrae prosim. Onus tamen impositum a Domino (et cujus potissimum causa me huc missum intelligo) gravat conscientiam: nec mihi quies esse potest, nisi re in notitiam Vestram plene deducta. Id simulatque factum intellexero, tanto liberiore mente agam ea quae a me requisitis et recepi. Miserescat te mei, dilecte Patrone, ut me his scrupulis liberes! Miserescat Tui, ne pertinacius reluctando (id quod scio non a bonitatis defectu in anima Tua pia, sed a defectu informationis, venire) aggraves Tu quoque in Te viam Dei. Miserescat Te Celsissimae Domus cujus saluti prospectum itur divinitus, debetque humanitus etiam. Miserescat denique Patriae, ad advertendum terribilem illam (Revelatione CIX) illi denuntiatum ruinam. Quam ruinam amoliri majoris consilii et operae res erit, quam ut mere humana istuc sufficiant consilia. Vale, et corroborare in Domino quo ut mentem Tuam ignis coeli inflamment Spiritus sanctus, indesi-

nenter suspirabo. 22. Maji 1652. Hoc etiam oro. Chartae istae in nullius hominis manum, aut oculos, veniant. Causam hanc in praesens coram Vobis duobus, Consiliorum directoribus, Deo teste agi sufficiat. Iterum iterumque oro.

CXXXIII.

Komenský Bisterfeldovi.

Z Potoku 1652. – 1653.

Předkládá mu zjevení, by svému svědomí ulevil. Přinutiti ho nemůže, by v ně věřil, ale prosí, by věc nebral na lehké váhy. V každém případě věc ať prozatím zůstane mezi nimi samými; většina i věřících nemá smyslu pro věci tak důležité, poněvadž Bůh již po tolik věků přestal tímto způsobem jednati s lidmi. Že nyní opět Bůh způsobu toho používá, Komenský neuvěřil lehce, ale po mnohých duševních bojích, zkoušení duchův, vyplnění smutných předpovědí a po zřejmých návěštích stran budoucnosti.

Non dubito Tibi ante alios ad trutinam oblatum iri hoc divinitus missum speculum: in quo videri possunt quae hactenus abscondita esse voluit ab oculis Pharaonum et Principum Soan, sapientumque Babylonis Deus noster. Vide ut haec recognoscere ne asperneris, Tu qui in sublimi illa specula constitutus, talia circumcirca observare potes, ad quae nos humiles non pertingimus etc. Non cogo Te ista credere, nec enim possum, sed meam liberatum eo conscientiam, ne tota silentii culpa hic (ubi non sileri vult Deus) in me unum recidat. Rogo tamen quantum possum, ne ista ventis permittantur. Res magni periculi est, publico et privato respectu. In utramque sane partem: quia et decipi impostura, venientis tanquam a Rege Legati qui talis non fuerit, turpe est; sannis tamen excipere tanquam impostorem, qui Legatus fuerit vere, periculosius multo Timore hic Dei, imo trepidatione, suspiriis profundis, oratione ferventi, cordeque in obsequia Dei parato, opus. Quicquid vero Tibi de his videbitur, inter nos manere velim; quia tantarum rerum incapaces adhuc sunt plerique, sancti etiam et fideles: ob intermissam tot seculis tam familiariter Deo cum hominibus agendi consuetudinem. Quam resumissis blandissimum Patrem, nos non temere credidimus: sed post ingentes tot annis animorum luctas, omnibusque modis tentatas spirituum probationes, et impleta tot tristia praedicta, ad alios vero eventus manifestam dispositionem, etc.

CXXXIV.

J. Erpenius Mik. Blancardovi.

Z Hagu 1652. — 4. července.

Němec jakýsi, poddaný knížete Sasko-Gothského, žádal si od Erpenia úsudku o metodě Komenského, poněvadž prý kníže tuto metodu do svých škol hodlá zavést. Poněvadž, jak se pamatuje, Komenský za svého pobytu v Lejdě byl u Blancarda a jej se svou metodou úplně obeznámil, prosí o sdělení soudu buď vlastního anebo jiných učených mužů.

Němec onen tvrdil také, že kolují o Komenském pomluvy, jako by se byl stal odpadlíkem a v Polsku vstoupil do kláštera. Pisatel tomu věřiti nemůže.

Clarissime et Doctissime. Rogatus fui heri a Germano quodam, noto meo, quodnam hic doctorum judicium fuisset de methodo docendi discendique J. A. Comenii, cum is in his terris ante annos complures degeret, et num quos nossem, qui ea methodo, aut etiam ipso tum Comenio usi essent, exquirere id principem suum Saxoniae Gothanum, qui methodum istam in scholas ditionis suae, si satis ipsi probaretur, introducere cogitaret. In mentem tum mihi veniebat tui, amicissime Blancarde, qui aliquando, si recte memini, narasti mihi, Comenium, cum Leidae ageret, notum tibi fuisse, eoque etiam methodum ejus fortasse penitus perspectam tibi et cognitam esse, id itaque significavi Germano isti. recipique me quoque primo die hac de re per litteras ex te sciscitaturum. Rogo itaque, mi Blancarde, ut si quid ejus rei propius novis, quodque tuum de methodo ejus judicium sit, et si quae praeterea Doctorum de ea Judicia scias, quam primum poteris, ad me perscribas, rem mihi multo gratissimam facturum. Ajebat Germanus iste differri Comenium rumoribus, ut Apostatam Religionis, quodque apud Polonos semet in monasterium abdidisset, quod vix inducor ut credam...«

Pokud víme, připadal by Komenského pobyt v Lejdě toliko na dobu cesty z Anglie do Švédska, tedy na červen nebo červenec r. 1642.

CXXXV.

Zuzanna Lorantfi Starším Jednoty.

[Z Potoku] 1653 — 3. května.

Prosi, by Komenský ještě několik měsíců byl ponechán v Potoku při správě škol.

[Principissa d. 8. Maii 1653 ad Seniores.] Petit, ut Comenius per aliquot adhuc Menses ibi relinquatur Scholae ordinandae gratia.

(Regesta katalogu archivního.)

CXXXVI.

Hesenthaler Andreaemu (úryvek).

Z Tennstädtu 1653. — 9. května.

Za krátký čas bude mu lze osobně o Komenském i o Lasickém více oznámiti

... Caeterum et de Lasitio et de Comenio, plura coram, ubi desideris tuis, quantum licebit, faciam satis, earum rerum imprimis commemoratione, quas pietati et eruditioni Tuae haud displicituram confido...

(Excerpt. vydavatel.)

CXXXVII.

Hesenthaler Andreaemu (úryvek).

Z Essling 1653. — 25. května.

Posílá mu Komenského Judicium proti Valerianovi a prosí, by je po přečtení odevzdal Hainlinovi. Přiložena též Historia persecutionum téhož autora. Konfessi bratrskou podle z Polska.

Accipis hic Neufeldii, Viri nobis utrisque peramici, Judicii partes duas, quas legere et D. Hainlino, cui posteriorem partem dono promisi, tradere haud recusabis. Primam partem ille jam habet, totoque hoc volumine accepto, eam libenter in tuo peculio esse patietur. Addidi persecutionis in Ecclesia Bohemorum Historiam, ejusdem viri calamo exaratum, ne pro collatis in me muneribus tuis sim ingratus. Reperies hic fortasse nonnulla, quae de Bohemicorum Fratrum Ecclesiis cognoscere juvabit.

Confessionem illorum, quam ad manum jam non habeo, utprimum in Poloniam rediero, a me expectabis. Neque etiam Cnăuffelium, ad Prussos redux, tua causa dimittam incompellatum, ejusque responsum ut intelligas, maturabo...

Zajímavý jest zejména počátek listu, kdež Komenský »peramicus« obou mužů se nazývá. Hainlin je známý příznivec Komenského Physiky.

(Excerpt. vydavatel.)

CXXXVIII.

M. Gertich Komenskému.

Z Lešna 1654. — 13. ledna.

Dodatky ku předešlému listu. Biskup Poznaňský neustává Žádati Bohuslava Leszczynského, by starý chrám byl katolíkům odevzdán; proto se pospíchá s novou stavbou, avšak pro nedostatek prostředků dluh jen zvolna postupuje. Snad by mohl Komenský v bohatších krajích, kde se nyní zdržuje, něco učiniti ve prospěch církve.

Admodum Reverende et celeberrime Vir, Frater in Domino Jesu Christo et Collega plurimum venerande!

Nuper sub Anni veteris decursum, ad literas R. T. utrique nostrum scriptas breviter respondi; hac occasione plus otii nactus paucis addo, quae rerum nostrarum, Ecclesiae praesertim, existat facies. Posnaniensis Episcopus in coepto nihilo quam ante moderatior. Restitutionem veteris Templi instanter urgere pergit Illustrissimum Regni Thesaurarium (Boguslaw Leszczyński) hujus loci patronum importunis incitare stimulis, ut maturationem novi illius aedificii requirat a nobis in dies. Nos mediis et subsidiis destituti angimur, spebus praesertim, quae nos maxime, sed inaniter sustentabant, collapsis. Unica Dantisci civitas maximas tulit suppetias, Belgicae Ecclesiae promptae ad succurrendum essent, nisi crudeli prohiberetur Martis incendio!). Polonicorum coetuum aeraria vilissimi sunt [sic], quam ut inde aliquid expectari queat auxilium. Vix ipsi quorundam locorum ministri vitae habent sustentandae media, quibus ex paupere corbona nostra pro virili succurritur. Quodsi Tu reverende Domine Collega, ab iis, quibus aurea pacis Deus halcyonia concessit, aliquid exorare pro nobis poteris subsidiis, laeto nos beabis nuntio, ecclesiaeque cum inopia coluctantis salutem magnopere promovebis. Te autem Deus servet et prospera atque incolumi valetudine desideratum nobis quantocius restituat. Serenissimae Principi Vota ac preces nostras, pro salute Domus suae Illustrissimae per te cupimus commendatissimas. Vale. Lesnae 13 Januarii 1654. M. Gertichius.

Jediná církev ve Gdansku poskytla příspěvek, belgické pro válku nemohly.

CXXXIX.

Zuzanna Loraňti Klobusickému (úryvek).

Z Fogaraše 1654. — 7. dubna.

Komenský oznámil, že pro určité příčiny nemůže se déle zdržeti; avšak slíbil, že písemně vylóží »ze své vlasti«, čeho ještě potřebí bude. Pisatelka trvale prosila, by ještě zůstal, ne-li déle, aspoň do sv. Trojice.

Comenius uram állapotját a mi illeti maga is irt nekünk, mentegetvén magát, hogy bizonyos okokra nézve meg nem maradhat, s ígéretet is teszen, hogy a mi még hátra volna is, kész jó renddel írásban venni hazájában és kezünkhöz kiküldeni de mi most is irattunk, ha lehet s tovább nem is bár csak Szent Háromság napig való maradását ne neheztesse, talán megcselekeszi.

(Excerpt. Dr. Szilágyi.)

CXL.

Zuzanna Lorantfi Starším Jednoty.

[Z Potoku] 1654. — 7. června.

Propuštění Komenského.

[Eadem (Principissa Transsylvaniae)*] d 7. Jun. 1654 ad Sen. remittit Comenium.

(Regesta katalogu archivního.)

CXLI.

Starší Jednoty Zuzanně Lorantfi.

Z Lešna 1654. — 3. července.

Odpověď na list předešlý s díkem za pomoc na potřeby chrámu.

[(Copia) Responsoria(e) Seniorum**) ad Principissam] cum remitteret Comenium Lesn. d. 3. Juli 1654; aguntur simul gratiae pro subsidio in usura Templi Lesnensis.

(Regesta katalogu archivního.)

CXLII.

[Figulus] Hartlibovi.

Z Lešna 1654. — 3. července.

Chválí Hartliba, jež exulanti pokládají takofka za nástroj Boží. List panem Sadovským podepsaný jest jménem celé Jednoty na Cromwella obrácen; nechť ho Hartlib co možná nejdříve odevzdá a Jednotě odpověď pošle. Sadovský, který ve spolku se Švédy mnoho bojů přestál, jest hotov úplně se obětovati za věc, ale ponechává rozhodnutí Cromwellovi. Jeden mnich, na evangelickou víru přestoupil, vypravuje o dalším pronásledování v Rakousku. Jesuité v Uhrách zvěděli, koho má původcem Clavis apocalyptica, kterou Hartlib před 5 lety v Londýně vydal; na hlavu auktora je velká cena vysazena. Komenský z Uher konečně se navrátil.

I cannot but bless the name of the Lord our God, whensoever I get something from you; for I see evidently, that God hath chosen you long since to be an instrument in his hand, as for many other his good works, so likewise to work a godly comfort and edification in our souls, whereof all your letters, are full. The public letters, which were sent to you, are subscribed by baron Sadovsky, brother to him that is in England. They are written in the name of all our exiled nation, and directed to the lord protector, his highness's council, and the parliament. The baron is a very good soldier, hath served long in the Swedish wars, longs mightily for some help to the church of God grievously distressed and afflicted in these

*) Poznámka vydavatelova.

**) Poznámka vyd.

quarters by the papal and Austrian adherents, being willing and resolved to spend himself, and do all what he can to that end. This, what he writes, is only an overture of that, which he thinks possible to be done by him, to bring something to pass for the furtherance of the common cause. But he and we all leave the whole management of this affair to the wisdom of the lord protector and his council. Perhaps they will thereby be moved, or occasioned to take into a more serious deliberation the case of our nation, and of us miserable exiles. The baron intend to send his son of eleven years, with a tutor, to London, as it were, for a pawn of his sincere purposes, of which you need not doubt. We beseech you to convey the foresaid letters into the hand of those, to whom they are inscribed, and to procure an answer upon them as speedily as you can; for there is periculum in mora. The emperor seeks nothing but the suppression of the Gospel, and a dilatation of the Austrian power. There is a monk lately converted to our religion, who tells, that the emperor with the pope are resolved infallibly to make a war against the protestants. All the cloisters have promised to such a war to contribute each of them two soldiers: and he tells, that they reckon under the emperors dominions 90000 cloisters or monasteries. But now the exacerbation of minds increaseth by the most grievous persecution in Bohemia, Moravia, Silesia, and Austria. There are thousand of those, that wait and pray to God for some Zyska, that would begin a religious war for the protestant cause: yet none of the princes in Germany have the courage to oppose themselves against the house of Austria. B. Sadowsky is fully persuaded, that God would bless this enterprize thus seconded, and purely directed to the glory of God, and the relief of the oppressed; especially if in the mean time the triumphant arms of the commonwealth of England permit not the Spaniard to assist the emperor. There is a fear in Hungary among the exiles, who foretels many strange things to be done within a short time. The Jesuits have learned, is the Author of *Clavis Apocalyptica*, which you have translated and printed in English; and the emperor hath set 4000 rix-dollars upon his head; but he remains constant in his opinion, that a notable beginning shall be seen and heard of the execution of those things, which are expressed in the eighteenth chapter of Revelations and England to be the chief actor in it. My good father Mons. Comenius is once come again out of Hungary to us at Lesna; the Lords name be praised for it.

Ku zmínce o Clav. apocal. srov. list CIII. této sbírky.

(Coll. Dr. Klähr.)

CXLIII.

Komenský Hartlibovi.

[Z Lešna 1654. — 3. července.]

Pozdrav Duraeovi, o němž milé zprávy obdržel. Potřebí veliké opatrnosti, neboť jistý čelný muž uherský asi před rokem se vyjádřil, že císař má tři úhlavní nepřátele: jakéhosi Duraea, Komenského a ještě jednoho, jehož jméno nevědí.

Salveat ex me vir Dei D. Duraeus, de quo lubens legi, quae ad generum meum retulisti. Sed O quanta circumspectione opus! innuam quiddam. Primae notae in Hungaria quidam (jam ante annum circiter) ad nostratium quendam talia dixit: Tres esse audimus Caesaris juratos hostes, Duraeum quendam et J. A. Comenium; tertii nomen nondum scire possumus. Audin' nugae quidem sunt; quorsum tamen spectant, facile animadverteris.

Ten třetí jest nepochybně Hartlib. Tajemné narážky ukazují na nějakou skrytou alianci mezi evangelíky.

(Coll. vydavatel.)

CXLIV.

? Hartlibovi (úryvek).

Z Břehu 1654. — 25. července.

Rozličné zprávy o nadějích apokalyptických. Superintendent Biermann, který před tím s kazatelnou proti milleniu se ozýval, jest nyní sám také chiliastou. Komenský, ze Sedmíhrad se vrací, byl dne 23. června u pisatele a po 4 hodiny o rozličných novinách s ním rozmloval. Vyhnaní skládají své naděje na Rusy, kteří chtějí v Polsce katolictvo vykořenit, na Cromwella a Hollandany, tolikéž na evangelky v Čechách a Moravě. Kteří očekávají jen nějakou známku života, by ve velkém množství povstali, ba i na Turka a ta tarského chána. Komenskému jeden přítel (Drabík) ve vytržení ohlásil, že po smrti císařové, kteráž tohoto roku nastati má, veliké změny nadejdou.

»In medio Juni hat sich Hr. Comenius in Siebenbürgen loss gemacht, kam den 28 Junii hier an, erfreute sich mit mir 4 stunden lang, mit lustigem gespräche, weil er in Siebenbürgen berichtet worden, ich were in Schweden, und ers gleichwohl anders befande. Wusste viel geheime sachen, die er von Evangelische Pol. . .*) Herren erfahren; der Moscoviter gehet dahin, dasz er die Pfaffen in gantz Polen wil austilgen, wil auch weitergehen, und intentioniret dasz gantze Babstumb auszurotten. Hat schon viel fäste Plätze eingenommen, und ist niemand der ihm widerstand thuet. In Böhmen und Mähren warten viel 1000 Mann auff die hülfle ausz Sion; Wie denn ein Böhmischer Herr in Pohlen sich aufthelt, der für gewisz berichtet, das seine und seiner Nachbarn Unterthanen in 20^m auf ihn warten, sobald nur desz Imp. Todt offenbahr wird, und nur ein einziger Potentat auff Evang. seiten aufzieht, und in Böhmen oder Mähren kombt, so bringt er in kurtzer Frist 100^m Mann zusammen ohne werbung. Er berichtet auch, dasz Cromwell inglich die gantze auszrottung des Papstthums vorhabe, und dasz seine flotte das Symbolum führe ex Psalmo 149 a v. 5 ad finem; dasz ist sie geht auf Rom zu, den Scioptius an einem Orte geschrieben: die Völcker, die Rom zerstören werden, würden dieses Symbolon führen. Es hatt es ein Englischer Obrister in Breszlau bey der fürstl. Taffel geredet, dasz Cromwel trachte alle hohe Häupter in Europa auszurotten, darumb nennt er sich jetzt schon einen Kayser, hab auch auff seiner münzte sich Imperatoren titulirt. Die Niederländische Flotte ist nunmehr auch ins Mittelländische See gangen, unter den Schein die Türkischen Seeräuber zu suchen, werden sich aber verhoffentlich mit den Englichen conjungiren und des Herren werck ausrichten: Man sagt, dass Papst sey todt, ist aber ungewiss. Ein Mehrischer Exulant und frommer Mann, der sich in Ungarn auffhält, ist offte in exstasin gerathen, wie auch den 9 Junii geschehen, hatt dem H. Comenio alsz seinem alten freunde von grossen Veränderungen gesagt, die auf des Imp. Tod, welcher dieses Jahr geschehen solte, erfolgen werden. Den tag alsz er ausz 7bürgen verreist, ist von dem Tartar Cham eine Post an den Ragozi ankommen mit begehren, Ragozi solte sich von poln. Könige absondern und ihme nicht herauslassen wollen. Nunmehr wird von Wien geschrieben, Ragozi sei mit 40^m man auf, die er schon 5 Jahr auffen fussen gehabt, begehre des Palatinat in Ungarn, ist Imp. todt, so gewindt er und darff gar begehren König zu sein; ich muthmasse der Türke kompt hiebey ins Spiel, weil er schon bei Gomorra newlich mit einem einfall den anfang gemacht und geht nach der Zerstörung der Stadt Rom auch zu grunde. —

Následují v listě ještě mnohá tvrzení z apokalypse a rozličných prorocství. Také papeži bude odňata koruna, a sláva Rakouska i papežstva vezme konec. Beránek se svými 144 stane na Sioně a bude záštitou svých věrných.

(Excerpt. vydavatel.)

*) itischen či nischen?

CXLV.

Komenský Hartlibovi.

Z Lešna 1654 — 9. září.

Toužebně čeká odpovědi na své dva listy a na zásilku zjevení Kotterových, Poňatovské a Drabíkových. Nyní posílá pokračování, by Hartlib zkoumal ony podivuhodné věci, které konečně i v okolí Rakoczyho vlivem Mednianského a Balasdiho uznání docházejí. Stane-li se do října něco zvláště významného, nechť věc odevzdá do tisku anebo dá přepsati členům svaté družiny. Jestliže by na tisku se ustanovil, doporučuje doručitele listu, syna Poňatovské, za korektora. Mladík ten spolu přináší návrhy Sadovského, na něž vyhnanci očekávají od Cromwella odpověď; zpráva mohla by se poslati po bratru Sadovského aneb po někom jiném spolehlivém, zvláště literárně vzdělaném. — Následují vzkazy o pracích Komenského; nejlépe by mohl vyprávěti o všem jeho pomocník, který s ním 4 roky v Uhrách strávil, ale toho na ten čas poslati nemůže. Dílo pansofické pěkně pokračuje; po dokončení je odešle. Podotýká ještě, bude-li se Lux in tenebris tisknouti, že by přál si korekturu sám obstarávati, by mohl přidati ještě některé potřebné věci. Vzhledem k tomu, že v proroctvích málo jest zmínek o Angličanech, posílá úryvek z Reichartova vidění, kteréž podivuhodně se vyplnilo.

Gratia Dei nobiscum sit, Amen.

Quid fit lectissime, et in Christo dilectissime Amice! Nunquamne ad reassumendum intermissa literaria commercia inveniemus viam? Mox a reditu meo huc ad meos, Tibi per D. Hübnerum scripsi, et me vobis rursum propiorem factum significavi: sed neque ille rescribit, neque Tu. Iteravi per Dantiscum scriptionem, ad Te recta, mense post (nempe sub Julii finem) transmittens una, quae Oraculi iussu mittenda erant, Kotteri, Poniatoviae, Drabicii, *δράκωνες*: quae Gener meus recte curata Dantisco (per navem 4. Augusti solventem) asseverat, ego vero antequam manibus vestris esse redita cognovero, extra sollicitudinem esse non possum: tametsi confidam, non permissurum Deum, ut haec pereant. Nunc eadem humili spe mitto quae accesserunt interea, ad 8. Augusti usque. Festinat opus Dei ad finem potenter: premere haec silentio ulterius prohibemur. (Addo Revelationes in Exemplari Tuo, ut et meo hactenus, desideratas Anno 1653 Januarii 13., 14., 15. quas intersere loco suo, Exemplari Tuo. Eas enim, ut hiatus expleatur, dum a Vidente requisivi, nactusque transtuli.) Percurre has omnes, quas mitto, cum Dei metu, et qualia isthaec sint expende: non statera humani iudicii, sed libramine Spiritus, invocato ardentem unico illo Veritatis Doctore. Hoc autem habe pro infallibilitatis signo, quod praedicta eventis pleraque ut mensura mensurato suo conveniunt: ad alia sese disponere omnia in evidenti est. Si quid obscurum adhuc manet, maneat, donec eventu ipso Oraculi sensum plene recludat Deus Inter illa est Racocianae Domus catenus obstinatio: sed expugnanda iam videtur, postquam Deus novis occasionibus eam vellicat, et ad non reluctandum diutius Deo, novos (a discessu meo) stimulos excitat, Medniam, et Balasdi, Viros Augustanae Confessionis, sed Generosae mentis, scios, graves, qui cum sint aliquo apud Principem aestimio (et magno), conscii iam horum facti et convicti, urgebunt Principem, ut se instrumentum det Deo. Et si coram daretur, multa referrem de Janne et Jambre, ibi sese Mosi et Deo, opponentibus: sed praevalebit

baculus Dei, devorabitque istorum astutos Serpentes. Vestros Moses, Josuas, Gideones, Davides, Josias, Constantinos etc roboret brachium Jehovah! et roborabit. O mi Amice, meum Cor, rescribe, obsecro, num priora ista et haec recte reddita sunt? Si aliud non vacabit scribere (novi enim occupationes tuas), tria saltem illa verba scribe: *Accepi quae misisti*: Quanquam et innui optem, num communicaris alicui? et qua ista excipiantur mente? et num publicari suadeantur? et num iam? Scripsi ante, et obtestatus sum, ne publicari permittas me inconscio, et non consentiente: obtestorque adhuc, ne quid precipitemus: Quia tamen Kotteriani Menses (Capite XV. v. 50) de hoc Anno intelligendi videntur, et apud Drabicium October huius Anni nominatur (Rev.: CCLVI v. 6) non diu suspendenda videtur haec Tuba Dei, sed permittenda sonare Populis. Quare nec prohibeo ista communicari (imo ut fiat, oro) Viris, qui discretionem Spirituum habent, Ecclesiasticis et Politicis illuminatis: saltem ut interea iudicent, et Vocis huius de Caelo venientis (omnesque ab humano cerebro venientes apocalypseos apocalypses superantis) ignari ne sint. Sed cum in usum Exemplaria multiplicari ex usu foret: seu manu scribarum aliquot, seu typis, si res tam prudenter tractari posse speretur, ut exemplaria nusquam evolent (ne unum quidem) nisi pro arbitrio Summi apud Vos Directoris, aut Directorii, communicari haec placeat, sancti nimirum foederis Socii. Atque si excudi placebit (postquam October verba pro Deo facere inceperit) optem propemodum Correctoris munus Juveni huic, a quo praesentes accipies (faxit Deus, ut salvus Vos incolumes inveniatur), committi: maioris securitatis causa, nihil humanae fraudis accessisse, addendo, demendo, mutando. Illi hoc mallem concredere, prae aliis mihi ignotis: quia mihi notus, quia probatus, quia Ecclesiae obligatus, quia meus ex Sacro fonte filius, quia unius e tribus Videntibus nostris (Christinae) caro et sanguis, utpote ex illa primogenitus; et quia inter summas mihi causas illius ad Vos missionis haec fuit, ut hoc in negotio non deesset cui fidere possint. De quo Juvene expressius iam agendum est, cur ad Vos festinet.

Baro ille noster, a quo missas in Maio litteras Vos accepisse speramus inserviendo voluntati Dei, desiderio ardens, morarumque Vestrarum impatiens, hunc Filioli sui Ephorum ad Vos mittit, ad responsum et resolutionem urgendum. (Non aliquem alium, maioris auctoritatis aut experientiae, vel eloquentiae, quia non facile cui talia credantur reperire est; et quia neminem expedire facilius, quam qui studiorum causa peregrinatur: et quia bona in causa tria verba sufficiunt: at, quia ubi re opus est, verba non sufficiunt; et denique quia hunc in amanuensem Tibi mitti, Tua in Officina exercendum (ut Figulum olim) praetexi potuit. Ita vero negotium habet. Inconscius ego fui eorum, quae Baro ille cum P. Figulo ad Vos expediverat; inconscius etiam animi illius, raptu quodam divino (ut interpretatur) eo inclinati, quo inclinatur. Demum reverso mihi ex Panonia, talia communicaverunt. Postquam vero a me quoque Drabiciana illa haberet communicata (postrema praesertim, ante Octiduum reddita a Junii 28) exarsit adeo, ut Organis Dei sese associare (in opere quod iamiam esse agendum, imo agi, videt) quantocius optet: eoque fine aut evolare ipse, ad transigendum coram de omnibus voluit; aut

alium aliquem alatum emittere Mercurium. Prius non suasimus, quia occultari non posset, et forte responsum vestrum in itinere est. Posterius ergo placuit; eoque fine hunc suum ad vos volare voluit. Expendite itaque hanc etiam Consiliorum contra Bab^m particulam! et consilio ne deeste, imo auxilio; si modus placet tempusque videtur. Cuius Rei determinatio a Glorioso Vestro capite (post Deum) dependeat. Ad Te vero primum mittitur, non tantum quia per quem alias ipsi aditus fiat non novimus, et quia prius per Te agi coepta, non per alium continuari possunt: sed et quia nihil talium occultandum mihi est a Te, vi foederis nostri Sancti. Admitte itaque illum, tanquam meum, tanquam me; sive remittendum mox ad nos, cum resolutione optata, sive retinendum apud vos, si res et usus poscat. Nempe si operis illius editio procedat, et operarum correcturam illi committere placeat, aut si manu illius uti opus videatur, ad describendum, sive quae nobis communicata velis, sive alia quaecunque. (Nec enim aliis apud Te, nisi per quae proficiat, occupari posse, satis certi sumus.) Totum hoc arbitrio resignatum sit Tuo. Viaticum quia Mari ibitur, non adeo magnum accepit, si tamen apud Vos subsistendum erit, neque aliunde veniat provisio illi, in me recipio, satisfactorum me, ut ne Tibi oneri sit, modo recte curentur omnia, quorum gratia mittitur. Hoc etiam si mittere huc aliquem placeat, aut aliquos, nonne Dⁿⁱ Baronis frater germanus possit? Notus Tibi, notus aliis ibi, fidusque futurus Nobis, Vobis, Deo: una cum aliis, vel altero saltem, quem prudentia elegerit Vestra. Qui si literatus et sapiens fuerit, cum quo de Pansophiae adornandae editione agi possit, tanto melius: (Qualis cordatus Vir, D. Geneus Kulpeper, si vivit, et non ad maiora adhibitus, etc. etc.) Quid autem dilectus Deo et Nobis agit J. D.? In Helvetia fuisse, hic fama fuit: quorsum inde, aut quo successu, ignoramus. Ego ex Rev.: CCLVI. v. 5 optima spero: utinam confirmet Deus! Tu autem non celabis me. Et quia de talibus posthac occultius essent scribenda, quae suppetent, mitte mihi quaeso, occultiore clavem; illa quippe quam dederas mihi, inter tot meas migrationes periit mihi. Aut si placeat haec; Princeps *Radzivilius* etiam est noster et Dei. Quantum ad Baronem Sadovium, optimae intentionis est, et Vir desideriorum, sed consilii eget bellici in proposito tanto, multove magis rerum nervo. Nam ubi cadaver, ibi aquilae: sub initia saltem. Sed haec Deo et Vobis commissa sunt. Quid plural! Nihilne privatim de me? Nihil: obliviscamur nostri! In iis sum, ad quae vox oraculi hortatur Rev. ultima (Aug. 8) sub finem: Hoc enim intelligi existimo, Realia nostra: quibus per misericordiam Dei maius quotidie accedit Lumen. Nihil horum mitto: quia opus tam harmonicum, cuius omnia ultima respondere debent primis, et media utrisque, non emittere manu decrevit nisi totum simul. Ora Deum, mi amice, ut vireculas roborat Deus, potentiamque suam per infirmitatem nostram exserat! Totius operis partem primam memini ante quinquennium iam fuisse Tibi communicatam (Excitatorium Universale) sed quod, quia in consultando tantum versatur, negabas habere usum, antequam realius aliquid subsequatur. Hoc igitur expectandum: quod quia serius datur, Pistrinum illud effecit Hungaricum, minutiaeque illae, quibus ibi terendum fuit tempus. Nunc ad meam redii stationem; sed neque hic datur agere tam quiete, ut severioribus illis vacare liceat, nisi per inter-

valla. Humillimis Votis Deo meo hanc mihi opto gratiam, ut non diutius haerere necesse habeam, quam ad ver futurum. Praecedat interim, si sic placet Deo et Vobis, Tuba haec Dei, omnibus praeliis Jehovae, victoriisque et triumphis Populi eius, paret viam: etiam illis, quae Universalem Rerum Emendationem, Confusionumque Domi etiam et ubique plusquam Babyloniarum, celerem subversionem concernunt. Quibus de rebus quid plus loquar, aut scribam! antequam quo sis erga me aut haec mea — non mea animo cognoscam. Silentium enim Tuum suspicari nescio quid facit: sed absit suspicio, amicitiae venenum, praesertim amicitiae Christianae, cuius medulla, Charitas, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet, suspicionum ignara. Vides me semper eundem! Fac et Te videam eundem. Nisi Generosus Baro, hunc suum misisset, meum Amanuensem mittere cogitabam, qui quadriennio mecum vixit in Hungaria, lucubrationumque mearum aliquam reddere potuisset rationem: quarum hic ignarus est, expeditioque illius instituitur subito, ne occasio (quae subito incidit), amittatur. Reliqua igitur differamus. Hoc tamen adhuc incidit. Si steterit, opusculum hoc, (Lux in Tenebris) publicandum esse: possetne quaeso fieri, ut per hemerodromum (Ordinari potest) ad me transmittantur a praelo exeuntes chartae? Duplici nomine id optem. Primum, ut si quae sphalmata inciderint, tamen (ratione Nominum Propriorum, vel alias) notari possint mature, deque illis emendandis ad calcem libri moneri. Deinde quia promittimus in Praefatione notas quasdam et historiolas, ad melius omnia intelligendum Operi subnectere: nec tamen illae adhuc paratae sunt, possent ea occasione elaborari, matureque submitti. Faceret hoc non quidem ad esse, sed ad melius esse. Satis primum fuerit ipsum textum vestris in manibus esse: accessoria illa curari possunt, postquam vestrum accesserit iudicium. Mendas cur metuam, reddenda est ratio. Erant exempla purius descripta duo; sed cessit alterum Principi Racocio, alterum Radzivilio. Ad vos mittendum describi proponebam hic: sed occasio subita coëgit me mittere illud, quod ab amanuense novo, orthographiae non satis securo, scriptum fuit, nec a me totum revideri potuit, aut certe num sit revisum, non satis memini.

De vestrorum Herorum actionibus nihil adeo expresse aut specificè Videntes nostri habent: forsitan quia illuminatorum apud vos satis est, qui Apocalypsin (Jesu Christi quam dedit illi Deus. Apoc. 1. 1.) intelligunt, et quae agenda sunt ultro agitis, extraordinariis stimulis aut revelationibus non egentes. Apud Reichartum tamen (inter Germaniae Videntes primum), reperio quiddam admodum notabile; quod exscriptum hic communico, si forte Vobis exemplar impressum ad manum non est. (Si est, inspicere poterit) de apud vos inchoanda executione praedictum hoc, ecce quam evidenter impletum! tametsi tum (Anno 1641) apud Vos belli umbra vix esset. Quidni et nondum impleta, ibidem tamen praedicta, impletum iri speremus? de conturbandis nimirum Orientis et Austri Terris. Annon vero Vobis Germania et Bohemia Orientalis est? annon Italia, Gallia, Hispania etc. Australes? Denkt ihme nach in des Herren forcht: et Spiritus Sapientiae et Intellectus, spiritusque Consilii et roboris regat Vos. Oramus quantum potest, isthaec clam habeantur, etiam atque etiam oro. Atque Te iam Deo commendo Rescribe

quaeso statim atque haec acceperis, etiam per diversas vias, tametsi breviter. Vale, vive, vige, Teque maioribus serva, et servari alios iuva.

9. Sept. 1654.

T. antiqua fide
Cuius manum et mentem nosti

J. C.

(Coll. vydavatel.)

CXLVI.

[Komenský Hartlibovi.]

[Z Ležna ...]

Zaslá některá prorocství Melišova, z nichž na jevo vychází, že Hollandsko a Anglie ještě mají býti rozdvojeny.

Meum quoque erat, ut Domino ex visionibus Melischii, quae superiori die Lunae apparuerunt, illas mitterem, quae ad Angliam pertinent, si forte Dominus illas aliquibus insinuare posset, qui discordiae et dissensionibus, quae minantur, obviam ire, et fraternam dilectionem inducere valent. Verba Videntis ita sonant: Visus sum mihi proficisci in Britanniam, et videre supra eam in aëre scriptum En ge-land. Utinam vere concorde et indivisi manerent contra eos, qui illis parant infortunium. Inde ibam per montes et paludes absque pileo et calceis, indutus pallium longum et nigrum, et cito currebam in regionem aqueam, quae parum terrae habebat, supra qua scriptum erat Hol-land, o Holl-land Hol land. Quid hoc significat, ego nescio, Deus vertat in bonum, et pacem det Christianis: quemadmodum postea vidi pulchram mensam stantem, et virum albis indutum inferre epulas, qui in dextra gerebat fasciculum parvarum virgarum albarum aureis chordis circumplexarum quae inscriptae erant Fides, Charitas, Spes, Patientia: Mensae assidebant quattuor personae tanquam magnates, quod illorum insignia ostendebant, horum manus accipiebat Vir ille albus et iungebat illas. Confirma illud o Deus, ut concordēs sint tui, etc. Hactenus visiones, ex quibus apparet, quod in Angliā aequae ac Hollandia adhuc discordia et divisio vigere debeat, quod indicant nomina divisa, antequam vera unio adveniat. Noverit Dominus, haec ad idonea subiecta promovere, quae divinae gratiae ex animo commendo.

(Coll. vydavatel.)

CXLVII.

J. Heinlin Komenskému.

Z Bobenhausu 1654 — 28. října.

Chválí Komenského Physiku, která se s výzkumy Heinlinovými tak srovnává, že patrně v tom působení jednotného ducha, srdce křesťanův slučujícího a podněcujícího.

Vix autem credes, Vir humanissime, quamvis verissima dicturo, quanto gaudio gavissus fuerim, postquam Physicas Tuas lucubrationes vidi, easque cum meis, quas iam

a quinquaginta annis (quibus secundum Theologiam etiam Philosophis speculationibus aliquid indulsi) habui cogitationibus, in plerisque congruentes animadverti. Ex quo firmiter statui, cum neuter nostrum alteri nec visus nec auditus fuerit, ab uno Spiritu, Christianorum pectora colligante ac inspirante, ea profluxisse. Vix etiam verbis expressero, quam nunc aestuem, si in fatis esset, coram Tecum colloqui, ut vel ego Tibi de meo exiguo, vel Tu mihi de Tuo splendidissimo lumine, aliquid impertires. Sed quia locorum maxima distantia id impedit, permitte quaeso, ut literis seria Tua negotia aliquantum inturbem, etc.

Pisatel náležel v družinu přátel Andraeových a Hesenthalerových. Srv. list CXXXII.

CXLVIII.

Figulus Hartlibovi.

Z Gdanska 1654 — 29. listopadu

Třet zprávy ze Švédska. Společní přátelé se dotazují na Hartliba a zvláště na Duraea. Patrně z toho, že biskup Strengnässký Matthiae vždy ještě jest zanícen pro mír mezi evanĝelíky. Poučení o listinách z Lešna přes Berlín poslaných; mají se držeti nad řekavým uhlím a vyjde z nich další poučení. Podobný »Cabinet«, jako jemu, poslala pí. Sadovská i do Švédska Matthiae, neboť král švédský jest odhodlán za lid křesťanský se obětovati. V Polsku jsou poměry zoufalé; Radziwill na Litvě v největších vězích nesnáží.

From Stockholm I received these following lines from a worthy especial friend, well known to Mr. Dury — It was signified unto us, that wee should not meete together as wee were wont to doe every Lord's Day in Mons. Laurent de Geer his great house. This being somewhat strange unto the Gentleman, hee sent the Lord of Wolzogen (an exiled Baron of Austria, whom hee hath maintained there many yeares) to the Bishop of Strengnes, to expostulate somewhat the matter with him. The Bishop used him very civilly et entreated him, that hee would put a charitable construction upon those intimations which had lately beene given to those of Monsr. de Geers congregation, assuring them all, that shortly there would bee found out a favourable expedient, to give them satisfaction in such a manner as they could little thinke of at this present. Since that time wee have had our solemne meetings as formerly and there is no exceptions taken against it. But what's the matter that old Mr. Duraeus is so silent all this while? Is hee yet in the World? Why doth hee not reassume his former most laudable endeavours for Pacification between us & Lutherans? And why is also Mr. Hartlib so silent all this while? Thus far the Letter, whence I conclude that there is yet some good in the Bish. of Strengnes, who hath alwaies been a great Promoter of the Worke of Peace. I remember what Letters hee shewed mee whilst I was there the last time in the year 1649, which hee had written at diverse times to the Prince now K. of Sweden. In a word he had thought upon him a good way, the Lord give him now a heart to fulfill all his good Councel, and to follow the way of Truth and Peace. I hope you have received the Paper, which I heare was sent unto you from Lesna by the way of Berlin: It was to shew you the true dimensions of the Cabinet which was there bestowed upon the Lady Sadowsky, but if you held the paper over a coale fire, it will direct you what you should doe with it. The same secret Cabinet was sent to the fore-named Bishop, to unlocke it to the K. of Swed. For the known Prince is fully resolved to joine himselfe with other confederates to prosecute the work of G's vengeance upon his Enemies, and of the deliverance of his oppressed and persecuted People even with the spending of himselfe and spilling of his blood. These are the formalia taken out of the P's owne handwriting. Thus you see that the contrivance of Baron Sadowsky is not altogether out of season. But what will become likewise of us in Poland? The whole Kingdome is in a desperate case of confusions. A good hand writes from Thorn: Padzvilius cum Universa Lithuania in extremas angustias redacti sunt: neque uspiam

apparet Consilium aut Auxilium. The Empr hath sent his Resident at Hamburg, the Lord Plattenberg to congratulate the K. of Swed. But hee is styled — unus ex valerrimis mortalium, by a minister of state who hath reason to know him. —

(Coll. E. Salmon.)

CXLIX.

Komenský Figulovi.

(Figulem z češtiny přeloženo.)

Z Lešna 1655 — únor-březen.

List Hartlibův a jiné noviny z Lipska Komenského bolestně zarmoutily. I Sadovský myslí, že jest veta po vyhnancích. Bojí se o Hartliba, že mu jeho prostřednictvím bude na velikou škodu. Na konec prosí svého zetě, by tyto stesky oznámil Hartlibovi a požádal ho o brzkou zprávu.

Nos hic Lesnae perculsissimi sumus Hartlibianis literis, quibus occidunt quotidianae instantes Novellae Lipsenses et aliae. Ego quo vespere accepi, totam sequentem insomnem habui noctem. Baro Sadowsky prorsus de nobis (Bohemis) actum esse putat, nisi inde auxilii spes apparuerit. Hem praecipites abire spes nostras — Proh dolor! Adeone Satanae irato, et Antichristo furenti, omnes miseri praedae erimus! O profunda Dei judicia, si tales etiam ac tam justos contra Babylonem apparatus, frustra esse permiserit. Quid aliud cogitare veniat, quam minus sincere, aut non ex mente Domini, gesta esse hactenus omnia, si in vanum omnia Providens rerum fieri velit. Aut quid tandem de hac re statuendum. At fortassis etiam laetam dabit Catastrophen ille, cujus veritas et Bonitas in aeternum durat. Si unquam cupidi fuimus, id sane erimus percipere, quem tandem haec res eventum sit habitura. Ah quam metuo Amico nostro Hartlibio, quid illi fiet, quid reliquis. Terret me hoc incendium, ne lanienam det, cui parem vix sol vidit unquam, tam furiose contra invicem flagrantium animorum. O Deus, Deus, miserere Christianorum Gentium, et iras tandem contra nos accensas deponere! Has meas, et B. S. curas, et timores D. Hartlibio nunciabis et ut verbis aliquot saltem, quid porro geratur, innuere ne negligat, quavis data occasione, nostro et tuo nomine quanta poteris diligentia exorabis.

O přičinách úzkosti v listě tomto se jeví viz list předešlý. Ovšem by bylo třeba poznat i korespondenci se Švédskem, by se mohly naše záhadná data doplnit.

(Coll. vydavatel)

CL.

Komenský Stuckiovi.

[Z Lešna (?) 1655 — v dubnu]

Zpráva o Kom. studiích a učitelích v Německu.

Quantum ad me, Comenium, audiivi quidem Goclenium et Combachium sed in transitu tantum, Marpurgi hospes. Sedes studiorum meorum fixa fuit Herbornae per biennium (anno 1611 et 1612), postea Heidelbergae anno

*

1613 et 1614. Ibi praeceptoribus usus Piscatore, Ravenspergero, Alstedio, Gutberletho: hic Pareo, Copenio, Altingio, Sculteto. Quorum memoria in benedictione sit! Sicut et sanctorum majorum Vestrorum, o pii Helvetii.*)

Stuckius byl reform. kněz v Curychu. Zdá se, že tento list byl poslán z Hollandska Ruliciem při nějaké kolektě.

(Coll. vydavatel.)

CLI.

[Komenský] Duraeovi.

[Z Ložna 1655 — v dubnu.]

Žaloba, že Cromwell nesplňuje nadějí, kteréž v něho byly kladeny; vyhledává jen mamón a obchod a při tom dopouští nové protivenství se strany Antichrista. Prosí o zatažení tohoto listku.

•Quid de Republica? Nihil, somnus, torpor. Vester ille nos omnes inani spe lactat. Quid illae Classes in Mari Mediterraneo? quid in Indiis? An praeter Mercaturam et Mammona nihil quaeritur? Exspectabamus aliud quid ab eo, sed nunc plane despero, Nimis lentus est. Annon cum novus Antichristus nondum erat creatus, poterat ei Legem dicere, et impedire illam abominabilem Tyrannidem? sed de Africa, Tuneto et nescio quibus nugis agitur. Caeterum haec Tibi. Nulli mortalium haec ostendas, sed comburas. Nam ad Te libere scribo. Deus te servet.▪

Duraeus poslal tento list z Curychu Hartlibovi. Protivenstvím připomenutým mní se krveprolití mezi Valdenskými v Piemontě.

(Coll. vydavatel.)

CLII.

Komenský Endterovi.

Z Ložna 1655 — v červnu.

Dle rady uherských přátel, aby svoje knihy školské v Německu vydal, posílá mu své nové »Atrium« za tím účelem, aby spolu i prospívali i zabavovali. Dle latinského přísloví Horatiova Komenský vždy má na paměti »et prodesse et delectare«; školy mají býti hrami, aby k vážnému vedly. Spisovatelovou povinností jest své práce znovu a znovu zkoumati a opravovati, zdokonalovati; vydavatelovou povinností by bylo je opatřiti obrazy. Tím by se vydání vyplatilo i vydavateli i školám; vydavateli, poněvadž by k nihu obrázkovou jiní knihkupci tak snadno nemohli patisknouti, školám, poněvadž by k slovům přidány byly velepotřebné věci. Vyzývá tedy vydavatele, aby se knihy této ujal. »Januu« a »Vestibulum« pro Německo odevzdal Grossovi v Lipsku; toto úplně nové dílo odevzdává jako milé dítě péči Endterově se všemi právy pro Německo.

*) NB. Anno 1642 erat natus annos 50, 19, 20, 21. 22 Anno 11, 12, 13, 14.

Poznámka Rulicia.

Spectabili et honesto Viro, Domino Michaeli Endtero, Civi Norimbergensi,
Typographo per Germaniam celeberrimo.

Honorande Domine et Fautor: Consilium Amicorum, qui nostros Pata-
kini in Hungaria elaboratos Scholasticos Libellos Typis tuis per Germaniam
vulgari suadent, ad me vero, ut id ne prohibitum eam, intercedunt, amplexus
tandem sum, fierique lubens permitto. Quid enim? si quid boni ad Juven-
tutis profectum inde sperari potest, cur invideam? *Et prodesse volunt et delectare Poëtae*, inquit Poëta. Quos si propensionem illam in homines ipsa hu-
manae naturae, harmonice factae, conditio docuit: quid non agere decet nos,
quos aeterni amoris nostri, Christi, unius in omnes diffundendae dilectionis
lex undique obligat? fiat ergo in sancto Dei nomine! serviamus publico, qua
datur, etiam praesenti sic oblata occasione. Sed ea conditione, ut prosimus
et delectemus, quam usque maxime per industriam utrinque nostram fieri
poterit. Nempe ut toto hoc Opere id praestare annitatur, quod ego mihi
proposui, Omnibusque, qui didactico in studio aliquid ponunt operae, pro
scopo stare debere censeo: *ut SCHOLAE fiant LUDI; sed utique LUDI in
SERIA ducant.* Hoc est, *ut Latinae Linguae studio* (quod Scholas publicas
hodie occupavit omnes) *quam maximam possumus, conciliemus amoenitatem:*
dumque formamus Verbis Linguam, simul impleamus Rerum cognitione Mentem,
et ad honestas vitae actiones praeparemus Animos. Ad quem obtinendum
scopum, quid a mea et tua parte adhuc requiri videam, ponendum est mihi
et Tibi ob oculos. Mihi sane recognoscenda erunt omnia ultimo (mihi seni
jam) in haec talia ingenii impetu: sed videndum, *Num haec jam sint, qualia
debent? harmonica satis, dilucida satis, et ad praxin accommodata satis. Et
num omnia priora omnibus posterioribus sternant viam; omnia vero posteriora
omnibus prioribus addant robur?*

Verbo, quicquid melius etiam constitui possit (posteriores siquidem
cogitationes meliores, deque rebus jam paratis iudicium exactius, quam esse
potest inter elaborandum singulas) ut constituatur. Ecce quantum mihi adhuc,
ut melius prosim, laboris sumam et operae! Sed et Tu potenter succurres,
si et ipse multum prodesse voles. Primum curando, ut omnia edantur quam
nitidissime et correctissime. Deinde consulendo amoenitati, *Figuris et Pic-
turis*, ubicunque ad meliorem Rerum impressionem per *avroplæ* aut fortius
excitanda erit attentio, aut exactius formanda imaginatio. *Quae res impensas
quidem augebit vehementer, sed et pensabit eas vehementer: tum Tibi, spero,
tum Scholis:* quia Libelli hi reddentur tanto venustiores et amabiliore,
vendibilioresque. Nec tam facile Tibi quorundam illa alienos labores saginam
suam esse quaerentium nocere poterit perfidia: dum clandestinis et furtivis
Editionibus nullus erit locus, parare autem sibi similes Icones non cuiusvis
permittet conditio, aut etiam ipse pudor. *Scholis* vero talis haec Libellorum
istorum Editio multum, prorsus multum, et supra quam dici potest, suavem
feret fructum. Non solum, quia Picturis pascere oculos naturale propemodum
est: sed longe magis, quia sic demum inoffense progredi poterunt ubique,
haesitare nusquam, Docentes et Discentes, dum, quicquid Verbis exprimitur,
oculis quoque spectandum, et citra errorem Menti inferendum sistetur. Nunc

certe ideo Libellos nostros nonnullis fastidiri observatum est; quia cum Rebus, Verborum vehiculo Menti inferendis, refertissimi sint, qualium videntur pueris nondum dabatur copia, Praeceptorum vero multi ignorant ipsi multas, non potuit via haec non salebrosa et molesta videri. Nunc sublatae videbuntur salebrae, complanata omnia: quod per Rerum et Verborum campos deambulationem non reddere non poterit jucundam amoenam. *Hac ergo conditione reducere nostra illa, iterum quasi nova facta, si recipis, Egregie Vir, opus hoc totum tuum esto. Sparta, inquam, tua: quam nactus, orna.* Dederam equidem antehac Januam meam et Vestibulum per Germaniam vulgandi facultatem, D. Godofrido Grossio, Lipsiensi Bibliopola, *τῷ μακρυτῇ*: quo et haeredes adhuc utuntur, atque utantur, si volunt: nempe si quae Scholae prioribus illis, ex illorum officina prodeuntibus gaudere pergent Libellis. Hoc Opus toto genere novum est, novos illos (de quibus dixi)quirens labores, et nitorem, qualem illi per tuam solius industriam conciliari posse persuaserunt Amici. Jure igitur, quod Parentibus in Liberos esse natura jussit, Divinaeque et humanae leges sinunt, ego Librorum meorum parens hanc in Philologicis ultimam completamque prolem meam tua sub tutela honeste educandi, tuisque Typis per Germaniam in lucem producendi plenum Tibi trado jus, eos, qui cum potestate praesunt, per ipsius sacrae Justitiae tribunal orans et obtestans, ne hanc ipsam de his ipsis Philologicis Libris meis ultimam voluntatem meam a quoquam, praetextu quoquam, infirmari permittant. Dabam Lesnae Polonorum, mense Junio, Anni 1655.

J. A. Comenius.

Úvahy hodna jest snaha Komenského, dáti dítkám illustrované knihy školské vůbec žnejen novou osnovu knihy uvedené mezi *Vestibulem a Januou*, která potom zvláštní úspěch měla) a že na to neustále a znovu klade důraz. — Znamenitým důkazem jeho pilnosti je, že při politických nadějích a pracích nejvíce rozčilujících tak neunavně se uměl pohružovati v duši dětskou a její potřeby.

CLIII.

Dlužní úpis města Lešna.

1655 — 24. srpna.

Představenstvo vypůjčuje si od Komenského pět set tolarů za účelem rychlejšího vypravení peněz, určených pro jezdecký pluk plukovníka Sadowského, a to na 8%.

Wir Rath, Gerichte, Geichworne und Eltesten bey der Stadt Lissa, uhrkunden und bekennen hiermit, und krafft dieses, für Unss und unsere künftige Nachkömlinge, in jedem Collegio, dass Unss, auff unser sonderbahres bitten, und zu desto schleiniger Abführung der Auff Seiner Gnaden des Hr. Obersten Sadowskens Regiment zu Pferde assignirte werbungs und verpflegungsgelder, der Hoch-Ehrwürdige und Hochgel. Herr Johann Amos Comönius, beÿ der Böhmischen Gemeine Senior, fünf-hundert Reichstahler vorgeliehen, die baar zu unsren Händen empfangen, versprächen solche beÿ chester Gelegenheit mit dank wiederumb zu zahlen, und bey über verhoffen mit einkommenden Säumnis der Zahlung, das hundert jährlich mit acht Rthl zu verzinsen. Da auch darauff Unkosten und schaden verursacht und gemacht werden möchten, wollen wir solche gleichfals zu tragen, und zu erlegen schuldig seÿn, alles zum treuesten und sonder Gefährde. Uhrkundlich und zu

mehrer bekräftigung dessen haben wir Un. er. Raths, und Gemein. Insiegel anhero drücken lassen, so geschehen zur Lissa. Anno 1655, den 24. August. L. S.

Pozdější poznámka.

Dass ein Ehrenwerther wohlweiser Rath der Gräffl. Stadt Lissa, auff diese Obligation in zwey Posten 335. sage dreyhundert fünfß und dreissig fl. gangbahr Landes Müntze bezahlt, bezeuge Ich A. S. Hartman.

Nochmahlen hierauf bezahlt d. 13. December 1681 fl. 167 ¹/₄. A. S. Hartman.

Nochmahlen hierauff bezahlt d. 7. Jan 1681 fl. 167 ¹/₄. A. S. Hartmann.

Das übrige sol von E. E. wohlweisen Rath der Stadt Lissa noch gezahlt werden.

Další poznámky ukazují, že rada městská své dluhy svědomitě platila. — Záležitost Sadovského není sice ještě úplně jasná, zdá se však dokazovati spojení mezi Lešnem, Sedmíhradskem, Švédskem a Anglií. Sr. i čísla CXLVIII. CXLIX.

(Coll. vydavatel.)

CLIV.

Komenský Figulovi.

(Figulův překlad z češtiny pro Hartliba.)

Z Lešna 1655 — (v říjnu).

Vyhnanci čeští jsou ve velikých nebezpečnostech života, neustále ohroženi polskou šlechtou, zůstl proti Švédům i jim, jen nějaký zážrak jim může pomoci. Schaum navštívil pisatele na své zpáteční cestě. Kníže Sedmíhradské zanedlouho počne svou úlohu, prorok posílá povzbuzení.

»Collaudate ... Deum, quod adhuc vivamus, non voluntate hominum, sed potenti brachio (Dei) tecti. Tres integras hebdomadas mors (integra) nobis horrenda ob oculos (versa) batur. Civium aliquot centeni dies noctesque ad omnes Urbis aditus atque per aggeres oppidanos dispositi excubabant: idque contra rabiem et diabolicos furores Nobilitatis Polonicae, cum exercitibus proruentis. Qui non solum omnes Suecorum invadunt receptus et stationes, ubicunque aliquem Suecum resciverint, sed et nobis Lesnensibus, Fraustadiensibus et ubi Exules ex potissima parte Evangelici habitamus, extremum exitium minantur, atque omnino in id conjurarunt. Nisi Deus *ἀπὸ μηχανῆς* nobis auxilio adfuerit, nulla nobis salus, non evademus. Ego jam tametsi maxime vellem, et suadent Amici, secedere tamen et hinc recedere nullo modo possum, ita sumus circumdati, ut non sit exitus. Dn. Constantinus Schaum 23. Sept. ad me huc appulit et biduo commoratus, cum Mercatoribus Wratislawiam perrexit et sic ad suos. Expe(cto) brevi ab illo, quam felix fuerit itineris exitus etc. Videtis, quo in Statu sumus, proximi nempe horrendo exitio, si permiserit Dominus; adjuvate ergo nos precibus Vestris. Nam et Scocenses nostri et omnes quotquot Exsules his in oris degimus, pari periculo involvimur. Caesareanus praeterea miles mag(n)o cumulo colligitur circa Nyssam ex omnibus haereditariis Provinciis. *Princeps Transylvaniae nondum quicquam tentavit: (sed) paratus est; brevi incipiet partes suas. Videns jubet) capita attolli, redemptionem appropinquare.*

(Coll. vydavatel.)

CLV.

Figulus Hartlibovi (úryvek).

Z Gdanska 1655 — 15. prosince.

Komenský sám udržuje rychlého posla pro spojení s uherskými Bratřími a zajisté i s členy rodiny Rákóczy.

»Mr. Comenius hath every Month his owne Cursor into Hungaria to his Brethren et corresponds likewise with the Praefectus Dominiorum Principis Transsylvaniae.«

V listě tom ještě podány též obšírné zprávy o církevních poměrech, zvláště dvou stran evangelických v Gdansku.

(Coll. vydavatel.)

CLVI.

Schaum Komenskému (úryvek).

Ze zámku N. na polské hranici, 1655. — 4. prosince.

Delší prodlévání pisatelovo na zpáteční cestě jen tím se omlouvá, že jest i on ná strojem Božím při velkém dile osvobození a vítězství církve. Všecky překážky jsou již odstraněny, švédští poslové obdrželi, co chtěli; kozáci vstoupili v úzké spojení s knížetem Satan brzy bude pokofen. Adressát má se o tyto podrobnosti sdělit s Hartlibem.

Poeniteret me, haecis hic tam diu (in arce N. Poloniae confinio), nisi viderem Deum benedicere coeptis, dass er meine wenigkeit zu seinem grossen werkh brauchen will. Cum Cosacis foedera inivimus artissima, in commune bonum afflictae Ecclesiae: effecta hujus videbitis brevi. (Mein Feder ist zu wenig zu beschreiben was guttes darauss erfolgen soll, mit Gottes Hülff. Wie auch dass die Legati Svedici alles was sie begert erhalten.) Nu sind alle obices auss dem wege gereumet. Nu wird Gott Satanam unter seine füsse treten, bald. Fac sciat haec transmarinus amicus noster, S. H.

(Coll. vydavatel.)

CLVII.

C. Schaum kn. J. Rákóczymu (úryvek).

1656. Zpráva o pisatelově posláni do Švédska, zvláště o důvěrném rozhovoru s králem po slavnostním slyšení. Král se zprvu vypytał po starých svých známých z války třicetileté. Pak mu Schaum sdělil, že má ještě zvláštní záměry, které na žádost královu hned německy přednesl. Obsahovaly čtyři díly, které ve smyslu přání Rákóczeho Komenský se postavil: 1. je-li pravda, že mezi Anglií a Švédskem je spojený za účely ideálně-církevními; 2. zda dovolí v něm podíl i kn. Sedmihradskému; 3. zda by mohl zevrubněji zvědět úmysly královny; 4. v jakém poměru je Švédsko k Moskevským a kozákům. Král odpovídá: 1. že s Anglií je smlouva jen kupecká, ale pro budoucnost že má i vyšší úmysly; 2. především musí svůj trůn upevniti; 3. zbrojení švédské ještě není přímo proti nikomu namířeno ale jediný, s kým král má přímé spory, je Polsko; 4. s Moskevskými je v nejlepším poměru. Mimo to král ještě připomenul, že by mohl v pokoji a bezpečnosti žít, kdyby neměl vyšších úmyslů.

Colloquium cum rege.

His absolutis convertit se rex ad privatum discursum interrogans de prosperitate celi principis, coniugis et juvenis principis, imo totius familiae multis et prolixis verbis modo in hanc modo in illam quaestionem dilapsus. Maximopere percontabatur de aetate juvenis principis et valetudinis eius firmitate.

Cum ad haec omnia responderem, ansam illi praeberi de aliis loquendi. Ubi statim se ad bellicas quaestiones composuit dicens, se arctissimam fovisse notitiam et amicitiam cum defuncto gloriosae memoriae principe Sigismundo Rakoczy tempore coniunctionis armorum Suecicorum et Transsylvanicorum; eo nomine sperare notum se esse potuisse tunc privatum celmo principi. Et cum illa amicitia cum domo et familia celmi principis in statu privato facta sit, se eam firmiter nexurum, postquam deus ad alium ipsum statum promoverit.

1. *Mox perrexit* ad militiae statum, an adhuc habeat paratum exercitum celmo princeps.

Cui dixi habere suam celsitudinem exercitum insigne tam domesticum, quam exoticum, in exotico dixi esse Germanos bene exercitatos, et non in eximio numero sub duce Gaudio, qui et regi notus erat, et aliis officiariis. Dixi porro praeter Germanos alios praeterea non in exiguo numero equites Valachos et Raschos pedites, qui in peditatu eximiam laudem merentur.

2. Porro interrogare institit de magnifico dno Kemény János et Bakos Gábor, an adhuc in vivis essent.

Cum dicerem esse utrumque in vivis, gestiens quasi iterum dixit: Vivitne Bakos Gábor! Cum vivere dicerem, ille denuo replicuit, oportet illum iam senem esse, et fortassis totum canitie perspersum. Dixi senem esse, sed vegetum, et adhuc Ungarici peditatus ducem supremum, mediocri etiam canitie coloratum.

3. *Tandem adhuc* interrogavit, an adhuc Seculi eo modo militarent principi, sicut ante soliti fuerunt.

Eo modo plane dixi, si necessitas exigit. Hos summopere laudabat a fortitudine et patiatia rex, unum atque alterum eorum narrans experimentum.

4. Iterum repetit an in bona valetudine esset Johannes Kemény, et num illi militiae praesesset.

Ubi illud asserui hoc affirmavi: Nempe quod generalis dux sit totius exercitus, seu militiae celmi principis.

5. Ultimo pauca interrogavit de bello Moldavico, nempe de occasione, progressu et fine. Item ubi nunc locorum eiectus esset palatinus.

Ad quae omnia ipsi pro notitia mea respondebam ad eum modum, quo modo cancellario respondi talia quoque interroganti.

Cum hic rex interrogationibus suis subsisteret, dixi me adhuc alia quaedam habere proponenda, hinc petere me clementissimam informationem, an sermo rex mandaret ea alii temporis reservari, an in praesens proponenda statueret.

Ad haec rex proponit: statim, quod restat, ipse prius audiam, postea delegabo quoque quendam, qui porro fusiorem audiet explicationem.

Haec cum intellexerem, quaedam puncta praemeditata ex instructione suae celsitudinis desumpta et verbis saltem exulta et colorata, quae pro rerum circumstantiis connata verbis Germanicis, quia regi idioma latinum non arridere videbam, edisserui.

Et cum ex litteris suae celsitudinis, ad dn. Comenium scriptis, viderem esse clementissimam voluntatem suae celsitudinis, ut me quoque instrueret dn. Comenius consilio, inivi consilia cum illo de his punctis, quae ille in hunc sensum proponenda suasit.

Puncta regiae maiestati Sueciae vigore instructionis et vi rerum circumstantiarum dicta.

1. Cum non obscuris indiciis fama ad celmum Transylvaniae principem dominum me clementissimum pervenerit de CONFOEDERATIONE Suecico-Angliae pro communi christiani populi libertate et tranquillitate, ideo his tantorum principum heroicis conatibus: quia nihil inde quam orbis salus sperari poterit, si in effectum ducantur, si res se habet, ut fama tulit, sua Celsitudo pro ea propensione, quam habet erga bonum publicum, multum gratulatur et simul desiderium suum, ut propositum hoc constans sit, significare in praesentiarum sustinet.

2. Et siquidem in tam fructuoso negotio omnium rerum felicitas speranda est, si coniuncto opere opus hoc suscipiatur, et orbis terrarum quantumvis inter se dissitus, quasi colligetur amicitiae mutuae et correspondentiae vinculo, celmus Transylvaniae princeps animi sui indicia mittit, quibus studia sua defert suae serenitati votis suis, quibus una servire

desiderat bono publico, quantum in se quantumque cuncti instantiae status et principatus sui permittunt.

3. Et quia hoc constanter fieri nequit, nisi poenitius sciat sua cel^{do} intentionem christianorum principum: ideo si dignum videbitur ser^{ma} regia maiestate, exoptat sua cel^{do}, ut in tam auspiciato opere voluntatem et intentionem eius ser^{mae} maiestatis liquido intelligere possit. Qua intellecta flectet sua cel^{do} consilia, ut tempestive sibi prospiciat in eo, quod non solum ad muniendum mature regnum suum, sed quoque ad bonum publicum promovendum una facere visum fuerit.

4. Etsi quidem porro hoc non in commi^{sis} habeo, quia vero rumor passim pervagatur diversas regiones, atque in hoc ipso regno in omnium ore est, quasi sumptuosa illa praeparamenta bellica, quae a ser^{ma} V^{ra} Maiestate suscipiuntur contra Moschorum hostilitatem, quae praesumitur, convertenda sint, in eo si fieri posset demisse expetere auderem certam aliquam informationem a ser^{ma} V^{ra} Maiestate cel^{mo} principi meo domino meo referendam. Quae aperte intellecta fortassis utrinque proficua esse possit. Praesertim cum Cozaci coniuncti Moschis amici clementiam suae cel^{nis} magno ambitu non solum affectent, sed implorent et exorent. Ne in illa illorum affectatione suscipienda aliquid praecipitanter fiat, quod utrinque detrimentosum esse possit. Multum intererit, si inde liquidam informationem suae celⁿⁱ afferam.

Quae omnia si sua cel^{do} intelligere possit, id maximopere sibi gratum fore testatur, et quibuslibet officiorum generibus demereri studebit.

Ad ista omnia puncta constante memoria nullo puncto praetermisso his plane verbis, quantum memoria mea retinere potuit, clare et perspicue respondebat.

Responsio regia ad proposita puncta.

Ad primum. Inter Sueciae hoc regnum et modernam anglicanam rempublicam sunt firma amicitiae fundamenta, imo et foederum, iacta iam a regina Christina, non tamen ulterius sese extendentia, quam ad respectum mutuorum commerciorum. Pro communi bono et publica salute nulla adhuc facta est coniunctio aut armorum, aut animorum. Nec licuit etiam, cum Angliae protector tot domesticis turbis implicatus fuerit et negotiis, quae nondum sopita sunt, cum Gallis. Ego interim (sic enim rex semper quamdiu mecum locutus est, in singulari numero locutus est) misi ablegatum meum ad protectorem, qui etiamnum ibi subsistit et honorifice habetur, non tantum ut vetera commerciorum foedera confirmet, sed et nova superaddat, quibus propius communis boni rem attingamus, et quia seditiones domesticae ibi ferme sedatae sunt, ac pacis conformatio cum Gallis propediem speratur, spero propositi mei bonum eventum. Ista pro tempore renuncio celsissimo Transylvaniae principi, eidem quae porro fient non occultaturus. Cordi mihi nihil est, quam studium boni publici et christiani populi tranquillitas et libertas. Cuius deus mihi testis est. Si audire voluissent consilia mea christiani principes, quae ex hoc regno ipsis meo calculo suggererentur, in pacificatione Mouasteriensi longe firmiorem pacem habuissent et amoeniorem libertatem, quam qua nunc fruuntur. Sed cum praeterita facilius reprehendi possint, quam corrigi, quicquid in me situm erit, eo conferam, ut publica salus et dei gloria inde augmentum sentiat. Et hoc ipsum est, quo omnes vires intendam, et nulli operae aut sumptibus parcam. Nihil me movet aliud, quam dei gloria, et publica salus. Privata non est, quod operose curem. Nemo mihi, quod meum est eripiet. Sedeo enim hic intra septa saxorum et montium, non tam facile me aliquis accedet ad eiiciendum me. Spectat alia animus, quam ut pro privata securitate aut commodo tantam belli molem cogam. Quod eo fervidius curabo, cum in iisdem esse videam suam cel^{nem} Transylvaniae principem cogitationibus. Cum quo ut correspondentiae nexus in his omnibus magis aut magis stringam, omnem operam dabo, ac re ipsa ostendam.

Ad secundum. Non possum alia via procedere, quam prius firmare pedem regni mei. Lubricum est et inane publica gestare, antequam privata bene stent. Ordinanda mihi prius sunt, quae intus in novo regno meo remedio opus habent: stabilienda ea quoque, quae foris ad muniendum regnum pertinebunt. His firmis omnia firma erunt, et feliciter procedent. Quibus firmatis, si deus vitam concesserit, cetera sponte fluent. Interim quod ad bonum publicum promovendum spectabit, rem cum aliis conferre nullo modo intermittam.

Ad tertium. Ut suae cel^o Transylvaniæ principi voluntatis meae propositum declarem, alia dicere non possum, quam quod communis orbis concussio me quoque ad arma induenda cogat. Quocunque oculos vertimus, apparatus videmus bellicos. In tanto orbis motu me otiosum sedere non oportet. Ceterum nullum quidem specialem hostem habeo. Cum vicino rege Daniae nobis pax est, nec ullus belli metus. In imperio quoque adhuc pax durat: quamvis et ibi saepe pacis instrumentum violatum esse videatur. Nec ullus praeterea alius nobis dat occasionem. Cum Poloniae rege, fateor, nobis haereditarium odium est; de meo enim et tuo agitur. Ille enim quod meum est, mihi eripere annititur, nec ulla iustae pacis conditiones amplecti vult. Verum cum aliis pactorum nondum expiravit terminus. An vero illum expectare consultum sit, deus novit, quandoquidem illi ipsi nulla futurae pacis media aut amplecti volunt oblata, aut alia sincere quaerere. Misisse illos quidem, quod certum est, internuncium, sed cum tam spinosis nexibus, qui manifeste currunt contra tractatum, imo honorem nostrum et contra regni decreta. In his terminis, si mea defensum eo, nemo vitio dabit. Credo tamen illos se accommodaturos et fore, *ut per mediatores difficultates, quae intercedunt, componi possint.*

Ad quartum. Cum Moschis nobis firma pacta sunt, ac neutra ex parte violata: nihil quoque hostile ostendit magnus Moschovitarum dux. Misi eo legatum meum, qui tanto cum plausu receptus est, ut nihil amplius desiderari possit. Sic omnes mei subditi eo commerciorum gratia euntes honorifice tractantur, nec in viciniis ullus subditorum meorum ab iis laeditur. Sic ex illis externis nihil ominari possumus, quam amicitiam et observantiam pactorum. Ceterum quicquid in corde est, meum non est indagare. Luvat tamen ad utramque fortunam paratum esse, tam pacem, quam bellum erga quemvis.

Haec sua majestas responsionis loco dabat.

(Celou tuto zprávu otisknul Dr. A. Szilágyi v Erdélyi Orsz. Emlékek XI. 208—221.)

CLVIII.

Komenský Figulovi.

(Překlad z češtiny.)

Z Lešna 1656 — 8. ledna

List Hartlibův pisatele velmi potěšil. Komorník ?) krále švédského Cometka navštívil Komenského a zanedlouho opět má k němu přijíti, aby mu sdělil smlouvu mezi Švédskem a Pruskem, již by oznámil do Sedmíhradska. Velmi smutnou novinu dostal z Prešova: Klobučický zemfel morem. Komenský sám by se rád dle napomenutí Hartlibových někam uchýlil před nebezpečnostvimi, ale nehodl se mu, aby církev opustil; má však úmysl obrátiti se s otázkou o tom k králi švédskému. Pracuje v tu dobu právě o spise »*Evangelia Poloniae*«, ale co nejdříve přejde k Pansofii, poněvadž vidí, že Bůh se svým soudem tak spěchá.

»Multum me Literae Hartlibianae delectarunt et omnes bonos hic mecum. Mox missurus sum Cursorem meum, quem ex Hungaria reduceam quot horis expecto. His diebus quoque Cubicularius Regis Sueciae Dnus. Cometka ad me debet redire et referre de Transactione Electoris Brandenburgici et Regis Sueciae, quod eadem occasione ad Dn. Schaum perscripturus sum, quandoquidem illis in Transylvania multum in hoc negotio situm sit. Ast nuper Eperjesino allata nova multum me perturbarunt. Cum luctu enim summo scribit Dominus Sartorius, Klobucickium Dominiorum Rakocii Praefectum et Consiliorum omnium istius Principis Oculum, cum omnibus Filiabus suis lue Pestifera assumptum esse in Novembri. Eheu! *Sol occidit istius Gentis et Aulae.* Jam Consilia ipsorum omnia plus quam caeca erunt. Erat in animo admittere monita Dn. Hartlibii et aliorum et secedere in locum tutiorem, durantibus his turbis bellicis, ne me et meos tot annorum labores derepente obruant et absument

incendia haec. Praesertim quod novam atque horrendam, cui nunquam antea similis exstitit, neque in posterum futura sit, Turcarum et Tartarorum minitentur illuvionem, Aulici Regis Casimiri, quae totam Poloniam devastare et captivam abducere debeat, ut etiam suos confidentiores fugae admoneant, valde metuo et metuimus omnes. Ego autem a Coetu secedere vix potero. Misi tamen ante tres septimanas literas ad Regem Sueciae per eundem Cometakam, Consiliumque expetii, Utrum tale aliquod periculum metuendum et mihi secedendum sit et quo. Expecto in horas illius reditum et aliquod responsum, de quo Te certiores reddam. Nunc tractatui insudo *Evigila Polonia*. Quia Vir quidam Illustris per omnia Sacra me adjuravit, ne desisterem donec illum absolverem, atque genti Polonae ruenti et ruiturae succurrerem et hoc quasi Collyrio ipsorum mentis Oculos inungerem, ut edomitae vi Lucis Papalibus et Socinistarum Erroribus, in Unitatem fidei coalescant. Mox redibo cum Deo ad Pansophica mea quam primum potero absolvenda, quia video Deum cum suis Operibus tanta festinatione pergere.

List Hartlibův pravděpodobně obsahoval zprávy o příchvém přijetí Schaumově u Cromwella.

(Coll. vydavatel.)

CLIX.

Jonáš Mednyanszky Jiřímu Rákóczymu (úryvek).

† 1656 — 29. března.

Komenský se zaručil za summu, kterou si Schaum bezpochyby v cizině vypůjčil. Když Schaum neplatil, obrátil se k Mednyanskému, aby se o tu summu u knížete ucházel. Mednyanszky to činí tímto listem.

Az szegény Comenius kegyelmes uram, most is ir azon adossághról, melyet Schaum contrahált, melyért ő lett kezés érette, és most is ötet szorgalmazzák felölle, magam is nagy alázatosan törekszem. Kegyelmes uram nagyságodnál mellette, mivel jól tett akkor szükségben vele.

(Coll. vydavatel.)

CLX.

Komenský Figulovi (úryvek).

(Překlad z latiny.)

† Ležna 1656 — 7. dubna.

Právě vřod mu přišel list Hartlibův, neboť jej může hned Mednyanskému odeslati. Zprávy s bojiště jsou od února příchivý Švédům. Předevčirem mu je přinesl Kometka, který měl diplomatické posláni; k svátkům svatodušním se má vrátiti; král švédský mu uložil, aby i Komenského vzal s sebou do švédského tábora; Komenský se ještě nerozhodl.

• Laudo nunquam satis laudandam Dei Domini Coeli et Terrae Bonitatem, qui ita res nostras disponit, ut inter tristissimos hosce turbines, tamen saepius nobiscum invicem et cum Amicis etiam transmarinis per Literas colloqui possimus: quas Literas certe Angelico tutatur Comitatu, ne pereant. O quam in tempore ultimae Hartlibianae redditae, cras enim Cursor noster

Hungaricus perget, ut apud Dn. Medniansky se sistat ad Paschatos. De nobis et si quid certi habeo, sic accipe. Ex Transylvania adhuc bona et omnia ibi bene quamquam secretissime. Expectantur tamen. Dnus. Kometka, Regis Sueciae Cubicularius, pridie huc a Rege Sueciae ex Castris Jaroslaviae positus venit, ubi omnia in bono statu fuere, abiit 18. Martii. Hinc vides, Tua Gedanensia, typis vulgata nova, quae misisti, falsa esse. Ad 18. Martii usque nihil pugnae intercessit Suecis cum Polonis, at illa 18. Febr. inita Suecis feliciter cessit. Illo autem ipso die cum ille abiret, advolasse in Castra famam, Polonorum 5 millia, ad Premyslam flumen transiisse. Illico igitur Regem Sueciae, mandata dedisse suis Ducibus, ut (siquidem Exercitus Jaroslaviae a 1. Martii ad 18. commodissime in omni plenitudine refectus esset), parati omnes essent, istos aggredi; ipse quoque cum summa animi praesentia in aciem progredi parabat. Hunc autem intimum suum, cum variis magni momenti Literis Warsawiam, Posnaniam, etc. etc. dimisit. Offert ei Praefecturam Aulae, quod ut acceptet, suadeo. Venit huc 5. Aprilis. Mox a Paschate Dresdam Bremamque porro petiturus: habet enim in mandatis, ut acceleret iter hoc, atque ad Pentecostes si diutissime, iterum ad Regem redeat. Illum Warsawiae aut Thorunii reperturum. Jussit quoque Rex me per illum gratiosissime salvere, rogareque ut cum illo, Deo volente reduce, ad se venirem. Sudent Amici, mihi obstant varia. Videbimus quam ad isthoc temporis rerum faciem nobis daturus sit Deus. Orate pro nobis et pro me etiamque pro hoc negotio, ut illud peculiari providentiae suae ductu dirigere dignetur. — —

(Coll. vydavatel.)

CLXI.

Rulicius Hartlibovi (úryvek).

Z Amsterdamu 1656 — 5. května.

Chváíl latinský traktát, který Jon. Mednyanszky švédskému králi byl věnoval, jenž však málo má čtenářů spisu toho důstojných v světě hollandském.

•The adjoynd Latin Discours of Monsieur Medniansky (one of the Pr. of Transylvania his Privy Counsel, and the factotum about his High's) written to the K. of Sweden is a very notable peece. But such Pearles must not bee cast before dogs. I know none here, to whom such things may bee communicated.◀

Ani děj sám, ani titul spisu, ani spis sám není mimo tuto zprávu znám; zpráva sama však je cenným příspěvkem k historii těchto událostí. Sr. pozn. k l. CLIII.

(Coll. vydavatel.)

CLXII.

Komenský Figulovi (úryvek).

(Překlad Figulův z češtiny.)

Ze Slozaka (neznámé odkud) 1656 — 22. května.

Obšírný výpis ztráty, jež Komenského potkala při požáru Lešenském, a to ztráty finanční i rukopisné. Mimo to zmizely knihovny Jednoty, archiv atd. Ukryt pod mocí

rakouskou je nejistý, a cesta do Pomořan a Branibor zatarasena. Už po třetí se stěhuje ve Slezsku s místa na místo. Zvláště želí ztráty vyvrácení Kopernika a Des Cartesa, což mělo býti doplňkem k Pansofii. Pozdrav přátelům s prosbou, aby pomohli.

Fili, si vivis et vivunt Tui, faxit Deus, ut vivatis usque ad meliora tempora! Nos quidem vivimus, quotquot excidio Lesnensi crepti, sed vitam plane miseram et palabundam. Omnes omnia amisimus praeter hoc vitae spiraculum. At ego inter omnes maximam patior jacturam; nempe cum omnibus — omnium bonorum, et insuper Manuscriptorum meorum. Bona amissa sunt: 1. Mutuo dati 500 Imper. Joach: Civi nostrati, cujus Domus mihi in hypothecam scripta fuit sed iam exusta. 2. Domus mea propria deleta est, quam, ut nosti, ante paucos annos 400 Joach. redemeram et ultra 100 Imp. pro reparatione. 3. Civitati, vehementibus precibus victus, 500 Imp. Joach ante annum mutuo dedi. Illa jam periit. 4. Variarum Materialium Magnus fuit cumulus ultra 200 Imper. 5. De persecutione Ecclesiae Bohemicae nuper impressus meus impensis Liber constitit 300 Imp. 6. *Manualis* Biblici Bohem. jam ad *Ezechielem* perducti mille Exempli: jam *mihi* ultra 200 Imper. constiterant. 7. Bibliotheca mea selectissima, quam vel 500 Imper. non redemi. 8. Vestes, Lectisternia caeteraque suppellect. domestica ad 300 Imper. Tuum egregium illud horologium, Cistas Tuas et omnia, quae reliqueras, ignis devoravit. Nos jam in stramine, si modo haberi potest, per nocturnam quietem corpora nostra adurgere, senes juvenesque, *necesse* habemus. Demum *17 hujus* nocturno tempore *er(uta)* sunt e ruderibus Lensensibus mea, quae in fossa quadam sepulta fuerunt Manuscripta, atque ad me allata. Sed Eheu! praecipua desiderantur. Tantum enim mihi allatum est: 1. Amphitheatrum Universitatis rerum, opus Juventutis meae, vernaculum. 2. Clypeus contra Antichristum. 3. Opus Consultatorium et Pansophica quaedam. Nam proh dolor! haec desunt: 1. Sylva Pansophica, sive Universitatis rerum et Definitionum Thesaurus. 2. De Pansophia condenda deliberatio (inter consultantes instituta, in Consultatorio opere). 3. Omnia illa Pansophica, quae hyeme praeterita elaborabam et collegialiter cum nostris tractabam ad typum parata. Ex. gr. Introitus, Mundus radicalis, sive Deus in aeternitate sua consideratus: Mundus item Idealis etc. etc. 4. Metaphysica et omnia, quae eo spectabant; 5. Thesaurus Linguae Bohemicae et Latinae, opus 30 annorum; 6. Varii Tractatus Theologici, ad 39 numero: Haggaeus redivivus et alii. 7. Meditationes meae et Ideae Concionum ultra quadraginta annos, prorsus omnes. Eheu in tanta confusione et trepidatione non satis bene asservata aut hinc inde disiecta periere. 8. Harmonia Evangelistarum, pulcherrimo concentu mundo Salutem applaudens, Opus anni integri, cum aliquot collaboratoribus, *eheu* interiit. Et quid dicam de Unitatis Bibliothecis duabus instructissimis? Omnium Ecclesiarum, Bohemicae, Germanicae utriusque, Polonicae, omnia etiam omnium Civium Privilegia, Instrumenta, Immunitates, etc. Vulcanus delevit! Nil ergo superest, neque nobis ad locum reditus. Hic autem sub dominatu Austriaco quale refugium? quotidie majora pericula ingruunt, tam a Polonis. quam ab ipsis Caesareanis. In Marchiam vero aut Pomeraniam qua penetrem, nescio. Tuas x¹⁰ 16. pridie accepi. *Windissium* quotidie ex Hungaria expecto. Mox scribam, si quid certi attulerit. Tertio

jam migro de loco in locum, hic in Silesia, quia nullibi tuto commorari possum. Quicquid sit, quantum per hanc mentis in infinitum distractionem licet, Tabulas naufragii colligere gestio. Periit mihi quoque inter alia refutatio *Philosophiae Cartesianae* et *Astronomiae Copernicianae*, quod me valde dolet, siquidem in his multum posueram operae atque diligentiae; debebantque Appendices esse Pansophiae etc. Quaeso diligenter haec amicis et Patronis *insinua*, Generoso *Dno De Geer*, Revdo et Clariss. *Dno Hottono*, *D. Wolzogen*, *Rulicio*, *Hartlibio* etc., ut Christiana illorum pectora ad Commiserationem mei, miseri Senis, commoveantur. Liberis meis et vobis haeredibus, quibus potissimum Manuscripta parabam, jam nihil relinquam praeter nudas mortalitatis exuvias, matri omnium, Terrae mandandas. Salutant te etc.

Pigulus sděluje, že přátelé v Gdanskú sebrali 1000 zl., ale což je to pro takovou nouzi. List tento již otištěn při článku *«Comenius in Lissa»* (v Zeitschr. für Gesch. d. Provinz Posen 1891), od té doby jej ještě jednou

(coll. vydavatel.)

CLXIII.

Stockarus Pellovi (úryvek).

Z Curychu 1656 — 29. května.

Přeje, aby loďstvo anglické Antikristovi mnoho škod nadělalo. Zprávy Komenského jsou velmi důležité.

Classem Vestram Deus ipse dirigat atque ducat, ut Regno Antichristi multum imponat detrimenti. Quae D. Comenius scribit, magni sunt momenti. Utinam D. Hartlieb, quae ab ipso ordinarie accipit, subinde communicet.

(Coll. vydavatel.)

CLXIV.

Komenský Ruliciovi.

Z Štětína 1656 — 14. 24. června.

Natíká si na velikou ztrátu, o které jinak pomocníci jeho už mohli podati zprávu. Nyní právě dle ve Frankfurtě n. O. a možno, že navštíví krále švédského; potom však se chystá do Hollandska nabídnout svých prací Elzevirovi; snad půjde až do Anglie, poněvadž od Schauma má zprávy velmi důležité. Žádá, aby tyto věci sdělil Hartlibovi.

S. P. D.

Reverende domine, spero meos amanuenses (Podivinum et Woytium), quos mox ab excisa (ehcu) Lesna nostra per vos ad dilectum nostrum dominum S. Hartlibium misi, sub conductu manus Dei, recte ad vos penetrasse et sic de calamitoso statu nostro et meo informatos vos esse. Equidem est, unde cum aliis gratias agam Deo, qui mihi spoliis loco vitam dedit,

addiditque ut manuscriptorum partem reciperem: doleo tamen potiore[m] partem esse amissam; ea scilicet omnia, quae de Pansophicis ad mundum erant descripta, et prelo parata, eheu! Maculaturas retinui, nec eas omnes. Ut tamen haec etiam flammis erepta, et quoquo dabitur modo reparata, vestro iudicio tandem aliquando luci exponi possent, excessi una cum istis reliquiis in locum, ubi tutior ab insidiis esse possem, Francofurtum ad Oderam, ibique uxore cum liberis relictis, huc Stetinum me transtuli, animo ad vos festinandi, ibique communi consilio (quorum interest) domino Elzevirio haec tradendi, forsitan et ad dominum Hartlibium, si consultum videbitur, transfretandi. Habeo enim a Constantino Schaumio (a quo et hero suo recte tibi esse tradita per illos meos, quae missa fuere, sperabo) singularia illic renuntianda. Ita, inquam, animus fuit ad vos celeriter volandi; sed amicorum hujus loci sententia est deflectendum esse in Borussiam ad serenissimum Suecorum regem. Nondum consilium est stabilitum (pendet et pendebit certas ob causas hodie et cras) ego tamen indicium mei facere volui, ut me non esse perditum (id est mea illa omnia, sine quibus non viverem) intellecto, gratias agatis Deo, qui suos et sua non derelinquit, oretisque pro me misero, ut porro non derelinquat. A genero meo Dantisci obsesso nihil habui integro jam mense, utinam illius quoque urbis fata mitescant, sed terrent adhuc multa. Ultimis ille ad me suis docuit dominum Hartlibium optare, ut inter nos literarium reviviscat commercium. Eo igitur libentius non tantum commercium reintegrare, sed et me ipsum sistere animum induxi. Nunc tamen illi peculiariter non scribo, sed tuae dilectioni, distractus hic variis et compendii causa. Tu ipse, oro, de his eum certiore[m] facias, aut etiam hanc ipsam chartam ad eum mittas. Reliqua coram, si vota prosperaverit Altissimus, mutuo utrinque solatio, firmiter spero. Tantum enim adhuc ex atris illis nubibus lucis reliquum nobis fecit Dominus, ut non defuturum sit, unde exultemus in bonitate ejus. Plus non vacat hac vice. De publico nihil scribo, quia constant aliunde. Privata mecum, feram et laeta (dabit Deus) adferam. Interim valete, observandi amici, fautores, patroni, quibus omnia laeta Animitus vovet omnium vestrum servus in Christo Stettini ^{14/24} Junii, 1656.

J. Comenius.

CLXV.

(Pell) Hartlibovi (úryvek).

Z Curychu 1656 — 31. července (st?).

Poznámky vzhledem k vespolečné korespondenci. Soustrast nad osudem Komenského, jenž nevěděl, že Hotton zemřel v době, jemu tak nepřítel.

I hope you have received mine of July 17, written upon occasion of one from Dantick of June 17. As also my blank of July 24 with two enclosed for Mr. H. and Mr. P.

The last poste brought me a copy of that which Mr. Co. wrote from Stettin Jun 14. 24. to Mr. Ru. of Amsterdam. In which I see that he then knew nothing of Mon-

sieur Hottons death, in a time very unseasonable for povre Mr. Co. God comfort him and keepe you.

For Mr. Samuel Hartlib the Elder at his house over against Angel Court neere Charing-Crosse West Minster.

(Coll. vydavatel.)

CLXVI.

(Rulicius Duraeovi?)

Z Amsterdamu 1656 — 7. července.

O smrti Hottonově a pohřbu jeho. Dále zpráva, jak se Vavřinec de Geer o Komenského stará a že ho dal k sobě povolati. Zpráva, že Komenský svoje díla do Norimberka poslal do tisku, nemile se dotkla Geera, i žádal si zprávy o těch dílech.

M. Hotton dyed at Mastricht a dayes journey from Aken: his intent was to use the warme baths at Aken his wife and Children were with him, the 29 of July st. n. hee was buried there. At my return I found these enclosed. I have with Mons. Laurens de Geer, who is come hether out of Sweden, been weeks agoe. He has given order to his Cousin at Hamburgh to pay to Mr. Comen. 100 Rixdalers and desired me to write to him to come hether that wee may speake with him. I told him that hee sent his workes to Nürnberg to bee printed there; he intreated me to write to Nürnberg, to understand what Bookes were to be printed there and how soone and with what Condition. If you know any thing of it, let me know it. It seemes he dislikes the inconstancy of Mr. Comenius.

(Coll. vydavatel.)

CLXVII.

J. J. Stockar Pellovi.

Z Schaffhausu 1656 — 8. října.

Za nejlepší omluvu delšího mlčení posílá novou Januu Komenského, spisovatele o školství velmi zasloužilého. Blahopřeje k anglickým úspěchům a slibuje pro budoucnost větší pilnost v dopisování.

Nobilissime Amplissime Vir.

Etsi absentia mea per aliquot menses caeteraque negotiorum multitudo qualemcunque silentio meo praebat obiectum: nescio quomodo tamen ipse mihi non satisfacio; proinde culpae deprecatorum ad TE mitto, novam hanc COMMENII JANUAM, autorem de re scholastica optime meritum, atque adeo in oranda venia gratiosum, impetrabilemque futurum. Huic eidem id praeterea injunxi muneris, ut notum tibi faciat gaudium, quod de successu rerum vestrarum in Anglia gaudeo solide, deinde ut fidem faciat, si permittis, crebriore posthac literarum commercio, silentii praeteriti culpam expuncturum amorem certe Tui, cultumque non nisi cum vita positurum. Vale Nobilissime Vir, et amicitiam serva

Clarissimi Nominis Tui Cultori perpetuo

Joanni Jac. Stocco.

Dabam Scaphusii 8 oct. 1656.

(Coll. vydavatel.)

CLXVIII.

Pell Stockarovi (úryvek).

Z Curychu 1656 — 13. října.

Děkuje za knihu v předešlém listě připomenutou a sděluje adresu Komenského.

Nobilissime atque Amplissime Vir! Cum deaurato illo libro Tuis auspiciis impresso, Tuas octavo hujus datas ad me pervenisse gratus agnosco. Ubi ipse autor jam commoretur, adjecta chartula docebit: Ne deinceps Vestrates plura talia conaturi, liquido scribere possint, ut nunc: Nos ignoravimus, cujus ope aut qua via literas ad Eum perscriberemus.

Výmluvu Stockarovu z dlouhého mlčení běže na vědomí, praví, že i sám byl po-hodlný, ale pro budoucnost bude pilnější.

Slova, která Pell cituje, stála v předmluvě Januy v listě CLXVII. připomínané. Stockar takto si opsál připomenutý lístek:

In adjecta chartula haec erant:

Dominus Comenius habitat

Amsterdami

Op de Printzen Gracht

tegen over de Ellen straet

in de Diamant Roos

by de widuwe van Ludwig Smit.

(Coll. vydavatel.)

CLXIX.

Komenský Martinu Gertichovi.

Z Amsterdamu 1656 — 25. října. — P. S. 11. listopadu.

Nábožné uvažování o příčině hrozného pádu Lešna. Upokojuje své přátele, že tisk jistého spisu, jehož se obávají, nenatírá dříve, než Boží soudy pravdivost jeho ukáží. — Pisatel velmi se o to přičiňoval, aby pomohl Bratřím bídou sklíčeným, ale posud s malým úspěchem. Obsírně vykládá toho příčiny.

V doušce podává smutnou zprávu o Radziwiłovi.

Venerabilis in Domino frater et Compater.

Tuae 1 Septembris datae tandem me invenerunt 19 Octobris (miror tibi haeserint) quibus me de Vestro, et Lesnensium, misero adhuc statu docuisti: quem ex eo tempore nihilo esse factum meliorem, pejorem potius suspicor, et suspiro. Ah peccata nostra quantum nobis irae Dei attraxerunt cumulum! (Landsünde, Landplagen.) Utinam agnoscant, et se ipsum quisque potius accuset quam alium! ut insensati quidam faciunt, majoremque iram Dei provocant. Stultissimum est quosdam id tribuere privatae cuidam unius hominis (de horum motuum tandem exitu) opinioni, et quidem Scripturis divinis adeo consonae. Hocne tam atrociter enorme delictum est, poenae involvens integras Civitates, Provincias, regna? Peccatis profecto, qui tales non increpatis, praxin eos potius Threnorum Jeremiae docentes, quam in per-versitate illa (vel silentio solo) confirmantes. Contrarium potius esset concludendum, tanta fuisse peccata nostra, tantamque populi obstinationem, ut

etiam denunciatae illis misericordiae Dei non esset locus, praeculclente illi aditum ad nos impaenitentia nostra. Nosti ipse querelas Tuas ea de re, novi ego meas, cum tot ad utrumque populum obtestationibus: sed frustra fuimus. Deus ergo non fuit frustra, suis cum comminationibus. Non audierunt tunc voces nostras, ut Jesaiae 1: audiant ergo saltem nunc ex Threnorum 3. Nos tamen ne intermittamus sic etiam afflictum Dei populum (quantillaecunque ejus supersunt reliquiae) solatiis erigere: aeternam esse misericordiam ejus quae nos non permisit consumi, nec permittet, quia non ex corde affligit, emendationem tamen quaerit (Thren 3, 33.). Quantum ad vulgationem eorum quae sine scandalo publicari non possunt, ne metuite: nihil fiet, quamdiu non Deus ipse suum opus esse opere ipso testatus fuerit. Interim in silentio et spe sit fortitudo nostra. Sive nos intelligimus sive non intelligimus vias Domini, procedent tamen, etiam per procellam et turbinem: oremus tantum, ut digni reperiamur videre salutare ejus.

Me una res angit vehementer, quod quibus prodesse velim non possum, disperso meo gregi. Hamburgi et Groningae non frustra fui: hic omnia frustra tentantur, ne teruntium quidem (praeterquam viaticum uno in loco mihi, duobus Paulo H. collatum, satis leviter) impetravimus hucusque. Excusant varie: etiam in dubium vocantes auctoritatem Ducis Lignicensis, cujus Testimonium submiserunt nostri. Scribebat gener meus ad me Hamburgae adhuc existentem, ex ore Domini Ursini id habens, paratas jam fore per classes collectas pro Lesnensibus, ut festinarem. At vero huc ut veni, non solum nihil paratum reperi, sed nec aliud a Dominis Legatis fuisse scriptum, et in Synodis commendatum (a Synodis autem Ordinibus rursus) quam ut Gedanensium et Lesnensium in futuris Pacis tractatibus esset memoria, sicut et reliquorum per Poloniam Reformatorum, utercunque Rex mansurus esset Rex, illi omnes ut includerentur Paci. Tentabam ergo urgere meorum saltem Confratrum necessitates (non etiam Vos exclusurus, si successisset): sed hucusque, ut dixi, frustra. Vobis si videtur majoribus alicum instructum testimoniis huc mittere, non prohibeo: nec tamen quid spei faciam habeo. Aut saltem Testimonia (Omnium trium Illustrissimorum Ducum) mittite, quibus pro omnibus Reformatae Religionis Lesnensibus intercedant: si quid vel hoc ipsum ultimum (tanquam anchora sacra) juvare possit. P. Hartmannus vehementer ardet Angliam videndi desiderio: forte illum dimittam, tentaturus an aliquid plus commiserationis ibidem invenire liceat. Quod equidem jam per literas tentavi, et ab amico (S. H.) spes facta est aliqua, si domi res imperturbatae maneant: sicuti mansuras jam spes esse incipit. Hoc etiam scribit mihi Dominus Chodnicius Skaltio, Paulum Laurinum ad se dimitti petens, ut apud eos Scholae agat Rectorem, Concionibusque ad populum habendis juvet utrumque senem. Licebitur id Vestra gratia? Mallem ibi cum esse, quam Wratislaviae paedagogiatu tempus terere. Scribo ad eum (Laurinum) ut Vestrum requirat consensum. Tu autem Vale cum Tuis, reverenter a meis salutatus. Mihi hic loci hiemandum jam erit: aut fortassis expectandum sepulchrum. De quo alias. Vale. 25. Octobris 1656, Amsterdami.

P. S. H. Novembris. Scripta ecce epistola nuper non fuit missa: quia turbatissima intervenerant, quorum eventum putabam expectandum, ut certi

aliquid scribi possit. Multa tamen publica (permittenda*) Deo. Princeps Radzivil fuit captus a Tartaris, sed liberatus est mirabiliter. Contra Königs-markius a Gedanensibus captus: quae res ut insperata est, ita Gedanensibus spem pacis affert, quod facilius inter Reges istos inita pace, bella finire poterunt: quod faxit Deus. Aliqua si supererunt, scribet ad generum Tuum meus P. H. Oremus autem pro invicem, et pro Ecclesia ardentem si unquam. Vale cum omnibus Tuis, quos saluto.

Obálka tohoto listu, nadepsaná »Herren Martino Gertichio Seniori Ursken«, má i pečet Komenského výborně zachovanou.

(Coll. Dr. Prümers v Poznaňsku)

CLXX.

Komenský Hartlibovi (úryvek).

Z Amsterdamu 1656 — v listopadu.

Prosba o podporu, které církve anglická Piemontanům neodepřela, Bratřím však již několikrát, tak že se neodvažují znovu prositi.

Lesnensium me angunt necessitates, illorum egestati subvenire laboro, qua mihi transire et Fidei consortes salutare datur. Nec frustra fui Hamburgae, Emdae, Groningae, hic nihil adhuc tentatum, dum circa illa meus totus occupatur animus. O si me res haec non distraheret, ut meis vacare possem totus! sed commissam mihi fratrum rogatu intermittere non possum curam. Apud Vos autem nihilne spei? Infelices fuimus ea parte in Anglia Vestra nos Hussi posteritas, qui ter apud Vos pulsata misericordiae Vestrae Janua ter repulsam tulimus: praeterquam quod Belgica Ecclesia de suo bis contulit (Anno 1633 et 1642) quibus rependat Benedictione sua Deus. In fractos Pa(l)atinos aliquoties, nuperque in misere afflictos Waldenses Pedemontanos (lib)eralem fuisse Angliam non invidemus: ad nos non extensam quoque commiserationis aliam patienter ferimus, nec instare quarto audemus. Oramus tantum, ut Opus Dei, quod agunt, feliciter procedat per illorum quoque manus! Audi Jesu Christe!

(Coll. vydavatel.)

CLXXI.

J. Mednyanszky Komenskému.

(Překlad z latiny.)

Z Uher 1656 — 30. prosince.

Zpráva o pohnutí knížete Rákóczyho a jeho spojení s kozáky. Císař se sice pokoušel zdržeti ho velikými sliby od toho kroku, ale marně. Poslal však rychlého posla císaři, že mluví jeho krajin šetřiti.

My gracious Lord and Master, the Pr. of Transylv. is already upon his march, with a very selected Army of 40 thousand Men: with whom are to joine (if it bee not done

*) Nečitelné.

already) twenty thousand Cossacks. The Emperor did tempt to keep back his Highs. with a number of rich and goodly Donatives and Presents; promising to procure the Imperial Crowne to be settled upon the House of Ragotsi, after the decease off the Heires of the House of Austria. But all this did not hinder the Prince from persecuting of his great purposes. Only he dispatched an Express to the Emperor with assurances, that he would spare his Territories, as long as he carry himself fairely towards himselfe, his Army and People.

(Coll. vydavatel.)

CLXXII.

Hartlib L. Boylemu (úryvek).

Z Londýna 1657 — 7. ledna.

Komenský poslal Dalgarnovi svou myšlenku o filosofickém rázu (jazykův), ale jen krátce a všeobecně.

I long to hear more particulars of Dr. *Winkler's* philosophical character. Mr. *Comenius* hath sent lately to Mr. *Dalgarno* his idea of it; but it is so short and general, that it is not worth the imparting.

CLXXIII.

Komenský Hartlibovi.

Z Amsterdamu 1657 — 5. února.

Původ spisku »*Excidium Lesnae*«, který Komenský sestavil na vyzvání konsistoře hollandské, aby větší povzbudil k soucitu; konsistoř zaplatila náklad spisku. — Ale důvěra k Polákům a nedůvěra proti Švédům hatí rozvoj dobročinnosti. Prosí aspoň od Angličanův rychlé pomoci.

Ad Dominum Hartlibium.

S. P. Redit ecce tandem Vobis desideratissimus Vester! quem sub alarum suarum umbra incolumem ad Vos reducat aeternus suorum fidelium Protector! [A.], per quem mitto quae ad te mitti voluisti, nec per Postam licuit, *Excidii Lesnae Exemplaria* 50: si eis forte apud Vos alicujus commiserationis reperire queat sensum! Hic certe frustra fui per menses fere 6, varie variorum pulsans misericordiae fores. Deliberant, alii alios expectant, partim etiam majorem narrationum fidem desiderant. Submisit ipse Dominorum Legatorum Ecclesiastes D. Arnoldi, cujus paria mitto. Lectum in Consistorio, accersitus ego ut declararem ubique lanienas nostrorum et martyria Feci: decretumque ista typis mandari ad excitandam piorum commiserationem: et publicas fieri preces per Ecclesias intercessionemque ad Urbis Senatum. (Dixi enim id quod per rei veritatem ita habet, per universam Poloniam et Lithvaniam ne unicam quidem superesse Evangelicorum seu Reformatorum seu Lutheranorum Ecclesiam, eversas omnes, trucidatosque Pastores quicunque fuga elapsi non sunt omnes) Decreti autem hujus quid effectus? Preces fiunt (exaudiat Deus in coelo!) intercessio ad senatum facta, sub Decembris finem: cujus tamen effectum adhuc videmus nullum. Publi-

catio Arnoldianae epistolae prohibita. Eheu, eheu! non est quem contritio Josephi afficiat! Ignoscat Deus illis, qui sua miserationis viscera occludunt, aliena obdurant. Si per Svecos fuissetis perdit, facilius forte lamenta invenirent locum et fidem: Polonos persequi Ecclesiam imaginari non possunt, et nolunt, praepjudiciis abrepti, falsisque informationibus (Gedanensium imprimis) dementati. Amara mihi est vita, spectanti quomodo Antichristus suos adversus Christum armet: nostri autem pro communi salute consilia ut jungant persuaderi nolunt. Item fatalem lethargum! Evigila custos Israelis, et suscipe afflictissimi Tui populi causam! serva reliquias ad mactandum destinatarum ovicularum Tuarum. Apud Vos autem quid? Utinam, utinam veniat tempus, quo Vestrae misericordiae fores pulsari, aliqua cum exauditionis spe, possint! Promisisti pie, invigilaturum Te occasionem, facturumque indicium, quando tempus et occasio id admittat. Venietur aliquando? Bis dat, qui cito dat! et aegro nisi succurritur cito, succurri non potest. Non desistam suspirare, ut Deus auferat iram suam, et a populis Christianis stuporem! aut a me vitam! cujus calamitatum satur jam sum. Unum optem, tamdiu saltem spirandi mihi concedi tempora, donec absolvi liceat, quod orsi sumus, opus tibi notum. Vale, et pro me ac afflicta Ecclesia (nostra jam protrita est penitus) ad Deum suspira: ut mea suspiria pro Te et Ecclesia Vestra, apud Deum nota sunt. Amsterdami 5. Februarii st. n.

Tuus in visceribus Christi

J. C.

(Coll. Dr. Prümers.)

CLXXIV.

Komenský Martinu Gertichovi.

Z Amsterodamu 1657 — 28. února.

Senát městský dal výdatnou podporu poškozeným v Lešně; pisatel tu podává návštěví, jak mají summy obdržené použiti a kvitovati. Pro budoucnost radí, aby se i v prošení sjednotili a nedělili.

Velezajímavá data o Komenského osudech v Amsterodamě. Patronem byv povolán dožil se překvapení, že ho senát městský požádal, aby byl profesorem nebo konal přednášky. Jen na mnohé pobídky se Komenský odhodlal přijmouti tuto nabídku, podržuje si právo vrátiti se domů, bude-li třeba. Slibili mu náklad na tisk, a jako prvý díl prací jeho vyšla Didaktika, druhý má být Pansophika, mimo to několik menších prací, které svým kolegům s úctou věnuje.

Rulík, který náhodou Komenského navštívil, je toho mínění, že na sbírání postačí jedna osoba; nejlépe aby šel zeť Gertichův a podpisoval se Tvardovským. — Dostačí, podá-li čisté archy se svým podpisem, ostatek se tu lehko doplní, a též pro listy do Anglie, kde pisatel věc již připravil. Pečetí též netřeba, protože tu jest.

Multum Reverende Domine, frater Computar et Collega!

Tandem, tandem aliquando venit tempus, gratia Dei, ut aliquid praeter nudas chartas ad Vos mitti, praeter nuda verba scribi queat. Tandem post tot sollicitationes insequuta est declaratio Amplissimi Senatus, in usum Lesz-nensium disjectorum et exustorum (trinae Reformatae Ecclesiae) assignari

bis mille florenorum Hollandicorum, qui octingentos imperialium faciunt. Hos ergo quia jam tradi curarunt Consistorio, Consistorium vero mittit per cambium Wratislaviam: consilium est amicissimorum, et nobis bene cupientium, e medio Synedrii, ut Tu Venerabilis Domine cum Senioribus Ecclesiae Tuae, et Ecclesiaste Polonico, et Ecclesiae Bohemicae Pastor cum uno et altero suorum, Wratislaviam conveniatis, literasque mox detis tum ad Venerabile Consistorium, tum ad Nobilissimos, Magnificos, Amplissimosque Urbis hujus Dominos Consules: quibus Vos accepisse testimonium, et gratias devote agatis, ulteriorique charitati eorum Vos, quin et caeteras misere afflictas Majoris Poloniae Ecclesias Vestras commendetis. Deinde autem dispensatione facta dictae pecuniae, ut quomodo sit dispensata, index conficiatur, quantumque cuique inde cesserit (juxta necessitates cujusque, et conscientiae Vestrae dictamina) propria cujusque accipientis manu (in quantum potest) consignetur, indicesque illi huc mittantur. Ita quippe omnes qui antehac de Collectis Ecclesiarum Hollandiae participarunt (Palatini, Hannovici, Hassi, Anhaltini etc.) factitarunt, omniaque talia in Consistorii acta referri solent. Quae res hunc etiam in praesens habitura usum speratur, quia dum illi (Consistorium Amsterdamense) recte Eleemosynas istas impendi, et ad se acceptorum et expensorum Tabulas remitti testabuntur, alias Ecclesias facilius ad exemplum imitandum promoveri posse confidimus. Facite ita dilecti, ut recte fundamentum ponatur ulterioris apud alias Belgiae Ecclesias requirendae charitatis. Imprimis ne displiceat id consilium, ut non divisim (sicuti coepimus, Vos in Borussia, ego cum meis qua transivi, Hamburgi et Groningae) sed conjunctim posthac requiramus opem. Quin et caeteras Majoris Poloniae assumamus Confessionis nostrae Ecclesias, dum majoris messis aliqua se jamjam ostentare incipit spes. Unum sumus, unum maneamus: ut esse nos unum videat Deus, et aliae Christi Ecclesiae, tantoque majorem undique speremus benedictionem. Quod aliquem huc mittendum sollicitatorem attinet, et documenta illi danda, expressi meam epistola ad Fratrem Felinum sententiam: communicabit Vobis ubi conveneritis. Ego autem Deum orabo, ut Vos spiritu suo regat, et consilia Vestra eo flectat, ut quicquid statueritis, prospere cedat, fineque optato coronetur.

De me quoque adjiciam. Veni huc a studiorum meorum Patrono vocatus. Sed ecce alios quoque mihi et studiis meis, praeter spem, Deus excitavit Patronos. Amplissimi Domini Pro-Consules Urbis hujus (quatuor sunt) miserunt ad me jam in Decembri, honorariam mihi offerentes in Illustri Schola sua Professionem: sive quidem publice aliquas praelectiones habere vellem, sive saltem Orationes aliquas interdum. Egi gratias pro honore oblato: excusavique me, aetatem praetexens et alia, quae novas inchoare lineas non bene permetterent. Rediit aliquot post dies Legatus (unus e Pastoribus) saltem ego subsistere hic ad unius anni spatium ne recusarem, provisuros mihi de sustentatione et Typographis: nec aliud haberem muneris, quam mea incendio absumpta, vel alias ematurari nequita, hic autem quies in statione ad umbilicum perducta, in lucem promovendi (Addebat legatus suasorias, ne recusarem, Maecenati etiam illi meo sic levaturos sumtus, mihi curas, si forte unum illum advocaret Deus. Unum enim mori, Rempublicam

non mori, et quae id genus.) Assensi ergo, dum per id libertati meae, redeundi ad pristinam stationem, si redire jubeat Deus, decedat nihil. Fecimus etiam initium, trium Typographorum prelis Tomos duos in folio aggressi: quorum alter Didactica continebit, sparsim hucusque edita. Alter Pansophica. Sed et in 8° nonnulla edi coepta sunt quia sic voluerunt: quorum tria en communico Opuscula! I. Schola Triclassis II. Schola Ludus. III. Vestibuli auctarium. Tibi reverende Domine Compater de singulis accipies Exemplar unum: alterum Reverendus Collega Dominus Bithnerus: tertium Frater Felinus. Orate pro me amici Deum, ut me roboret (veluti Samsonem) ultimo tandem Vitae conatu, et inter moriendum, edendi virtutem, in virtute Dei Valete, Vestrosque a me salvere jubete!

Amsterdami. Ultima Februarii 1657.

P. S. Viel geliebter Herr Gevatter. Alss ich diesen Brieff schon fertig hatte, schickte Herr Rulitius (vnser treweste Freund alhier) diesen Concept mit seiner eigener Hand, wie Er meinete, dass die sache müchte von Euch am besten vorgenommen werden. Kam endlich selbst vnd saget mir seine meynung noch klärer. *Nemlich Er besagt, dass die summa im gantzten Holland kaum höher wird alss alhie In Amsterdam*: es sey nicht rathsam viel kosten an zu wenden, welches geschehen müste wann Ihr Zwey Pers(onen) auss schicken soltet. *Soll derohalben im Namen Gottes einer allein komen*: mianowicie Żyć Wasz Mości, ponieważ sposobniejszego nie-masz. A żeby sobie żaden scrupulant scrupulow czynić occasii nie miał (o dwóch rodzonych) mianować go Polskim imieniem (co Polskiemu Kaznodziejowi barzo przystoino) Adamem Samuelem *Twardowiciem*. Uydzie to, y będzie prawda.

Y to rozumj X. Rulicz, żebyście Wasz Mości nie pisali samych listow, ale tylko wysłanemu *Kartę Blankę dali z subscriptami*, jakokolwiek z dzisiaj tak(sic) *listu, alterà folii pagina podpisując*: a my już tu będziemy do tego stosować, jako tu, jako do Anglij (bo przýdzie y tam kosztować, ajam już fundamenta położył) pisać się godzi. Wasz Mościom wszystkich circumstantii opatrować, absentibus, niepodobna. I żebyim nieufał, kybisiny tego tu przy-iaciola niemieli: ale go nam Pan Bóg dał.

Wiedzieć y to, że pieczęci nie trzeba Jednoty, bo tu jest. Powierzcie sie Wasz Mości wysłancom swoim, amnie, po Bogu. Valet.

Na obálce, opatněné pečeti Komenského, jest označeno: »Datus ult. Febr. accepi 26. Martii Skoken.« Podpisu není.

(Coll. Dr. Frümers.)

CLXXV.

J. Beale Komenskému.

Z Henfrida 1657. — 8. března.

Dle slibu Božího Drabíkoví daného hle vítají je věrní sluhové Boží z krajín vzdálených, ač jméno pisatelova i adresa od Hartliba bezpochyby už bude známo. Jest sice pravda, že nejednou je člověk i mámení vydán, ale těchto proroctví všímají si neobyčejní mužové v Anglii. Pisatel věří všem těm prorokům a jimi zvěstovanému velikému obratu v běhu světa. Poukazuje z obdoby starých proroctví, že okamžitý odpor proti Drabíkovým proroctvím není oprávněn.

Viro Reverendissimo Dno. Comenio.

Ave Vir Deo ipsi bonisque perclare, mihique plurimum venerande. Mirari non debes, quod ab ultimae Terrae finibus ignoti te salutant; Nempe hoc illud est, quod Coeli Terraque Dominus Tibi per Servum suum fidelem Drabicium toties promisit. Gratissimum enim Deo est, quod maluisti solum mutare, reculam terrenam disperdere, quam Christum ejusque Evangelium abnegare. Nos ibidem per idem sacrosanctum Evangelium ostrinxisti, ut quantum Vobis detrahunt infideles Idololatras et carnales homines, tantum attribuant fideles Christi servi, praesertim fidi Evangelii Ministri, quos Oraculorum divinorum tangit respectus, quos convincit idem coeli jubar. Quod autem ipse miser homuncio nimium peccator Vos Dei Tubam agnosco, Deique nomine Magnalia Dei in Vobis clare elucescentia congratulor, minus Vobis mirum videri debet, siquidem antequam de Vestris nominibus, saltem de Cotteri, Christianae et Drabicii quidquam fando acceperam, ipse manu propria (sic impellente Divino spiritu) Viri integerrimi ornatissimique Hartlibii nostri, testimonium satis amplum deposueram, sentire me hisce Ecclesiae suae angustis non defuturum hoc aequo seculo Deum, quin alios per Angelos, alios per ecstases, alios per somnia, quosdam etiam per varios, stupendos, ineffabiles . . . et sibi soli cognitos impulsoque futurorum praemonitos velit. Hos ut excitet, illos ut instituat, quosdam ut consolet, plurimos ut confirmet; ut in omnibus terris (prout occasio se offert) de se Testimonia per opera manuum suarum, per Angelos ministros, et per spiritum suum exhibeat Omnipotens rerum Gubernator. Hinc in postremis seculis Nautis per Magnetem totorum Oceanorum et amplissima Terrarum spatia patuerunt; Hinc prelo promovente, Sermones Dei fulgoris instar per omnes Terrae angulos disperguntur. Hinc etiam gladius (si quidem aliam audire Dei Vocem omnino renuent idolatrae) et indicibus Dei fulminibus acuendus et inflammandus est. Nunc etiam quo proprius adest Magnus ille Dies Domini eo clarius et frequentius Prophetas suos excitat, quod et nuper praemonuit per Drabicium Rev. 17. 8. et 18. 8.

Observavi etiam quibus indicibus praeparavit Dominus animos plurimorum ad haec profundius perpendenda. . . . Frequentes apprehendunt daemoniorum obsessiones vaneficia (sic) et fanaticorum entusiasmos. Has jam intelligere incipiunt Satanicas esse praestigias, quibus Opera Dei obfuscare nituntur ut olim Jannest et Jambres Mosi resistere. Contra hos insurgunt ad demolienda haec diabolica figmenta Viri prudentes et eruditi, quales nuper apud nos Morus quidem Cantabrigensis, et Magni illius Casauboni filius literatissimus Dr. Mericus Casaubonus et alii Viri Politici. Hi ex improvise et praeter institutum (imo et aliquoties contra propriam sententiam) ea praeferunt, ex quibus Veritas Dei quae super nos emicuit stabilatur; ut ex eorum ore, divina nitidaque clarescat sapientia. Frustra interim humanis et ineptis abutuntur argumentis ad spiritus istos malignos obtundendum qui se aperte produnt Magistratibus, Christianis, Ministeriisque Evangelii juratos hostes, quippe qui contumeliis omnes ordines afficiunt. Nempe hoc unicum pro certissimo compertissimoque habere possumus, malignos illis supervenire spiritus, siquidem Magistratus et Ministerii osoros malignum et sanguinarium intra se animum foveat: nullo alio opus est argumento ad ipsos flagitii convincendos. His missis, dabis mihi veniam Vir optime, te Tuosque paucis familiariter, et amotis omnibus sipariis alloqui. De Cotterianis quippe quorum calculum parum intelligo, idem dico quod de Johannis Apocalypsi fertur dixisse Dionysius ille Areopagita: Non improbo quod non intelligo sed eo magis admiror, quo minus assequor. Sane plurima habet tam augusta, Angelico sermone tam aperte digna, ut sanus nemo ab Alutario talia expectare possit. Christianae Poniatoviae quae sunt satis in se sunt clara, neque tam Virginem, quamvis innocentem et sanctam, quam ipsam Dei spiritum spirant. Drabicianis nihil clarius (et ad summam rei quod spectat) tam aperte cum antiquis Oraculis congruentia, tot prodigiis et stupendis operibus in caelis, in terris, in Principum et Politicorum consiliis et ruinis praedicendis, confirmata et stabilita, nullus ut Viro bono sit dubitandi de Authore locus relictus, modo animum adhibere possit ad Idola (quae Mahumedanis, Judaeis et Gentibus scandala sunt) demolienda, et ab Ecclesia Dei exterminanda: modo Mahumedanorum, Judaeorum et Gentium salutem, et Protestantium omnium in operibus Justitiae, charitatis, et pietatis reunionem consensus serio et ex animo percipere et sitire possit Imo miranda et laudanda ab intimis visceribus Dei patientia est, quod tam clare, tam repetitis

inculcationibus, tam infinitis argumentis novissimis his saeculis ad officium tam liquidum praestandum homines tardos et male audientes sollicitare ac demum impetere non destitit. Neque congruum est, ut in minutioribus rigide censendis cespitemus. Nam et in antiquis indubitatis oraculis multa sunt, quae bilem et suspicionem movere possint, nisi fidem adhibeamus humilem, simplicem, et sinceram. Sic enim ab Origine Deo complacuit humano more nos alloqui et ad captum nostrum (quatenus humiles et simplices sumus) se et sua sensa promovere et (ut superbi propriis armis confundantur) instrumentis uti debilibus et infirmis quemadmodum olim in propugnaculis Hierichuntinis subruendis. Neque semper Apostoli, neque eruditores Ecclesiae Doctores inter Prophetas fuere: sed et ipsi Prophetae et ab antiquo et denuo pro fanaticis ecstasticis et maniacis ignominiae publicae expositi. Neque ideo minus recipiendus, sed multo magis probandus est Drabicius, quod suam tarditatem, haesitationem, et memoriae labilitatem et lubricitatem ingenue prodit, agnoscit, et deplorat, lapsus etiam quosdam et errores indigitat. Quod autem aliquoties non intellexit an in somnio, an per ecstasin, aut quo alio modo Deus ipsum sit allocutus: idem in eo ipso contigisse videtur, quod olim Apostolo qui proficitur, se non novisse an in corpore an extra corpus in caelum raptus fuerit II. Cor. 12. 2. Quod quaedam nondum impleta videntur, quaedam etiam per humanam negligentiam ad eventum suum non sunt perducta, nihil iis inusitatum videbitur, qui serio perpendunt in promissis Dei maxime solennibus, quot remoriae semper intervenerunt. Ipse Abrahamus cum suis in territoris in exilio, in erga stulis per 400 annos Canaan terram et... expectavere. Ecquid promissum solennius? Nonne ad fidem probandam fame compulsus fuit, solum mutare, ab itinere suscepto destituere etc. Ipse Mosesannon in Populo Dei ad salutem promovendo eatenus falsus fuit Act. 7. 15. (existimavit enim fratres suos intellexisse per manum ipsius Deum dare ipsis salutem, at isti non intellexerunt) et unde per 40 annos vitam egit in monte Midianitico pastoriciam. Nonne spe sua ipsa et populus Israeliticus (paene totus) ob infidelitatem et contumaciam frustratus 40 Annos in Eremo devii errarunt? Equod promissum adhuc solennius? De interminationibus erga Ninivitas et alios nihil opus est quicquam dicam. Hinc etiam intelligere fas est, unde mitiores Caesares diutius tulerit, unde etiam Fridericos molles et socordes, et Racocios obstinatos severius castigavit. Ecquis eorum Prophetas suos tanquam a Deo missos Legatos in sinu suo recepit, et merito honore Viros Dei dignatus est? Mercedem repositum, pretium non solvent. Hoc olim Syro infideli indulsit Deus, alias morem a suis semper postulavit. Perpendere etiam debemus Pauli visionem Act. 27. Si conferamus v. sq. 22, 23, 31, 34, 41, 43, 44. inde elicere possumus veram fidem et diligentiam in omnibus promissis Deum requirere. Eventuum Veritas tanquam nobis divinitus data vaticinia probandi norma, Deut. 18, 22, et Jer. 23, 9. procul dubio sic intelligenda est, nisi conditionem aliquam Deus ipse abdidit et reticuerit, dum Vates suos alii interim argumentis pro suis agnoscit. Intra 40 dierum spatium Ninivitas exitio obruendus esse praedixit Jonas. Evenit aliter, conditio latuit, et prophetae ipsi fuisse ignotam querimoniam ejus indicio est; Paenitentia civium repentina paratam Divinae vindictae tempestatem igneam gemitibus diffilavit, et suspiriis lacrymis extinxit. Condicio non subintellecta, et tempus calculo humano temere et erronee praefinitum fuisse forsitan in causa, quod nonnulli olim Prophetae Θεσπιτοὶ a Populo Iudaico interficerentur. Vos etiam Viri Dei patientiam veram exercete. Dies Domini inhiantibus animis precibus perpetuis sollicitandus et expectandus est. Nosque nostrum etiam sedulo agamus, caetera ipsi rerum Dominatori linquamus. Vos etiam plurimum saluto, Evangelii Christi Minister licet indignissimus.

Joh Beale.

(Coll. p. Whitting.)

CLXXVI

Seniorové Jednoty dobrodincům (anglickým?).

(Z pověťovací listiny Hartmannovy a Cyrillovy — úryvek.)

Z Vratislavě 1657 — v květnu.

Pověřili sice již dříve Komenského sbíráním pomoci, ale když spolupůsobení jeho nestačí na všecku bídu, vysílají dva ze svého sboru, aby prosili o smilování

Commiseramus equidem jam superiore anno nostri curam et Misericordiae vestrae foras pulsandi studium, dilecto Confratri Nostro *Dn. Johanni A. Comenio*, mox ab Excidio Lesnensi, et suarum quoque fortunarum eversione, Amsterdamum concedenti: quia tamen is nihil adhuc (praeterquam Groningae et Amsterdam, quorum Sancta in Sanctorum passionibus compassio benedicta sit, et in memoria apud Dominum) impetrari potuisse significavit: nosque augecentem in dies egestatem nec ferre ipsi nostram, nec oculis sicca spectare nostrorum possumus diutius, emittimus ecce iterum duos istos e Confratribus nostris, Adamum Samuelem Hartmannum, Ecclesiae Lesnensis Polonicae Pastorem, Scholaeque Rectorem, et Paulum Cyrillum ejusdem Scholae Collegam, Ecclesiaeque Cantorem: qui communi jam Nomine Lesnensium cum coeteris aerumnosum Statum Dilectioni Vestrae exponant, commiserationemque et Christianam opem implorent.

L. S.

Johannes de Bukowiec Schlichting
Judex Provincialis Regius
Terrae Wschowensis m. p.

Johannes de Broniewo Broniewsky
M. P. Eccl. Senior Politicus m. p.

Mathias Gloskowsky Camerarius E. S.
Calissiensis m. p.

Martinus Gertichius Ecclesiarum Reformat.
per Majorem Poloniam Superattendens
Lesnensis vero Germanicae misere
dissipatae Pastor m. p.

Johannes Bythnerus Ecclesiarum Christi
Reformatarum per Majorem Poloniam
Superattendens et Karminensis Coetus
Pastor m. p.

Johannes Felinus Ecclesiae Bohemicae
Lesnensis jam dispersae Pastor m. p.

Daniel Epaeatus VDM. et Ecclesiae
Veschoviensis modo dispersae Pastor
m. p.

Nicolaus Gertichius Ecclae Lesnensis
Pastor nostro et reliquorum Fratrum
nomine m. p.

(Coll. vydavatel)

CLXXVII.

Weinheimer Hesenthalerovi

Z Esslingen (ve Virtembersku) 1657 — 5. června.

Děkuje mu za poslanou knihu Komenského »*Methodus linguarum novissima*«, jejíž spisovatele již pokládal za mrtvého. Nesmírná chvála paedagogických snah Komenského. -- Prosí Hesenthalera, aby tyto řádky Komenskému oznámil, snad ho to pohne k uveřejnění děl ostatních, ještě neznámých.

Magno Hesenthalero

Theologo, Philosopho, Oratori, Hi-
storico

celeberrimo,

Professori in Collegio Illustri Sereniss.

Würtenb. Ducis

in alma Tubingensi

longe meritissimo

Dn. ac Amico suo honoratissimo.

Inventum centum boum mactatione dignum, Maxime Hesenthalere, mihi transmisisti: nimirum Comenii redivivi (mortuus enim erat apud me) Linguarum Methodum novissimam. Moravus ille, quos non titulos meretur? Qui adeo paratus ubique ad docendum, ut omnes

sive Scholarum, sive Gymnasiorum Rectores, Gymnasiarchae, Scholarchae, Superattendentes, Episcopi etc. prae illo non satis videantur parati, de ipsius scriptis iudicando. Ego sane de ipso nescio, utrum cupidius ad legendum eum, quam ex eo, si conditionem mutare liceret, ad docendum reducar! Si qua juranti fides, hic vir dono quodam providentiae genitus est, in quo totas vires suas experitur Didactica. Vir, inquam, de quo dubito, an ex ipso tota Didactica vel ipse totus ex Didactica sit confectus! Ita miror in uno Comenio omnes ingeniorum Scholasticorum virtutes, omnia dexterrimorum Informatorum consilia, confluisse. Vellem utique acumen ejus omnis seculorum memoria colat, tantumque de ipso concipiat, quantum et Janua in Theatrum danda, et Linguarum Methodus novissima apud recte sentientes meretur, egoque per ingenii mei paupertatem nec concipere satis, nec eloqui possum! Quot enim sunt in Methodo regulae, tot usus; quot verba, tot flores. Hic nobis certissimus dux ad progrediendum feliciter cum Juventute nostra erit, quem studiosissime mentibus illorum instillari annitar.

Atque utinam affectum hunc meum famulante ore Tuo, per Te Favitorum optime, celebratissimus Comenius resciret! fore sperarem ut reliqua, quae desideramus scripta, literato Orbi communicentur. Illeque me vel amicum, aut virtutum suarum admiratorem perpetuum, intimius admittat. Interim Tu Vale, dulce decus literarum, et sincere Te amantem, redama. Dabam Eslingae Imperiali ad Nicaram 5 Junii 1657.

A. R. D. et Exsc. T.
Officiosiss. et addictiss.

M. Adamus Weinheimerus,
Pastor et Superatt. Eslingensis.

CLXXVIII.

Pell Hartlibovi.

Z Curychu 1657 — 17. července.

Odpověď na list Hartlibův, k němuž byl připojen Figulův ze dne 17. června, obsahující též list Komenského otištěný tuto pod č. CLXII. Reflektuje na ty zprávy a oznamuje, že rozmlouval s dvěma bratrskými kněžími o pádu Lešna, kteří mu dosvědčovali, že se obyvatelstvo před nebezpečenstvím chovalo zcela trpně. Ztráty bibliotek želí, ale rukopisů proti Koperníkovi a Cartesiovi nikoli, nebo v těch věcech Komenského nepokládá za kompetentního, ač Komenský sám lituje té ztráty. Pisatel dal přepsati list Komenského a poslal jej kněžím a professorům Curyšským, kteří si Komenského velmi váží a jistě něco dají. Prosi o adresu Komenského.

Sir

Five days agoe I received from you a letter dated Dantzick 17 Junii, containing a letter from Mr. Comenius dated the 22 of May, wherein he describes the sad state of those Protestants that escaped from Lesna; where hee for his owne part, besides his writings lost in money, bookes and hous-holdstuff above three thousand Reichs-dalers (neere 700 pounds sterling). He had with incredible labour and no small journies gotten the favour of some iberal persons, and hoped perhaps to leave his children 200 pounds apiece, which among so many poore Exiles would have seemed great riches. I heare he is sixty-five yeares old, and it seemes hath nothing left but the clothes on his back. Those papers which have been found in the ashes and rubbish of Lesna since he fled thence, are little worth in comparison of those which he counts irrevocably lost. Everybody that reads his letter will not understand *Unitatis Bibliothecas*, though you and I know he means two libraries belonging to the Bohemian reformed churches which are called *Fratres unitatis*. The burning of those libraries must needs be an inestimable and indeed irreparable losse to them. Some

days agoe I shewed his letter to two Bohemian ministers that were newly come hither; they said that the inhabitants of Lesna had promised one another to abide there and not to remove any of their persons or goods to any safer place; least they should seeme to forsake those that had no meanes to fly. Especially Comenius, whose ecclesiasticall relation obliged him, as their ancienest pastor to stay by his flock in the midst of so many hungry and enrag'd wolves. They did not feare that he would abandone them as long as his bookes and writings were not sent from thence. Thus they have lost both his manuscripts and their owne records etc which might have deserved an exception from their generall resolution of sending nothing out of Lesna.

I should have beene willing to reade over his refutations of the Copernicans and Cartesianes but with that prejudice that I do not beleieve him to be a competent judge of all the differences betweene them and other writers. And therefore of all his papers there is none for whose losse I am lesse sorry; though hee say of them, *me valde dolet: si quidem in iis multum posueram operae et diligentiae.*

I have caused his letter to be fairly written out, and have sent it to the Divines (Pastors et Professores) of Zurich, who esteem him et have introduced his Janua into their higher schools some yeares agoe. I make no question but they will doe something for him. When you heare whither he is gone and what place he resolves to settle in, I pray you give notice of it to.

Your well-known friend and servant, July 17. 57.

CLXXIX.

Komenský Svatošovi (koncept pro seniory).

Z Vratislavě 1657 — 18. srpna.

Dle slibu, který mu dal, prosí ho, aby sběratele laskavě přijal a je i jiným doporučil

Honoratissime amice et in Christo Frater, Domine Joh. Svatosch. Innouit nobis Te miseriae nostrae sensu affectum piam obtulisse promittitudinem consilio Deputatos nostros, quos essemus missuri, non destituendi, modo sufficientibus essent instructi ad obtinendam summae Potestatis gratiam et clementissimum indultum instrumentis. Ecce mittimus in sancto Christi nomine! calamitatum nostrarum majore in dies pressi mole: de quibus ex ipsismet intelligere poteris, aequae ut caeteri dilecti quorum intererit. Fac ita dilecte, participa nobiscum de passionibus Christi, et quantum in Te est, ut alii quoque sancti fratres, sanctorum professi communionem, viscera sua ne avertant a nobis pro Christo miseris, effice. Ita Tibi Christum propitium optamus. Dabamus Vratislaviae, 18 Augusti 1657.*)

Podpis *Vratislavě* připojil Komenský, neboť list jeho je sice konceptem, ale měl odeslán býti jménem Jednoty. Opis vlastní rukou učiněný, z něhož otisk pořízen, je bez podpisu.

(Coll. Dr. Prümers.)

CLXXX.

Komenský Calamovi.

Z Amsterodamu 1657 — 10. září.

Prosí ho, dovolávaje se jména jeho, aby nešťastníkům přispěl; byl ještě před 25 léty slibil, když Komenský v Londýně byl jeho hostem, že Angličané na Jednotu nezapomenou. Nyní tedy, když krutá válka Bratry v největší nouzi uvrhla, prosí jich, aby pomohli. Pisatel sám je sice opatřen, i sám se dosti už přičiňoval ve prospěch svých spoluvěrců, ale když to nestačí, usnesli se jeho spolubratři, že vyšlou ze sebe dva muže, Adama Samuele Hartmanna a Pavla Cyrilla, jež tímto listem adressátovi co nejvtejeji doporučí a zároveň ho prosí, bude-li třeba, aby u mocných lidí jménem skličných a němých Bratrů a ve prospěch jejich mluvil.

Admodum Reverende Domine, Fautor et in Christo Frater observande.

Ipsum nomen Tuum et agnomen, quod sorte divina Tibi obtigit, admonere Te videtur officii, ad quod Te in Domo sua constituit Providentia Dei: ad evocandum Mundo, eripiendumque exitii aeterni calamitatibus illos quos gratiae ac salutis aeternae adscripsit aeterna misericordia. Sed et ad subveniendum illis, qui evocati Mundo Mundi perferunt odia et calamitates. Quorum in numero nos esse Bohemicae Ecclesiae per gentes dispersas reliquias, non ignoras Domine Tu: apud quem Anno 1642, Maji 2. congregatis in Domo Tua fratribus circiter 30 (quorum forte plerique adhuc manent, tametsi quidam obdormierint) cum Reverendo fratre Domino Duraco admissus, et benigne auditus, verba feci. Responsum tum fuit ore Tuo ipsarum rerum difficultates ipsumque tunc apud Vos tam ambiguum rerum statum nihil consilii certe permittere memorem tamen nostri fore. Nec dubito Vobis serium fuisse propositum communicandi nobiscum passionibus Christi. Verum enimvero quia me a Vobis digresso res Vestrae magis magisque difficultatibus intrincabantur, tandemque atrox exarsit bellum, revocare in memoriam promissa nec licuit nec libuit. Sicuti nec postea tranquillitatis per misericordiam Dei apud vos rebus: quum nostrorum numerus decresceret, evocatis ad requiem aliis post alios: caeteris vero exilii miseriae tolerare, aut alias remedia quaerere adsuets. At nunc calamitates agminatim redierunt, exilii nostri per Poloniam sedibus turbatis, nobisque novo (et quidem priori longe tristiore) exilio mactatis. Neque hoc solum, sed et illis ipsis, qui nos hospitio exceperant, et apud se fovebant, confratribus nostris Polonis, nonnullis crudeliter trucidatis, aliis vero nobiscum fuga salutem quaerendo per vicinas provincias dispergi coactis, ut invitissimi denuo ad misericordiae Vestrae pulsandas fores accedamus. Ego quidem jam ante annum in Bataviam secedendo (vocante me huc quem Deus studiis meis post scientissimi sui Patris obitum excitaverat Patronum) requisitus ab illis primo fui, pro communi miserorum sorte levanda auxilii circumspectare aliquid. Quod quomodo fieri posset, pertentabam quidem: sed quia nullo notabili successu ita hic rem geri animadverterunt, quibus ex officio publici cura incumbit, submiserunt hos duos fratres, Adam S. H. Ecclesiae Polonicae Lesnensis Pastorem, et Paulum Cyrillum Scholae ibidem Collegam ad Vos quoque; jam tandem per vos ego et per illos totam illam Polonia ejectorum Confratrum

turbam Tuac et per Te aliorum Confratrum pietati commendo, sancti Fratres. Tibi tamen ante alios. Cui quia Deus mentem dedit perspicacem, cognosce quid velimus. Quia linguam dedit eruditorum (tanquam stylum seu calamum scribae prompti) prome illam ad loquendum pro nobis mutis, tum ad Dnos. Vestros si opus est tum ad Confratres, si exorari opus habent, quo Tecum una fiant ut oculi nobis caecis et ut pedes nobis claudis (Job. 29. 15.). Et firmabuntur super Vos oculi Dei, splendescetque ut aurora in majus semper pax Vestra. Fient enim a tot miseris per Vos refocillatis, non tantum gratiae Deo Vestri causa, sed et ardentes pro effundenda in Vos misericordia et benedictione preces. Audite ergo nos, ut nos et Vos audiat Deus!

Dabam Amsterdami 10. Septembris 1657.

Rt. T.

observantissimus in Deo
J. A. C.

Admodum Reverendo et cl. Viro
Domino Edmundo Calamo
Theologo sincerissimo, fratri, fautori colendissimo

(Coll. Dr. Prümers.)

CLXXXI.

[Pell Hartlibovi.]

Z Curychu 1657. — 2./12. října.

Dostalo se mu ještě dalšího listu Komenského, jehož Bránu otiskli nedávno dle exempláře, jež Hartlib daroval Stockarovi. Navštívil ho známý krajan. O mechanickém spise francouzského inženýra, který spis Pell pro Hartliba dal přepsati, ale neměl ještě kdy srovnati jej s originálem.

Sir

I wrote not to you since Septem. 10. But I have received letters from you with copies of Latine letters as that ad excelsos et praepotentes etc. and the last weeke those from Comenius; whose Janua is very lately printed with copperplates at Schaffhausen according to the copy which you gave Mr. Stockar, as the Rector acknowledgeth in his Epistle Dedicatory to him. I hope he hath sent you a copy, else I should write out at least that part of the epistle that mentions you.

Mr. Hainhofer with two of the Earle of Bedford's sonnes (Francis and William) were heere a weeke agoe. They went away within 3 hours after I heard of their being heere, so that I saw none of them.

I have by me the Propositions of a French Engineer who will out-doe all the water engines that ever were made. I have a copy written out for you, but have not now time to reade it over and correct the writers faults. So that I must defer the sending it till the next six weeks. In the meane time I commend you and yours to the all-sufficient Remaine Your faithful servant —

Zurich, Octob. 2. 12. I pray you let this inclosed be sent away with speed and care.

(Coll. vydavatel.)

CLXXXII.

Komenský Hartlibovi.

Z Amsterodamu 1657 — 10. října.

Válka švédská, do níž vyhnanci se nadáli osvobození, jen ještě zhoršila jejich osud. Zvyklí jsouce trpěti, vidí v tom pokutu za své hříchy, nebo Bůh svoje soudy počíná od svého domu. Poslové Jednoty mu vyloží velikou bídu církví zničených. Poručil je sice Svatošovi, jenž sám osvědčil ochotu jim pomáhati; kdyby však nebylo mu možno pomoci, nebo kdyby adresát svojí vážností více zmohl, prosí ho, aby se poslovů Jednoty ujal. Ostatek vyloží mu sami.

Nobilissime amice, Domine Hartlibi.

Jam tandem extrema compulsi necessitate ad Vestram quoque confugiunt misericordiam miserrimi e Polonia ejecti Confratres, cum dispersissimis Ecclesiarum suarum reliquiis. Eheu infelicem belli Svecici exitum! Levamen sperabamus a jugo Antichristianae tyrannidis et ecce profundius in laqueos incidimus! eheu! Non Christianum tamen fuerit proprias in alios rejicere culpas. Quocumque animo Cosaci, Mosci, Sveci, Transylvanus denique, Polonis bellum intulerint (quisque actionum suarum rationes reddet Deo) nos tamen peccatis nostris provocatam Domini portamus iram: qui cum sit justus orbis terrarum iudex, a Domo sua inchoare solet judicium. Audire libeat hos nostros, cognoscas miserrimum Ecclesiarum nostrarum (quid dixi Ecclesiarum? nulla superest, rudera tantum) statum: atque si pium cor tuum commiseratio tanget, eos consilio ne destitue. Habent secum instrumenta quibus nostri misericordiae vestrae foras pulsan, eorumque communi nomine hi delegati sui pulsabunt: sine consilio tamen et cooperatione Vestra vix poterunt, novi in Orbe vestro hospites, omnium circumstantiarum ignari. Ego quidem qua negotiorum mole obrui solet Tua omnibus serviendi promittitudo non ignarus, parcereque Tibi volens (eo quoque respectu quod materia haec minus grata accidere solet) Domini Svatoschii Maldonensis Medici opem eos potissimum requirere jussi, praetentatam a me jam ante, ab illo autem promissam, ut de illius in miseros sympatriotas commiseratione, indeque sequuturo zelo et fida cooperatione, nullum mihi sit dubium. Si quid tamen humanitus accidisset ut ille non possit, aut non possit tantum quantum Te autoritate pollentem posse confido: rogo per amorem Christi ne deesse velis. Et quia Te quoque hic non fore Tui dissimilem spero, nihil amplius addo ne diffidere videar. Rogabo potius Deum, ut Vos omnes consilii et sapientiae spiritu impleat: eos autem qui miseris succurrere possunt, commiserationis spiritu. Reliqua narrabunt ipsimet. Vale, vige, vive Deo et iis qui Dei sunt!

Ansterdami 10. Octobris 1657.

Tuus in Domino

confrater
J. C.

Pozoruhodné je vystřízlivění, jevíci se ve skepsi pisatelově k opravdovým pohnutkám boje u všech stran.

(Col. Dr. Prümers.)

CLXXXIII.

Pell Hartlibovi.

Z Curychu 1657 — 23. října.

Dostalo se mu výtisku nové Janue od Stockara, i napsal mu adresu Komenského, aby podruhé nepsali, jak stojí v předmluvě ku Bráně, že nevěděli, kam se ku Komenskému obrátiti. Poznámky o korespondenci a pozdě došlých listech.

Sir

My last to you was dated Octob. 9. 19. The next day I received a letter from Mr. Stockar, and a copy of his Comenii Janua, in octavo with 17 copper plates. In my answer to him I told him how he might direct letters to Comenius; that if he or any of his acquaintance had a minde to write to him they might not say as in the preface to this edition, Nos ignoravimus cujus ope aut qua via literas ad eum (Comenium) perscriberemus.

Octob. 12. I received yours dated Septem. 25 wherein you told me that you had not then heard whether the second copy of Medniansky's discourse were come to my hands. Whereby I perceived that you had not then received mine of Aug. 28. I therefore differred my answer one weeke, in hope that in your next I should heare that mine was come to you. But the last poste brought me nothing at all out of England, contrary to my hopes of receiving 3 letters, from M. H., from yourself; and from my wife. To whom I pray you convey this inclosed. I hope your next will tell me that you have received mine of Aug. 28 and Sep. 10.

Your well-known servant. Octob. 23.

(Coll. E. Salmon.)

CLXXXIV.

Schaum Komenskému.

Z Makovice 1657 — 27. října.

Posílá obšírné vyličení výpravy Jiřího Rákóczi, jak opustil Krakov a potom v neblahém postavení od Tatarův byv napaden, většiny vojska pozbyl v zajetí tatarském. Hlavní toho příčinou bylo, že Dánové napadli kraje švédské. A v tom právě Hollandané prý měli ruce. Z toho však se Sedmihradčané i mnohému přiučili. Nebyli na odchodu náležitě připraveni. Poláci se s Rakušany již poněkud rozhněvali pro Krakov, ježž tito obsadili. — Kníže Rákóczi již se uzdravil, vojsko jeho domácí je silné, zvláště najaté, jež se této války velmi málo účastnilo, tak že mohou i přejíti v offensivu. Jen kdyby z Hollandska pticházely lepší zprávy! Kéž by Bůh mužům dílo jeho konajícím pomohl k vítězství proti lidské zlobě a ctižádosti. Prosí ho, aby zůstali ve spojení, aby mu i nadále mohl sdělovati zprávy politické na povzbuzení své vlastní horlivosti.

Quid in hac rerum mutatione scribam aut non scribam, vix scio, cum optime norim publica nostra satis ad vos perlata esse et casum nostrum procul dubio augmento majore, quam revera fuit, coloratum. Quem tamen ut vos bene sperare pergatis sic describam, uti revera est. Interim desideratissime rogo, ne me sinistra suspicio feriat, quod per tam

vastum spatium nullum vestigium signumque dederim, quo vobis vel mea servitia confir-
massem, vel vestrum affectum huc in me porro derivassem. Origo impeditenti fuit per-
iculosa via, latronibus et hostibus sic obsessa, ut omnes nostrae literae interceptae fuerint,
quascunque misimus et tandem mansio mea Cracoviae diu sustinens obsidionem. Nam
e mea residentia revocabar a Dno in castra, sed ultra Cracoviam penetrare non potui cum
incommodo Heri et detrimento quodam tenuis boni publici. Fortassis ibi existens tanquam
Olitor saepe opportuna loquutus fuisssem. Expertus autem est status Cracoviensis, quod mea
exigua praesentia et in rebus dubiis mediatio communi bono profuerit. Felicium armorum
nobis initium fuit, quamvis statim in limine non sine errore fuerimus, tam fundamentum
non bene faciendo domi in exercitu forisque, quam faciendo et omitendo multa. Successus
non infelix, quoad nobiscum erant praecipui foederati. Exitus tamen tristis, quia desere-
bamur ab anima rei, quod nos fregit, reliquosque socios. Sveci autem bello Danico advocati,
nos solos relinquebant, quod nec facere debuissent, nec pos(sum) eorum discessum parvi
facere. Sed utrinque diffidentia multum contulit, quam hostis in succum et sanguinem
vertit et magis auxit. Arte nempe providissima dividebat nos, ut ille imperaret, agnoscens
foederatos nostros in praesidio Cracoviensi pro amicis, nos solos pro hostibus. Quod adeo
artificiose peregit, ut sapientissimus quisvis diceret, fuisse inter hostes et foederatos nostros
collusionem. Foederatis autem illa non adeo displicebat amicitia, quae nos contra pungebat
et exercitum penes Herum et imperatorem nostrum plene obstupescit, undique hostibus
cinctum: in Dacia habentem grassantes Polonos, a tergo Austriacos, ab utroque latere
Lithvanos, et Tartaros ut undique obsepto deformiter pacem oblatam acceptare in rem
fuerit. Qua acceptata nos Cracoviam evacuare jubebamur, nulla alia necessitate, quam
mandato et iussu principis. Quae amissio nostra Suecos ad totalem quoque traditionem
urbis adegit. Sic nunc Cracoviam tenent Austriaci, praesidio imposito trium millium,
imperatore Keisersteinio mareschalco post acerbas contentiones suo praesidio tenente
arcem. Quod primum fomentum est acerborum odiorum inter Polonos et Austriacos
tempore iam in horrendam flammam erupturum. Sed nobis nova illa pax atrox fuit.
Reconciliati amici securos nos pacis et fatigatos immensis itineribus duxerunt in ipsas
fauces Tartarorum, cladis nostrae quasi spectatores in sinu gaudentes. Cosaci et Valachi
socii nostri videntes nostram confusionem, quod nostri decertare nolentes in solam pacem
inclinarent, iniquissimi etiam, pridie pacificationis a nobis discesserunt, domum profici-
scentes. Sic undique nudatis nobis, nulla beatitudo esse videbatur, nisi in pace. Sed princeps
relicto exercitu post pacificationem nihil horum suspicans tardiore gradu incedente desi-
derio principatus levi equitatu Transylvaniam petebat compendiosiore via cum praecipuis
regni proceribus. Nisi hoc fecisset, Tartaris factus fuisset praeda. Interim Tartari incidentes
in nostrum exercitum conflictabantur nobiscum per biddum, amissis multis ex suis, exer-
citusque tandem nostrum magis caeperunt, quam profligarunt. Capti sunt praecipui duces
nostri, quos inter et illustriss. D. Kemeny captus et flos quoque selectioris militiae. Multi
evaserunt, plures iam capti aufugerunt, nonnulli etiam in captivitate strenui fortiter ceci-
derunt. Inperscrutabile est consilium dei, quod nobis causas occultat, ut supinis oculis,
aciem Vultus in caelum figamus et discamus, quod non eodem stent perpetuo bona causa
et felix exitus. Hoc triste, quod pernicioso, (quae) ruere et praecipitare videbamus, stabili-
verimus et dederimus potentiam in caput nostrum. Stupeo, dum Heri probissimas angelicas
intentiones eo exitu flexas esse in talem exitum considero. Sed profunda dei consilia quis
scrutabit? Forte casus noster multorum ruina erit, qui perstitissent, nisi nos cecidissemus,
imo et nos profecto perissemus, nisi periissemus(?). Nocumenta illa dabunt nobis docu-
menta. Auguror et experiemini, quod non falso, multos, qui se huic negotio tam temere
immiscuere, nunquam in vita sua visuros pacem. Felices erunt, si sui non videbunt exstirpa-
tionem. Salva et quieta est nostra Dacia. Redemptio captivorum jam facta est, aut brevi
fiet. Nam noster legatus jam ad chamum profectus est. Princeps est incolumis post gravem
morbum. Flos militiae domesticae integerrimus est. Nullos vero eduximus olim, nisi nobili-
tatem evocatam cum paucis stipendiariis. Selectissimos vero eduximus reliquimus pro defen-
sione, qui integri sunt omnes, et cum robore militiae nostrae fortissimi liberi Heidones seu
Sabbattarii. Sic habemus salvam et integram militiam nostram pro defensione nostri et
justum simul exercitum ad offensionem, si quam vertere volupe erit.

Utinam nostrum hiatum fulcirent vestri occidentales et nos prospera audiremus de vestris conatibus, erecturis nos in spem novam. Sed quam immitis storge est nunc in vestris Batavis non solum manum communi operi non admoventibus, sed impredientibus etiam. Quam grave erit sentire tardam dei ultionem, quod vestra causa tam largus sanguis Christianus sorbeatur, et gemitus captivorum nostrorum dei tribunal contra vos fatiget. Vestrates vero praecipue excitasse Danum, constanter ajunt omnes; ob cujus motum Sveciae rex a nobis se divellere fuit coactus, nosque eius dimissione cecidimus. Ubi nunc zelus ille vester? O deus da bonam mentem, ne ambitio humana et districta invidia tua opera infringat, se deam faciens, ponentem providentiae tuae terminos, quasi hominibus fas sit reges et principes Christianorum zelo peravidos in bilance tenere, ne vincant et crescant, quantumcunque pro gloria dei agunt. Scilicet haec est humana sapientia, qua Sathan sufflammat ecclesiae et gloriae dei cursum. Metus ille injustus est, quo alieno incremento meam ruinam metuo. Sed de his nunc satis. Jungamus adhuc dexteram Vir Magne, quoad vivimus, et sim ego tam beatus ut ex illis adhuc locis fruar conversatione tua. Emolumento erit nostro zelo, si a vobis informabimur de vicinorum vobis regum progressu, conatu et intentione, gaudio et firmamento, si audiemus nos tandem aliquando excitari quoque.

List tento poslal Komenský Hartlíbovi bezpochyby zároveň s listem zde otištěným v č. CLXXXII. Úvodní slova Komenského při tom zněla: *Ecce atd.*

(Coll. vydavatel.)

CLXXXV.

Schaum Komenskému.

Z Makovic 1657 — 30. listopadu.

Doplňky předešlé zprávy o ztrátách knížete Rákócziho v Polště. Do zajetí tatarského je uvedl věrolomný kníže Sapieha Ale při všech těch nehodách bylo by vše už zase napraveno, jen kdyby Porta nebyla vystoupila nepřátelsky. Poslalaf posla nikoli knížeti, ale stavům, že Rákóczi je vlády zbaven, a neuposlechnou-li, že je pfinutí vezír a paša s náležitým vojskem. Poněvadž se protiviti nemohli, ustanoven byl za správce země v nepřítomnosti knížete Frant. Rédey, muž Rákócziho oddaný, při čemž zákonitá vláda knížeti zůstala, jenž činí také pokusy, aby se smířil s Turky. I Valaši i Kozáci jsou věrni a jednají v zájmu knížete, Poláci však brojí proti němu a slibují, že se Portě poddají, odstraní-li Rákócziho; Porta pak je v rukách katolické Ligy, i Karel skotský poslal k ní vyslance přímo přes Sedmíhradsko.

Šifrovaná douška: Bez Boží pomoci podlehne kníže Rákóczi, se všech stran zradou obklíčený, přemoci rakouské, a padne-li kníže, Sedmíhradsko přijde v ruce Habsburkův. S tím bude konec svobody náboženské i politické. A přece je Sedmíhradsko srdcem evangelikův v Evropě; proto ať se protektor a král francouzský zasadí u Porty o Rákócziho; kníže se za to svým časem slavnostně poděkuje. — Kéž Bůh odpustí Dánům i Holanďanům.

Intra mensem proxime praeteritum, bis investigavi literis meis lares vestros, et quam procul illi a Nobis distent, etiam ultra Mare eos quaerere non destiti. Utinam pervenissent, quamvis priores laetiora tulerint, posteriores tristiora: inde tamen sat luculenter rerum nostrarum status patesceret. Sic sane est (ut repetam) quemadmodum ipsi auguramini, arma nostra per Sarmatiae Territoria infelici exitu dedecorata sunt: aut quia bonam causam male egimus, aut proditio occulta, quam nostra initio animadvertere non potuit Providentia, praecipitavit Nos: aut occulta Dei judicia nos sorti eorum adicere voluerunt, qui zelo extirpandae Idololatriae accensi, plerumque victima fiunt impiorum. Adeo enim tritum est in operibus Dei mirandis, ut quotiescunque pugnat Bestia, toties vincat sanctos Dei. Pervagantibus enim armis nostris Sarmatiae solum, quasi Coelitus data consternatione ab omnibus angulis hostes evomebantur. Quorum pars cum Sveciae

*

Regem a nobis avelleret, rem nobiscum non communicantem, quid in ejus discessu facto opus esset, soli relinquebamur, vix hostibus tot pares, aliis nos circumstantibus, aliis nos supervenientibus, aliis in Daciae oris grassantibus. Quos tamen superare potuissimus, si in Exercitu nostro fuisset Concordia. Sed cum milites, qui plerique omnes non conducti erant, sed evocati, praeda onusti, itineribus fatigati desiderio in Patriae fumum ferrentur uno ore, etiam cum ignominia pacem poscebant, hoste in fronte expedito, cura armorum procul abjecta. — Generosiores erant nostris Confoederati, aut socii, sed cum nostrorum viderent segnitiam, metuentes ne juncti hostibus, arma contra se expedirent, a nobis vel inviti abcesserunt, tum Cosaci, tum Walachi, tum Moldavi. Nostri enim in rebellionem projecti, Principi aciem ordinanti, obedire nolebant, proditione sic conspicua. Proinde ex hac necessitate ad Pacis negotium cum Polonis ventum est, et conclusum sine dubio, cum aeterno nominis nostri opprobrio. Pace facta, ut primum documentum darent perfidiae Poloni, dederunt nostris Commissarium Dn. Sapieham, Lithuanum; qui Divini et humani juris oblitus, nostros inermes, securos et fideles in ipsas fauces Tartarorum duxit. Qui strenue per bidentium pugnantes sine Duce, sine Rectore, ordine confuso, ultra 4000 Tartarorum straverunt, tantisper donec amissis multis quoque ex suis, ipsi in praedam omnes cesserunt Tartaris, inaudito et stupendo casu. Sic tunc Exercitus noster totus ac totus magis captus quam profligatus fuit et adhuc in captivitate gemitiscit. Generalis Dux noster Kemeny etiam ab inferioribus inaudito more, cum omnia salva essent adhuc, ipse in Persona contendebat ad Chamum, relicto intra vallorum septa Exercitu, ad media quasi conveniendi cum Tartaris inveniendia, sed simulac Castris suis excesserat, seu per condictionem, ut multi volunt, quorum judicium refellere nolo, seu invitatus captus fuit a Tartaris. Eandem sortem expertus fuisset Princeps, nisi compenditiorum via cum selectioribus Regni sui Proceribus Daciam suam variis motibus distractam petiisset. Redux factus Princeps, in desperationem incidit morbum, seu curis et ignominiosis pactis contractum, seu insueta fatigatione accessitum. Qui tamen medicorum cura restitutus, mox revaluit. Sanus, indixit comitia, hunc in finem, ut in iis redemptio captivorum concluderetur. Sed rem probe deliberatam et jam confectam, perturbavit adventus Legati Turcici, qui missus, venit ad Status, non ad Principem, insolito more, poscens, ut accusatus Princeps, reusque Criminis laesae Majestatis, hoc ipso statim momento, cum Filio innoxio, et Familia tota Principatu privaretur, et ni Status obedire vellent, stare cum Exercitu Vezirum cumque aliis Siliistriae Bassam, a parte altera Tartaros, in pulverem abrasuros Transylvaniam. Status inermes et nudati, a Principe Consilium Expetentes, post varias controversias ab ipso Principe impetrarunt, ut Administratorem Principatus in absentia Principis constitutum Dn. Francis. Redej, virum honestum, et rebus Principis impense faventem, in administratione Principatus confirmarent: gratificando quodamtenus Portae, tantisper, dum Princeps Portam denulceret, et eam sibi reconciliaret. Quod factum est. Regimen tamen et dignitas manet penes legitimum Principem, cui omnis militia denuo novum Sacramentum persolvit, omnesque Cives denuo jurarunt, et omnes arcus et munimenta illi aperta sunt, et obediunt. Interim administrator cum Lacrymis deprecatus est onus, misso Legato ad Portam. Sic Proceres duos quoque expederunt Legatos, pro concilianda cum Principe Porta. Miram etiam Constantiam nobis praestat Constantinus Walachiae Transalpinus Palatinus; qui vitam et omnia profundere paratus est pro Principe. Ille per Legatos et Portam et nostros Proceres rogat et minatur illius desertionem, si quid aspere in Principem statuere perget; his extremam devastationem, si Dominum deserent, etiamsi cum Terrae suae excidio fieri debeat, si potentia sua hoc officere nequibit. Scripserunt et Cosaci ad Portam Literas affectibus plenas, protestantes coram Deo et Monarchis Orbis, se non in culpa fore, se Portam impetere cogentur inimica manu, ob laesum injuste a Porta Principem. Monent itaque ut status Principis integer relinquatur. Portam exacerbavit recens Legatus Polonicus Jaskulsky, qui Regnum Poloniae tributarium Portae obligavit si dejecturus erit Principem. Quam fidem Poloni sic Portae servabunt, prout aliis servant. Fraudem tamen Portae nemo aperit, quam tota Liga Catholica magnis promissis ubique captat. Carolus Rex Scotiae expedit Legatum quoque ad Portam, nostram Transylvaniam his confusis motibus libere transeuntem. Quid ibi acturus sit nobis non constat. Haec est facies rerum nostrarum ex qua excell. Tua cognoscere poterit, positos nos esse inter sacrum et saxum. V(ale).

[Tajným písmem bylo listu tomuto přiloženo:]

Nisi Deus desuper auxilio adfuerit nobis actum erit de Principe et de tota Transylvania, quae in praedam cedit Domui Austriacae. Proditio est circa Principem ubique, potissimum hanc fabulam agit Dux captivus Kemeny apud Tartaros qui Portam itidem sic stimulat, homo ingrattissimus, qui cum Turca et Austriacis diu collusit et adhuc colludit. Sed haec cuncta aget cum interitu Transylvaniae. Praecipitata enim linea Racociana, Marmorussia, Sakmaria, Tokainum, et principiores Hungariae superioris partes, devenient eo ipso momento ad domum Austriacam, vi pactorum. Quantum potentiae tunc accrescet hostibus praesertim si etiam a nobis deficiet Moldavia Walachiaque. Proinde misera et nuda Transylvania quasi per somnium tota ac tota deveniet in manus Austriacorum. Heu quantum robur illis accedet, vergens in extirpationem omnis Libertatis tam spiritualis quam Politicae. Cor est Transylvania nostra Evangelici status per Europam: quomodo saepe ingentes persecutiones aversae sunt a Cervicibus piorum in Polonia, Russia, et Hungaria etc. Agite per viscera misericordiae; agite per proprium vestrum bonum, ut se Principes Orbis interponant pro Principe nostro apud Portam: praesertim Angliae Protector — et Galliae Rex, si ordines Hollandiae permoveri non possent. Agite hoc etiam non rogati, quod certo suo tempore aut gratias aget solenniter Princeps. Nunc impossibile est expedire ad vos Legatos aut Literas, quia circumsepti sumus. Ne deserite Nos, nisi deseri velitis ipsi. Vestra causa agitur dum nostra maxime agitur. Si cadet Princeps, cuncta cum eo Religio cadet in Transylvania et Hungaria; cum factiosi omnes, praesertim primarius Dux in Corde Papismum gestent, et Austriacorum sint mancipia. Praestet se virum Protector, et miserorum sit protector agatque cum Porta: quod omnes Lauros ejus supereminabit si nobis suam operam locabit, jamjam pereuntibus. Deus ignoscat illis, qui causa sunt mali nostri, Dano et qui cum stimularunt, uti Mundus credit, Batavis. V(ale).

Na tento list jest odpověď list, otištěný Szilágyim Okmánytár 1 etc. 1874 p. 616, pak u Patery č. CLXXXIII.

(Coll. vydavatel)

CLXXXVI.

Komenský Hartlibovi.

Z Amsterodamu 1657 — 14. prosince.

Při příležitosti zasláné památky na zesnulého Junga obrací se ku poznámce Hartlibově, že se mu nedostalo Geera, a vykládá, jak se přičiňoval dříve i loni, aby ptiměl ho k uveřejnění prací, jež by velmi byly prospívaly ku vzdělání filosofie. Byl však to muž mrzutý a sobě nedávající. Avšak i kdyby byl dostal podporu a vše byl uveřejnil, veřejné dobro by z toho málo prospěchu bylo mělo, neboť vše bylo kouskováno, beze světla celkového. Proto také jediné jeho úplné dílo za nedlouho bezpochyby upadne v zapomnutí.

Memoriam Jungianam legi pietatemque amicorum in defunctum laudo, qui eam sic concinnarunt ut non cum tot inchoatis operibus, nullo perfecto, memoria quoque tot conaminum interiret. Ceterum quod addis, si ille nactus fuisset aliquem D. de Geer non interitura fuisse, de eo est cur dubitem. Aderam N. Viro (a vobis digressus a^o. 1642 aliquot dies, anno autem praeterito aliquot horas) nihil non tentans, ut eum ad suorum perfectionem et editionem permoverem. Offerebatur illi ex Svecia etiam, me commendante, lautissima provisio, si relicta Hamburgi functione, seu in Sveciam seu in Pomeraniam secedere, et philosophiae excolendae, totque bene cogitatis et praedelineatis operibus absolvendis, vacare voluisset. Recusavit et oblata sprexit omnia, ut

accusandus fuerit aut morositatis aut sui diffidentiae, reliquendusque tandem ipsi sibi. Sed etsi nactus fuisset secessum sub Maecenatum favore, peregissetque inchoata omnia, quid tamen tantopere ad rerum emendationem ea contulissent, ego quidem nondum videre possum. Non quod nesciam acuendis ingeniis Philosophicis ista ejus accuratissima meditata pulchrum habitura fuisse usum, sed quod ad rerum in publico emendandum statum vim non habitura fuisse, certus sum, idque exeo, quod frustillata erant omnia et partialia, universale lumen non inferentia. Hinc est, quod etiam quae perfecisse videtur, ut *Logicam Hamburgensem* (quam sic appellavit) exigui videantur usus paucorumque applausum, nedum admirationem inveniunt, et forte aeque ut alia quae imperfecta reliquit in silentium redibunt. Haec ego liberius, ita Te occasione dante, non ulla invidia (amabam enim virum, et vehementer optassem omnia ejus fuissent absoluta) sed ut in rei veritate sentio pro candore meo quem nosti: Fieri potest ut iudicio errem, loqui tamen aliter quam sentio non possum.

Ač v celku je soud ten přísný, není nespravedlivý; jednotlivě však zvláště práce přirodozpytné získaly Jungovi mnoho uznání a v novější době i náležité ocenění historické, k němuž podnět dal muž významu vynikajícího, sám Goethe.

(Coll. vydavatel.)

CLXXXVII.

[Komenský Hartlibovi.]

(Z latiny přelož. do angličtiny.)

Reflexe o politickém postavení se zjevnou antipathií proti Rakousku. Jinak se koji naději, že práci Duryiově Pán požehná a že křesťany přivede v jednotu víry. Syllogismus Or. t. pr. poslal i Rákóczimu i králi Švédskému. — Nové zprávy, zvláště o loďstvu, o poměrech Švédska a Hollandska se napravujících, o úspěších Španělských, o porážce Švédské. Lillio Ephemerides. Komenským vydaný spis »Lux in tenebris« jen v tom podává pravdu, co píše o Turcích.

I Mourne for the distress of the Dane, and the miscarriage of the Dutch, for they are Protestants and neighbours; but what good could we expect from their high thoughts? To the Dutch I was half reconciled for their fair carriage in the affair of Munster. The Swede keeps the old garbe of a terrible comet, a skipping leopard. If Brandenburg has the will and power to reconcile the Swede and Pole, and to keep them both and himself at a distance from the Austrian, then we may hope to see the leviathan entangled by the lime-twigs of our viscus occidentalis. I am full of hopes, that the Lord, by mr. Drury's solicitations, and his other depths of wisdom and goodness, will beat us off from our shallow and narrow factions, to unite in charity and purity; that the idolaters may not so justly boast of their unity in deformity, and deride us as a very rope of sand. I am persuaded, that his highness hath a large glimpse into the best rule of settling

reformed religion, to give a due liberty in speculations and notions, which men must not take up or alter upon human authority, and to require sanctity in all that have publique authority and publick reward; to beare with errants, and sweeten their walks into the paths and chambers of truth. In my last I sent you a copy of *Syllogismus orbis terrarum practicus*, which hath been sent both to the king of Sweden and the prince of Transylvania. The malignants here give out, that the Swedes were beaten out of Fuenen. Our whole fleet, with the admiral and vice-admiral de Ruyter, are arrived safely; they have gotten about some 20 sugar-prizes from the Portugal. I have told you already, that the differences between Sweden and this state, about the Swedish resident in the Hague, is taken up; they have again audience both ways. I read Lillie's *Ephemerides*; he agreeth with *Lux in tenebris* only about the Turk; he doth not prognosticate very good news to us. It is said here, that the lord protector shall be king with the first parliament. The retaking of Mardyke by the Spaniards. and the killing of the pretended duke of York, is a mere fable. There is good hopes we shall agree with you about the treaty of marine-affairs.

List tento má jen nadpis »politická zpráva« ve velké sbírce listin sekretáře Cromwellova; ale pisatele je snadno uhodnout, i adressát bude sotva kdo jiný, než naznačen.

CLXXXVIII.

Komenský Hartlibovi.

Z Amsterdamu 1657 — 28. prosince.

Posílá mu list Schaumův, aby měl účast na neštěstí a dal i jiným přečísti.

Ecce mitto Schaumii epistolam tandem post tam longa silentia redditam. Lege et commiseresce! Sed et legendam aliis da, ut commiseratione quoque tangantur.

List zmíněný tuto datován jest dne 27. října 1657 a otištěn v této sbírce v č. CLXXXIV.

(Coll. vydavatel)

CLXXXIX.

[J. Docemius] Komenskému.

[Z Berlína] 1657 — v prosinci.]

Chvála děl Komenského.

»Seine Opera werden von den Gelehrten dieser Orthen hoch gerühmet, und dermassen vor die Jugend nützlich befunden, dass daran durch Menschliche Vernunft nichts zu verbessern.«

CXC.

Komenský Hartlibovi.

Z Amsterdamu 1658 — v březnu.

Válka švédská znovu ožívající jistě bude již zakončením nepokojův. Jansenisté velmi se zajímají o »*Lux in tenebris*«. Pozvání Hartlibovo do Irska by Bratři přijali, kdyby nechovali naděje v návrat domů. Jinak se všech stran přicházejí zprávy příznivé, že Bůh v svém díle pokračuje; i z Francie tomu tak jest, ba i Drabík sám psal nedávno. Ano i divy se dějí, tak zvláštní příhodu v Dánsku pisatel, jak se zdá, s úplnou věrou vypráví. Kometě se divil sám král Švédský a pravil, že je buď bičem na něho nebo znamená, že král Švédský je bičem svých nepřátel.

Summa eorum quae hodie communicanda habemus est, Fulmina Septentrionis fragore terribili vicina sibi sternere potenter novoque bello impositura speramus finem. Qua de re tumultuarii quidem adhuc solum advolant rumores (Svecis in opere progredientibus, neque adhuc de se quicquam ad suos Hamburgum renuntiantibus) quos fugitivi spargunt, de re tamen ipsa nemo dubitat amplius. Hiemis rigorem inauditum accusant, undique (:Vidi enim Hamburgo scriptum, Dei esse Opus, illius Dei, qui Mosi cum populo suo viam per Mare paraturus, innmisit ventum acutum, mareque dissecuit; nunc autem inmisso vento mare constrinxit et construxit pontes) sed apud nos hodie dissolvi incipit. Lucis in Tenebris (quae in Gallia bene operatur) Jansenistae plura pescunt exemplaria, cum appendicibus quisque. Quod attinet invitationem exulum Gentis nostrae in Hiberniam, ego quidem a meis dispersis nondum in hoc puncto responsum habeo. et quid sit facile intelligo, nempe, spes recollectionis in Patria, quam plerique pertinaciter sovent, et in his (ut verum fatear) ego quoque. Quicquid enim ajunt, qui Lucem in Tenebris vocant in dubium, non intelligere videntur Judicia Dei; ego tamen cum nemine contendam: ipse Revelator Commentarium nobis verborum suorum dabit opere ipso. Quid ex Hungaria ante triduum sit allatum mihi, in summam communico, qualiter pro Patrono meo Germanice expressa fuerunt. Etiam a Drabicio ipso de 4 Januar. missa Vox, sperare nos Deo fidentes jubet, quia festinant omnia ad finem. A Dn. H. hodie accepi 2 Feb. datas, ubi gratias ingentes agit pro communicata Revel. 2 Oct. de Rege Galliae, serie exhortans, talia non celari diutius, se mox exhibuisse Dno. suo, reperissequae istuc inclinantem etc. Non est igitur cur harum rerum eventum a Vestrorum tarditate metiaris: veloces sagittae ab Oriente et Septentrione hodiernae Hamburgo venientes Literae nunciant, Pacem inter Moscum et Svecum esse certam. — Vides opera Domini! sed et prodigia hinc illinc conspectu praesagire videntur tales mutationes. In Dania Nobilis quidam iter faciens, ipso meridie in campo plano arbores duas sibi obvias, deinde in unum coalescentes conspexit. Quarum in altera reperit literas inscriptas D. N. S. Miratus, imo stupens, securi arrepta excidit, Regique Daniae offerens, videndas exhibuit. Interpretantes hoc prudentiores, quod D. Dania, N. Norvegia, S. Svecia, sub unius Regis Potestatem sint deventura. Lutetia Parisiorum scribitur de inaudita tempestate in Gallis in qua a grandine, tonitru et fulgure, homines et bruta permulta, domi et foris perierint. Ipsa in Urbe Parisiorum, media nocte in

ponte primario maximo, lux plane diurna visa est. Tandem et Minister Svening ex Holsatia redux, refert Cometam ibi visum, ab ipso etiam Sveciae Rege, media nocte a suis excitato, conspectum esse. Fertur dixisse Princeps, Virga seu flagellum hoc, vel est adversum me, vel significat Deum me ceu flagello ad puniendos alios usurum.

Zvláštním dojmem působí vypravování o zázraku v Dánsku sběhlém, ač při víře v náhlý příchod Pána není tak absurdní, jako samá o sobě. Částku o exulantech viz v listě Hartlibově Pellovi, otištěném též u Paterky na str. 201.

(Coll. R. Whitting.)

CXCI.

Justus Docemius Boecklerovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1658/9.

Lituje, že Boeckler málo cení Komenského, a litoval by, kdyby se Boeckler obrátil proti Komenskému veřejně, protože dopisuje si s oběma jako s přátely. O slohu se přiti nechce, ale cíl Komenského je šlechtit, ani prostředky nejsou zlé, i bylo by si přát, aby i jiní měli péči o veřejné dobro, když se jim samým dobře vede.

Quae de Comoenianis docte submonuisti, hac vice transeo, quo plus autem excellentissimo Tuo iudicio tribuo, tanto magis doleo, Boni illius viri operas, Eruditis non magis probari. Nolle plane pro ea quae mihi cum utroque Vestrum intercedit amicitia, ut Tuum Nomen Authoritasque contra Virum exerceretur. Scopum enim quem sibi proposuit (De stylo litem non facio meam) suaviorem nimirum quam hactenus iuventutis educationem, saniozem institutionem non modo probandum, sed et omnibus rebus publicis maxime suscipiendum duco. Media huic fini ab ipso destinata, non etiam plane, si quid iudico, abludere videntur. Utinam Viri Docti, operi Reipublicae tam salutari rebusque et honestate, ut nunc, tam perfigatis, huc curas conditiones, operasque pollentiores suas commo- dare dignentur. Sed proh dolor! publica commoda vero quis nisi spe privata monitus ductusque respicit.

Výčitky Boeckerovy se z tohoto listu snadno uhodnou.

(Coll. vydavatel.)

CXCH.

Rulicius Hartlibovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1658 — v březnu.

Bližší otázky o podrobnostech případného vystěhování Bratří do Irska, zejména: 1. mohou-li spoléhati na rovnoprávnost, zvláště hospodářskou; 2. zda budou mít své vlastní kněží a zda na útraty státní; 3. zda dostanou zdarma pozemky; 4. budou-li mít v otázkách občanských své vlastní soudcovství; 5. v který kraj by měli přijíti.

Concerning that motion made unto you of having poore Protestants planted in Ireland over: I pray let me know an answer upon these following queries.

1. Whether such Protestants of what nation they might bee, should have the same freedom which the inborne have to trade, to sell as natives, and whether they should pay the same custome which the English doe for their goods, coming or going out.

2. Whether they may have a Preacher in their Language, and if hee should have his maintenance from the State there.

3. Whether they should have the Land for ever, and that without paying anything for it.

4. Whether in Civill matters they may have their owne Law, without appeale, but in Criminals to submitt themselves to the next adjacent place of Judicature.

5. In what Province and about what City the Land lyes which might be distributed amongst them.

Patro z tohoto listu, že se o možnosti tohoto vystěhování v Amsterdamě vážně radili, a zajiště že i členové rodiny de Geer měli účastenství v těchto poradách.

(Coll. p. R. Whitting.)

CXCIII.

Beale Hartlibovi.

Z Horefridu 1658 — 2. března.

Radost Komenského nad vítězstvím krále Švédského takřka podivným pisatel shledává oprávněnou. Ne nadarmo třesou se modláři, že pevnosti jejich padají. I v tom Komenský má pravdu, že věří Drabíkovi, nebo slovům Starého zákona o normě proroctví třeba rozuměti jen tak, nepřidal-li nebo nezamířel-li Bůh sám nějaké podmínky, jako nejednou u Židů, následkem čehož pak proroci ukamenováni. Jinak vynikajícím mužům čekati jest na odměnu po smrti.

Noe wonder at Mr. Com. joy's et triumph by the King(s) of Sweden passing into Fuenen by a bridge of Ice, but true wonder at the high and just cause of it. If God makes bridges over the sea for his people, and they have so much zeale in his cause as cannot be frozen by those winds which can bind up the sea, 'tis true, that the abettors of Idolators begin to tremble: their mountains will shortly be shaken, et their rocks dashed asunder. They may be assured, that there is very much of the future purposes of God in the Revelations of Drabicius, neither is it possible that they should bee ordinary dreames. Eventum veritas tanquam nobis Divinitus data vaticinia probandi norma (Deut. 18. 21 et Jer. 28. 9.) sic intelligenda est, nempe nisi Conditionem aliquam Deus ipse addiderit et reticuerit. Intra 10 dierum spacium Ninevitas exitio obruendos esse praedixit Jonas: evenit aliter, conditio latuit; et Prophetæ ipsi fuisse ignotum, querimonia ejus indicio est. Paenitentia civium repentina paratam Divinae vindictæ tempestatem igneam gemitibus difflavit et spiriis, lachrymis extinxit. Conditio non subintellecta, et tempus aliquando non praenunciatum, fuere forsan in causa quod nonnulli olim Prophetæ *Θεόπνεστοι* a populo Judaico interficerentur, et lapidibus usque ad necem obruerentur. Testis est Christus noster, Prophetas apud suos raro in honore esse, quod et de Vatribus Poëta:

Virtutem incolumem odimus —

Sublatam ex oculis quaerimus invidi. Good and eminent men must waite for their reward post cinerem.

(Coll. R. Whitting.)

CXCIV.

Komenský Hartlibovi.

(Z latiny přel. do angličtiny.)

Z Amsterdamu 1658 — 8. března.

Velmi si přeje uslyšeti nové zprávy o Angličanech, a to s tím větší žádostí, že o Cromwellovi a jeho synovi jakýsi Francouz přinesl vymyšlené věci. Naproti tomu ne-

přátelé nechtí uvěřiti ve zvláštní příběhy a úspěchy krále Švédského, jehož skutky se pisateli přímo zdají býti skutky prozřetelnosti Boží. — V příčině bible turecké opět psali Warnerovi do Cařihradu. Revidovati ji bude Nissen v Leydenu, kdež se má i tisknouti. Dobrodiní Geerova ku Bratřím. Zprávy politické.

O how doe wee long to heare matters again settled with you. It is strange to heare what is reported by this people, that a Galliot is come out of England with tidings, that the Protector was fled to Hull, his Sonn hurt with a Pistol, and many other as I am verily perswaded, most grosse and abominable lyes, made by your Enemies. But they will not beleeeve the wonders which are many ways confirmed of the King of Sweden that he is gotten alsoe into Zealand, and that the Dane will be forced to make his peace upon any termes and Conditions with the said king, if hee will not loose both the Sound and his fleet, lying they say neare Copenhagen, to see how things stand in Denmark. Really I do in secret admire Gods most stupendious Providences, who turnes all the Designes of the Enemies of this King into his good. For if Denmark had not proclaimed war against him, hee would never have come to this. If hee had but done with Denmark, I beleeeve hee should quickly turne the Scales about the choosing of an Emperor. The Lord lives, on him I trust, making it my daily prayer, that hee would destroy that man of sin, and convert both Jew's and gentil's. And if there bee any meanes that way to blesse all from the highest Heavens. This day wee have written again to Warnerus at Constantinopel, not only to send us the State of the Grecian Churches, but to exhort him alsoe to translate the Bible into the Turkish Language. That pious and noble sowle Monsr de Gêere promiseth him a great recompence, and to pay all charges, and will cause it to be printed at Leyden, where there is one Nissenus, who understands those Eastern Language and prints now the Hebrew Bible in a most excellent manner. The foresaid Gallant Gentleman hath sent likewise to the exiled Bohemians, beeing the true successors of the Waldenses, the summe of 5 hund^d Rixdoll^{rs} besides the maintaining of 6 of their Schollars in the Universities. Yesterday there was forbidden here to bring in any goods from Portugal, into this State.

(Coll. R. Whitting.)

CXCV.

Komenský Hartlibovi.

(Překlad z latiny.)

Z Amsterdamu 1658 — 15. března.

Politickým zprávám pro Švédy nepřiznivým Komenský nevěří, ač ovšem závisí vše na tom, jak skončí válka Švédská. Kdyby to byla válka opravdu náboženská, jak si prorok přál, Rakousko a papež nebyli by odelali protestantům, podporovaným od Turkův, a v tom případě nic by nestálo v cestě reformaci všeobecné. Angličané připomínají ovšem Israelity, kteří stavěli si chrám a při tom bili své nepřátele. Všecky ty veliké nepokoje Bůh však roznitil proto, aby již brzo dovedl k vítězství právo a spravedlnost.

Wee long exceedingly for the Post from Hamburg which is expected to morrow. For there are heere strange news rumored concerning the Swedes

if they were totally beaten in Sealand and the King himself taken prisoner. Others report as confidently that our Ambassador at Coppenhagen is come thence in 5 days and should bring news, as if the Swedes were 3 times beaten of from Coppenhagen. In a Word, It is peremptorily concluded that the Swedes must needs bee in a very ill case. For they say Sealand is an Island, so the ice being gone hee will scarcely bee able to get thence. For my part I beleeeve not a word of all this, but rather that the 2 Kings are agreed with might disadvantage to the Dane. Letters from Francford this day say that the K. of Hung. is at Aschaffenburg 2 day's journey from Francford and that the Saxe is coming having received 100000 Rixd. from the foresaid K. But it is also written that Franee and Sweden have given in an other writing wherein they demand satisfaction according to the Treaty at Munster, or else they must seeze it. All will depend upon the Swedes progresse in Denmark whereof I longingly long to heare. Toward a vision I can easily beleeeve if that now a War of Religion begun in good earnest with the assistance of the Turke (as Drabicius prophesies) the Protestants would bee too hard for the Austrians and the Pope, who would not then have so many friends and followers as now they have. And were they once down, mens eye's would bee more opened than yet they are, and a General Reformation throughout all Christendome in most those would bee found necessary though (as far as my weake sight reaches) not that all Countries should admitt none but the Bohemian Confession. But that England would now bestir itself as the Jew's did at the building of the second Temple, that is perfect at home the Reformation began, and with their swords in the other hand defend themselves and the cause of God against those that are manifestly the Enemies of God in being the Enemies of a sober and serious Reformation that is the Church of Rome chiefly and her vassal's. For surely if wee must have war, such a war will be the most justifiable, and therefore most honourable and (in my opinion) the most profitable of all. A very good hand gives a character of the present times as followeth — Surely I expect a day of very great things all over the World, and allsoe of terrible things in righteousness. I have great astonishment at the news you sent me. For by the hurryes of the Empire, by the tremblings of France, by the hot preparations of the Turke and of Italy against each other, by the discords of Protestants, and the neighbouring Islands, I see that the Lord of Hosts hath laid us in the Scales, and is lifting up the ballance, and shortly wee shall confesse, that clouds and darknesse are crownd about him, Righteousnesse and Equity are the habitation of his seate.

(Coll. R. Whitling)

CXCVI.

Komenský Hartlibovi.

(Částečný překlad z latiny.)

Z Amsterredamu 1658 — 22. března.

Zprávy o Svědech a zvláště obšírný výklad o tom, jak kníže Rákóczi nabyt moci nad svými nepřátely a získal si přátelství turecké i kozácké; proto již nezbývá nyní, než

aby se Švédům vedlo dobře, a Hollandané aby konali svou povinnost. — Ke konci dodává Komenský, že vyzval prof. Hornbecka, jenž se ve svých výkladech vyslovil proti spisu »*Lux in tenebris*«, aby mu sdělil svoje důvody. Reflexe o novém postavení politickém, příznivém vystoupení proti Rakousku.

We begin now to give credit to the admirable Swedish news here, the Articles being already printed. By the Communication you will see the present true State of Transylvanian Affaires, and how Prince Ragotsi was delivered from a new Popish Plot, and how restored.

De nova adversus Transylvaniae Principem Racocium Jr. (A°. 1658 in Januario) machinatione vera Relatio.

Ex Hungaria 18 Febr.

Ex Transylvania et Oriente certa referemus, quae tuto communicare poteris. N. N. N. Postquam machinationes neque in Polonia Principi Rakocio afferre poterant exitium, quantum volebant, neque Portae adversus eum concitatos ad plenum continuare furores, ad novas conversi artes, ipsorum Transylvaniae Ordinum adversus eum rebellionem moliti sunt, et propemodum perfecerant, occasione tali. Remiserat a rigore suo Porta, Principemque restituere volebat: sed ut satisfactionis loco Arx Jenno (in Hungariae, Transylvaniae Turciaeque confiniis sita) cum omnibus pertinentiis traderetur Turcis: quod licet Ordinum aliqui restitutionis Domini desiderio, non abnuerent, Princeps tamen ne praesidio se et Terras suas ipse nudaret, noluit: tandemque id statibus ad deliberandum permisit. Qui postquam Conventu in Civitatem Saxonum Megyes (in medietate Transylvaniae sitam) indicto, ad 16 Januarii confluxissent, subornatis dolis, rem intentioni priori plane contrariam moliri aggressi sunt, nempe Pr. Rakocii plenam depositionem ac ruinam. Advocato enim Comite Redei (quem tumultuario nuper concilio, dum Turcarum sedaretur ira, in Principem elegerant) regimen eatenus penes legitimum Principem relictum ei conferunt, omnes quos Principi Rakocio fivere animadvertunt, ad homagium novo Principi praestandum adigunt, recusantesque carceri impingunt, praeter paucos qui effugerant; utque in proposito suo felicius progredi possent, generalem omnium et singulorum insurrectionem sub confiscandorum bonorum capitisque poena indicunt, omnesque praedictam ad civitatem concurrere mandant. Verum Princeps Rakocius tali hac animadversa perfidia, veloci cursu stipendiarios suos bene armatos (tam Hungaros quam Germanos) adesse jubet: cum quibus intra paucos dies ad octo millia congregatis movit, celerique itinere advolans (antequam status de eo certam habere potuissent) praedictam Urbem acri obsidione cinxit, ut nullus elabi posset. Qua in re fidelem Principi suo operam (ut olim Chusai Davidi apud Absolonem) praestitit Michael Mikess Cancellarius. Simulans enim partes novi Principis tueri, licet omnes Principem novum ad locum munitiorem (unde facilius auxilia Turcica sollicitari possent) deducendum putarent, ille solus rationibus suis contrarium evicit, utque nullus elabi posset omnes ibidem reperirentur oclusi, effecit. Viso igitur tandem Transylvanici status, nihil sibi cum Principe suo effugii restare, seque ad resistendum impares, ad tractandum descenderunt; difficulterque tandem generali amnestia impetrata, omnes cum novo Principe civitate egressi, Prin-

cipi Rakocio obviam prodeunt, et ad pedes ejus provoluti, rursum ei omnes una cum novo Principe sese subdunt, pro suo Principe recipiunt, et honorifice in Civitatem introducunt, cum eodemque communi jam voto et consiliores Patriae salutem concernentes, deliberant. Talem Colophonem Transylvanica ista metamorphosis, concitataeque adversus Principem proditioes invenerunt, quae omnia Januarii 23, 24, 25, et 26 acta et peracta sunt. Chanus quoque Tartarorum jam Principi favet, cumque bene sperare jubet: eo quod res ejus in Porta Ottomannica bene perficiat. Speramusque a nostro Deo successus jam felices, post disjectas tot illas fraudulentissime structas adversus Principem machinas. Cosaci quoque in gratiam Principis multum praestant. Generalem enim illum Antonium, quem cum exercitu 30000 in assistentiam Principi miserant ob res pessime gestas, Principemque desertum, una cum nonnullis officiariis (in praesentia servitorum Principis) capite plecti curarunt. Nunc autem novum cum Principe foedus pepigerunt, illique auxilio adfore, ubiubi requirat. Non] ita pridem invaserunt Tartaros, eorumque ultra 3000 mactarunt. Et cognito Turcas per Pontum Euxinum transire in Tartariam, entosque captivos Hungaros, transferre in Turciam consensu navibus aliquot occurrerunt ipsis, captosque trucidarunt nostros, autem captivos liberarunt. Mox etiam Civitatem illam Turcicam, in quam captivi exponebantur (ad littus Ponti Euxini sitam) aggressi Turcas occidioni dederunt, diripuerunt, exusserunt, captivos liberatos reduxerunt. Quorum supra sexcentos apud se habent, victu et amictu illis prospicientes (ut post contractam fame et squalore maciem, vires resumant) Vere primo eos ad Principem remissuri. Neque jam Turca sibi a Cosacis tutus videtur: apud quos non ita pridem Legatum habuit, requirens, ut sub tempus magnae quam molitur expeditionis suae ab illorum incursionibus quietos haberet Regni sui terminos; sed nullam assecutus est ab illis assecurationem. Quid jam vere instante fiet, videbimus si vivemus. (Utinam modo Septentrionalium negotia componi possent! Salva essent omnia. Quid autem Foederati Belgae? Ah quantum isti homines in publicum Christianitatis bonum peccant! Deus illis ignoscat!)

I hear Professor Hornbeck hath publicly in his Lectures at Leyden, read against Lux in Tenebris, and did wholly condemn it. Having had occasion to write to him, I have prayed him to send me his arguments. If he doe it, and you desire to see them, I shall communicate them. What prognosticate those overflowings of waters? Now the K. of Sweden is free to assist the French against the K. of Austria: O that matters with you were settled, that you might joyne also. The Lord be blessed for that news from Denmark.

(Coll. R. Whitting.)

CXC VII.

Komenský Hartlibovi (úryvek).

Z Amsterdamu 1658 — 12/22. března.

O smíření krále Dánského se Švédským. Výpis metaforické ocelorytiny: boje dvou lvův, podporovaných dvěma draky; nářážka na válku dánsko-švédskou a její zastavení.

Sveciae et Daniae Rex transacta pace convenerant personatim, fusae sunt utrinque lacrymae. Primo quidem Danus, largius in fletum solutus, ut ne loqui posset. Deinde et Svecus, in multorum ab utraque parte praesentia. Post conclave ingressi, quatuor pene horas morabantur; tandem laeto vultu prodeuntes velut fratres secum invicem contulerunt.

Hamburgo aenea figura ad nos missa est, repraesentans Leones duos accerrime secum dimicantes, quorum furorem duo Dracones supra capita volitantes sufflabant, insigniti pileis Jesuiticis cum inscriptione, Hoc, hoc voluminus. Infra vero adstantes Protector Angliae, Gallus et Rakoci Leones reconciliant. Ex altera parte paginae Leones isti habenis caelitus sibi injectis combinati, complicatisque jam caudis procedentes, qui a Protectore et Rakocio ducuntur, nempe insequentes Dracones illos jam avolantes, cum inscriptione, Ha, ha, jam procul fugite.

(Coll. R. Whitling.)

CXC VIII.

[?] Hartlibovi.

Z Paříže 1658 — 22. března.

Zprávy o Anglii tvoří si ve Francii každý dle své domněnky. Lítost nad vydáním spisu Komenského *«Lux in tenebris»*, zvláště nad schvalováním ukrutností proti jinověrcům, poněvadž se to může i na evangelíky vztahovati.

L'on parle ici diversement de l'Angleterre. Les uns la disant en un peril extreme, et les autres en grande securité; chacun, comme je croy, plutôt selon leur passion, que selon la verité.

Le bon M. Comenius s'estoit trop avancé emporté par la credulité qu'il acué par les visions, et se meslant d'affaires d'état *praeter vocationis suae jura*. Il paroist par le recueil de ces Revelations prétendues, imprimées à Amsterdam, que ce sont ces vents là, qui ont poussé et Comenius dans ses hautes esperances, et le Ragotski dans cette entreprise, qui a si tost mal reussi. Je ne comprends point qu'ils s'opiniâtrent a venir pour diviner des paroles, où ils voyent et reconnoissent tant de faussetés et de variations palpables. Ce qui m'y semble le plus scandaleux est l'approbation que ce liuvre donne aux violences et aux executions jusques aux massacres, de ceux qui font profession d'autre religion que nous Doctrine très dangereuse en ses suites, aisées à retomber sur nous et fort peu accordante au fonds avecque la douceur et l'esprit de l'Evangile. Nous subsistons ici à l'ordinaire dans mille perils et mille craintes au milieu de ceux qui nous haïssent et qui sont incomparablement plus puissans que nous, par la seule providence de nôtre bon maistre etc.

(Coll. R. Whitling.)

CXC IX.

Komenský Hartlibovi.

Z Amsterodamu 1658 — 12. dubna.

Zprávy politické. Naděje, že král Uherský nebude zvolen císařem Výklad, jak veliký je postrach v Římě, kdež si už i symbolickými hrami divadelními pomáhají Prosha o pomoc pro evangelíky (reformované) v Gdansk. Kéž by pomohl Lord Protektor, o němž z Říma zvláště falešné zprávy rozšiřují.

De ingressu Francofurtum Regis Hungariae itemque Moguntini Electoris et Legatis Hispanici sub saeva tempestate, scitur jam; et quid ominis videatur subesse Ministri Gallici et Svecici ad Memorandum primo conventu Electoribus dederunt, Magistros seu Dominos suos nulla ratione in Electionem Imperatoris e Domo Austriaca consentire: et si fiat, justis modis se ulcisci velle etc. Rex Hungariae interea (scil. laesum se valde sentiens) ut quasi anticipando fortunam suam experiret, Svecis bellum indixit, et Manifesto, seu causis belli typis expressis bellum publicavit. Interea Sveciae Rex, in ipsa Svecia nuncio accepto Daniaque reipsa sibi jam tradita copiis suis quas in Danicis Dominiis habet in mandatis dedit, Holsatiam petere, ibique congregari, facta simul spe, se non diu in Svecia moraturum, educturumque propediem 26000 Equitum, duodecim peditum, novi Exercitus, qualem vix unquam ante habuit. Roma a 15 Martii scribitur: Summum Pontificem zelo singulari tactum ob praevisas quae Ecclesiae Romanae imminent tempestates, Romae preces 40 horarum instituisse. Utque devotionem excitaret in Populo, prius comoedias duas representari curasse. Unam in Templo Divi Petri, de Rege Josia, qui ingruente tempestate Ecclesiae Judaicae, ut sedaret iram Altissimi, Cultus Sacros renovavit, Templum purgavit, Idola ejecit et combussit, sacerdotes vel Idolatricos mactari iussit. (Heus! annon praedicit ille quidpiam seu Caiphaz, qui erat Pontifex illius anni? Fatidico spiritu.) In altero templo prolata in Theatrum corpora mortua, ceu Martyrum cadavera, huc illud disjecta: adstiterat imago mortis cum falce faenaria, plures subinde prosternens. Et ecce interea a Scena prodeunt sancti, Petrus, Paulus, sanctus Rhodus, Sebastianus, et sancta Rocilia, omnes armati, mortemque Theatro depellunt. Scribunt hoc significare debere, Romae quidem hostes aliquid intentaturos, verum etsi ad ipsos muros urbis appropinquarent, eos tum a Pontifice (Petri locum tenente) et Sanctorum ibi quiescentium reliquiis, repellendos et confundendos esse. An hoc non sit opus seductionis Jerem. 7. 11 ss. judicet quilibet. Evigila Deus etc. Wee must needs reiterate our former solemne entreaties on the behalfe of the Reformed Religion both in Poland, Prussia and City of Dantzick. You may please to remember what passionate and humble desires we entrusted into your hands to be presented to his Highness a yeare and a halfe agoe: but the warrs being still continued between Poland and Sweden, we could expect not any success from that application. But now a Treaty beeing to bee set on foot between the 2 Crowns, with exclusion of the Austrian Councells, the Polonians having found already their Yoke to bee heavier than ever the Swedish was, (though the Clergy bee tooth and naile for their interests) His High^a Authority and interposition, can doe great matters, to free all the Reformed in those parts, according to the fundamentall Laws of the Kingdom of Poland, and their aunccient known Priviledges, from persecution, both of Jesuited Papists and unreasonable Lutherans, who are restlesse, especially in the City of Dantzick to deprive them wholly of all their Politicall and Ecclesiasticall Libertyes. O let my Lord Protector lay their sad condition to heart, that God may establish him and his Posterity in the Throne. See what impudent lyes are spread upon the world: For they are not ashamed to write from Rome, March 30,

that 2 English Gentlemen are there arrived from Cromwell, with an offer to his Holinesse, to pay him the ancient usuall Church tribute, with an inclination to embrace shortly the Roman Catholic Religion; at which the Pope hath expressed very great joy.

Nápadné je tu spojení angličtiny s latinou. Snad se to najde i jinde

(Coll. R. Whitling.)

CC.

[Komenský Hartlibovi]

Z Amsterodamu 1658 — 18. ledna.

Sděluje mu novější zprávy Schaumovy, jež provází naději, že Valaši a Moskevští napraví pokazené věci. Mají zprávy, že kníže Sedmihradský je již opět dosazen. Proti obviňování Schaumovu napsal spisek, jež při nejbližší příležitosti pošle. Také se zdá, že se potopa Boží přibližuje; sděluje mu i zprávy z Břehu.

Accepi iterum a Schaumio nostro de eadem die datas. Nov. 30. liisem verbis per aliam viam, tametsi putem sciam fore Medicinam per tantas ambages speremque jam reperta (per Walachi, Moldawi et Cosacorum cooperationem) Emplastra. Imo jam publicis Novellis habuimus nundiis quartis Principem Transylvaniae restitutum esse. Ego ad lamenta Schaumii *replicam scripsi*, quae consciis ita placuit, ut *typis describendam* putarent (demtis Personalibus) pro *aliis quoque rectificandis*, qui circa librum Lux in tenebris errore aliquo tenentur. Primis navibus mittam aliquot Exemplaria. Ah Divinum Diluvium Dei praenunciatum pridem appropinquat evidenter. De Poloniae calamitosissimo statu quid scribant modo Bregenses, en communico.

Jedná se tu patrně o spis »*De principis Transylvaniae ruina Informatio Amici ad Amicum*«.

(Coll. vydavatel.)

CCI.

Zásilka Komenského Mik. Gertichovi.

Z Amsterodamu 1658 — v lednu.

M. Gertich obdržel balíček, obsahující především 7 listů Komenského, z nichž pět má poslati dále do Uher, rovněž i v předešlém listě připomenutý spis »*Judicium*« etc.

Na wiechiar dostalem pakechyk listov z Hollandij, w ktorym: Od Kn. Comenskiego jeden do mnie, drugi do Kn. Felina, 3. do P. Midianskiego, 4. do P. Schaumiusa, 5. do Kn. Efrona, 6. do Stražnickiego, 7. do P. Passkowskiego.

It. Jeden od Kn. Ruliciusa do mnie y Kn. Felina.

It. Jeden od Kn. Hartmanna do P. Dlugoscha.

It. De Principis Transylvaniae ruina etc. Judicium amici ad amicum.

Ani jeden z těchto listů není nám znám. »Midianským« se zajisté míní Medniánský »Stražnickým« snad Drábík.

(Coll. vydavatel.)

CCII.

Zásilka listů Komenského Mik. Gertichovi.

Z Amsterdamu 1658 — koncem února.

Počet listů není podán úplně. Nejdůležitější jest list, určený Bythnerovi, v němž Komenský povolává seniora s několika Bratřími do Amsterdamu a nabízí důležitou pomoc jménem patronovým těm, kteří se chtějí přestěhovati, podporu pro chovance v Herborně a pomoc při tisku potřebných knih církevních.

... bekam ich brieff auss Holland:

1. Vom H. Comenio.

2. Vom H. Hartmanno.

It. H. Bythner vom H. Comenio: in quibus

1. Sollicitat adventum Dni Sen. Cum Fratribus quibusdam.

2. Promittit a Patrono suo: 1. Subsidium pro Rev. Dno Seniore, pro Fratribus et Exulibus:

2. 6 Alumnos Herbornii per ... annos alere

3. Si Rdus Dnus Senior cum Fratribus eo profecturus alle reise und andere unkosten auch dort in loco so lange als es uno beliebt zugeben:

3. Media suppeditat, dass wir wieder können lassen allerhand nothwendige Kirchenbücher drucken, derer wir beraubt worden per excidium.

It. An H. Felinum, H. Vetterum, It. In Ungern gehörige Briefe wahren auch darbey.

Ani jeden z těchto listů není nám nyní znám.

(Coll. vydavatel.)

CCIII.

Komenský Dan. Vetterovi.

Z Vratislavě 1658 — počátkem března.

Posílá podporu patronovu pro kněze, vdovy a chovance Jednoty.

Dostal Kn. Dan. Vetter lista od Kn. Comenského w ktorym nam pisal Ze Patron jeho posyla kelka set talarow, ktore sie maja dzielic miedzy Ministry Unitatis, wdowy y Alumny: NB. dla Kn. Sen. Bythn. 50 tal. dla Kn. Vettera 15 tal. dla mnie y Kn. Felina kazdemu po 10 tal. Kn. Andr. Fabr. Kn. Dan. Epaen. Kn. Morth. Kn. Justin etc. po 7 talarach.

List znám je toliko ze zápisku Mikul. Gerticha; datum přijetí dne 23. března.

(Coll. vydavatel.)

CCIV.

Odpověď Bythnerova a Bratří Komenskému.

Z Lužna 1658 — 16. března.

Děkuje i patronovi i Komenskému za jejich péči o Jednotu a vyžaduje si této starostlivosti také pro budoucnost, ale odejiti z Polska jim nelze. Prosí však o tisk některých spiskův Bythnerových.

16. Martii. Sonabend wahren wir beysammen nach mittagn und deliberirten wie zuantworten auf des H. Comenii brieffe:

Conclusum: I. An den Patronum H. Comenii zuschreiben und ihme zu dancken für solche offerirte unverhoffte wolthätigkeit, bittende er wolle ferner so gesinnet verbleiben

II. An H. Comenium Zuschreiben: Und ihme dancken auch für solche Curam: Excusowac Adventum Dni Senioris že nie možna etc. etc. etc.

III. Aby Kn. Seniorowe prace niektore dac tam drukowac: Kazanie o statecnosti: it. Libellum de Apostasia etc.

Jen tento regest ze zápisků Gertichových je nám nyní znám.

(Coll. vydavatel.)

CCV.

Schaum Hartlibovi.

(Ze Sedmihradska) 1658 — 25. března.

Zprávy o smutném postavení knížete. Turci stroj se válkou zaplaviti celé Uhry a Sedmihradsko, poněvadž jim král nechce povoliti přechod přes Chorvatsko do Benátek Tataři přidali se k Turkům, jen Kozáci jsou knížeti věrni.

Tajným písmem prosí o sprostředkování u Vys. Porty, nebo bez toho je kníže ztracen.

Accepi tuas, et de ruina Princ. Transylv. faciam ut id sciat Herus. Tantummmodo efficiat ut apud Portam se interponant illi qui possunt, Anglus et Gallus quorum Principi significabo in ea re studium, nec desint humanitatis officio Galliae Rex, Protector, et Sveciae Rex in alloquendo Principe, literis aut nuntiis. Deponatur ista ambitio, quod indecorum fit priores Principem alloqui. Res sic nunc postulat: Christiana charitas vult, ut quocunque modo fractos erigamus. Deus testis est, me expedire volebat cum Plenopotentia ad illos Principes. Habeo manum ejus et literas, quibus me jussit esse paratum; sed impedita est laudabilis voluntas legalibus impedimentis. Hanc ergo promptam voluntatem impeditam, [mi] sit ipsi pro facto.

NB. Cum jam obsignarem venerunt alia itidem significanda. A. Turcarum Tyrannus immani exercitu parat se invadere Christianitatem: primus impetus fiet in Hungariam, quam Gentem stirpitus delere satagit. A Rege Hungariae requirit passum per Hungariam in Croatiam contra Venetos: qui a statibus Hungariae illi denegatur in totum. Posonii eam ab causam comitia aguntur. Hinc certo Hungaria bellum expectandum habet cum hoc truculento hoste.

2. Sed nec Transylvanus immunis erit. Jam exercitus Turcicus junctis Tartaris inundavit Walachiam transalpinam, dejecitque throno Constantinum Regni Palatinum, Principi semper fidelem, quem Princeps deserere non potest. Dejectus Palatinus cum fortunis suis recepit se in Transylvaniam. Misit Transylvanus suum exercitum in Walachiam, quo eventu, nescimus. 3. Tartari videbantur Transylvano reconciliati esse: Jam vero aliter facies rerum ostendit.

4. Cosaci Principi adhaerent fidelissime et constantissime forte communibus armis contra Turcam ituri.

5. Auxilium et Armorum conjunctionem Princeps expectat a S. R. Majestate Hungariae.

6. Utinam ad exemplum horum religio Christiana Reges et Principes quosque arma contra Christiani Orbis perduellem jungere vellet.

[Occultius autem scripta hic inerant sequentia.] Jactavit Deus Herum meum velut pilam, modo exaltans. 25. Januarii thronum ascendit, non tam Turcae ira, quam internorum proditorum malitia sibi ereptum. Quos tamen impune servat et ignovit pro sua clementia. O quam mirabiliter Deus conservavit Principem! Portae nondum reconciliati sumus. Agite Vos per amorem Dei, ut illa reconciliatio promoveatur. Nam bellum nostrum cum Turca

*

pestis erit boni publici. Ille transitum per Hungariam in Croatiam poscit, quod Rex Hungariae illi denegat: hinc Regi imminet paratum cum Turcis bellum. Si nos implicabimur, nostra haec nex erit. Quod Herus Regem Hungariae Protectorem sibi elegerit, mihi non constat. Fiunt ultro citroque Legationes pro necessitate temporis, sed est modus in rebus, ista Vos non moveant. Inclinat noster in Vestros et totus Vester est. Habuit animum me expediendi tam ad Regem Galliae quam Sveciae, sed intervenientes curae suspenderunt conatum. Efficiat per amorem Dei ut Vestri nos anticipent aut nuntiis aut saltem literis: nam desertos nos a Vobis aut neglectos judicamus. Turcam ingressum esse magna multitudine Moldaviam et dejecisse Terrae Palatinum, qui se cum fortunis suis recepit in Transylvaniam, certum. Hoc facto inevitabile bellum nobis erit. Tartari bonarum partium erant, sed jam juncti Turcis dicuntur. Certe istae artes Polonorum sunt. Noster captivus Aristarchus quem nostis demissus est. Utinam periisset, redux certe magis res turbabit, praesertim cum nimia lenitate proditones foveamus, et forte in exitium nostrum. De his brevi pluribus. Succurrite nobis o vos Occidentales et agite constanter Vestrum opus, ut nos infirmi Vestra constantia erigamur. Sed erigat et nos Vestra amicitia et consilia. Vestri sumus, ita vivam! sed Vobis, rebus sic stantibus, manus amicas porrigere pro hoc tempore impossibile. Quaeite nos si servare nos vultis. Metuo ne publica causa deposita tota Christianitas bello Turcico incaute implicetur. Valet.

Aristarch tu připomínaný jest Jan Kemény.

(Coll. R. Whitting.)

CCVI.

Beale Hartlibovi (úryvek).

Z Horefridu 1658 — 28. dubna.

Chová naději, že Komenský přidá seznam těch prorockv, která se už splnila. Pisatel je přesvědčen, že v krátké době nastane veliký obrat v srdci Evropy. Třeba se chystati na veliké doby, ku kterémuž cíli směřuje i »*Lux in tenebris*«. Náleželo by posilovati se spisy, které uvádí předmluva k této knize.

I hope also that Mr Comenius is not delivered from giving us Index or some breviare of those praedictions of Cotter and Dravik, which are clearly fulfilled. Hee and others that had an eye allwayes upon the affaires of those countryes, may apprehend much more than wee that are at distance. And that which is fulfilled would give much light to other parts, that doe to us seem darke. Tis strange that in our last diurnalls save one wee reade that the Pr. of Transylv. does resist the Turke, but I beleeeve their transactions are not now so open, as to bee found in diurnalls. Whatever obstructions may bee made at the beginning, all things seem me to portend an apparent approach of the great storme that will shortly bee executed in the hearte of Europe; and if wee were now able to doe any couragious thing for the prosecution of our interprises in Jamaica, it seems probable, that wee might find the lofty Spaniards noe better than Drabiticus calls him, Arundinem quassatam. Tis evident that wee are to expect the utmost and worst, that the rage and activity of this Pope can performe to exstirpate all reformers; And therefore tis now our season to strengthen our hands and hearts by a free communication of all divine arguments. Therefore to strengthen Lux in Tenebris I wish wee had the writings of Jacobus Fabricius, Joh. Stadius, Georgius Lohmüller, Joh. Chrysostome et others, which are mentioned in the preface.

(Coll. R. Whitting.)

CCVII.

Jonáš Mednyánszki [Komenskému] (úryvek).

? 1658 -- 30. dubna.

Postavení knížete Sedmihradského je trapné, neboť mu Turek jest neuprosným nepřitelem. Protiivníci krále Švédského a knížete Portě podali zprávu, že ze spojení těch dvou panovníků musí povstati záhuba říše Ottomanské. Poněvadž kníže to vše podnikl k vůli králi Švédskému, měl by král nyní na čas učiniti příměří s Polskem a knížeti pomoci. Tuří sami nejsou tak mocni jako jindy, a kníže má dosti vojska, k němuž snadno ještě další pomocné sbory přidruží, aby mohli ve spolku společných zájmův uhájiti.

De Sueci progressibus et ejus cum Dano conclusa pace jam antea accepimus particularia: quid autem jam agatur post pacem illam conclusam, sic ex Galliis, Belgia et Anglia, Poloniaque avidè expectarem scitu digna. Princeps noster non ut aliis prodesset posset in moderno statu suo, sed sibi ipsi opitulari negavit. Turca ipsi plane juratus hostis factus, nullo modo complacari potest, non solum ingenti summa pecuniae demulcebatur, sed Cosaci omnes et ipse Chanus Tartarorum omnibus modis instabant in Porta Ottomanica, ut ipsi reconciliationem impetrare possent, sed nihil prorsus efficere poterant. In tantum est implacabilis factus Turca contra eum. Et socios ejus duos Transalpinum et Moldaviae Ducem armis jam exturbavit, qui miseri profugi degunt apud Principem; et in locum eorum alios substituit Duces in Moldavia et Transalpina. Jam modo evocavit ad se ex statibus Transylvanicis certas personas cum quibus tractare vult, proculdubio de abrogando Principe. Promittit enim illis omnes Libertates eorum sanctas tectasque conservare, modo Principem Rakocium abdicent, quem absolute nullo modo vult amplius in Principatu tolerare. Ecce quid misero Principi attulit expeditio Polonica et conjunctio Svecica, quam in gratiam Regi Sveciae praestitit. Conjunctionem enim illam tam suspectam reddiderunt in Porta Ottomanica inimici Principis et Regis Sveciae (quod ex conjunctione illa nihil aliud quam exstirpatio Potentiae Ottomanicae immineat) ita ut jam nullae rationes in contrarium adductae praevalere queant, nisi Divina Majestas aliquid miraculose velit circa conservationem Principis praestare. Ex humana ratione et ordinariis viis arte jam plane nihil educere possumus. Emisit in recenti Turca huc Viennam ad Regem nostrum Hungariae Legatum suum cum certa assecuratione, quod expeditionem contra Venetos per Croatiam deponet, sed nec fortalitum Jenno jam amplius cupiet, modo S. Majestas Rakocium non juvet. Et sic miser Princeps ab omnibus derelictus, nec a Sveco, nec ab aliis auxilia habere potest; ipsimet viribus suis propriis (nutantibus etiam Transylvanis) tantae Bestiae resistere est impossibile. Certe Rex Sveciae de conscientia deberet ipsum juvare, siquidem ex causa ipsius incidit in has aerumnas. Si itaque deposita cupidine vindictae erga Polonos) Pacem vel potius inducias ad certum tempus cum Polonis Rex Sveciae faceret, et Cosacos pro partibus suis obtineret, passumque per Poloniam impetraret, et quousque adhuc Princeps floret viribus suis in Transylvania, Principi cum Victoriouso suo exercitu cum Cosacis advolaret in auxilium; certe Turca non saltem ad aequissimas condiciones pro servatione Principis facile adduci posset, sed etiam vires ejus in tantum ruinaerentur, ut ille ipsemet sponte multis suis praetensionibus cederet de facto. Non enim potentia Ottomanica in eo flore est de praesenti, prout fuit antea, certe multis gradibus decrevit, et summopere attrita est ejus potentia; ita ut asseverare possim firmissime, quodsi Princeps saltem sex vel 7000 peditum et equitum ex victoriosso exercitu Svecico ad praesens habere posset (potest enim ex Hungaris habere voluntarium et stipendiarium militem ad 10.000); quibus si accederet Germanicus miles et Cosaci (etiamsi triplo tanto numero forent Turcae) certe Divino auxilio ipsos ruinare possent. Si est modus Regi Sveciae ista declarare, non intermittat rogo, sed non est cunctandum etc.

(Coll. R. Whitting.)

CCVIII.

Komenský J. Stouppiovi (koncept).

Z Amsterodamu 1658 — 8. května.

Ač nejša znám, děkuje mu za jeho práce a namáhání v zájmu P. Cyrilla a S. Hartmanna, sběratelů Bratrských. Přeje mu nejvyšší požehnání a prosí za další blahosklonnou pomoc.

Ab ignota manu salutari Te, ne mirere: non ignoti sumus Spiritu ejusdem Domini conservi. Me si quidem illius esse servum, qui suae Crucis calicem propinavit, ego scio, experior, gaudeo, dignus factus pro nomine ejus pati: Te autem passionum Christi esse consortem, Tua per charitatem tam operosa Fides ostendit, cui de sanctorum necessitatibus communicare tanta cura, tantumque studium est. Non enim me, et nos, celant Fratres nostri ad Vos emissi, Hartmannus et Cyrillus, quomodo inter omnes dilectos sanctos Fratres (quorum in miseros Confratres exseruit se misericordia, ut solatiis concurrant) Tua maxime emineat sollicitudo, Teque in hoc opere Dei prae cunctis reperiri ferventissimum. Laus et graciaram actio sit Christo, qui postquam electo Tibi suo servo aeternae suae in homines dilectionis characterem impressit, dehinc Te talem nobis consultorem, negotiorumque promotorem, excitavit. Paucos habuisse ipsam primitivam Apostolorum Ecclesiam Paulos, qui alienas misérias suam esse curam, sollicitudinemque pro Ecclesiis suam extendi ad omnes vellent, palam est (2. Cor. 11, 28): sed et paucos Timotheos, de quibus gloriari posset Paulus, neminem habere tam unanimem, aequae sincere de aliis sollicitum (Philip. 2, 20.). Tu nobis dilecte, et Paulum repraesentas, nostris miseriis adeo ustus; et Timotheum, nobis pro misere disjectis Ecclesiarum nostrarum reliquiis sollicitudine afflictis tam *ισόψυχος*, nostrumque hoc tam fervide ac si Tuum esset proprium agentem negotium. Quanquam forte in proprio non adeo ferveres: cum sincerae sine fuco charitatis character fere sit, cum oblivione sui aliis ex toto operari. Sit Dominus pars haereditatis Tuae, et calicis Tui! Cadant in amoenis funiculi Tui! sit possessio praeclara Tibi! Jehova sit a dexteris Tuis, ne commovearis in aeternum! Amen, Jesu Christe, Amen!

Tu autem in Visceribus Christi perdilecte Frater, da operam ut in nos dilectio Tua ne deficiat! Constantia coronet opus charitatis Tuae in iis, quae ad conciliandum nobis sanctorum per Galliam Fratrum animos (non enim omnes norunt nos) vertant. Nos autem nomen Tuum commendabimus non nostrae tantum, sed et posteritatis memoriae: ipsamque operosam in nos charitatem Tuam in thymiana offeremus, et jam offerimus, in conspectu Dei. Benedictus sit Dominus rupes nostra, qui non derelinquet suos in aeternum! qui redibit ad nos; et nos glorificabimus nomen ejus!

Salve, Venerabilis Frater in Domino: Domumque Tuam, et Confratres sanctos Collegas Tuos, et quicumque commendatione Tua norunt nos, nomine nostro reverenter saluta! Dabam Amsterdami hospes 8 Maii (St. novo) 1658.

R. D. T.

addictissimus in Domino Confrater et Conservus

J. A. C.

Moravus dispersae e Bohemia
Fraternitatis Superattendens mpp.

Adressát byl gallikánský kněz v Londýně.

Coll. Dr. Prümers.)

CCIX.

Seniorové baronu Sadovskému.

(Koncept Komenského.)

Z Vratislavě 1658 — 19. května.

Děkuji za pomoc při sbírce; prosí, aby zbytek z ní odeslal do Amsterodamu p. Vavř. de Geer, kde Komenský vše obstará. Rovněž prosí, aby svou přízeň jim i dále zachoval, a slibují neustálé modlitby za jeho blaho.

Illustris et Nobilissime Baro,
Domine nobis officiose colende.

Quam indefesso studio causam nostram miserorum apud beatam gentem Anglos tuos hactenus promovisse non es gravatus, compluribus Literis suis Delegati nostri abunde nobis testatum fecere. Isthac Generosae Magnificentiae Tuae, cui prae caeteris nos nostraque Fratrum Unitatis Bohemicae omnia notiora sunt, tam propensa in nos voluntas, tamque evidens Christianae ac fraternae Charitatis, per viscera compassionum tam efficaciter sese exerentis, testificatio, quemadmodum nos, sub persecutione hac gravi languentes, summopere exilaravit, ita etiam publica ob publica beneficia laude et gratiarum actione depraeedicari meretur. Nos paria equidem his Tuis meritis nunquam referre valemus. Precibus tamen indefessis Patrem Luminum et miserationum, omnisque doni perfecti, sollicitare non desinemus, velit pro infinita sua Bonitate et misericordia, Tuas istas pro nobis et nostris afflictis viriliter susceptas peragique nondum intermissas Curas et conatus, omnigenis donis ac bonis suis hujus et futurae vitae felicitatem perficere ac firmare idoneis, cumulatim retribuere atque remunerari. Gratias interim Tuae Nobilissimae Generositati majores quidem debemus, agimus tamen quantas possumus maximas pro isthoc in nos benignissimo affectu, quodque tam pie et cordate nostrum negotium et Nostros qui ad id peragendum a nobis missi sunt, fidei

consilio, auxilio operaque Tua adjutum promotumque ire non es dedignatus Oramus vehementer annuas porro, pro isthoc Tuo amoris in proximos Zelo, et Charitatis pleno ardore, rem istam, et prænominatorum delegatorum nostrorum Expeditionem, ad exoptatum absque diuturniore mora exitum constanti ope Tua promovere ac dirigere. Et quia post Illorum etiam ad nos reditum aliquo nobis pro sollicitando, colligendo et ad nos rite transmittendo isto jam impetrati Eleemosynarii beneficii residuo, qui Causam hanc continuet Advocato opus esse animadvertimus, quem nobis tam opportune divina excitavit Providentia, Te Nobilissime Baro eundem (nec enim in hac locorum distantia alium facile habere possumus) Te, inquam, Generose et Magnifice Domine, ad istuc piae causae deinceps suscipiendum patrociniū, submissee exoratum cupimus. Tu Charitatis hoc negotium apud D. D. Deputatos, et quidquid restat eorum penes quos est summa hujus rei potestas, indesinenter perage, suggere suaviterque inculca atque ad finalem clausulam bonus bene deducendum uti hactenus fecisti, allaborare ne graveris. Quicquid per cambii literas ad nos mittendum dabit Deus, id omne pro succedente diversis vicibus Collecta, successivis aliis post alias vicibus, Amsterodamum ad Nobilissimum Dominum Laurentium de Geer curatum submissee petimus: cum enim idem ille magnus sit noster et nostrorum Fautor, et apud eundem Rev. Dominus Comenius Ecclesiarum nostrarum Senior dignissimus, hospitetur; non potest per alium res haec conducibilis, securius, minoribusque sumtibus procurari Supersedemus argumentis operose conquirendis adscribendis, quibus Generosam Tuam Magnificentiam ad hoc Charitatis onus robusto pectore et constanter ad finem usque denuo impellamus sustinendum. Quid opus est stimulis ubi sponte curritur? Ultero Temet obtulisti, igneque Charitatis in Te Spiritus Sancti gracia accenso, animum Curasque Tuas pio conatu huc ferri passus es. Quam pronus percepisti Miserorum Vocem, eadem Te inclamare non desinit, nec desinet quamdiu miseria nostra, quae in dies accrescit magis quam minuitur, aures, piumque pectus Tuum et Tu (ut bonos Christianos hortatur Apostolus) in benefaciendo Te segnescere non patieris. Caeterum Dominum nostrum Jesum Christum omnes nos supplicibus votis ac precibus fatigare non cessabimus, ut Te cum Tuis, Remque publicam et Ecclesiam in qua vivis, populum cum quo vivis, Potestatemque sub qua vivis omne genus Benedictionum, Gratiae Gloriarumque felicitate coronare, successusque in omnibus Vobis omnibus largiri peroptatos, Gloriamque suam per Vos ad summae Beatitudinis Vestrae augmenta perpetua, prout caepit indesinenter porro longe lateque propagare gratiose dignetur. Quod ut animitus vovemus, ita mente manibusque nostris obsignamus. Dabamus Wratislaviae 19 Maii 1658. Nobilissimae Generosae Magnificentiae Tuae Devoti in Domino.

Podpisu koncept ten nemá.

(Coll. Dr. Prümers.)

CCX.

Komenský Drellincourtovi.

Z Amsterdamu 1658 — 30. května.

Děkuje mu za namáhání ve prospěch sbírky sběratelů Jednoty, o čemž zvěděl z listu adressátova panu de Geer. Ví, že má zásluhy i jeho kollega Dalaeus. Děkuje za slib, že i v budoucnosti bude pro Bratři pracovati a vyžádá pro něho požehnání Božího.

Reverende Vir Dei Non tantum Fratres mei, Ecclesiarum ex Polonia dispersarum ad Anglicanas Ecclesias deputati, Vestram in misere afflictos passionum Christi consortes sympathiam (quam ex Vestris consolationum plenius hauserunt literis) semel et iterum testati sunt: sed et in opus ipsum jam progressa charitas Vestra testatur eandem. Ostendit enim mihi a R. D. Tua datas ad se literas Maecenas meus, Dominus Laurentius de Geer, collectum vestra in Ecclesia pro nostris dispersis subsidium per cambium ad se mitti nuntiantes: neque hic fore finem, in futurum quoque charitatis promittitur continuatio. Quid dicam? quomodo tam spontaneam liberalitatem, qua inestam, afflictam, contritam, omnique humano auxilio et solacio destitutam multorum filiorum matrem, exhilaratum itis, Ecclesiam Polonicam, deprædicabo? Benedictus sit Dominus Deus noster et Vester, qui ad nos commiserandum Vestra flexit corda, et flectit adhuc. Multorum sic refocillatum ibitis viscera: efficietisque ut multae ad Deum fiant gratiae Vestri causa et exclament alii post alios: Beatus qui intelligit super egenum et pauperem! In die mali liberet eum Dominus! Dominus conservet eum, et beatum faciat eum in Terra, et non tradat eum desiderio inimicorum ejus! Dominus opem ferat illi super lectum doloris ejus etc. (Psal. 41, v. 2, 3, 4.) Ita inquam pro Vobis, pro Ecclesia Vestra, pro Regno Vestro, suspiria fundentur ad Deum. Ego vero publicae multorum gratitudinis praenuntius, Tibi Vir Dei ante alios (cujus hic ante alios fervens emicuit charitas) quas concipere possum, ago gratias: eandem piam causam, quae non hominum est, sed Christi ipsius in nostra nunc Gente afflicta, pietati Tuae in finem usque commendans. Scio hic non deesse Venerabilis Domini Dalaei, Fratris et Collegae Tui, pie quoque cooperantem charitatem: quia tamen Tua manu Tibi nos exhilarare iterato libuit, Tuo sub nomine rescribimus eidem quoque Venerando Fratri, omnibusque aliis in Christo Fratribus, amicis, fautoribus, toti Synedrio Vestro, et quicumque cooperantur. Novit Dominus qui sint suae in nos omnes fervidae charitatis imitatores fervidi: rependetque hic et in aeternum cummulata benedictione omnibus, qui afflictis suis non tantum bene dicunt sed et bene faciunt. Commendo Vos Deo et Spiritui gratiae illius; tanto flagrantius jam pro Vobis Coelos inclamaturus, aliosque eodem exhortaturus. V[ale.]

Amsterdami 30. May 1658.

J. A. C.

dispersae prius e Bohemia nunc etiam Polonia
Fraternitatis Orthodoxae Superattendens.

Adressát byl knězem evangelické církve v Paříži.

(Coll Dr. Prümers.)

CCXI.

M. Drabík Komenskému.

(Překlad [Komenského] z češtiny.)

Z Lednice 1658 — 19. listopadu.

Odpovídá na výčitky adressátovy v listech ze dne 9. září a 23. října t. r. Ospravedlňuje se částečně tím, že mluvití musil a že ještě není čas tu řeč Boží odsouditi. Necht ho všecken svět odsoudí, jen když ho svědomí jeho a Bůh osvobodí. Hojně přiklady z Písem sv., jakož i výpovědi ze Starého a Nového zákona.

Dominus Jesus, Alpha et Omega, ille Omnipotens, primus et novissimus, qui etiam mihi Viro polluti labii dixit, Quod vides et audis scribe Nationibus et Linguis super faciem terrae habitantibus, adsit nobis Amen.

Ah, ah! redditae mihi sunt 23. Octob. litterae Tuae, Frater, Compater, et Pater in Christo dilecte. Prima data 9. Sept. aliena manu scripta, sed cum subscriptione Tua, plena zeli, plena lamentorum, plena comminationum plenaque interrogationum ad respondendum me Vermiculum ab hominibus contemptum, condemnatum, jamque a Te (o. Pater) semioccisum postulantium. Dehinc Litterae binae 17. Sept. datae, parum itidem solabiles. Quibus perfectis et expensis constitueram silentio respondere remque totam commendare Deo, qui cordium et mentium scrutator cum sit, hucusque clamat, *Venite, expostulate mecum!* Sed Dominus non permisit tacere: ideoque respondeo cum Jesaia primum cap. 34, v. 16. *Quaerite in Libro Jehovae, et legite, num unum ex his defecerit.* Quaerite, inquam, num quidquam desit in iis quae os Domini per me Vermiculum Nationibus Terrae locutum est, quod eas tamquam in Dolium colliget, collectasque ad proelia effundet, Orientales, Occidentales, Septentrionalesque et Meridionales: annon colliguntur. Ecce iam adsunt Turca, Tartarus, Moscus, Hispani arundofacta, Anglus, Gallus, Svecus cum Orientali Visco, Persa, Veneto, cum liquefacta Austriaca Domino! Ecce! Ecce! annon jam jam dies ultoris Jehovae ad vindicandum Sion adest. (Jes. 34, 8.) Quis per Deum non videt, quae per me inquinatum Vas ante annos jam is Deus locutus est, ea jam fieri Deumque veracem manere. Veracem, sed mihi cum Jeremia (15, 5) dicendum est: *Vae mihi Mater mea, quare genuisti me, cui omnes maledicunt!* Jam tandem Tu quoque, o Amice, in tot annorum decadibus mihi animo corporeque dilecte. Lacrymis haec aspergo: cum Apostolo dicere, *Novit Dominus qui sint sui.* Item: *Firmum stat Fundamentum Dei, cui non praevalerunt portae inferorum.* Iterum: *Mundis omnia omnia munda.* Et cum Jeremia (26, 12. 13. 14. 15.): *In veritate mandavit Jehova ut haec scriberem.* Item Cap. 6, v. 16: *Ecce Verbum Domini factum est opprobrium!* Et cum dilecto Salvatore meo (Math. 24, v. 10): *Invicem se tradent et odio habebunt.* (Joh. 16, 3.) *Quia non cognoverunt patrem neque me.* Et cum Stephano (Act. 7, v. 52): *Quem Prophetarum non persecuti sunt Patres Vestri?* Non sum ego, nec esse possum aut debeo, beatorum Salvatore meo, cui in os dicebant: *Tu Daemonium habes* (Johan. 8, 52.). Item Joh. 11, 50. *Non est servus maior Domino suo.* Si me persecuti sunt et Vos persequuntur: si sermonem meum observarunt, etiam Vestrum observabunt. Et cum Paulo Apostolo (Rom. 3, 7.) *Si Veritas Dei per meum mendacium exundavit in gloriam ipsius (nondum plene conspecta), Quia adhuc ego tamquam peccator indicor.* Judicet me aut condemnet quisquis vult cum me Deus et Cor meum non condemnant, non curo. Nondum est factum aliquid. Annon cum hora Dei venerit. Quin illuminati, cur non attenditis alias quoque audisae similia. Ecce Moses, de ingressu in Terram tamquam promissis Dei plane persuasus, non ingressus tamen! Jonas eversionem Ninivae intra dies 40 praedixerat: factumne statim eo tempore? Jesaia ad Hiskiam, *Dispone domui Tuae quia morieris.* Et Christus: *Non retineant in te lapidem super lapidem* Quando id sic ad iterum factum? Utinam Tu cum aliis Gamalielis observetis consilium (Act. 5, v. 14. ad 39.) Scripsit quidam Bohemorum in Constanciensi Concilio: *Nos sacrificia et cultum offerimus Deo, quae placere Deo credimus. Nec autem in arbitrio nostro est credere quae vellemus, sine fundamento Scripturarum: Sed credere necesse habemus ea de quibus Illae nobis loquuntur.* Ecce me quoque qui ea scripsi quae scio placere Deo, securus, non hu-

manos fuisse aut esse Sermones mihi dictos, nedum (quod cogitatu etiam abominabile diabolicos; sed sermones Dei habentes fundamentum in vetere et novo Testamento. Credo etiam cum Apostolo, *Nunquam Voluntate humana allatam esse Prophetiam, sed Spiritu Dei actos locutos fuisse Sanctos Dei: quia (iuxta Amos 31.) Non facit dominus quidquam nisi revelaverit arcanum suum servis suis prophetis.* Per Joëlem autem promittit postremis temporibus futurum, ut juvenes habeant visiones, et senes somnia (2. v. 18.). Ecquodnam adhuc obscuro tempus postremum expectatis? Cum ergo per me quoque me esse ultimam eius Tubam cum eo quem mihi addidit, loquutus est os Dei (A^o 1655 19 Jan), ecce ego, cum plena fiducia in conspectu Dei, Angelorum, hominumque confidenter loquor, Dei sermones fuisse et esse. Nisi hoc ita esset, ah metuerem ego ne homines fallendo Deum laedam animamque meam perdam; Cuiusmodi levitas nec aetatem meam, nec vocationem deceret. Sed ecce hodie vivo et morior, me audita ex ore Dei scripsisse, excipiant id homines quomodocunque velint. Deo sit laus, quod jam ea non ignorabit Mundus, quae ille per me et te nuntiare voluit Domino. Disputet contra ea, quisquis volet, Dominus ad me Vermiculum dixit: Non tanti tu es, ut te ipsum defendas, nedum me et sermones meos. Defendam ego me cum implevero sermones meos. Suspice rogo te et expende Sermonem Domini Revel. 43, v. 4 ad finem. Obiicitur mihi quod Hungariae siccitatem praedixissem: sicut Elias, pluvia tamen veniat quotannis: sic expendenda essent Verba mea, et Dei Revel. 24, v. 16 ad finem. Inspice obscuro Verba Dei 1652, 4 Martii ad me prolata, haec etiam: *Non intelligunt filii hominum altitudinem iudiciorum et consiliorum meorum, sicuti nec Angeli* (v. 11. 12.). *Ego quod orsus sum perficiam. Scandalizetur quisquis vult, quomodocunque vult; Tu id solatio habe, quod a me audivisti et scripsisti non ab hominibus tibi aequali etc.* (v. 15. 16. 17.). Iterumque anno eodem 14. Sept. Dic eis: *Quis ponderavit montem Terrae? et quis posuit terminos saeculorum?* et quae ibi sequuntur: quae tu dilecte lege: Criminatores obmutescent, quum hora Dei venerit. Ecce Onus grave irrisoribus erit Verbum Domini! Tu autem dic mecum: Dominus illuminatio et salus mea, quem timebo! Dominus protector vitae meae, quo trepidabo! (Ps. 27.). Ah, cum solum timeamus, qui corpus et animam occidendi potestatem habet! Ah plus timeamus Deum quam homines! Teque quantum potes oro et obtestor, mi amice, dicas mecum et cum Davide (ex Psal. 62, v 6.): *Tantummodo in Deo acquiesce anima mea.* Semel locutus Deus est, bis illud audiui, Non esse in potestate hominis, ut sibi sumat quidquam, nisi datum fuerit desuper. Non quando nos volumus audire possumus promissa Dei vel eorumdem videre complementa, sed quando Deus vult. Permittamus nos potius manibus Dei quam hominum! Bene nobis erit in tempore et aeternitate. Bene et illis, qui opem tulerunt, ut nostra redderetur voluntas sapientiae Dei nostri, qui voluit, et vult, habitatores Terrae scire quid ante saeculi finem faciendum sibi sit; sive illi audiant, sive omittant.

Tuum ergo illud Tuis in literis positum, ignoscat nobis illam editionis praecipitantiam Deus, ergo sic immerito? Laus sit Deo qui dedit ut conscientiam liberarem nostram, non occultando a filiis hominum ea quae locutum est os Dei. Percutiebant Balam asinam suam sicuti dilecte me percutis: sed notam reddidit asinae innocentiam Deus et Angelus eius, reddet et meam tota cordis fiducia exspecto, modo tibi quoque et aliis horam Dei expectare libeat. Statimne ad primum prodigium Pharaos populum dimisit? Ludet semper cum filiis hominum, et ludit adhuc sapientia Dei. Nos digitos imponamus oneri.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

CCXII.

Baron Wolzogen Zwickerovi (douška).

? 16 9. Pozdravuje Komenského a prosí, aby mu objasnil, že na jeho list proti Scheferovi Sociniáni ne proto neodpověděli, že by to nedovedli učiniti, ale jednak že neměli tiskárny, jednak že pokus vykonaný zdál se jim slabým, posléze i proto, že ještě měli naději, Komenský že dojde osvícení. Pisatel stěžuje si též na nesnášlivost Bratří, zvláště biskupa Gerticha, proti Sociniánům z Polska vyhnáným.

Dem H. Comenio bitte ich meinen Freundlichen Gruss und Dienst zu melden (A.) Was belanget die Antwort auff sein Scriptum contra Schefferum, dass die noch nicht ans Licht kommen ist, ist die ursach nicht die Herr Comenius meint, dass nemlich weder ich noch irgend ein ander selbige gründlich beantworten könnte. (B.) Denn welcher vernünftige, obschon der alleinfeltigste Mensch kan nicht begreifen diese offenbare contradiction, dass einer selbst soll von den Todten auferstehen, der wahrhaftig Todt gewesen? (C.) Sondern die ursachen sind: Erstlich der mangel der druckerey. (D.) In dem H. Comenius vermeinet mann könn ihn nicht grundlich beantworten; So redet er eben als einer, der den andern, dem die Hände gebunden, für den Kopf schlage, und spreche: dieser getrawet sich nicht zu wehren, dieweil Er weiss, dass er zu schwach ist. (E.) Er selbst hat wider uns geschrieben, und hatte doch nimmermehr zugelassen, dass die Antwort zur Lissaw were gedruckt worden. (F.) Daraus denn ein Verständiger leichtlich urtheilen kan, *cujus causa sit magis desperata*. (G.) Darnach, so ist auch die ursach, dass man seiner grossen existimation, die Er in der Welt hat, hat wollen schonen. (H.) Denn wir haben noch keinen so seuchten *adversarium* gehabt als ihn. (I.) Es sind solche *lapsus* darinnen, die H. Comenius nicht gern wolt, dass sie ihm publice gezeigt wurden. (K.) Zum dritten, dieweil H. Comenius in seinem Scripto nicht in den schranken der Bescheidenheit geblieben, so hat der Author zur Antwort wider die Feder was schärffer gespitzet, welches andern von den unserigen nicht gefallen. (L.) Endlich dieweil er ein Man ist, dessen fleiss sich per omnia scibilia aussbreitet, darzu dann *summa judicii* überbarts gehöret, so haben wir immerfort die Hoffnung gehabt, das *glaucoma praeconceptionis* werde einmahl von seinen augen fallen, dass er das so helle Licht der Warheit sehen wird. (M.) (Daher) Der Herr wolle ihm auch sagen, dass die Lauboten von der Reformirten Religion zu Warschau fleissig geholfen haben die constitution wieder die unserigen zu befördern. Herr Johan von Oberbeck hat ihnen desswegen hart zugeredet, und ihnen remonstrirt, dass sie eben durch dises loch mit der zeit auss dem Land werden lauffen. Aber *surdis narrabatur fabula*: Sie schreyen immer mit, *crucifige, crucifige*. (N.) Ferner als zu zeit des Ragotzischen Einfals, etliche von den unserigen nach Creutzburg und Brieg (beyde Orth gehören dem Hertzog von Brieg zu) sich salviert, haben die Lissnischen Geistlich Exulanten, und zwar mit namen Nicolaus Gertichius sich hefftig bemühet, bey dem Fürsten zuwege zubringen, dass ihnen weder Herberge noch Passbrief ertheilet werden möchten. (O.) Ich lasse den H. Comenium selbst urtheilen, ob dieses der Geist Christi sey. (P.) Welche Gott aus dem Fewer des Lissnischen untergangs erretet hat, die verfolgen ihre Mitknechten. (Q.) Die umb gleicher ursach willen ein ortein suchen ihr Leben zu retten. (R.) In übrigen verbleibe ich dem H. Comenio, als einem Man von dem ich noch immer gutte hoffnung einer höheren erleichterung schöpfte (S.), mit aller Freundschaft und Willfertigkeit verbunden (T.).

Text listu tohoto podáváme dle recenze Komenského, velká písmena v závorkách jsou od Komenského a vložena od nás proto, aby se následujícímu listu tím snáze porozumělo.

CCXIII.

Komenský bar. Wolzogenovi [odpověď veřejná].

Z Amsterodamu 1659.

Podrobné vyvrácení, a to v celku zdatilé, listu předěšlého; tak jmenovitě výmluv Sociniánských, že odpověď na spis proti Schefferovi pro nedostatek tiskárny a j. se zdržela, dále neshody, obsažené v těchže řádcích, že se o Komenském jednou velmi lichotivě, po druhé velmi pohrdavě vyslovují. Pisatel je pro úplnou pravdu, a chybil-li, milerád by to hned uznal, i prosí Hospodina, by ho osvítil. Nemůže však v těchto neshodách úsudek nic jiného shledávati, než úklad proti němu již od dětinství se strany Sociniánův osnovaný. Potvrzuje to historické vyličení všech událostí sem náležejících, až do poslední sporu jeho s Zwickerem. Že by on sám kdy byl Sociniány pronásledoval, to co nejurčitiž odmítá;

jeho zásadou je, že se proti bludům duševním také duševní zbrojí zakročiti má; ani neví, zda Lešenští namluvili Březským, aby vyhnáným Sociniánům odepteli útulku. Ale mohlo se to státi, přihlíželi-li se k tomu, že Sociniáni vystupují nejen s bludy, ale s potupováním, proto se rozhodující kruhy právem jich bojí. — Že by oni byli společnými sluhý Páně, pisatel na základě 7 odstavců popírá a poučuje, že marně čekají, aby se Komenský k nim obrátil; nenalézá, že by stanovisko jejich bylo vyšší, neboť právě naopak je nižší. — Na přátelský pozdrav a zájem adresátův odpoví rozbořem (Zwickeroва) spisu *«Irenicum Irenicorum»*. Konečně prosí Krista, by adresáta přivedl ku pravé víře, a v to doufaje volá mu »Ave«.

Scribit nonnemo, ex brevissima interdum epistola magni alicujus Viri melius patescere ingenium, quam ex magnis ejusdem Voluminibus: eo quod haec proprie sint, an aliunde collecta, non satis liquet, in illis autem ex temporaneis genuinis ejusque nude se profert spiritus. Quod si verum est, etiam Tua nuper huc scripta epistola genii Tui, imo Vestri, repraesentare poterit characterem. Quamquam epistolam ipsam non vidi, mantissam ejus duntaxat, seorsim (forsan ut mihi exhiberi posset) sub titulo Postscripti appositam. Non dubito familiaris Te sensa Tua expressisse in ipsa epistola ad tam confidentem amicum: accipio tamen ipsum quoque hunc appendicem pro familiari scripto, et ad illud repono aliquid non vitio vertes, quod in publico: non expedit Vobis colludere in tenebris diutius Invitum me protrahitis in scenam, per Vos latere nusquam possum: nec igitur latere quaeram. Et quid interest talia celari? Si Vos recte facitis amicitiani nobis Vestram semper obtrudendo: si nos peccamus (erga Vos tam humanos tam inhumani) amicitiam Vestram semper declinando, exstet id in publico. Certe enim omnia venient in lucem die illa, qua in Coeli Terraeque conspectum occultissima quaeque proferentur.*)

Huc usque Tua Domine verba: ad quae ut respondeam, conscientiae et famae interest. Paucis ergo: ad ea in primis quae literis alphabeti notavi.

A. Non ingrata esset amicitiae tam constans contestatio, si amici, non insidioris esset. Sed quia per tot annos expertus sum, neque D. Baro ipse negat (mox enim fatebitur) quem Vestrae mecum amicitiae praefixum habueritis scopum (nempe ut me blanditiis Vestris a communi Veritatis via ad diverticula illa Vestra pertraheretis) merito mihi amicitia Vestra et suspecta fuit semper, et est adhuc.

B. Non mea unius, aliorum potius, haec fuit opinio, respondere Vos non posse. Sciebam ego, et scio, nulli loquaci Sophistae unquam defuisse quod opponeret, etiam quum non habuit, quod opponeret. Ego potius credebam Vos Schefferi casu admonitos, mitius agere voluisse.

C. Ita certe est: nemo qui ultra Rationis lumen non assurgit, altioris luminis quod ex Fide est ignarus (ut Gentilis, Judaeus, Turca, Socinianus) aliter id quam Tu pronuntias apprehendet. Nempe duo illa (1) Aliquem vere mortuum esse (2) A se ipso tamen surrexisse, contradictoria esse. Sed Christianus fidelis verba illa Petri (1) Christum vere mortificatum (sua) carne (2) et vere Vivificatum (suo) spiritu (I. Pet. 3, 18.) tam facile apprehendit, atque illud Sponsae Christi, Ecclesiae, Ego dormio sed cor meum

*) Zde vložena douška listu Wolzogenova svrchu podaná

vigilat (Cant. 5, 2.). Aut vulgarem hanc veritatem (N. B.) Homo vere soporatus per seipsum evigilare potest: nempe propter inhabitantem sibi spiritum vivum, Animam suam. Quia enim in Christo homine tota divinitatis plenitudo habitabat corporaliter (Col. 2, 9.), id est Vis vitae indissolubilis (Heb. 7, 16.) seu Spiritus aeternus (Heb. 9, 14.), aequè facile fuit illum mortis somno vere soporatum a suo illo aeterno spiritu excitari, atque nos ab inhabitante nobis spiritu excitamur quotidie. Pudeat ergo in conspectu Fidei, ipsiusque Rationis sanæ, rebus tam suaviter concordantibus tam insulse contradictionem affingere.

D. Causa non causa. Quomodo enim ad Schefferi tractatum excudendum Typographia non defuit? quomodo huc usque non desunt? quicquid excusum vultis excuditis, etiamsi nemo facile sciat ubi: tam Vobis ad omnia non desunt artes. Aut si alicubi adversus Vos vigilatur, salubriter vigilatur: ut ne blasphemii Vestris nimium conspurcetur Orbis Christianus.

E. Impertinens comparatio. Nam quis Vobis manus tam scribaces unquam ligavit, aut ligare potest? Solus Deus aliquando Vobis indicare silentium, Vosque obmutescere cogere (ut jam obmutuerunt Marcionistæ, Manichæi alique olim erronei Spiritus) poterit.

F. Mihine uni utriusque Lesnensis Typographiæ potestas fuit? gratis hoc dicitur. Et unde scis Domine, me, si requisivissetis, negaturum fuisse? Si enim scriptum meum irrefutabile esse persuasus eram (quod supponis), fortassis permississem, ex inani responso Vestro tanto luculentior Veritati sperans triumphum. Et quia Responso Vestro Augustini illud, Aliud est respondisse, aliud tacere noluisse, opponere facile fuit.

G. Ergo vel tandem respondete, ut pateat cujus causa magis desperata sit. Si iterum Typographiæ defectum causamini, mittite ad me: bona fide ut lucem videat curabo (N. B.) in conspectu Ecclesiæ promitto. Interest enim ut aliquando, cujus causa desperata sit, pateat.

H. Repeto positum in præfatione, Amicus Socrates, amicus Plato, sed magis amica Veritas. Et illud Ignatii: Quid mihi prodest, si quis me laudet et Dominum meum blasphemet? Ego blanditias Vestras nihili facio: nec alio habeo loco quam hamum quo stulti, laudibus suis titillati, capiuntur. Qui Mundi respectat judicia, vel existimationem, tam vanus est ut ipse Mundus, cujus omnia fumus sunt, impedimenta quæ certa inveniendi Veritatem solidam, et laudem illam quæ ex Deo est (Joh. 5, 44. Rom. 2, 29.) Noli ergo mihi objicere id, quod a multis jam annis in parte infelicitatis meæ posui, fabulam Mundi (quacunque tandem parte) fuisse factum Utinam in meo Mundi angulo latere licuisset! sicut jamjam dabit Deus, latebo in sepulchro. Toties ego cum Poëta, Felix qui latuit, dixi: toties mihi famæ illum strepitum (ceu excitatum circa me pulverem) oneri, et in meliorum cursu remoræ fuisse, expertus. Desinamus obsecro nugari, et quid Mundus sentiat, aut non sentiat, respectare! uni Deo nostro, et Christo ejus Veritati nostræ, Viæ nostræ, Vitæ nostræ, humiliter et constanter intenti: Mundum cum nugamentis suis innox a tergo relicturi.

I. Quid fit Domine? jam me laudas, jam vituperas? Ingeniose utrumque, quia eodem scopo utrumque: inde ut allicias, hinc ut elabendi spem demas.

Tam ergo infirmum me adversarium facile circumcluseritis, ut manus dare cogar. Sed legistine Historiam Ecclesiasticam Domine? Si legisti, videre potuisti propriissimum esse Haereticis, sublimes sibi tribuendo sensus, alios, ceu bardos et hebetes, aspernari: et inflari sensu carnis suae, ut loquitur Apostolus Col. 2, 10. Dic autem qualem in me profunditatem desideres! Dialecticae Vestrae acumen non assequor? Fateor, me non sufficere Vobiscum ἀεγοῦσασθαι. Si de ingenio certare Vobis propositum, alios quaerite gladiatores: mihi simplex Veritas cordi est, quam quia Deus abscondit a sapientibus Mundi, et revelat parvulis (Matth. 11, 29.) ejurabo Ingenii fiduciam, exinanibo etiam meipsum. Nil possum, nil scio, nil intellego, miserere mei Deus! intra meipsum tenebras reperi, lucem a Te, a Verbo tuo, a Spiritu Sancto tuo, expecto, anhele Jesu Christe lux mea, sapientia mea, veritas mea, succurre humili simplicitati meae

Si autem dogmata Vestra tam esse profunda credis, ut ego illa assequi non sufficiam, lubens me annumerari patiar simplicioribus illis Thyatirensium, qui profunditates Satanae non cognoverunt: modo mihi non gravius onus imponat Dominus, et retinere me juvet id quod habeo, donec veniat. (Apoc., 2, 24. 25.)

K. Non nosti me Domine, si ita de me sentis quomodo scribis: non volupe mihi fore, si lapsus mei monstrentur mihi. Aliter me novit testis meus, iudex meus: abominationi scilicet esse mihi omnes, qui errores malunt cum Veritatis opinione, quam Veritatem cum erroris confessione. Pereat maledicta illorum perveracia, qui convicti etiam erroris Veritati non cedunt. Me ita finxit Deus (in conspectu ejus loquor, qui judicabit occulta hominum, Rom. 2, 16.) ut Deo et Veritati nihil antehabeam: omnisque humana existimatio, Veritatis respectu, pro stercore mihi sit: non paratum denique solum esse me sed avidum, agnitum errorem hodie recantare hodie, non expectato crastino. Novi enim (munere Dei) Poenitentiae virtutem innocentiae esse reparationem: obstinationem vero in errore damnationis viani. Certo igitur persuasus esto Domine, si mihi lapsus meos (scripto illo admissos) ostenderitis, me gratias vobis habiturum.

L. Quare? erga immodestum immodestia uti quid prohibet? An ille Responsor vester candidus, Vos caeteri adulatorum? Aspera aspere tractanda omnino: et aspero ferramento aspera adhibenda lima; duro nodo durus cuneus. Scis autem quid sit quod me (quem alias non esse intractabilem omnes norunt qui me norunt) adversus vos durum et asperum facit? Blasphemiae. Errores ferre possum: Blasphemias non possum Errare enim et labi humanum esse scio: blasphemare sine fine, Diabolicum. Macht drauss ihr Herren was ihr wollet, ich kann nicht anders.

M. Domine Jesu aperi oculos meos, ut videam Si milies ex me (ut ex Bartimaeo, Mar. 10.) quaeras Domine, Quid mihi velim? millies clamabo, Domine ut videam. Si ego sum ille falsa luce gaudens, verisque tenebrarum squammis tectus, Saulus (Act. 9.), Miserere mei Jesu Christe, fulgoreque Lucis Tuae de Caelo perstringe terrenos sensus meos, squammasque cadere fac de oculis meis (Ps. 18.). Si autem adversarii nostri, et Tui, miserere illorum ut ibi Sauli misertus es! Amen, Amen, Amen. Ita clamemus omnes: quia

certum est in multis offendere nos omnes (Jac. 3. 1.) a perfectae lucis prospectu alii plus alii minus impediti.

Quam autem dicis, Domine Baro, Spem Vobis semper fuisse squammas ab oculis meis casuras confirmas me in opinione mea, operosae Vestrae circa me charitatis hunc Vobis fuisse scopum, ut me transversum agerets ad placita Vestra. Ubi mihi occasio datur Vestrum illud circa me studium laudandi, et quae circa me retia tetenderis paucis explicandi. Certe si cui libet eorum, per quorum ruinam plus damni Catholicae Veritati inferre speratis, tot struere insidias, et inhiare tam indefesse (uti per hos 30 annos mihi) soletis, vere Vos invictos bellatores, insuperabilesque heroas, jactare potestis. (Ignosce autem Domine quod Te illis annumerem, qui Te captivum tenent: facio id imitatione Tui, quia de Te et illis semper junctim loqueris.) Attingam quaedam conscientia urgente: ut qui Vos nondum norunt nosse incipiant, alienis periculis cautiore futuri: mihi autem ut Deum laudandi occasio sit, qui me toties a vobis impetum non dedit praedam dentibus Vestris, sed animam meam eripuit ut aviculam a laqueo aucupantium (Psal. 124, v. 6, 7.) lbo ordine, annorum serie.

1. Primas animae meae tentationes objecit per homines Vestros Satan in pueritia mea, anno 1608, occasione tali. Transibant per Urbem nostram (Preram Moraviae) qui se Polonos Nobiles dictabant, in Austriam euntes: cum adjuncto sibi Italo, N. de Potasari (si recte nomen retinui). Ili reformatos se simulando cum Praeceptore nostro, Thoma Dubino, per biduum familiariter conversati, sub discessum illi recens editum libellum, Moscorovii Catechesin, donarunt. Ex quo ille demum quales habuerimus hospites cognito, Superatendenti nostro D. Lanetio rem detexit. A quo licet iste libellus flammis (ne quem veneno suo inficeret) addictus fuit, reliquit tamen in juniorum animis (meo etiam) curiositatis stimulos, cum quibus mihi annos aliquot molestam fuisse luctam, et multo constitisse (antequam chimaeram illam ejicere liceret) meminisse. Tantum virium habet tantillum etiam injecti massae fermenti! Quid autem boni illi Viri in Moravia egerint, postea patuit: Legatos fuisse ad Anabaptistas bonorum communionem professos, qui se Fratres Moravicos (Germani licet sint, ex Helvetia et Suevia istuc collecti) vocant. Illis venena sua Sociniani per hos Legatos suos primum propinare tentabant, coalitionem expetendo: sed repulsam tulerunt, sicut et postea non semel.

2. Anno 1628, mense Majo, veneram cum Socero meo (Consistorii Pragensis Seniore) Guram Silesiorum: ubi paulo post Palatinides Podoliae (D Sieninski) magno comitatu urbem ingressus, idem illud diversorium catervis suis implevit: nobis intra conclave nostrum (Pontificiorum a quorum acie fugiebamur metu) nos continentibus: Unus tamen eorum (cognito ex hospite quinam essemus) ad nos ingreditur blandissimo sermone sorti nostrae condolet, ad patientiam hortatur, meliora sperare suadet: Praesertim cum nos huc adducat Deus ubi purioris etiam Christianae Veritatis addiscendae occasiones non sint defuturae. Nos tam amico alloquio laeti ut assideret oravimus: Demumque post varios sermones (cum ad prandium vocaretur ille) in nomen inquirimus. Nominat ille se Stoinium, alias Statorium. Querimus de Confessione (cum Evangelicos in Polonia juxta ritus trium Confessionum, Bohe-

micae, Augustanae, Helveticae, discriminari audiremus): ille inter Reformatos se profiteri nomen, ab illis tamen sic excludi quomodo a Lutheranis Calvinianis. Querimus, an ergo Graecae Religionis? Ille: Non, Socinianos nos vocant, et sibi terculamento faciunt: cum tamen nos longius Babylone egressi, prae caeteris puriori divino cultui operam demus etc. Regressus a prandio Ecclesias suas et dogmata commendare perrexit, tandemque (quia abeundum erat) valedixit: nobis confidentiam hominis supra modum mirantibus

3. Sub autumnum ejusdem anni venit Lesnam Christianus Schlichting: meque domunculae meae visens sortem itidem condolere, tum de Mathematicis et Mechanicis (in quibus excellebat) multa conferre; tandem et de Religione, libellos mihi duos quosdam dono offerens. Sed quia ab ipsius germano (Viro orthodoxo) praemonitus fui, qualis esset et quid quaesitum venturus, accipere renui. Ille subridens, Non aspernaberis munuscula mea, inquit, eosque in mensa deponens surgit et abit. Ego vero exeuntem comitatus libellos tollo, famuloque illius (tametsi recipere renuente) reddo: tanto diligentius deinceps conversandi illis occasiones vitaturus.

4. Sed anno 1632 novus prodiit tentator, Joachimus Stegman, Racoviensis illorum Scholae Rector qui Lesnae hospes inter alios me quoque salutare dignatus (deque Janua Linguarum nostra, recens tunc edita, multa adulatus) ad Religionis controversa deflexit: Num aliqua eorum legissem, et quanam? interrogans. Respondi, Catechesim Racoviensem, et Smalcii de Divinitate Christi. Inde ille, quid profecissem, exquirere pergit. Ego: Theologia Vestra Astronomiae Copernicanae, perque similis mihi videtur. Quomodo? quaerit ille. Resp. Sicuti Copernicus phaenomena Coeli Ptolemaicis hypothesibus non satis respondere videns, totum Mundi Schema invertit, Sole quiescere, Terra volitare, jussis. Ad quas hypotheses quia phaenomena propius accedere visa, ausus est hanc veram esse rerum faciem credere, aliisque pro vera commendare. Ita Socinus Vester (inquam ego) quia Christianorum Vitam ad receptae Theologiae hypothesen non satis quadrare putavit, invertit eas: pro justificatione Fidei justificationem Operum; et pro merito Christi propria merita; proque Christo Theantropho Christum purum putum hominem (ad imitandi facilitatem) substituens. Et quia sic imitandi studium magis accendi putavit, ausus est credere, et creditis Vos, novas illas Vestras hypothesen veriores esse, proque talibus venditatis etc. Respondit ad haec, Non displicere sibi comparisonem. [Sed Illustrissimus Palatinus Belsensis (mentionem postea ejus rei facta) sibi eam displicere dixit: eo quod Copernicanae hypothesen ingenium habent, Sociniana blasphemias. Illas proinde dignas scrutinio, has fuste.] Stegmann ex responso meo aliquid de me spei concipiens, multis blanditiis ad imitandum exemplum suum (sexennio is ante a Lutheranis defecerat) invitabat. Quum me ad nova dogmata, antiquam catholicam evertentia Fidem, indocilem dicerem, importunitatisque illius tandem pertaesur duriora quaedam verba emissem (novos Phariseos appellans, qui terram et maria circumeundo proselytas quaerunt: innotuerat enim nobis cum in Marchiam et Pomeraniam tendere, Zizania sua disseminaturum, praesertim novae editionis Germanicae Novi Testamenti Exemplaria) ille in iram concitatus: Ita vero damnatis (inquit) quae nec

legitis nec intelligitis. Surgensque et abiturians, Adjuro te (inquit) ut quos tibi submisero libellos legas, dumque in reditu ero (post unum et alterum mensem) quid legeris rationem reddas. Ni feceris, cito te ad Christi tribunal. Misit ergo per Civem, ubi hospitatus erat, Ostorodii Institutiones, illudque novum editionis suae Testamentum. Quos ego (cum serio Dei metu, invocatoque illius nomine) legendos suscepi, et non sine vario tentationum assultu, conscientiaeque vacillatione, victoria tamen Fidei tandem, perlegi. Regreditur ille, et quid profecerim inquiri. Nihil, respondi: quo magis lego, magis ad tenebras Vestras caecutio, vicemque Vestram ad lucem Dei caecutientium doleo. Ille igitur suos in me frustra fuisse impetus videns, abiit, nec reversus.

5. Quinquennio post prodiit Schefferi contra Virtutem Resurrectionis Christi tractatus, ad me quoque (liberales enim sunt in suis communicandis, sine exemplo: magnis inter se hoc fine institutis collectis, ut Libri excudi, gratisque hinc inde spargi possint) missus: cujus occasione quid sit actum, et quid a me (Confratrum voluntate) repositum, iterata praesentis libelli editio docet.

6. Triennio circiter post venit ad nos ex ultima Russia (per millia forte centum) D. Jonas Schlichtingius, Socinianorum velut Patriarcha, filium (adulescentem 18 annorum) Scholae nostrae traditurus. Cujus inspectio suprema quia per id tempus mihi demandata fuit, me ille convento calamitates suas et suorum (quod illis Racoviae Schola et Typographeum essent ablata illique in dispersionem dati) questus fuit, filiumque suum ad institutionem nostram admitti petiit. Factum, cum consensu quorum intererat, cautioneque interposita ne quid turbaret. Ipse interim D. Jonas mihi Libros suos, quibus Academiae Vittebergensis Refutatio Smalcii refutabatur (in erecta Typogr. nescio ubi in Russia excusos) donavit, lectionem eorum commendans. Respondi, Non vaccare mihi, nec esse volupe labyrinthis istis oberrare. Rogabat ergo saltem Praefationem, qua dogmatis de Trinitate (Tertulliani aevo nati) originem primam ostenderet, perlegere vellem: ut postridie inter valedicendum meam audire posset sententiam. Legi ergo: ut ne iterum conquerendi, Nos legere nolle, et tamen condemnare, ansam haberet. Quia vero sub finem praedictae praefationis ad Christianos, qui circa fidem in Christum vel in excessu vel in defectu peccant, exhortationem adjunxerat, ut ad se, tamquam mediam tenentes viam, regrediantur: dixi, Nos tenere medium, qui utrumque de Christo, et Deum esse, et hominem esse, juxta Scripturas credimus. In excessu autem illos, qui Deum tantum esse volunt, humani praeter apparentiam in eo nihil agnoscentes, ut Marcionistae et Felgenhauer. In defectu autem illos, qui divinitatem Christi negant, factitium tantum et titularem Deum confitentes. Ille, Non se esse qui Christo debitum honorem detrahant: sed in Transylvania quosdam qui adorandum esse negant, nec adorant. Quaesivi: Annon illi pars Vestri sunt? Respondit: Exierunt de nobis, quia non fuerunt de nobis. Ego iterum: Nonne hinc apparet, mi Domine, quibus gradibus a Fide recedatur? Ario nimium fuit visum Christo parem cum Deo aeternitatem concedere, amputavit ergo quicquid Mundum antecessit: in principio illum ex nihilo, demumque alia per ipsum facta dicitans. Sed Photino, et Socino Vestro, illud etiam nimium visum:

amputarunt iterum omnia usque ad Mariam, in hujus utero exortum illi primum tribuentes, divinos tamen illi honores (propter donatam divinitatem) concedentes. Ecce autem, Francisco Davidis, et qui illum e Vestris sequuntur, etiam hoc nimium visum: negant itaque illi adorationis honorem. Quod si sic semper aliquid de honore Christi detrudere pergemus, non video quid remansurum sit nisi purus putus Mahomedismus (nondum dicam Atheismus). Quippe Turcae etiam Jesum Mariae filium majorem Mose credunt, Dei naturalem filium non credunt; Ad quae D. Schlichting nihil, nisi Cavillationem esse, dixit. Ego tamen quomodo haec cavillatio sit, et ex tali opinionum de Christo semper in minus mutatione, quid nisi totalis tandem abnegatio sequi possit, hunc usque in diem videre non possum. Ita tunc ab invicem discessimus. Quae vero ab illius discessu meditatus eram, illicque submissum fuit, explicui edita nuper De Uno Christianorum Deo, Patre, Filio et Spiritu S. confessione mea.

7. Anno 1641 aggressus me fuisti Tu ipse, Genere Domine: inter alia multa etiam Quomodo articulus de Trinitate (in Opere Pans.) tractandus esset, inquirendo. Respondi: Juxta Scripturas. Tu iterum: An ergo juxta vulgares hypotheses? Respondi cum Apostolo: Nihil possumus adversus Veritatem, sed pro Veritate. Ad quae Tu: Non decet tantum error tantum Virum Ego: Mi Domine, In divinis nemo facilius decipitur, quam qui sibi aut aliis eruditionis nomine placet. Tu contra adeo importune instare, mihi que erroris pertinaciam exprobrare: ut commotior ego, Vobis (inquam) vere pervicacia tribui debet, qui etiam convicti ceditis non tamen. Quaerebas: Ubina convicti? Respondi: Vel in nupero contra Schefferum scripto tot falsitatum deprehensi estis, nec tamen a Veritate oppugnanda desistitis. Ibi Tu: Meo nomini parci: si autem refutari vellem, fieri posse. Dixi, Fiat, fiat: nihil mihi parcite. Ecce autem hucusque nihil, praeter illam erga me commiserationem Vestram. Aperte haec recito, sed ex veritate: quia perpetuae jactantiae Vestrae serio detrahenda est aliquando larva.

8. Anno 1642 contigit me peregre esse, et per dies aliquot cum Nobilibus Polonis quinque conversari. Quorum cum tres Evangelici essent (Adam Suchodolski et duo Reczicii duo Sociniani (Lubienietzki et Viszowaty) variorum discursuum occasio fuit. Tandem illi de migrando in minorem Poloniam mecum agere, ingentibus promissis allicere, fidemque suam (de annuo lautissimo stipendio) chirographi cautione obligare: maxime hic occupato Wiszowaty. Quod ut frustra esse vidit, manui meae inter valedicendum chartulam inseruit, cui Lucianicum quiddam, et in religionem Christianam valde ludibriosum, inscriptum fuit, hoc sensu:

Vulgaris Theologiae hypotheses. Deus condito primitus Homini praescripsit legem servatu impossibilem. Quam cum transgressus esset, adeo implacabiliter illi fuit iratus, ut eum aeternis cruciatibus addiceret. Reversus tamen ad se, ut reo illi parcere posset, in proprium Filium desaevit, ob alienam culpam illum ad mortem usque contundens: eo fine, ut quisquis crederet ita esse actum, poenae relaxationem acciperet. Haec annon cogitatu absurda, impia et in Deum blasphema sint, etiam atque etiam videndum.

*

Schedulam hanc multis ostendi, satanica in salutis mysterium odia mecum mirantibus.

9. Anno 1649, Martinus Ruarus, suos in Maj. Polonia visitatum e Borussia veniens, etiam me salutare dignatus, demum in colloquio nomen suum (nec enim noveram de facie) prodidit. Sed postquam me ab amicitia sua vidit alieniorem, discessit: literis me de via resalutans, ad quas nihil respondi.

10. Ultimus mihi tentator nuper denuo fuit larvatus quidam Apostolus, animarum his in locis auceps: qui aliam mentitus Religionem aliquoties me convenit, desiderium veri simulans; donec apertius laqueos explicare incipientem a me abegi. Parcam illius nomini, quia sibi parci vult: haec tamen ipsius etiam causa scribo, ut si evigilare potest evigilet. Is nempe ipse est ad quem tu Domine Baro epistolam illam Tuam, cum annexa ad me salutatione, exarasti Vestram de me spem adhuc perstare significans. Repeto igitur haec, ut Vos vana spe lactare desinatis. Major mihi divinae misericordiae fiducia est, quam ut me humiliter sibi adhaerentem ita deserat, ut Vobis et Satanae ludibrium fieri permittat. Ecce quo impatientiae me importunitate Vestra adegistis! Recitare tamen haec volui, ut omnem Vestram circa me panurgiam fuisse, esse, et fore vanam, semel tandem intellecto, me misum faciatis: alii vero ut exemplo moniti meo cavere a Vobis discant.

N. Pergo respondere ad reliqua Tua: Nempe ubi narras Nostrates causam Vestram in Comitibus nuperis deseruisse. Nihil de his scio, an ita factum sit. Antehac scio communia jura communi dissidentium ope fuisse defensa, tametsi Pontifici toties per omnia sacra, ne Vestri susciperetur patrociniū orarent. Respondebatur enim semper, Non dogmatum Vestrorum, sed libertatis Patriae, defensionem suscipi: adversus spirituales errores spiritualibus armis esse pugnandum. Cur hoc principium nunc deseruerint si deseruerunt, nescio, nec intellego, miror tamen.

O. Id pariter ignoro, fides sit penes authorem. Suspicio tamen plus esse in conclusione quam in praemissis: h. e. si hospitandi jus negatum fuit, non ad instantiam nostrorum id factum, qui Vos ferre adsueti jam, sed ipsorum potius Silesiorum metu, quibus majori quam nobis terculamento fuistis. Et forte non ignari sunt ingenii Vestri, Vos nullibi aliorum hominum more (i. e. quiete, Vobis ipsis) vivere posse, sed quocunque venitis mox Apostolatū, et animarum aucupia, exercetis, dogmata Vestra clam palam instillando. Vix unquam quisquam aliter expertus. Quid ergo mirum si Vos ubique metuant, et qua datur declinent?

P. Quaeris an factum hoc spiritum Christi sapiat? Ego iterum quaero, an Apostolus Johannes Spiritum Christi habuisse credendus sit, dum scriberet: Siquis venit ad Vos, et hanc doctrinam non affert, nolite illum recipere in domum, nec Ave illi dicite. Qui enim dicit ei Ave, communicat operibus ejus malis (2. Joh. v. 10, 11.). Loqui enim Johannem de Ebionitis, Christum in carne venisse (h. e. in carne manifestatum Deum esse) negantibus, evidens est: evidensque Vos illam ipsam doctrinam sectari. Judicate igitur ipsi, quid pavidis Conscientiis faciendum sit? Ego hic trepidationem meam in conspectu Dei sincere fateor: tametsi morositatem meam nemo

facile mihi exprobrare possit, ne Vos quidem ipsi: nisi jam sub Vitae finem, cum mihi a molestiis quiete opus est.

Q. Conservos? Ignosce Domine: Quomodo conservi sumus Vestri, aut Vos nostri, qui alium Deum, alium Christum, aliud Evangelium, aliam fidem, aliud Baptisma, aliam spem, omnia denique alia, habetis? Non calumniandi causa loquor, testis mihi est Deus: sed quia triginta illis annis non aliter e Libris Vestris, conversationeque Vestra, didici. Ostendam id, aut innuam saltem nunc.

1. Nobis unus est Deus, ex quo omnia: Vobis duo sunt. Alter increatus aeternus qui condidit Mundum, alter temporarius factitius, qui Mundum reparavit. Adoratis tamen utrumque, si Vobis credimus: nos nonnisi unum. Ergo non unum eundemque habemus Deum.

2. Iterum: summus ille et increatus Deus (quem nobiscum communem habere vultis) noster est A seipso, Per seipsum, In seipsum Deus: h. e. Potentia aeterna, Sapientia aeterna, Bonitasque aeterna, sic aeterno complexu adunata, ut unam constituat essentiam. Vobis autem aeternus Deus solitarius est, cum potentia, sapientia, bonitateque sua, tanquam cum accidentibus habitans. Eoque habetis Deum ex essentia et accidentibus compositum: qualis noster non est. Ergo alium.

3. Nos habemus Deum qui e propinquo et e longinquo Deus est (Jer. 23, 23.), h. e. qui omnia futura aequae ut praesentia novit, futuras etiam cogitationes, sermones, facta, omnium hominum (Psal. 139. v. 3. et 6.). Vos autem Deum habetis, qui futura contingentia ignorat. Ergo alium.

4. Christus noster est verus et naturalis Dei et Mariae filius: Vester tantum Mariae naturalis, Dei titularis, filius. Ergo alius.

5. Nos habemus Christum cujus egressus sunt a principio, a diebus aeternitatis (Mich. 5. 2.), Patrem proinde aeternitatis (Jes. 9. 6.). Vos Christum, cujus egressus sunt a diebus Mariae tantum, cum aeternitate nihil participantem. Ergo alium.

6. Evangelium nostrum illud ipsum est quod praedicabat Paulus, Gentibus stultitia, Judaeis scandalum (1 Cor. 1. 23.) Vos Evangelium procudistis novum, quod nec Judaeos offendat nec Gentiles: revera autem Deo stultitia, et Ecclesiae Christianae scandalum est. Ergo aliud Evangelium.

7 Et sic ordine si procedere liberet, omnia propemodum Vos a nobis diversa habere appareret.

Dum igitur nos alii Deo, per alium Christum, alio in Evangelio, servimus quam Vos, quomodo conservi sumus? Sed redite ad nostrum (a quo secessistis) Deum, Christum, Evangelium, Fidem, Spem etc. non conversos tantum, sed et servos habebitis.

R. Propter similem causam? Hoc ambigue dicitur. Nam et Pontificii, et Judaei, tum temporis (a Racociana irruptione) salutem in Silesia quaerebant. An omnes communem habuisse causam, et conservos fuisse, dixeris?

S. Altioris illuminationis? quae illa altior illuminatio? Vestra? Atqui haec supra lumen Rationis (quod longe infra Fidei lumen est) non assurgit.

Non altius ergo mihi cognitione ascendendum, sed longe descendendum erit, si ad Vos transire debeo. Mihi vero in mentem nunc venit illud Irenaei adversus haereseis Lib. IV. Cap. I. Quemadmodum serpens Evam seduxit, promittens ei quod non habebat ipse: sic et hi praetendentes majorem agnitionem, et mysteria inenarrabilia, et promittentes eam quam dicunt intra pleroma esse receptionem, in mortem demergunt sibi credentes, apostatas eos constituentes ab eo qui eos fecit. Non sinet me Deus ita ascendere.

T. Quid audio? Adhuc Vobis mei lucrandi spes? Hem prodigiose pertinacem spem? Decies repulsi adhuc redire cogitatis? O si Christus tam Zelosos et indefessos haberet Apostolos, ut Socinus! Itane vero semper filios seculi prae filiis lucis industriosos esse? Ignosce servis Tuis Jesu Christe, qui non similem pro gloria Tua augenda et illustranda, atque isti pro minuenda et obscuranda fervorem adhibent! Mihi vero ut a Vestra spe et quae hanc insequi solent insidiis, securo esse liceat, quid faciendum? et ne Vos frustranea spe diutius macerare pergatis, quomodo obtinendum? Video jam: juvet me tantum spiritus sui gratia Christus, levabo me et Vos inutili illo cassae spei onere. Nexuit mihi et aliis quidam ille Vester his diebus Nodum Gordium, quem tanquam aeternum insolubilem (Thrasonica prorsus jactantia omnes provocans) publico exposuit. Cum igitur omnium illorum quos provocat ego sim unus, mihi quoque etiam libellus ille tertiam per manum submissus sit; et Tu forsitan (hujus non ignarus) ibi quoque spei adhuc de me Tuae basin fundas: ecce propono in Dei nomine Fortalitium illud Vestrum aggredi, ultimamque illam Vestram oppugnandae et expugnandae Divinitatis Christi machinam, dissolvendi: ut vel sic tandem tum de me evertendo, tum de aliis ad votum fatigandis, spem deponatis. Adsis Jesu Christe! Tua agitur gloria.

V. Clausula Tua, Domine, adhuc mihi amicitiam et officiorum promptitudinem offert. Quid dicam? Hoc unum. Periculosum est a Vobis amari, periculosum salutari, periculosum minusculis affici. Plus hic est quam — timeo Danaos, et dona ferentes.

Et tamen quia serio forte me, et nos, amas, festucam nobis oculo eximere paratus, amor autem esse debet reciprocus, serio Tibi Christianae charitatis officio respondeam necesse est. Impendam ergo aliud porro etiam temporis eximendae oculo Tuo (si prosperaverit Christus) trabi, ultima illa mea (de qua modo dixi) scriptiuncula: oblata nempe nobis Irenici Irenicorum Vestri examine.

Vale Domine! Cui non amplius dicerem Ave (Apostolo prohibente) nisi adhuc Tui ad Apostolicam doctrinam reditus mihi esset spes: quam ratam esse jube tu qui potes, Jesu Christe, virtute Spiritus tui sancti! Amen.

Velká písmena na počátku jednotlivých odstavců shodují se s textem předešlého listu kromě V.; třeba tedy tento list souběžně s předešlým čísti.

CCXIV.

Komenský Danieli Rogerovi.

Z Amsterodamu 1659 — 8. června.

Posílá mu Tubinské vydání Janue, aby se jím řídil při novém vydání Londýnském, které jest už v práci. Přeje i jemu i mladíkovi, jenž to pracuje, mnoho zdarů.

Viro sollerti ac strenuo, Domino Rogero Danieli, Bibliopolae ac Typographo Londinensi celeberrimo, Librum praesentem dono offert Johan. Amos Comenius; eo fine, ut in editione Januae nostrae Linguarum Latino-Graeco-Anglicae (quod sibi jam sub manu esse dixit) hoc ipsum Tubingensis editionis imitari possit. Qua in re ipsi (et cujus opera utitur Eruditissimo Juveni-Viro) divinam apprecor benedictionem, ut bono Juventutis usu quod parturiunt enitantur! Amen.

Scribebam Amstelodami, hospes

senili manu, Junii 8 st. n.

Anno Christi 1659., aetatis

meae 68.

Tibi Christe vixi, Tibi moriar! Miserere.

Adressát byl, jak z listu patrně, knihkupcem a tiskařem v Londýně.

CCXV.

M. Arnold Seniorům.

Z Franekru 1659. — září.

Podává zprávu o své polemice s Komenským a o svých starostech o zájmy Jednoty.

Arnoldus Franekerae d. 4. Sept. 1659 o svoiey Controversiey cum Comenio, y ze sie o to stara, aby ordines przez swego Posla w Polsce się sprawy Koscielney szczerze podięli.

Regest katalogu archivního.

CCXVI.

Poleman Hartlibovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1659 — 10. října.

S radostí odpovídá na jeho list ze dne 9. září, že vši silou se zasadí o společnost, jež se má utvořiti, a poví o tom hned některým svým důvěrným přátelům, kteří se věci zajistí velmi ujmou. Prosí, aby se učinily čtyři opisy jeho návrhu, aby potom na jaro budoucího roku celá myšlenka skutečně mohla začíti.

Auf sein mir sehr angenehmes Schreiben vom 9. Sept. fange ich billig meine andtwort an auf M. H. fröhliche Botschaft einer solchen Societät, da das so ist die noth des gemeinen besten erfordert genugsam Geldmittel machen können, zur ehre Ghottes und erbauung des boni publici, worüber ich, als ein begiriger geringer beforderer solches boni, dergestalt erfreuet bin, dass ichs M. H. nicht genugsam bezeugen kann, mache mir alhier ein par Subjecte bekendt, mit welche ich in gar vertraulicher recht-christlicher freund- und bruderschaft stehe,

welche ein sonderliches donum haben, auf einen gar kurzen Weg in weniger Zeit der jugendt. — Ach welch eine fröliche gemeinschaft würde solches seyn; mir würde dieses ein Paradyssus auf diesem erdtboden seyn, wie würde sich Ghott in dem innersten seines Herzens mit allen heiligen Engeln über solche heilige gemeinschaft erfreuen! Drumb bitte ich M. H. aus dem innersten Grunde meines Herzens, ja mit heissen thränen, welche mir vor grosser freude als ich schreibe häufig herfür dringen, er wolle doch nicht unterlassen mit rechter solcher Ghotteeliger Societät, dieses unser fürnehmen zu offenbaren, und so es rathsam düncket, vier Copey dieses meines unwürdigen geringen Vorschlages zuthun, damit doch ir ohn ir lieber V. wans möglich werd gegen künftiges Vorjahr mir solches ins Werk gestellt werde, es sei an welchen ortho es ihnen immermehr erlaubt wird, den solches wir uns alles gleich wollen gefallen lassen, damit doch nur das arme, menschliche geschlecht nicht mehr in solcher finsterniss, blindheit, Verwirrung, Vielfaltigkeit und graulich Confusion, sondern auf dem wege der einfältigen warheit und warhafter einfalt in allen künsten und wissenschaften, ja auch in der Theologia selbst mehr wandeln möge, worauf ich das M. H. antwortend herzlichst gutdünken mit grossem Verlangen erwarten werde.

Slova »Ir lieber V.« nejsou mi jasná.

(Coll. R. Whitting.)

CCXVII.

Poleman Hartlibovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1659 — 10. října.

O společnost zajímá se čím více, že má úmysl uchopiti se též lepší výchovy lidstva. Táže se, jak adressát mluví při tom přemoci mnohé obtíže; snad má pro to i přátele z parlamentu. Věděl-li o tom již také jiní, pisatel sdělil se o to i se svým zvláště důvěrným přítelem Komenským, jinak nikoli. Žádostiv je zvědět, jak chtějí při tom některé tajné úmysly s dostatek ukryti.

Gestern ist des Herrn letztes vom 23. Sept. mir zugekommen, und kann nicht genug sagen wie hoch der H mich erfreuet hat mit der Continuation wegen der Societät und dass die selbe in kurzen tagen sich herfür thun werde. Über alles aber erfrewet mich dieses am meisten, dass meine intent mit der Societät intention sogar eigentlich überein kommen. Der M. H. wird vor 8 Tagen verstanden haben welch ein herzliches Verlangen ich habe die jugendt in einer rechrordnung der auferziehung und information zu bringen, auf dass auss ihnen als auss dem guten Samen hernach tüchtige, recht christliche, godseelige und gods gelehrte Manner und Respublic werden können. Nun sehe ich auss des Hs relation, dass bei solches die bewusste Societät weniger von conceptusfrage; habe also hörig an horly von Sinn, welcher auch den recht nothwendig den reinen Geist herrühren muss. Zweifelte auch also nicht, Ghott werde dieses mein Vorhaben bald seinen effect erreichen lassen. Zur erletztt bitte ich hinführo ein mehrers von dieser Societät und ihrem Vorhaben zu entdecken, damit ich allzeit wissen möge wie weit sie avancirt seyn in ihrem dessein. Ich möchte auch wohl sehr vom H. verständigt werden, wie sie ohne suspicion de possessione initura Philos. dieses ihr Vorhaben werden können werkstettig machen, masse ich hierin etliche difficultates ahne, doch werden sie als weise leute solche difficultät wohl vorzukommen wissen. Ich wollte auch gern wissen, durch wem der H. solche dinge von der Societät erfähret, und ob der selbe auch ein membrum sey. Verständig, dass sehr vieler hand gute dinge anzufangen, welche ohne Mittel nicht anzufangen seyn, Ob sie sich erklären möchten, oder wollten als balt etwas an gelt dem H. zu vertrauen. Doch wird der H. wissen wie dieses am fügichsten und besten gegen ihnen zu thun sey. So wolte ich auch gern berichtet seyn ob viele andere leute mehr wissen die beschaffenheit dieser Societät. Item, ob mein H. auch andere solche dinge communicirt hat, wie er gegen mir gethan, welches mir dunck gefährlich zu seyn, dass solchs sollte von vielen gewusst werden,

da die Welt ist sehr böse, giftig und fast teufflich, dass man solche und dergleichen nachricht nicht genug verbergen kan; Möchte derothalben gern wissen, wem diese wuchtige Sache mehr bewusst und offenbaret sey, damit mir solches zur nachricht dienen könne. Ich halte es so geheim, dass ich noch in ettlichen Wochen nicht gegen H. Com. darvon sagen werde: da jederman kan solche dinge nicht allezeit recht einsehen und fassen. Sollte es aber balt zur Execution kommen, so würde ich nicht seumen solches H. Comenio, als meinem liebsten freunde zu offenbaren. Dieses sage ich noch, dass die Persohn die M. H. solches alles offenbahret hat, muss in grosser Vertraulichkeit mit ihnen stehen, dass er dem H. so gewiss versichern kann, dass solches kann gelingen, sondern wahrhaftig sich alles also verhalte, darumb halte auch ich dafür, dass durch selbige Person der H. mit der Societät handeln, und etwas beibringen können, will ich auch verstehen, dass diese Societät öffentliche ausschreibung in andern landen thun will, als mussten sie nothwendig mit bewust und consent der Regierung in Englandt thun. Muszt derothalben folgen, dass etliche dieser leute selbst glieder des Parliaments oder zum wenigsten in grossem respect seyn: So muss auch das Parlament mit ihrem vorhaben ganz einig und zufrieden seyn; sonst würden sie solche austreiben, den allermeisten aber haecire ich hierin, ob sie dem Parliament anvertrauen werden, durch welche mittel Sie solches vornehmen zu enden werden bringen können; oder was für praetext und decke sie gebrauchen wollen ihre hohe gabe der transmutation zu bedecken undt zu manteln. Bitte mich hier mit gründlich zu informiren.

(Coll. R. Whitting.)

CCXVIII.

Poleman Hartlibovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1659 — 12. října.

Znovu prosí o bližší poučení o věcech, po kterých se v předešlých listech svých tázal. Bez obtíží to nepůjde, co zamýšlejí, nebo každá věc trvale dobrá musí dříve náležitě býti prozkoumána. Španělové a Francouzi způsobí Angličanům ještě mnoho zlého.

Wegen communication Der continuation der balt herannahender christlichen Fraternität, bedanke ich mich nochmahls herzlich, und habe M. H. vor 8 tagen meine objections und difficultates hierbey eröffnet, erwarte auch darauf gründlichen Unterricht; Und erfreue mich unterdess herzlich, dass der gnädige Ghott so weitfall licht wil herfür brechen lassen; aber der H. für dieser meiner weniger worte eingedenk, es wirdt ohne grosse Verfolgung und trübsal nicht abgehen. Den alles was im guten soll beständig verbleiben, solches muss zuvor rechtschaffen probirt und tretirt werden. Der Spanier und Franzosen werden dem Engelland noch viel böses zgedenken. Ghott aber wirdt alles weise zu seines namens ehre zu dirigiren. Und bitte ich nochmahlig, mir auf meine vor 8 tagen gethane difficultates zu andworten, so werde ich von dieser Sache wohl informirt seyn, und dessen eigentlichen grundt verstehen.

(Coll. R. Whitting.)

CCXIX.

Poleman Hartlibovi.

Z Amsterodamu 1659 — 30. října.

Poněvadž Rulicius zvěděl o korespondenci, týkající se Antlie, a následkem toho již poučení jsou o tom i Vavř. de Geer, Komenský a Figulus, nechť adressedá další listy a zásilky nadpisuje přímo Ruliciovi, jenž spíše může větší zásilky vypláceti. Všichni budou se těšiti každé zprávě o té věci a přáli by si též poučení o třídách této společnosti.

Der Antiliae Reformation-Idaeam, wie auch ihre invitation, Religions verfassung und dergleichen ihren statum erklärende Sachen, sobald der H. überkompt wolle er sie cito citissime durch die Post übersenden, nicht aber an mich, sondern an H. Rulicium, da er kan besser die grossen paquet bezahlen als ich, weil ich ihnen gestern das ganze negotium der Antiliae entdecken musste, weil er mir darüber des H. vnterschiedliche brieffe als ihm abgegangen, zeigte: darneben er sich sehr amicabl vnd vertraulich gegen mich anstellte, vnd zu aller freundschaft sich erbott. Und scheint also dass hinfüro bessere Verständniss zwischen uns möchte seyn, als bisshero geschehen. Kan also M. H. nur die brieffe allezeit an ihn adressiren, so ich haben soll, wie bisshero geschehen, will ich mich itzo eines viel bessern zu ihm zu versehn, als bisshero von mir abgesehen ist. So ist auch den H. de Geer, H. Comenio, und H. Figulo der Antiliae vorerst von mir erzählt, weil M. H. Com: wieder erzählt; sonst hätte ich mir gänzlich fürgenommen gehabt gegen keinen nichts davon zu gedenken, biss die invitation heraus gekommen, vnd alles schon in Effect stehen würde. Den ich mag keinem gern hoffnung machen von dingen die noch zweifelhaftig vnd veränderlich seyn, falls ich; solchs ist meinem gemüth ganz zu wieder. Kan also M. H. dergleichen Dinge nur allezeit an H. Rulicium Dirigieren, doch mit ein pahr worten mir zur nachricht vermelden was M. H. an ihn sendet, damit wir uns solcher nachricht von woche zu woche zurerfreuen haben, und so M. H. solche relation in seinen brieffen an mich in sonderheit thun würde, wie er biss hero gethan, so würde mir solches so viel angenehmer seyn. Warumb der Baron, wie M. H. schreibt noch für anders her als der H. und jemand anders, als Membrum der Antiliae werden könne, möcht ich gern die ursache wissen, so es eine sache ist, so zu communiciren stehet. So möchte ich auch gern verständigt seyn in was für Classes die Antilia ihre membra dividiren will vnd worin der Unterricht solcher Classium bestehen soll.

O baronovi v tomto listě připomenutém nemám bližší zprávy.

(Coll. R. Whitting.)

CCXX.

Poleman Hartlibovi.

Z Amsterodamu 1659 — 31. října.

Doporučil dva členy pro Antilii, Justa Docemia a Matyáše Drudia. Pokud se týče pozvání do Anglie, pisatel je potud oddán Kristu a jeho vůli, že dostane-li plán Antilie a bude-li se mu dokonale líbiti, snadno se rozhodne přejíti přes moře.

Zum 1. der zwey subjecta derer ich so ruhmlich gedacht, vnd der Antiliae recommandiret, heissen Justus Docemius, vnd Matthias Drudius; jener insonderheit in Latinitate et Methodo Comeniana, dieser in sonderheit in Hebraicis, Graecis etc. Ghoht gebe dass die sehr gewunderte Antilia ihr Fortunat-Säcklein bald traffen, vnd solche vnd sonderliche leute nach nothdurft versorgen mögen, so wurde die Welt baldt eine andere gestalt bekommen, insonderheit so man es also mit der jugendt anfängt, wie es die Antilia vorthatt. Zum 2. dass M. H. sonderlich wünscht, so wohl meine wenigkeit, als die andere gute freunde noch bei ihm in Engelandt zu sehen, erkenne ich solchs vor eine innigliche und herzliche liebe auss Ghoht geflossen. Mich anlangendt, ist meine tägliche übung, mich dergestalt an meinen Heiland zu renuciiren, dass ich nicht gern wolte etwas gedenken, viel weniger erwahnen vnd vornehmen zu thun, als was ich ganz gewiss erkenne, dass Seinem heiligen willen gefällig, seinem heiligen nahmen rühmlich, und dem nächsten nützlich sey; also dass ich meiner gar nicht mächtig bin, sondern vnter dem schuldigem gehorsam vnd gebott meines Ghothes mich befinde, vud also auch nicht sagen kan, als dass der Antiliae einiger zweck sey, die Ehre des grossen Ghothes und des nächsten herzliche liebe: als könnte es wohl geschehen, dass wen mir der Antiliae kurz abgefasst

Idaea et forma Regiminis ganz eigentlich wird bekannt seyn, und das behörliche mittel darin gegeben wurde, ich nach dem willen vnd direction meines Heilandes mich zu ihnen fügte. Alles nach dem willen unseres Ghottes.

(Coll. R. Whitting.)

CCXXI.

Hartlib R. Boyliovi.

Z Londýna 1659 — 1. listopadu.

Vypisuje mu zprávu z listu Duracova, že Warner, muž členům rodiny Geerův zavázaný, pod jejich ochranou a z jich štědrosti překládá Písmo sv. na jazyk turecký a že bude s tím za půl léta již hotov. Hartlib je z té zprávy velmi potěšen.

From another confiding friend, *Mr. Dury*, was lately acquainted after this manner. Ecce asseruntur generoso domino de Geere Constantinopoli literae a domino Warnero, quem ille ante triennium iam et prece atque pretio requisiverat, vellet translationem biblici codicis in linguam Turcicam sibi cordi curaeque esse. Dictum factum. Bonus ille et domui de Geerianae ob promota pridem juventutis suae studia obstrictus atque deditissimus, laborem istum hujus commendatione, et lauti subsidii subministracione, alacriter suscepit, atque quod jam scribit, eo usque promovit et peregit, ut pauca restent, quin brevi diem universa biblia lingua Turcica loqui constet Promittit enim exemplar MS ad typos promovendum intra semestre hoc circiter se posse et velle, huc ad gen. dominum de Geere curare. This is as welcome and refreshing as that of *Bill's*, save that he hath no *de Geere* appearing for him.

CCXXII.

Poleman Hartlibovi.

Z Amsterodamu 1659 — 21. listopadu.

Zvěděv, že jsou rozvrhy o Antilii již hotovy, prosí o jeden pro sebe; nechť je dovozně jakkoli veliké, rád je zaplatí. Za čest, že je zvolen za člena té společnosti, ač se cítí naprosto nehoden té pocty, děkuje jako za projev Božské prozřetelnosti

Nach diesem punct habe ich vor auf die hochlöbliche christliche Antiliam, von welcher ich sehr erfreulich vernahm, dass sie nicht allein wegen der unvermerklicher wechsel mit den Kaufleuten ganz richtig, sondern auch nur... herfür treten will, und desswegen ihre Declaration hat drucken lassen. Ich bin gewiss, dass M. H. weil dasselbe schon vergangene Woche hat sollen fertig seyn, albereit ein Exemplar davon mir zugesand habe, und dass solches bereits mit der Post unterwegs sei, mag ich mir einbilden, dass M. H. mein begieriges gemuth davon baar sollte berauben oder suspendiren. Und so es ja noch nicht hätte seyn können, bitte ich mit der allerersten Post solchs (3) zu übersenden; das paquet werde auch so gross als es immermehr wolle, mein desiderium ist gar zu gross solchs zu lesen, vnd mich darin zu ergraben in Ghott.

Dass aber die Antilia willens mich zu ihrer Societät zu berufen, so muss ich für Gottes angesicht hiermit bewahren, dass ich mich solcher Ehre für wahr ganz unwürdig achte; erkenne doch dabey gewiss den finger Gottes, als welcher, als ein rechter und einziger herzens kündiger die Gaben eines jeglichen am besten kennet (massen er sie ja den manchen Kindern gegeben und beigelegt hat) und also auch am besten weiss gleich zu seines gleichen zugesellen.

(Coll. R. Whitting.)

CCXXIII.

Hartlib Boyliovi.

Z Londýna 1659 — 29. listopadu.

Sděluje s ním další příznivé zprávy Figulovy o osobnosti překladatele biblí Warnera, který i práci Grotiovu do arabštiny přeložití míní. Za posuzovatele vybral si Golia, zvláštěního znalce řečí východních. — Figulus očekává ještě velké změny a přál by si účastenství Anglie při tom. — Chvála oddanosti Polemanovy.

Now I am to impart what Mr. Figulus writes, in answer to our desires, as followeth. »Concerning Mr. Warnerus's translation of the *Turkish Bible*, we are the next post to write to him upon monsieur *de Geere's* order, and with his letters joined, to send it over hither as soon as he can. And then monsieur *de Geere* is resolved to make no delay to have it printed. As for the other question the noble *Mr. Boyle* makes, what the intellectual abilities of this *Warnerus* are to perform such a work, you may please to believe so much of his skill and experience, as I hear, both from monsieur *de Geere*, *Mr. Rulice* the minister and others, that he is a very learned and able man; and in the *Arabic* and *Turkish*, as much versed and perfect as any may be that ever hath learned those tongues. Besides, *P. Golius*, and many others, who are able there to judge of the work, he hath chosen for his censors, whereof *Golius* wrote an ample relation to his brother professor at *Leyden* non of late. I rejoiced so much to hear of the like forward intentions and labour of those gentlemen in *England*, to set out in *Arabic* the book of *Grotius* — — Thus we see God works all an sides towards some great change, and for the call of foreigners into the church. O that *England* were at accord and union! they could more help this design than any nation in the world, by assisting the *Swedes* and so to dissipate the Kingdom of darkness and tyrannical power over consciences. And thus the course of the Gospel would be set on a free foot.«

I cannot have a more faithful, careful, and otherwise more knowing man, than Mr. Poleman, who, I am confident, doth love me as his own soul.

CCXXIV.

Komenského poznámka k viděním Melišovým.

Z Amsterdamu 1660 — 14. května.

»Dieses ist des vorhergehenden Traums schreckliche auslegung darzu ich nicht weisz zu sagen, als zu seuffzen, zumahl weil sich's in Hungarien nun anfanget wie einkommende Zeitung lauten dasz diesseits die Keyserliche deutsche Volcker Ober Ungarien zu reformieren anfangen, auf der andern Seite aber Türcken, Tartaren, Moscoviter annähern. Gott sei dem Lande und uns allen gnädig.«

Revelace ty s ilustracemi Komenský poslal do Londýna; chovají se v Brit. Museum.

(Excerpt. vydavatel.)

CCXXV.

Komenský Bythnerovi

Z Amsterodamu 1660 — v říjnu.

Tisk bible jest již dokončen, ať Lešenští disponují po vůli exempláři jim určenými. Tisíc se rozešle a tolikéž zůstane u patrona. — Zda Lešenští ze sbírky ještě něco dostanou, nemůže prozatím určit z příčin paterých. Nad tím, že Mik. Gertich jest ochoten přijmouti místo dvorního kazatele v Břehu, pisatel velmi jest rozhořčen; takových tradic nemá Jednota po svých otcích, a jsou-li mravy její takové, pak je ztracena již dříve, nežli zhynula. Další instrukce týkají se ordinace seniora, a to zprvu zásadní: Komenský míní, že výjimkou jeden biskup může si vysvětit kolegu. neschvaluje, aby kněz hned byl ordinován za seniora, spíše může hodnost konseniora jako stupeň k seniorství aspoň na krátkou dobu zastávat; obě ty zásady byly aplikovány již více než před stoletím. Pokud se týče otázky osob, pisatel nejvšeji by doporučil Mik. Gerticha, jehož za dvě léta zevrubně poznal. Když však opouští Jednotu, z ostatních tří jemu doporučených ani jednoho nemůže s plným důrazem ustanovit pro příčiny blže uvedené, i činí mu otázku, zda církvím ještě znovu nesebraným (nondum recollectis) třeba vrchního dozorce.

Reverende Vir perdilecte in Christo Frater et Collega.

Tuas ultima Augusti datas ante dies aliquot accepi, responsurus ad omnia punctatim.

1. Bibliorum ultimum folium ecce hodie prelo exit, laus Deo! sequenti septimana mitti possent exemplaria Dantiscum, primis cum navibus (jam praemonui Figulum ut locum paret. Vos autem ad Lindem scribere, Exemplariae ad Vos, vel Thorunium mitti et quomodocumque placebit distribui, mandate). Mille suffecerit mitti, tantundemque manebit hic in aedibus D. Patroni securo in Deposito. Hamburgum forte nulla mittam: aut pauxilla ut innuis.

(2—4. omissa quia privata. Chodowieckium Pardubium etc. Spectantia.)

5. De Collectarum residuo, quantum adhuc Vobis cedere queat, apertam quaeris declarationem? Nescio an adhuc dari poterit. *Primum*, quia cum adhuc in Anglia sollicitemur, nec an obtenturi aliquid sciamus, difficile est nondum parta, parti. *Deinde*, si Illi Acceptorum et Expensorum rationem poscant, uti ceperunt, videndum omnino erit ut reddantur: quas ego a meis quidem dispersis habeo, quomodo quinta illorum pars distributa sit; De Vestris quatuor partibus nondum quidquam scio. *Tertio*, Vestrum Exilium invenit finem (Laus sit Deo) nostrum nondum: id quod in considerationem ut veniat, necesse est. *Quarto*, metus est, ne nostra dispersio fiat major, si Confratres nostri Moravi Hungaricum vertere cogantur solum: quem ad modum hostilis furor minari videtur. *Quinto*, Vestra etiam sors quam sit futura stabilis, nondum satis providere datur, aut etiam Vos ipsi Vobis polliceri potestis. Videsne intricatum adhuc negotium?

6. Fratrem Nicolaum Gertichium in Poloniam non rediturum? quid causae? Duas audio. (1.) Habet condicionem bonam. (2.) Principis (Lignic.) gratiam. Gratulandum illi, Sed an propterea leges Unitatis deserendae? Mirarer, si hoc ex illius mente: sed spero aliud, aut ego illum non recte nosse

didici. Novum emergens in Ecclesia nostra, meliores sequi Occasiones, hominumque favores. Non has a Patribus accepimus leges et Exempla: sed ire quo quis mittitur, venire quo vocatur. Perimus his moribus, etiam cum a perditione restituti videbimur. Sed cur nos hujus Ecclesiae nominamus filios, cujus deseruimus Orbitas? Nomen sine re, ad quid est? Ut taceam, Principem, cujus gratia nititur, esse mortalem, aut certe mutationibus obnoxium. —

7. Cogitationes de Congregatione aliqua, Ordinis reparandi causa, prosperet Deus! ut tute et cum fructu fiat. Quaeris ex me tria:

I. *An unus ordinare sibi queat collegam?* Resp. Potest sed non canonice, canones enim episcopum a tribus episcopis (ad minimum duobus) ordinari volunt, quod nosti. Equidem ante seculum apud nos ordinatio fuit episcoporum sine ullo episcopo, Cum omnes (usque ad unum incarcerationum Augustam) fato extincti erant. Et tamen fuit ordinatio legitima. Quia frater Sionius in Prussia (ultimus inter tres subito evocatos) morti se vicinum videns, duos senes (e Conseniorum numero) ordinaverat Suffraganeos, illis potestatem dans ordinandi. Relatum hoc fuit ad incarcerationum Augustam, qui confirmavit addiditque tertium: a quibus tribus ordinati fuerant (anno 1553) Episcopi duo (Johann Nigranus et Mathias Czervenska) triennioque post additi duo (Georg Israel et Johann Blagoslaus) ex quo tempore hucusque nihil simile accidit successionem nunquam interrupta. Haec ex historiae fide. Tu quia ex me adhuc vivo, an absentiae locum supplere velim, non quaeris, ad non quaestionem non respondeo.

II. Alterum rogas, *Quemnam ex omnibus Tuis qualificatum existimem?*

Rp. Omnes qui jam vivunt per tempus meae a Vobis absentiae creati sunt mihi parum noti Maxime notus erat Fr. Nicolaus, cum quo ex Hung. reversus biennium vixi, doctrinamque vitam zelum notavi. Hunc nominassem omnino, si suffragio meo fuisset locus: nunc quia hunc dimittere videmini, facite quod e re videtur. Habetis Apostolicum Canonem (I Tim. 3, et Tit. 1 quam non tantum inculpatum esse oporteat episcopum sed insuper exemplarem). Tu vero Paulinis oculis circumspectabis, an aliquem Timotheum (qui non quaerat quae sua sunt sed quae Christi Jesu. Phil. 2, 20—21.) habeas.

III. Tertia quaestio est: *An si candidatus fuerit e ministris, immediate possit Superattendens creari?* Rp. Gradus conferri per saltus prohibitum esse, non ignorare te scio. Observasseque id majores nostros novi. Unum attingo exemplum (puto autem plura esse): Anno 1557 (praesentibus proceribus Polonis, Slezanii Moravorum) una die ordinati erant Conseniores quinque, postridie vero unus ex illis (Johan Blahoslaus) cum Georgio Israele (jam ante Conseniore) Senior. Cur imitari pigeat? praesertim cum absque hoc etiam Conseniores ordinandi sint (alioqui absurdum sit, duos Seniores habere unum Conseniorum) praecedat ergo minus, ut veniatur ad majus, ut non violentur ecclesiae leges nec aliquis illegitimitatis postulare possit.

8. Haec ad Epistolam tuam, requisitaeque consilia. Jam Ego quoque tuum requiram in re non absimili. Scripsi vere praeterito (indicis quibusdam monitus) Valedictionem ad meos dispersos, cum exhortatione ultima, ceu sepulchrum in-

gressurus, cui me paro. Rescripserunt plures, non Ministri solum, sed et e Politicis: ne curarum Onus seponam adhuc et se deseram; aut certe Successorem nominem, unum et alterum rogantes. Nominarunt etiam tres, Felinum, Veterum, Figulum. Haerco quid faciam incertus, tum quia extra Synodum illegitimum videri possit, (ut et ipse judicasti recte) tum quia nobis Synod. congr. spes nulla; tum denique quia naevi obstant, tametsi his mortalium neminem carere sciam. (Primus enim inter nominatos Vinositatis arguitur a pluribus, jam nuper et denuo, alter puerilitatis cujusdam, te ipso teste; Tertius immaturae videtur aetatis, et quia conjunctior, nolim prosopolepsiae suspicandae dare occasionem, et denique, quia longius dissitus, non satis tam dispersis usui esse queat. Suggere igitur si quid salutaris suppetit consilii, etiam ad hunc scrupulum: *An Ecclesiis nondum recollectis Inspector opus?* An exemplum Valdensium, etiam in dispersione Episcopos sibi creantium, huc sufficiat? est ratio haec: quod cum nondum pauciores simus numero prae vobis, aliquam in considerationem venire quoque debemus, a Vobis autem (quos Ecclesiis jam alligatos esse vult Deus) juvari non multum possumus. Rescribe quid videatur.

Oddělení 7. a 8. tohoto listu vydal A. Patera jako č. CXCIIL. A. Viz o tom i Úvod.

(Coll. vydavatel.)

CCXXVI.

Komenský Mikuláši Gertichovi.

Z Amsterodamu 1660 — 14. prosince.

Několik písní do kancionálu obdržel, ale nejdříve pracuje na Žaltáři; chce dodržeti pořádek; po Žaltáři přijdou písně novozákonná a teprve potom pozdější. Příčinou opoždění jsou jiné práce, jež pfeš Lipsko pošle. — Dojat jsa smutnými zprávami o bídě Lešenských posílá 150 imperiálův; odkud je má, poví později. — Též Litvané poslali do Anglie sběratele, v jejichž čele jest kněz Krajnský; adressát má jim sdělit, kolik as Lešenští dostali v celku. O této summě však nech se nic nezmiňuje.

Reverende Domine Nicolae, frater in Christo.

Oznamuji žem ante octiduum od Wasz Mości znou pryzjał kilka piosni-czek do kancyonału. Kompt Zeyt koint rath: Teraz začną Psalterz. Meac enim rationes prestant, praecedere debere Cantica antiquae Ecclesiae Israeliticae: idem nostras sub Evangelio: iterumque ordine servato, quo Deus Ecclesias reformare aggressus est.

Wir sind nit anderen opusculis etwas verseumet worden: quorum exemplaria per Lipsiam (mundinis novi anni) accipies.

Nunc autem quid? Permoverunt me illa, quae de Lesnensium egestate, frustra apud Te quaesito consilio, scripsisti. En mitto ad Te centum quinquaginta Imperiales! quos pro necessitate inter egenos (prouti Conscientia Tua et Dei metus dictabunt) distribues: sed simul totam hanc summulam, sive prout videbitur. Non dedit mihi Deus cor, quod miserorum lacrymas siccis oculis spectare, aut gemitus aure surda audire, posset. Unde summam

hanc acceperim, noli nunc quaerere: reddam rationes villicationis ubiubi requisitae fuerint. Requiretur enim certo Fratres Lithuani mittunt in Angliam quoque sollicitatum opem, instructi a Principe Radzivilio ad Regem literis. Adfuerunt mihi legati (Primarius est X. Krajnski) chciał wiedzieć jak wiele dostali Wielgo-Polanie, y jako tym szafowano. Pewną im to occasiā da requirendi a nobis rationes: których sie ja od Wasz Mości wymoc niemogę.

Ecce autem, oblitus fuissem. Dayže im Wasz Mość znać, prosze, wiele z tych tam Collect Lesznianie naszy participowali: circiter saltem. Bo dla nich naybarzey ty sollicitacye szły. Hoc etiam: quod nunc mittitur, non sit palam, ne invidiam creet apud eos, qui non participabunt: quomodo enim de tantillo omnes possunt?

Vale: haec raptim, 14. Dec. 1660.

Nadpis: H. Nicolao Gertychio rechten (?) freundt Brieg. — Uzavfeno jednoduchou červenou zálepkou.

(Coll. Dr. Prümers.)

CCXXVII.

Komenský Jách. Gülichovi.

Z Amsterdamu 1661 — 7. září.

Posílá zpěvníky několika církvím zároveň s návodem, dle něhož se rozdělití mají.

Comenius Amsterd. d. 7 Sept. 1661 ad Joach. Gülich mittit 500 Exemplaria Canticum Ecclesiae Lesnensi, 100 Ecclesiae Weszkowiensi et La-sociensi, addito modo distribuendi.

Regest katalogu archivního.

CCXXVIII.

Komenský choti kurfirsta Braniborského.

Z Amsterdamu 1661 — 18./28. září.

Potěšení nad tím, že Bůh vedle pobožných knížat i manželky panovníků vzbuzuje, a z vděčnosti za laskavé důkazy přízně, zbytkům Jednoty prokázané, věnuje jí nové vydání Bratrského kancionálu, přeje jí všeho dobrého.

Durchlautigste Kurfürstin, Gnädigste Fürstin und Fraw

Tröstlich ist es dass Gott seine[n] Kirchen zugesaget, die Könige sollen deine Pfleger, und Ihre Fürstinnen deine Säugammen sein (Jes. 44, 29.). Viel tröstlicher aber, wenn die Zeit da ist, in welcher Gott über sein bedrengetes häufflein solches zuerfüllen beginnet, nicht allein fromme Davides, Salomones, Cyros, Ahasveros, Constantinos, sondern auch heilige Bethsaben, Estern, Salomens usw. erweckende. Darunter zu unsrer Zeit in Deutschlandt billich Ewer Churfürstl. Durchleuchtigkeit hochgeehrter Herr und Ehegemahl, und dann Ewr Durchlaucht selbst als die auszerkornhe, liebe, fromme, dem Aller-

höchsten Ihrer Durchlaucht an die seite gesetzte Ester zu rechnen. Ach Gott lass dein angesicht leuchten über die noch übrige Pfleger und Sorgern deines Volcks, sonderlich auch des kleinen, itzt verfolgten häuffleins.

Durchleutigste Churfürstin. Zue schuldigen unterthänigen danckbarkeit, dass E. Ch. F. D. auch bey den reliquien unsere Nation (davon der Herr ein arm gering volck überbleiben lassen, welches auf des Herrn Namen trawet, Zeph. 3, 12) barmherzigkeit zu üben nicht unterlasset, offerire ich mit gebührlicher ehrerbietung gegenwertiges unser Gesangbuch, ob villeicht E. Ch. D. mit uns auch den Geist im Gott zu belustigen erfreuen möchte. Wünschend von dem Herrn aller Herren E. Ch. beiderseits Durchleutigkeiten, sampt dem hochlöblichen Hause und lieben Posterität der göttlichen gnade, lichts und segens volle ströme bisz in Ewigkeit

Amen, Herr Jesu, Amen.

Dieses wünsche ich mit herzlicher tieffe, demut,
einer von denen vor E. Churf. Durchlt
vorbetern zu Gott

J. A. C.

Amsterdam 18/28 Sept. 1661.

(Coll. vydavatel.)

CCXXIX.

Komenský Mik. Gertichovi.

Z Amsterdamu 1661 — 4. října.

(Úvod a douška jsou od M. Gerticha Bythnerovi, jemuž opis zasílá.) Radu svou, aby se synoda na rychlo svolala, tímto odvolává, nebo dle zpráv nejnovějších v Polsku je taková nejistota, že se král a královna utéci chtějí do Pruska. Proti proudu tedy nebude nyní možno plouti, každý raději ať se ohlédá po útulku; jiné přičiny vyloží jindy. Necht adresát obsah tohoto listu spěšně seniorovi zjeví.

Salutem plurimam observantiamque filialem!

Mnie Z Serca Ukochany Dobrodzieju.

Opisując onegdaj 19 Octobri na list W M de 5 ejusdem poslałem oraz Copias literarum R. D. Com. Teraz Znowu posyłam Copiam tego, ktoregom wchora dostał!

Jesus!

Dilecte Fr.: Cito me expeditam. Ante Octiduum scripsi ad R. D. Collegam et ad Te, ut expedires vel per proprium tabellarium: Ecce autem revoco mea Consilia de Maturanda Synodo, quia insperata veniunt ex Borussia, Lithvania, Moscovia, de imminentibus (nisi Deus avertat) Poloniae procellis, usque adeo, ut Rex cum Regina Securitati suae diffisi, in Borussiam se recipiant. Lege quae ad Fr. Felinum mitto Belgica, hodie hic excusa: (NB. bylo o confederatech ze grassantur per Poloniam). Accedit quod naves ex Archangelo Moscoviticae Celeri vento huc delatae nunciant; Ducem Mosc. cum Kalmucensibus Tartaris transegisse et Vires junxisse, jamque adventare. Haec omnia si Vera sunt, quid nos adversus torrentem natare

permittimur? Orandum potius, et cuique ubi salutem invenire sperat circum-spectandum. Sed et alia sunt. quae cogitationes nostras (de Congregatione et SS. Ordinatione) in aliud tempus differre cogunt: diss. jahr wirds nun unmöglich sein: Gott stehe uns mit gnaden bey, und allen denen welche diss. ungewitter treffen wird, wo es ja nicht abzuwenden. De aliis alias. Haec obiter, ut haec R. D. Seniori cito reddas, nota; etiam si denuo per proprium tabellarium, expensas restituam. Vale, raptim 4. Octobr. 1661.

Wchoram tego lista dostał, miror mutabilitatem Gg̃ Viri, który nie może tak wiedzieć co się tu dzieje, jako my, a przecież tak zaraz dekretuje o sprawach, które się tu miałyby odprawic: pewnie rozumie Ze Moskwickyn i Tatarky już już Antichrista zniosią.

Dabam 22 Octobr. 1661.

N. G.

Poznámky Gertichovy samy poukazují na vnitřní pohnutku při odporujících si řečech a disposicích Komenského.

(Coll. Dr. Prümers.)

CCXXX.

Komenský Mik. Gertichovi.

Z Amsterodamu 1662 — 22. srpna.

Omlouvá se, že hodlá složit svůj úřad; koná to, aby břemene jemu příliš obtížného ponechal jiným a sám se lepším věcem oddati mohl. Počátky těchto lepších věcí posle mu přes Lipsko. — Činí účet ze sbírky a dokazuje mu, že Lešenští dosti dostali; ovšem jim musel odečísti, co se na jejich vlastní poručení vydalo pro jejich studující a co jemu samému a jeho zeti byli věnovali. Ač právě osud Čechův nejvíce dárců pohnul k milosrdenství, rozhodl se na domluvy se strany Lešenských, že svých 200 imper. jim daruje; vyprošuje si ovšem, aby o tom jeho bližší spoluvěrci (Čechové) nevěděli. — Spis o pokračování škol posle jim brzo při budoucím listě. *V doučkách:* Seydel posílá list k obstarání. — Že při své netrpělivosti určil si nástupce, vykonal proto, že neměl naděje na synodu; ale když se na ni naděje ukazuje, má z toho veliké potěšení.

Dilecte frater, Scripsi ante octiduum quae in adjunctis chartis legas: sed quia epistolas omnes absolvere non potui (revera enim lassescio, quod vos vix creditis) veneruntque interea Tuae et Reverendi Domini Collegae, ecce addo plura, ad Vestras respondens. Primumque tibi pro voto (ex Ps. 71 et Jes. 46) fraterne ago gratias, utque Deus omnem benedictionem in te reflectat sincerissimo affectu oro. Quae de Henrich. Ecclesia significasti, suo sit loco: errabundoque Vigilantio, ordinis desertori Deus aliam det mentem. Obtestationes Tuas de non deserendo munere, ad quod Deus et ecclesia vocavit; aut de agendo interim quae publice Christiano Orbi prosint, fraterne accipio. Non munus desero prorsus, sed molestissimam illius functionem in majoribus et melioribus valde me retardantem, in aliorum humeros (quos in successores et adjuutores mihi ipsamet dispersa Ecclesia sibi elegit, ut ex iis quae interim ad Fratrem Dominum Vetterum et populi Seniores scribo, intelligere poteris) transpono: eo ipso fine quem Tu inis, ut melioribus tota mente vacare queam. Quae qualia sint, faxo ut videas ex iis quae jam sub prelo sudare incipiunt: quae ad Te per Lipsenses Michaelis nundinas cum

libris mittam. Constitui enim et Cantionalia residua Germanica et quicquid pro Fulnecensibus meis, aliisque, paratum habeo, Tuae committere fidei, ut per te distribuantur: quippe quem opto et spero (et faxit Deus) brevi salutatum esse Collegam. Historiae Ecclesiarum Slavonicarum exemplaria emittia, et mittam cum aliis proxime, data uberius informatione de omnibus. Quid autem scribis, aequae Tu atque Dominus Bithnerus, me iniquae dispensationis accusando? Me ex 2000 libris nonnisi 829 vobis assignasse? Integra quinta portio assignata est, mille sexcentorum Imperialium: non autem tota summa transmissa, quia defalcandum fuit quod in Studiosos Vestros, Vestro jussu, expensum est; et quod apud Vos in portionem meam et genero asservari scripsistis, 300 Imperiales, et hic accipi (ne per cambium remittendo nova molestia sit opus, et jactura) voluistis: Habeo Domini Senioris epistolam in manu. Si existimans Vos serio agere, et bovi trituranti os non obligare, erravi, et sic processi; ignoscite: Tu praesertim Germane, qui illud Ein man ein Man, ein Wort ein Wort, non ignoras. Addis: Wenn es vnter die Pohlen vnd Deutschen ausskäme, würde Er viel eiferer wider sich haben. Respondeo: Die Böhmen haben viel mehr zu eyfern gehabt, da ihr sie von den grossen Summen nur mit dem fünften theyl abgewisen. Video mihi necessitatem imponi Eleemosynarii hujus negotii historiam ex rei veritate describendi: ut ne post obitum meum flageller ab iis, qui totius negotii a fundamento ignari judicare tamen volent. Lesnensium aerumnae certe me cruciant, nescio an minus quam Te: Sed ut per id antiquis veris Exulibus detrahatur id, quod argumentis nostris impetratum est, an aequitati conforme putas? Certe enim argumentis Vestris (per furorem bellicum cladem passos esse) vix aliquid impetrari potuisset, indubie scio: saltem post discessum delegatorum, et quod jam quaerimus si prosperaverit Deus. Quaeso nolite ansam dare Deo in verorum exulum sortem Vos conjiciendi. Verum satis de hoc: unum addam tamen. *Video Te propter Tuos Lesnenses nimis angi et consumi*: quos quia ego quoque amo en curas meas jungo Tuis. Si in me deputaveratis forte ducentos Imperiales, in generum centum: *ecce ego meos dono Tibi et Lesnensibus! in Tua dispensatione sint*, ut conscientiam meam et Vestram, Deumque ipsum omniscium, testem habeam me gratis servisse vobis. Qui me pavit a juventute mea, pascet etiam in sepulchrum usque meumque semen post me si timebunt Deum. Haec ne sic accipe, acsi motu irae scribam: triduum deliberavi, et libera mentis voluntate ita decrevi, ut solitudines sic aliquomodo levem Tuas, tametsi forte mei quod hic taxent et murmurent, reperturi sint, si haec sciant. Onias cur non redeat, intelliges ex his inter illum et me commutatis: (quam chartam ad Dominum Senioremi mitte). Zial sie Boze, Szkoły obce popsowały nam Jednotę, y psują wszycko Chrześcianstwo. Es ist alles im grund verderbet, Gott muss alles wie Babel umbkehren. Nec sine causa tot piorum et sapientum Virorum de eo querela: etiam nuper libellus in Germania prodiit tali titulo: Der Knaben-schänder vnd Jugendverderber Satans Synagoga, Lutherische hohe vnd nidrige Schulen. Mittam hunc etiam libellum. Plura alias: nunc Vale et commendemus nos ferventibus mutuis votis Deo, sicut et totam jamjam mergentem Ecclesiae navem, si non cito subveniet qui ventis et mari imperat.

(Douška na straně:)

Frater Seydelius salutatur, rogaturque hanc epistolam ad affinem suum (Bohemium) diligenter curare velis, ut certo responsum sperare possit.

(Douška na druhé straně:)

P. S. Impatientia oneris mei et pereuntes tot in meliora transferendae horae, metusque ne tandem Vestra Synodus non procedat, coëgit me Successorem et coadjutores meos (legitime per vota electos) dispersis meis nominandi, utque illos (tametsi forte Deus solemnem confirmationem, ob sibi notas causas, impediat) pro talibus agnoscant, et mei loco tanquam propiores consulant, suadendi. Nunc autem quia Reverendus Dominus Collega spem facit, exulto, Deumque ut prosperet votis fatigare non intermittam. Vale et pro Ecclesia suspira: meque et Coadjutoribus illis meis (P. F. et D. V.) Deo commenda.

Nadpis:

H. Nicolao Gertychio

etc. etc.

Brieg.

Pod tím napsáno rukou Gertichovou:

Dat. 22 Aug. 1662.

Accepi 17 Sept.

200) Rth. vom H. Comen[ius]

Pečeť v červeném vosku.

(Coll. Dr. Prümers.)

CCXXXI.

Komenský L. Warnerovi.

Z Amsterodamu 1663 — 4. ledna.

Velká radost nad vznešenou úlohou, již se adressát oddal (překládání bibli do tureckého jazyka). Vyvolil si částku nejkrásnější, šifriti známost Boha, nebo odkud by ho mohli lépe poznati než z listu jeho, z písma sv. — Pokud se týče způsobu překládání, doporučl mu držeti se cesty prostřední mezi převodem volnějším a slovným. Kde lze nabýti dobrého smyslu, tam ať se přidržuje slov, kde nikoliv, tam ať uzel rozváže. Slibuje mu stále modlitby, jež by ho v práci provázely.

Votum novi anni et multorum insequentium ex voto!

Nobilissime Vir.

Tametsi mihi hoc sexennio non defuerint occasiones (postquam turbatis in Pol. rebus me omnium fortunarum ruinam passum vocare huc ad se Magno Maecenati nostro placuit) salutandi Te, splendidaeque Tuae ob virtutes splendoris fortunae gratulandi: continui tamen me, senescens jam et segnescens. Non contineo vero amplius quin gratuler id honoris divinitus contingere Tibi, ut qui hactenus in humanis negotiis cum laude operam posuisti, divinis jam adhibearis: juxta illud Domini nostri, *Serve bone, in exiguo fuisti fidelis, super multa te constituam. Tibi datum, o dilecte, Vas esse electum ad portandum Nomen Domini in conspectum Gentium? ad ape-*

riendum oculos eorum et convertendum a tenebris ad lucem? Tene haereditare gloriam et gaudia Davidis, cui de testimoniis Jehovae coram Regibus loqui, neque erubescere, datum fuit, et honorem seniorum in Israel 70, primorum Legis Dei in Linguam Gentium Interpretum? Dabit Deus ut gratiam reportes, qualem illi a Ptolomaeo: tametsi Tu inscio nunc illo agas, quod illi fecerunt conscio, preceque ac pretio fidem ac diligentiam provocante. Nec Tuus in Domino labor inanis erit. De te quoque dictum esse intelligent tot populi: *Quam speciosi sunt pedes evangelisantium pacem, annunciantium salutem!* Gaude dilecte, plusquam si thesauros Indiae reperisses! Invenisti enim occasionem quaerendi et inveniendi amissos dudum tot Dei thesauros, jamjam Tua quoque opera Deo reddendos, dispalantes a grege suo, et vero Pastore suo. tot Gentium oves. Ah quantum hoc! Quaeant ergo alii transitoriae vitae transitoria bona, quomodo sibi fructus frumenti, vini, olei, multiplicentur: Tu laetare quod Dominus veniat signatum super Te, et opera Tua, super tot Gentes Lumen vultus sui! Discurrant, quibus Marthae imitari curas volupe est, solliciti circa res terrae hujus: Tibi melior portio data est, quae non auferetur a Te, ut cum Davide dicere queas, *Dominus portio mea, funiculi mei ceciderunt in amoeno: Possessio elegantissima obtigit mihi* (Psal. 16). Quid multis? Pulchram Spartam nactus es, hanc orna: plusquam Spartam nactus. Venit enim tempus, ut Omnes Gentes veniant, et adorent Dominum qui fecit se: Populi omnes ut se aggerent Populo Dei Abraham. Imbuendi igitur notitia Dei Miseratoris sui. At unde melius, quam ex ipso ore Dei? Epistola ipsius ad genus humanum, ut Sacram Scripturam appellavit Basilius.

Video esse qui Versionem suadeant liberiolem, ad genium Linguae accommodatam: qualis Latina Castellionis, et Germanica Lutheri etc. habetque res ea sane commoda sua. Sed nescio an tutum sit recedere a litera. Memini aliquem optare (Ariam forte Montanum) Biblia quam Hebraicissima esse omnibus; quod consilium sequuti sunt in Latinis Tremellius cum Fr. Junio, in Germanicis vero Piscator. Sed et haec res sua iterum patitur incommoda, uti notum. Quid igitur si mediae insistatur viae? reddendo scil. verbum verbo, ubicunque potest; ubi vero Hebraismi tenebras minantur, sensum sensui, amota superstitione, adhibitaque summa fide ac circumspectione? Oro Deum et indesinenter orabo, ut Te Spiritu suo regat et dirigat: quandoquidem sicut a Spiritu Sto acti Sancti Dei homines loquuti sunt, ita hucusque nulla Prophetia propriae est explicationis, Apostolo teste. Orabo et alios quotquot conscii sunt ut pro Te Deum orent; Tu tantum viriliter age in causa Dei! Amen, robores Te Spiritu suo Dominus, Spiritu Consilii et Sapientiae, Amen!

Amsterdami 4 Januarii, 1663 (st. n.).

Viro celeberrimo, prudenti et publice
optime merenti D. Levino Warnero.

In vota pro te ad Deum
Devotissimus
J. Comenius
manu senili.

Jméno adresátovo jsem musil odchýlně od Amsterodamského vydavatele dle jednomyslných jiných podání Warnerem čísti. Sr. úvod a register.

CCXXXII.

Starší Jednoty Uherským Bratřím.

Z Amsterodamu 1663 — 23. května.

Na pomoc při pracích církevních posílají Sam Junia, jemuž zároveň světili úlohu smířiti pokud možno Vetterina s Drabíkem. A poněvadž doba je velmi nebezpečná, nařizují dle úlohy Páně půst a modlitby a napomínají Bratři, aby se toho nařízení pilně účastnili a pak starším do ciziny zprávu podali.

GRatia et pax a Deo Patre, et Domino nostro Jesu Christo etc.

Dilecti, Cum videamus numerum eorum, qui apud Vos in Verbo et doctrina laborant (aliis morte decedentibus, aliis aetate languentibus) minui, mittimus ecce unum e junioribus, Samuelem Junium, futurum auxilio operis Dei apud Vos: commendantes eum spiritui gratiae, et amoris Vestro. Cui quid praeterea in mandatis dederimus, referet Vobis juxta datam sibi instructionem. Summa est, ut adjumento sitis in molesto illo et perplexo, inter Fr. Drabicium et Paulum Veterinum negotio componendo. Non superficialia aliqua illorum reconciliatione (quod frustra hucusque tentatum est, neque scandalum ita tolli potest): sed evestigazione a fundamento causarum tantae dissensionis, earundemque penitissima sublatione, modis ac viis quas (post devota ad Deum suspiria) meditati sumus, et Vobis indicabuntur. Nempe quia indubitanter Satan nos (Fraternae Unitatis reliquias) appetiit, ut ventilet sicut triticum; temporeque tali non solum timore ac tremore, prudentiaeque ac constantia, sed etiam jejunio et oratione, opus esse monuit Dominus (Mar. 9. 29:): rogamus Vos ut indicto Vobis et Ecclesiis (aut saltem primariis Dei timentibus, et rei hujus consciis) jejunio et precibus conveniatis in nomine Dei, et effectui detis consilium nostrum! Ut glorificetur Deus veritatis, quicquid autem sive humanorum errorum, sive satanicarum fraudum sese admiscuit, ut detegi ac amoveri possit. Ita facite dilecti, nostraeque ad Dominum preces, et suspiria Vobis auxilio erunt. Tantummodo omnia cum timore Dei fiant, in spiritu lenitatis: non ad destructionem alicujus, sed ad aedificationem mutuam. Et quicquid fuerit factum, aut quomodocunque res cadent, reddite nos de omnibus certiores in sinceritate ac veritate. Deus patrum nostrorum propitius sit nobis, eruens nos ex omnibus tentationibus, diabolicis et humanis: sanctissimasque suas promissiones nobis praestans, ut spiritus ejus qui erat in illis, et Verba ejus quae posuerat in illorum ore, non recedant a nobis illorum semine, nec ab ore seminis nostri ex hoc tempore usque in sempiternum (Jes. 59. 21) Amen. Fidelissimo huic Deo sit pro omnibus, et in omnibus, laus et benedictio, per Jesum Christum, Amen. Cujus aeterno amoris Vos commendamus.

Amsterdam 28. Maji 1663.

Vestri in Christo

J. A. Comenius
Joh. Bitnerus
Nicol. Gertichius
Dan. Veterus.

CCXXXIII.

Komenský Skotům.

(Pověřující list pro Warranta a Elsnera.)

Z Amsterdamu 1663 — 7. června.

Poněvadž ve smyslu nařízení královského znovu potvrzena legitimace P. Hartmanna, jemuž však v konečném složení vykonaných sbírek nemocí zabráněno, prosí jménem Jednoty, aby obnosy sebrané odevzdali Elsnerovi a Warrantovi, kteří je odešlou do Amsterdamu, odkud je on sám rozešle na vše strany ve smyslu domluvy se všemi seniory.

Reverendissimis Ecclesiarum in Scotia Episcopis Generosis ac Spectabilibus Urbis Edenburgensis Praeconsuli et Consulibus aliisque quorum haec videre ac legere intererit Omnibus omnimodae benedictionis ac Salutis Vota.

Ego infrascriptus Antichristianarum persecutionum furore ante annos quadraginta e Bohemia et Moravia tandemque ante septennium e Polonia quoque dispersarum Ecclesiarum quae Hussitarum et Waldensium proprie autem Fratrum Bohemorum dicta fuerunt Episcopus, manu Sigillo conscientiae testor, quidquid a Scotiis etiam ecclesiis ante hos aliquot annos nomine nostro requisiti subsidii collectum et a S. R. Majestate ut in levamen miserorum extradatur decretum ac mandatum esse intelligimus id submisisse ac devote sollicitandi Fratrem et filium nostrum Paulum Hartmannum Verbi Div. Min. fidelem anno superiore a Nobis Senioribus et Consenioribus Ecclesiarum Polonicarum et Bohemicarum roboratum fuisse. Qui dum in Anglia negotiis detentus invaletudineque impeditus hucusque sancta illa Scotiarum Ecclesiarum subsidia ipse praesens sollicitare non potuit, nec forte adhuc possit, rogamus ut praesentibus ibi nunc duobus nostris Johanni Elsnero Sti Ministerii Candidato et Jacobo Warrant Civi Lesnensi fides habeatur opusque illud misericordiae ipsis praesentibus ita dispensetur sicut a Sua Ra Majestate dispositum est et frater ille noster Hartmannus communicato nobis Regio et Sancti consilii decreto nos docuit: nempe ut ad hanc Urbem Amsterdamensem ubi ad tempus Dei et Ecclesiae voluntate subsisto, sancta illa subsidia mitterentur, Indeque in varias Germaniae, Poloniae Hungariae Provincias, per quas dispersi sumus, dimittantur, Non meo unius arbitrio, sed consensu Collegarum Episcoporum communi, ita ut sine prosopolepsia de his Ecclesiarum beneficiis participant, qui fidei et passionum Christi consortes sunt, Deo teste, Iudice, Vindice, si quid secus fiat In cujus rei testimonium haec manu mea scribo, Sigilloque mihi ab Ecclesiis concedito confirmo. Omnes autem Sanctos Fratres Amicos Fautoresque in Domino observando Divinae misericordiae commendo, Omnes nostros ut pro pace Vestra preces ac gemitus ab omnibus nostris ad Christum fiant, hortaturus.

Dabam Amsterdami die 7. Junii 1663.

Servus Omnium devotus

L. S.

Johann Amos Comenius

Moravus aetatis anno 72. Ministerii sacri 48

Episcopalis Oneris 30.

(Coll. vydavatel.)

CCXXXIV.

Uherští Bratři Komenskému.

Z Púchova 1663 — 16. července.

Zpráva o zkoušce Drabíkově, značně zevrubná a obsírná. Dle obsahu celého Junius přinesl informaci pro uherské Bratří, podepsanou od seniorů Jednoty. Drabík z přísah předepsaných nevynechal nic, spíše ještě něco přidal, co posilovalo dojem jeho spolehlivosti, i podařilo se mu skutečně u většiny přítomných víru v ni utvrditi.

Obedientiam filialem, cum voto protectionis divinae in tantis undique calamitatibus plenius temporibus, etc. Dilecte in Christo P. literae Tuae ad nos junctim datae, subscriptionibusque R. R. Patrum J. B. et N. G. et D. V. firmatae: redditae nobis sunt manu dilecti fratris S. J. feliciter ad nos 8. Julii appellentis. E quibus intellecta voluntate Vestra, Patres venerandi fecimus quod a nobis requisitum fuit, juxta instructionem datam. De cujus totius actus processu ecce Vos informamus sincere, puraque conscientia, sic prorsus ut res actae sunt.

(1) Primum ego Puchoviensium Pastor mox ea die, qua Vestras accepi, accersitis Ecclesiae meae Senioribus, et Symmysta, illis praesentibus literas ad nos conjunctim spectantes resignavi, perceptisque contentis postridie mane ad F. F. Lednicenses scripsi, venisseque ad nos missum Confratrem, singularia ad omnes nos afferentem mandata, docui, utque se ad nos sistere vellent oravi. Factum, venerunt eadem 14. Julii, ad vesperam: ubi ego ad Fr. Drabiciu spectantes eidem in manum tradidi, et ad mecum pernoctandum invitavi: reliquos quid negotii sit cras percepturos esse dicens.

(2) Die Julii 10. peractis in Coetu sacro precibus publicis, ingressi sumus in meam, Pastoris, Domum: ubi peracta cum Fr. Drabicio consalutatione (quia in Templo commodè fieri non potuit) dixi: Arduum nos prae manibus habere negotium, denuo itaque ab invocatione misericordiae Dei, ad impetrandam Spiritus S. gratiam inchoatu. Ubi Fr. Drabiciu, Orate Vos hic, ego in cubiculum secedam, et meas quoque preces peragam: exiitque.

(3) Nos ergo, praemisso Cantu, Veni sancte Spiritus, procubimus in genua omnes, gemisque nostros (Oratione huc destinata) ad Dominum fudimus.

(4) Peracta supplicatione consedimus, Pastorque loci, gratiis actis quod rogati comparuissent, quid agendum esset docuit. Tum lecta est communis illa epistola: dehinc Juramentum Drabicio praescriptum (a cujus horrore perterriti plerique obstupuimus) demum Fr. Samuel legendam dabat Instructionem suam.

(5) Deliberatione super his rebus interposita, accersitus est Fr. Drabiciu: perque Pastorem loci interrogatus, An literas a R. R. Superattendentibus ad Consessum hunc datas audire, contentaque percipere vellet? Annuit: addito, Non ignorabam ego ab aliquot jam septimanis quid mecum futurum sit. Dominus enim indicavit mihi: si praescissem, mecum summissem ut videretis. Ego: sit illud suo loco, ad rem veniamus.

(6) Praelegebatur itaque illi primum epistola communis: dehinc Juramenti formula. Antequam tamen haec legeretur, monebam, et rogabam, ut omnia attente expenderet! Inesse enim terribilia (agique hic de animae salute). Demum Instructio Samueli J. data. Ad quae omnia cum ille nihil prorsus responderet, denuo fuit interrogatus, An vellet secundum praescripta hic secum agi? Respondit directe: Ita, volo.

(7) Quo audito tertia fuit proposita quaestio, An ergo Revelationes suas omnes pro divinis haberet, et haberi vellet? Asseveretque adhuc, omnia illa jussu Omnipotentis Dei Jehovahae, qui non tantum misericors, sed et justus est, sibi dicta et scripta esse, sine ullis additamentis? Respondit: Assevero. Quin imo recipio in animam meam, nihil a me additum esse: neque me quidquam lucri causa, aut in alicujus gratiam vel odium, esse loquutum.

(8) Progressi ulterius interrogavimus, An id juramento tali, quale praescriptum est, firmare vellet? Denuo autem eum adhortati sumus, ne se praecipitaret, deliberate ageret, imo et deliberandi spatium sumeret, indulturos esse nos. Respondit: Nihil deliberatione

opus. Assurgensque et manum utramque coelum versus attollens, ita loquutus est: Recipio in animam meam, quicquid Revelationibus a me scriptis inest, non a me ipso excogitatum, nec de meo quidquam additum esse, sed ea sola quae Dominator Dominus scribi iussit. Credoque firmiter, sanctam benedictam Trinitatem omnia ista pro suis agnitura, utpote quae ab ipsa aeterna Sapientia scribi iussa sunt.

(9) Progressus inde ad mensam, sumtaque Juramenti formula in manum, pronuntiavit ordine, clare, distincte, omnia (nihil omittens, potius hinc inde nonnulla, vehementioris asseverationis causa, superaddens) tanto Zelo, ut nos praesentes videndo et audiendo haec attoniti staremus: aliqui etiam nostrum tremerent et plorarent. In medio vero illius juramenti prospexit e fenestra quae apperta fuit Coelum versus, Videtisne Amici! videtisne? clamans: nos vero quid vidisset non interrogavimus. Cum ad ultima venisset verba, de Adversario suo, ibi flebat: cum priora omnia, de se, magna fiducia et animositate pronuntiasset.

(10) Finito juramento consedit, vultumque in mensa ponens chartam eam unde juramentum recitaverat) ter osculatam faciei supposuit. Tum vero (nobis omnibus attonitis et silentibus) surripuit se, et Psalmum 123 incinuit Ad te levavi oculos qui habitas in coelia. Sicut oculi servorum ad manus Dominorum suorum, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri. Miserere nostri Domine, miserere nostri! quia multum repleti sumus despectione. Multum saturata est anima nostra saniis et opprobriis, et contentu superborum. Quem quum nos omnes concineremus, finitusque esset, ille procidens in genua (et nos cum illo) ardentissimas ad Deum fudit preces, ut Deus ab opprobriis liberaret nomen suum, etc.

Quae omnia ita esse acta, conscientia manuque testamur omnes nos subscripti, 16. Julii (1663) Puchoviae.

Lucas Calesius
Eccl. Lednic. Pastor.
Tobias Jeffon V. D. M.
Wencesl. Godfried Bielski de Karissow.
Samuel Junius.

Paulus Laurinus p. t. Pastor
Eccl. Puchoviensis Confess. Helv.
Ezechiel Alfeus.
Paulus Vetterin.
Nicolaus Pilsina.
Paulus Horatschek.

CCXXXV.

S. Junius Komenskému.

Z Púcheva 1663 — 17. července.

Obšírná zpráva o zkoušce Drabíkově, v celku potvrzená listem následujícím. Dle toho Drabík nespokojil se jen předpisem, ale několikráte políbil přísahu, kterou měl odříkati, a z vlastní pohnutky po skončeném výsledku počal zpívat žalm 123, při čemž ho všickni ostatní provázeli. Ač pak věc je tím ukončena, přece někteří jeho nepřátelé brojí proti němu. Pisatel nenalézá příčiny toho v ničem jiném než v pánovitosti Drabíkově, jenž ji odůvodňuje svým věkem a potřebou pořádku; jinak jest i tato pánovitost jen horlivostí.

Po vypisání své cesty — a události až po svolání shromáždění, pokračuje: Negotium totum peregit Pastor loci, P. Laur(inus)...

(2) Ad quaestionem, Adhucne in eo persisteret, ea quae loquutus est et scripsit, non sua esse, sed Dei? respondit: Non confiteor quidquam hic esse mei. Sancta benedicta Trinitas testis erit mihi: ego autem recipio in animam meam, me nihil esse loquutum luci causa nec in gratiam cujusquam, sed ad mandatum Domini. Quod aliquoties magno zelo iterabat, subindeque fenestra prospectans (ad quam stabat) Deum testem invocabat, dicendo: Tu benedicta Trinitas sancta confiteberis, Tua esse haec omnia. Et ceu aliquid videret exclamabat: Video mihi praesentes (nempe Angelos: ut mihi triduo post, in privato colloquio, aperuit).

(3) Tum illi nova quaestio proponebatur, Vellent hanc suam Confessionem Juramento etiam, qua forma praescriptum est, firmare? Cum non abnueret, dixit Pastor loci: Dilecte pater D. Drabici, Terribilis est: audi eam primo, expende, et an audeas delibera. Tum eam legit, lente ac distincte, ad animum ejus percellendum, si quid doli foveret. Non potuit tamen Pastor perlegere totum prae lacrymis, horroreque contentarum execrationum: sed perrexit tamen, cum fletu omnium audientium. At Fr. Drabicius tacite auscultando nihil nisi suspirabat, manus subinde coelum versus attollebat, et ut nonnulli observatum sibi dicunt, ego tamen non vidi) pallescebat.

(4) Lectione finita iterum Pastor: Adhuc esse tempus deliberandi, ut ne tam terribilem maledictionem super animam suam devolveret, si aliter sibi esset conscius. Ille animo praesenti formam Juramenti sibi tradi jubens, et surgens (assurreximus vero simul omnes) praelegebat juramentum plena fiducia et zelo, nihil demens, potius hinc inde addens ex gr. Dico, si hoc feci, si reus sum, eveniat ita mihi: et dico sincere, ex corde in conspectu benedictae Trinitatis Sanctae et S. Angelorum et Vestro, Vocem autem AMEN non tantum ubi posita fuit, sed et alias saepe geminabat, Amen, Amen, Amen!

(5) Omnes autem terribiles illas execrationes in se directas confidenter in se recipiebat, sine fletu, sine lacrymis: sed sub juramenti finem (NB) ubi seimo in Adversarios dirigi coepit, ut qui innocentem persequuntur illos ipsos ultio assequatur divina: ibi non lacrymavit tantum, sed valde ploravit.

(6) Peracto Juramento posuit faciem super mensam, cui adstabat, super ipsam schedam cui inscriptum fuit Juramentum, quam et aliquoties osculatus est. Tum se erigens canere coepit Psalmum 123, et nos omnes cum illo: dehinc nos ad ardentem invocandum Deum exhortatus, voce praeivit; atque sic Oratione fervida totus ille actus conclusus est. Nomen Domini sit benedictum: qui confirmet in Coelis, quod a nobis miseris peccatoribus actum est in Terris.

(7) Sic ergo ingens illa Controversia semel terminata est, dum nemo amplius quod ab illo jure requiri possit habebit: postquam divino hic praescripto satisfactum est, Heb. 6. 16. At utinam omnes jam acquiescant, et tumultuari desistant: Sed animadverto quosdam novos in scirpo quaerere nodos etc. Optem omnibus aliquomodo, ut jam quiescant, et cum adversario suo se Divino permittant iudicio, persuaderi possit!

(8) Alias quicquid in mandatis habui ad minutias usque (circa D. Drabicium) perquisivi: tum aliorum judicia colligendo, tum ipse domi ejus omnia observando. Habet ille revera sua vitia, et quidem ita habet ut omnibus notabilia sint (nec enim quidquam simulare aut dissimulare scit, vel potest) sed agnosco verissime de illo esse dictum, Vitia ejus naevos esse, non scelera. Zelosus est, et pervicax, prioritatem affectans, ut ajunt: sed ille sibi hoc aetatis et vocationis jure debere dicit, ut ne Ordinis leges violentur: et videtur sane. Quicquid ergo alii morositati ei tribuunt, ego zelo adscribo; quo illum revera ardere video, ut alibi ita certe in cultu Dei. Vidimus id in ipsa causae hujus disceptatione: et lacrymis testati sunt, etiam qui causae minus favent, etc. etc. Vale. Puchoviae, 17. Julii 1663.

S. J.

CCXXXVI.

W. Bielsky Komenskému (úryvek).

Z Lednice 1663 — 18. července.

Liči, jak pevným hlasem Drabík předešnou přísahu předfíkával, a jak dojmu jemu přiznivého ještě přibýlo, když následkem zjevení andělského jiným neviditelného ještě rozhodnějším hlasem pokračoval. Radost byla všeobecná, když se Drabík smířil s Vetteřinem. Pisatel má z vlastní a blízké zkušenosti nejlepši mínění o Drabíkovi.

Cum primum legi audirem horrendam illam execrationem (antequam D. Nicolaus admitteretur) tremuerunt in me viscera mea: quia nunquam in vita similem execrationem audiveram. Multo vero magis cum illum ipsum eam praelegentem audirem, corde toto oculisque lacrymantibus Deum invocabam, ne illum desereret. Sed cum tanta animi prae-

sentia et fiducia contestationem hanc peragere viderem, recipiebam animum etc. praesertim cum per apertam fenestram Templum versus, bis sublati et complosis manibus, lacrymabundus exclamaret, Videtisne, amici dilecti, videtisne. Quid autem fuerit, nemo nostrum vidit: sed sperabam ego signo aliquo praesentiae Dei illum fuisse roboratum: cumque postea privatim ex illo quaerem, fassus est Angelum Dei sibi apparuisse. Et credo profecto: tanto maiore enim fiducia omnia reliqua peregit, ut nobis omnibus admirationi esset. Et cum peractis omnibus, Ille cum Veterino dextras sibi offerrent, gavisus sumus omnes, quod talem rebus his exitum dedisset Deus. Mihi tamen admirationi est, ecquem optimus ille Vir hic inter nos tam faventem sibi habeat amicum, qui eum apud Vos et alibi adeo sinistre diffamet. Ego enim bona conscientia testari possum, me nihil illaudabile in Viro hoc deprehendere, tametsi quotidianus illius spectator sim. Cum enim in proxima vicinia habitemus, vix ulla dies est quin eum salutem: et quoties venio, semper aut Libros sacros legentem, aut aliquid scribentem, invenio. Injuriam illi faciunt, per veritatem accusatores isti: siquid naevi antehac fuit, jam non est, Deo teste. Prorsus non aliud causae cogitare possum, quam invidiam esse: sive quod ad talia illum adhibeat Deus, sive quod illi excitaverit fautores, qui eleemosyna sancta misero subveniunt. Obsecro, delationibus id genus fides ne adhibeatur.

Lednici 18. Julii 1663.

CCXXXVII.

Beale Boylovi.

Jeowell 1663 — 2. října.

Komenský poslal mu svoje »Opera didactica«, ale pisatel jeho theorie naprosto neschvaluje. Komenského vystoupení připomíná mu různé akrobaty, v pracích svých mnoho slibující. Pisatel je pro krátkost, a za nejlepší prostředky vychovatelské pokládá a přizpůsobování.

Sir, *Comenius*, to expedite pedagogy and didactics, wrote a large folio, which he sent me, and hath since added many more volumes: but I thought it better to adhere to my old rules, than to begin with this folio. I must not commit the like error: if a very few rules, and a sheet or two exemplified, does not serve this turn, I shall have nothing to say. For the world is already oppressed with didactical books. It may be, you have heard of one *Hercules*, who of late years in some parts of *Germany* taught all sorts of people, men, clowns and plough boys, all the learned and devout languages, in few weeks, by practising their memory upon a roll, which he turned by screws upon a table, for which he was arraigned as a magician. If I undertook pedantry, it should be my ambition to prefer such brevity before huge volumes. Example is the best teacher; and performanc a sufficient proof and demonstration.

CCXXXVIII.

Komenský Mik. Gertichovi.

Z Amsterodamu 1663 — 6. listopadu.

Stěžuje si, že mu o událostech politických žádné zprávy neposílá, a prosí též jménem ochráncovým, aby toho dále nepomíjel. O mladého Tomáše se náležitě postarají. — K dalším dotazům adressátovým odpovídá, pokud se týče zkoumání kandidátů správy Jednoty, že myšlenky své o tom již zahrnul v *Paraenisi* k církvi anglické. — Rozpočet o sbírkách podá za krátko; přeje si zpráv o zborech Lasovických a Púchovských; o P. Hartmannovi z Anglie sděluje zprávu, že není se sbírkou anglickou spokojen, poněvadž je chtěl zadržeti v zemi. — Posléze je proti vystavění nové budovy pro českého kněze v Lešné. — Po-
drobnosti.

Protectio nostra Christus!

Jamne terrores Vestri a barbaro hoste cessarunt? Postquam auxilia venerunt, et Scythae cum Asianis populis ad hiemandum domi recedunt? Spero. Respirate igitur et Vos Deo commendate: Fata viam invenient. Dass Hiram nicht penetriret, damit wir ab amicis transmontanis etwas gewisses haben möchten, verdreus't unsr. Herrn Patronum: dass wir zum wenigsten wegen Puchow etwas gewisses möchten wissen, Ob es verbrandt vnd wohin sich das Volck retiriret. Multa falsa rumores ferunt, etiam per viciniam forte illam, quam ille attigit. Die avisen von Wien kommende (zweymahl in der woche) wissen noch nichts von einnehmen Trenschin: Puchow aber liget noch höher. Si quid jam certi Vobis constat docete. Dominus Patronus Te amanter salutat, officique hoc genus requirit. (De Thoma quietus esto, providebitur illi de Vestitu necessariisque libris. Etiam studiis ejus ut consu-lerem, Nigrinum ex Helvetia redeuntem, consiliumque requirentem, apud me hiemare jussi: jamque octiduum est quod mea sub inspectione ac directione lectiones et styli exercitia inchoarunt; spero successum, Vos benedictionem precamini).

Apud nos quid novi habeatur, consignatum est, apud Hiramum leges. Alia Tua postulata fuerunt 1. *De consignanda idea examinandae Conscientiae candidati Ministerii* R. Nihil adeo occultum est, praeter ideam Ordinis descripti publice, dedicatique nuper Ecclesiae Anglicanae, Cap. 11 de Synodis, § Ministrorum Ordinatio n. 4. Nam si quid occultius alicui instillandum, Episcopi prudentia dictabit.

2. *De Collectarum ratione, praesertim Gall. quia Dominus Collega certiorari vult.* R.: To jeszcze na swem mieyscu stoi: nihil peribit, securus reddo, mitteturque accepti et expensi ratio. Aut me omnia fallunt, aut veniet tempus, quo gaudebitis non omnia simul profusa fuisse.

3. *Ze Lasotiensis Bethel svego sobie postwięcili, y wolność mają, chwala Bogu.* O prowizy Pastorowi wierzę ze niełatwo w takie czasy. Man muss aber machen wie man kan, und Gott vertrauen dass er durchhelfen wird. Ich bin nu meisten bekümmert vmb die arme Puchower wo sie abgebrandt sind wie dieselbe zu retten. Ach Gott ist über uns erzürnet.

4. De F. Paulo Hart. ipsiusque expeditione nondum habeo quod scribam. Acepi quasdam nuper datas Edymburgi 3 Octobris ubi parum spei facit, his verbis: Sub hoc frigido polo non tam aer friget quam hominum corda, et erga proximos charitas, maxime erga nos etc. Beschreibt darbey, wiewol Er ausgefragt in die anderthalb tausend Pfund die Collectas für uns, so finde ers unge[p]herlich mit was practiken sie vmbgehen, damit sie nichts davon extradiren: vorgebend es were auf ihre armen (derer sie genug im land hetten) ausspendiret; dennoch lasse ich nicht ab: und dass ich nur die helffte, oder ja dritten theil ausswirken kendte, damit nicht alle müh und arbeit verlohren werde! Hactenus ille: nunc autem quid dicam? Venit ante triduum hic navis ex Hulla Angliae portu Scotiae contermino. Die bringen wunderliche Zeitung mit; im Schottland were alles in vollem aufstand. Über 20000 zu fus, vnd 2000 Pferd weren eilends zusammen geruckt wider die

itzige Regierung, vnd Bischoffe usw. Si verum, metuo ne incendio hoc tota corripatur Anglia et Hibernia, Und alssdann gehen alle die Collecten verlohren. Desiderio expectabo a Fr. Hartmanno literas: sed et omnes expectant ex Anglia postam (die heute kommen solte) ob etwas dran sey.

Quaeris etiam, Wie ich zufrieden sey mit dem überschickten Register der aussgespendirten 150 Rthl. R.: Das gehet mein gewissen nicht an, weil ich nicht wissen kan, in was nöthen dieser oder jener stehet. Das muss ewer Gewissen gegen Gott verantworten. Mihi sufficit non defuisse, quousque licuit, et ubi licuit. *Wenn die übrige 50 Rthl. aussspendiret sind, nemet wider von Herrn Schmettau (titul) Hundert Rthl. auf diese meine consignation: die sollen dann alhier bezahlt werden.* Wegen der Gelder, so auf erbauung einer Wohnung pro Pastore Bohemico in Lissaw deputiret worden novum est quod poscis, ut pro habitatione Cantoris impendantur. Mihi aliae cogitationes erant, ut distribuantur pauperibus gentis nostrae, quousque sufficient: non autem ut in privati alicujus, unius et alterius, cedant. Darumb ich cyfrig geschrieben, vnd solch sacrilegium exsecraret. Loquutus etiam sum cum Patrono meo de postulato Tuo: dissuadet nova aedificia tentari, propter incertum adhuc in Polonia statum (quod omnia tuta jam imaginamini, videbitis ves spe vestra deceptos): sed hoc, dass man dem Cantori seine wohnung ex publico bezahle, vnd noch zusehe was Gott weiter thun wird. Ich fürchte die Zeit komme herbey, dass ihr erkenen werdet, dass ich mich nicht praecipitiret consilia dando. Sufficit me liberasse conscientiam meam: suam cuique relinquendo liberam. (Seb. Macer jamne miseram finivit vitam? Deo sit laus, quod eum ad quietem evocavit. Utinam et X. J. Javorski, si ita est ut de illo testimonia veniunt, nec ad sanam nec ad Christianam omnino redire mentem! Scripsit ad me, miseriam suam et immisericordiam erga se omnium vestrum exaggerando. Cognoscam Tuum quoque ea de re testimonium, antequam illi respondeam et subsidia mittam.)

Vale amanter a Domino Patrono, Rulicio, Gribio, salutatus. Amsterdami
6 Novembris 1663. J. Com.

Adjacens epistola a Domino Schlössero est, qui nobiscum moratus hucusque cras in patriam discessum parat, Vale.

K řádku Komenského o bytě pro kantora Gertich poznamenal: »Male intellexit meas literas«. A trochu dále: »plane contra meam mentem«.

Následuje koncept odpovědi, die jedné poznámky na listě »Doctor Schefflers Schrift«.

Resp. 1. Grat: fur gutte erklarung wegen Thoma.

2. Wegen 100 Rtht: die empfangen von H. Schmeethauern 3. Dec. 1663 It: 5 Rtht: Hyrams botenlohn:

3. Wegen des hauses für den Cantoren non intellexit me, imo toto Coelo errat.

Nadpis: Reverendo Viro Domino Nicolao Gertychio usw.

Fürstlichen Hoffprediger

Brieg.

Poznámka adressátova: Dat. 6. Nov.

Accepi 23. ejusdem 1663.

100 Rtht

S pečeti Komenského v červeném vosku.

(Coll. Dr. Prümers.)

CCXXXIX.

Ondřej Sartorius Komenskému.

Z Prešova 1663 — 15. listopadu.

Posílá mu 16 oddílů »Proba Spiritus Drabiciani« a vyzývá ho, aby prorokovi tomu nevěřil.

(Na kvap excerpt. vydavatel.)

CCXL.

Breckling Komenskému.

? 1663. Poněvadž biblí Castelliovu již nesnadno dostati, získal by si Komenský zásluhu, kdyby zrevidoval svou Januu, že by s dostatek přihlížel i k hebrejštině i k latině; měla by dobrý odbyť, zvláště kdyby i hebraismy podal malými literami a summárně.

»NB. memoriale an Herrn Comenium mit herzlichem Gruss. Weil Castellionis Bibel fast nicht mehr zu bekommen und viel fremde hin und wieder noch eine solche in lateinischer Sprach nach dem grundtext wol und accurat übergesetzte Bibel verlangen, der Herr Comenius auch dazu einen herrlichen Anfang gemacht in seiner Janua oder Introductione in Biblia; alswürde er Herr Comenius eine der kirchen Gottes hoch desiderierte und sehr nötige und nützliche Arbeit thun, so er solches revidierte und vollende in solchen recht accuraten lateinischen Stylum aussarbeitete, dass darin beydes der Sinn der hebräischen Sprach und auch das idioma der lateinischen Sprach recht observiert würde, insonderheit weil Vatabli und Castellionis übersetzungen doch nicht wol mehr zu bekommen, die sonst diese beyde Dinge ziemlich angefangen einzusehen. Es würde sehr abgehen, wenn die summarien kurz und gut und auch die Hebraismi mit kleinen Litteris dabey wol konten observiert werden oder wie es andere als Castelli.«

(Coll. J. Müller.)

CCXLI.

[Breckling] Komenskému.

(S poznámkami Komenského v závorkách.)

? ? Dobrozdání o novém vydání Zjevení, zrazující od publikace. Může se ovšem odvolávat, že více třeba poslouchati Boha než lidí, není však naděje, že by tím papeže polepšil, rádcové jeho nebudou ani knihy čísti, a jesuité ji použijí za zbraň proti Komenskému a jeho přátelům. Trval-li by však při všem tom na svém, dává mu pět rad, jež Komenský většinou schvaluje. — Naproti tomu velmi si přeje, aby Komenský dokončil Pansofii. Rovněž si přeje vidění Melišových, jichž nemá.

Mein Herr, Ich habe daseinige das mir gestern gegeben vberlesen: ich bekenne es seindt sehr treffliche sachen. Und dieweil der Herr in seinem gewissen so vberzeuget ist, wie er meldet, dass er dieses thun muss, ob es ihn schon sein leben kosten sollte, wer kurz darff etwas dargegen sagen! Der Herr muss aber alles sehr reifflich betrachten (factum et fit). Dann dieses wirdt wieder Weltbekant werden (Hoc optatur et quaeritur). Und in fall es geschehe, wie der Herr schreibet, dass er wegen dieser sache solte excommunicirt, gefangen, getödtet werden (omnes casus praevideendi sunt) solte der Herr auff dieses fundament (das nemlich alles was in diesen 3 propheten stehet, das ohnfehlbare Wort des Herren seye) alles dieses mit einem gutem ruhigen und nit zweifelnden gewissen können leyden ausstehen? (Utique) Dieses muss wohl betrachtet werden. Lux in tenebris ist der

Welt bekant, und man siehet dass es in der Welt meistens verworffen wirdt (Joh. 7. 48.) Hette der Herr eine göttliche offenbahrung, dass er es dieser gestalt widernoch solte vortragen, dann were es ein andere sache. (Nec Baruch habuit, suffecissetne excusatio?) Dan heisst man muss Gott mehr gehorchen dan den menschen? Ja wan einige Hoffnung were, das der Pabst und sein anhang sich im geringsten hierdurch solten bessern, so hette es auch noch seine meinung. (Nihilne obduratis etiam iam (perspiciens?) Deus Dominus Pape prophetas quoque?) aber den man weiss, dass er alle alle Vermahnung in windt geschlagen und dass nichts mehr vor ihn vbrig alss das er hier und in ewigkeit gesturtzt und verdampft muss werden, wie Gottes wort klärlichen zu verstehen gibt: worzu dan sich in solchē gefahr zu bringen? (Ezech. 3. 5. 6) Wenn der teuffel hier auf der erden werde, solte man wohl thun, wan ehe man ihn suchte zu bekehren der von Gott verstossen ist? (Satanam esse totaliter rejectum novimus: hominibus dum in terra sunt et coeli et gehennae patet via) i. m. Das Wort Gottes sagt man solle vor die mit beten die gegen den H. Geist sündigen? (R. Hoc Deo notum est.) Meint der Herr auch der Bapst werde dieses lesen? (Opto hoc impetrare) ach nein! auch niemand der thun oder rathen kann was der Herr meldet? (Ergo in testimonium) allein die Jesuiten, die dadurch alles werden practisiren, dass dieses buch mit dem Herrn vberall verbothen vielleicht verbrant möge werden. (Fiat, compleant mensuram.) Lux in tenebris ist ja auch durch H. Redinger an grosse und kleine bekant gemacht, aber mit was vor Frucht? (Jes. 55. 10. 11.) Ich solle diese sache sehr reifflich zu Herten nehmen: Und mich nit auffs Herrn Poolmans Uhrtheil verlassen! es ist eine sache von sehr grosser Consequentie! (propriis hic gens oculis. Nec tum vel solaris vel Priarius est Pulmannus.) Wenn E. E. alle die ding die er historie erzehlt und was klagen von zeit zu zeit gegen das bapsthum abgeföhret in ein buch apert trucken sonder dasselbe in dieser praefation zu setzen, es solte vielleicht mehr nutzen schaffen. (Jaceret sine Cottore ut prius hic est occasio. Mundo haec reddidi notissima.) Im fall der Herr gleichwohl bey seiner meinung solte bleiben i. m. welches nit hoffe (ich hoffe es aber) so gebe ich ihm zu bedenken (Haec monita bona sunt)

1. Ob es gerathen seye so weitläuffig vom Leben Drabiks in schreiben und dasselbe mit den sünden der Heyligen zu entschuldigen? (NB. R. Potest omitti propter ignaros.)
2. Ob es nit nöthig sey das fürnembste fundament der Verwerffung dieser prophezey (dass nemlich viel mal dinge wie die von gewicht nit erfüllet sein) wegzunehmen (NB. Agnosco: et fiet Appendix.)
3. Ob es nit anstösslich in gegen die Wahrheyt sey was der Herr parag. 16. von der kirche zu Rohm setzt? (Navis thesi redemptum.)
4. Ob nit tichtlich zu unterscheiden, welche kirche rohm als regina, Catholica etc. reformiren solle? (Recte.)
5. ettliche iratu Amamensi alss par. 18. inerrabilitas pro infallibilitate vielleicht ist inerrabilitas auch gutt.

Der Herr siehet dass ich meiner gewohnheit nach einfeltiglic aber auch aufrichtiglich vrtheile. Gott der Herr regiere alles zu seines nahmens ehr, beste seiner kirchen und dass niemand NB. muthwilliger weiss sich in gefahr bringe. Amen (Consilium Petri Mat. 16. 22).

Ach dass der Herr das lang versprochene, mit theueren worten in kronikeit vnd anderssins befestigte vnd von der gantzen Welt erwartete Buch Pansophiam zu ende möchte bringen! (Dabit Deus: sed vox Domini est: Hoc facite, illud ne omitte!)

NB. Mein Herr meldet vor etlichen tagen dass Melisch von wegen Englandt etwas gemeldet: aber ich habe die vision nicht, ich habe sie vom anfang bis zu der 57 und dan von 57 bis 91 habe ich nit vnd dan man gibt mir 131, 132. ettliche habe ich 2mahl. Ich wünschte dass ich die gemelte haben möchte, schon dass ich sie kauffen und gelt davor geben solte.

(Coll. J. Müller.)

CCXLII.

J. Medňanský Drabíkoví.

1664 — 24. ledna.

Podrobnosti o sukně, o synovi atd.

(Na rychlo excerpt. vydavatel.)

CCXLIII.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterdamu 1664 — 2. dubna.

Posílá další proroctví Drabíkova a Melišova; Drabík zvěstuje, že tohoto roku padne Bestia a Babylon, a že vše se k tomu již chystá. Posílá mu též počátek Hoburgova »Regenspurgischer Herold«; pro zpoždění tisku posílá toliko několik výtisků, nechť je tedy při dělení opatrný. Knížeti (serenissimo) ať dá, je-li třeba, ale o krále Francouzského nechť mnoho v té příčině se nestará; Bůh vzbudil v Anglii vynikajícího muže, který se nabídl, že mu to sdělí. Komenský psal mu list před dvěma nedělemi. Úspěchy vydání těchto zjevení jsou veliké, a to i v Anglii, kde věnovány jsou Ruprechtovi, i na pevnině; tři knihkupci se nabízejí, že znovu vytisknou »*Lux in tenebris*« a přidají zjevení novější; pisatel bojí se při tom jen velikého objemu knihy, ale ještě se nerozhodl. Zajímá se zvláště o knížete jmenovaného. Jeho exemplár, který r. 1626 věnoval králi Fridrichovi a jenž se pak ztratil, nyní jest mu vrácen.

Dilecte in Deo amice,

Tuae 10 Martii (st. novo) datae redditae mihi sunt 21 eiusdem: ad quas hodie rescribendi subita occasio datur. Equidem optassem octiduum adhuc intervenisset, ut reddita heri Drabiciana et Melischiana oracula de hoc anno (1664 quorum hic sunt 3, ibi 12) adjungi possent. Optassem dico, quia singularia ea sunt. Sed fieri iam non potest; possent epistolis inclusa mitti postea, si expedita esset correspondentiae via, de qua me docebis; an Frankofurti aliquis haberi posset, per quem tuto mitti queant necessaria.

Drabicio expresse dictum est (1 Jan. et 1 Febr.): Hoc anno 1664 cadet V. A., sequenti autem (1665) finem faciam Babylo. Et certe mirabiliter se ad mutationes quasdam stupendas disponunt omnia.

Mitto nunc fasci huic inclusa (per Senatorem illum vestrum, quem non vidi)

1. Exemplaria 6 Kotteri Germanici,
2. Totidem Kregelii,
3. Totidem Bedenken von den Visionen,
4. Totidem de progressis Serinianis.

5. Regenspurgischen Herolts den ersten Bogen. Scriptum est Christiani Hoburg mirabile, commotum totam Germaniam (si audire volet) ut praedicatio Jonae totam Niniven, ad poenitentiam; aut erit pereundum. Sed doleo non citius venisse ad prelum, ut ad Francofurtenses nundinas prodire potuisset. Sicuti neque Kott. et Kregelius mitti potuerant propter preli

remoras) nisi ut specimen tantum viderent bibliopolae, particella tantum quaedam. Tu igitur tua haec exiguo numero caute distribue: pro Serenissimo inprimis (si consultum putas et usum habet) et pro D. Antistite Tigurum.

De R. Fr. ne tibi negotium facessas. Excitabit Deus alium, in Anglia virum illustrissimum (et quod valde ad rem, Romano-Catholicum), qui ante bimestre circiter Drabiciana (per amicum ex illustribus itidem) nactus, Deum per virum hunc loqui confessus est aperte, firmo proposito transfretandi in Germaniam, manumque propria Regi haec tradendi et loca, quae de se in specie sonant, ostendendi.

Expecto ab illo responsum hodie, quia duas ante hebdomadas (suasu alterius illius illustris amici) meis illum salutavi. Quam mirabilis est Deus Quando fati destinata veniunt tempora, omnia se disponunt ipsamet.

Vale.

(nec enim ad alia, quae scribis, respondere nunc vacat.)

Raptim, 2. April. (21. Martii) 1664.

M. nota.

Melischii ultima fuerat 5. Martii, Drabicii 7. Martii, utraque memorabilia, quae si habere voles, scribe per quem.

Ante octiduum Londino scriptum est, partem quandam Kotteri et Drabicii in Anglicum translata, Principique Ruperto dedicatam, typis exscriptam esse, publiceque venundari et avide distrahi. Expecto continuationem de rerum istarum successu. Primam Revelatorum editionem (in 4to, sub titulo L. in T.) undique requirunt, sed nulla superest. Volunt bibliopolae recudere (tres se offerunt, continuata Drabiciana adjungi requirentes) sed delibero adhuc. Drabicianae ineditae adhuc sunt 255, excrescet opus, et tamen plerique nihil omitti, omnia luci exponi petunt. Videbimus: Praesertim cum et videns ipse urgeat, urgendos esse Principes et populum, ne in nobis culpa sit etc. Responde statim, et per quem tibi reliqua illa mitti velis doce: In ventos enim ista mittere non convenit.

V.

O si scirem patere tibi aurem Serenissimi, quanta communicari possent! Sed quia ista hucusque ibi ludibriose habita scio, quid agam? Kotteri exemplar Mscum. manu mea Serenissimo Regi nostro Fr^{co} (anno 1626) oblatum, postea amissum, mirabiliter meas in manus rediit: Quod quam optem offerre successuro! Nihil nisi suspiro, et tu mecum.

V.

Kníže jmenovaný v listě jest asi Apaffi Sedmíhradský. Anglický nový protektor Komenského prací chiliaistických, jehož se naděje, jest kníže Ruprecht, syn Frídřicha Falckého.

List má nadpis:

J. A. Comenius dem Wolgelehrten H. Jacob Redinger, wolbestelten Rectori der Schul zu Frankentahl, dd. 2. April (21. März) 1664.

(Coll. Fr. Zollinger, školní sekretář.)

CCXLIV.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterdamu 1664 — 7. května

Oznamuje příčiny, proč teprve v této době může mu poslati věci dávno již připravené, zejména poslední vidění Drabíkova, zvěstující náhlou proměnu věcí. Chystá se na venek a ponechává další zprávy a otázky osudu.

S. P.

Per illum Senatorem Vestrum N. N. transmitti tibi volebas, quaecunque transmittenda essent: volui, ac ut ne oneri essent illi, minimum composui fascem. Ille autem bonus vir non tantum fascem non sumsit secum, sed ne quidem epistolam: utrumque in hospitium reliquit, demumque ob illius discessum ad me rediit.

Mitto itaque fascem per Francoff. (ad Christophorum le Blon), inde expecta. Nunc aliquid per D. Klinget (cum quo heri apud Maccenatem prandere contigit, ille autem hos ad te curari promisit) nempe ultima Drabiciana (usque ad 7 Martii), quibus citam rerum mutationem nobis nuntiare pergit orandique ac erigendi capita occasionem praebebat. Oremus igitur, circumspicemusque cum timore Domini. Additi prioribus (in fasce) Heroldum Hoburgianum, quousque prelo ventum fuit heri (ad L.) etc. — Haec scripseram ceu (?) mittenda per D. Klinget, in Aprili adhuc: sed quia illum per ambages nimias iter habiturum intellexeram, aliusque amicus itineris spem faceret recta, destiti. Jam demum adjungo octerniones reliquos septem, quorum ultimus heri a prelo prodiiit.

Hisque te Deo commendo abiturus mox in Patmum ad tranquillius agendum, quam in Urbis strepitu licet. Novi nihil scribo, quia non vacat: neque scribere videlicet neque inquirere. Deo et fati permitto omnia. Oremus pro invicem et pro Ecclesia.

Amsterdam, 7. Maii st. n. 1664.

Manus nota

Senis

J. C.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCXLV.

J. Redinger nejmocnějšímu císaři.

(Z latiny do češtiny přeloženo 1665, 12. ledna.)

Z Lednice 1664 — 4. prosince.

Manifest ve smyslu Drabíkově.

(Na rychlo excerp. vydavatel)

CCXLVI.

Komenský Vavřinci de Geer.

Z Amsterodamu 1664 — 5. prosince.

Z Anglie dostal 1. arch jejich překladu Nového Zákona do turečtiny a ptá se, má-li se to poslati do Leydenu příslušným znalcům ku posouzení, aby v tom případě, že by se líbil, Warnerovi nebylo touž práci konati; ovšem bylo by vyčkati jeho souhlasu s věcí. — Žádané pomocné knihy se budou moci poslati, zejména i nový komentář k Novému Zákonu. List Warnerův posílá v originále, prosí však, aby mu jej vrátil.

Honorande Maecenas.

Accepi jam ex Anglia Turcici Novi Testamenti, sub prelo sudantis, schedam primam: en! Placetne specimen hoc ostendere amicis Leydae linguae istius gnaris? Clariss. Dno. Golio, Petraeo, et tertio illi cui lingua ista ceu nativa est? Eo fine ut, num viri isti boni, quos Turcicae Gentis salutem sitire zelus Domini fecit, scite satis rem agant, scire queamus. Atque si probabunt, ut eadem haec schedam mitti possit ad D. Warnerum, illisque etiam subijci censurae; quod si et ipse probabit, ut Deum laudet, qui cooperatores excitavit, et actum ne agat: h. e. nova versione supersedeat, ne forte neophytorum fidem (versionum diversitate) turbemus. Si quid imperfectionis notari poterit, secunda editione tolli ac emendari poterit. Modo ille Veteris Testamenti reliqua, libros Apocryphos, mittere ne differat: ut ne Veteris Legis Codex (qui praeire ac procognosci debet) tardetur diu, simul potius prodire, Magnoque Monarchae offerri queant. Ita est (sine praejudicio tamen) judicium meum. Si et illis ita videbitur, posset forsitan Consensus ille noster Do. Warnero significari, et ut illi quoque consentire placeat rogari. Idque quantocius, non expectato dum Naves ibunt: sed itinere terrestri per Venetias.

Quod si stabit, de submittendis Authoribus, Versioni Novi T. servituris jam forte solliciti non erimus, quia opus non erit. Si tamen ex abundanti, fiat! nec tantum Beza, quem petit, sed et recens editum opus, illi forte ignotum, *Novi Testi Libri Historici commentario perpetuo illustrati*, mittantur. Epistolae Warnerianae non apographum mitto (nescit amanuensis Arabicos characteres exacte pingere) sed ipsum autographon: rogans tamen ut ad me redeat. Clarissimo D. Golio et aliis non ingratum erit (spero) videre quomodo ad suscipiendam Evangelii sementem cordium arva jam ibi disponat Deus: ut non inane fore in Domino opus nostrum concepta spe, laudemus Deum fervidius, oremus confidentius, operamque nostram huc etiam conferamus lubentius. V. 5. Dec. 1664.

M. et M. nota, Tui

J. C.

Nobilissimo et Magnifico D.

D. Laurentio de Geer, Patrono meo.

(Otištěno posléze v Kroku 1893, str. 217.)

*

CCXLVII.

Komenský Drabíkovi.

Z Amsterodamu 1664 — 23. prosince.

Tonem dosti podrážděným sděluje, že knížeti Aubigny a Polemanovi již neposílá revelací.

(Na rychlo excerpt. vydavatel.)

CCXLVIII.

Komenský anglickému příteli (Hartlibovi?).

Z Amsterodamu 1664.

Líčí vznik Drabíkova zjevení 146. ve spojení s upomínkou na cestu Potockou. Mystické vývody té revelace mluví, že shledávají se splněny vítězstvími Zrinského nad Turky a chováním Apafihho v Horních Uhřích. Očekávají třeba splnění ještě jiných věcí, zejména veliké potopy

De progressibus Zerivanis adversus Turcas in Hungaria inferiori, et Apofianis adversus Caesarcenos in Hungaria Superiore et Transylvania (Anno 1664, in Januario et Februario.) Mediatimuncta ductu Revelationis 146.

Missus est Drabicius noster (post obitum Sigismundi Rakoci) et Principem matrem Patakum (per milliaria 40) ultimam Dei voluntatem illi significaturus, quid a Domo Rakociana requiratur (Revelat. 144. 8); quam voluntatem Dei si renuat sequi, malum prae oculis fore, onus Dei grave illis futurum: Jehovah vero opus suum operaturum etiam sine illis (Revelat. 145. 11, 12); quicquid autem responderint, referre jussus est in chartam (v. 13), nempe in futuram rei memoriam, et testimonium contra illos tanquam in re gravi posteris memoranda. Non autem admissus ille in conspectum Principis, sed per intimum consiliarium, et duos Theologos auditus, et examinatus, inque nonum diem detentus, donec Principissae jam conclusum, nihil horum permittere filio Georgio, Transylvaniae Principi, quod postea patuit. Facta ergo nova revelatio (20. Septemb. 1652), qua illi per somnium: 1. Exhibitus fuit ager denuo ad sementem parandus. 2. Et quispiam illi nuncians illam, quae nondum pariebat, peperisse infantem unum, jam alterum vero expectari, sed nesciri quando. Mox ad expergefactum facta est vox Dei. 3. Transdanubiani ergo hamum injiciant in terram Turcicam, ad turbandum agros Orientis. 4. Rakoci vero (i. e. Successor Rakoci, ut eventu patet), in cor terrae hujus (i. e. in cor Cisdanubianae Hungariae, quam Superiorem vocant) ad educendum post se balaenam cum gentibus Orientalibus. 5. Et ibunt velut diluvium horrendum super montes illos excelsos, super quos sedet mater scortationis Annos 166. 6. Quapropter volvite vos undae exercituum meorum, flate venenati venti irae meae, et implete plagis Sodomam et quae sequuntur terribilia. Horum nos antea nihil intelleximus, praeterquam de numero 166 (et addita clave 52, ut 218 prodirent, cujus mysterium post longa scrutinia patere coepit, ut ex adjecto (ad visionem 146) commentariolo videre est. Quid autem illa sibi velint prima: 1. De novo agro arando. 2. De uno infante nascituro etc. neque intelleximus, neque scrutati sumus, nihil

adeo singulare continere rati, ecce autem patescere incipit jam post annos XI et menses IV. Nempe Rakocianam domum (1) ut sterilem agrum deserendam, aliaque organa Deo quaerenda fuisse (2). Transylvaniam esse feminam illam sterilem, quae non nisi hactenus unum peperit infantem, alterum expectari, sed nesciri quando. Transylvania enim vocatur sermone vulgari ea apud Autores Regnum, dominus autem ejus non Regis, sed Principis titulo gaudet. Ecce relatum sine correlato. Mater sine Prole! Sed peperit jam unum, nempe Gabrielem Bethlehemum, qui Transylvaniae Princeps cum esset, ab Hungaris fuit electus et per triennium salutatus Hungariae Rex, ab anno 1619 ad 1622, quo Caesari reconciliatus coronam reddidit. Alter divinitus designabatur Rex, Rakoci, sed ob inoboedientiam rejiciendus erat, alius vero illi substituendus nesciri dicitur. quando novus hic partus sit edendus. (3) Incolae Transdanubiani (Patak respectu, ubi oraculum hoc redditum fuit) sunt inferiores Hungari, regulos habentes aliquot Illustres Comites: Bottyáni, Zerini, Eszterházi, Nadasdi etc. hi jubentur injicere hamum in terram Turcicam. Factum imprimis a Comite Zerini, qui mox ab ultimi Rakoci morte (1660) exstructa prope Canisam arce nova Zerinyvara, Turcis insidiari, mox eruptionibus eosdem fatigare coepit, unde factum, ut illi subito ingenti exercitu, anno 1663, Hungariam invaderent praeterque Neuhausium Léva, Novigrád, et alia loca multa occuparent, Moraviam vero, immisso Tartarorum exercitu, foede vastarent. Sed illis reversis, et per hyberna distributis Comes Zerini collecto celeritate mira ex Croatis, Hungaris, auxiliariisque Germanis ad triginta millia exercitu, hyemis, et glaciei ope profunde in Turciam irrupit, obviosque ubique Turcas, et Tartaros mactavit ad Osecum usque, per Germanica milliaria ultra 20, ubi pontem anno superiori a Turcis ingentibus impensis super Dravum flumen et vicinas paludes stratum, duorum milliarium longitudine destruxit, ac exussit, domumque reverrens permultas urbes et arces occupavit, totumque inter Dravum et Danubium tractum vastavit, et sic demum ingentibus cum spoliis domum se recipiendo, vim oraculi verificavit, et aquas Orientis ita, ut ille, post hominum memoriam vastavit nemo. (4) Rakoci interea Successor, Michael Apafi Transylvaniae Princeps, hamum suum in cor superioris Hungariae immisit, suadens illis, ut se protectioni suae et Orientalis Monarchae submittant; Caesaris quoque Praesidia (addens) quae per Transylvaniae et superioris Hungariae loca distributa, a quibus metus illis esse poterat, quae partim expugnavit, partim allexit, et ad se transire fecit. (5) Jam an balaena cum gentibus Orientalibus secutura sit, (6) et inde tale aliquod diluvium, quale praenunciatum est, venturum, expectandum restat, Deusque orandus, ut Christiani populi sui misertus, pro misericordia et sapientia sua, omnia in gloriam suam, et salutem fidelium suorum disponere velit!

Amsterdami 1664.

Johannes Amos Comenius.

O pobytě Potockém podány od vydavatele obšírné zprávy v životopise Komenského, oddíl II., kap. V.

(Coll. vydavatel.)

CCXLIX.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterodamu 1664/5 — v listopadu nebo prosinci.

Některé okolnosti velmi přiznivě urychlují tisk Syllogismu, proto necht si Redinger pospíší s přepisem a překladem do němčiny.

S. De mane consilium, ajunt. Recteque factum, quod in hoc matutinum dilata fuerit Syllogismi conclusio: prosperavit enim Dominus, ut melior facta sit, quam cogitavimus. En, lege, judica! atque si placebit, pure descriptum bibliopolae trade, ut mox incipiat typis componi. Si tamen apud me stiteris gradum, bene erit, adhuc aliquid suggeri poterit.

Maecenas vero noster quia eundem Syllogismum pro se in Germ. transferri petit, recte feceris, si te mox operi accinxeris, meo exemplari tibi reservato.

Das mit dem Aller Christlichsten König wird trefflich in pass kommen, jubente Deo. V.

Jedná se o spis před sedmi léty sepsaný, »*Syllogismus Orbis terrarum Practicus*«.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCL.

Drabík Apaffimu.

Z Lednice 1665 — (v březnu).

Redinger sdělil se s pašou Budínským o knihu »*Lux e tenebris*«, rovněž i adressát. U pisatele stávil se v prosinci 1664. Nyní oznamuje mu Komenský, že Red. umřel.

(Na rychlo excerpt. vydavatel.)

CCLI.

Komenský Drabíkovi.

Z Amsterodamu 1665 — 4. března.

Sděluje některé podrobnosti o pádu p. Polta.

(Na spěch excerpt. vydavatel.)

CCLII.

Drabík Komenskému.

Z Lednice 1665 — 25. dubna.

Mezi jinými zprávami zvěst, že ho Redinger navštívil.

(Na spěch excerpt. vydavatel.)

CCLIII.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterdamu 1665 — 20. října.

Lístku pro adressáta doručenému nemůže porozuměti. Válečné dispozice mezi Mohučí a Falci budou mu asi kázati, aby se záhy navrátil domů.

S. P. Ecce praesentes ad te manibus meis traditae fuerunt hodie cum licentia te absente aperiendi, contenta cognoscendi, demumque ad te transmittendi. Eeci, resignavi, legi, sed aenigmata vestra non intellexi. Tu videris: mysteria vestra coram transigere facile poteritis. A me autem ut honoratissimo amico salutem dicas oro. Von Neuem dieses hab ich heut, inspe-rato, erhalten: d[as] sich die zwischen Pfaltz und Mentz getroffene feind gantz und gantz zerschlagen und die Lotringrische Völcker (so zum Bischoff von Münster stossen sollen) schleinig zurücke commandirt worden. Si verum est, reditum in patriam festinare valde opus est. Gedruckte Avisen haben noch nichts davon, aber die Passagiere von Frankfurter Messe nach hause kommende (inner acht tagen, secundo Rheno, tag vnd nacht) bringens mit: quorum unus hacce mihi pro certo narravit, domi meae jam mecum existens, ut, cur fides neganda sit, non videam. Sed non poterit latere diu, quicquid rei est. Mir ist leyd, d[as] wir keinen modum occultius aliquid invicem communicandi bestellet: adhuc videndum erit. Vale et ne diu praesentiam, aut saltem scriptiorem, differ.

E Museo, 20. Okt. 665.

M. nota.

Připojený nadpis svědčil, že Redinger meškal tehdy v Haagu, podrobnosti však sotva budou správné:

A Monsieur

Monsieur Redinger

Int' Graven Hag

by H. Chinón int' wapen Santa Maria
in Grisonland op het Speuw naest den
Hoffe.

(Coll. Fr. Zolinger.)

CCLIV.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterdamu 1665 — 30. října.

Nenahlíží, jak by adressát dva své úmysly spojiti mohl po svém odcestování; jednoho prý bude mu ponechati. Komenský své práce před polovicí listopadu nedokončí. Rozličné krátké zprávy politické z Hollandska, Anglie, Francie.

S. P.

Non assequor rationes tuas, cur in patriam festinare velis, et tamen per indirectum. Intentionem quidem video, sed quomodo negotiationes illae duae jungi possint, ut se invicem ne impedian, non video.

Alterutra erit dimittenda, meo iudicio: aut certe deliberandum adhuc. Ego cum imponenda libro meo clausula festinabo, ante medium tamen Novembris finem non spero, adeo utiles demum se offerunt cogitationes, neque propter finbriam perdendum est pellicium.

H. Rulicius ad d. Consulem jam scripsit. Tu reliqua perages oretenus. Wir haben hier Zeitung d[as]z Adm. Ruyter auf d[e]r Them's zu überwintern begehret, d[as]z man ihm mehr Volk, Schiff, Proviant und munition verschaffen soll: Et illud jam esse in fieri.

Si quid innotescet, aut omnino tibi festinandum erit, adhuc praemone: et interim V.

30. Oct. 1665.

J. A. C.

Heute ist alhier erschollen, d[as]z der Papst den König in Frankr. excommuniciret und Er des Bapstes Bullam verbrant: sed nondum fides constat. Auss Engelland hab ich nur erfahren, d[as]z Pr. Aubigny nicht dar ist, sondern mit dem Könige in Frankreich —

Nadpis:

An myn Heere Jacob Redinger Gravenhaag naest de hoff by H. Chinolin int' wapen Santa Maria.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCLV.

Oldenbourgh Boyleovi.

Z Londýna 1665/6 — 18. ledna.

Vavřinec de Geer obrací se skrze pisatele k adresátovi v několika otázkách, týkajících se podrobností při tisku tureckého překladu písem sv. Otázky jsou částečně technické, částečně peněžité.

From *Amsterdam* I have a humble salutation for you from Mr. *Laurens de Geer*, and Mr. *Serrarius*; the former whereof having lately received the whole remainder of the translation of the Old Testament into the *Turkish* language, entreats you to favour him with an answer to the following queries, for the encouragement of the printing that part of the holy Scriptures.

1. Whether in *England* they print with vowels, or wirthout?
2. How much is paid to the printer *per* sheet; and whether the printer must pay the correctors?
3. Whether the *Englich* have also letters with vowels on top; and whether Mr. *Boyle* hath caused the letters to be cut or grawn at his owne charge; or whether the printer has paid them; and how many there are of them; and how much they cost?
4. What the paper amounts to?
5. What number of copies are to be printed?
6. To send over one sheet, as it is maculated with the corrections. This is, I suppose, a periphrasis of what we call a proof sheet corrected.

CCLVI.

Oldenbourgh Boyleovi.

Z Londýna 1665/6 — 27. ledna.

Poleman ho navštívil a sdělil mu, že již vyšlo nové vydání Drabíkových proroctví (*Lux e ten.*), jímž vyvráceny jsou i poznámky Spencerovy. Pisatel slibuje bližší zprávu, jakmile knihu uvidí.

Since I wrote this, I had a visit from Dr. *Poleman*, who tells me, that he has received *Comenius's* new edition of the *Drabician* Prophecies, maintained by the publisher as truly divine: whereupon, when I shewed him Mr. *Spencers* Animadversions, I had for answer, that all that, and much more, was answered in this edition; of which there is no more than one or two in *England* as yet. When I shall have seen any of them, you are like to hear of some particular thereof from, —

CCLVII.

Medňanský Drabíkovi.

? 1666 — 24. března.

O dluhu adressátové Mezitičském; že je při té věci Dalmady nevinný.

(Na spěch excerpt. vydavatel.)

CCLVIII.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterodamu 1666 — 15. dubna.

Žádaných zpráv mu nepošlou dříve, pokud se jim nedostane od Drabíka nových instrukcí. — Adressátovi poukazují se nové obnosy, žádá se, aby zvěděl a oznámil mínění hrab. de Commingis, jinak třeba velmi opatrně postupovati. Pfání p. Berckhofera(?) mítí též exemplář zjevení Melišových je překvapující, proto ho pisatel nevyplní.

S. P. Ex tuis 9. Aprilis datis intellexi tuam in expectandis epistolis nostris impatientiam, quas per zeli violentiam extorquere satagis: ecce autem nondum mittuntur! Quia non temere consilium inivimus (tuum post discessum) expectandi prius nova mandata durch vnseren Sehenden. Rumina melius rationes meas nuper epistolio expressas et videbis non frustra nos tantillum interponere morae. Die Exemplaria werden auch dieses orts keinem menschen in die Hand gegeben, biss auf die Zeit, dass die brieffe aus Lednitz kommen, quod speramus proximo die Lunae futurum. Utere igitur nobiscum patientia: atque ut moram hanc indulgentius feras, jube tibi 40 Cronen numerari a viro, per quem has accipies, David Kochio (gegen Quitantz) et rescribe per eundem. Imo posthac etiam tuas ad me illi trades includendas: operae et sumtuum compendium erit. Was des Graffen de Comm. meinung gewesen, vnd was hoffnung er gebe, verlanget uns zu vernehmen. — Addis tu de te — — keine gefahr ansehende. Der cyffer vnd starcker glaube an die providentz ist gutt, si me aut te solum periculum tangeret: sed quia plures involuntur, plures respectandi sunt, maxime tamen Deus in caelis

Wie soll ich das verstehen, dass Herr Berckhoffer auch ein exemplar von dem Melisch begehrt? Hat er denn nicht ein exemplar alhier bekommen und mit sich genommen? Oder versteht er nur die continuation? Ich müsste erst informiret werden. Sed ab illo nihil venit toto illo tempore: nec nos ulla res magis attentos habuit his diebus atque rumores illi de Israclitis, sed qui etiam quodammodo conticescunt, ut, quid fiat, ignoremus. Orandum igitur. Tu autem interim V. 15. April 1666.

M. nota.

Vnější nadpis velmi nejasný takto asi bylo lze rozluštit:

Comenius an Monsieur Monsieur Jacques Redhing(gh)er demeurant chez le Suisse en grande Moyse a la rue Princesse à Paris.

15. April 1666 de petit Lion vos demande M. David Koch chez Mr. Prondre.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCLIX.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterdamu 1666 — 19. 9. dubna.

Výčetky, že vydávaje se za vyslance mnoho vydává peněz a že věc dal do veřejnosti dříve, než se Sorbonna o ní byla vyslovila. Králi nebudou listů nížádným způsobem psáti, pokud nepřijde miněná Drabikovo. Zatím posílá listy pro arcibiskupa a pro hrab. Commingisa (otevřené, aby je adressát mohl pročit). Až pak obdržel list od Drabika, zamýšlí knihu (*Lux e tenebris*) poslati nejen všem kurfirstům, ale i všem králům a papeži, a to s přiměřenými listy. Táže se, zajímá-li se arcibiskup o věci pansofické a co říká hrabě Commingis? Jaké zprávy mají o tureckých nadějích na restituci?

(Atissima) sapientia, quae dixit, Ego habito in consilio, et eruditis intersum cogitationibus (Prov. 8.) dirigat nostra quoque consilia in laudem nominis sui, Amen.

Amice, Legenti ultimas tuas venit in mentem Senecae illud, Virtus lenta est, iniquitas et stultitia omnia praecipitant. Sed et rursum mentem subit illud solabiliter dictum: Divina providentia humanae patrocinatur fatuitati. Cur, quaeso, non servasti missionis tuae limites? ut meas vel Drabicianas expectares? O, wie elende prädicanten sind wir mit solchem procedere! Si mundus humanis consiliis regitur, actum est, succumbemus: filii seculi prudentiores sunt in rebus suis. Doch weil man zu geschehenen sachen das beste reden muss, Deum oro, ut emendet errores nostros. Etiam vero me offendit (haec enim absente patrono scribo, qui Ultrajecti est) quod novum cambium poscis: argumento, quod multi te visitatum veniant, quem pro legato habent. Ain vero? Cujus legatum agis? quali legatione fungeris? mundanane, quae pompam requirat? Arina militiae nostrae non sunt carnalia. Etiamsi Apostolus, Christi legatus, esses, meminisse tamen deberes. quali cum viatico ille suos ablegavit, Math. 10, v. 9. 10: et quid nunc, si te mendici Drabicii vel ejus adjuncti legatum profiteris? hosne lautitiae et sumptus dapales decent? Vide, ne personam tuam et eorum, quos te repraesentare

putas, prostitutas et rem ipsam dedecores. Annon in loco degenti et frugaliter viventi Coronati 40 ad trimestre sufficere possunt? Aliam nobis de frugalitate tua spem faciebas: mutatusne ab illo? Sed ego de ista re absente patrono nihil scribere possum, nec literas ad Regiam Majestatem sine illius consilio, et antequam a Vidente aliquid accepero, mitto: spero tamen post octiduum, quia Lednicenses literas jam in itinere esse scio, amici Breslensis manu (per celeriores Postam) praemonitus. Scribo tamen ad illustrissimum Dominum Comitem, tanquam Pacis proxenetam, ut pie ac prudenter negotium, quod suscepit (non nostrum aut humanum, sed Christi et Ecclesiae), in honorem Dei et salutem populi ejus promovere pergat: sicut et ipsi Reverendissimo Dno. Archiepiscopo, quas tu manu tua honorifice exhibebis, rerumque processum diligenter nos hebdomadatim docebis.

Sed Eheu! unum adhuc me terret, inconsiderate a te admissum: quod apud Novellatorem Parisiensem, ut illa talis libri praesentatio publicis chartis buccinaretur, sollicitare fueris ausus ante peractam Sorbonae censuram. Annon rem occulte primum agi et peragi consultius erat? Quid? si tam audax facinus Regiam concitet iram? ut tibi aut Novellatori (tamquam Regum arcana propalantibus, Tob. 12, 7) caput decuti jubeat? quis inde fructus? Sed prudentior forte fuit ordinarius iste, quam ut rem sibi tam periculosam tentaret. Utinam praeventum sit! aut si quid erratum hic, nostrae simplicitati imputetur neque noxam ferat. Interim quicquid ea re factum, doce nos: atque si publicis novellis illud illatum exemplar, mitte, ut secundum id consilia disponamus nostra. Mihi stat, simulatque a Drabicio accepero et ad Regem dederò, mox exemplaria dimittere: nicht allein an die Churfürsten und H. Schweitzer, sondern auch ad omnes Europae Reges Caesaremque ipsum et Papam.* addita ad singulos pathetica epistola, ut nihil machinationum in perniciem cuiusquam subesse, commune bonum publice quaeri (si redire ad Deum ultimamque iram praevenire velint omnes) pateat.

Quid apud D. Archiepiscopum actum sit, (aut etiam quale iudicium a theologis S. depromi ceptum sit, si jam observari potest) singulari desiderio expecto. Item an Magnae Consultationis, Panaugiae, Pampaediae (seu Didacticorum) ulla uspiam mentio fiat? ut esse nos homines publicae salutis avide ipsi etiam suspicaces videre possint. Es solte auch nicht schaden, wenn der Herr beyrn H. Ertzbischoff od. H. Graff etc. etwas gewisses wegen der Juden und ihres Königes erfahren und uns avisiren köndte. Weil es nicht glaublich, dass Ihre Majestet Ministri solches von türkischen(?) nicht avisiren solten. Hic relationes admodum variant: Judaei tamen spei suae anchoram firmiter tenent.

V. 19/9 Aprilis 666.

M. nota.

Weil der Herr vielleicht, was ich in so wichtigen sachen schreibe, zu wissen begierig sein wird, et interest, ut ne nesciat, also hab ich die brieffe sub signo volante offen gelassen. Er lese es in Gottes Namen, vnd siegle sie vorsichtiglich zu. Der liebe Gott aber gebe zu allem seine göttliche krafft und segn. Amen.

Na druhé straně:

Illustrissimo Ecclesiae Principi D. Harduino de Perefixe de Beaumont,
Parisiensium Archiepiscopo.

Illustrissimo Domino Gaston-Johanni Baptistae, Comiti de Comingis etc. etc.
Domino observando.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCLX.

Horn Komenskému (úryvek).

Z Leydenu 1666 — 27. dubna.

Připravuje vydání Janue do pěti orientalských jazyků, k nimž přidávají se evropské a habešský; celé dílo bude ve folio, v úpravě skvělé a královské, jakého svět dotud neviděl. Osobně více.

Molior Atlantem Linguarum: id est, ut Janua transferatur in Linguam Arabicam, Persicam, Turcicam, Tartaricam et Armeniacam. Est enim ad manus earum omnium linguarum peritissimus. Reliquae Europae addentur, ut et Abyssina. Opus debet esse in folio regali, splendidum et ingentis utilitatis, quale nunquam orbis vidit. De eo coram.

Opis úryvku tohoto má nápis:

Ex postscripto lit. D. Hornii de dato 27. Aprilis 1666.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCLXI.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterodamu 1666 — 13. května.

Další spojení následkem nerozváhlivého jednání adressátova stává se nemožným. Nejlépe bude, aby opustil Paříž, cestovně mu ochránce pošle. — Výtisky pro Švýcary pošlou se do Curycha knězi Ulrichovi. Drabík prý předvídal jeho pád a pozdravuje ho. Od Frankenthalských má zprávu, že adressát věci nejdiskretnější vyzradil osobám neobyčejnějším — tak to dále nepůjde. — Jinak vidí jen veliké zmatky, v nichž pisatele těší jen důvěra v Boha. — Pokud se týče nákladu, nech nežádá nových obětí na patro-novi, jenž tolik obětuje, že se pisatel už sám stydí.

Geliebter Freundt in Gott,

Auss Euren schreiben (de dato 6. Parýs) hab ich mich nicht sehr erfreuet und jhr auss diesem meinem werdet villeicht auch nicht viel contentament bekommen: also sich die sachen nicht wie wir wollen, sondern wie es Gott disponiret, schicken. Das beste in Euren brieffe ist, dass sich der Zeitungsteller nicht hat verleiten lassen: darauss ich gutte hoffnung schöpfte, Gott werde auf tragicos casus nicht ausslauffen lassen, darumb ich auch seine Majestet demüthiglich bitte. Keine exemplaria werden mehr gesendet, weil sie niemand begehret noch zur zeit. Werden sie sie haben wollen, sie werden sie wol zu suchen wissen. Und weil die censur so

langsam her gehet, und ungewiss, wie sie aussfallen wird, wird am sichersten sein, dass sich der herr nach hauss begeben, wie er schreibet: datzu Ihme H. Patron 40 Cronen (ja 50, bis in Sechtzig) bey David Coch verordnet. Wird villeicht genug sein, wenn Er den geraden weg (uber Lotringen nach Basel, nicht auf Lion oder Genff) nimmt. Und wird verhoffentlich H. Ertzbischoff, und H. Graff, Ihn sonder viatico nicht von sich lassen: aut patebit te et nos ludibrio haberi. Tuo in casu wird am besten sein nur sich davon zu machen, und die sachen nicht mehr verwirren. An den König zu schreiben nisi Gallica lingua, wird vor unnötig gehalten, und das kan ich nicht. Sufficit Majestati suae per suos haec innotuisse, reliqua divinae operationi relinquamus: nam et ipse est sapiens. (Jes. 31, 2.) In Helvetiam 20 Exemplaria zu senden kan ich H. Patronum nicht überreden: sufficit mediam partem impetrari. Quod concludi nondum (hoc biduo) potuit, wegen seiner unpassligkeit, dum in morbi paroxismo et manu Medici est. Exemplaria diriguntur Tigurum ad d. Antistitem, alldar sie werden zu finden sein. Drabicius vivit, et te (si adhuc in vivis es: de gravi enim morbo tuo scripseram) salutat. Scribit sibi a Domino dictum fuisse, Red. suo zelo sine scientia se ipsum praecipitavit. Wie ich dann auch diese tage auss Frankenthal leute bey mir gehabt (amicos tibi et causae, non autem temeritati et imprudentiae) von denen ich gründlich, wie d(er) H(err) die sachen daselbst und in patria verderbet, informiret worden. Dahero ich weiter etwas zu communiciren scheuch gemacht bin, auch von den neuankommenden Revelationes. Provocas tu ad illud Angeli apud Tobiam, *Regum arcana* — — Novi etiam illud Christi: quod in aurem audistis, narrate in tectis: sed unum quodque tempore suo. Tu autem amice plerumque intempestive non quibus convenit (superioribus et sapientibus), sed plebi et mulierculis et cuivis inter pocula etc. Mit solchen procedere ist uns und der sache nichts gedienet: auch jhnie selber nicht. Satis fecisse te privato zelo tuo puta et jam desine, cellam intra, ora, et vive pie sine scandalo. Komt zeit komt raht. Mehr weiss ich auf dissmahl dem H. nicht zu schreiben. Befehle Ihn Gott, wie auch mich selbst, in meinem ambiguo vitae et valetudinis statu. Fiat voluntas Domini. V. 13. Majj 1666. J. C.

P. S. Die Moscovitischen Avisen von dem Patriarchae continuihren nicht: alia omnia ita sunt confusa, et sibi invicem contradictorie implexa, dass man nicht weiss, wass auss alle dem Babylonischen wesen zu machen ist. Gott wird seine intentiones auszuführen wissen, das muss unser trost sein. V.

Wegen des verlags ich bitte, Er verschone doch des gutten Patroni: Er thut warlich das hochste, das Er thun kan, auch bey mir so weit, dass ich mich schäme, weiter beschwerlich zu sein. Oremus caelestem patrem, ut ipse provideat.

Nadpis: A Monsieur Monsieur Jacques Redingher demeurant chez le Suisse au grand Moysse a la rue Princesse à Parys. 13. May 1666.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCLXII.

Komenský Ulrichovi (knězi v Curychu).

(Z Amsterodamu 1666 — 2. června.)

Prosi ho, by poslané tři knihy (*Lux e ten.*) pro Curych, Ženevu a Basilej přijal a Redingerovi také vymohl dovolení, by v Curychu mohl bydleti. Mimo to omlouvá sebe, chování Redingerovo, poukazuje na osud Drabikův, jenž posud není dotčen, a prosí o nepředpojaté, pokojné přečtení knihy.

Ehrwürdiger Herr und lieber Bruder:

Obleich die ursach und inhalt meines gegenwertigen schreibens villeicht nit gar angenehmem sein wird: so werdend sie doch zur Zeugnis meiner ehrerbietung gegen Euch und meiner gehorsamkeit gegen Gott dienen. Ich übersende Euch drei buecher der neuwgedruckten Offenbarungen under dem Titel: Liecht aus der Finsternus: mit etlichen mangelnde bogen an Redinger, freindtlich bittende: dass Ihr die Offenbarungen lesen und Eurer urtheil darüber ertheilen wöllind, Ihm aber in seinem Vaterland zu wohnen gestattetind, bis Gott und die Zeit diejenige aberwitz und Verwirrung, damit er behaftet ist (*oder die, welche Ihm selbige andichtend*) entdeke, welche Zeit villeicht nit fern ist.

Wan Euch seine unfürsichtige handlungen ärgerend, so wüssend, dass sie mich auch stossend, darum hab ich ihm in sein Heimat und zu seiner Haushaltung gerathen: aber was wöllend wir machen? Es ist nüt neuwes bei Gott (wan Ihm die Weise und Kluge ihren dienst versagend), dasjenige zu brauchen, was vor der Welt tooracht ist, die weil Gott den Herren keine Zeugen manglen müssend: oder so auch dieselbige schweigend, so müssend die stein schreien. Es schreiend ja Himmel und Erden, dass der Fall Babels vorhanden seje, wer will ihn dan aufhalten mögen? Gewüsslich keine unsere Verschweigung, keine anschlüge der feinden.

Redinger hat gebetten, dass ich zwentzig bucher an Eüch schike, für zehen die fürnemste Orthe (jedem Zwei, eins für die Geistliche, das ander für die Weltliche), aber woher hab ich mittel zu so vilem kosten? Derhalben schike ich drü, eins gebunden, zwei ungebonden, welche bei Euch könennd gebunden werden: eins für Euch, das ander für Genf, das dritte für Basel, als Liechter hoher Schulen. Ich bitte, lesend vor allen dingen die Schirmred, samt den Zuschriften und Anhängen, alsdan werdend ihr urtheilen können, ob das werk selbs lesenswürdig seje und zu was end und gebrauch. Ich will Gott bitten, dass Er Eüch mit seinen Geist erleuchte, um die waarhafftige werke Gottes von den mancherlei betrügen des Sathans zu unterscheiden und dass Er Eüch würdig mache, seine schreckliche gerichte mit forcht und rechtschaffner buss anzuschauwen.

Ich schreibe an niemand anderst von denen sachen, alle drü bucher zu deiner hand, du Mann Gottes, sendende und nochmals bittende: dass du eins davon nach Basel, das ander nach Genf schikest, und verschaffest, dass sie mit rechtem ernst erdauret werdind, Gott hat dich auf eine hohe Wart und Wacht gesetzt: wann dise letzte Posaunc Gottes zu derselben

komt, und da anfangt zu erschallen, wil ich achten, dass ich mein gebür wol verrichtet habe, und zugleich hoffen, dass Ihr in erdaurung dieser Offenbarungen nit nachlässiger und träger, noch gegen den Anbringer und Boten strenger sein werdind, als wir die Widersächer bisher erfahrend: welche auch den letzten Seher Drabitz an seinem orth duldend (eintweder aus furcht oder Verachtung der Offenbarungen und erwartung des austrags derselben) und desselben ausgesendeten Leüffer (Redinger) theils unangetastet, theils nach kurtzer Verhaftung ledig gelassen.

Gott bewehre Eüch, dass Ihr nit wider Gott und wider Eüwere seelen sündigind, wie Bisterfeld und etliche andere: Gott lasst seiner nit spotten. Disem Erbarmer der seinigen befehle ich Dich mit Deiner und allen Kirchen, Eüwere Weltliche Herschafft und die gantze Christenheit dermütiglich

Dein Mitbruder und Mitknecht

Amos Komenius.

Geschriben in Amsterdam am 1 tag Brachm. 1666.

Zvláštnosti v jazyku objašňuje poznámka p. Zollingerova, že prý je to opis (snad i překlad) Redingerův.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCLXIII.

Komenský Redingerovi.

Z Amsterdamu 1666 — 1. června.

Dává mu zprávu, že poslal i pro něj archy revelací, jichž se mu nedostávalo; více však než tři ex. neposílá, p. de Geer míní, kdo si jich přeje, ať o ně požádá. — Očekává krátkou zprávu o jeho cestě z Paříže. Od hrab. Commingisa listu nedostali.

Das heil der Welt beschirne dich, lieber Freund.

Ich sende dem Ehrwürdigen Herren Obersten Pfarrer drey bücher des Liechts aus der Finsternus (für Zürich, Basel u. Genf), an dich aber die mangelnde bogen in deinem Buch. Halte dich fürhin still, wie du verheissen hast, überlasse Gott alles, seufzer und hoffe, dass er an seiner Sach nichts werde erinangeln lassen. Du wirst wol daran thun, wenn du mich von deinem hinwegreisen aus Parijs und wie die reis abgelauffen, mit einem kurtzen brieflein berichten wirst.

Der Herr Graf von Comingis (durch welchen du das eine Buch Rev. an dem 16/6 tag April zu Saint Germain überreicht hast) hat bisher nichts an mich geschriben. Ich habe auf keine Weis noch weg mehrere bücher für die 13 Orthe loblicher Eydenosschaft erhalten mögen, Der Herr von Geer hat mir geantwortet, wenn man mehrere bücher wolle, so solle mann sie begeren.

Gehabe dich wol und lassend uns für einander und für die Kirche beten.

Geschriben in Amsterdam an dem 1. tag Brachmonats 1666.

Johann Amos Comenius.

List tento, dle opisu Redingerova zde otištěný, připojen byl k listu předcházejícímu pro kn. Ulricha.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCLXIV.

Sutter Redingerovi.

Z Schaffhausen 1666 — 22 srpna.

Komenského Syllogismus v 300 exemplářích vytiskl, ale tak, že o spojení jeho s adresátem nikdo nesmí vědět. Ač v něm napaden je toliko papež, přece spisek musí se jen podtají rozšiřovati, proto nemůže slibiti mnoho remunerace. Přeje-li si adresát, přepustí mu jistý počet výtisků nebo všecko za hotové peníze. — Další podrobnosti o účtování, připojen výtisk Píál by si viděti německý překlad Drabíka.

Raptim.

Monsieur et très affectioné.

Nebest frd. Salutation berichte, dass ich des H. Commenii Schluss-Red der ganzen Welt gedruket, 300 Exemplaria und aufgeleget, hab aber die Formen stehen lassen, dass wann solche abgiengen, dass man einen guten theil truken könnte: Ich weiss aber nicht, weil der Herr viel missgönstige in Zürich hat und man erfahrte, dass ichs vom Herren hab, Sorge ich, der Teüfel möcht Papst werden und mir neben dem Herrn ein Bad übertun: der Herr müsste sagen, ich hätte es von Commenio selbst. Es wird niemand darinnen angegriffen, als allein der Papst, wegen des Hauses Österreich ist's verblumt geben, und wird seiner nicht gedacht in Specie. Sorge also, weil solches nur heimlich muss vertrieben werden dass wenig Gelt zu bekommen sein wird, ich will sie hin und wider ins Reich den Buchhändlern senden, bekomme aber nichts anders als Bücherwahr dafür, weiss also nicht, wie ihm wird zu thun seyn, der Herr muss eben für seinen antheil nemmen, was es gibet, wie abgeredt: NB. Wann ichs öffentlich verkaufen dürfte, wolte getrauen, etwas zu lösen, aber auf solche manier ist's schlimm: Ich muss in sorgen stehen, dass man mich nicht etwan darum straffe um ein stuk Gelt, der Herr geb mir nichts daran. Ob zwar alles die pur lautere Warheit, und kein Mensch das geringste darwider wird sagen können: Wir müssen thun, was die Papisten wollen, wir sind versteckt, blind und zaghaft, zu besorgen ist es, Gott werde uns endlich den Garaus machen. Kan sich also der Herr besinnen, ob er für seinen antheil Exemplaria oder sonsten Bücher nemmen wolte, so was vertrieben wird, will ordenlichen Conto halten, oder aber dem Herrn gegen Bezahlung alle Exemplaria geben, were mir lieber, anderster kann ich dem Herrn an Gelt nicht viel versprechen. Ich hab vermeint, die Frankforther Mess werde fortgehen, wolte 1000 Stuk daselbst vertriben haben, aber da hat es auch gefählet; so mir jemand etwas aus dem Lateinischen ins Tütsch übersetzt, bezahle ich vom Bogen 18 gld. und dass nur mit Büchern und hat diss 1¹/₂ Bogen. Ferner hätte ich des Herrn Exemplar gar nicht bedürffen, hab solches von Hr. Pfaherr Mejer allhier empfangen Nun aber will ich mein Parola halten, was ich versprochen. So der Herr aber getrauet, etwas Profit damit zu machen, gib ihm alle Exemplaria gegen bezahlung. Hierbei ein Exemplar zum Muster. Die Visiones Nocturnas teütsch will ich drucken, aber der Herr halts ingeheim, ich möcht das Lateinisch nur 3 Tag sehen, der Herr könnte es Samstag durch den Boten senden, Dinstag sende ichs durch den Boten wider zurück. Der Herr soll auch Hr. Schaufelberger noch einigen Menschen was sagen, man ist gar kühnlicht, und musste ich bei dem Simmler, so mir anjetzo auch verwandt, wegen des Herren entgelten. Dissmals nichts weiters als Göttl. Protektion wolbefohlen.

P. S. So der Herr des Drabicii Revel teütsch hat, möchte solche auch gern sehen.

Dienstwilligster

H. Suterus.

(Coll. Fr. Zollinger.)

CCLXV.

Redinger Waserovi.

Z Curychu (?) 1666 — 22. září.

Cíl připojeného Syllogismu, kterýž pisatel z Amsterdamu přinesl, aby se občané na pád papežství připravili. Exemplář latinský nechť Genevští otisknou a náležitě rozšíří.

»Weiser Herr Burgermeister!

Ich habe byligenden Syllogismum mit mir von Amsterdam gebracht und verdeutscht zum druck verfertigt, damit die Evangelische Eidgenossen die Bápstliche anschláge wider die Evangelische ingemein, und wider sy besonder daraus erscheid und sich rechtschaffen vereiniginđ und by Zyt berathschlaginđ wie sy aller orten den einbrechenden vollziehungen gedachter anschlágen zum fall des Bapstthums fürsichtig begegnen wöllind. Das lateinische exemplar möchtend die Genferische H. Gesandte nachdrucken und an gehörige Orte verschicken lassen.« — — —

(Coll. sekr. Fr. Zollinger.)

CCLXVI.

Junius Drabíkovi.

? 1666 — 23. listopadu.

Podrobnosti. Noviny holandské poslal v neděli Medňanskému, posud mu jich nevrátil.

(Na spěch excerpt. vydavatel.)

CCLXVII.

Komenský Petru Serariovi.

Z Amsterdamu 1666.

Posílá mu nazpět spis jeho proti knize »*Philosophia scripturae interpres*«, a to bez nejmenší proměny. Spis pokládá za užitečný, neboť je to skutečně nebezpečná zásada, aby se písmo sv. a s ním vůbec víra klonila před filosofii. Ovšem nemá se díti ani výklad písmu bez umu: základem všeho výkladu býti má harmonie tří stupňů lidského poznání, pocházejícího 1. ze smyslův, 2. z rozumu, 3. ze zjevení. Jest otázka, neprotiví-li se tomuto prvému požadavku filosofie Des Cartesova, k čemuž třeba jest rozboru této filosofie. Rozpoznávaní jest čtyřmi částmi filosofie: matematiku, metafysiku, fysiku a ethiku. Matematika Des Cartesova dochází obecného uznání pro svou zdatnost, ač nepodala nic epochálního. Sedmero zásad jeho metafysiky Komenský shledává zcela jednoduchými, jichž postihnouti lze též bez velkého mudrování. Proti zásadě: »Cogito, ergo sum,« dovolává se spánku. Nejzvrubnější je kritika jeho fysiky. Vychází správně od Boha, je však to skromnost přílišná, k zaslepenosti vedoucí, nechce-li člověk uznati božského cíle u všech věcí. Rozdělení duše v rozum a vůli je neúplné, neboť schází síla. Omyl jest i v tom, že by většina chyb vznikala z vůle. Vrozených ideí též nepodává dosti obšírně; uznává jen dva druhy bytostí: tělo a duši, sám však přidává, že nelze vše na tyto dvě bytosti uvést. Cartesius přijímá k výkladu spojení obou, Komenský však ducha (spiritus); a dokazuje nesmyslnost sjednocení při pohybu zvířat. Mnění Cartesiovo o pohybu je nefilosofické, výklad, že Bůh všemi věcmi pohybuje, je dětinský. Komenský si též vzpomíná, kterak kdysi jako chlapec dvanáctiletý různost barev svým druhům vykládal odtud, že Bůh stvořil jich jakousi řadu, v níž nyní jedna ve druhou přecházejí. Oč přirozenější jest výklad jejich ze světla! O zředění (rarefactio) poukazuje na spis svůj dříve vydaný. Následuje pak ještě krátká kritika čísel

kolikosti, prostoru a místa, zimy a sil vůbec, jež vede ku podivení, kterak se Cartesius může spokojiti výkladem o látce, formě a pohybu. Patrně z toho, jak škodlivy jsou nauky Cartesiovy již při výkladu světa hmotného, mnohem však škodlivější při výkladu světa neviditelného. Cartesius netáže se nikdy písma sv., nikterak nepečuje o prvé příčiny. Není to tedy ani moudrostí, co podává, a následek toho jest, že se filosofie stává vládkyní, čímž by měla býti bible, a že vše přechází ve filosofii; tak tedy může pak vlásti satan.

Naproti tomu napomíná křesťané, aby měli důvěru v písmo sv. a poznávali tři školy, jež jsou: »Schola infantiae spiritualis«, kde vyučuje svět, »Juvenilis profectus schola«, kde učí rozum lidský, a »Schola hic suprema«, kde učí Bůh, jejich slova aby rozeznávali a jich si vážili. Na konec prosí přítele, aby dílo jeho co nejdříve vydal.

Reverende Vir frater in Christo dilecte, Redit ad te tuum, Ad paradoxam anonymi Cartesiani Exercitationem Responsum, quod ad me mittere, judicioque meo submittere placuit, ut mutarem, adderem, detraherem, prout videretur: in quo absit ut te audiam. Quum enim inter profanos odiosum sit in alieno libro ingeniosum esse velle, multo magis inter Christianos intolérable est, sibi magisterium super ejusdem Spiritus discipulos arrogare. Satis est probare Spiritus, an ex deo sint: ubi probati fuerint, tum mox venerari et osculari, ac posito magisterii supercilio discipulum potius fieri. Neque enim fieri potest, quin ubi Spiritus S. loquitur talia loquatur, quae omnem hominem venientem in hunc mundum sibi subjiciant, discipulumque faciant: siquidem Sapientiae illius non est numerus. Verba haec D. Lutheri sunt, quibus suam in Commentarium J. Brentii super prophetam Amos praefationem orsus fuit, studio a me hic adhibita.

2. Quantum ad rem ipsam, aliquid ex piis illis Tuis de hac materia meditationibus profecisse me fatebor, ad acrius laqueos, quos Christianorum simplicitati ubique ponere satagit Satan, circumspectandum. Legeram ego sane istud Anonymi Paradoxum (de S. S. Scripturarum interprete Philosophia) jam ante, sed habebam negligentius: spe, non multum Ecclesiae damni esse daturum. Primum ideo, quia consilium hoc admitti posset eo sensu, Scripturam S. non esse intelligendam stolide, sed ad harmoniam principiorum cognitionis humanae: quae sunt Sensus, Ratio, Divinaque Revelatio, junctum semper adhibenda, nunquam separatim, si veram nobis et non fallentem producere debeant scientiam, intellectum, fidem.

Falli enim in multis plebem, cognitionem suam solo sensu normantem, notorium est. Nec minus errare, qui nuda rationis discursui, experientia sensuum posthabita, nimium permittunt Pseudophilosophemata ostendunt varia. Praecipitari denique in errores ipsi etiam Scripturae verbis, irrationaliter intellectis, nonnullos, Fanaticorum deliria docent. Ut saluberrimum videatur consilium, nihil credere Sensui, nisi adstipuletur Ratio, et arduis in rebus Divinum etiam testimonium, et nihil discursatrici Rationi, nisi adstipuletur sensus experientia, Divinaque autoritas. Nec denique verbis Dei, nisi vere illa sic accipi ut accipiuntur, tum Ratio dicet, tum approbent Sensuum testimonia: ad quae in rebus fidei et Apostoli provocabant, et ipse Fidei magister Christus: ut I. Joh. I, I. Luc. 24, 39—44. Joh. 20, 27. etc. Si quid ultra haec in Paradoxo illo consilio veneni lateret (suspicabar autem) solabar me illo Christi promisso, Si quid mortiferum biberint fideles, non illis nociturum. Marc. 16: 18.

3. Enimvero melius expensa re (Te praesertim monitore) video non committendum esse, ut filiis Dei (simplicibus Christianis, Theologiaeque tironibus) panis loco Lapides, piscis loco Serpentes, ovi loco Scorpiones (hoc est, Spiritus S. coelitus dati in omnem veritatem ducis loco, seductricem humanam Rationem) praeberi patiamur, Luc. 11. vs. 11—13. Col. 2, 8.

4. O quam apposite Tu ea quae in Israele olim cum Vitulo isto, et vitulationibus circa illum, in figura gesta sunt, huc accommodas! Non per allusionem meram, sed per ostensionem iterati denuo complementi, rei per figuram gestae olim. Triplex enim Scripturas intelligendi regula, juxta Hieronymum, omnino admittenda est: nempe ut eas primum intelligamus juxta historiam, ut res quaeque suo tempore gesta est, sensu literali: secundo Tropologice, quoties tale quid moribus exprimunt homines: tertio iuxta intelligentiam spiritualem (Allegorice et Anagogice) ut res istae sublimiore sensu in Ecclesia (militante aut triumphante) eveniunt. Nempe quia Deus aeternus est, et Verbum suum aeternum esse voluit, non aliud cogitandum est, quam Illum ex aeternitate sua omnia secula prospectantem, ex priorum seculorum actis eas potissimum historias elegisse, consignatasque voluisse, quae posterioribus seculis similiter eventura praefigurare, speculique loco esse, possent. Id nisi admittimus, quid Omniscii Dei Liber a Libris hominum, ad pauca respicientium, differet? et ad quid tot Verbi divini elogia erunt? Ex. Gr. Mirabilia ibi reperiri (Ps. 119, 18.) Consilia omni casu (v. 24). Ut quis illius meditatione prudens evadat super inimicos suos, super omnes doctores suos, et super senes (vs. 98, 100), atqui omnia illa, ad quae omni homini tota vita consiliis opus est, tam specificè deducta non reperiuntur in praeceptis Scripturarum ergo in Exemplis ut ex allegatis in Novo Test. et allegoratis, Sodoma, Aegypto, Sinai, Jerusalem, Babylon, innumerisque aliis, patet. Hinc est quod in omnium Scripturarum libris tanta sit Exemplorum et copia et varietas, ut vix occurrere possit casus, quin eius inde solutio peti possit. Per praecepta iter esse longum et difficile, per exempla breve et efficax, observavit cum Seneca Quintilianus: et non intellexit hoc ille cui nullus similis est Doctor, Deus? (Job. 36. v. 22.) Atqui Nathanem ficto etiam exemplo Davidem iniquitatis convincere, illique PECCAVI exprimere, docuit; et non eodem fine tot millena vera, infinitaeque varietatis exempla, Scripturis suis inseri voluisse credemus? Adhuc ex vano Pseudo-logicorum canone, Similia et Exemplum nihil probant, illustrant tantum, Deum in docendo inscitiae arguemus? Absit vesania. Quot in Scripturis divinis historiae (de hominibus piis vel impiis, ipsisque Angelis vel Diabolis aliisque creaturis) exstant, tot Sapientiae Dei profunda documenta, Fidemque, Vitam et Spem nostram normantes Regulae. Quam ad rem nihil curioso Philosophico capite, sed Davidico humili et obsequioso corde, opus est.

5. Apostolica igitur regula, Quaecunque scripta sunt ad doctrinam nostram scripta esse (Rom. 15, 4.) et quaecunque contigerunt antiquis, in figura contigisse, scriptaque esse ad nostri admonitionem (I. Cor. 10, 11) observata quidni Vitulum istum Aaronicum vere dicam esse (per Tropologiam) quodvis Mammonae idolum? quemcunque auro superbientem Divitem, quem mundanarum opum admiratores circumcursando adorant? Et quia post Christi

in montem coeli ascensionem, diuturnioremque ibi quam prope mansionem, Christianorum pars visibile Ecclesiae caput, tanquam Christi vicarium, sibi constituerunt, totumque opibus ac splendore, inaurando, ut Vice-Deum adorant, quidni quod ibi in figura gestum est, hic (per Anagogiam) in rei veritate iterari agnoscam? Quia denique iterum apud novos istos quosdam novum Rationis et Philosophiae idolum (loco diutius emanentis Legislatoris nostri) erigi video: quidni cum Salomone: Nihil novi sub Coelo; quod est jam praecessit in seculis, quae fuerunt ante nos (Eccl. I, 10) exclamem? (Non enim in se ipsis, sed in sui similibus perennant et redeunt omnia.) Tua igitur figurae illius ad hoc figuratum accommodatio, nihil aliud est quam mensurae ad mensuratum suum applicatio: id quod ostendere volui. Possetque res amplius deduci: ad ultimum usque qui (juxta praemisum typum) omnino expectandus est, eventum. Nempe Mosen de suo monte (Legislatorem foederis novi intelligo) certo rediturum, zelumque suum dignis modis contestaturum; et vanis idolis deletis, Tabulas legis novae cordibus inscribendas (sicut promisit) allaturum.

6. Nec minus apte ac vere caput 7. Prov. huc applicasti. Salomonem enim non solas externas Adulterarum blanditias, et incautorum Adolescentum seductiones, eoque impuras carnis voluptates, sed sublimius quid (Mentis nimirum cum Sapientia falsa oblectationes) respectasse, certissimo argumento est cum Capitis hujus initium, tum Caput sequens totum. Ibi namque Sapientiae amores commendat dicendo: Dic Sapientiae, soror mea es; et Prudentiam voca amicam tuam (vs. 4.). Hic autem Sapientiam aeternam, aeterni Dei filiam, amatores sibi quaerentem, per omnes Orbis plateas clamantem, filiosque hominum ad castos suos amores suaviter invitantem, introducit: concludens Caput hoc simili epiphonemate ut praecedens. Sicut enim ibi, ab impuro mundanae Sapientiae scorto finaliter deterrens, Viae domus ejus viae inferni sunt, descendentes ad penetralia mortis, dixerat: ita hic e contrario, ipsam Divinam Sapientiam loqui faciens, dicit: Qui me invenerit, inveniet Vitam et hauriet salutem a Domino. Qui autem peccaverit in me, vim inferet animae suae: omnes osiores mei amant mortem. Confidamus autem, sicut Salomon in locum garrulae, vagae procacisque illius, et blanditiis suis incautos adolescentes illaqueantis Mulieris, castam virginem prodire fecit, Sapientiam coelestem: ita facturum verum Salomonem nostrum, occasioneque strepere nunc procaciter caput efferentis Philosophiae, coelestem suam producturum Nympham, Sapientiam veram.

7. Tu interim amice Dei, ab impuris impurae illius meretricis, Sapientiae carnalis, amoribus animos Christianorum avertens, et ad castos Sapientiae spiritualis amores invitans, Coelestis sponsi (qui solus in Orbe cordium ludere, deliciasque cum filiis et filiabus hominum habere, expetit) Paranympum agere perge: dumque id opusculo praesenti fervide agis, impendere operam Te pie, sancte, laudabiliterque confide: gratiam initurus a Deo et hominibus vere sapientibus, vereque piis.

8. Ego Deum orabo, ut deviantibus istis oculos aperiat ad seductiones suas, et in quae praecipitia sese per illas concipiant, tandem agnoscendum. Quomodo nimirum in consilio illo, quod sibi et aliis tanquam salubre dare

praesumunt nihil nisi primus Adamicus lapsus lateat, seseque in Adami progeniem aeternum propagare quacrat. Et quomodo qui se in serpente Paradisi occultabat, Satan, (ab arbore Vitae ad arborem Scientiae hominis oculos avertens) aequae astute se occultet hic: dum aequae hic ut ibi ad hominem seducendum, et excaecandum nihil magis accommodum reperiens atque Rationis propriae dictamina (e quibus amor sui, et majoris cujusdam perfectionis desiderium, propriique consilii fiducia, et hinc immediate pullulans diffidentia Dei, et ab illo aversio, nascuntur) his tamquam habenis hominem attrahens deduxit quo voluit. Unde novus Adam Christus, ex his Satanae laqueis homines liberaturus, nihil prius, et potius verbo et exemplo quam abnegare seipsum, conceptaque seria sui ipsius non diffidentia duntaxat, sed odio, totum seipsum reddere Deo et Spiritui eius agendum, et pro lubitu versandum, docuit. Quam esse unicam e Satanae potestate liberandi sese viam novit Satan ideoque contrariae suae viae insistere, hominesque a Deo ad seipsos abducere pergit, successu semper sibi optato, nobis eheu funesto.

9. Totum Dei Verbum, in eoque descriptae historiae, has Divinae Sapientiae cum Satanica vafritie, humanaeque Deo habendae fidei cum diffidentia, luctas nobis ob oculos ponunt: una cum felici eorum qui constanter adhaerent Deo, et infelici eorum, qui se abduci patiuntur, exitu. Sed hominum culpa fit, ut tam claris perpetuisque exemplis moniti a perpetuo curiositatis morbo rari convalescant, et ab exitii via in salutis viam sese reduci patiantur: Satana semper aliquam inveniente Evam, quae seducta seducat, et oculos ab Arbore vitae ad scientiae arborem transferre doceat. Rari David, tantummodo a Deo et ejus Verbo, Spirituque doceri ac duci expectantes (Ps. 119 per totum) rari Asaphi, tantummodo adhaerere Deo, et tantum in Domino ponere spem suam, avidi (Psal. 73:28.).

10. Quae omnia si bonus ille Anonymus debite expendisset, Serpentem et Evam agere (h. e. organon se dare illi, qui aliud praetendit aliud intendit, aeternus exitii nostri machinator) animum non induxisset. Non impietatis illum accuso (non enim eum novi, Deo notus est) sed eum nec Dei et Verbi ejus, nec Satanae et fraudum ejus, profunditates intelligere dico. Quid enim hoc est? Fatetur Deum in Scripturis loqui, nec semel tamen de Deo reverenter audiendo, et pro intellectu verborum ejus Spiritu S. humiliter invocando, consilium dat: hoc unum dumtaxat, Examinanda esse omnia juxta veriore Philosophiam. Quorsum autem hoc? Si Dei lex, Fidei, Vitae, Speique nostrae norma est, aliam alii dare normam, nihil erit nisi datam normam quater, incertare, irritare. Quod quia tum, in Paradiso, tum alibi saepe, non bene cessisse, omnesque per tot secula noxios errores, haereses, schismata, per hanc ipsam viam orta esse novimus: quomodo adhuc viam illam impune calcari posse sperabimus? Sacra verba Dei ad rationis trutinam expendens, seque proprio ex utero (jam emortuo) matrem fore non sperans, et tamen promissa Dei vocare in dubium non audens, promovere potius cupiens ancillam marito suo, ut haec sibi loco suo pareret, adjunxit: quam pulchre! Moses mandatum de percutienda petra, producendisque inde aquis, ad rationis normam examinans egregie rem gessit? Similiaque mille adduci pos-

sent exempla. E contra si omnes Sancti per fidem Triumphatores examinentur, an vel unus illorum hanc normam sequutus? Si fuissent sequuti, nullos Deus Heroas, quos aliis in exemplum proponeret, haberet (Heb. 11.). Si sequemur nos, nullos postremis temporibus Ecclesia habebit *θιοδόδοτοις*: quos tamen tandem fore omnes praedictum est (Jes. 54:12. Joh. 6:45.).

11. Praeterea promisit tandem Ecclesiae suae Deus non Verbum tantum suum, verum et Spiritum suum: ne recedant ab ore nostro et seminis nostri, seminisque seminis nostri, usque in sempiternum (Jes. 59:vs. 21). Sed cui haec promisit? pauperibus et qui contrito sunt Spiritu, et trepidant ad verba ejus (Jes. 66:2), ergo non in acumine proprio fiduciam habentibus. Sicut et Christum diligentibus se, et servantibus mandata sua, manifestationem sui (Joh. 14:21) ducemque in omnem veritatem Spiritum Sanctum qui nos doceat omnia, nobiscumque maneat in aeternum, promisit (vs. 26 et cap. 16. 13 et 14, 16). Annon misit etiam? Cur ergo de alio Duce solliciti cum Israelitis gloriam nostram (quod Deum habemus tam propinquum, Verbumque ac Spiritum ejus in ore et corde nostro Deut. 4:7 et 30:14) in similitudinem bovis comedentis herbam commutemus? (Psal. 106:vs. 20) h. e. ducem nobis eligamus illum, quo ducet totus mundus erravit semper, et errat adhuc, et errabit sine fine, si non meliorem fuerit nactus.

12. Sed dicent: non communem illam, per quam vulgus errat commendamus Rationem, sed eam, quae, per Philosophiam defaecata: res pure dijudicat. Resp. perinde est ac si Israelitae dicere voluissent. Non vulgarem e pascuis bovem nobis eligimus ducem, Mosis loco; sed conflatum ex auro purissimo. Non enim id ignoravit Deus, et tamen similitudinem bovis gramen comedentis. urgens, stultitiam illis exprobrare pergit. Similiter enim Philosophia, tametsi rerum rationes sequitur, non tamen semper assequitur: unde Veritatis loco verisimilitudines, h. e. opiniones, regnare, Sapientes questi sunt semper. Praeterea, Philosophia qua talis, rerum veritates vestigandi aliud instrumentum non habet, nisi Sensum et Rationem. An vero Deus nihil sensu et ratione sublimius Verbo suo revelat? Atqui revelari dicuntur quae nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (1. Cor. 2, 9) quomodo igitur haec talia cordis humani trutinæ, aut disceptatrici Philosophiae, discursuum varietate in mille Proteos transformare sese gnarae committentur?

13. Regerit Non cuivis Philosophiae sed accuratissimae Cartesianae, errorum ansas (PRAEJUDICIA) praecavere docenti, sublime hoc munus committi suademus. Resp. Laudum nihil detractum volo tanto Philosopho, quantum usque propitia Veritate licet: imprimis quod Dogmatum *ἀπορίαι* docuit, Praejudicia dedocuit: quorum utrobique ita Mundus se intricavit (per totum Philosophiae regnum, Politiaeque ac Religionis Pomeria) ut remedii nihil restare videatur nisi ut toto in vulgus receptorum Opinionum et consuetudinum chaos relicto, ab integro tententur omnia praesidiis melioribus, si haberi possunt. Id quod non tantum saniores Philosophi suaserunt semper sed et innumerae Scripturarum commonefactiones: ut Jer. 4, 3. Novate vobis novale, et nolite serere inter spinas: et similes. Nec aliud vere Christus

docuit (sicut et Apostoli Ephes. 4, 23), quam rerum innovationem: si homines a consuetis pravitatibus recedere nolint, universales plagas Babyloni minatus, donec deleantur omnia: atque tum se facturum omnia nova (Apoc. 18: 19, 20, 21). Cui rei si suo quoque modo viam parans Philosophus, Cartesius, inolitorum errorum diluvio sistendo novas quaesivit vias, quis Christianorum vitio vertat? Publico potius favore imitationisque honore, dignandus est summe. An vero ille quod quaesivit invenerit, alia quaestio est, hic non nihil agitanda: multo vero magis, An conamina illius eousque sint extendenda, quo ea jam extensa volunt Cartesiani? nempe ut novae istius Philosophiae canones in Scripturas S. interpretandi normas constituentur?

14. Quantum ad postremum, non fuisse illam Cartesii intentionem, ex ipsomet Cartesio probari potest: ultimo scilicet paragrapho primae partis Principiorum Philosophiae, ubi hoc scriptum reliquit. Praeter caetera autem memoriae nostrae pro summa regula infigendum est, ea quae nobis a Deo revelata sunt, ut omnino certissima esse credenda. Et quamvis forte lumen Rationis, quam maxime clarum et evidens (NB) aliud quid nobis suggerere videretur, soli tamen auctoritati divinae potius quam proprio nostro iudicio, fidem esse adhibendam. Ecce laudabilis Cartesii modestia solemneque (ut Rationis lumen, quantumvis clarum et evidens, Divinae auctoritati cedat) decretum! Cur intra hos limites non statur? Nisi forte illum Inquisitionis metu talia inseruisse dicent: sed et sibi Coelestis Inquisitionis metu opus esse meminerint. Si autem ille haec dicis causa dixit, ad averterendam Atheismi suspicionem (qua se publice laborare sensit) tanto pius? Si denique serio ut scripsit ita sensit, cur non in consilium (vel alicubi saltem) Oracula divina adhibuit? Philosophatur ille perpetuo ex ratione propria: tanquam Deus de Operibus suis aut nihil revelasset, aut haec ad alios spectarent, non ad ipsum: aut denique nusquam ratiociniis suis aberrare posset, nec a Deo (Sapientiae duce et Sapientum emendatore, Sap. 7, 15) emendari opus haberet. Quid esset mirum, si Deus deserentes se desereret? et in adinventionibus suis quo eunt, ire sineret? (Deut. 28, 20). Ah miser est sapiens, qui sapit absque Deo! Quanto praestat cum Israelitis, per deserta, duce Deo et Tabernaculo ejus, errare vel vagari, quam propria fiducia (sine Mose et Aarone Arcaque foederis) montes ascendere et caedil videantur quae in typo gesta sunt, Num. 14. vs. 44, 45.

15. Quia vero quosdam illos nostros admiratione ἀσπίστια Philosophiae Cartesianae nimium se inebriasse evidens est, bonum esset illos (ut evigilare queant) graviter expendere tria haec: I. Annon etiam bonus iste Homerus suus dormitarit alicubi? II. Annon a veritate alicubi sic desertus fuerit, ut prae aliis crassius impingeret? III. An etiam si Cartesiani Philosophia (vel ulla alia sub sole) tam perfecta reperitur ut sine omni naevo sit, ei tamen Divinae Fidei, humanaeque salutis, magisterium committi tutum esset?

16. Primum illud patebit, si partes Philosophiae in quibus sublime ingenium suum exercuit, diligentius inspiciantur, Mathematica, Metaphysica, Physica, Ethica. In Mathesi excelluisse nulla controversia est, triumphet! tametsi non ignorem esse, qui nullum ibi miraculum reperire se dicant. Non certe Cir-

culi quadraturam, non Longitudinis Terrae mysterium, non Motum perennem, non novam aliquam Mechanicorum usibus servientem machinam et si quid aliud est, in cuius investigatione Mathematicorum hucusque sudavit industria. Scio illum a nonnemine laudari, quod se impossibilibus non fatigarit: Sed novum hoc laudis genus, Laudari aliquem ab eo quod non fecit tanti-ne est?

17. In Metaphysicis quantum praestiterit, summariter ipse recenset (Principiorum Philosophiae parte I. § 75.) hac serie. In clara luce praeceptionum Mentis reperiri. I. Existere nos, qui de rebus cogitamus. II. Existere Deum, a quo Mentem habemus. III. A Deo pendere omnia. IV. Inesse nobis innumerarum Veritatum lumen, Axiomata. V. Dari praeter nos in Mundo Corpora. VI. Et in nobis eorum sensum. VII. Quorum omnium usurpatione legitima multa disci posse melius, quam e vulgari praeceptionum chaos. Ecquid autem omnibus istis prodigiosae Sapientiae inesse putabimus? quod non quivis Rusticus aut sciat, aut mox (terminis ad captum explicatis) intelligat? Sed quot in istis eius Meditationibus (ita enim appellavit) scrupulos viri docti, et nodos repperunt? Quos Cartesium Responsionibus suis solvere tentasse, publicatae chartae ostendunt: sed an hi soluti sint, sub iudice lis est. Ad minimum certe nimias illas subtilitates tricas ingeniorum esse patet: et hae Scripturis enodandis claves esse debent? Scribit ipse Cartesius, saepe se advertisse Philosophos in hoc errare, quod ea quae simplicissima erant, ac per se nota, Logicis definitionibus explicare conarentur: ita enim ipsa obscuriora reddebant (Princ. Phil. part. I. § 10.) Insero ego: Si per se nota definitionibus obscurantur, annon etiam per se certa Demonstrationibus incertantur? Et quid igitur opus omnia (etiam quae omnibus sensibus omnium hominum se ingerunt, esse Mundum, esse Homines mundum inhabitantes, esse Deum aliquem qui ista creavit et sustinet) in dubium vocari? Aut si de rerum existentia dubitatio, locum ubique habere potest, quidni de rerum quidditate quaestio, erutaque ingeniose definitio? Cur alterum requirit, alterum rejicit? Nonne in altero vigilans, in altero dormitat? Et quam validae ipsius Demonstrationes sint, patet e. § 7. § et 9. Ubi ista habet: Si dicam EGO VIDEO, vel EGO AMBULO, conclusio non est absolute certa: quia ut saepe fit in somnis, possum putare me videre, vel ambulare, quamvis oculos non aperiā et loco non movear (§ 9.). Haec autem cognitio, EGO COGITO, ERGO SUM, est omnium prima et certissima quae cuilibet ordine Philosophanti occurrat (§ 7). Quasi vero etiam somniare nequeam, Me cogitare, aequae ac me videre, vel ambulare. Memini profecto mihi aliquando accidisse ut singulare quoddam somnum me somniasse amicis in somno narrarem, et quomodo illi somnium interpretati fuerint: evigilante autem me, ecce somnium fuit utrumque! Cum autem somniatio nihil nisi nocturna cogitatio sit, quomodo non aequae Cogitationis cogitatio, atque Visionis vel Ambulationis cogitatio fallere potest? Planissime Stramineum ergo fundamentum ecce toti suae Philosophiae substravit Cartesius, primam illam et certissimam propositionem vocans EGO COGITO, ERGO SUM, Rursum autem Philosophiam talem aeternae rupi, Verbo Dei, pro fundamento nobis substernent Cartesiani? Absit. Sapiens Christi discipulus non aedificat super arenas. Matt. 7, 26. 18. In physicis autem quid singulare habet Cartesius?

Ibi se virum praestare debuit merito ubi occultioris sapientiae claves possuisse creditur Deus, invisibilia sua visibiliter in Creaturis expandens, sempiternam nempe virtutem et Divinitatem suam: ut inexcusabiles sint, si qui circa ista brutescendo cogitationibus evanescant, et sapientes se esse dicendo stulti fiant. (Rom. I. 20 etc.) Pulchre quidem naturalia sua orsus fuit Cartesius (§ 24) his verbis: Quia Deus solus omnium quae sunt, aut esse possunt, vera est causa, perspicuum est optimam philosophandi viam nos sequuturos, si ex ipsius Dei cognitione rerum ab eo creaturarum explicationem deducere conemur: ut ita Scientiam perfectissimam, quae est effectuum per causas, acquiramus. Auge! praeclare! non potest melius. Item § 25. Si forte nobis Deus de se ipso, vel aliis rebus aliquid revelet quod naturales ingenii nostri vires excedat, non recusabimus illa credere, quamvis non clare intelligamus, etc. Sapienter, Sancte. Sed cur posito huic fundamento non institit, mox illud deseruit, varietque violavit? Deseruit, nihil de revelatis (nihil penitus) attingendo; violavit, contraria revelatis (adeoque ipsi rerum veritati), passim admiscendo et pro regulis philosophandi repagula philosophandi ponendo. Quod non celare hic, ubi Veritatis jugulum petitur, ipse veritatis amor cogit.

19. Mox pag. 28 turbare incipit inquires: Nullas unquam rationes circa res naturales a fine, quem Deus aut Natura in iis faciendis sibi proposuit, desumemus. quia non tantum nobis debemus arrogare, et ejus consiliorum participes esse putemus. Hem intempestivam modestiam, toti naturali philosophiae caput amputantem! Nam annon Sapientiae primarium munus est, rerum fines ubique praevidere? Deinde media nos (aut res) ad finem deducere idonea vestigare? tandem varios mediorum modos expendere, optimosque eligere? Nihil ex toto intelligit, qui non in re qualibet tria ista intelligit: Quid et ad quid sit aliquid; Per quid fiat; et Quomodo. Finis dat mediis amobilitatem, Media fini possibilitatem, Modus vero mediis conciliat facilitatem. Demto horum uno, nihil procedit, haeret: aut nascuntur cognitionis et dehinc actionis monstra. Sine praecognito fine velle aliquid agere, aut contemplari. est jaculari sine scopo, in ventos: nolle autem etiam rerum fines in naturalibus spectare, est seipsum in naturalibus exoculare. Quod praetendit, Non debere nos arrogare nobis, quasi divinorum consiliorum esse queamus participes: larva est. An enim pulchrum erit, tam invidum imaginari Deum, qui Homini ad imaginem suam condito et in Mundi theatrum (sua causa constructum) introducto, nihil consiliorum suorum detegere, omnia illi obiecta manere, voluerit? En fructum spretae, aut neglectae, circa res naturales, Divinae revelationis! Hanc enim si consulisset, aperta invenisset testimonia, omnia Mundi facta esse propter hominem: non inferiora tantum, Terrae globum cum omnibus quae continet (Psl. 8.) sed et superiora, Solem, Lunam, et omnia coeli astra, in ministerium cunctis gentibus creata (Deut. 4, 15.). Ministeriis ergo omnium creaturarum uti jus habens Homo, quomodo legitime utetur, ad quid unumquodque destinatum sit ignarus? Si quid in tanta rerum varietate vestigatu difficilior est, etiam quo id fine fiat e Scripturis discere potuisset: nempe Honorem Dei esse abscondere rem, honorem Regis vestigare rem (Prov. 25, 2.). Regem intellige creatu-

rarum Homine.n et quos in his intelligentia eminere convenit, Reges et Philosophos: his ut imagini suae colludere Deo volupe esse testatur hic Salomo sicut et Prov. 8, 31 Mundum enim fecisse et in eo hominem ut haberet cui gloriaretur, et de quo gloriaretur, gentilis Philosophus observavit Seneca: quod Christianum Philosophum intelligere nolle, quam turpe est? Ecce quale nobis Naturalis suae Philosophiae prooemium dedit Cartesius! et quid inde sperari docuit? nempe aut caeca omnia, aut vana: quia sine scopo jaculari, aut caecorum est, aut vane ludentium.

20. Quid sequitur? (§ 32.) Mentis humanae partes facit duas, Intellectum et Voluntatem: quasi vero non tertium requiratur, nobisque adsit, tertio Mentis obiecto respondens et circa illud se occupans. Ecquodnam illud? Tria sunt omni Agenti necessaria, Scire, Velle, Posse: quorum si vel unum absit, operatio non procedit. Unde tria obiecta Scibile, Volibile, Possibile, tres etiam in Anima facultates requirunt, Intellectum, Voluntatem, Animique vires, intellecta et electa bona prosequendi, et assequendi: sine quo et Intellectus et Voluntas frustra essent. Ecce igitur hiatus, a dormitante Homero admissus! sed mittamus hoc tanquam levius.

21. Similis hiatus est § seq. 33 ubi nos non errare dicit, nisi cum de re non satis percepta judicare volumus: quasi vero etiam non erret et se decipiat, qui, quod intelligit, et vult, per ignaviam tamen non operatur. Et § 35 dicit: Voluntatem latius patere quam Intellectum, errorumque causam inde esse. Quod ita explicat: Intellectus perceptionem nonnisi ad ea pauca quae illi offeruntur, se extendere, semperque esse valde finitam: Voluntatem vero infinitam dici posse, quia nihil unquam advertimus quod alterius aliqujus Voluntatis, (vel etiam immensae illius quae in Deo est) obiectum esse possit, ad quod etiam nostra non se extendat, etc. Iterum hiatus, ex levius inspectis rebus admissus. Tota hominis Mens cum facultatibus suis ad infiniti Dei similitudinem facta infinitis se obvertit. Hinc Salomo: Non saturatur oculus visu, nec auris auditu. Quod si ad interiora hominis extendis, pariter invenies non expleri Intellectum, non Voluntatem, non vires et molimina suis obiectis: quod res ipsa testatur. Vivat quis mille annis, et iterum mille, vel millies mille, semper inveniet quod discat, semper quod optet, semper quod agat, aliud ex alio pro assequendis votis suis tentans. Sola aeterna infinita essentiae bonorumque abyssus, nostras istas abyssos explorare potest. Quam antequam assequimur, et inter finita vera, bona possibilia, versamur, quemadmodum Intellectu et Voluntate, ita et Moliminibus errare possumus, et erramus infinite Atque hinc tot humanae vitae enormitates; Errores nempe Intellectus Vitia, Voluntatis Actionumque Mendae, quorum plenissimus est Mundus totus.

22. Paragr. 47. pulchre docet, Ad primae aetatis praejudicia emendanda simplices Notiones esse considerandas, et quid in quaque sit clarum. Additque: Ut autem nos iis possimus liberare, summam hic enumerabo simplices OMNES Notiones, ex quibus cogitationes nostrae componuntur: et quid in unaquaque sit clarum, quidque obscurum, sive in quo possimus falli, distinguam. Aureum promissum, auream excitans spem et gaudium: sed effectum cassum.

Si quidem nec hic, nec alibi usquam promissi fidem exsolvit. Totum pervolutavi Volumen neque aliud reperio, nisi (§ seqq. 4ta.): Ex iis quam tanquam res consideramus maxime generalia sunt Substantia, Duratio, Ordo, Numerus et (N. B.) si quae alia sunt eiusmodi, quae ad omnia rerum genera se extendunt. Et paulo post: Figura, Motus, Situs, partiumque ipsarum divisibilitas, (N. B.) et talia. Hocne est Enumerare OMNES simplices Notiones, ex quibus cogitationes nostrae componuntur? nominare tria quatuorve, reliqua vero per et si quid aliud, vel per et talia expedire? Pollicitis dives quilibet esse potest: sed promissi talis epulis venter non satiatur.

23. Ignoscas, dilecte amice, si te hisce nugis diutius detineo. Non huc venire cogitabam (per veritatem) cum ad Te cohortandum aliquid scripturus calamum arripirem: sed cogitationum catena huc me deducit, ut illos a Duce nobis divinitus dato ad inauratum Vitulum aberrantes, absurda cumulare videns, melius absurditates istas et ipse cognoscere et Tibi commonstrare, gestiam. Si forte sic occasio Tibi detur Scriptum Tuum adhuc revidendi, monitisque bonis explendi, aut exacuendi: quod arbitrii Tui sit. Ego me non peccatum sperabo, si Vituli istius comesta, nec tamen bene masticata, nedum legitima ruminatione concocta gramina. nullum salubre alimentum dare ostendam. Patieris igitur quaedam adhuc attingi.

24. Paragr. 48. dicit: Non plura quam duo summa Genera rerum agnosco. Unum est rerum intellectualium sive cogitatarum, h. e. ad MENTEM sive ad substantiam cogitantem, pertinentium: aliud rerum materialium sive quae pertinent ad substantiam extensam h. e. ad CORPUS. Sed et alia quaedam in nobis experimur, quae nec ad solam Mentem, nec ad solum Corpus referri debent etc. Resp. Si res tertii ordinis vides (quae neque Mens sunt, neque Corpus) cur igitur tertiam rerum classem non illico posuisti, ut ne appendicibus sit opus? Quis in tam accurato Philosopho accurationem non desideret? Nec tamen solius accurationis negotium hic agitur, etiam veritatis: quia revera praeter Mentem et Corpora tertium substantiae genus datur, Spiritus naturalis: a quo mineralibus, vegetabilibus, Animalibusque vita, sensus, motus, et affectus, veniunt. Vidit hoc ex parte Cartesius, sed effugium quaerens dixit (§ 48): Motus et affectus, IN NOBIS ab arcta et intima Mentis nostrae cum Corpore unionem proficisci. Quod si de Homine concedimus, unde tamen in Plantis et Animantibus proficisci dicet? an ibi etiam ad Mentem cum Corpore arctam et intimam unionem confugiet? Hic mus in pice haereat necesse est. Praesertim si urgeatur, Extensum (h. e. materiam) vel densum vel rarum esse: quis enim est qui ea condensat, aut disarat? Seipsam nihil facit: neque intellectualis substantiae aliud officium est, quam intelligere, id est speculi vice fungi. Sicut ergo ad visionem tria requiruntur, Speculum, Obiectum, corporeum, et Lux et ista tria diversa sunt: ita est in Rebus, Esse, Agere, Affici seu mutari etc.

25. Sub finem § 65 dicit: Quantum ad Motum, si de nullo nisi locali cogitemus, ac de via qua excitatur, ne inquiremus. Hem quid sit? Rerum natura motuum plena est tota: et nos in causam eorum inquirere vetabimur? ἀκιδόνηγορ. Nam annon scire est rem per causas nosse? Promittit tamen se suo loco illam explicare conaturum. Ubi? Parte 11. § 36. ubi Deum esse

primariam Motus causam, et eandem semper Motus quantitatem in universo conservare, in margine docet. Quod estne obsecro Philosophicum Motibus naturalibus non naturales assignare causas? et qui hoc nomine ridere Theologos solent Philosophi, si quid naturalium effectuum ad Deum et Providentiam referant. Quae hic religio Philosophum incessit? In textu vero ipso Naturalia Corpora nullo indigere movente demonstrare contendit: eo quod ipsa per se sint mobilia omnia, idque vi Materiae, cui toti a creationis principio impressus sit Motus adeo aeternus, ut nihil ejus pereat, tantum de Corpore in corpus varie transeat. Hem quam inconsiderate ista! Quid enim? Motus estne Substantia Materiam inhabitans, an Materiae solum accidens? si prius dixerit, cur igitur tertiam Substantiae Speciem (post Mentem et Corpus) non constituit, Motum? Si posterius: singulis ergo transitionibus (de Corpore in Corpus) debiliscet, et sui aliquid perdet: sicuti Calor (qui et ipse accidens est et motus est) communicatus ab Igne fornaci, a Fornace hypocausto, ab Hypocausto adjacenti Cubiculo, semper minore fervore transit, donec ejus nihil sit reliquum. Similiter Lucis radii excitatumque inde lumen, ipsa de subiecto in subiectum traiectione (exemp. grat. de speculo in speculum) debilescent, tandemque venescunt. Cartesius tamen Motum in Corporibus non minui probat falsa (Part. 11. § 37.) posita hypothese tali: Unamquamque rem manere quantum in se est, in eodem semper statu; nec unquam mutari nisi a causis externis: ergo et Motum. Quod iterum ut demonstret, producit (§ 38.) experientiam in proiectis manu: quorum quodque separatim a manu projiciente pergit moveri, donec (N. B.) ab obviis Corporibus, ipsove aëre (non sine resistentia cedente) retardetur ac sistatur. Haec ille. Atqui totum Mundi Systema, inquam ego, Corporum plenum est: omnibus ergo quae moventur, semper obvia sunt Corpora. Motus igitur illorum perpetuo inveniens quo retardetur, et sistatur, durare perpetuo non potest: et sic Mundus (ex Cartesianis Vorticibus constructus) moveri dudum jam desiisset. Ita Cartesii theorema (§ 36.) ipsa Cartesii confessione (§ 38.) jugulatum est, nec effugii locus datur.

26. Quod de indito primitus rebus a Creatore Motu narrat, vere puerilis cogitatio est, qualis et mihi puero veniebat in mentem. Duodecim enim circiter annorum cum essem, narrare solebam aequalibus, Colorum differentias certa quantitate Deum produxisse primitus, qui hactenus de flosculis in flosculos transeat. In horto enim deambulantibus nobis, et florum varietatem spectantibus, ita me philosophatum fuisse ut hodie memini per veritatem. Sed annon pueriles fuerunt cogitationes? annon Cartesianis istis (de Motu primitus certa quantitate creato) similes? Ita vero nos primae aetatis praejudicia exuere docet magnus Philosophus? Quanto verius nos de his Mosaica informat Philosophia? Non Motum, aut Colores, aliave accidentia, produxisse Deum, sed omnia moventem, et colorantem, aliaque accidentia, producentem, LUCEM seu IGNEM: a quo omnes in rebus Motus, lumenque ac tenebrae, et ex horum varia temperatura tum Colores, tum odores, et sapes, aliaque infinita varietate qualitates, ortum habent.

27. Nondum autem ab hac materia, Cartesiano Motu, discedere possum: ut circa hunc expendendum nimis dormitasse Homerum pateat melius.

Dicit Motui contrariam esse quietem, § 37. id autem ideo, ut quia nihil rerum in contrarium suum (tanquam sui destructivum) tendere potest, fugit illud potius, Motum in quietem transire, et sic unquam cessare posse, ostendat. At vero si Motus ens positivum est, quies privatio tantum (seu absentia motus) quomodo contraria erunt? Cum Contrariorum utrumque ens positivum esse, et in se invicem hostiliter agere, necesse sit. Quod si Cartesius agnoscit, (utique autem agnoscit cum dicit, Motum ex natura sua cessare, seu ad quietem tendere, legibus naturae, quam maxime adversari: quies enim motui est contraria, nihilque ad suum contrarium, sive ad destructionem sui ipsius, ex propria natura ferri potest) necessitas illi incumbet demonstrare, Quietem actionem inesse aliquam hostilem, destructivam: id quod in aeternum non poterit, quin suam ipse assertionem destruat. Quia cum destructio sit actio, actio autem omnis fiat motu (quippe sine motu actio ne cogitari quidem potest) dicere quietem esse actionem, est dicere quietem non quietem, seu ens nonens: h. e. contradicere sibi ipsi, propriamque assertionem evertere. Verius ergo philosophantur, qui omnem motum natura sua ad quietem tendere statuunt; rationibus et sensu pro illis militantibus.

28. Sed nondum Cartesio paralogizandi finis hic, pergit: Si duo corpora sibi occurrerent perfecte dura, aequalique velocitate mota, futurum ut resiliiret quodque illorum in contrarium, nulla parte celeritatis suae amissa. (Ibid. 45. et 46.) Quod falsissimum esse inde patet, quia Motus utriusque mutaretur in contrarium (dexter in sinistrum, sinister in dextrum) Id quod fieret aut in momento, aut cum mora. At prius impossibile; cum omnis motus spatium requirat loci et temporis. Si posterius, ipsaque versura (e dextro in sinistrum) moram requirit, necessario ut temporis ita virium aliqua fit imminutio. Si pergit asseverare (aut discipulo um aliquis) tenebitur e solis duobus Corporibus duris, et semper a se per aequalia spatia resilientibus, et ad se invicem arietandum redeuntibus, perpetuum construere Mobile. Tum dabimus assensum, non prius.

29. Neque Cartesium juvat, quod conditionem addit: Si corpora ista duo a reliquis omnibus sic diversa essent, ut eorum motus a nullis aliis circumiacentibus impediretur. Talis enim casus in Mundo non datur, quia Vacuum non datur, ipso Cartesio id nimis concedente: quippe qui non solum omnia spatia Corporibus replet, sed nec aliud esse spatium quam ipsam Corporum extensionem impotenter urget: de quo mox. Etiam si tamen virtute Dei daretur spatium vacuum, in quo praeter duo ista Corpora (quae sic aequali semper vi inter se arietare vult Cartesius) nihil esset, talis tamen rerum status, ad Mundi structuram, Motuumque perpetuationem (quam inde elicere quaerit) esset inutilis: quia Mundi Systema non e solis duobus duris corporibus constitui, sed ex omni possibili Corporum plenitudine ac varietate coagmentari necesse fuit, ut esset *κόσμος*, Universum. Quoquo se igitur Cartesius in sua naturali Philosophia vertit, in absurda incurrit. Non incurreret, si Revelationi Divinae (Gen. I.) crederet; Deum non Motum primitus creavisse, sed Motorem perpetuum, LUMEN; neque Formas seu Figuras, sed Formatorem seu plasmatorem perpetuum, SPIRITUM VITAE, quem Spiritum Dei Moses appellavit, Philosophi vero Animam Mundi vocant.

Quae duo, cum producta primum MATERIA, tria prima rerum naturalium principia sunt: tres primae scilicet, incompletae et inconstructae, substantiae, ex quibus, et per quas, reliquae omnes (cum omni admiranda Accidentium varietate) construuntur, destructaeque rursus in eas redeunt, vicissitudinibus acternis. Ita philosophari esset eum Deo et ratione philosophari, propitiare Veritate omnia demonstrare, nec non vitae humanae commoda promovere; quod verae Philosophiae munus est. Annon enim ad hanc Divinae creationis ideam Artificialia nostra procedunt omnia? ostendo exemplis. Vis habere Panem? necesse est habeas Farinam, Pistorem, Ignem. Vis Vestem? quaere Pannum, Sartorem. Instrumenta. Scribere vis Librum? Papyrus adsit, et aliquid scribi dignum, et manus calamo instructa. Vis Epistolam sigillare? Ceram quaere et Sigillum, et applicationem: Et sic ubique quia sic praelusit Naturae Parens, omnia Mundi Corpora e Materia, plasmatore Spiritu adminiculante Luce seu Igne producens.

30. Qu'd praeterea novae Sapientiae Cartesius nova sua Philosophia (ut pro clave Scripturarum haberi digna sit) propinat? Hoc non e postremis est. Deprehenderat Vetus Philosophia, experimentisque innumeris demonstraverat, Materiam mundanam esse spongiosam, comprimi et dilatari, seu densari et rarefieri, valde patientem: id quod Cartesius ut leviter cogitatum, vanum et falsum, puerileque praecjudicium, traducens Rarefactionem nonnisi per interpositionem novarum particularum; Condensationem vero per quarundam partium exhalationem, aut elisionem, fieri contendit. (Princ. Phil. part. 11. §. 5, 6, 7.) Id quod falsissimum esse, novis amplissimis experimentis Athanasii Kircheri, Casparis Schotti, Otthonis Gerike, D. Boyles, et innumerosorum jam patet: Posse nimirum Vitro inclusam Aquam, vel Aërem (quanto suo non minima guttu'a vel pulvisculo aucto, aut imminuto) tum in spatia vel centies ampliora diduci; tum in angustiora cogi. Quod idem libellus anno 1659. Amsterodami editus (Cartesius cum sua Naturali Philosophia a Mechanicis eversus) experimento Thermometri, Bombardae ventosae, puerilis scloppi, et similium ubivis obviorum, tam clare ostendit, ut nullis effugiis locus sit reliquus. Certumque est, si Cartesiana illa Densi et Rari descriptio vera esset, non solum artificialibus istis (modo memoratis, innumerisque aliis) inventis careremus, sed nec in Natura, Vapores, Nubes, Pluviae, Nives, Fulmina etc. (quae violenta materiae condensatione aut rarefactione fiunt) haberentur? Tametsi enim horum etiam effectuum suis e principiis (confictis a se materiae globulis trinis) rationes reddere tentet Cartesius, obscura tamen, jejuna, coacta, vana sunt omnia; comparatione ad ea quae vera illa, naturalis, plana, mille experimentis probata et probanda, condensationis, et rarefactionis forma clarissime infert.

31. Ille tamen, ut novas suas imaginationes tueatur, absurda absurdis cumulat; Paragr. 8. Quantitatem et numerum a re quanta et numerata non differre, nisi ratione tantum. Quod si verum est, Angelis nullus inest numerus: quippe qui non sunt substantia extensa corporea. Si autem non habent numerum Angeli, vanum est quod audivit Daniel, Millia millium eorum ministrare Deo, et decies millies centena millia assistere ei. Dan. 7:10.

32. Aliud addit plus quam paradoxum §. 10. his verbis: Non etiam in re differunt spatium, sive locus internus, et substantia corporea in eo contenta; sed tantum in modo quo a nobis concipi solent. Ain vero? Si Quantitas et quantum, Numerus et numeratum, Locusque et Locatum, non differunt nisi cogitatione; ergo neque Duratio et durans, Forma et materia, adjunctum et subjectum, verbo accidens et substantia: quippe quae etiam separari non possunt. Enimvero si hoc est philosophari, quidnam sit res et conceptus, confundere, fatebor me ignorare. Sed quia ille quicquid cogitatione concipi potest clare et distincte, pro indubitato vero agnosci vult (Part.: I. §. 43.) quidni et Locum et Durationem abstracte sumta, pro veris entibus agnoscam? Certe enim si Deo nulla Corpora producere placuisset, Tempus tantum et Locum corporibus vacuum, annon ibi durationis fluxum, per Ante, Nunc, Post, divisum; hic autem extensionis terminos per Ante et post, Sursum et deorsum, Dextrum et sinistrorsum, clare ac distincte cogitare possum? Tempus ergo et Locum revera dari, et ab illis quae in Tempore ac loco sunt realiter distingui, verissimum erit, duce ac magistro ipso Cartesio: qui cum aliter alibi docet, non constare sibi, Philosophiamque incertam tradere, convincitur.

33. Innumera id genus video colligi posse, quae volubilissimi ingenii apertissimam vanitatem produnt. Quale est illud, quod Calorem esse minutissimarum particularum motum, Frigus earundem aut quietem, aut minorem motum, statuit, maxime contraria gradu tantum distinguens, Frigusque positivam esse qualitatem negans; cum tamen ejus potentissima sit efficacia, et effectus terribiles ubi summum est, ut in hyperboreis. Item, Aquam in statu naturali negat esse humidam: Ecquid ergo in statu naturali humidum erit? oportet siquidem Humorem primam alicubi habere sedem; subjectum dico cui primo insit naturaliter. Aurum item dicit non plus in se corporeitatis continere quam Aër, si utrumque aequali extensione sumatur.

Ehem! sic vero extensum Aurum non aurum erit, sed aureus Aër. Per veritatem ad quid talibus argutiis referta Philosophia conducat, videre non possum: nisi ut pateat Diogenem calcare Platonis fastum, sed alio fastu; et aliquem recepta oppugnare praeejudicia, ut novis absurdioribus locus fiat.

34. Non hujus loci est, aut propositi mei, Cartesiana paradoxa et adoxa persequi. Ostendere tantum a communi regula, In multis offendimus omnes (Jac. 3:1). Cartesium excipi non posse; nedum in Non errandi Regulam constitui. Unicum ad huc solum, nimis enorme et ominosum, tangam. Princ. Philosophiae suae parte 11. §. ultimo, aperte protestatur, Se nulla alia Physicae principia admittere, nisi quae Mathematicae demonstrationi subjacent, Materiam, Figuras, et Motum. Ehem! nonne hoc est ex scalmo aedificare Navem? Natura siquidem (et scientia hujus Physica) totum quiddam est, Optica vero cum demonstrationibus Geometricis, pars ejus quaedam: et quidem exteriorem corticem duntaxat rerum naturalium exhibens, de nucleo nihil, qui totus intus latet. Milleformes nimirum, a milleformi Spirituum varietate provenientes Naturae Vires, per omnia naturalia Corpora sparsae. De quibus dum Cartesius in tota sua naturali scientia nihil tradit, nihil ergo

quod Rerum naturalium viscera intellectui ostendat superficialiariamque hanc sapientiam alicujus pretii faciat, tradit. Liceat vero mirari, quomodo Naturales Spiritus (quorum omnia Animalium, plantarum, metallorum, lapidum, ipsorumque Elementorum corpora esse plena, omnis verior Philosophia agnoscit, Chynici autem undique Spiritum extrahentes ad oculum demonstrant) ex tota sua naturali Scientia ita exclusit Cartesius, ut ne mentione quidem illorum ulla ullibi dignatus sit. Quasi aut resuscitare vellet Saducaeorum sectam, nec Angelum agnoscentium nec Spiritum (Act. 28 : 8) aut verificare Apostoli Judae prophetiam, venturos novissimis diebus homines qui seipsum segregabunt (singularissimi esse volentes prae aliis cunctis) animales, Spiritum non habentes (v. 19.); et Sadducaeii quidem negabant Spiritus, a Materia separatos, non negabant (si Philosophi erant) in se, et in jumentis, et in stirpibus: hi autem universaliter, nihil in Mundo praeter rem cogitantem et extensam (h. e. Mentis et Corpora) relinquentes: nunc autem ex Ecclesia quoque Spiritum S. cum occulta operatione sua, emovere quaerentes.

35. Quanta hic Ecclesiae circumspectione opus! Nam si Cartesii circa res Naturales placita (quae ipsemet figmenta appellat, neque Mundum ita esse factum credi vult, Princ. par. IV., §. I. etc.) ita Philosophos et Philosophiam turbant, quid non facient ad res supernaturales, translata, et ad Theologiae magisterium admissa? Nempe si difficile aestimamus quae in terris sunt, et quae in prospectu sunt cum labore invenimus, quae in coelis sunt quis investigabit? (Sap. 9 : 16.) Atque si Phantasia sibi permissa Sensibus etiam (rebus dico quae videri et palpari possunt, aut pernegandis aut pervertendis) vim infert: quid non faciet Fidei? rebus dico quae nec videri nec palpari, ideoque facilius aut negari, aut perverti possunt? O quam periculosum lubricum est, quo nos deducere quaerunt Cartesiani.

36. Fastigium Philosophiae est (inquit vir sapientissimus) notitia primi Efficientis, et ultimi Finis rerum omnium: quae duo si a Sacra Scriptura abeas, nusquam invenies. Unde Socrates apud Platonem (in Phaedone sive de Anima) horum ignorantiam ita deplorat, ut ad lacrymas legentem impellat. Intellexit enim, his recte perceptis Januam ad omnem Naturam esse apertam: ignorat is autem, Philosophiam nostram *Φιλοσοφία* (stultitiae amor) esse. Quod si ita est, quid ergo nobis de Cartesii Philosophia promittimus, qui Scripturam S. nusquam in consilium adhibens, primi Efficientis vix mentione facta, Finium disquisitione sibi et nobis in universum interdixit?

37. Quid autem si Anonymus Philosophiam inveniat Cartesiana perfectiorem? an vel illa in Scripturarum interpretem recipi postulare perget? Resp. Etiam si tam perfecta Philosophia detur, ut Salomonis fuit, sciens dispositionem Orbis, et virtutes Elementorum, initium et consumptionem Temporum, Anni cursum, et dispositionem Stellarum, naturasque Animalium, et cogitationes Hominum (Cap. 7. v. 20. h. quicquid Mens humana excogitare potest): nondum tamen mysteriis Scripturae S. interpretandis idonea erit. Quia Scriptura non humanas cogitationes expromit, sed Divinas: quae cogitationibus nostris ita sunt altiores ut Coelum terra (Jes. 55 : 9.). Ergo quia

inferius non iudicat de superiore (Elementum de minerali, Minerale de vegetabili, Vegetabile de animali, Brutum de homine, Homo de Deo) neque Sensus de Ratione, Ratio de Fide, hoc est Philosophiae de Theologia, iudicare poterit: sed vice versa.

38. Desinat igitur Anonymus rerum naturas invertere: aut urgeatur absurdus donec absurditatem suam agnoscat. Nempe si Philosophiam esse Scripturarum interpretem eviderit, quid sequetur? Jam posthac nullis opus fore Scholis Prophetarum et Apostolorum, sed Philosophorum: nec in conflictu cum tenebrarum potestate opus erit scuto Fidei, Rationis scutum extinguere omnia ignea Satanae tela sufficiet: neque Gladio Spiritus, quod est Verbum Dei; sed Gladio Logices, omnes duriores Scripturarum nodos dissecant. Jam Nicodemum renasci nihil opus erit, acui tantum: neque jugum abnegandi sui amplius imponetur cuiquam; sed ut seipsis, ingenique sui viribus niti discant omnes. Jam Academias terrestres coelesti subordinari nihil opus erit: sed hanc illis. Nec amplius illud Augustini obtinebit, Cathedram in Coelo habet qui corda docet; aut illud, Crede ut intelligas; sed Intellige ut credas. Atque tum FIDES quid erit? Nihil, nomen inane: aut Fidei cadaver spiritu fidei cassum. O insensati Galatae, quis vos fascinavit non obedire veritati? Evacuatis vos, o boni, promissione Christi de Coelesti doctore (Spiritu S.) omni petenti dando! Vos dico omnes quibus Spiritualium rerum notitiam ab ingenio humano repeti, aut normari, pulchrum videtur. Jamne vero Ecclesiae sol, sua cum luce, ita Vobis extinctus, aut sub horizontem profunde mersus est, ut privatas (naturalis luminis) facies accendi tempus sit? praeclareque Vos de Ecclesiae Domo mereri existimatis si accendatis? Quid si vobis Deus dicat, quod jam dixit, Vos omnes qui accenditis ignem accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, et in flammis quas succendistis: de manu mea tamen hoc vobis veniet, ut in doloribus jaceatis (Jes. 50, 11).

39. Praeterea, si evideris, Anonyme, Philosophiam esse Scripturarum interpretem, sequetur non esse verum quod cum Davide ac Salomone omnes Sancti crediderunt hactenus: Legem esse lucem (Prov. 6 : 23.), Verbum Dei lucernam pedibus nostris, lumen semitis nostris (Psal. 119 : 105.). Jam elogia ista Philosophiae tribuenda erunt, si haec Scripturarum interpretis erit: quia obscuris (rebus et verbis) lucem inferre Interpretis est. Convicerisque Apostolum vanitatis, qui sibi et Christianis a Philosophia metuum putavit, inter Philosophiam veram et falsam distinguere nesciens: imo et insaniae, qui re ad oraculorum divinorum intellectum tam utili fuit ausus interdicare. Quin et Deus ipse stultitiae accusari poterit, qui tollendis miseriis nostris molliorem viam invenire non potuit, quam Filii sui passiones; aut nobis fastum, dedocendis medium aliud, quam ejusdem Filii contemptum: et nostris expiandis peccatis aliud, quam ut justus quispiam pro peccatoribus fieret peccatum (2 Cor. 5 : 21.) et aliter abolere mortem. nisi per innocentis mortem (Rom. 5 : 10.). Haec enim omnia in Rationis et Philosophiae foro mera vesaniam sunt. Quod magis, stultae erunt omnes in V. T. institutae victimae (quia Stultitiam esse morte alterius sperare salutem, sapientissimi Canonis

Sapientia dictat): stulta omnia quae in Libro Dei scripta reperiuntur, quia omnibus quod obloquatur inveniet sibi sapiens humana Ratio: actumque sic erit de Religione illa, quam Vetus et Novum Testamentum tradiderunt.

40. Ut denique omnia in summam contraham, si quod Christianis suadere coepit Anonymus, persuaserit etiam, triumphum agere poterit Satan. erigereque trophaeum quale hunc usque in diem non potuit: Se invisum sibi Fidei scutum tandem aliquando fidelium manibus excussisse, Authorique et Consummatori fidei obvertisse nates (Heb. 12:2.). Pudeat! Sequetur etiam, si optimus Philosophus optimus est Theologus, Theologum optimum fore Satanam: Quippe qui omnes Scripturarum subtilitates pervidens, argutissimam inde quaestiones nectere, rursumque nexos inde nodos solvere, valde gnarus est: nec tamen inde vel tantillum, ut Deum appellare audeat patrem, proficiens; quod simplicissimi etiam Christiani per Fidem discunt, sciunt, audent. Elogium ergo istud effigiei Cartesianae appensum.

Primus inaccessum qui per tot secula VERUM
Eruit e tetrīs longae caliginis umbris, etc.

(Quod Tu, Anonyme, ut scutum jactans tuum fecisti) ruborem Tibi in-
cutiat; ut si incautus errasti, cautior factus in rectitudinis viam redeas. Si enim Christianus es, Christo luci Mundi elogium illud soli uni competere, ignorare non debes. Si Philosophorum filii de melioribus (circa res hujus seculi) scintillis ita hyperbolice sibi plaudunt, quid hoc ad filios Coelestis Lucis? quae alia res est.

41. Vos autem populus Christianus, a Fide Christo et in Christum Fideles appellati, tenete professionem vestram! et a Fide Dei ad humana ratiocinia vos abduci ne patiamini. Credite Domino Deo vestro, securi eritis: credite Prophetis ejus et cuncta evenient prospere (2 Chron: 20:20.) Victoria vestra, quae vincit Mundum, Fides est (1. Joh. 5:4.). Quae Christiana Fides, fides est, non ratiocinatio; fiducia in Deum, non fiducia proprii ingenii; Virtus Dei ad salutem omni credenti, non virtus nostra ad ostentationem sibi in se complacenti. Christus solus est noster Legislator, dux noster, lux nostra, tota spes nostra, qui dixit, Si manebitis in me, et verba mea in vobis, quicquid petieritis, dabitur vobis. (Joh. 15:7). Suasit autem petere Spiritum S. promittens datum iri (Luc. 11:13.), ut nos ducat in omnem veritatem. (Joh. 14: vs. 16, 17, 26 et 16, 13.) Diffidemusne tam fido? Peccarunt in deserto Israëlitae, aspernati ad promissionis Terram ducem sibi datum, Moisen; eligentesque sibi e medio sui duces, qui se in Aegyptum reducerent (Num. 14:4); quanto magis peccabimus nos, si post promissum omni petenti coelestem ducem, Spiritum S., terrenum aliquem nobis (contra manifestum interdictum, Matt. 23:8, 9.) obtrudi patiemur? Et quidem qualem ducem? qui filiis contumaciae rebellionis dux semper fuit, propria Ratio. Hic enim ille dux et magister est, qui Pharisaicos obmurmurare docuit Christo, quod cum homo esset, seipsum faceret Deum: qui Arium, emendare id volentem, docuit permittere quidem Filium Dei esse,

sed per creationem ante alias creaturas, non autem per generationem. Et Photinum per generationem quidem; at non aeternani, sed illum in tempore factam ex virgine matre, sine homine patre. Et Socinianos, dici non posse Hominem Deum, quia duo disparata non possunt de se invicem praedicari. Et Mahumedanos, nullo modo dicendum Dei filium, quia Deus non habet uxorem. Ecce praeclara ducis hujus facinora! O vani, o stulti Ducis hujus sectatores! Si in praesenti vitae via (ob multiplices hallucinationes nostras) errandum est, malo errare duce Deo, ejusque Verbo, quam duce me propriisque hallucinationibus meis.

42. Observandum enim est summe, nullum in Scriptura reperiri exemplum, Deum de nimia verbis suis habita fide questum fuisse unquam: creberrime autem de non habita, dum homines propriae rationis ductum sequi fere semper eligunt. Unde quisquis per fidem sui victor honorem dat Deo, Sanctis, heroibus annumeratur (Heb. 11). Praestat ergo hominem totum extra se rapi in Deum; modo in Deum, quam a simplicibus Dei verbis relabi in seipsum; agnoscereque propriam caecitatem, et petere a Christo collyrium, quam sibi visum tribuendo esse revera caecum: quomodo fieri veritas ipsa testatur, Christus (Joh. 9:39, 41, et Apoc. 3:17. 18.). Desperantem in seipso, et sperantem in Deo deseruisse non potest Deus: praesumentes autem de se ipsis tradere sibi ipsis (ut evanescant in cogitationibus suis, Rom 1:21.) prorsus est solemne Deo, quod per universam Scripturam facile notatu est.

43. Quid autem faciendum est, ut pius Scripturarum lector e verbis Dei mentem simul Dei (citra noxium errorem) percipiat? Id vero ut doceamur, nihil opus est ad Philosophiam confugere: quia nos id perfectissime Magister optinus docuit, censoribus suis hanc tradens regulam: Si quis voluntatem Dei facere voluerit, is cognoscet num doctrina haec ex Deo sit (Joh. 7:17.). Quisquis ergo Christi mentem cognoscere vult in Verbis ejus, is Vitam suam totam conformare studeat doctrinae Christi: et habebit mox illum natorem suum secum. Sine quo ratio propria tantum ad scopulos et scrupulos dux est; ut in Capernaitis, Verba Christi ad rationis obrussam examinantibus, secumque ipsis litigantibus, patuit. Quos ut in viam revocaret Christus, non ingenii acumen illis, sed *ἰσχυρισμὸν* commendavit (Joh. 6:45.) eo ipso. Nolle se discipulos suos a se ipsis pendere, sed a Deo, potenter ostendens.

44. Expectabone igitur, ut me immediate doceat Deus? Neque media adhibebo? Resp. Misericordem habemus Dominum, quando videt nos sollicitos, et ad cognoscendum divina elogia magnum habere desiderium, non permittit nos ulla re indigere: sed statim illustrat mentem nostram, suumque fulgorem largitur, et pro sapientia illa sua mire industria, omnem veram doctrinam animae nostrae inserit: quae verba Chrysostomi sunt (Homil. 24 in Genes.) ita de Domino sentientis in bonitate, nunquam deesse quaerentibus illum in cordis simplicitate. Satis enim aperte Deus, quos Verbo et Spiritu suo docere velit in Scripturis suis declaravit. Ut Psalmo 32 (8, 9.), Intellectum se daturum iis, qui non sunt ut equus et mulus, nempe refractarii. Datu-

*

rumque se Spiritum suum, et sapientiam, illis qui fide orant (Luc. 11 : 13. 7. 1 : 5. 6.) et iis qui parati accedunt Credere omnia, quae Deus revelat; Facere omnia, quae mandat; Sperareque omnia, quae promittit: quod in Abrahamo, Davide, Salomone omnibusque Deo obsequiosis, neque consilia cum carne et sanguine conferentibus omnino patet. Tunc enim Deus voluntatem timen-
tium se facit, et deprecationem eorum audit. (Psal. 145 : 19.) Tunc Abrahamum non celat, quid facturus sit, cum et ipsum viam Domini custodire, et de custodiendo eadem filiis suis praecepturum, videt (Gen 18 : 19). Tunc Davidem inimicis suis sapientiore, Doctoribusque suis intelligentiore facit, cum illum toto corde, Illumina oculos meos ut videam mirabilia legis tuae! clamantem audit (Psal. 119 : 18) Tunc Christus discipulis suis, Non dicam vos servos (servus enim nescit quid Dominus suus faciat) sed amicos, quia omnia quae audivi a Patre Nota vobis feci, dicit, cum discipuli quod amicorum est faciunt, servando quae ille praecepit (Joh. 15 : 14, 15). Audin, pie Christiane, qualia hic communis Servator loquatur et promittat? Si veracem credis, spera illum te quoque amicis annumeratum, nihilque de necessariis celaturum.

45. Nam si tu cum Deo in fine suo conspiraveris, Deus te in mediis ad finem deficere non permittet; quia ipse suo fini deesse non poterit. Nec ergo tibi, eadem cum sanctissima illius voluntate intendenti. Quae autem est voluntas Dei? Ut omnes homines salvificent et ad agnitionem veritatis veniant (1. Tim 2 : 4, 5). Tu ergo cuicunque ad Veritatis agnitionem venire serius scopus est, confide in bonitate Dei! faciensque quod ille mandat, Mane semina semen tuum (semen Verbi Dei) et vesperi ne cesset manus tua (Eccl. 11 : 6). Sicut facit Agricola semen in terram jaciens, dormiensque et surgens nocte et die: semen autem germinat et crescit usque ad messem, ut ipse nesciat quomodo. Marc. 4 : 26, 27. Et sicut homo idiota, nequidem naturae suae constitutionis gnarus (quomodo nutritio fiat) nec eduliorum subtilis disquisitor, edit tamen et bibit, dormit et vigilat, laborat et quiescit, bene sanus: cum scrupulosus indagator facilius morbum aut etiam mortem inveniat. Ita plane pius Christianus, qui credit etiam non intellecta, facit etiam carni dura, sperat etiam rationi incredibilia, secure in Deo et ejus Verbo deliciaripotest, sine ullo anxio metu, aut scrupulis; a quibus morosus Disputator vix unquam satis tutus est

46. Tuto ergo nos fideles Academiam, quae nos in coelis manet, expectemus: sub coelo unum hoc agentes, ut praestricatas nobis hic tres classicas Scholas transeuntes ordine, ne nos confundamus. Sit nobis Schola infantiae Spiritualis: in qua nobis Magistri sint omnes Creaturae, quocunque modo sensus afficientes nostros. Sit juvenilis profectus Schola: in qua doctores sint Homines, hominem rationabiliter instituentes. Sed et sit Schola hic suprema: ubi invisibilis ex occulto Doctor (visibili quidem dato Scripturarum libro, sed per quem ipse divinos sensus mentibus inspiret motusque pro beneplacito suo indat) nos informet. Etiamne supremae sub coelo Scholae supremi Doctoris loco (qui se tot modis ultro ipse insinuat) hominem iterum praeficiemus? Absit: progrediendum est, non regrediendum. Cor hominis

naturale libenter se in se, et quae habet circa se, reflectens, in suis naturalibus deliciatur: verissimum tamen est, nos per terrenos doctores a terra non elevari (Joh. 3 vs. 13, 27, 31, 32). Cavendum ergo ne tardiores simus illa Samaritana, quae ab homine doceri non contenta, ipsum verum omnium Doctorem, Mes-siam, expectavit (Joh. 4: 25). Aut Pharaone, qui regni sui regimen non homini nudo, sed Spiritus Dei pleno, committendum putavit (Gen. 41: 38). Prorsus praepostere agunt, qui in hac suprema Schola humanum ingenium a subsellii reverentia ad Cathedrae honorem evehunt. Naturales scientiae per lumen naturale Rationis, quod omnibus inest, intelligi possunt: scientia divinitus inspirata nonnisi divino lumine apprehendi poterit (inquit Savonarola, Expos. I. in Orat. Dominic.).

47. Hic desino, Scriptumque tuum (amice Dei) luce dignissimum censes, ut illud cito emittas rogo: ne forte Joab cum Abiatharo Adoniam Regem proclamando, convivia agitando, et buccinis jubilando, nimis diu sibi placeant. Spero equidem non defuturos coelesti Salomoni prophetam Natan, cum matre Betsabe: Tu tamen inter hos pium Sad-cum age, qui Salomonem oleo sancto ungens buccinia cani faciat, ut totus Dei populus clamet, Vivat coelestis Salomo, Christus, cum coelesti sapientia sua! (I Reg. I) regnetque per FIDEM in cordibus nostris! ut in charitate radicati et fundati comprehendere queamus, cum omnibus Sanctis, quae sit latitudo et longitudo, sublimitasque, et profunditas, dilectionis Christi supereminentioris omni notitia: ut impleamur in omnem plenitudinem Dei! Illi autem qui potens est omnia facere abundanter, supra quam petimus aut intelligimus, secundum VIRTUTEM QVAE OPERATUR IN NOBIS, Ipsi sit gloria in Ecclesia per Christum, in omnia seculorum secula! Amen. (Eph 3: vs. 17 etc.)

CCLXVIII.

Komenský Gerhardovi De Geer.

Z Amsterodamu 1666 — 8. srpna.

Vyslovuje mu soustrast nad úmrtím otce jeho, při jehož umírání a pohřbu pro nemoc účast bráti nemohl. Útěchou je, že ho neztratili, jenom napřed poslali, že se s ním shledají a že svým dědicům mimo vše ještě i požehnání své zanechal. Své díky dobrodinci pisatel nemohl osvědčiti, tím více se cítil zavázán, jakmile mu bude možno, »osvědčiti své slovo« u něho, jakožto dědice.

Nobilissima anima, Dne. G. de G.

Lugere cum lugentibus jussi sumus ab Apostolo. et consolari nos invicem contra mortis insultus, spe futurae vitae: cum non propter vitam hanc speremus in Christum, nos ad spem Vitae melioris vocati. Ego meam hac parte accuso infelicitatem, quod quum beatus Vester progenitor ultimum Vobis Vale diceret, Spiritum autem fido Creatori redderet, praesens esse non poteram, morbo detentus: nec vel a beato obitu advolare et mortuo ultimum dare osculum potui. Progressus quidem fui, sed debili gressu medio

fere itinere absoluto pedem referre necesse habui: id solatio habens, visurum me in Domo aeterni Patris brevi quem in Ecclesiae domo aeterno amore complexa fuit anima mea. Metuebam ego, durante diuturno illo morbo, pejora: sed et sperabam (cum tot bonis, abyssum tamen iudiciorum Dei non intelligentibus) meliora. Nunc quia non pro spe nostra cessit, quid dicam? quid aliud nisi Davidicum illud, Obmutui quia Tu Domine id fecisti. Quod idem Tibi cum dilectis maestis sororibus dicendum: quia aliud non restat, quam Vitae et mortis arbitro aeternum debita praestare obsequia. Tanto magis, quod non amisisse certi sumus, quem Dei loco habuimus et coluimus, sed praemisisse duntaxat: relicta Vobis interim non haereditate tantum florentissima, sed et haereditario possidenda, in seramque posteritatem diffundenda, opulentissima benedictione, si modo paternarum et avitarum Virtutum fideles imitatores Vos exhibueritis. Mihi magis dolendum est, *adoptatio Domus Vestrae alumno*, quod gratitudinis meae debita vivo Evergetae non datum jam exsolvere; tanto tamen obstrictiorem me lubens annoscam, festinare cum iis omnibus quibus data fides apud TE ex asse haeredem exsolvi possit, de quibus loqui dum non permittit luctus, differo, Tibi cum omnibus lugentibus Spiritum paracletum omniaque solamina comprecatus. Vale, vige, et Deo vive, dilecte Salomon, sanctissimi Davidis (Viri secundum cor Dei) sapientissime haeres, decus et gloria futura totius Domus Tuae, afflictique (qua dabitur) Israelis, Ecclesiae.

Quod sic optat fidelis Christi, et Vester servus

senex Comenius 8. Aug. 1666

senili languida manu.

(Coll. vydavatel.)

CCLXIX.

Komenský Oldenbourgoví.

Z Amsterodamu [1667]

Vzhledem na turecký překlad bible prosí o některé zprávy. Posílá koncept předmluvy a žádá za úsudek o něm, zvláště protektora práce anglické. Následují technické podrobnosti, jmenovitě, zdaž Angličané naklonění jsou svou práci N. Zákona s překladem Hollandanů v jedno dílo spojití a za jakých podmínek.

S. et Officiā

Nobilissime J. Oldenburgi amice et fautor honorande! Scripsi ante octiduum D. Polemanno de cognoscendis mihi remandandis quibusdam ad Bibliorum Turc. editionem spectantibus, nunc ad Teipsum recta veniens de praefigenda iisdem Bibliis dedicatione conceptum nostrum communico. Placeat illustri Domino (qui sancto zelo in usum convertendae ad Christum magnae gentis lingua eorum edendo Testamento novo impensas facit) communicata iudicioque vestro (ac censurae libra) dignari, postulamus praeterea informari

I. An operam vestram nostrae aut nostram vestrae jungi placeret? Nempe ut ex nostro veteri, et vestro novo Test. fiat codex Biblicus unus integer? II. Si opus nostrum absolvendum est nobis (habemus enim etiam hic typos Arabicos, et correctorem linguae Tur. peritum Shehin Candi Aleprusem, natione Armenium) ut nobis numerum exemplarium prelo subjectorum indicare velitis, ut ne excedamus aut deficiamus. III. Simulque ad nos transmittere exemplar unum pro desumenda inde forma, ut omnia sibi respondeant. IV. Indicare item pretium quod operariis pro singulis philyris solvitur. V. Si denique ipsismet vobis exemplar nostrum mitti, et sic opus integrum cauta diligentia continuare velitis, quibus id conditionibus fieri posse putetis? quanta nimirum exemplarium pars cedere possit nobis. De his responsum a Te, et pia illa illustri anima quam primum expectabo. Deus det nobis et vobis gaudere halcyoniis, certi speramus, Pacis consiliis jam jam inchoantibus, faxit Deus prospero successu!

Senilis manus
Vestri Comenii.

(Coll. Dr. Th. Klähr.)

CCLXX.

Komenský Drabíkoví.

Z Amsterodamu 1667 — 20. ledna.

Štěpán Geer dá podporu i Drabíkoví. O Redingerovi nemá zpráv od doby dávné, neboť ochránce nechce o něm ani slyšeti.

(Na rychlo excerpt. vydavatel.)

CCLXXI.

Junius Drabíkoví.

1667 — 5. dubna.

Komenský měl se sejíti s kurfirstem braniborským, ale neměl kdy pro práce pansofické;

(Na rychlo excerpt. vydavatel.)

CCLXXII.

Komenský Drabíkoví.

Z Amsterodamu 1667 — 12. července.

Polt byl s ním v Bredě, jest nade všechny jiné úslužný. Nigrina mu dali za sekretáře pisatel sám chce se někam obrátiti.

(Na rychlo excerpt. vydavatel.)

CCLXXIII.

Komenský? (úryvek z konceptu).

Z Amsterdamu 1667 — 19. července.

O neúspěchu tureckého překladu bible: Nový zákon je špatně přeložen, se Starým zákonem se nepokračuje.

Anglický ten Turecký zákon (judicio Bakovii et Schinkandii) na nic se nehodí. — Zlá translací, sedlská prý a barbarská, žádný inter cultiores Turcas čísti ji nebude.

Naše pak Starého Zákona translací v Censufe jest u Golia a Szahin Candii. Prodlévají s tím nevim proč — tuším čekali na Hottingera — a toho pak P. Bůh zatopil.
(Soudové tvoji Bože propast.)

(Coll. vydavatel.)

CCLXXIV.

Joachim Kalinka Komenskému (zlomek).

Z Ilavy 1667 — v září.

Stěžuje si na Drábíka, jehož blouznění prý adressát beze vši opatrnosti vydal. Jmenovitě se zaráží nad tím, že Drábík několik uherských magnátův evangelických jmenoval, mezi nimi též pisatele, kteří s tím prý souhlasí. Za to bude Bohu odpovídati. Osvědčuje se, že ničeho s ním nemá činiti.

Ut has ad Tuam Claritatem, Virorum clarissime, darem, Drabicii deliramenta me compulerunt. Quis qualis sit illius Spiritus, et quomodo se insinuet huic homini, a multis examinatur, non potest ipse explicare ac rationem reddere sibi dictorum. Et ego quidem nil juris in ipsum habeo, tamquam diversae Religionis hominem, ut illius causa laborare non necessum haberem. Tamen quia Phanaticus hic ausus est Nomina eorum, qui nihil unquam commune secum habuerunt, nec habere voverunt, suis chartis inspergere, et medio tui Typis publicare: E re Necessaria putavi ad te non nihil perscribere. Ubi imprimis miror Tuae Claritatis audaciam et facilitatem, qua nugas Hominis non suspicis solum, sed approbas, juvas, vertis et vulgare non cessas in Scandalum multorum; imo in Tuam et Ipsius Tuorumque perniciem. Dolenter certo fero, quod inter coetera haec Phantasmata Magnates non nullos nostrae Religionis de Nomine apposuerit: Meumque Nomen illis addere veritus non fuerit. Quo animo id una Tecum faciat, dabit coram Deo rationem. Ego vero coram Domino Deo et Mundo solenniter protestor, Nihil Nobis et Vestris esse Negotii, cum isto Tuo Phantastico et Enthusiastico. Vale. — Magnates, quorum Nomina inspergis . . .

(Excerpt. vydavatel.)

CCLXXV.

Junius Drábíkovi.

? 1667 — 22. prosince.

Daniel Komenský přinesl lístek od otce z Hollandska. Některé hollandské pověsti, Labadias, veliký muž Boží. Komenský má některé nepřijemnosti. »Lux e tenebris« došla pro Kalinku; jinak se tu málo mění. Medňanskému odevzdal prosbu Drábíkovi.

(Na spěch excerpt. vydavatel.)

CCLXXVI.

Komenský Mik. Gertichovi.

Z Amsterodamu 1668 — 31. ledna. (Sr. Patera Kom. Korr. 272.)

Poznámka M. Gerticha:

NB. Pro informatione strony pozostalých u P. Stephana de Geer pinieđzi przydawam sequentia ex literis Reverendi Domini Comenii Anno 1666, 16. Novembris datis.

Amoris redintegrati ecce facio initium! Vobis plus tribuendo etiamnum, quam nobis: Nempe dividendo totam summam (ktora sześć tysięcy twardych uczyni) in partes 12, Vobisque tribuendo 7, Nobis 5. etc. etc. Accipite igitur a D. D. Schmeetau de illis 6000 — 3500: sed in praesens 20 0 tantum, reliquos 1500 intra annum una cum faenore, quod (4 pro Cent numerando, licet hic alii non supra tres solvant) 60 facit accepturi. (Categorice, Itzunder 2000 Rthl. über ein Jahr 1560).

Zevnější označení zní:

Copie dwu listów X. Comenskiego de Collecta in Anglia tentanda.

(Coll. Dr. Prümers.)

CCLXXVII.

Murat Komenskému.

? 1668 — 28. února.

Už od dětství počal si vážit adressáta, přece však nedostal od něho posud tak důležitých věcí, jako jsou poznámky ke zjevení Kotterovým, Poniatovské a Drabíkovy. Zajisté již první dva zasluhují podivu, ačkoli z mrtvých vstání Poňatovské naskrze není takovým divem; především však podiv budí prorok třetí. Mnohá podobnost k Starému zákonu, velikost jeho výpovědí, vznešenost jeho slov a myšlének zbavují člověka řeči a podávají mu budoucnost otevřenou. Poněvadž pak písmo sv. je vůdcem a pravidlem, pisatel prozkoumal všechna zjevení na jeho základě a našel skoro všechna náležitá, avšak některé poznámky přece mluví předeslati. — Především prosí Boha, by adressátovi dodal síly k té veliké úloze, již na sebe vzal. Pak přistupuje k rozboru knihy, chválí pisatelovu obranu, chválí jeho věnování theologům a napomenutí, dané politickým vrchnostem. Přál by si přehledu všech dějů, k nimž se v knize přihlíží, aby každý události každé co nejlépe hned porozuměl.

Uznávaje všeobecně pravdomluvnost všech tří proroků, obírá se potom jmenovitě Drabíkem a žádá na Komenském výkladu dotčených míst, po jednom naznačených, na nichž si Drabík sám odporuje nebo proroctvím jeho další události. Nežádá si toho z pochybnosti, ale pro poučení, aby také jiné lidi mohl o tom poučovati. Tak se mezi jiným ptá, proč nejsou zjevení ta přeložena do všech jazyků, zvláště i do francouzského; zda Komenský řeč tu podanou též opravdu měl při korunování knížete za krále uherského; vyslovuje pochybnost, že by Bůh ve verších mluvil; srozuměn je s přáním míru mezi evangeliky; uchvácen jest i pravdivostí prorocství, že Drabíkovi určeno žiti 84 léta. Doptává se zejména, věnována-li byla kniha ta králi francouzskému, ana mu slibuje čláskství; ptá se, zda kniha ta papeži vskutku poslána byla. Ale zjevně poukazuje i na mnohé nepravdy ve slovech prorokových a připomíná, že nesplnění jeho prorocství snadno zničí jeho knihu. — Na konec prosí za odpuštění, že tolik píše, nebo koná tak ze žádosti vzdělání církve a slávy Boží. Chtěl-li by Komenský rozluštíti hlavní otázky tu podané, ať použije prostřednictví progubernatora zámku Aurasienského p. Berckhoffera. V douše mimo jiné vzpomíná, že jakýsi muž z Lausanny mu psal, že chce Komenskému jmenovati nové dva proroky; potom přejí si koupiti si exemplář zjevení —

Přiloha (kterou uznali jsme za nejlepší otisknouti pod tímto číslem, poněvadž nedostává se jí všech bližších dat) podává další pochybnosti o zjeveních Drabíkových. Připomený lístek (jakoby Berckhofferův) slibuje, že se večer odebeře do hradu; ale nebude-li mu lze, pošle k němu bratra svého, pak slibuje mu věčnou náklonnost.

Reverende Domine Pater.

Jam inde ab adolescentia operum tuorum celebritas ad aures mihi pervenerat, quae opera data fuerant tanquam filum Ariadneum, quo duce uter, ex quibus, licet nonnullam in iis perceperim difficultatem, non mediocre commodum, voluptatemque hausi maximam. Verum, non ita pridem, Doctissime Domine, alia quaedam in manus meas venerere quae in altiora ascendunt rerum arcanarum fastigia: Annotationes puto in Kotteri, Christinae et Drabicii factas Revelationes, quas in Latinum transtulisti sermonem, quibusque doctissime praefatus, et in easdem mirabilem in modum commentatus es. Nae ex tuis, Clarissime Domine, reconditoris quidem et singularis doctrinae scriptis elucet, Angeli quamvis non divinitus ea tibi patefecerint, ut olim Kottero, nec Jesus Dominus noster, neque Omnipotens Pater vel dormienti vel in ecstasi in raptu sese obtulerint, Spiritum tamen sanctum venerandi sui luminis splendorem super corruscare fecisse, cum voluntati, tum linguae adspirasse, plectraque tua rexisse, quo tot artis specimina in lucem prodirent, nec non placuisse, ut in summa senectute esses instar Phari in littore vastissimi procellosae huius vitae Oceani, et tanquam oraculum, si sic loqui licet, quod consulendum existinem, si futurorum, nec sensu, nec ratione pervestigabilem cupias illustrationem, vel ut alter ad enodanda aenigmata Salomo.

Perlectis non sine magna animi voluptate ac admiratione supra iam dictis Revelationibus, tantum Dei fulgentem expertus sum splendorem, quantum nunquam in ullis, excepto sacrarum literarum codice, admiratus sum libris.

Kotteri colloquia, Christinaeque visiones lucem suam coelesti sortitas esse afflatu, et a verbo originem ducere divino, luce clarius lucet meridiana; propterea, compressis digito labellis, infinitam divinarum judiciorum altitudinem, sapientiam et cognitionem reverenter adorare debemus. Nimis inconsultus forsitan videbor, si quod Teste Deo, scio ab inani gloria esse alienissimum, proferam: Deum scilicet, quae eius est gratia, aliquid lucis in me radiare, ut possim spiritus probare, num sint a Deo: cum divino afflante Numine, gratiae Spiritus Sancti illuminante ad sacro-sancti Evangelii ministerium vocatus sim. Nae ego saepissime, cum huius ministerii fungor munere, tantum percipio gaudium, tantaque conscientia sustentatur consolatione, ut ex hoc molesto jam sublatus corporis ergastulo, apud Deum Coelesti jam aura frui, eumque cum Angelis descendente contemplari mihi videar; adeo mens nectareo illo et supercoelesti sacrarum litterarum imbuitur humore. Hinc illa illustratio, quam Deus omnium fere fidelium animis accersere solet, dum in hac miseriarum valle degunt. Haec sunt anticipata illa experimenta, de quibus tantus apud Theologos fit sermo. Anima enim nostra, quae divinae aerae radiolus est, mira interdum contentione pugnat, terrenis cassibus sese extrahit, et fractis, ut ita loquar, pessulis, avulsisque cardinibus, carceris sui fores effringit, et compediis huius corporis exoluta in Coelos evolat, et cum Deo sermonem confert. Nec mirum id videatur: Anima enim ex paradiso deducta, ibique suos agnoscens natales, eius adhuc tenetur desiderio. Haec, alte quibusdam rerum ibi relictarum inhaerentibus idaeis, natale ex intervallo revisit solum, id licet per temporis aliquot puncta, projectasque tantum fiat cogitationes; patriam nihilominus accedit, inque eam se transfert. Id autem tunc potissimum usu venit, cum suos in viridario sacrae scripturae oculos pascens, pulcherrimos flores olfacit, et paulo curiosius contemplatur. Verum ad jam supra spectata ut revertar; praegustata sic, Clarissime Domine, aliquali modo sempiterna viventium aquarum scaturigine, gaudiisque vitae futurae; majori de his libertate ratiocinari licet, et judicare ad eundem hae revelationes in anima producant effectum, quem sacrarum divina literarum eloquia, et an ineffabili ac glorioso, quemadmodum promissa Evangelica, delibutum me reddant gaudio.

Quoniam autem sacra, tanquam *παράκλησις*, utor scriptura, has quoque, maxime vero Kotteri et Christinae illi contuli revelationes, quibus, quantum per otium licuit, ponderatis, cum reliquis Theologis, multa miranda divinoque Dei verbo consentanea in illis reperiri,

et ferme omnia legitima esse, facile confiteor; dixi ferme omnia, quia quaedam sensu ac ratione aliis minus sunt penetrabilia, ubi praedictiones nullum sortitae sunt eventum, adeo ut animum in iudicando suspensum ac incertum pendere faciant. Id mihi propterea accidisse credam, vel quod animo fuerim parum attento, aut tempus fuerit angustius, quam ut exacte cuncta examinare mecumque ruminare potuerim, verum, ut ut sibi veritas quae passim in his libris occurrit, et inaudita quorum nos commonefaciunt, toti Generi humano oculos aperire, debitique officii admonere idem deberet. Nos autem, nihil tale ab Apostolorum seculo ad has usque Revelationes accidisse, aut visum fuisse, optima fide dicere possumus.

Admiranda profecto Dei in Revelationibus apparet consiliorum dispositio qui, quae immensa eius est misericordia, a servis suis rerum mox mox eventurarum commonefactis, eodem, quem ab initio servaverat, modo cum homine ore in os loqui non dedignatur. At quis te hominum qui vivunt, vivit fortunatior, cuius Deus opera utitur ad ipsissimos prophetas et consolandum et juvandum suasque divinas Revelationes in conspectu omnium hominum ponendum? Imo missus a Deo, extraordinarius tanquam legatus, divini interpres et praeconis fungeris munere.

Magnum illum sollicito Jehova, ut ad hanc ultimam inflandum tubam cuius quatuor mundi plagae clangore personent, excitatis e vitiorum tumultu mortuis, Angelico te donare dignetur robore. Faxit Deus, ut eundem in omnibus vox tua orbis urbibus, quem olim Jonae Ninive, pariat fructum, nos vero quicumque simus, sive pastores, sive greges, Clientes vel principes, subditi sive Reges, peccatorum poenitentia affecti, divina antevertere queamus Judicia. Instat enim extremum Judicium, instat, inquam, et celeriter appropinquat, quod nihil aliud quam strepitus et turbas fore Sophonias author est. Certe, nulla fere Coeli est plaga, nulla sublunaris machinae regio, quae non jam pluribus abhinc annis extremam hanc diem, quam omnes cum stupore gentes, et timore nescio quo perterriti expectant appropinquare, animadverterit, licet ex tanto vastissimi hujus orbis ambitu nec unus quidem sit, qui eam prosequatur; cunctis ab Ortu et Occasu Solis utroque cubili, et ab utroque Polo, ex qua Mundi plaga haec procella ortum acceptura sit, observantibus. Hic est vox Dei in horto ambulans Christianissimi. Hic est terror Domini supra nos, Hic ejus digitus ut olim supra Aegyptiacos; praecipuum autem horum malorum remedium erit, si divinae gratiae thronum accedentes, publicis Deum precibus ac gemitibus assiduus ardentissime oremus, ut nos divino regeneratos igne inflammare dignetur.

Cum autem, Reverende Domine Pater, tanta res summas et divinas apprehendas perspicacitate, ut vel in ipsa prophetiarum irrepas penetralia; concede mihi, obsecro, mea ut face tua accendatur candela. Scrupuli quidam mihi forsitan injicientur, quibus exemptis alios nonnullos dubiis nunc aestuantes in veritatem et fidem adductum iri existimo.

Antequam autem triplici contignatione exstructum hocce ingrediar Palatium, patiari, obsecro, in hoc ut paululum subsistam frontispicio, doctam, quam fecisti, admiraturus apologiam; digna enim est, ut aureis litteris in lucem prodeat, digna, inquam, omnium doctorum lectione, et dignior adhuc, ut in cujusvis animo alte defigatur. Nam praeter summa rerum fastigia, ad quae conscendit, non possum non ordinem, et in dicendo fervorem, rebusque adhibitam mirari illustrationem. Quid dicam de facta ad omnes, quos Terra sustinet, Reges et Magistratus admonitione, quae ut erat pernecessaria, sic quoque feliciter publicata fuit. Id autem optandum foret maxime, ut uniuscujusque Monarchae vernacula eam interpretati quidam fuissent. Reges enim fidelibus nonnunquam Interpretibus et Consiliariis sunt destituti, illorumque arcanæ, qui eos veritatis illustrare, et in rectum oberrantes fidei tramitem reducere deberent ut plurimum interest, propterea lucernam super candelabrum ponendam sub modio recondunt.

Dedicatoria ad Theologos et Ecclesiasticos in lucem merito prolata apud illos refulget. Eruditis erudite loqueris. Et ut uno verbo dicam, nihil in divino hoc non splendet, fulget et elucet opere: imo vel ipsa ad lectorem Informatio, quae ad usum Revelationum plurimum valet.

Interim, ut quod sentio loquar, nihil mihi optatius foret. quam si volumine hocce Typis exarato, cum in mei, tum multorum aliorum hunc librum lectorum aedificationem, fidelis ac verus aliquis Historicus omnia bella, cunctaque alia memoratu digna in Germania ab eo tempore, quo Kotterus primo per afflatum propheticum divinavit, ad hoc usque

tempus facta, opere aliquo Historico in lucem apparere faciat, et huic imprimis inserat ea quae in Brandeburgis, Saxia, Dania, Suecia, Polonia, Silesia, Transylvania, Moravia, Hungaria, Bohemia, Palatinatu, Gallia, Flandria, Anglia, Lusitania, Hispania, Italia, Venetiae, et sub Turcarum Imperio, de quibus omnibus loquitur Drabicius, contigere. Opus hoc Christianis fore utilissimum et admodum necessarium censeo. Et si quis Historiam de his conscripsit, vel Revelationibus non contulit, vel contrariae fuit Religioni addictus: idcirco maxime optandum, ut dictum opus quamprimum prodeat.

Nunc demum in materiam penetram, Kotterum et Christinam succincte, particulariter autem Drabicius, prae caeteris animum magis suspensum detinentem, indagaturus. Kotterus eo lectorem majori capit admiratione, quo a splendore omnium bonarum Artium magis fuit alienus, alter Amos vel Petrus, id est, a plebecula nihil differens, quo in se transferre illud Jesu Christi posset dictum, *Ἐξομολογῆται σοι, πάτερ, κίριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς ὅτι ἀπέκρυσας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν καὶ ἀπειράνευσας αὐτὰ νηπίοις. Ναὶ ὁ πατήρ ὅτι οὕτως ἐγένετο ἐνδοξία ἐμπροσθέν σου.* Super eius latius me non extendam Revelationes, illud solum dicturus, nihil non et sapientia et consolatione plenum in illis reperiri. Numeri eius Arithmetices arcanis pleni sunt sensibus, et nihil nos simile his unquam habuimus. Librum Christinae quod attinet, attento illum animo sine commotione et admirabili quodam ardore, qualem quidem haud posset excitare in lectoribus cuiusquam alterius, quamvis facunda oratio, legi posse non puto. In colloquendo cum sponso suo quanta comitas, quam gravis et erudita in admirabili eius oratione est institutio? Tanta sapientissima doctrinae colloquia humi me degere non sinientia, ad altissimam mente salvatorum nostrum contemplandi metam sublata, ex ardenti in ardientiore eius me ducebant amorem. Apte, meo quidem iudicio, secundae editioni Poniatoviae in sponsi sui quaestiones responsa inseruisti quae licet non sint omnino notae, ex responsis nihilossecius capiuntur, et trahunt, vel ut melius loquar, animum rapiunt in altum.

Animum autem sequentia duo in dubium adducere possent: et primum quidem mors et resurrectio dictae jam filiae, quae pro veris habentur. At obijci potest quod Medicis placet, Apoplecticum nonnisi quarto a morte die sepulchro mandari debere. Poniatovia vero nec 24 horas in eo statu permansit. Exemplum quoque militis cuiusdam, Transylvanicae Ducis, sensibus motu et ratione per octiduum destituti, nullo alio vitae indicio, quam tantillo circa pectus calore, hanc rationem confirmat, primamque illam mortem in dubium revocat.

Alterum censetur quod accidit puero cuidam Genevensi, nomine Danielis (de la Rive); patrem venerandum senem et eiusdem civitatis Consiliarium optime novi. Dictus puer duodecimum agens annum eodem, quo Poniatovia, tentatus morbo, de rebus ingenii captum superantibus ratiocinari coepit, et spiritus qui ex illo loquebatur, esse eundem, qui Leones et multa alia mira Christinae in Polonia ostenderat, persuasurus eventumque praedictionibus procul dubio responsurum confirmans, multos, per aliquot dies abundanti Theologia doctrina praeditos, et eandem profitentes doctrinam in fraudem impulsit, et si per aliquot dies, cur non per biennium? verum, illud possem dare responsum; in illo Sathanan puero Coelestis Angeli speciem ementium fuisse. At dementioris ac inconsideratoris aliquis temeritatis et majoris de hac re dubitationis idem forsitan diceret de Poniatovia, id quod credere nolim, et prohibeat Deus, ut ejusmodi divinis de colloquiis suscipiam cogitationes, tanto enim animam meam inflammarent amore, ut nullum unquam, qui Canticum Cantorum sermonis suavitatem, acrimoniam, et divina institutione propius accedat, me habuisse librum, fateri necesse habeam.

Caeterum eadem sententia, quae 10 illi pastores, qui ad ferenda sua de Christinae Revelationibus iudicia, ex diversis confluerent provinciis, et cum Jobo c. 11, 8. dico: sunt altitudines Coeli, quid ages? Est res profundior Tartaro, qui cognoscas?

Nunc ad illustrem prophetam propero, qui maxima aequae ac mediocri distorquet ingenia. Drabicius puta praeclarum ac praestantem illum Dei servum; quid Revelationibus ejus admirabilis? o quantas Deus per has in lucem profert, rursusque alias tenebris occultat et circumfundit res!

Ex operibus hisce constat, Deum Opt. Max. praesenti hocce seculo et ultimo mundi tempore evidentibus praesentiae suae signis hominem alloqui et illum quidem peccatorem

pastorem nihilominus, sed suo munere dejectum: prodigum quidem, sed ad se redeuntem, cui Deus accurrens in complexum venit, et una ex praecipuis stolis, quibus olim fideles Prophetas induit, inductum ad convivium Coeleste accersit, cui adsunt Esaiae, Jeremiae, Ezechielis et ubi Daniele, Malachiae, Pauli, Petri et Johannes ei proxime assident, et Jesus summus noster propheta primum occupans locum, verbi sui panem illis distribuit. Quanto Dei tuba clangore personat, et quanta, mortuis in monumentis suscitatis, et perfusis terrore malis, fideles consolatione permulcet: omnia ad primam vel ultimam divina hac voce restaurationem praeparantur, quae mihi profecto, ut vere, quod sentio, dicam, sanctum timorem, nec non magnum adhibuit solatium.

Ex clementi Domini erga Drabicium Rev. 2. de S. scripturae neglectu increpatione, caetera omnia, tanquam ex ungue leonem, perspicere mihi videbar. O pulcherrimum exordium, suum sanctificare prophetam, eiusque summa labia, pruna candenti, ut ita dicam, attingere.

Diabolus procul dubio non in manus daret formidanda arma, ipse quibus profligaretur. Si prophetam afflasset eiusque negligentiam Sathanas reprehendisset, dissideret cum se-ipso, ac stare nequiret, avertat nihilominus ac propulset a nobis insidias Deus.

Mira Dei in sustinendis Drabicii infirmitatibus tolerantia in mentem revocat eam, qua usus est erga populum Israeliticum, tam in Idumea, quam Cananea. Novit enim Dominus figmentum nostrum, et quoniam in mandatis dat, ut 7. 70. condonemus, initium ipse primus facit.

Mortuorum exempla Racociorum, eorundemque matris, casus subitus Bisterfeldii, Meggessii, Kementi Janosch et nonnullorum aliorum, qui reiecto hoc opere, neglectaque Dei voluntate, de vita opinione celerius decessere, timorem mihi incutiunt, qui eadem de hoc, qua alio de opere absolute humano, audacia loqui prohibet.

Ad haec grandia illa verba, quae libri huius gratissima efficiunt colloquia sublimes cogitationes, quas nullus adhuc Theologorum orationis in medium protulit stylus: inauditae Revelationes, et consentanea praedictis eventa reddunt elinguem, et apertis animae oculis futura praevidere cogunt.

In libris pure humanis multa saepe scitu digna, cogitationes sublimes, orationis periodos eleganter tornatas, suaviterque cadentes reperies, omnes qui Periclis, Demosthenis, Ciceronis, Quintilii et coeterorum eloquentiae parentum fere inexhausto orationis stylo suppeditantur flores in unum collecti numerosoque sententiarum tractu circumducti orationi adhiberi possunt. Inter Theologos etiam nostros reperiuntur, qui ad abstrusas et maximas res quas natura a communi hominum intelligentia disjunctas et remotas esse voluit, aperiendas, magna vi, iudicioque eruditissimo sunt praediti. Ast divina hic loquuntur Oracula, et doctrinam reperias magis quam humanam, res antiquas et recentes, antiquas praedictione, recentes executione. Antiquas, inquam, quia jam multis ab hinc seculis Babylonis ruina a prophetis fuit praedicta, novas autem ob praecipitantem, ut patet ex Drabicii et praecedentium paulo ante prophetarum Revelationibus, Babylonem: Considera modo depressam in Germania domum Austriacam. Inflictas Bestiae plagas contemplare, necnon speciosissimum, quod non ita pridem a Sueco et Turca evulsae ex Aquila praebent pennae, spectaculum, nunc vero a Gallo, qui leonis instar robusti eam pedibus calcat, adeoque premit, ut ad foederatorum auxilia celeri cursu et magno clamore confugiat. Quis enim non videt etiamnum interruptione et dissidio tanti Imperii turbatam aciem? Praetereo Hispaniam, quae amissa Portugalia non paucas etiam celebres et copiosas amisit urbes.

Quis etiam ignorat Poloniae deteriore quotidie in statum prolapsionem, pluribus abhinc annis occupantes et vastantes eam tenebras, tempestates et procellas? Poloniam, inquam, nimis a Drabicio saepissime iactatam. Nunc tandem eo deventum esse videtur, ut huius libri maxima praestentur promissa, cum omnes orbis Christiani Principes jam sint in armis, et tres horridi cometae a voluminis huius claustro apparuerint, hac ipsa, hacce qua scribo, hora unus in nostro ab Orientis parte conspicitur Horizonte, cuius pallidi crines omnium Cometarum, qui unquam visi fuere, longissimi (eius enim diameter tertiam Coeli partem longitudine capere dicitur) gravissima Christianis denunciant mala. Deus cursorem supra cursorem, Prophetam supra prophetam, signum supra signum, cometam supra cometam mittit, qui ad resipiscentiam nos revocent, qua non prompte et serio acta, ad interitum destruemur.

Haec sane prodigia ad evolvendum dictas jam saepius Revelationes, magnum in animo ciere debent desiderium, quoniam ad seriam nos invitantes poenitentiam, de tempestate, qua totum jam jactari videmus Christianismum, loquuntur, et quibus malo occurrere possimus remediis ostendunt. Ne tamen cum scriptis ignoti mihi Doctoris, et catholicae catholicae Ecclesiae adhuc carentibus approbatione, maturius quam decet, sentire videar, definitivum ad accurationem usque explorationem sustinebo assensum, quaedam, prima quae in dubium specie venire, propositurus.

Prima difficultas occurrit Rev. 1. ubi Drabicius impetrata a Domino venia petendi signum, videtur debuisse petere, quod conspicuum fuisset vel in Coelo vel in Terra, nec sub eius solum, sed et aliorum cecidisset visum, ut inde certitudinem pro se et aliis, convictis manifesto obloquentibus hausisset. Verum (quod ultra temeritatem dictum sit) interrogari posset, cur Deus non dederit ipse signum aliquod, quod rem in controversia non reliquisset? Nam ad hoc quod factum est, facile respondebitur: punitionem et corrosionem in fronte vel in genis fieri naturaliter, ebulliente ex inflammatione sanguine, vel etiam a se ipso, nec non opera aliena, et hic nullam reperiri convictionem.

Altera dubitatio haec est. Mortuo sine unctione Balsami et absque honoris corona Transylvaniae Principe, Drabicius in dubium ipse adductus, Rev. comburere cogitabat. Rev. 41. Annon satis examinaverat vocem eam? nonne datum illi in genis et in fronte fuerat signum? qui fit igitur cur post tot signa ancipiti fluctuet sententia, cum se homini Deus manifestat, annon evidentibus id praesentiae suae facit signis, ut a bonis et malis Angelis, necnon hominibus discernatur?

Dicit Rev. 74 signa cessasse. Et quare majora potius quam minora? si cessavere, cur duo Dominus exhibuit Drabicio? si non, cur signa non fecit, unde Drabicius et se et alios confirmasset?

At dicit aliquis: cur Deus lucis, misericordiae et consolationis, toties qui Commemium nuncupat dilectum, et cujus opera usurus est ad celebrandum nomen suum, suasque non solis Christianismi Regibus, sed et omnibus Mundi gentibus et nationibus publicandum Prophetias, cur, inquam, Coeli Terraeque conditor signo servum suum non confirmavit Commemium, facto ad illum, aequae ac Drabicius Domini verbo? Annon omnes illae prophetiae, testibus duobus, in firmiori fuissent statu? Haec sane captum meum transcendunt. Deus ad haec in mandatis dederat Drabicio, Rev. 55 ut centena aliquot huius operis conscriberet exemplaria, ac in omnes Mundi partes mitteret; Id quod et alibi iteratum fuit, interim tamen, in nostra visa fuisse Gallia, nemo dicit.

Quid igitur impedit, quo minus id fiat, cum liber iste Christianis admodum sit necessarius, et quod si diutius lateat, periculum fuerit in mora; hincne procedit? quod vel tibi, Excellentissime Commeni, vel Drabicio dubium fuerit de Revelationibus? aut quod ad illas Typis exarandum defuerint media? aut quod alia forsitan humana consideratio fuerit impedimento?

Si a Deo dictae sunt Revelationes, cur non per omnem, secundum Dei mandatum Terrarum divulgantur orbem; cur non in omnibus Mundi plateis clamatur? post 40 dies Ninive funditus evertetur!

At publicatae fuere: et haec est secunda editio. Id verum quidem est, sed ad nos non pervenerunt, et si privatim illas evolvi, factum id fuit per gratiam viri cuiusdam nobili loco nati, et magnae apud principum Auranicum aestimationis; cuius bonitate huius The-sauri, quem maximi pendit, tanquam unicum in hisce regionibus, et ex Battavia allatum, particeps evasi.

Praeterea dicitur Rev. 221 prophetias Latina primum Lingua publicatum iri, et alios postea suas in linguas translaturus esse. Et Rev. 614 in Battaviam et Angliam scribere iubetur Drabicius ad incolas ibi a partibus eius stantes, ut hos in vernaculam vertant libros exhortandi gratia. An vero mandatum exequutus sit, omnino me latet. O quam optime esset factum, si in Gallicum potissimum transferretur sermonem! cum Rex noster, qui actor huius voluminis illustrissimus est, linguam non calleat Latinam, Deus autem Imperiali corona eius caput sit honoraturus, cunctis sub eius Regno populis ad Evangelicam se conversuris doctrinam. Tum etiam, quod Gallica non minus late, quam Latina, disseminata sit lingua.

Rev. 177. Deus praecipit Drabicio, ut omnia, quae loquutus esset, in notitiam consiliariorum et Ordinum omnium deducat nationum. Et Rev. 287. 16 ut divulget ad Gentes et linguas vocem sermonum suorum. Et Rev. 416 et 556 praecipitur ne timeat testimonium dare de hoc libro.

Inter rationes, quae Revelationum divinitatem persuadere debent haec non infimum occupat locum, admiranda scilicet Dei tutela quam ad hunc usque diem Drabicius est expertus, etiamsi Jesuitae et Capucini, hostes ipsi infensissimi, cunctorumque aliorum ordinum cultores noctes illum diesque exagitarint. Quid tria illa coronata, papam, Imperatorem et Hispanorum regem de quibus stupenda profert, commemorem capita. Sileo tot in summa potentia fastigio constitutos, quos tam audacter appellat. Mirum sane, cognito natali ejus solo, in vivis cum adhuc esse.

Rev. 65 dixit Dominus, 40 evertendae Domui Austriacae annos se destinasse, supra vero 33 annos jam esse exactos. Nunc itaque decennium fere ad dictum jam praeterfluxit terminum, dictam nihilominus domum erectam, et Principum auctoritate ac potentia munitam ac fultam conspiciamus et cui non ita pridem, si Gazettis credimus, filius natus est, cuius quidem mors etiam relata fuit; an autem veritati, quod dicitur, consentaneum sit, non sum certus.

Estne igitur haec prophetia tantum comminatio Ninivensis? Si esset, ad exemplum Ninive poenitentiam egisset, aut agere simulasset ut Achab 1. Reg. c. 21. Id quod tamen ad aures nondum pervenit, Si venerandus senex, omnique eruditione et doctrina excultus vir, ut tu, Illustrissime Commeni, et adhaec pastor et vir probus, qui viso propheta, 16 dies cum ipso degit, quo praesente Spiritus propheticus Drabicium, ut cibis abstineret, admonuit. Qui ab ipsius Prophetiae manu, quem inde a Juventute novit, Revelationes accepit, de his rebus in dubium venit, ut constat ex litteris Drabicio missis, et Rev. 77. explicatione? quid non facient, qui huius Regni, Hispaniae et Sueciae extrema, aut si malis, novum Mundum incolunt.

Dubia tua, praestantissime Commeni, aucta fuere Rev. 455 ut patet ex epistola ad Drabicium missa. Sed qui fit (inquit incredulus) ut suspensus et incertus, et adeo affectus et turbatus fueris super sermones Domini, ut pro satanicis prorsus imposturis haberi jam ista diceris, his verbis exclamans. Ah quantum scandalum! ignoscat nobis Deus hanc editionis praecipitantiam! quod inde signum et tu et Drabicius habuistis, quo prophetias confirmaretis? Nonne aliam adhuc paulo post acrioribus verbis ad Drabicium misisti epistolam? Dedit quidem Deus Rev. 460. 3 feb. 1659, multa memoratu digna complectentem responsionem. Ad quid agas cum ingenio parum valentibus, quibus fortiora induci posse argumenta, persuasis nulla ratione satis fit.

Rev. 98. loquitur ad Drabicium Deus, zelum et candorem princip. Sigismundi ab omnibus probatum iri. Zelum, inquam, quem ostenderet in mactandis, adjuvante Turca, idolatris. Sigismundus interim obierat, post haec Revelator praecipit, ut digito premant labella, extraordinarium hunc procedendi modum sic purgans: Quis novit cogitationes Domini? allegato Elissaei exemplo, cui non revelarat infantis mortem. Sigismundum autem mortuum esse Drabicio dicens, aliisque in Terra degentibus, sibi autem indifferens esse loqui de vivo vel mortuo. Haec altiora esse confiteor, quam ut intellectus meus attingat.

Rev. 99. 19 Feb. 1652 animo maxime pendere facit. Ibi enim Deus inquit, Dominationis Austriacae terminum fuisse 380 annor. et secundum calculum humanum annis jam 379 stetisse, restante sic unico adhuc anno, quo praeterfluxo evertenda foret. Verba haecce, *secundum calculum humanum*, mysterium aliquod includunt, aut suum prophetia non habuit effectum.

Cur pluribus Revel. et 112 potissimum dicit Deus; anno aetatis decimo Sigismundum animam exhalaturum? qui tamen mortem nonnisi quindecimo oppetit. Quia, inquires, explicatione in Rev. 119. ut consilio Dei jam fuerat interemptus, reipsa tamen quinquennio demum post mori debuit. Ego vero nec in Revelationem, nec in responsionem penetror, si non ibi forsitan loquatur Dominus de Calendario aliquo Coelesti nobis ignoto, qui annos non eo, quo noster, definit modo.

Rev. 139 mandat Drabicio Deus, ut lamentum super diem nativitatis suae omittat, Ecce tamen in epistola tibi scripta Excellentissime Commeni, quam post Rev. 455 reperies iteratum lamentum. *Vae mihi, mater mea, quod genuisti me, cui omnes maledicunt.* An non

minus quam par est, credulus erga Revelationem videtur? cur si fidem haberet et ipsum Deum esse crederet, nonne ab eius modi dictis temperasset? Quod testimonium a 3 Doctoribus, praecipiente Serenissima Transylv. Principissa, datum; pro Drabicio id, mea quidem sententia, maxime facit, et ad credendum adducit. Praeterea conclusio Pastorum ex diversis congregatorum Provinciis, illorum novem imprimis qui Drabiciam cum suo examinavere adversario, anima magnopere permota, sic concludere facit: Hic est Dei digitus.

His addam quoque Drabicii probitatem, sustentas aerumnas, paupertatem, exilium, fugam, extraneos et intraneos hostes, Revelationum aequabilitatem, Prophetiarum cum Veteri et Novo Testamento congruentiam et rerum sublimitatem: et hoc etiam omnium admiratione est dignum, quod Deus prophetae sui cogitationes revelet, antequam ipse viva illas voce protulerit. Id quod Sathan, qui corda non scrutatur, fieri nequit.

Inter omnes Revelationes 146. 20 ^{bris} 1652 contra Sodomam et Babylonem facta in admirationem rapit, qua timore aliis et horrore percussis, solatium aliis adhibet. Sed stylus ille, grandis verbis stylus Divi Johannis in Apocalypsi dicendi genus optime imitatur, fieri autem nequit, ut Drabicius sine Duce supernaturali tam commoventia et sublimi stylo concepta scriptis mandaret.

Ad priora nunc revertor, ut in dubiis meis illustrari pergam; non immerito admirationem id creat, quod Deus non magis dilucide loquutus sit de Cometa qui Coelo stetit An. 1652 et quem Drabicius nonnisi octavo post Revelationem die conspexit. Si non prohibitum esset Deum interrogare, cur id facis? quaeri posset, cur dictum Cometam non exhibuerit Drabicio signum petenti? hoc enim signo cunctis injectos adimere scrupulos, vel etiam subsequentes Cometas, qui non multis annis post apparuere, et toti generi humano terrorem praebuerunt, praedicere potuisset. Permite, obsecro, ut quaeram ex te, an quod Deus in mandatis dederat Drabicio et tibi, Illustrissime Commeni, Rev. 171. an. 1652 mense Decembri, confectum fuerit? Emitte propheta Leutschoviae olei Balsami semunciam? unxitne caput Principis Transylvaniae, et Principissae conjugis manus? Concionemne habuisti super verba ps. 2 v. 6, ut in mandatis habebas.

Visionem Johannis Hussii gladium falcatum tenentis quod attinet, non magis illa mihi videtur Apocrypha quam caeterae, et argumento, meo quidem iudicio, optime quadrat; licet ea de re non pauci dubitent. Certe quicquid ibi continetur de convivis inordinatis, et impia Ecclesiasticorum securitate, et quo pacto gregem non debeti pascant, verissimum est, et optandum foret, ut hanc quotidie Revelationem aequae ac brevium suum perlegerent.

Eo nunc devenit, ut de rythmis in Revelationibus passim repertis pauca dicamus. An hic non potest objici, secula praeterita nihil unquam simile habuisse. Scio quidem quosdam rythmice scripsisse Prophetas ut Moses, David et Salomo, ad Deum versus illos ore suo immediate pronunciassent nunquam excepi. Idem de cantu dico his Rythmis juncto, nusquam enim relatum est, se ad cantum usque Deum depressisse. Omitto quae J. C. egit dum in carne Terram peragraret, et quod refertur sec. Matth. c. 26 cecinisse canticum. At Dominum Deum post ascensum in Coelos, unquam cantasse nemo facile demonstraverit.

Ecce interim rem memoratu dignissimam Rev. 213, ubi Deus non plane condemnat Lutheranos, et data Evangelicae causae victoria ob simplicitatem Religionis, quamvis mores non laudet, ut tamen dictos sufferamus Lutheranos praecipit. Juxta decretum Synodus nostrae nationalis (a Charenton) An. 1644 habitae.

Rev. 214 me non facile extricavero, Ibi enim loquitur Dominus remitti ad aliud tempus ruinam. D. A. Annus autem 1653 illi futurus erat fatalis, quo vox haec audiri debebat. Cecidit, Cecidit! interim tamen prospiciendi et respiciendi illi conceditur tempus. Potest quidem afferri exemplum Ninivense, verum animo id satisfacere non videtur.

Inter memoranda, quae in hisce occurrunt Revelationibus, primum occupat locum, quod Rev. 264 continetur ubi ad an. 84 usque vitae terminum Drabicio praefigit Deus. Providendum igitur illi ad 1672 annum. Quieto itaque animo expectemus, hoc nam si continget, prophetiarum liber plane confirmabitur, aut multa ad minimum sufferent dubia.

Docet nos Rev. 300. rem, quae multos non vulgaris doctrinae viros diu suspensos detinuit, nam nec a J. C. nec ab Apostolis vel Martyribus tale quid habemus; nisi forsitan

quod docetur Apocalypsi de ruina magnae Babylonis, verum quidem est quod dicta Revel. refert, Eliam et quosdam alios sub Veteri Testamento Idolatriae mactasse et exterminasse cultores.

Non facile haec, quae Rev. 32° Dei leguntur verba, concipio. »Cromwell vir sanguinis, effudit sanguinem Regis, quod non debuit, sed constringere illum carcere. Quod autem illi benedicit Dextera mea inde est, quia compensat ille Zelo pro aperienda Gentibus via ad cognoscendum me ubique: ecce ideo magnificabo illum et cooperatores ejus.« Non tamen videmus, ad ullum honoris gradum ultimos ejus cooperatores esse evectos, cum plurima parte occisi sint, reliqui vero fuga sibi consuluerint.

Rev. 351 haec ad Drabicum sunt Domini verba. »Ab hodierna die intra duas septimanas mira audies, nam ut sues illos (Polonos) tractabo.« Interim tamen haec non impleta videri ipse fateris. Ast nonne hic duae forsan septimanae pro duobus sumuntur annis?

Rev. 418. 2 Oct. 1657 jubet Drabicum Dominus ad te scribere ut Galliae Regi adjunctam dictae Revelationi, et sic incipientem scribas epistolam: *Jehovah Dominator Terrae*. An vero Regi traditae cum epistola fuerint prophetiae, et quanti ipse et consilarii ejus eas aestimaverint, discendi perquam sum cupidus.

Nunc ad mirabile et nunquam auditum transeo Michaelis Lasco factum, quod validissimum ad evertendas Drabicii Prophetias puto Argumentum, omnia prodigiosa sunt: viva ejus per octiduum mors; paratus sepulturae: pectus frigentibus reliquis membris ei non nihil caluisse adhuc, nullo alias vitae indicio. Consumpto autem octiduo, vires simul cum lingua, testante Historia, illum resumpsisse, et praecedente sepulturam nocte resurrexisse Georgio Racocio se nomine Dei singularia habere nuntianda narrantem; cum ad eum in castra deduci postulare, per duo milliaria deductus fuit ubi ad principem admissus, praesentibus Aulae magistris, mandata sibi divinitus data recitat, ut princeps animose in Turcam arma capessat. Excitaturum esse Deum auxilio illi Moscorum Imperatorem, qui vere futuro magno cum Exercitu venturus, Constantinopolinque obsessurus sit: quo eodem tempore Princeps suo cum Exercitu Budam (Hungariae metropolin) ut petat, ipsis pentecostes diebus expugnandum. Haec ille flexis genibus postquam recitasset, surrexit, Deum laudans, quod sibi mandata exequi dedisset. An non majora haec et veriora, quam Drabicii videntur miracula? Aperiat nobis Deus oculos in his tam densis caecutientes tenebris. An non mirum videtur, quod Princeps hic potius quam Drabicianis crediderit. Id vero animum potissimum implicat, quod vel Drabicius ipse, istud prodigium divinitus esse factum, existimaverit. Interim nihil horum, quae dictus Michael Lasco praedixit, evenit: nec Moscus scilicet cum Exercitu comparuit, nec Racoci Budam vidit, nec armorum ejus successus ullus, interitus potius ipsius Principis consequutus est.

Quid de his? Satanicum fuisse ludibrium? Et cur haec potius quam tot tantaque a Drabicio praedicta non tot comitata prodigiis? Hic o Deus nostros illustres animos!

Rev. 556. 7 Novemb. 1682 videmus, scripta Drabiciana eodem jam tempore in manu fuisse ipsius Papae: propterea, Spectatissime Commeni, scire perquam velim, unde ea acceperit; ab Authore enim nondum tradita fuerant. Id quoque pro certo scire vehementer exoptem, an scilicet omnes Europae et Asiae Principes, imprimis autem Magnus Moscoviae Dux, Turca, Tartarus et Persa hunc possideant librum, et an nullum hujus ultimae editionis exemplar Romam missum fuerit!

Eadem Rev. dicitur, quod Papa Drabicum videre vellet, idne propterea ut illi noceret? vel ut Revelationum ampliorem acciperet instructionem? Hoc quidem illo verisimilius videtur; sed e medio illum procul dubio tandem sustulisset.

Possem arguere aliquid contra haec, quae sequuntur in eadem Revelatione, ubi Deus haec facit verba. *Ego jam potentum cordibus indidi ut meam faciant voluntatem, humeris suis jugum Papale et complicum suorum deficiant*. Nullus vero Princeps qualiscunque Religionis ante quinquennium Avenionem nihilominus reddidit. At, quod confectum non est, factum redditur. Vel quod non peractum in Terra, decretum est in Coelo, et tempore effect destinato. Hic certe, meo quidem iudicio, nonnisi caecutiendo et palmando inceditur.

Rev. 513 mentio fit epistolae, quam Sigismundus Rakoski ad Imperatorem Turcicum exarare debuit, quae etiam commemoratur Rev. 141 ubi Septentrionales dicto principi se jungere, et Turcae scribere debebant. Et Rev. 160 v. 7 princeps ineat his diebus consensum

cum Turca, Tartaro, ad faciendum demandatum tibi opus; posthaec Drabicius proprio stylo literas pinxit, an vero exhibitae fuerint Turcae, quo tempore, et an earum suasu bel-lym Transylvaniae et Hungariae intulerit, scire quam maxime exoptem. Nonnullis in prophetiis permulta e Regis nostri re fore reperi; destinata illi potissimum Imperii corona, promissisque nonnullis provinciis, quibus obtentis, Evangelicis Jus praerogativum imperitum iri praedicitur. Faxit Deus, ut Revelationum quam primum videamus eventum, et super omnes Regem conatibus ejus restituros triumphantem hostes. Ad magnificum illum Thronum plenis jam passibus ferri videtur. Dici autem pro certo potest, quod prudentia illum, fortitudine et animi generositate instructum, honore dignitate, divitiis, sanitate, viris, armis, subditorum obedientia Deus donavit, trementibus cunctis, tanquam caetera apud leonem animalia, vicinis.

An. 1663 erat mandatum Dei, ut Galliae Rex in Imperatorem eligeretur, Radzivil vero in Regem Poloniae, id tamen non fuit effectum.

Rev. 588. An. 1664. coelitus oraculum edidit, fore ut eodem anno caderet Bavarus, tum Domus Racociana, arundo fracta Hispanus, et Titio ambustus Papa Romanus. Ast, praedictioni non respondit eventus.

Rev. 594. vox Dei audita est, »dicens: An. 1665 finem faciam Babylo ni et Bestiae, cum stupore omnium.« Haec vero adha sunt faciendae. Certo, praedictiones sine eventu, librum hunc non leviter perstringunt.

Caetera, quae hic obijci possent, omittenda censeo, metuens ne scribendo nimis jam longus fuerim. Reliqua igitur in compendium collaturus paucis dicam: Multos procul dubio se plura An. 1665 et 1666 quam videre, visuros sibi promississe idque tanto magis, quanto acrius scriptis tuis monentur, ut oculis et animis, quanta fieri posset attentione, ad id attenderent.

Rem notatu dignam omiseram, nimirum necessum fore, ut Historiae universali, de qua supra Imperatorum, imprimis autem Maximilianorum, Carolorum et Rudolphorum inse- rantur vitae.

Ecce, Clarissime Domine, causas principes in obiter facta lectione observandas. Ignoscas oro, si paulo curiosius illustrari desiderem; vero ad Dei gloriam, Ecclesiamque aedificandam hoc refertur desiderium. Si vero tantum temporis non superesset, quo ad omnia responderi posset, magis necessaria solum solvantur, te Clarissime Domine, etiam atque etiam rogo. Dominus a Berckhoffer in Arce Arausionensi pro-Gubernator tuas mihi litteras tradere dignabitur.

Ut tandem epistolae clausulam faciam, certiore me facias oro, praestantissime Domine, an venerandus ille pastor Drabicius sit adhuc in vivis an aliae factae fuerint Revela- tiones, et an Typis illas sit commissurus. Deum Opt. Max. ingeniorum illustratorem supplex oro, ut nostris illuminatis animis ab omni Satanica illusionem, divina servemur clementia et divino nobis afflatis spiritu pungentique pietatis oestro percitis, omnia nostra facta ad gloriam Dei spectent, annorumque tuorum numerus augeatur.

Reverende Domine Pater

servus tuus humillimus
et obedientissimus

F. Murat.

Ab eo tempore, quo sancti ministerii fungor munere, duo mira contingere prodigia, de cacodaemone unum et a cacodaemone incesso alterum. De his aliquando tecum agam, modo sciendi ea te cupidum esse, et epistolas tibi tradi certus sim.

Reliquas post 588 Revelationes evolvere per otium non licuit.

Epistolam non ita pridem ab erudito quodam viro Lausanna Helvetiorum accepi, in qua se de prophetiis Drabicianis ad te scripturum esse duosque novos prophetas sibi factas Revelationes in lucem edidisse, significat; quorum nomina, modo sint nota, si mihi memores, tibi ero magnopere devinctus.

Revelationum Kotteri, Christianae et Drabicii exemplar pretio emere si fieri potest, gaudebo.

P f i l o h a.

(Ani pisatele ani adressáta [Murat či Kom.?), ani datum nelze konstatovati.)

Id quod extat Revel. Drabitii LXVII. tit. 7. videtur falsum.

Rev. LXIX. t. 14. sub finem dicit, quod debuerunt evenire necessario; de iis tamen loquitur quae non evenerunt. Atque ita non debuerunt evenire necessario.

Quid sentiendum de promissione facta videnti, quod sit annuntiaturus nomen Dei et oculos ejus visuros opus Dei. Rev. LXXXV. et alibi.

XCII. 9. jubentur scribere et imprimere quarumvis Gentium linguis et mittere ad nationes Terrae (quod non fecerunt sicut dicitur. Cur non obedierunt, si credant ista esse Divina?)

XCIV. 17 et seq. videntur argumenta pro S. sancta Trinitate non concludere. Praesertim tit. 21. nam Dominus cui dictum est, est idem qui sedet ad dextram, et ita loquitur Psalter tantum de duobus Dominis

Tituli 22. probatio videtur inutilis et detorta in alienum sensum, et etiamsi possit allegorice sumi, tamen probatio est nulla.

Tit. 23. levis est probatio, tit. 24. videtur ridiculum, vocem genui tribuere hae personae Trinitatis, quae nec genuit nec genita est.

XCI. annotatione an sano sensu dici possit, quod Deus ludat cum servo suo.

XCVII. tit. 6. praeceptum de interficiendis injicit scrupulum piis conscientiiis.

XCIII. tit. 9. 23 Jan. videtur innui an. 1665 vel 1666, de quibus infra, quod tamen falsum, illis annis debuit saltem iniri consilium et 23 Januarii congregari populi Orientales. tit. 10 loquitur de Sigismundo tanquam vivente, qui tamen erat mortuus; annotatio non satisfacit dubio, nam de falsissimis idem potest dicere delusor. Tit. 3 annotationis CII non solvit dubium, neque tit. 7. annotationis CII. solvit dubium, neque tit. 7. annotationis CIV. nam non quaeritur, quare non informavit Drabitum de morte Sigismundi; sed cur de mortuo tanquam vivente loquatur, eique praecipiat quae non poterat audire nec sperari quod auget scrupulum, extat Rev. XCIX. tit. 5. sub finem: ego roborabo illos, scilicet filios Racoci, quorum tamen unus erat mortuus, Sigismundus.

Pag. 98. sub finem, dicit terminum dominationis Austriacae decurrere necessario an. 1663; quod non evenit, nec tamen dubium solvit Commenius etsi liber fuerit excusus tantum An. 1664.

Necesse foret nosse nomina distincta omnium hujus seculi Racocianorum.

Quod de termino ann. 1665 et 1666 praedictum fuerat videtur falsum fuisse. Nec satisfacit quod dicitur de initis circa illud tempus consiliis, quorum executio sequentibus annis sit expectanda. Nam id non est certum, et aequae facile potest negari, quam affirmari.

Quid de Domo Palatina?

Caetera, quorum solutionem in annotationibus et appendicibus videre contigit, non moveo dubio.

Domine

Per temporis angustias haec paucula observare licuit, Si quae alia sunt addenda, in aliud tempus ea differam. His vero paucis abunde si nobis satisfat, poterimus esse contenti. Molestiam mihi creat, quod meam in te tibi significandi observantiam non concedatur copia. Si sub vesperam te reducem esse scivero, in Castellum me conferam. Verum utut erit fratrem meum mittam, et tuis confidens promissis, tui memoriam perpetuo pariter cum ipso vitae progressu producam, et ex intimis cordis visceribus ero

Domine

Servus tuus humillimus et
obedientissimus

Bernardus.

(Coll. Ivan Someren, ředitel universitní bibl. v Utrechtu.)

*

CCLXXVIII.

Antonie Bourignonová Labadieovi.

(Do latiny přeloženo od P. Seraria.)

Z Amsterodamu 1668 — v březnu.

Všecka shromáždění církevní jsou pokažena, dobrý učeník Ježíše Krista nemůže náležeti nižádnému. Nade sbory těmi soud je již vyneseno, a nám nezbývá nežli modliti se k Bohu, aby připravil tu jinou církev věčnou a nám popřál býti jejími členy. Jiní zahynou — a konec světa je nedaleko.

Domine.

Si verus es discipulus Jesu Christi, dolendum sane adhuc Congregationi alicui affixus sis, cum nullae sint hodie in mundo Congregationes, in quibus praesideat Spiritus Sanctus. Omnes defecerunt, et nullae sunt Corporaciones sine corruptione, et malum hoc irreparabile est. Quod enim semel corruptum est, non potest nisi singulari dei miraculo in vitam restitui, quod quidem hac in re futurum non exspecto; ast potius iudicium universale, eo quod malum nunc est universale.

Credo ego, quod iudicium nomine altissimi jam latum sit, et quod prolata sententia sit irrevocabilis: imo quod et excepta jam sit executioni dimandari. Adeoque operam et laborem impendere Ecclesiis illis sustinendis et reformandis, est inutiliter tempus terere: orandum potius ut Deus illas destruat, quandoquidem sanctae non sint; et ut aliam aedificet quae non sit hominum manu facta; nosque interea praeparemus, ut animae nostrae singillatim, praeclari istius aedificii lapides fiant cemento charitatis in unione Spiritus Jesu Christi uniti et compacti.

Reliquas vero perire necesse est. Finis enim mundi praesto est. Haec sunt Lumina, quae mihi deus largitur, quorum me motam sensi Te participem facere, quamvis mihi ignotum, non desinam manere in aeternum

humillima tua ancilla et soror in Christo
Antoinette Bourignon.

(Coll. vydavatel.)

CCLXXIX.

Komenský Drabíkovi.**Z Amsterodamu 1668 — 20. března.**

Polt dostal místo při Východoindické Společnosti. Pemproke nic nepíše.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCLXXX.

Komenský Ant. Bourignonové.**Z Amsterodamu 1668 — 28. března.**

Prosí ji za objasnění tří věcí: 1. Kterak může tvrditi, že v žádné církvi již není ani stopy Ducha svatého; 2. ba že ani jednotlivce není, který by Boha právě znal. — Konečně se ptá, jakým způsobem by se mohl přesvědčiti, zda novější zjevení, vydávající se za zjevení Ducha B., vskutku od Boha jsou, ježto mnohá proroctví si odporují. Adresátka, jakožto Bohem samým osvícená, zajisté bude s to, aby pochybnosti jeho rozptýlila.

Doleo infelicitatem meam, quod me verba quae per os et manum tuam fluere facit Deus, sine interprete intelligere nec abstrusum quorundam sen-

sum satis assequi queam, nisi tu ipsa interpres fueris: ad mentem tuam et Christi, quem in te aperte loqui confido, plenius intelligendum.

Quo mihi scriptionis hujus ad Te causa exstitit: quam ut benigne accipias oro. Non disputandi causa, unam et alteram questionem proponam, sed desiderio proficiendi. Credo tempus illud, quo alii alios docere non opus habebimus, appropinquare: nondum tamen adesce, adhuc docendo et discedo progredi nos in luce si experior.

Duo sunt, quae scrupulos movent in scriptis tuis et quorum solutionem postulare necesse habeo: tertium autem intra me ipsum concipio, quem ut mihi per te, quoque Deus, eximat, oro.

Primum quod offendit, reperio in epistola ad Dominum Labadie, *Neminem verum Christi servum posse cuicquam particulari Ecclesiae pastoralis officio esse addictum; eo quod nullus coetus jam in orbe sit, cui praesideat Spiritus Sanctus: omnes ita esse corruptos, ut nulla emendatio sperari possit. Orandum proinde potius, ut Deus evertat omnes, faciatque (sicut promisit) nova omnia.*

Hic justum zeli modum excidi statuo, statuentque indubie omnes qui ista legent. Tametsi enim corrupta esse omnia in Ecclesiis, concedatur, corruptionis tamen esse gradus negari non debet. Sunt ecclesiae, quibus nihil insit sani, sed non deerunt, in quibus aliquid boni, aut conservatum fuit semper, aut tot superiori saeculo reformationibus postliminio reductum.

Quod negare, totaliterque omnes Ecclesias damnare velle sine contumelia ipsius Christi, et Spiritus ejus in omnes veritatis ducem Ecclesiaeque custodem dati, vix fieri potest.

Sed multo magis offendit, quod alio scripto nemo etiam in individuo superesse dicitur, qui Deum recte novit; ut illuminatissimorum etiam Ecclesiae doctorum (ut nunc sunt) nemo sit cuius Doctrina et vita minus a Christo, quam infernus a caelo distet. Itane? Hic vero zelus longius quam zelus Eliae progreditur; qui ex prophetis verisque Dei cultoribus se solum unicum superesse, dictabat, neminem tamen tam immane damnans, iudicium totum Deo relinquens.

Haec autem sententia injuriosa esse videtur, non tantum in pias passim gentium Christo deditas animas; sed et in ipsum Christum; quasi Ecclesiam penitus interire siverit ut nulla supersit. Nam si nullus hominum, Deo fidelis supereset, nulla ergo in terris superest Ecclesia, ne invisibilis quidem, atque tum Christus erit sponsus sine sponsa, quod nulla ratione asserendum; nec ullus unquam hereticus (nedum orthodoxus) dixit, loquendique talis formula plena scandali esset.

Tandem expono scrupulum, qui multis jam ab annis animum meum torsit, nec illo liberari hunc usque in diem satis potui. Nempe cum aevo nostro tot prodeant novi prophetae, et Doctores aut Doctrinae; et quilibet horum a deo se missum esse credi velit, Quomodo Spirituum probatio instituenda sit, ut quinam a Deo veniant, aut secus, citra decorum agnosci possit. Non enim omnes illos venire a Deo, aut etiam non omnia unius eiusdemque, indubie colligitur, ex eo quod tam dissonantia et sibimetipsis contraria perferantur, quod impossibile foret, si omnes et omnia ab uno eodemque Spiritu Dei (qui Spiritus veritatis est, et in diem veritatem ducit) provenirent.

Quid ergo hac de re sentiendum, aut quibus veris signis verus Dei spiritus agnoscendus sit, doceri cupio: Deum humiliter orans, ut ea tibi (organo suo) inspiret, per quae cum aliis multis, ego in eis a scrupulis liberari queam.

Vale anima sancta, Deus lumine tuo lumen aliis feliciter accendere pergat! E musaeo meo pridie 28 martii 1668, qui mihi annum peregrinationis meae in terra septuagesimum septimum inchoat.

Manus fratris in Christo et servi tui

J. Comenii.

(Coll. vydavatel.)

CCLXXXI.

Komenský král. uč. společnosti v Londýně.

Z Amsterdamu 1668 — 1. dubna.

Posílá jim knihu svou »Via Lucis« už i proto, že oni na tom místě pracují, které jindy jemu slíbeno bylo. Po krátké vzpomínce na doby svého pobytu anglického a na původ spisu »Via Lucis« shrnuje obsah spisu toho v sedmi částech. V první části je nový jeho obecný účel. V druhé části je nový, že mimo všeobecné známosti i všeobecné náklonnosti a schopnosti zkoumá a v soustavu uvéstí a na základě toho velikou soustavu všeobecně platného lidského poznání podati se pokouší. Pak se odváží hledati způsob, kterak jest moudrost všem lidem snadno vstřípiti, kterak jednotlivé řeči vzdělati a novým způsobem jednu všeobecnou řeč utvořiti. Na základě pak všeho toho, kterak se mají pokazené věci světa toho napravit, a kdo má se práci té zvláště věnovati. — Práce uč. spol. král. velkého sice uznání jsou hodny, ale muž nepředpojatý uzná, že jsou jenom částí toho, co patří k štěstí pokolení lidského a co pisatel sám hledá. Proto ještě několik slov o tom. Pisatel rozeznává troji školu ducha, jejíž předměty jsou: Physica, Metaphysica, Hyperphysica, a vypisuje podrobně, v čem se srovnávají a v čem se liší jedna od druhé. Z toho již vysvití, že uč. spol. král. dosavad méně konala, než by se žádalo; ale že i tím, co koná, výborně klesá cestu poznání lepšímu, jen at je pravdivé a přísně koná. Uznává-li tím jejich snahy, musí jich i prositi, by na tom nepřestávali. — Důležitá jest jejich práce, poněvadž podávají počátek, kterýž je-li špatný, všechno následující také musí býti nesprávné. At otvírají nové filosofii cestu, poněvadž stará prázdná filosofie byla zkázou náboženství a zásady politiků zkázou státův. — Na konci se obrací ke králi anglickému, by na dále společnost založenou podporoval v práci, které se ujala, i v práci, k níž ji pisatel povzbuzuje. O této druhé a třetí škole však bližší návod podati si ponechává na dobu, až po vyzušení vichrů mírnější nastanou časy.

Illuminati Seculi Phosphoris,
Nascenti reali Philosophiae feliciter
obstetricanti Regiae Londinensi
Societati,
Salutem, et prosperos successus!

Illustres Viri,

Non immerito de Via Lucis Libellus ad Vos Lucis ministros (quorum in haurienda e profundioribus Veritatis puteis Naturalis Philosophiae luce industria, per Europam fama celebrari incipit) mittitur. Ideo etiam, quia ibi natus ubi LUCEM et VERITATEM venandi promissitatus nobis campus Vobis

cessit: iuxta illud Christi, suo sensu huc adhibendum, *Allii laborarunt, et Vos in eorum labores introiistis*. Accipite quid rei sit: et quo fine haec eo, unde venerunt, remittantur.

2. Quadraginta circiter anni sunt, ex quo cordi meo vota Davidicis similia innasci voluit Deus, ut clamarem, *Emitte LUCEM et VERITATEM tuam DEUS! ut me ducant et deducant in montem sanctum tuum, in tabernacula tua* (Ps. 43, 3.). Idque occasione ruinarum Patriae meae, Ecclesiarum et Scholarum. Cum autem mox bellorum flamma vicina quoque Regna, et dehinc Europam, corriperet, omniaque in Christianitate vastitatem minarentur, non aliud magis erat solatio, quam *antiquae de ultima Luce promissiones Dei, superaturam esse tandem tenebras*. Ubi si quid humanae cooperationis requireretur, non aliud fore cogitabam, quam ut Juventus e labyrinthis Mundi eripienda melius de omnibus (a primis usque fundamentis) informaretur. Eoque fine *condendum fore Librum aliquem universalem, cujus ductu Mentis hominum sensim e tenebris in Lucem promotae, a subingressis vagis Opinionibus in unam simplicem aeternae Veritatis viam dirigerentur*.

3. Qua de re consignatae cogitationes quaedam in Angliam delatae, typis fuerunt (sub titulo *Praeludia Conatuum Pansophicorum*, Oxonii primum, deinde Londini) publicatae: ego autem consilio piorum quorundam Theologorum et Episcoporum (de propagando ad Gentes Orbis Evangelio, occasione tum in Anglia nova feliciter factae sementis, pie solitorum) vocatus anno 1641. Comparui, consiliaque super iis rebus publica autoritate agitari caepta. Sed quia incidentes per eos ipsos dies publicae turbae nihil consiliorum ad finem deduci patiebantur, dimmissis rursus fui conditione annexa, *Si Deus halyonia restituerit reditum non negandi*. Discessi itaque: relicta Cogitatorum in scripta relatorum parte quadam, sub titulo *VIA LUCIS vestigata et vestiganda etc.* Sed quis nostrum castigationes divinas fore tam diuturnas sperare potuit? *Vae nobis quia peccavimus* (Thren 5, 16). *Vivit tamen adhuc Dominus benedicta rupes nostra, Deus salutis nostrae* (Psal. 18, 47) *ad quem convertendi sunt universi fines Terrae, ut adorent in conspectu ejus universae familiae Gentium. Quoniam Jehovah est regnum, ipse dominabitur Gentibus* (Psal. 22, 28, 29).

4. Ita ego tunc ex Anglia discessi: sed spes mea in Deo fixa non reccesserat a me: quin dulce illud Jeremiae somnium (de admirabili Ecclesiae, ipsiusque causa Mundi, renovatione, Jer. 31: 26 et totis Capitibus 31, 32, 33.) observaretur perpetuo, cum subserviendi hac in re bonitati Dei desiderio perpetuo. Processeruntque temporis tractu sancta haec desideria eoque, ut quo ulterius progrediantur vix restet, Opere constructo septipartito: cujus cardines hic attingi non abs re fuerit propter Vos, ad Veritatum indagationem auctoritate publica iam armatos. Ut si nostra quoque Nova reperta vera esse deprehenderitis, Thesaurus thesauro junctus (thesauros Lucis et Veritatis intelligo) reddatur locupletior.

5. Prima parte Operis nostri toto genere novum est *SCOPUS universalis, Emendatio RERUM humanarum OMNIUM, in OMNIBUS OMNINO*: quod nisi intendimus, particularia molimina semper et ubique incassum fore ostenditur.

6. In secunda novum est, quod ad universalem illum scopum ostenduntur *VIAE novae*: quae si dantur, evidens fiat quo collimatur veniri posse, imo non veniri non posse. Dari autem illas ostenditur: *Principia nimirum omnibus ex acquo innata trium generum*, juxta requisita omnium Actionum, SCIRE, VELLE, POSSE. Connascuntur enim Omni Homini omnium *Sciendorum normae*, quas *Communes Notitias* vocant: et omnium *optandorum stimuli*, quos *Communes instinctus* dicimus: et omnium *Faciendorum organa*, quae *Communes facultates* appellare liceat. Ecce hic novum est, *Communium instinctuum*, et *Communium Facultatium, classes!* Quippe hactenus Philosophis nonnisi de *Communibus Notitiis* sermo fuit: nec tamen eas quisquam eorum in numerum et ordinem redegit, sparsim relictæ sunt, ut se cuius Homini hac vel illa occasione ingerunt. Nos istos sapientiae rivulos primos putavimus ad suos fontes reducendos, suasque per classes digerendos. Tentavimus ergo non solum *Notitias*, sed etiam *Instinctus et Facultates*, in Tabulaturas dispandere novo prorsus artificio sic: ut inde patere possit impossibile esse in his Omnisapientiae humanae radicibus non convenire Homines omnes.

7. Quia vero tria illa ad exhauriendam omnem Rerum (quomodocumque diffusam) varietatem sufficere, illaque ut normas ad quicquid Mundus habet applicari, et si quid usquam aberrat a superadditis Divinis normis (revelato Dei verbo) emendari posse deprehendimus: ausi sumus ex omnibus illis contexere Unicum *Omniscientiae Humanae* (i. e. Omnium quae homini sub coelo scire, loqui, agere datur, *syntagma*, sub PANSOPHIAE nomine. Quae methodo una perpetua (catenae instar) Omnia hujus et futuri seculi, manifesta et occulta, ordine inviolabili nusquam interrupto, ita enarret, ut nemo non attenta mente ista lustrans Omnia intellegere possit, assensu vero non probare non possit.

8. Et quia tria illa, *Scire, Velle, Posse*, similiter se habere deprehendimus in omni natura humana, per omnes gentes, aetates, status: ausi sumus conatum extendere *ad quaerendas vias modosque, quibus eadem illa universalis Sapientia propinari possit cuius homini nato; ut ne ulla ingenia inculta relinquantur, aut a communi harmonia dissonare permittantur, eodem Pansophico lumine tincta omnia.*

9. Quia denique deprehendimus unicum, sed praevalidum, ad Gentes cum lumine hoc penetrandi Obicem esse *Linguarum multitudinem, varietatem, confusionem*: ausi sumus impedimenti hujus amolitionem moliri, per *nova consilia* de Linguarum omnium meliore Cultura; et de *Polyglottia* reddenda faciliore; una denique *Lingua prorsus nova, prorsus facili, prorsusque rationali et Philosophica* (imo Pansophica) *Lucis vehiculo universali*, condenda.

10. Quae omnia, Omnibus optanda, si ad eam possibilitatem, ac facilitatem jam reducta (quippe cancellis tam certis ut effectus non sequi non possit inclusa) esse demonstratum fuerit: audebimus quoque tanquam in publico Mundi Concilio sententiam dicere, *Quomodo ad datas immotas bases ERUDITIO, RELIGIO, POLITIA, ad optimum statum reduci queant, ut cessante ubique ignorantia, dubitatione, dissidiis, disputationumque ac rixarum, et bellorum strepitu ac tumultu, Lux, Pax, Salus orbi redeat, illudque a se-*

culis speratum, illuminatum, pacatum, religiosumque *Seculum* in conspectum redeat.

11. Tandem, cujus res haec requirat curam, et imploret opem, explicato, ut Omnes qui rebus humanis praesunt, aut intersunt, desiderato a seculis Operi, et quod se per exertam possibilitatis et facilitatis suae faciem jamjam ostentat, adhibeant manum, exhortari non intermittimus parte postrema.

12. Summa itaque propositi nostri est, *Hominibus ostendere omne suum Bonum! et infallibiles ad illud Vias; suadereque ut haec amplectendo Beati fieri optent, et studeant Omnes.* Omnes siquidem ad eandam imaginis Divinae ideam facti, per ipsam Humanam naturam *eadem, eodemque modo, Sciunt, Volunt, Possunt; tametsi nunc* (contracta in peccata prolapsu vertigine, dementatque vanis, et intricati impertinentibus) *scire se quae sciunt, et velle, quae volunt, posseque quae possunt, nesciant, quia non attendunt.* Postquam vero attendere incipient, suadere proponimus ut nihil temere appetant, nihil temere credant, nihil temere faciant: sed tantummodo quae Bona, Vera, processura esse, certo sciunt. Ut nemo in vanum profundat sua desideria, suos sensus, suas vires: multominus obruatur inserviando alienis desideriis, mancipandoque alienis sensibus suos, et ligari patiendo aliena vi facultates suas. O quam beati essent Homines, si omnia quae se beatos facere possunt adesse sibi intelligerent! illisque ad datos fines attingendum uti scirent! nempe ut quisque suus esse, suisque bonis gaudere, velit, possit, sciat. Verissima haec Naturae humanae ad imaginem Dei renovatio esset, si nemo juberetur aliquid *Velle invitus, Sentire insensatus, Agere coactus*: id est Velle, Sentire, Agere frustra, cum destructione in se imaginis Dei.

13. *Haec nos ita extra Angliam! Vos autem in Anglia redditus halcyoniis* (Civilis dico belli cessante tumultu) *quid?* Etiam aliquid esse actum, et quidem gloriose, instituta solemniter pro vestigandis Naturalium rerum mysteriis *Regia Londinensis Societas, publicataque tot jam admirandarum Observationum experimenta,* testantur. Macti heroicis ausis, Viri eximii! Non invidemus. gratulamur potius et applaudimus, applausumque Humani generis pollicemur: *ubique per Gentes Vos hoc agere, ut Sapientia humana, humanaque ingenii in res dominium, non semper maneat res manca et vacillans, buccinabitur. Et a vestra solertia expectari jam posse, ut Philosophia ad perfectionem deducta veras Rerum differentias, fines, media, usus, ostendat: pro assequendis, semperque jam in manus augendis, Animae, Corporis, fortunacque (ut vocant) bonis.* Euge! Ostendite Vestro exemplo verum esse, quod illustris Verulamius Vester scripsit: *Omnia esse possibilia quae ab aliquibus perfici possunt, licet non a quibusvis: et quae a multis conjunctim, licet non ab uno: et quae in successione seculorum, licet non eodem aevo: et denique publica cura et sumptu, licet non opibus et industria singulorum.*

14. Agnoscent autem qui Vestra illa publicata Experimenta, nostramque hanc Lucis Viam lustrabunt, *illustre molimen Vestrum pulcherrimam esse portionem votorum hic expressorum* Capite XVI. § 12. etc. Sed et agnoscetis ipsi Vos, *Nondum id esse totum, quod humani generis nomine optari caeptum est, et ad absolvendam Ultimi seculi Felicitatem requiritur: PLUS*

ULTRA tendendum esse omnino. De quo tametsi Libellus hic noster loquatur (a Cap. XIV. ad XXI.) ut apertius tamen aliquid moneatur locus hic, tempus, resque ipsa, requirunt.

15. Posui ego in Libelli hujus limine (Capite I.) *Totum Mundum Sapientiae Dei Scholam esse: est enim.* Sed addendum video, *Scholam hanc subcaelestem* (Academiae caelesti subordinatam) *in Classes dividendam esse tres, juxta diversa trina hic nobis data Objecta et Organa, Librosque et Magistros.* Quod dum Explicare incipio, attentionem et liberale judicium a lectoribus stipulor

16. *Trinum Objectum nobis est, totus hic nos undique circumstans Mundus, plenus variis variarum formarum Creaturis,* ceu Magnus Dei Liber variorum *characterum plenus.* Quos cognoscendi addita nobis organa sunt *Sensus quinque,* uti notum. Ipse itaque mundus, quem inhabitamus, prima Hominum Schola est, quam ingreditur quisquis nascitur: ideo dicenda Schola naturalis, seu *Physica.* In qua libri et Magistri nobis sunt omnes Creaturae rationabiliter spectatae, juxta illud Jobi: *Interroga jumenta, et docebunt te; et Volatilia Caeli, et indicabunt tibi; loquere Terrae, et respondebit tibi; narrabuntque Pisces maris. Quis non cognoscit ex omnibus istis, manum Domini fecisse haec?* (Job. 12, 7, 8.)

17. *Physicam hanc Scholam excipit alia sublimior, Metaphysica,* a priori illa toto genere diversa. In hac enim objecta nostra, Libri et Magistri, non extra nos sunt sicut ibi, sed intra nos: ipsa videlicet *Mens nostra,* sive impressa Menti nostrae *IMAGO DEI, innumeris innatarum Notionum, instinctuum, Facultatumque characteribus depicta.* Quae omni Homini (docto et indocto, sapienti et stulto, vigilanti et dormienti) semper aliquid dictant, docent, movent, stimulant, aguntque: jam recte, recte normatae; jam aberranter, exorbitare permissae. Ad quae cognoscendum et dijudicandum nihil sensus (externi aut interni) conferre possunt: sola *RATIO,* internum animorum lumen, seu *Oculus.*

18. Demum sequitur Schola tertia, *Hyperphysica* dicenda: ubi neque Creatura ulla, neque Homo ullus, quenquam docere potest quidquam, sed solus qui super omnia est, *DEUS.* Objecta enim quae hic docentur et discuntur talia sunt, quae *nullius hominis Oculis vidit, nec auris audivit nec in Cor hominis ascendunt, solus tantum revelat Deus per Spiritum suum* (1. Cor. 2. v. 9, 10.). Ut quid fuerit antequam Mundus fuit; et quid erit quum Mundus non erit; aut quid nunc etiam extra Mundum sit. Item quas Deus de nobis cogitationes habeat, quid a nobis requirat, quid de voluntatem suam facientibus aut non facientibus statuatur etc. Quis enim talia ullo sensu, aut ratiocinatione ulla evestiget? Nemo hominum. Hinc *Libri Scholae hujus proprii* sunt inspirationes, Patriarchis, Prophetis, Apostolis factae: et dehinc Libri divinitus inspirati, jussuque Dei in Ecclesiae usum scripti. Doctor autem seu intimus caelestium Oraculorum interpres, solus Dei Spiritus est, juxta illud Petri: *Nulla Prophetia Scripturae propriae explicationis est* (3 Pet. 1, 20, 21). Et Augustini: *Cathedram in caelo habet, qui corda docet* (Tract. 3. in 1. Joh.). Nec proinde huic organo adaequata sunt *Sensus,* aut *Ratio,* sed *Fides humilis,* omnia Deo credens, nihil diffidens. *Gloria inquam hic est Rationis*

et Sensuum, succumbere verbis Dei: Credere incredibilia cum revelantur; Tentare impossibilia, cum mandantur; Sperare quae nusquam apparent, cum promittuntur.

19. Tres haec subcaelestes scholae quomodo inter se conveniant et differant, attendendum est. Conveniunt: primo, quod omnes sint *Scholae Dei*, ab illo solo apertae. 2. Et quidem *apertae Homini*, ad illum gradatim perficiendum. 3. Idque uno summo scopo, *ut in imagine sua* (ad summum expolita) *glorificetur Deus*. 4. Omnes sunt *pro praesenti Vita*, quam sub caelo vivimus: non pro illa futura, ubi nos ad se translatos non per umbras aut imagines, sed per se ipsum, spectatamque faciem suam (quam mortalis nemo potest videre et vivere Ex. 33, 20.) informabit, voluptatibusque satiabit aeternis. 5. Suntque modernae istae *Scholae transeundae omnibus*: quippe Mundum ingressus quisque Mundum habet undique circa se, se totum intra se, Deum ipsum in conscientia intima.

20. Sed et Differentia observanda est. 1. Respectu originis, in quantum trina Schola triumphum respicit Deum: quia Mundi Creatio Deo Patri; Mentium illuminatio Deo Filio, Cordium inspiratio Deo Spiritui S. tribuitur (Gen. 1. I. Joh. 1. 49. I. Cor. 2, 10. 11. 12 et 2 Pet. 1, 21 etc.). 2. *Respectu ordinis*, quo transiri necesse habent, a prima inchoando semper, non a secunda vel tertia. Nec enim Infans religionem doceri potest, aut syllogismum: sed sensus obvertere rebus etc. 3. *Respectu amplitudinis objectorum*: ubi posterior quaeque Schola objectis quidem angustior est, sed augustior. Quia Mundus innumera aspectanda, auscultanda, olfactanda, gustanda et attrectanda, offert; Homines non ita sunt multi, Deus vero unus; Homo tamen sublimior Mundo, Deus excelsior Homine. 4. *Respectu Librorum et Magistrorum a quibus formantur*: qui sunt in Schola prima *Res omnes nobis obversae*, in secunda *Homo ipse sibi*, in tertia *Deus per Spiritum suum*. Hinc est quod in schola prima reddimur *αὐτοδίδακτοι*, in secunda *αὐτοδίδακτοι*, in tertia *θεοδίδακτοι*: h. e. *Docti a rebus, docti a nobis, docti a Deo* (Joh. 6, 46). [5] *Respectu profectuum ad perfectionem*. Quia enim *discere, est illi rei quae discitur assimilari*: necesse est nos bene versatos in Schola prima (Creaturarum) fieri *Creaturam bene sensatam*; in secunda Schola (Hominis) *Creaturam Creaturarum dominam et rectricem*; in tertia Schola (Dei) *Creaturam Creatori similem, e potestate creaturarum et sui ipsius emancipatam, fonti suo Deo, beataeque in illo tranquillitati, redditam*. Nec erit quo altius eatur, nisi ut facto per mortem in vitam transitu gloriam nostram spectemus in aeternum (I. Joh. 3. v. 1, 2, 3). Vere igitur Schola haec trina subcaelestis *Jacobaea illa Schola*, terram caelo jungens, erit.

21. Haec de trina subcaelesti Schola Dei sic dissertata volui ad Vos, quibus nostra de Via Lucis meditata mitto, duplici fine. Nempe ut occasionem habeatis expendendi, primo, *Vos eatenus minora votis agere*. 2. *Et tamen potenter majoribus parare viam, si vere ac severe agitis* quod agitis.

22. Minora votis esse quae agenda suscepistis, agnoscere promptum erit cum ex Libelli hujus lustratione, tum ex hoc ipso praeloquio, tria ista nuntiant. 1. *Mundum materiale rudimentum esse Operum Dei, Sapientiaeque increatae* (ad numeros, mensuras, et pondera, ordinantis omnia) *specimen*

primum. 2. Majus autem sapientiae theatrum erectum esse in Homine creato: cui ut imagini suae (eosdem numeros, mensuras, pondera, secundum quae facta sunt omnia, imprimens) infinitudinis characteres (ad infinita cogitandum, appetendum, conandum) impressit. 3. Maxima tamen sapientiae mysteria offerri spectanda in Homine lapsu corrupto et perdito, rursumque reparando. Ubi demum omnes abyssi sapientiae et stultitiae, justitiae et peccati, vitae et mortis, salutis et perditionis aeternae, aperiuntur, in admirationem ipsi Angelis (Ephes. 3, 10, 1. 1, 12).

23. Vos ergo Naturalium Scrutatores industrii, *cum totam subegeritis Naturam* (ut cum Salomone intelligatis constitutionem Mundi, et vim Elementorum; Principium, finem, mediumque Temporum; Solstitiorum mutationes, et varietatem Tempestatum; circuitum anni, et Stellarum situs; Naturas Animantium, et animos Bestiarum, Spirituumque vires, et cogitationes Hominum, differentias Plantarum et Radicum facultates; et quicquid denique manifesti et occulti est Sap. 7, 17. etc.) *tum scitote Vos Divinae Sapientiae Alphabetum demum superasse.* Sive, in Sapientiae Dei templo limen tantum attigisse; Atria ejus, cum Penetralibus, in prospectu esse demum. Atque sic in Vobis implebitur illud Ecclesiastici: *Cum absolverit homo, tunc initium est.* (Sir. 6.)

24. Scitote (inquam) Vos toto illo apparatu Vestro rudimenta Sapientiae Dei duntaxat sub manu habere, Humanaeque ad festigium aliquando deducendae Sapientiae fundamenta tantum ponere: quibus si acquiescendo nihil supraedificare proponitis, ridendi eritis ut in Evangelio ille qui Turrim aedificare caepit, nec absolvere perrexit (Luc. 14). Ridendi inquam si non hominibus (intelligere magnalia Dei nolentibus) ad Deo et Angelis. Eritque opus vestrum inversa Babylon non Caelum versus aedificans, sed terram versus. Aut certe opus imperfectum, quale fuisset, si Salomon extructo Atrio exteriore, pro plebe, Sanctuarium pro sacerdotibus, et Sanctum sanctorum pro Sacerdote summo, adjicere neglexisset. Aut denique manebimus in Graecorum morbo, qui erat (Seneca teste) *Circa minutias sapere.* Sensualia siquidem omnia revera minutiae sunt respectu intellectualium et corporea respectu spiritualium, temporariaeque respectu aeternorum: quia illa pereunt, haec permanent. Nonne igitur praestaret (Hieronymi exemplo) *ea discere in terris quorum scientia perseveret in caelos?* Et cum Apostolo ita *Mundo uti quasi non utamur?* quia *figura Mundi hujus praeterit* (1 Cor. 7, 31). Quod si tunc jam fuit, seculis inclinare incipientibus, quid non erit nunc jam, seculis decurrentibus?

25. Non ideo tamen Opus quod agitis contenno: summis potius laudibus veho, Deumque ut inditum cordibus desiderium (*Veritatem rerum naturalium venandi*) confirmet, supplex oro. Id autem ideo, quia sicut *error in concoctione prima non corrigitur in secunda vel tertia* (Medicorum judicio), *correcto vero errore in concoctione prima, errores secunda et tertiae concoctionis aut praeventiuntur aut corriguntur facilius:* ita et errores humani prima in Schola Dei admissi si corrigantur, corrigendis secundae ac tertiae Scholae erroribus indubie multum conferre poterunt. Quippe nunc Mundus omnia habet fucata, in Politia et Religione; opinionibus ubique acquiescitur

pro veritate. Virtutem laudant omnes, pro virtute tamen virtutis nomina et colores, ostentare sat habent. Deum omnes habent in ore, pauci in corde: Dei loco vitulum aliquem aureum, aut simile quid phantasmate conceptum, adorantes. Ipsis etiam Reformationibus Mundanis, toties tentatis, nomina plerumque mutantur, non res. Defenduntur tamen tanquam res serio emendatae, examen rigidum vix ulla re sustinente: caeco assensu omnia excipi, insuperque laudare, volunt, indignatione in eos mox concepta, si quis quidquam in dubium vocare velit. Unde Veritas a rebus humanis exulat; et qui hanc frustra quaerunt, vanarum opinionum et consuetudinum compedibus constricti gemunt.

26. Enim vero quia aeterna Veritas Christus promittit, *Si Veritatem cognoscetis, Veritas liberabit Vos* (Joh. 8. v. 31, 32, 36) patet sanctissimum opus eos agere, qui omnigenae Veritati eruendae sedulam navant operam: aequae in Schola sensualium ac intelligibilium et spiritualium. Et quia Schola prima secundae et secunda tertiae parat viam, etiam Veritates naturales moralibus et spiritualibus indubie parabunt.

27. Vos igitur in *Naturalibus Veritatis Mystae*, eja rem strenue agite! ne semper a vana, manca, superficiali, falsa, sine utilitate subtili, Philosophia, genus Humanum ludificetur, efficit. Pulchram nacti Spartam, pulchre hanc ornate: severique rerum, et circa res opinionum, examinis exemplo Politicis et Theologis rite praeite. Ut enim recte dixit qui dixit, *Rixosa Philosophia rixosam peperit Theologiam*: ito prorsus de Politia dicendum MAXIMAS, quibus nixi Politici nunc Mundum gubernat, esse lubricas, totius vacillantibus (adeoque jam ruentis) status causas verissimas. Ostendite Vos non ferendos esse amplius errores, etiamsi praescriptionem longi temporis ab Adamo usque habeant: ad URIM et THUMIM, h. e. (LUCEM et VERITATEM) revocanda esse omnia: non Theologis tantum, sed et Politicis ipsis. (Exod. 28, 30.)

28. Severa Vestra rerum naturalium Examina tantae sint soliditatis, nulliusque prorsus fraudis sibi conscia, ut quisquis velit Omnia Vestra non tantum nude (quamdiu velit) spectare, sed et propriis severissimis experimentis pertentando Veritatem probare possit, numquam aliter quam res est, et a Vobis exhibetur, reperturus. Pulcherrimo id erit exemplo, ut illi etiam qui ad gubernacula humanae societatis in Politia, et ad gubernacula Conscientiarum in Ecclesia, sedent, similia facere non trepident: sicut non trepidarunt Apostoli, omnia sua omni humano iudicio submittere non verecundantes. 1 Cor. 4: 3. 4.

29. Adhuc obtestor, Vestigandae rerum Naturalium veritati ut feliciter vacare caepistis, ita pergite in testimonium Mundo; ad obtinendum, si potest, ut majoribus etiam in rebus, salutemque Mundi concernentibus, falli ac deludi metuere incipiant. Diogenes Musicos in jus vocabat, quod concinnando ad harmoniam chordas, non etiam mores concinnarent. Christus autem ad iudicium vocabat Phariseos, qui vasorum exteriora mundabant, ipsi intus immunditia pleni (Mat. 23, 25). Et vocabit Politicos, qui cum Pilato manus ab innocente sanguine lavant (Mat. 27, 24) non autem cum Davide manus lavant in innocentia (Ps. 26, 6). Vae stultitiae nostrae, qui dum plerubique pro rebus fucum admittendo fallere alii alios, aut etiam Deum ipsum, quae-

rimus, nos ipsos misere falli non sentimus; confundendi a Veritate ipsa (quam tandem vincere ac triumphare necesse est) in aeternum.

30. *Serenissime Magnae Britanniae Rex, Legunt Nationes in Libris a Regia Londinensi Societate editis Majestatis Tuae nomen, tamquam Fundatoris.* Legunt inquam, et qui rem intelligunt, laudant et plaudunt, bona spe boni successus, si reges misso armorum strepitu et violentia, Machinationumque Politicarum artificiiis, et Pomparum vanitate, ad nudam et simplicem Veritatem ubique attendere incipiant. Certe enim gloriosissimi Regum Salomonis effatum perstat: *Dei Gloriam esse rerum mysteria abscondere; Regum autem gloriam abscondita scrutari* (Prov. 25, 2.) Praeivit Salomon exemplo, Deusque in illius Regimine, Pace felicitateque coronato, Regibus et Regnis ostendit exemplum: sicut et turbarum rursum ac infelicitatis, si quis a Sapientia ad stultitiam, et a Veritate ad vanitatem (infelici Salomonis exemplo) deflectat. Praei ergo Tu etiam, Magne Rex, Tui aevi Regibus sapientiae exemplo, Tuosque Naturalium Veritatum Scrutatores feliciter quod agunt agere jube.

31. Verum enim vero quia nobis ad universales intentiones non scalamus opus est, sed Navi, qua plena Lux, Pax, Veritas, ad omnes Orbis continentes et insulas dimittantur; non satis erit Rerum *extra nos* Scrutinia instituisse, majora etiam quaerenda erunt omnino: Veritas nempe rerum *intra nos* et Veritas regni Dei *ad nos*. Quae si ignoramus, etiam si mille Mundi extra nos sint, et nos intelligamus omnes, possideamusque cum suis thesauris omnes, nihil nobis proderit, ut optimus Magister docuit, *Mat. 16, 26.* Cujus utinam audiat Negotiatoribus datum consilium! *Ut si Margaritas quaeant: inventaque una pretiosa, eant, omnia vendant, hanc emant.* *Mat. 13: 45, 46.*

32. Quibus de rebus plura quidem essent dicenda, ad Sapientiae Dei splendorem clarius detegendum in subcaelesti Schola secunda, et tertia: et quomodo res instituenda foret, ut tempora Lucis Ecclesiae venisse, gloriamque Dei super eam esse ortam, videndo videre queant omnes (*Jes. 60: 1 etc.*). Quia tamen *tenebrae adhuc operiunt terram, et caligo populos* (v. 2.) *adhuc ira Dei conturbat Terram, ut sint populi tanquam esca ignis, nec frater fratri parcat, unus quisque carnem brachii sui vorans* (*Isa. 9, 19 etc.*) *adhuc Dies Domini tenebrae, et non lux* (*Am. 5, 18*) fortassis differre praestabit donec veniat tempus, in quo cessante Vento grandi (*subvertente montes, et conterente Petras*) et Terrae motu, ac Igne (*in quibus non est Dominus*) audire erit sibilum aurae lenis; ut prodeuntes pii *Eliae ad ostium speluncae, colloquantur cum Deo suo de reparandis ruinis* (*I. Reg. 19, 11 etc.*)

33. Vos interim, Lucis phosphori, fulgete! *Sint semitae Vestrae quasi Lux splens, procedens et crescens usque ad perfectum diem!* *Prov. 4, 18.*

Unus ex humilibus

Viris desideriorum,

Comenius senex

cujus vita defecit in doloribus,
et anni in gemitibus. *Psal. 32, 11.*

Amsterdami
idibus Aprilis
1668.

CCLXXXII.

Komenský C. C.

Z Amsterdamu 1668 — o neděli květné.

Zve jej k rozmluvě o listě a odkazu Ant. Bourignonové. Vysvětlení mystické jednoho obrazu.

Venerabilis. Verum esse quod Salomon dixit: Multae Cogitationes in corde hominis; sed consilium Jehovae solum perstabit. (Prov. 19, 21.) Expertus et Ego sum varie in vita mea. Hodie etiam cogitationum multitudinem obrutus, et quid horum a Consilio Domini veniat cognoscere humiliter avidus. De quibus tecum pie conferre cupio, si ad me (se interno amico hactenus) visere placeat. Sed optans tecum literas matris A. B. manu consignatas (lineolis aliquot) aut verbis, monitum illud per te nuntiatum (de rediendi ad infantis simplicitatem, et conferendo cum aliis id genus stimulis (tibi nondum communicatis sed communicandis) voluntatis divinae rectiora habeamus judicia, venireque ad conclusiones facilius queamus. Tempus enim est.

NB. Ballero scribat consueto sibi more (ut ad alios): satis mihi erit. Inter hodiernos conceptus est (ex occasione picturae antiquae, illius, quam vidisti heri, et videndam Dominae A. B. mittam. Plateae vicinae plenae pueris et puellis ludentibus, Zachar. 8, 5). Delineatio viva novae ad infantiam Christi redeuntis Ecclesiae.

Ceteras coram. Dominica palmarum anno 1668, qui est numerus 777 mysticus [ut] ostendam

Comenius.

(Coll. vydavatel.)

CCLXXXIII.

(Junius) Drabíkovi.

? 1668 — na Veliký Pátek.

Komenský má spojení s Braniborskými. Po dokončení prací v Holandsku navrátí se do kraje a bude tam mluvit s ním schůzky. O dvou ženách, které též prorokují. Daniel Komenský pozdravuje.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCLXXXIV.

Oldenburg Komenskému.

Z Londýna 1668 — 5. června.

Královská společnost děkuje za dar, schvaluje snahy jeho o vzdělávání a sdělování některých vědomostí, jakož i to, aby Anglie byla střediskem obecného toho ruchu vědeckého. Připomíná spis o založení obecného jazyka od Dra. Wilkena, spočívající téměř na týchž zásadách, jaké hlásá Komenský. Výtisk spisu toho brzy pošle Komenskému.

Reverende admodum et clarissime Vir,

serena fronte accepit Reg. Societas munus tuum, quo conatus et studia ejus comprobare et urgere peramanter voluisti. In mandatis ipsa mihi dedit, ut maximas Tibi gratias pro

affectu tuo agerem deque propensissima sua in Te et labores Tuos voluntate certiorum Te redderem. Rem suades spondesque ut maxime arduum, ita quorumvis bonorum votis summe desideratam, universalem sc. veritatis et frugiferarum scientiarum cultum et communicationem. Angliam hanc nostram non immerito commodam prae aliis terris stationem judicas commercii hujus universalis sedi constituendae. In ea nuper publici juris factus fuit liber, Soc. Regiae inscriptus, Linguae universalis condendae specimen exhibens, juxta illum fere modum, quem Tu in tua Via Lucis c. IX. § 21 innuisti. Author est Dr. Johannes Wilkenius, e soc. Regia. Exemplar quam prima occasione Tibi transmittam, semper futurus

Rev. T. studiosissimus
H. Oldenburg.

Nadpis: Rev. admod. et Clar. Dno. Johanni Amos Comenio, Amico pl. colendo.

(Coll. vydavatel.)

CCLXXXV.

Komenský seniorům.

Z Amsterodamu 1668 — 10. září

V nemoci své sděluje několik zpráv, zejména o anglických nadějích. Kníž. Ruprechtovi věnoval své »Unum necessarium«, které i kníže i hrabě Angliasaens laskavě přijali a podporu přislíbili. Hessenthaler mezi tím sám přijel do Amsterdamu z Německa, podnikl cestu na vlastní útraty, a spolu s Hartmannem pracují. Posílá jim další peníze i s úroky.

V doušce dává zprávu o moru, který v sousedství pisatelově zuří, ale za to ani společnosti ani léků se nenedostává.

Venerabiles Viri, Fratres et Collegae Dilecti.

Animo et corpore aeger non multa potero, malo tamen aliquid quam nihil, ne Vos diutius relinquam suspensos. Miramini proculdubio tam serum ad vestra responsum jam inde a Junio; Sed in causa fuit primo Patronorum ab Urbe (ultra bimestre) absentia: Deinde responsi ex Anglia expectatio mea. Frater enim P Hartmannus promittebat bonum effectum (de obtinenda promissa, imo a Rege decreta, sed bello interrupta collecta). Si negotium per Principem Rupertum Palatinum resumeretur, quippe ejus consilio et directione omnia propemodum fiant, omnibusque bonis charus esse incipiat, a profana olim vita ex toto ad Deum conversus, suadens insuper aliquid in honorem ejus dedicari, si quid hoc sancto proposito dignum sub manu esset. Deliberabam igitur incidebatque argumentum non inidoneum visum, De Uno Necessario, scire quid sibi sit necessarium in vita et in morte et post mortem. Quod postquam elaboravi, misi (mense superiori) fuitque manu Fratris Hartmanni et alterius Magni Amici, Principi optimo praesentatum admodumque benigne acceptum, sicut et ab Illustrissimo Comite Anglisaco, multa item gratia pollentem apud Regem. Quorum uterque rem serio agere promisit. spemque Scotiae collectae fecit, non item Anglicanae propter causas sibi notas (obiter inseram: Frater Paulus adeo gratiam invenit in oculis optimi Principis ut eum sibi aut sacellum optaverit aut propius habitantem, Londini vel in proximo, ut eum saepius ad colloquia evocare possit. Mihi etiam responsum promisit, quamprimum secretarius in urbem redierit). Salutat vos reverenter Frater ille, scripturus deinde de omnibus: nunc quia festinandum

erat ad me tantum brevibus de his, pluribus autem oretenus per amicum illum (Magnum Hesenthalerum) qui ex Media Germania ad me veniens ultro se mihi et nobis (amore nostri) proxenetem dedit, legationemque illam (suis etiam impensis) in se suscepit et evocato Fratre Hartmanno (e Salburo) junctis consiliis rem strenue egit. Habetis quousque ibi res deducta sit: eventus in manu Dei est, cujus misericordiam implorare non desistetis. Venio ad Residuum subsidiorum Fr. quod Vobis remitti a Patronis voluistis: ecce mittitur, mille quingenti Imperiales cum usura unius biennii (tametsi nondum decurrit biennium) 120 Imperialium, quos Vobis apud Dominos Schmeetavios numerari jubete quando vultis, non obliti et Apocham redere et forsán Patronis gratias agere (civilitatis erit). Valet et a me brevis plura, si me restituerit Deus, negotisque dederit successum, expectate. Amsterodami 10. Septembris 1668.

Vester totus cujus et
manum et mentem nostis.

Commendo me precibus Vestris, Urbemque hanc nostram in qua Pestilentialis Contagio serpere incipit, etiam in Vicinia habitationis meae aliquot jam Domus (praeterita hebdomade) infectae sunt, habitatoribusque suis subito vacuatae. Solatio est, quod non ab hominum consortio pellimur, nec a medicamentis vel aliis necessariis deserimur sicuti apud Vos (parum Christiano more) fieri consuevit. Fiat Voluntas Domini, sive vivimus sive morimur, Domini sumus.

(Coll. Dr. Prümers.)

CCLXXXVI.

Komenský Drábíkovi.

Z Amsterodamu 1669 — 14. ledna.

Traktátu Drábíkova »O duších synův a dcer lidských« Komenský tisknouti nemůže, neboť není na to nakladatele. Byl povážlivě churav, i prosí Boha ještě o nějaký čas života.

Traktát obsažen mezi zjeveními Drábíkovými (v lednu 1668) a obsahuje pouze osm stran rukopisných.

(Na spěch excerpt vydavatel.)

CCLXXXVII.

Vetterin Kalinkovi.

Z Püchova 1669 — 26. března.

Posílá mu spis »Lux e tenebris«. Vyčítá mu, že není tak upřímný k Drábíkovi, jako pokud byl proti němu, když pravil, že zjevení Drábíkova nepocházejí od Boha.

(Na spěch excerpt vydavatel.)

CCLXXXVIII.

M. Hesenthaler Komenskému.

Ze Stuttgartu 1669 — v březnu.

Pozdravení adressátovo k 78. narozeninám.

Hanc

Acrostichida

Multis nominibus venerando Patri

Dno. Joh. Amos Comenio

in

Prosperum saepiusque sic multiplicandum natalem LXXVIII.

Amstelodamum Stuttgartia transmittit

Magnus Hesenthaler.

Notatio inchoatur 18/28 Martii Ao. 1669.

Jam septem annorum decades, simul heptade plenas,
 Obsignasse juvat, de quo Tibi gratulor auctu,
 Haud sine votorum benedictio tanta meorum
 Agmine praetereat, duxi, Pater Optime, justum.
 Namque favor coeli jubet hoc, pietasque paterni
 Nominis, ut quod jam saeculi quadrante colebam.
 Exere, Summe Deus, largam cum faenore dextram,
 Suscipe tam fidum, post tot mysteria, servum.
 Adde aquilae reduces, animi cum robore, vires,
 Morborum insultus rigidus depelle senecta.
 Octavae octavus Decades nunc ingruit annus,
 Saepius exauge numerum, seniumque corona
 Centuplici augmento, quia sic tua gloria crescet.
 Obstrue mortis iter, curis calamoque benignos
 Mittere successus propera; sic grande volumen
 Exhibit, quod jam triginta quiescit in annos.
 Nosti lacteolum Candorem pectoris, in quo
 Indomitus virtutis amor, pietas, sapientia certant,
 Unde queat toti nova lux obtingere mundo,
 Suggere consilium sancto, Deus Alme, labori.

Velká práce připomínaná zde jest Pansofia.

(Coll. vydavatel.)

CCLXXXIX.

Komenský J. Ravemu.

Z Amsterodamu 1669 — 313. dubna

Obnovuje dávno přerušené spojení a podává mu zprávu o svých osudech od vyhnání. Zvláště pak jej poučuje o úspěších své metody, kteréž se jmenovitě dva muži věnovali: M. Hesenthaler, který mu předešlého roku oznámil, že ve Württembersku přes 250 latinských škol přijalo metodu Komenského. Kom. dal mu plnomocenství strany nápravy knih školských. — Druhý je Schoff, který od knížete holštýnského byl určen ku pokusu a který také různé německé dvory navštíví a snad i do Berlína přijde. Adressáta, jakožto inspektora brandeburských škol, mohlo by to zajímati.

Clarissime D. Ravi, amicorum quondam decus,

Vitine adhuc amicitia nostra? De Tua enim vita non inquiero, de illa ex literis Davidis Cassii (cui Tecum apud Ill. D. Cancellarium prandendi honor contigit) certior factus. Nihilominus tamen Vitae Tuae testem manum Tuam optem, cum aliqua successuum indicatione. Incipiamus nobis denuo patere, post tantos secessus et silentia. Ego Didactica mea omnia (amicorum hujus loci consilio) publicae exponens luci, in iisque, quae Juventutis et Scholarum bono agi coepta sunt aliis lampada tradens, inter alios primo loco Te (cum Davide Vechnero) posui, parte IV., pag. 107. Utrum videris, nescio; quia non recordor, an Exemplar ad Te missum. Et forte non factum, cum ubi degeres, ignorarem. Nunc ergo quia nobis ad nos via patet, si me aliquid de rebus Tuis scire feceris, gratum erit. Ego hac in urbe ab anno 1656 haesi: nunc me alio transferre cogito, quo fata trahent. Forsan ad Vos, aut per Vos in viciniam, si consilia sic terminari Deo placuerit, ut mihi alibi quam hic sepulchrum sit quaerendum. Optem adhuc videre faciem Tuam, et communicare quae interim observare datum est; vel etiam conciliare Tibi amicitiam duorum e praecipuis, qui rem Juventutis et Scholarum fervide promovendi *εργον* sibi fecerunt. Quorum alter est Magnus Hesenthaler, in Illustri Collegio Tubingensi Historiarum et Politicae, Eloquentiaeque Professor, nunc Ducis Wirtembergici Stutgardiae Historiographus et honorarius Professor. Qui autumnno praeterito me hic invisens varia retulit; in Primis quod methodus nostra (in Imperiali Civitate Eslinga bono successu annis aliquot adhibita, et probata) in omnes jam Ducatus Wirtembergici et Vicinas Sveviae Urbium Scholas introducenda sit (über dritthalb hundert Lateinische Schulen, ut ipsius verba erant). Ut ergo ultima consilia de Classicorum libellorum editione determinari possent, eo ad me venit. Tradidi illi plenam omnium potestatem: cum mihi per alias seniles curas ad ista redire non vacat, illius autem industriae omnia tuto committi posse confido... Alter est Henricus Schoff, Saxo, Studiosus, qui annis aliquot privatam Scholam hac in Urbe habens feliciter Juventutem (nostra methodo, nostrisque Libellis) informavit, et a Legato Holsato Principi suo commendatus, eoque (autumno praeterito) vocatus, bonum artis et industriae suae specimen edidit: dato sibi adolescente 16 annorum, Latinarum literarum rudi (Principis Cancellista), intra bimestre eo deducto, ut Latina legat et intelligat, transferreque commode, et sic satis loqui possit. Quod mihi per Virum amicum, nuper inde reversum, significari curavit, decretum jam esse (a Principe et Consiliariis) eosdem libellos eadem methodo tractandos introducendos esse in omnes Holsatiae Scholas: modo ut eorum editionem perficiendam sufficienti copia curaret. Quare ille per eundem amicum D. Blaew (Primarium hic civem, Senatorem, Bibliopolam et Typographum) sollicitare coepit, hic autem lubens recepit (etiam Ordinum Generalium Privilegio se et Authorem munire promittens). Ipsum Schoffium nondum habemus reducem: abiit (ut ex eodem amico intelligo) ad Electorem Saxoniae ipsumque Daniae Regem, Ducis Hols. commendatitiis instructus. Annon ad Vos quoque deflexit? Video enim operosum esse in proposito suo. Eo haec memoro, quia non igno-

*

randa puto Tibi, cui suprema Scholarum Inspectio commissa est, ut audio sed mallet a Te ipso informari; et (ut dixi) eos qui idem aut ita simile opus agunt sese non ignorare, communicatis potius consiliis omnia concorditer, ad harmoniam plenam, agere. Alia his de rebus alias, si voles: et cum ista plenius ex ipso Schoffio intellexero, postquam redierit. Interim haec si communicare placebit Dno Schemnicio (a quo mihi salutem nuntiavit Cassius, et Tu amanter a me renuntiabis) gaudebit forsan potius quam invidet: et ut stimulo sit etiam pulchre agendi opus Dei; illius enim est, non nostrum. Valete. Amsterd. $\frac{3}{13}$ April 659.

Jo. Amos Comenius senex.

Zevnější titul: Viro eximio, celeberrimo D. Johanni Ravio etc. amico veteri.

(Coll. vydavatel.)

CCXC.

Komenský Drabíkovi.

Z Amsterodamu 1669 — 9. dubna.

Psál Polemanovi o Pembrokovi, ale marně. Též o Kalinkovi několik slov.

(Na spěch excerpt. vydavatel.)

CCXCI.

Francouz Muratus Drabíkovi.

Augustae Tricastinorum (Saint Paul trois Chalevaux nominatur) 1669 — 30. listopadu.

Je povznesen Drabíkem. Prosí ho, aby za něho a zvláště za exulanty církví francouzských se modlil. Posílá mu 5 liber.

(Na spěch excerpt. vydavatel)

CCXCII.

Komenský Bythnerovi.

Z Amsterodamu 1669 — 3. července.

De dissidiis in Belgio inter Theologos.

(Archivní regist.)

CCXCIII.

Fabricius Drabíkovi.

V Košici 1670 — 18. ledna.

Radost nad proroctvími Drabíkovými, jimž věří na vzdory Vetterinovi. Rád by Drabíka u sebe spatřil; posílá mu 5 tolarův. Zjevení jeho ještě nemá, prosí však ho, aby mu je poslal, že za ně zaplatí.

Pisatel byl správcem školy a farářem v Košici.

(Na spěch excerpt. vydavatel.)

CCXCIV.

Komenský přátelům v Púchově a v Skalici.

Z Amsterodamu 1670 — 10. února.

Reflexe o tom, kolik jich pomfelo.

(Na spěch excerpt. vydavatel.)

CCXCV.

Komenský Drabíkovci.

Z Amsterodamu 1670 — 18. února.

Poll zase posílá peníze.

(Na spěch excerpt. vydavatel.)

CCXCVI.

Daniel Komenský Ludovice Karolině, kněžně Kuronské.

Z Amsterodamu 1670 — 2. března.

Jeho švagr, † Petr Figulus, mu sdělil, že kněžna adressátka pfála si některých vzdělavatelných spisků. Posílá jí tedy spisky La Badieovy a Hoburgovy a německý překlad Komenského traktátu Truchlivého, jehož překladatel jest mu neznám. Jestliže by ještě něčeho si pfála, doporučí jí za prostřednici svou sestru Alžbětu Figulovou v Memelu a připojuje i pozdrav nemocného otce. Přikládá nějaký rukopis mystického obsahu.

Durchläuchtigste Hertzogin,
gnädigste Fürstin.

Gleich wie des Könighchen Prophet Davids einzige Herzenslust gewesen, sein gemeinschaft mit den frommen zu haben, also verspüret man, dass Eure Hochfürstl. Durchlaucht in solche des Heyligen Königes fusstapfen tretende, auch lust haben zu denen, die Gott fürchten und lieben (wenn Sie gleich geringeren standes sind) solchen dero wolgewogenheit zu erweisen: Dessen exempel ich an meinem lieben (nunmehr seligen) Schwager Petro Figulo, Reformirten Prediger zu Memel habe, welchen Eure Hochfürstl. Durchlaucht wegen seines Christl. eyfers mit gnaden bewogen gewesen, umb durch denselben etliche erbauliche lehr und trostschriften, zu erhalten. Weil nun Gott denselbigen nach seinem göttlichen rath von dieser Welt abgefordert, Er aber vor seinem ende an mich etlich mahl geschrieben, dass Eure Hochfürstl. Durchl. etwas von solchen nützlichen schriften von mir begehren würden: als erbiethe ich mich unterthänigst Eure Hochfürstl. Durchl. gefallen nach aller möglichkeit nachzukommen, und warte nur auf Eure Hochfürstl. Durchl. gnädigsten befehl. An jetzo übersende ich diese zwey tractätlein, zum ersten Mr. La Badie (der sich nun hier in Amsterdam unter der Obrigkeit schutz gesetzt) Manuel de Piété, zum andern den unbekannten Christum Hoburgs, dabey ich auch füge meines lieben Vaters altes tractätlein, genant Trauern über trauern, trost über trost, was etlich und 40 Jahren den Böhmischen Exulantes zum trost aufgesetzt, wissen aber nicht von weme es ins Teutsche übersetzt, mir diese tage diss exemplar (das nicht mehr zu bekommen ist) zur Hand kommen war. Mit unterthänigstes ersuchen Eure Hochfürstl. Durchl. wollen dieses ihnen gnädigst gefallen sein lassen: und wenn Eure Durchl. mich mit einer antwort würdigen und dero willen gnädigst kund zu thun belieben möchte, so könnte es durch mein Frau Schwester Elisabeth Figulisin in Memel aufhaltende geschehen. Unterdessen so werde ich keineswegs unterlassen, den lieben Gott mit ganzem Herten inbrünstig

anzuflehen, das Er Eure Hochfürstl. Durchl. (zu seines Namens ehre und den frommen Christen zu trost) lang e halten, bey allen selbsterwünschten Hochfürstlichem wolergehen alzeit fristen, den edlen Samen der Pietät, der in dero Hochfürstliches Herz gepflanzt ist, väterlich erhalten, vermehren, ja dero Durchl. gantzes Gottgeheilgtes Hochfürstlich Hausz, mit vielen Sieg und Segen bekrönen. Amen.

Gegeben in Amsterdam 2 Aprilis 1670.

P. S. Dieses manuscriptum communicire ich an Eure Hochfürstl. Durchl. als ein sonderliches stück, darinnen verborgene geheimnissen wol zu bedenken sind.

Mein abgelebte kranke Vatter presentiret Eure Hochfürstl. Durchlaucht seine unterthänigsten Dienste und eyferige Seuftzer zu Gott.

An Ihre Hoch-Fürstl. Durchlaucht Louisa Charlotta gebohrne Margrafin auss dem Churfürstlichen Stam Brandenburg vermehlete Hertzogin in Liefland zu Churland und Semegallen, meiner gnädigsten Fürstin.

Euer Hoch-Fürstl.
Durchl.

Unterthänigster, gehorsamster Diener
und steter getreuer Vorbitter zu Gott

Daniel Comenius
m. p.

CCXCVII.

Komenský Drabíkovi.

Z Amsterdamu 1670 — 13. května.

O listě, který dostal z daleka z Francie, až od španělských hranic.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCXCVIII.

Drabíkovi.

? 1670 — 30. července.

Činí adressátovi výčitky, že za svou knihu požaduje peněz, a vrací mu ji. Molitor je v žilíně.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCXCIX.

Mikuláš Raczky Drabíkovi.

? 1670 — 6. října.

Žádá zprávy o zjeveních, poněvadž po smrti Juniově nikoho nemá, komu by se mohl úplně svěditi

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCC.

Komenský Drabíkovi (cizí rukou).

Z Amsterdamu 1670 — 2. listopadu.

O tělesném neduhu. Posílá mu poloviční podíl od ochránce (25 zl.), dále od kněze Williamsa z Anglie.

(Na spěch excerp. vydavatel.)

CCCI.

J. H. Horb J. H. Boeclerovi (úryvek).

Z Paříže 1670 — v listopadu.

Navštívil Komenského, který mu obšírně vykládal zásady chiliasmu a jmenoval jeho žadupce, rozšířené zvláště po universitách německých.

«Commenius senior per aliquot horas verba mecum fecit, et Chiliasticae opinionis fundamenta, dogmata, sectatores notavit, dolendum tot in Germania etiam academii orthodoxis Politicos huic stultae opinioni adhaerere, quorum amoebas habet et ostendit publice.»

(Excerpt. vydavatel.)

CCCII.

Daniel Komenský Janu Almeloveenovi.

Z Amsterdamu 1670 — 30. listopadu.

Sděluje s ním mnohé žalosti, jež ho stihly tohoto roku, mezi nimi největší, že mu zemřel otec dne 15. tohoto měsíce. Děkuje mu za laskavosti, otcí jeho kdysi prokázané, a poroučí se v další přízeň, připojuje poklonu své matky.

Salus in cruce!

Venerabilis ac Pereximie Vir Dei,

Evergeta mi exoptatissime, aeternumque colende, liceat mihi te affari, tuas inter pellare curas, et licet non de laetis, saltem de tristibus aliquantulum disserere. Vere hic annus Prov. div. fatalis tum orbi, imprimis vero nostrae unitati P. F. Bohem. Is enim nihil praeter moerorem affert, ingentem imbrem lacrymarum excutit. Nos enim mortales cottidie experiri, ora sublunaria mutationi obnoxia esse, nec semper ex voto Jovis taxillis cadere, nullamque calamitatem esse solam, verum omnem luctum suum habere comitem, quis inficias ibit? Eheu fulcra Domus Unitatis nostrae vacillant, subruunt, metendumque ne plane subvertantur, omniaque vincula ejusdem dissolvant, quod deus pro sua gratia clementer avertat.

Hoc anno praeprimis columnae istae vi mortis subvertuntur, proh dolor! non ipsemet ego amisi hoc adhuc currente anno perplures amicos consanguineos, verum et Ecclesia dei orbata est Praeconibus suis tum in Hungaria atque Polonia, quibus destituit, nec copia supponendorum dat. Accedunt et fata ven. affinis mei per dilecti Senioris penultimi Ecclesiarum nostrarum dispersarum, per Poloniam sitarum Hungariamque: verum nec hic ira Dei adversus nos concita substitit, verum progressa, ultimum quoque fulcrum derepente prosternens, videlicet amantissimum Parentem meum (tuum vero integerrimum amicum) qui postquam ultimum vale Nobis et mundo dixisset, 15 Nov. aeternitatem subiit. Cujus obitu quantum detrimenti Ecclesiae, quantum luctus Nobis ac desiderii post se reliquerit, haud exprimere valeo, nec mirum? Fieri enim non potest, ut mors ejus nobis non sit amara, cujus dulcis utilisque fuit vita. Jacet itaque prostrata spes nostra, vota quoque nostra irrita! Verum quis audet valetque cum deo expostulare, cur id fecerit? Conventus nobis hic est obmutescere, quia Dominus id fecit, voluntas Dei impleta est, placeat itaque etiam nobis quod placuit Deo. Ego tamen spero firmiter, paternam coelestem manum vulnus illud nobis infixum sanaturum, Nosque in calamitate ac orbitate positos, haud deserturum.

Interim o pietissima Anima, ingentes tibi toto pectore grates persolvo pro amore illo insigni quem in Parentem meum beatae memoriae exercuisti. Cum autem ego minime beneficia illa a Te et aliis in ipsum collata rependere queam; ast saltem indesinenter animitus opto ut Deus T. O. M. vices meas suppleat, Teque (omnesque pias ac beneficas animas) donis ac beneficiis suis, temporalibus et aeternis efficaciter abunde cumulet.

Verum ut Tibi, Vir clarissime, status noster modernus, orbitasque nostra constet has ad Te dare constitutum est: summopere exorans per viscera Jesu Christi, ut porro

candor ille Tuus, coelo notus, fervorque charitatis in Nos sanctorum reliquias se Benigne exserat. Deus autem erit merces Tua valde magna.

Vale, Vir Eximie, fautor observande, una cum aliis sanctis animabus (ad munificentiam propensis) vigete sanctae animae Ecclesiae bono, nostro etiam solatio; nostramque orbitatem charitati Vestrae commendatam habete.

D. Mater mea, lacrymis ac luctu summo oppleta, Tibi tuaeque Conjugi una mecum honorificam salutem, ac vota humilima ad deum pro salute vestra defert. Dominus Jesus sit cum spiritu nostro moesto.

Dabam calamo tumultuante, manu vero tremulante 30 Nov. 1670.

Na obálce: Aen myn Heer Myn Heer
Johannes Almelooven getrouwe Dienaer des godelyken
woorts binnen Uytrecht.

Cito.

Rev. Dign. Viro
sincero amore
et observ. cultu
pietate studiosiss.
Daniel Comenius.

(Coll. van Someren, ředitel univ. knihovny v Utrechtě.)

CCCIII.

G Vetter (Lešenským?).

(Archivní regest.)

Z Gdanska 1670 — 12. prosince.

Zpráva o smrti Komenského; votum seniorovi. Prosba, by Lešenští na památku Komenského konali kázání.

Oznámuje smířec K. Sen. Comeniusa recommenduie Zbory Czeskie. Daie votum na Seniora. Proší, aby in Memoriam Comenii Sermon pogrzebowy odpawiony byl w Lesznie.

(Coll. vydavatel.)

CCCIV.

Vetterin Sartoriowi.

Z Púchova 1671 — 31. ledna.

Komenský psal mu dne 2. listopadu, pro vážnou chorobu však užil cizí ruky. Od r. 1667 do 30. března 1670 Drabík měl další výmysly (figmenta). Junius zemřel. Výčítky Drabíkovi, že se měl sejít s Komenským na Moravě. — Ladiverdův otec v Žilině měl nevázaný exemplář zjevení, ale skrýval jej.

(Na spěch excerpt. vydavatel.)

CCCV.

Daniel Komenský Th. Spizelovi (úryvek).

Z Amsterdamu 1671 — (na počátku).

Oznamuje mu smrt otcovu.

Genitor meus Vener. vixit, et nos eheu dulci ac desiderata sua destituit praesentia; decima quinta fuit Novembr., qua nigra illa Dea non pepercit ei, qui per totum vitae suae cursum omnibus prodesset studuit.

Úryvek tento byl podnětem mylné domněnky o úmrtím roce Komenského.

(Excerpt. vydavatel.)

REJSTŘÍK. *)

- Aaron** [811](#).
Abiatharus [325](#).
Abraham [218](#), [277](#), [324](#).
Accontius Jak. († 1566) [20](#), [87](#), [168](#).
Adam [222](#), [309](#).
Adonia [325](#).
Aeneas [61](#).
Agricola Konrad (? XIV. stol.) [31](#).
Aguilonius, jezuita, optik (1566—1617) [72](#).
Ahasverus [272](#).
Aleprus Shehin Caudi [327](#).
Alexander Veliký, král makedonský [51](#), [56](#).
Alfeus Ezech., kněz bratrský z Uher [281](#).
Almeloveen Jan [359](#).
Alphonsus, hvězdář na poč. XVI. století [72](#).
Alsted Jan Jindřich (1588—1638) [87](#), [90](#), [196](#).
Altingius Jindřich (1583—1644) [196](#).
Anchoran, anglický překladatel Janue (v první pol. XVII. stol.) [14](#), [23](#), [24](#).
Andraeae Arnošt, kazatel v Gdansku (1606 až 1652) [123](#).
Andrae Jan Valentin (1586—1654) [1](#), [2](#), [129](#), [131](#), [133](#), [136](#), [137](#), [138](#), [184](#), [194](#).
Přijímá Komenského v přátelství [1](#).
Dává mu zprávu o pokuse seřadit křesťanskou společnost [1](#), [2](#).
Pohaněl Komenského Pansofii [129](#).
Oprávil svůj dřívější soud o Pansofii [135](#).
Jeho rukopisy z valné části shořely [135](#).
Čestně vzpomenu Komenského v předmluvě ke spisu Theophilus [138](#).
Anchises [69](#).
Antlie [265](#), [266](#), [267](#).
Apafi Michael [293](#), [294](#).
Apollonius, matematik [72](#).
Apollodorus, malíř [158](#).
Apollon [69](#).
Aquinský Tomáš (1225—1274) [103](#).
Archimedes [72](#).
Aristarch [244](#).
Aristoteles [25](#), [27](#), [29](#), [51](#), [76](#), [92](#), [94](#), [96](#), [102](#), [103](#), [150](#), [151](#).
Arnoldi, kněz a vyslanec [213](#).
Arnold Mikuláš, prof. ve Franekeru (1618 až 1680) [263](#).
Artocophinus, městský fysik ve Štětíně v XVII. stol. [94](#).
Asaphus [309](#).
Aubigny, kníže [296](#).
Augusta Jan, bratrský senior [270](#).
Augustin [159](#), [234](#), [321](#).
Bakos Gábor (Gabriel), sedmihradský magnát 201.
(Balam) Bileam [251](#).
Balásdi, rada kn. Rákócziho [189](#).
Baldovius (1604—1662), znalec hebrejštiny [29](#).
Ballerus (Ballero?) [354](#).
Barbarus Daniel (1513—1574) neb Hermolaus (1453—1493), filolog [79](#).
Barclai Viliam (1543—1606, právník [21](#).
Baronius Caesar, oratorian, historik římský (1538—1607) [112](#).
Baruch [287](#).
Basilus [277](#).

*) Pokládal jsem za dostatečné označiti blíže pouze osoby, jež v korespondenci zasahují. U osob obecně známých, dále v bibli uvedených a staroklassických zdálo se mně zbytečno něco připomínati. Poznámky jinak zamýšlené jsem vynechal vzhledem ke způsobu ostatních publikací České Akademie.

- Beale John [148](#), [216](#), [218](#), [234](#), [244](#), [283](#).
 Věří prorockým Drabíkovým [217](#), [218](#).
 Přeje si seznam prorockých, která se již splnila [244](#).
 Neschvaluje spisu Opera Did. Komenského [283](#).
 Becmann Kristian (1580—1648), superint. v Srbsku [51](#).
 Bellarminus Robert (1542—1621), jezuita a kardinál [112](#), [113](#).
 Bennevit Otto (1618—1670), spoluprávce škol ve Freiburce [145](#).
 Bergius Jan (1587—1658) [30](#), [31](#), [32](#), [49](#), [50](#).
 Berckhofer, proguvernator zámku [297](#), [298](#), [330](#), [331](#), 338.
 Bernardus (?) [339](#).
 Bethsabe [272](#), [325](#).
 Bielski W. G., šlechtic, český exulant [281](#), [282](#).
 Biermann, superint. v Břehu [188](#).
 Bilderbeck, kardinál (?) [31](#).
 Bisterfeld Jan Jindřich (1600—1654) [37](#), [49](#), [148](#), [178](#), [180](#), [182](#), [183](#), [333](#), 334.
 Chváli Komenského Prodrum [37](#), [39](#).
 Vypisuje důležitost Kabbaly a Cossy [38](#), [40](#).
 Lullem se obíral v Anglii [39](#).
 Chváli Duraea [40](#).
 Strojí se ve vzdělanější části Evropy [49](#).
 Doporučí Komenského Rákóczi [144](#).
 Omlouvá své mlčení u Komenského [178](#).
 Blaew jeho otec se jmenoval Janssonius Caesius, knihkupec a senator v Amsterodamě [356](#).
 Blahoslav Jan (1523—1571) [270](#).
 Blancard Mik. (1624—1703), filosof a medik [183](#).
 le Blon Křtíř, prostředník Komenského ve Frankfurtě [230](#).
 Boccacini, italský spisovatel počátkem XVII. století [63](#).
 Bodinus Eliáš, učitel a paedagog v Hamburce [29](#), [30](#).
 Boeckler Jan Jindřich (1611—1672), filolog [233](#), [230](#).
 Bohuslav z Lešna, hrabě Leszczyński [62](#), [63](#), [107](#).
 Borschius M., vyslanec Hesenthalerův Andreasevi [132](#).
 Bottyáni, hrabě uherský [293](#).
 Bourignonová Antonie (1616—1680) [340](#), [351](#).
 Boyle L. Robert? (1627—1691) [213](#), [268](#), [283](#), [296](#), [297](#), [318](#).
 Brandenburského kurfirsta chof [272](#).
 Breckling Fridrich (1629—1711), mystik a fanatik theologický [286](#).
 Brentius J. (1499—1570), evang. theolog [206](#).
 Briggsius (1560—1631), angl. mathematic [72](#).
 Brodtkorb [108](#).
 De Broniero Broniewski Johannes, senior polit. Velkopolska [219](#).
 Brookius J., angl. paedagog v první polovici XVII. stol. [45](#), [48](#).
 Budaeus, neznámý fysik a klas. filolog [31](#), [79](#).
 Buchnerus August, spisov. (1591—1661) [26](#).
 Buchwälder, evang. kněz ve Slezsku [14](#), [15](#), [16](#).
 Buxtorfius Jan (1564—1629), orientalista [35](#), [40](#).
 Bythner J., kněz a superint. bratrský [27](#), [28](#), [29](#), [35](#), [122](#), [126](#), [127](#), [128](#), [216](#), [219](#), [242](#), [269](#), [273](#), [275](#), [278](#), 357.
 Caiphaz [240](#).
 Calam, angl. kněz [222](#), [224](#).
 Caleb (Káleb) [181](#).
 Cales viz Kales.
 Callimachus, malíř [158](#).
 Calvin Jan (1509—1564), theolog, reformator [79](#), [130](#), [257](#).
 Carranza (1503—1576), katol. theolog, dominikán a arcibiskup [114](#).
 Cardan Jeronym (1501—1575), filosof [72](#), [159](#).
 Carolus, král Skotský (1660—1685) [228](#).
 Des Cartes René (1596—1650), filosof [35](#), [39](#), [73](#), [78](#), [83](#), [86](#), [101](#), [206](#), [207](#), [220](#), [221](#), [305](#), [306](#), [311](#), [312](#), [313](#), [314](#), [316](#), [317](#), [318](#), [319](#), [320](#), [322](#).
 Sotva prý podá svůj úsudek o Pansofii [93](#).
 Podává jej [83](#).
 Jeho filosofie přísně posouzena Komenským 305—[325](#).
 Casaubonus Mericus (1599—1671), theolog, professor, syn slavného anglického reform. theologa [217](#).
 Cassiodorus [15](#).
 Cassius D., bratrský theolog, později kněz v Lešně [355](#), [356](#), [357](#).
 Castellio (1514—1563), reform. theolog, překladatel bible do latiny [277](#), [286](#).
 Cato 321.
 Catullus [168](#).
 Cephas Petrus, konsenior Jednoty [176](#).
 Cicero [40](#), [149](#), [157](#), [158](#), [161](#), [167](#), [174](#), [333](#).
 De Clamengis Nicolaus, slavný theolog středověký, přívrženec theorie concilské v XV. stol. [114](#).
 Clavius (1537—1612), jezuita, mathematic [72](#).
 Clement Abraham, žid a bankéř v Gdansk [106](#), [126](#).
 Cnăuffelius [185](#).
 Colbovius Petr, theolog, did. přívrženec Komenského (dle Jöchera chemik) [133](#), [140](#), [155](#), [156](#), 160, [162](#), [174](#).

- Combachius, prof. v Marburku (1585—1651) [195](#).
- De Commingis hrabě, důvěrník Ludvíka XIV. [297](#), [298](#), [303](#).
- Copenius Bartoloměj (1565—1617), professor v Heidelbergu, theolog, orientalista [196](#).
- Courteyn, oxfordský filosof [91](#), [92](#).
- Crassus M. [51](#).
- Cromwell Oliver (1599—1658) [186](#), [188](#), [189](#), [193](#), [204](#), [231](#), [234](#), [241](#), [333](#).
Jednota se obrací k němu skrze Sadovského [186](#).
- Cyrill Jan, bratrský kněz a senior († 1632) [6](#).
- Cyrillus Pavel, sběratel bratrský [219](#), [222](#), [246](#).
- Cyrus [51](#), [272](#).
- Czedlitz J. J., šlechtic [18](#).
- Červenka Matěj, biskup bratrský (1521 až 1569) [270](#).
- Dalaeus (1594—1670), francouzský reformovaný kněz [243](#).
- Dalgarno Jiří (1626—1687), anglický filolog [213](#).
- Daniel [51](#), [318](#), [334](#).
- David [170](#), [182](#), [190](#), [237](#), [251](#), [272](#), [277](#), [307](#), [321](#), [324](#), [326](#), [336](#), [349](#).
- David Franciscus († 1579), unitárský kněz v Sedmíhradech [250](#).
- Demosthenes [333](#).
- Dietrici Conr. Jan (1612—1669), professor a filolog [145](#), [146](#).
- Digby (Sir Kenelin), filosof angl. (1603 až 1665) [92](#).
- Diogenes [350](#).
- Diophante, arithmetik [72](#).
- Długosch, lékárník v Lešně [241](#).
- Docemius Justus, braniborský rada [231](#), [233](#), [266](#).
- Drabík Mikuláš, kněz a visionář [176](#), [182](#), [189](#), [216](#), [217](#), [234](#), [244](#), [250](#), [273](#), [280](#), [281](#), [282](#), [286](#), [287](#), [288](#), [289](#), [290](#), [292](#), [294](#), [297](#), [298](#), [299](#), [300](#), [301](#), [304](#), [305](#), [327](#), [328](#), [329](#), [330](#), [332](#), [333](#), [334](#), [335](#), [336](#), [337](#), [338](#), [339](#), [340](#), [351](#), [353](#), [356](#), [357](#), [358](#), [360](#).
- Zvěstuje, že Bůh ve svém dle pokračuje [232](#).
- Omlouvá se z výčitek Komenského [250](#).
Jeho smíření s Vetterinem [278](#), [280](#)—[283](#).
Spis Sartoriův proti němu [286](#).
Ziastuje se s nového vydání jeho prorocství [287](#).
- Zvěstuje, že r. 1654 padne Rakousko a Řím [289](#).
Jeho manifest tureckému císaři [290](#).
Navštívil jej Redinger [294](#), jeho dluh Meziříčský [237](#).
- Nové instrukce od něho čeká Kom. [297](#), [298](#), [299](#).
- Předpověděl pád Redingerův [300](#).
Divně vyhnul se všem nebezpečnostem [303](#).
- Nespravedlivě připomíná ve svých zjevních mnohé osoby; i Kalinku [328](#).
- Obšírný soud jeho revelací od Murata [330](#) až [333](#).
- Drellincourt (1595—1669), reform. kněz v Paříži [249](#).
- Drudius Matyáš, znalec hebrejštiny a řečtiny [266](#).
- Dubinus Tomáš, učitel Komenského v Písecku [256](#).
- Duraeus (též Dureus a Dury, 1595—1680), angl. theolog [14](#), [15](#), [18](#), [20](#), [21](#), [24](#), [26](#), [36](#), [39](#), [40](#), [41](#), [67](#), [90](#), [91](#), [93](#), [96](#), [104](#), [106](#), [138](#), [139](#), [187](#), [194](#), [196](#), [209](#), [222](#), [267](#).
Jeho spisy irenické [14](#).
Pozdravován Poehmerem [21](#).
Judicium de usu imaginum [26](#).
Doporučil Komenského de Geerovi [106](#).
Jeden ze tří nepřátel císařových [187](#).
Posílá list Komenského Hartlibovi [196](#).
- Drury (misto Dury v. Duraeus) [230](#).
- Durret Noel (?), matematik a hvězdář [72](#).
- Effron Jan, bratrský kněz v Uhrách, švagr Komenského [176](#), [241](#).
Eliáš [145](#), [251](#).
- Elsner Jan, sběratel Jednoty [279](#).
- Endter, tiskár v Norimberce [196](#), [197](#).
- Epaenatus Daniel, bratrský kněz [216](#), [219](#).
- Epicurus [51](#).
- Eransenna [40](#).
- Erasmus Desiderius (1467—1536) [79](#).
- Erastus Jiří, bratrský kněz v Lešně [176](#).
- Erpenius Jan (?) [183](#).
- Esráš [53](#).
- Esther [272](#).
- Eszterházi, uherský hrabě [231](#).
- Eugenius IV., papež (1431—1447) [112](#).
- Euklid [72](#).
- Euripides [159](#).
- Eusebius (Segeevianus) [93](#).
- Eva [262](#), [308](#).
- Evenius Sigmund, († v září 1639) známý didaktický reformátor, přívrženec Ratichův [24](#).
Ezechiel [206](#), [333](#).
- Fabius († 1590), filolog a grammatik [162](#), [166](#).
- Fabricius Jakub, professor, chiliasta [244](#).
(¹⁹/₂ 1593—¹¹/₆ 1654).
- Fabricius, správce školy a kněz evangelický v Košicích [356](#).

- Felinus Jan, kněz bratrský [215](#), [216](#), [219](#), [241](#), [242](#), [271](#), [273](#).
- Figulisová Alžběta, dcera Komenského [357](#).
- Figulus Petr (1619–1670) [128](#), [132](#), [186](#), [190](#), [194](#), [195](#), [199](#), [200](#), [203](#), [204](#), [205](#), [207](#), [265](#), [266](#), [268](#), [271](#), [357](#).
- Dává členům rodiny De Geer zprávu o polských evangeliích [132](#).
- Podává zprávu o záměrech Sadovského [186](#).
- Fludd Rob., filosof anglický (1574–1637) [98](#).
- Forsterus, orientalista, hebraista (1495 až 1556) [40](#).
- Francé Dr., krajan Hübnerův [90](#).
- Frey Caecilius, franc. paedagog († 1631) [74](#).
- Fridrich Falcký, král (1596–1632) [288](#), [289](#).
- Frisius, kancléř dánský [89](#).
- Fundanius (viz Hübner) [133](#).
- Galilaei Galileo (1564–1642) [36](#).
- Galimel [250](#).
- Gassendi Petr (1592–1655), filosof francouzský [73](#).
- De Geer Gerhard [325](#).
- Přijímá Komenského soustrast nad úmrtím otcovým [325](#).
- De Geer Ludvík (1587–1652) [106](#), [14](#), [126](#), [132](#), [133](#), [143](#), [146](#), [155](#), [207](#), [229](#), [234](#), [235](#).
- Povolává Komenského [106](#).
- De Geer Štěpán [327](#), [330](#).
- Dává podporu Drabíkovi [327](#).
- De Geer Vavřinec [194](#), [207](#), [209](#), [247](#), [248](#), [249](#), [265](#), [266](#), [267](#), [268](#), [291](#), [296](#), [303](#).
- Není spokojen, že Kom. do Norimberka dal svá díla [200](#).
- Jeho dobrodiní Bratřím [235](#).
- Zve starší a několik Bratří do Amsterodamu [242](#).
- Což nepřijímají [242](#).
- Obrací se k Angličanům o turecký překlad Nov. Z. [236](#).
- Gellius [24](#).
- Gericke (Guericke) Otto (1602–1686), známý mechanik [318](#).
- Gertich Martin, bratrský kněz a senior [122](#), [128](#), [180](#), [18](#), [210](#), [212](#), [214](#), [219](#), [241](#), [242](#), [243](#), [251](#), [269](#), [273](#), [274](#), [283](#).
- Gertich Mikul., bratrský kněz a senior [219](#), [271](#), [272](#), [276](#), [278](#), [285](#), [289](#).
- Gibbon J., anglický ireník [125](#).
- Gideon [130](#).
- Gloskovský Matyáš [219](#).
- Goclenius, prof. v Marburku (1547–1628) [135](#).
- Golius Jakub, professor a orientalista v Leydenu (1596–1667) [72](#), [268](#), [291](#).
- Gordon, matematik [72](#).
- Gratius, historik římský (?) [115](#).
- Gregorius VII. (viz Řehoř VII., papež).
- Gribius, přítel Komenského a Gertichův v Amsterodamě [285](#).
- Gronovius Jan Fridrich, známý filolog, Hamburčan (1611–1671), [82](#), [88](#), [95](#).
- Grotius Hugo (1583–1645) [25](#), [268](#).
- Grossius Bohumír, tiskář v Lipsku [189](#).
- Gruterus Janus, slavný filolog (1560–1627) [162](#).
- Guldenšternius [123](#).
- Gumprecht Simon, měšťan Lešenský, majitel domu [176](#).
- Gutberlethus Jindřich, professor v Herborně (1572–1635) [196](#).
- Gülich Jáchym, bratrský kněz v Lešně [272](#).
- Haak Th. (1605–1690), anglický přítel Komenského [31](#), [72](#), [73](#), [74](#), [75](#), [82](#), [83](#), [85](#), [90](#), [93](#), [98](#), [99](#), [105](#).
- Hagen, přítel a dodavatel listů Bisterfeldových [37](#).
- Haggaeus [206](#).
- Hainhofer, vychovatel angl. lorda (?) 22⁴.
- Hainlin Jan Jakub, opat bebenhausský ve Württembersku (1588–1660) [184](#), [185](#), [198](#).
- Hartmann Adam Samuel, bratrský kněz v Lešně [122](#), [199](#), [218](#), [219](#), [222](#), [241](#), [242](#), [246](#).
- Hartmann Pavel, bratrský theolog [211](#), [279](#), [283](#), [285](#), [352](#), [353](#).
- Harduino de Perefex (též pod de Beaumont), arcibiskup pařížský [300](#).
- Hartlib S. [23](#), [21](#), [22](#), [25](#), [28](#), [30](#), [31](#), [32](#), [36](#), [37](#), [45](#), [49](#), [50](#), [51](#), [57](#), [58](#), [59](#), [68](#), [70](#), [71](#), [74](#), [75](#), [82](#), [84](#), [85](#), [86](#), [89](#), [90](#), [91](#), [96](#), [99](#), [104](#), [105](#), [106](#), [119](#), [125](#), [136](#), [138](#), [135](#), [136](#), [137](#), [139](#), [148](#), [185](#), [187](#), [188](#), [189](#), [193](#), [194](#), [195](#), [196](#), [199](#), [200](#), [203](#), [204](#), [205](#), [207](#), [208](#), [209](#), [210](#), [212](#), [213](#), [217](#), [230](#), [223](#), [224](#), [225](#), [227](#), [229](#), [230](#), [231](#), [232](#), [233](#), [234](#), [235](#), [236](#), [238](#), [239](#), [241](#), [243](#), [244](#), [263](#), [264](#), [265](#), [267](#), [268](#), [292](#).
- Jest agentem irenického podniku [15](#).
- Různé úmysly vydání didakt. a náboženských spisů [16](#).
- O Komenského Janu [35](#).
- O hebrejské Bráně Musaphiově [85](#).
- O fyzických nových vynálezech a dílech [34](#), [36](#).
- Brání Kom. plán Pansofie proti Bergiovi [50](#).
- Schvaluje Hübnerův nový spis k Pansofii [87](#).
- Proč vydal spis Stoughtonův [90](#).
- Těší se, že Kom. má vyhlídky na pomoc v Polsku [104](#).

- Jeho charakteristika od Mochingera [119](#).
 Jeho protektor V. Waller vrátil se do parlamentu [136](#).
 Hartlib exulantům nástrojem Božím [186](#).
 List jeho velice zarmoutil Lešenské [195](#).
 velmi potěšil Komenského [203](#).
 Sděluje zprávy Komenského do Švýcar [207](#).
 Pozval Bratří do Irska [232](#), [233](#).
 Svůj plán o Antilii sdělil Polemanovi [263](#) až [267](#).
 Podává zprávu o tureckém překladě Písma [267](#).
 O překladateli Warnerovi [268](#).
 Chválí Polemana [268](#).
 Heinsius, klass. filolog, Dán (?) (1580--1655) [86](#).
 Helmannus, katolický spisovatel [115](#), [122](#).
 Helvicus, učenec a paedagog (1581—1617) [13](#).
 Henricus VIII., anglický král Jindřich VIII. (1509—1547) [85](#).
 Herbert de Cherbury, filosof anglický (1583 až 1633) [23](#), [27](#), [33](#), [34](#), [83](#), [84](#), [85](#), [95](#), [96](#), [128](#).
 Herigonne, mathematic (v první pol. XVII. stol.) [72](#).
 Hertels, nakladatel v Lipsku [142](#).
 Hesenthaler Magnus, professor v Tubinkách (1621—1681) [131](#), [135](#), [137](#), [138](#), [184](#), [194](#), [219](#), [352](#), [353](#), [354](#).
 Navštívil Komenského v Elbinku a smíruje ho s Andreaem [131](#), [132](#).
 Smířil je také [135](#). Theophila mu rád pošle již brzo [137](#).
 O Komenského poznámkách k Theophilovi [138](#).
 I na dále se nabízí za prostředníka [138](#).
 Posílá Andreaeovi Komenského Judicium, Histor. persec., pak Confessí bratrskou [184](#).
 Zaslal Komenského Methodus Weinheimerovi [219](#).
 Navštívil Komenského v Amsterdamě [353](#).
 Blahopřál mu k narozeninám [354](#).
 Hieronymus (viz Jeronym).
 Hiram [284](#).
 Hiskia [250](#).
 Hoburg, mystik (1607—1675) [288](#).
 Homer [316](#).
 Horatschek P., bratrský exulant v Uhřích [281](#).
 Horb J. [H.](#), ev. theolog a superint. (1615 až 1695) [379](#).
 Horn, professor v Leydeně [300](#).
 Hornbeck, filolog a professor v Leydeně (1617—1696) [237](#), [238](#).
 Hottinger, theolog, očekávaný překladatel bible do turečtiny (1652—1735) [328](#).
 Hottón Bohumír, ref. kněz v Amsterdamě († 1655), [106](#), [119](#), [133](#), [207](#), [208](#), [209](#).
 Hübner Jáchym, přítel Kom-ho, později rada kurf. braniborského, [22](#), [27](#), [30](#), [32](#), [36](#), [37](#), [41](#), [45](#), [49](#), [50](#), [51](#), [58](#), [64](#), [73](#), [82](#), [83](#), [84](#), [86](#), [87](#), [95](#), [96](#), [105](#), [125](#), [126](#), [128](#), [155](#), [189](#).
 Chválí K-ho Pansofii [22](#).
 Preje si nástinu k ní [23](#).
 O Informatoriu K-ho [24](#).
 O Physice [24](#), [25](#).
 O Janui K-ho [26](#), [29](#), [30](#).
 O Metaphysice (?) [27](#).
 Faber fortunae, Paradoxa Astronomica [28](#).
 Podává memorial Pansofie 40—[84](#).
 Je ochoten ke K-mu přijetí [45](#).
 Ve spracování Pansofie ještě málo pokročil [48](#).
 Je povděčen K-mu za podání díla »Universalweisheit« [49](#).
 Hartlibem charakterisován [50](#).
 Označuje své stanovisko naproti K-ho filosofii vůbec 52—57.
 Pokládá za potřebné kolegium pro spracování plánů K-ho [57](#).
 Pracuje o posouzení K-ho Didaktiky [56](#), [57](#).
 Na didaktický sjezd do Hamburku přijít nemůže [64](#).
 Stěžuje si do nevděčných Hamburčanů [64](#).
 Slibuje pojednání o Didaktice [71](#).
 Dává návod K-mu k odpovědi Mersennovi [74](#), [75](#).
 Soudí přísně o Didaktice 75—80.
 Vyslovuje pochybnost o správném použití chrámů Šalomounova při Pansofii [82](#).
 Děkuje Gronoviovi do Patřže za rozšiřování pansof. ideí [82](#).
 Spracoval nový spisek k Pansofii K-ho [87](#).
 Prosí K-ho, by své práce i dále Londýnským ukazoval před vytisknutím [89](#).
 Svůj spisek k Pansofii zadal [97](#).
 Seznámil se s Salmasiem [99](#).
 Hlavně se věnuje práci s Komenským [99](#) až [102](#).
 O Jungiovi [102—3](#).
 Těší se zprávě o ireniku Gibbonovi [126](#).
 Prosí zprávy o Raveovi a Komenském [126](#).
 Hülsemann, luther. theolog (1602—1661) [93](#).
 Hunnius Mikuláš Jiljí, luther. theolog (1585 až 1643) [93](#).
 Hus Jan (1369—1415) [129](#), [130](#), [149](#), [212](#), [336](#).
 Chemnitius Christian, slavný luther. theolog (1615—1667) [151](#).

Chinon, měšťan Amsterodamský [205](#).
 Chodenicius Joh. (též Chodnicius), bratrský exulant v Uhřích, kněz v Skalci [176](#), [211](#).
 Chodowiecki, mladý bratrský theolog [269](#).
 Christina, královna švédská (1623–1689) [202](#).
 Christina (Poniatovská), prorokyně († 6. pros. 1644) [217](#), [330](#), [332](#).
 Christus [2](#), [3](#), [4](#), [5](#), [6](#), [7](#), [8](#), [9](#), [10](#), [11](#), [17](#), [18](#), [55](#), [58](#), [62](#), [63](#), [101](#), [103](#), [113](#), [114](#), [115](#), [117](#), [118](#), [119](#), [121](#), [129](#), [130](#), [131](#), [133](#), [156](#), [181](#), [185](#), [214](#), [216](#), [222](#), [224](#), [250](#), [252](#), [253](#), [254](#), [255](#), [257](#), [258](#), [259](#), [260](#), [261](#), [262](#), [270](#), [278](#), [279](#), [280](#), [298](#), [299](#), [301](#), [306](#), [307](#), [308](#), [310](#), [312](#), [322](#), [323](#), [321](#), [325](#), [326](#), [332](#), [340](#), [341](#), [348](#), [349](#), [353](#), [359](#).
 Chrysostomus Jan (Zlatoušť) [244](#), [323](#).
 Isaías [211](#), [250](#), [332](#), [333](#).
 Israel Jiří, bratrský kněz († 1588) [270](#).
 Jaccaheus Gilbertus, filosof aristotelický, fysik v Leydeně († 16. 8.) [101](#).
 Jan evangelista [260](#), [333](#), [336](#).
 Jansenisté [232](#).
 Jan Zlatoušť (viz Chrysostomus).
 Jaskulski, polský poslanec u Porty [228](#).
 Javorský J., bratrský kněz [285](#).
 Jednota [2](#), [6](#), [62](#), [63](#), [106](#), [122](#), [121](#), [126](#), [146](#), [179](#), [180](#), [184](#), [185](#), [205](#), [218](#), [221](#), [222](#), [221](#), [241](#), [249](#), [263](#), [269](#), [272](#), [275](#), [278](#), [279](#), [280](#).
 Jeřon Tob., exulující kněz bratrský v Uhřích [281](#).
 Jeremiáš [181](#), [210](#), [211](#), [250](#), [333](#), [334](#), [344](#).
 Jeronym sv. [348](#).
 Jiří, kníže z Břehu [14](#).
 Joab [325](#).
 Joel [251](#).
 Johnson, anglický mechanik [31](#).
 Jonáš [218](#), [258](#), [288](#), [331](#).
 Jonston Jan, polymath, přírodovědec, přítel Komenského (1603–1675) [2](#), [45](#), [48](#), [104](#).
 Josef [214](#).
 Josiáš [190](#), [240](#).
 Josua [181](#), [190](#).
 Jungius Jáchym, přírodovědec, professor v Hamburce (1587–1657) [13](#), [33](#), [89](#), [78](#), [81](#), [86](#), [96](#), [102](#), [103](#), [104](#), [107](#), [116](#), [270](#).
 Junius Sam., mladý kněz bratrský [278](#), [280](#), [281](#), [305](#), [327](#), [328](#), [352](#), [353](#), [359](#), [361](#).
 Kales Lukáš, exulant, bratrský kněz v Lednici [176](#), [281](#).
 Kalinka Joach., lutherský kněz a superintendent v Hlavě v Uhřích (1602–1678) [328](#), [353](#), [356](#).
 v. Kalthoff Herbert, fysik a technik v Londýně [34](#).

Karel X. Gustav, král švédský (1622–1660).
 Vypytává se o poměru Sedmihradska k jiným mocnostem a o svých starých známých v tom kraji [201](#), [202](#).
 Jeho komorník navštívil K-ho [203](#).
 Má dáti radu Komenskému, má-li zůstat v ohroženém Lešně [203](#).
 Povolal Komenského do svého tábora [205](#).
 Divil se kometě [232](#).
 Návrat jeho působí Komenskému velkou radost [234](#).
 Jeho skutky se zdají býti skutky prozřetelnosti Boží [235](#).
 Reflexe o jeho dalších skutcích [236](#), [237](#).
 Smířil se s králem dánským [239](#).
 Měl by se smířiti s Polskem a pomoci Rákóczi [215](#).
 Kazimír, král polský (1648–1663) [204](#).
 Keckermann B., reform. theolog a filosof (1571–1609) [55](#), [79](#), [90](#).
 Keiseršteinius, rakouský maršál [226](#).
 Kemény Jan, sedmihradský magnát [201](#), [226](#), [228](#), [229](#), [244](#), [334](#).
 Kepler Jan, známý astronom (1571–1630) [72](#).
 Kesevinus, prostředník mezi Hartl. a Bisterfeldem [39](#).
 Kinner Cyprian, didaktik, spolupracovník Komenského [128](#), [133](#), [136](#), [148](#), [149](#), [150](#), [151](#), [152](#), [153](#), [154](#).
 Posílá ukázkou svého Elucidáře Hartlibovi [183](#).
 Pokračuje v Elucidáři [134](#), [135](#).
 Rozloučil se s Kom. [136](#).
 Reflektuje na agenturu při sprostředkování úřadě [136](#).
 Nezblýhl v historii sekt, nerozhodný, nepokojný [148](#).
 Spor jeho s Ravem [150](#), [151](#).
 Kircher Athanas, jesuita, přírodovědec, slavný konvertit (1602–1680) [318](#).
 Klinget, hollandský přítel Komenského [290](#).
 Klobusický Ondřej, ředitel Potockých panství Rákócziových († 1635) [176](#), [178](#), [179](#), [180](#), [185](#), [203](#).
 Koch David, prostředník mezi Komenským a Redingerem [297](#), [298](#), [301](#).
 Komenský Daniel († 1694) [357](#), [358](#), [359](#), [360](#).
 Komenský Jan Amos [1](#), [2](#), [6](#), [13](#), [14](#), [17](#), [18](#), [19](#), [20](#), [22](#), [23](#), [24](#), [25](#), [26](#), [27](#), [28](#), [29](#), [30](#), [31](#), [32](#), [36](#), [37](#), [41](#), [45](#), [49](#), [50](#), [58](#), [62](#), [63](#), [64](#), [72](#), [73](#), [74](#), [82](#), [83](#), [84](#), [88](#), [89](#), [91](#), [92](#), [93](#), [94](#), [96](#), [101](#), [105](#), [106](#), [107](#), [109](#), [116](#), [117](#), [119](#), [120](#), [123](#), [124](#), [125](#), [126](#), [128](#), [129](#).

- 131, 135, 136, 138, 139, 142, 143, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 193, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 249, 250, 251, 252, 253, 253, 254, 255, 256, 258, 259, 271, 272, 273, 274, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 300, 302, 303, 304, 305, 325, 326, 327, 328, 329, 334, 335, 337, 339, 342, 350, 351, 353, 354, 356, 358, 360.
- Prosí Andreaho o poučení 1, 2.
- Jeho nový objev 27.
- Jeho Physika v Německu 27.
- Tisk jeho Prodrumu v Oxfordě 28.
- O jeho pravověrnosti 28.
- Ve Švýcarsku znám 29.
- Stěhuje si do indolence církevní 31.
- Jeho Diogenes Vechnerem chvalně posouzen 50, 51.
- Může se zcela Pansofií oddati 84.
- Práce na Perpetuum mobile 84.
- Velké očekávání má do stroje tohoto 89.
- Obdrží (prý) doma podporu 89.
- Jeho Fyziky princip, duch 91.
- O fysice vůbec 91.
- Očekávání mnohých od let již zklamal 92.
- Navštívil Mochingera 105.
- Doporučil Jungia Švédům 107.
- Vyčítaje Nigrinovi jeho odpadnutí 109—114, vyzývá jej k návratu k evangeliu 115.
- Doporučí Jungiovi Kozáka 116.
- Těžce nese zaměstknání s učebnými knihami pro Švédy podniknuté 117.
- Neptíjí má názorů Nigrinových o jednotě církve 118.
- Podává zprávu o přípravách ku konferenci Toruňské 120.
- Přeje úspěchy švédským zbráním 121.
- Posílá práci Newfeldovu, proť pseudonym 121.
- Podává rady starším o sněmě varšavském 122.
- Soud o práci Newfeldově 123.
- Účast při Tabulae Pansophiae 125.
- Nedbanlivý k svým ochotným pomocníkům 126.
- Děkuje De Geerovi za podporu 126.
- Sděluje Hottonovi irenickou práci 127.
- Má (prý) velkou sebedůvěru 128.
- Nedovolil Kinnerovi, aby psal s ním Herbertovi 128.
- Vyčítá Andreaemu nepravé pojmání své Pansofie 129, 130.
- Metodu názornou chválí rozmanitě didaktikovi v Toruně a v Gdanaku a j. 133.
- Přestěhuje se do Lešna 135.
- Posílá mu přepis Theophila 135.
- Má mnoho poznámek k Theophilovi 137.
- Posílá Duracovi Clavis Apocal. 139.
- Její spisovatel 187.
- K-ého Meth. ling. a školské knihy pol., posouzené Colboviem 140—146.
- Chválen katolickým senátorem v Gdanaku 147.
- Doporučen Schlichtingem Z. Rákócziemu 147.
- Komenského spor s Kinnerem 149—151.
- Komenský chtěl založit sektu, která vzdělanost měla z Čech po celém světě rozšířiti 149.
- K-ého Pansofie a bible 153.
- O textu svém vestibulárním 163.
- O lexiku vestib. 163.
- O grammaticae vestibulární 164.
- O Janui 165.
- Dvě vady jeho did. spisů: 1. velký objem, 2. nevhodnost k autopraxi 169.
- Koupil dům v Lešně 176.
- Může i s manželkou do Uher přijíti 176.
- Má spor s Tolnajem 176.
- Komenského spis Ad fratres presbyterianos 177.
- Nějaký příbuzný jeho se oženil s nepoctivou 179.
- Komenský nazpět do Polska zván, profesory potockými pak zdržován 179, 180.
- V práci umdlévá 180.
- Vyzývá rádce Rákócziho i Bisterfelda, by ve smyslu zjevení Drábíkových pracovali 181—183.
- Byl v Leydenu hostem Blancardovým 184.
- Pomluvy, že přestoupil na katolickou vřu 184.
- Propuštěn z Uher 186.
- Nepřítel cisařův 187.
- Stavil se v Běhu 188.
- Posílá zprávu o zjeveních a o svých uherských pracích 189—193.
- Zasílá prorocství Melišova 192.
- O jeho Physice 194.
- Školy a učitelé 195, 196.
- Posílá své Atrium Endterovi 197.
- Januu a Vestibulum odevzdal pro Německo Grossovi 1. 8.
- Půjčuje městu Lešnu pět set tolarů na jezdecký pluk Sadowského 198.

Má vlastního posla do Uher [200](#).
Prostředkuje korresp. mezi Hartlibem a
Mednyánszkým [201](#).

Vypisuje ztrátu o požáru Lešenském [206](#),
[207](#).

Díla tam vzpomenutá:

1.isky:

a) *De persecutione etc.*

b) *Manualis Bibl. Boh.*

2. Mt.

a) *Amphitheatr. univ. rerum.*

b) *Clypeus contra Antichr.*

c) *Pansophica:*

α) *Sylva Pansophica,*

β) *De Pansophia condenda deliberatio,*

γ) *Pansophica elaborata,*

δ) *Metaphysica,*

ε) *Thesaurus linguae bohém. et lat.,*

ζ) *Haggaeus redivivus,*

η) *Meditationes et ideae concionum,*

θ) *Harmonia Evangelistarum,*

ι) *Refutatio Philos. Cartesianae et*

Astron. Copern. [206](#), [207](#).

Ze Štětína podává zprávu o svých zámě-
rech Rulicioví, snad půjde do Anglie [208](#).

Chce nabídnout svá díla Elzevirovi [208](#).

Dal svá díla do Norimberka do tisku [209](#).

S vydáním díla jistého (*Lux in t.*) se ne-
unáhli [211](#).

Námahy jeho v zájmu Lešenských [211](#), [212](#).
Sdílel své mínění o Wilkinově spise po-
vrchně [213](#).

Původ jeho spisu *Excid. Lesnae* [213](#).

Prosí Angličanův o pomoc [213](#).

Jeho úspěchy v Amsterdamě [215](#).

Návod pro kollektanty [215](#), [216](#).

Jeho spis *Methodus L. N.* chválen Wein-
heimerem [220](#).

Prosí Svatose, Calama, Hartliba o příspěvek
ve prospěch sběratelů [221](#)–[223](#), [224](#).

Jeho námahy o Junga a soud o něm [229](#),
[230](#).

Syllog. O. Terrar. poslán mocnářům. Lux
in tenebris [230](#), [231](#).

Chvála jeho didakt. děl ze středního Ně-
mecka [231](#).

Bráněn Docemiem u Boeclera [233](#).

Vyzval prof. Hornbecka o argument proti
Lux in ten. [233](#).

Lítost nad vydáním *Lux in ten.* z Francie
[239](#).

Replika na lamenty Schaumovy (*De princip.*
Transylv. ruina etc.) [241](#).

Poslána Gertichovi [241](#).

O *Lux* mínění Bealeho přání [244](#).

Děkuje Stouppiovi za podporu bratrských
sběratelů [246](#).

Též b. Sadovskému do Londýna [247](#), [248](#).

Drellincourtovi v Paříži [249](#).

Dělal výčítky Drabíkovi [250](#).

Jeho spis proti Schefferovi proti neobdržel
odpovědi [252](#).

O svém postavení k Sociánům a Potasari
[256](#).

Stoinius [256](#), [257](#).

Chr. Schlichting, Jách. Stegmann [257](#).

M. Scheffer, Jan Schlichting [258](#).

Wolzogen, Lubieniecki, Wiszowaty [259](#).

M. Ruarus, Zwicker [260](#).

Rozdíl mezi Kom. a Sociány: 7 čl. [261](#).

Posílá do Londýna Rogerovi *tubinské vy-*
ddní Janue [263](#).

Jeho polemika s Arnoldem [263](#).

Poučen Polemanem o záměrech Hartlibo-
vých o Antilii [265](#).

Horlí nad tím, že Mik. Gert. chce opustiti
službu Jednoty [269](#).

Posílá bible do Lešna [269](#).

Dělá přípravy k nové volbě seniora [270](#), [271](#).

Obstarává církevní potřeby vyhnanců [272](#).
Vínuje nové vydání kancionálu kn. brani-
borské [273](#).

Daruje Lešenským [200](#) imper. [275](#).

Poučuje překladatele bible v turečtinu, War-
nera [276](#), [277](#).

Pověřuje Warranta a Elsnera do Skotska
[279](#).

O svém spise *Paraenesis ad eccl. angl.* [284](#).

Je proti vystavění nové budovy pro če-
ského kněze [284](#).

O kollektě [285](#).

Jeho překlad bible do latiny [286](#).

Měl by Pansofii dokončiti [287](#).

Úspěchy knihy *Lux e ten.* [288](#).

Posílá 1. arch překladu tureckého Nov. zá-
kona De Geerovi, komentuje Drabíkovy
revelace [291](#).

Vzhledem ku pokrokům Zriniho [292](#), [293](#).

Jeho *sylogismus o. t. znovu tištěn* [294](#).

Redingerem do němčiny překládán [294](#).

Jen tajná může být rozšiřována [301](#).

Cíl spisku [305](#).

Lux e tenebris obdržel paša budinský [294](#).

Nové vydání Poleman sdělil Oldenbour-
ghovi [297](#).

Bude rozeslána všem panovníkům [298](#).

Poslána do Curychu [302](#).

1 Redingerovi [303](#).

Kalinkovi [303](#).

S Redingerem si nerozumí [295](#).

- Dělá mu různé výčitky [300](#), [301](#).
 Prosí pro něho dovolení žiti v Curychu [305](#).
Janue nové vydání připravuje Horn [300](#).
Posuzuje spis: Philosophia scripturae interpretis [305](#).
 Vzpomíná si své dětinskosti [312](#).
Jeho spis Cartesius eversus [318](#).
 Nemohl přijíti na pohřeb Vavř. De Geera pro nemoc [326](#).
 Vyjednává s Oldenbourghem o tureckém překladě N. Zákona [326](#), [327](#).
 Měl se sejíti s kurf. branib. [327](#). Nigrina mu dala za sekretáře [327](#).
 Turecký překlad bible špatný [328](#).
 Poslal po synovi Danieli list do Uher [328](#).
 O kolektě [329](#).
 Prosí Ant. Bourignonovou o objasnění tří věcí [340–342](#).
Posílá král. společnosti v Londýně svůj spis Via Lucis se psaním [342–350](#).
 Navrátil se po skončení práci do kraje [351](#).
 Spojení s braniborskými [351](#).
 Obdržel díky od král. spol. z Londýna [352](#).
Převod »Unum necessarium« [352](#).
 Hesenthaler ho navštívil v Amsterdamě [353](#).
 Kometka, komorník krále švédského [303](#), [304](#), [305](#).
 Königsmarck Konr. Christ., švédský generál (?) († 1673) [312](#).
 Konstantin, císař římský [272](#).
 Koprník Mik. (1473–1543) [206](#), [207](#), [220](#), [221](#), [257](#).
 Kotter Křistoř, visionář († 1647) [189](#), [217](#), [244](#), [287](#), [288](#), [289](#), [330](#), [331](#), [332](#), [333](#), [337](#).
 Kozák J. Z., exulant, lékař a theosof (1602 až 1685) [116](#).
 Krajski, reform. kněz z Litvy, sběratel v Anglii [271](#), [272](#).
 Kregelius, prorok XVII. věku [288](#).
 Kulpeper Geneus (Generosus), anglický známý Komenského [191](#).
 Kurtzmann, profesor ve Vratislavi [12](#), [16](#), [17](#), [18](#), [19](#), [20](#), [61](#), [94](#), [105](#), [106](#), [119](#).
 O K-ého Janui [16](#).
 O K-ého Pansofii [19](#).
 O Vechnerově práci »Ignis« [19](#).
 Referuje o K-ého cestě do Anglie [106](#).
 Labadias (Labadie) Jan, theolog-fanatik 1610 až 1671) [328](#), [340](#), [357](#).
 Lanecius Jan, biskup bratrský na Moravě [256](#).
 Lasco Michal, prorok v Uhřích [337](#).
 Lasicki (Lasitius), známý přítel Jednoty [181](#).
 Lauban Melichar, rektor školy v Břehu (1567 až 1633) [14](#), [15](#), [16](#).
 Lauremberg Petr, medik a filosof, původce Pansofie před Komenským (1585–1630) [130](#).
 Laurinus Pavel, bratrský theolog, pak kněz v Püchově [211](#), [281](#).
 Lazar [25](#).
 Lešenští [106](#), [107](#), [185](#), [205](#), [253](#), [271](#), [271](#).
 Lev IX., papež [14](#).
 Liberius, papež [112](#).
 Lillie, neznámý literát [230](#), [231](#).
 Linden, prokonsul v Gdanskú [154](#).
 Livius [159](#).
 Lohmüller G., reform. theolog [211](#).
 Lochar Václav, konsenior Jednoty (1655) [176](#).
 Lorántfi Zuzana [177](#), [179](#), [180](#), [184](#), [185](#), [186](#).
 Lubieniecki, politik (?), socinista (1623–1675) [259](#).
 Lubinus Eilhardus, filolog, theolog, professor v Roztoku (1565–1621) [145](#).
 Ludovika Karolina, kněžna kuronská, původu braniborského [357](#), [358](#).
 Ludvík, kníže z Břehu [14](#).
 Luelbe, neznámý jinak filolog a literát [15](#).
 Lullus Raimund (1235–1315) [39](#), [40](#).
 Luther Martin [10](#), [91](#), [92](#), [129](#), [130](#), [142](#), [141](#), [257](#), [277](#), [306](#).
 Macer Šeb., konrektor školy lešenské 285.
 Maecenas [158](#), [276](#), [294](#).
 Malachiáš [333](#).
 Marczibán J., uherský šlechtic [178](#), [179](#).
 Maria [259](#), [261](#).
 Martha [95](#), [277](#).
 Martinus Sam., luther. kněz český [6](#), [12](#).
 Massonius, spisovatel [31](#).
 Matthiae Jan, švédský kněz evang., později biskup v Strengnäsú (1592–1670) [120](#), [121](#), [123](#), [121](#), [134](#).
 Mede Josef, angl. theolog, přívrženec chiliasmu (1586–1638) [138](#).
 Mednyánszky Jonáš, uherský šlechtic, důvěrník Rákócziův [178](#), [189](#), [204](#), [205](#), [212](#), [225](#), [241](#), [245](#), [288](#), [297](#), [305](#), [325](#).
 Prosí v zájmu Komenského o Schaumův dluh [204](#).
 Napsal traktát, věnovaný králi švédskému [225](#).
 Týž traktát u Pella [225](#).
 Obdržel noviny z Hollandska [305](#).
 Medgyesi P., reform. kněz v Uhřích, presbyterian [177](#), [178](#), [333](#).
 Meier, reform. kněz v Schaffhúsách [304](#).
 Melancthon (1497–1560) [79](#), [171](#).
 Meliš Štěpán, bratrský prorok, Komenského kmotr [198](#), [263](#), [286](#), [287](#), [288](#), [289](#), [297](#), [298](#).
 24

- Mencelius Abrah., didaktik [26](#).
 Mercurius [191](#).
 Mersenne Marin, minorita, francouzský učenec (1588–1648) [64](#), [72](#), [73](#), [82](#), [83](#), [84](#), [85](#), [86](#), [92](#), [96](#), [98](#).
 Obdržel Komenského Prodomus [72](#).
 Chválí plán Komenského slovníka [72](#).
 Odkazuje Komenského na filos. Des Cartesovu a Gassendiho [73](#).
 Jeho snášlivost křesťanská [74](#).
 Jeho veliké známosti (dle Freya) [82](#).
 Těší se Des Cartesovu soudu o Pansofii [83](#).
 Jeho polemika s Fluddem trhá jeho poměr k Angličanům [98](#).
 Mikess Michael, kancléř Rákócziho [237](#).
 Mirandula, Picus (1463–1494) [39](#), [40](#).
 Mojžiš [189](#), [190](#), [218](#), [232](#), [250](#), [308](#), [309](#), [310](#), [317](#), [322](#), [336](#), [338](#).
 Mochinger J., professor v Gdansk (1603 až 1652) [12](#), [13](#), [16](#), [17](#), [18](#), [19](#), [20](#), [64](#), [91](#), [94](#), [105](#), [108](#), [119](#), [151](#).
 O Komenského Janu [12](#), [13](#), [16](#), [17](#).
 Přiznává se k chiliasmu [17](#).
 Chválí Duryho [18](#).
 O Pansofii [19](#).
 O Vechnerově »Ignis« [20](#).
 Obdržel Komenského Prodomus i Didaktiku [64](#).
 Kom. se stavil u něho na cestě do Anglie [105](#).
 Montanus Arias, orientalista, překladatel bible [40](#).
 Morian, anglický příznivec Komenského [68](#), [71](#), [99](#).
 Morin, matematik francouzský, professor v Paříži (1583–1656) [72](#).
 Moscorovius, sociniánský theolog († 1625) [256](#).
 Moserus M., paedagog, učitel v Goldberku [13](#).
 Muller Jan, evang. kněz v Hamburku (1598 až 1672) [141](#), [142](#), [146](#).
 Murat F., reform. kněz ve Francii [330](#), [339](#), [340](#), [357](#).
 Mussaphia, orientalista, španělský žid (1605 až 1674) [85](#).
 Mydorgius (Claudius, matematik pařížský (1585–1647) [36](#).
 Nádasdi, uherský magnát [233](#).
 Nalhan Daniel, bratrský exulant v Uhřích [176](#).
 Nathan [325](#).
 Nebukadnezar [53](#).
 Neper Jan, anglický arithmetik na počátku XVII. stol. [72](#).
 Nettenburg (mechanik anglický?) [31](#).
 Neufeld Huldricus (pseudonym Komenského) [120](#), [121](#), [185](#).
 Nigranus J. (Černý), biskup bratrský [270](#).
 Nigrinus Bartol., reform. kněz, pak konvertita [108](#), [109](#), [111](#), [115](#), [116](#), [117](#).
 Nigrinus Christ., bratrský theolog [281](#).
 Nissen Jan Jiří, orientalista v Leydenu ve středě XVII. věku [235](#).
 v. Oberbeck Jan, polský Socián [252](#).
 Oldenbrough Henry, anglický učenec, pak sekretář Royal Society (1615?–1677) [296](#), [297](#), [326](#), [352](#), [333](#).
 Opalinski de Bnin, palatin [175](#).
 Oxenstierna Axel, kancléř švédský (1583–1654) [107](#).
 de Paczmohr, pruský šlechtic [132](#).
 Pagninus, orientalista v. Santes Pagrinus [40](#).
 Pappus, antický matematik [72](#).
 Pareus David, theolog, professor v Heidelbergu, irenik (1548–1622) [136](#).
 Passkowský J., bratrský vyhnanec (?) [241](#).
 Pavel sv. [54](#), [111](#), [113](#), [114](#), [118](#), [218](#), [240](#), [246](#), [250](#), [261](#), [276](#), [334](#), [352](#), [353](#).
 Pelet (jméno Johna Pella u Mersenna) [72](#).
 Pell John, matematik, anglický přítel Komenského (1610–1685) [25](#), [28](#), [29](#), [34](#), [35](#), [73](#), [82](#), [85](#), [90](#), [99](#), [105](#), [207](#), [208](#), [209](#), [210](#), [220](#), [223](#), [225](#), [233](#).
 Jeho Discursus de Numero et Ordine Discepl. [25](#), [28](#), [29](#), [34](#).
 Soustrast nad ztrátou Komenského v Lešné [208](#).
 Obdržel od Stockara nové švýcarské vydání Janu [209](#).
 Sděluje mu adresu Komenského v Amsterodamě [210](#).
 Sděluje zprávy o ztrátě Komenského Curyšským [221](#).
 O švýcarské Janu [223](#), [225](#).
 Pembroke hrabě, anglický příznivec Drábíkův [357](#).
 Perikles [333](#).
 Petraeus, orientalista v Leydenu [211](#).
 Petr sv. [109](#), [118](#), [240](#), [258](#), [333](#), [334](#).
 D. Petris (?) [123](#).
 Pilát [111](#), [350](#).
 Pilsina Nic., bratrský vyhnanec v Uhřích [281](#).
 Pisanus Alfons, jesuita, theolog [110](#).
 Piscator (Fischer) Jan, professor v Herborně (1546–1626) [136](#).
 Pitiscus, reform. kněz, matematik (1561 až 1613) [72](#).
 Pius II., papež (1405–1464) [115](#).
 Phraeo [189](#), [251](#), 825.
 Photinus [258](#).

- Platon 27, 40, 51, 254, 319, 320.
 Plattenberg, rakouský resident v Hamburce 195.
 Plinius 157.
 Podivín, Komenského příručí 207.
 Pöhmer, vznešený měšťan norimberský 20, 21, 24, 34, 36, 49, 128.
 Poleman Jáchym, lékař, mystik 263, 261, 265, 268, 287, 297, 326.
 Politianus, filolog (1454–1494) 79, 162.
 Pohatovská Kristina, prorokyně 189, 330, 332.
 Poolman 287.
 De Potasari N., sociniánský vyslanec 256.
 Priarius (?) 267.
 Prondre, francouzský hostinský Redingerův 298.
 Ptolemaeus, hvězdář 79, 257.
 Ptolomaeus, egyptský král 277.
 Pullmannus (?) 267.
 Pythagoras 50, 153.
 Quintilianus 307.
 Quintilius 333.
 Rákóczi (Racoci, Ragocci, Ragotský) Jiří (1591–1648) († 1660) 91, 147, 148, 181, 200, 204, 225, 227, 230, 236, 237, 238, 239, 338, 339.
 Je hotov (na vojnu Boží) 199.
 Strojí se s 40.000 pohnouti 212.
 Jeho pád a jeho nesvár vypsal Schaumem 225–229.
 Jeho stav se zlepšil 237.
 Restituován 24.
 Bez pomoci anglické ztracen 213.
 Turek mu je nepřizniv, čeká pomoc od krále švédského 245.
 Rákóczi Zikmund († 1652) 176, 178, 188, 189, 192, 200, 201, 203, 212, 237, 238, 239, 292, 293, 335, 337, 339.
 Racski Mikuláš 358.
 Radosch Jan, bratrský exulant v Uhřích 176.
 Radziwił Janusz, kníže litevský († 1655) 119, 122, 191, 192, 194, 333, 210, 212, 272.
 Raimundus viz Lullus.
 Ramus Petr, reform. filosof a paedagog (1515–1572) 55, 79, 90.
 Raticius (Ratke), reformátor, paedagog (1571–1635), nechce dáti lacino svého umění 13.
 Rave Jan, professor, pak spoluprac. Komenského v Gdansk, na konec inspektor škol braniborských 24, 25, 26, 29, 125, 126, 134, 148, 155, 355, 356.
 Zatemnil slávu Kého 21.
 Má dlouhé titule knih 25.
 Není hodným charakterem 26.
 Prameny jeho Logiky 20.
 O jeho »Tabulae Pansophiae« 125, 152.
 Chvála úsudek o Kinnerově Elucidarii 131.
 Senát v Gdansk vzal mu podporu, když se rozloučil s K. 150.
 O svém poměru k teoriím Komenského 150–152.
 Ravensperger, professor v Herborně (1586 až 1625) 136.
 Reczcicus, polský evangel. šlechtic 259.
 Rédey Prantišek, sedmihradský magnát, pak kníže 228, 237.
 Redinger Jan Jakub, paedagog, pak apoštol revelací Drablkových 288, 289, 290, 291, 295, 298, 300, 301, 302, 303, 304, 301, 327.
 Regius J., exulant bratrský, dříve děkan v Zatici 123.
 Řehoř VII., papež 113, 114.
 Reichart Jiří, prorok v polov. XVII. věku 189, 192.
 Reuchlinus, orientalista, theolog (1454–1521) 40.
 Reynold Eduard (?), anglický učenec, theolog (1569–1676) 91, 93.
 Rhodus svatý 240.
 Rivetus Ondřej, hollandský theolog, professor v Leydē (1573–1651) 37.
 Rocilia svatá 240.
 Roger Daniel, knihkupec v Londýně 263.
 Rosencrantz Oliver (?), kancléř dánského krále (1574–1642) 39.
 Ruars Mart., socinský literát (1589–1651) 280.
 Ruffinus, posměšné jméno B. Nigrina 115.
 Ruffo Daniel, bratrský exulant v Uhřích 176.
 Rulicius Jan, reform. kněz v Amsterdamě († 1606) 37, 125, 133, 196, 205, 207, 201, 214, 216, 233, 241, 265, 266, 268, 285, 286.
 Ruprecht, kníže falcký (1652–1710) 288, 289, 352, 353.
 de Ruyter, viceadmíral (1607–1676) 231, 236.
 Sadovský Jiří 186, 187, 194, 195, 198, 199, 217.
 Bez vědomí Komenského u vytržení expedoval věci do Anglie 190.
 Potřebuje k té věci peněz 191.
 Jeho paní totéž poslala i do Švédska 194.
 Má veliké starosti 195.
 Najímá jezdecký pluk v okolí Lešna 198.
 Sadovský, bratr Jiřího v Anglii žijící 217.
 Salome 272.
 Samson 216.
 Sapieha Leon, litevský magnát (1557–1633) 228.
 Sarsius Lothar, astronom, filosof (žil okolo 1626) 36.

- Sartorius, evang. kněz v Uhřích (v Prešově) [203](#), [286](#), [360](#).
- Satan [200](#), [255](#), [256](#), [260](#), [278](#), [300](#), [321](#), [322](#), [333](#), [337](#).
- Saul [170](#), [255](#).
- Scioppius Kašpar, filolog a publicista (1576 až 1649) [88](#).
- Scotus Duns, scholastik (1265–1308) [40](#).
- Scultetus Abrah., professor v Heidelbergu (1566–1625) [136](#).
- Šebastian sv. [240](#).
- Sedechiáš [181](#).
- Seneca [298](#), [307](#), [314](#), [348](#).
- Sengellin, anglický učenec v Oxfordě [90](#).
- Serarius Petr, mystik, reform. literát [296](#), [305](#), [311](#).
- Serini (Zrinský) Mikuláš, uhersko-charvátský magnát (1508–1566) [288](#).
- Servetus Michael, známý medik, antitrinitář (1500–1553) [117](#).
- Seydel, bratrský kněz [274](#), [276](#).
- Shurt Jak., anglický technik [27](#).
- Scharffius Jan, theolog, filosof, protivník Jungův (1595–1660) [102](#).
- Schaffelberger, švýcarský známý Redingerův [304](#).
- Schaum Konst., diplomat Rákócziho [199](#), [200](#), [203](#), [204](#), [207](#), [208](#), [225](#), [227](#), [231](#), [241](#), [243](#).
- Navštívil Komenského [199](#).
- Sdílují, že stává se nástrojem zvláštního díla Božího [200](#).
- podává zprávu o svém rozhovoru s králem Švédským 200–203.
- Půjčil peníze od Komenského [201](#), na jeho náky replika [241](#).
- Scheffer Melichar, socinský theolog [251](#), [252](#), [253](#), [254](#), [259](#).
- Scheffler, doktor(?) [285](#).
- Scheibe Samuel, knihkupec v Lipsku [142](#).
- Schemnicus(?) [356](#).
- Schindlerus Valent.(?), orientalista †1610) [40](#).
- Schlichting Christian, socinský theolog [257](#).
- Schlichting Jan, sudí Všovský, ředitel panství lešenských [147](#), [148](#).
- Schlichting Jonáš, socinský theolog († 1661) [219](#), [258](#), [259](#).
- Schlösserus, přítel Komenského [285](#).
- Schmettau (též Schmeettauer), bankéř ve Vratislavi [285](#), [329](#), [353](#).
- Schneider E., professor v Lipsku [26](#), [35](#).
- Schoff Jindřich, paedagog v Amsterdamě [355](#), [316](#).
- Schönaich, baron ve Slezsku (1509–1619) [130](#), [121](#).
- Schott Kašpar, jesuita, mechanik a fysik (1608–1696) [318](#).
- Sieniński, palatin Podolska [256](#).
- Sigmund, císař [114](#), [339](#).
- Sinetius Jan (?), filolog († 1651) [162](#).
- Sionius, bratrský kněz [270](#).
- Skytte Jan, švédský učenec († 1645) [107](#).
- Smalcus Valentin, socinský theolog (1572 až 1624) [258](#).
- Smit Ludvík, jeho vdova domácí paní Komenského [210](#).
- Snellius Rudolf (sub Willebrod), matematik (1545–1613) [72](#).
- Socinus Faustus (1539–1604) [258](#).
- Sofoniáš [332](#).
- Sokrates [50](#), [251](#), [320](#).
- Solinus Jan, bratrský exulant v Uhřích [176](#).
- Sorellus, hvězdář [27](#), [28](#), [29](#), [30](#).
- Spencer John, literát, protivník Drablkův (1630–1693) [297](#).
- Spizel Th., evang. theolog, literární historik (1639–1691) [360](#).
- Stadius, bratrský vyhnanec v Lešně [2](#), [244](#).
- Stegmann Joh., socin. theolog (1618–1678) [257](#).
- Stern J., knihkupec v Lüneburku [129](#), [131](#).
- Steuchus Augustin, orientalista († 1550) [159](#).
- Stockar J. J., vznešený měšťan v Šaffhúzech [207](#), [209](#), [210](#), [223](#), [225](#).
- Stoughtonius, anglický theolog v první pol. XVII. stol. [87](#), [90](#), [91](#).
- Stouppius J., gallikánský kněz v Londýně [246](#).
- Strážnický, bratrský exulant (v Uhřích?) [241](#).
- Strezo C., reform. kněz z Anhaltu, pak vyhnanec, ref. kněz v Haagu († 1664) [15](#), [119](#).
- Jeho počáteční spisy [15](#).
- Stuckius Jan Rudolf, reform. kněz a professor v Curychu (1593–1660) [135](#).
- Suchodolski Adam, evang. šlechtic polský [259](#).
- Sutter, knihtiskář v Šaffhúzech [304](#).
- Svatoš, lékař v Maldone [221](#), [224](#).
- Sylvius, švédský poslanec (v Gdansku?) [107](#).
- Sylvius (Aeneas), později papež Pius II. [107](#), [109](#), [115](#).
- Šalomoun [272](#), [308](#), [314](#), [320](#), [321](#), [323](#), [325](#), [326](#), [330](#), [335](#), [348](#), [350](#), [351](#).
- Štěpán sv., mučeník [250](#).
- Tacitus [80](#).
- Tammer, anglický filosof [59](#).
- Tartaglia Mikuláš, arithmetik († 1590) [72](#).
- Tassius A., professor a matematik v Hamburku (1585–1651) [32](#), [50](#), [78](#), [107](#), [116](#).
- Terentius 168.
- Theodosius, antický matematik [72](#).

- Timotheus [246](#), [270](#).
 Tolnai Jan, reform. kněz v Uhřích [91](#), [176](#), [177](#).
 Tremellius, latinský překladatel bible (1510 až 1580) [277](#).
 Tvardovský, jméno pro A. S. Hartmanna určené [214](#), [216](#).
 Ulrich Jan Jakub, reform. kněz v Curychu (1602—1668) [900](#), [902](#).
 Ursinus, bratrský exulant v Lešné [211](#).
 Valerian Magni, kapucín (1586—1661) [110](#), [120](#), [121](#), [123](#), [184](#).
 Varro [40](#).
 Vatablus, latinský překladatel bible († 1547) [286](#).
 Vechnerus David [355](#).
 Vechnerus Jiří G. G. (1590—1641) [19](#), [20](#), [26](#), [35](#), [51](#), [81](#), [86](#), [104](#).
 Veglie, známý Mersennův [72](#).
 Veréczy Fr., tokajský reform. kněz 180.
 Verulamský Bacon [15](#), [26](#), 50, [40](#), [54](#), [91](#), [92](#), [315](#).
 Vetter Dan. [140](#), [143](#), [242](#), [271](#), [274](#), [278](#).
 Vetter G. [361](#).
 Vetterin P. [278](#), [281](#), [282](#), [353](#), [356](#).
 Viëta, francouzský matematik († 1603) [72](#).
 de Ville Ondřej, optik (1608—1678) [72](#).
 Vizowaty, socinský theolog [259](#).
 Vitellius, optik [72](#).
 Vives Ludvík, španělský filosof a paedagog (1492—1540) [159](#).
 Vossius Gerhard, polyhistor, filolog (1577 až 1649) [162](#).
 Waller V., člen anglické sněmovny [136](#), [137](#).
 Warner Lev, filolog, překladatel bible v turečtinu [235](#), [267](#), [268](#), [276](#), [277](#), [291](#).
 Warrant, bratrský sběratel v Anglii [279](#).
 Waser Jindřich, purkmistr v Curychu (1652 až 1663) [305](#).
 Watt, bakalář theologie v Oxfordě [90](#).
 Weinheimer Adam, evang. superintendent v Esslingách (1614—1666) [219](#), [220](#).
 Wellerus Jakub, grammatik a literát (1602 až 1664) [145](#).
 Wengerský Ondřej, bratrský kněz, později senior, dějepisec [13](#), [16](#).
 Whyte [92](#).
 Wilkins John, angl. linguista, badatel (1614 až 1672) [213](#), [351](#), [352](#).
 Windiš, dodavatel listů Komenského [206](#).
 Winkler J., evang. kněz v Goldbergu [13](#).
 Wolf Joh., německý učenec [20](#), [168](#).
 Wolzogen Jan, obstaravatel rodiny De Georův [106](#), [126](#), [207](#).
 Wolzogen Ludvík baron, socián († 1658?) [36](#), [39](#), [194](#), [251](#), [252](#), [253](#).
 Woyte (snad totožný s Woydem, později knězem v Lešné) 207.
 Xylin, kněz lutheránský [12](#).
 Zabin Ezechiel, exul. bratr v Uhřích [176](#).
 Zimmermann H., evang. kněz v Toruni († 1656) [35](#).
 Zoilus (= hanitel) [97](#), [155](#), [157](#).
 Zerini (viz Serini) [293](#).
 Zwicker, socián, lékař v Amsterdamě (1612—1678) [251](#), [252](#), [253](#).
 Zvingerus, původce Theatrum [19](#).
 Zwingli (1487—1531) [79](#).
 Žizka Jan [187](#).

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 03978 5657

